TITI

LVCRETII CARI DE RERVM NATVRA LIBRI SEX.

A DIONYSIO LAMBINO Monstroliensi litterarum Græcarum in vrbe Lutetia doctore Regio, locis innumerabilibus ex auctoritate quinque codicum manu scriptorum emendati, atque in antiquum ac natiuum statum ferè restituti, & præterea breuibus, & perquàm vtilibus commentariis illustrati.

BIBLIOTHÈQUE IMPÉRIALE
BIBL. NEM.

PARISIIS.
Et Lugduni habentur.

In Gulielmi Rouillij,
Et Philippi G. Rouillij Nep.
ædibus, via Iacobæa sub Concordia.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

LEGIS PRIVATAE A REGE sancitæ sententia.

SAncitum est Karoli IX. Galliarum Regis Christianissimi, atque augustissimi priuata lege, ne quis typographus imprimere, neu quis bibliopola diuendere hos sex T. Lucretij Cari de rerum natura libros à D. Lambino Monstroliensi emendatos, commentariisque admodum vtilibus illustratos audeat ante sexennium, à die huius primę editionis numerandũ, absque Philippi Galteri Rouillij typographi ac bibliopolæ Parisiensis consensu. Qui secus faxit, pœnis ex sanctione legis, quam litteræ vberiores & longiores ab eius maiestate Lutetiæ a. d. octauum Kal. Iunias anno CIↃ IↃ LXIII. impetratæ continent, multabitur.

DIONYSIVS LAMBINVS

KAROLO VALESIO NONO REGI CHRISTIANISSIMO, ATQVE AVGVSTISSIMO.

SI QVOD est in his paucis scriptorum veterum, tanquam ex naufragio reliquiis, litterarum genus, Karole Rex Christianissime, vnde multæ, magnæque vtilitates ad nos permanarint, poëmata sunt. Poëtæ enim, qui iidem philosophi fuerunt, primos illos homines rudeis, impolitos, feros erudierunt, expoliuerunt, à feritate ad hunc humanum, & ciuilem victum, cultúmque traduxerunt. Iidem & melius, quàm plerique minuti philosophi, virtutis pulchritudinem descripserunt, eiúsque amore nos inflammarunt: & grauius à vitiorum turpitudine nos absterruerunt: iidem non, vt historici, ex veris rerum gestarum narrationibus, singulariúmque personarum dictis, factis, euentis: sed philosophorum more, rebus verisimilibus excogitatis, personis fictis, casibus cuique personæ consentaneis ad extremum subiunctis, nos & præceptis vtilissimis instituerunt, & moribus optimis imbuerunt. Cum autem poëtarum non sit vnum genus: alij enim sunt epici, alij tragici, alij comici, alij lyrici ac melici, alij dithyrambici, alij iamborum, & elegorum, & epigrammatum scriptores, & si qui sunt alij: omnium & vetustissimi, & laudatissimi sunt epici. Philosophi enim, & theologi illi antiqui res tum diuinas, tum humanas eas, quibus hominum vita exculta, & ad humanitatem conformata est, heroo potissimùm carminis genere persecuti posteris tradiderunt: quo in numero sunt apud Græcos Orpheus, Musæus, Homerus, (nam superiorum nomina, non solùm scripta temporis diuturnitas obliuione sempiterna obruit, penitúsque deleuit) Hesiodus, Tyrtæus, Phocylides, Xenophanes, Pythagoras, Empedocles, Parmenides, aliique complures: apud Latinos Ennius, Furius, Lucretius, Varius, Virgilius. Epicos subsecuti sunt tragici, qui clarorum virorum, publicarúmque personarum actiones, atque euentus numeris & modis imitantur: quo in genere sunt Æchylus, Sophocles, Euripides, Pacuuius, Actius:

comici, qui obſcurorum, & priuatorum hominum vitam, facta, caſus exprimunt: quales ſunt Eupolis, Cratinus, Ariſtophanes, Menander, Epicharmus, Cecilius, Plautus, Terentius: Dithyrambici, qui in Bacchi numine prædicando, laudibúſque efferendo, atque in eius rebus geſtis, ac victoriis canendis toti ferè ſunt occupati: quorum omnium primum Glaucum quendam fuiſſe ab Herodoto traditum eſt: iämborum ſcriptores, qui in eos, à quibus læſi ſunt, acerbius inuehuntur: vt Archilochus, Hipponax, & interdum Catullus, & Horatius: elegorum opifices, quo in numero ſunt Callimachus, Mimnermus, Phileta, Tibullus, Propertius, Ouidius: Horũ igitur omniũ cum epici, meo quidem iudicio, plurimùm proſint, longéque ceteris auctoritate antecellant, hi ſtudioſè nobis ſunt legẽdi. In epicis porrò nõ eos tantùm numerandos eſſe duco, qui res fortiter, & præclarè geſtas, belláque cecinerunt, vt Homerus, Apollonius, Ennius, Varius, Virgilius, Lucanus: aut qui de agricultura ſcripſerunt, vt Heſiodus: aut qui de piſcibus, & venatione, vt Oppianus: verùm etiam, multóque adeò magis eos, qui rerum cauſas occultas, atque à natura inuolutas longis verſibus explicarunt, vt Empedocles, & Lucretius: & qui de affectibus animi comprimendis, de virtutibus expetendis, de vitiis fugiendis heroico carmine præcepta reliquerunt, vt Pythagoras, vt Phocylides, vt Horatius. Nam cum è rerum naturalium cognitione, morúmque ac virtutum explicatione homines efficiantur neſcio quo modo maiores, atque elatiores: & cum ex vtraque re animi magnitudo contra fortunæ impetus, rerúmque humanarum imbecillitatem, fortitudo contra mortis timorem, temperantia contra libidinem, conſtantia contra ſuperſtitionem comparetur: poëtis autem hoc maximè propoſitum eſſe debeat, vt lectorem reddant meliorem: ſecundo loco, vt delectent: abſurdum ſit profectò eum, qui talia argumenta heroïco carmine pro rerum dignitate tractarit, indignum poëtæ nomine iudicari: bellorum, aut rerum ruſticarum, & ſimilium ſcriptorem ſolum in poëtarum numero, cœtúque collocari. Magnopere etiam ab iis diſſentio, (quanuis graues ſint auctores) qui Empedoclem, & ceteros huius generis ſcriptores è poëtarum choro ſuſtulerunt, nihílque neque poëtæ proprium, neque cum Homero commune, præter numeros, habere pronunciarunt. iis libentius aſſentior, qui illum & philoſophum præſtantem, & optimum poëtam fuiſſe cenſuerunt. Non enim poëſim imitatione ſola, ſed numeris,

& figuris, & virtutibus poëticis metiẽdam puto: neque poëtam imitatorem quendam statuo tantùm, sed ingenio excellentem virum, & mente concitatum, & pæne dicam diuinum: verbis non semper vtentem vsitatis, & popularibus, & de medio sumtis: sed interdum, & quidem sæpius, nouatis, priscis, longè arcessitis: res magnas, res admirabileis, res abstrusas, ac reconditas in lucem proferentem. Denique ei, cui sit ingenium, cui mens diuinior, atque os Magna sonaturum do nominis huius honorẽ, vt iubet Flaccus. Verùm, dicet aliquis, hoc in Homero maximè laudabile est, quòd non solùm virtute præstantium, fortiúmque virorum actiones honestas, & cum virtute coniunctas, sed etiam improborum, ignauorum, amantium, libidinosorum, iratorum, inuidentium, metuentium dicta, factáque optimè exprimit, atque ob oculos proponit: quod quando neque Empedocles, neque Lucretius facere curarunt, poëtarum nomen non merentur. Immò verò hoc ipsum est, quod in Homero reprehendunt cùm alij multi, tum philosophorum princeps Plato: eúmque hoc nomine, neque in ciuitatem bene moratam, boníisque legibus temperatam recipit: & ex sua non vi expellit ille quidem, aut ignominiosè exturbat, sed certè verecundè deducit, atque honorificè dimittit. Quare non continuò si Empedocles, & Lucretius personarum sic affectarum orationem, atque actionem non imitantur, poëtarum nomen eis adimere nos oportet. At Lucretius animorum immortalitatem oppugnat, deorum prouidentiam negat, religiones omneis tollit, summum bonum in voluptate ponit. Sed hæc Epicuri, quem sequitur Lucretius, non Lucretij culpa est. Poëma quidem ipsum propter sententias à religione nostra alienas, nihilominus poëma est. tantúmne? immò verò poëma venustum, poëma præclarum, poëma omnibus ingenij luminibus distinctum, insignitum, atque illustratum. Hasce autem Epicuri rationes insanas, ac furiosas, vt & illas absurdas de atomorum concursione fortuita, de mundis innumerabilibus, & ceteras, neque difficile nobis est refutare, neque verò necesse est: quippe cum ab ipsa veritatis voce vel tacentibus omnibus facillimè refellantur. At debuit ingenij sui vim ad modestiorem, probatiorémque disciplinam, atque ad grauius argumentum conferre. Debuit. quis negat? Sed dolere, & queri hoc licet: corrigere non licet. At Epicurus & Lucretius impij fuerunt. Quid tum postea? num iccirco nos quoque, qui eos legimus, impij sumus? Primùm quàm multa sunt

in hoc poëmate cum aliorum philoſophorum ſententiis, ac decretis conſentanea? quàm multa probabilia? quàm multa denique præclara, ac propè diuina? Hæc ſumamus, hæc arripiamus, hæc approbemus. Illa quæ ſunt commentitia, quæ abſurda, quæ cum religione Chriſtiana pugnantia, reiiciamus, aſpernemur, improbemus. Deinde adeóne faciles, & creduli ſumus, vt, quæ ſunt à quibuſlibet ſcriptoribus memoriæ prodita, litteríſque mandata, ea vel tanquam ex Apollinis oraculo edita, vera eſſe iudicemus, vel tanquam ab Archimede deſcripta pro certis habeamus? Quòd ſi multa quotidie fabuloſa, incredibilia, falſa denique legimus, vel vt animos relaxemus, vel vt in iis, quæ ſine controuerſia vera ſunt, libentius acquieſcamus, conſtantiúſque maneamus: quid eſt, quòd Lucretium elegantiſsimum, cultiſsimúmque poëtam aſpernemur? Atqui non ita fuerunt nec ineptè religioſi, nec ſuperbè faſtidioſi, veteres illi Chriſtiani, ſanctiſsimi viri, Iuſtinus martyr, Gregorius Nazianzenus, Baſilius Magnus, Ioan. Chryſoſtomus, Clemens Alexandrinus, Athenagoras, Euſebius, Cyprianus, Tertullianus, Arnobius, Firmianus, Auguſtinus, Hieronymus, vt ſcriptorem, niſi Chriſtianum, & omni ex parte grauem, caſtum, ac verum neminem lectione dignum iudicarent. Quin & Empedoclem, & Democritum, & Epicurum, & Lucretium, & ceteros philoſophos ac poëtas (vt oratores & hiſtoricos taceam) tum Græcos, tum Latinos, quamuis profanos, quamuis mendaceis, quamuis impios, ſtudioſè legebant. Neque id temerè, aut fruſtrà. Nam quemadmodum apes ex ſingulis floribus, quod eſt ad mel conficiendum vtiliſsimum, atque aptiſsimum limare, ac depaſci conſueuerunt: quod eſt inutile, non attingunt, aut certè non deguſtant: ita ſanctiſsimi illi, & Chriſtianiſsimi homines ex poëtis Græcis ac Latinis, ex ſcriptoribus profanis, atque à pietate Chriſtiana remotiſſimis, quæ ad religionem noſtram propagandam, atque ornandam valere exiſtimarent, ea diligenter & accuratè carpebant, ac ſeligebant: quæ repugnare ſentirent, ea aut præteribant, aut reſpuebant. Quo maiore odio digni, grauiúſque vituperandi ſunt peruerſi quidam homines, qui non ita pridem, hac noſtra ætate, qua ætate omnes honeſtæ diſciplinæ, omnes bonæ litteræ multa antea ſæcula oppreſſæ, ac ſepultæ, aliquãdo tandem & Dei opt. max. benignitate, & Regis Franciſci I. aui tui litterarum parentis conſilio, ſtudio, atque opera reſtitutæ, atque inſtauratæ oculos ſuſtulerunt, è tenebris emerſerunt, florere de-

nique cœperunt: eius ipsius, à quo tantum beneficium accepimus, filio Errico II. patri tuo persuadere conati sunt, vt ex tota Gallia litteras omneis exterminaret, funditúsq; deleret. Quod quemadmodum ab optimo principe non potuerunt obtinere, ita neque abs te eius filio ingentis spei, & diuinæ indolis adolescente vnquam obtinebunt. Nanque vt clarissimi quidam viri se tum paratissimos litterarum defensores apud parẽtem tuum præbuerunt: ita & posthac apud te, si opus erit, vel iidem illi earum patrocinium constantissimè suscipient, vel alij illorum exemplum secuti, acerrimos se earundem patronos profitebuntur. Sed (vt eò, vnde degressus sum, reuertar) si scriptores omneis, qui religioni Christianæ aduersantur, reiiciendos, ac damnandos esse arbitramur: ne Plato quidem nobis erit attingendus: apud quem omnia ferè in vtranque partem disputantur: qui vxores, & liberos vult esse communeis: hoc est, si verba ipsa spectemus, qui certorum, & stabilium matrimoniorum vsum tollit: cuius dialogorum bona pars flagitiosis puerorum amoribus referta est. Ne Aristoteles quidem lectione dignus erit: qui mundum, vt nunquam ortum esse, ita nunquam interiturum putat: qui denique de animorum immortalitate videtur & à magistro suo Platone, & à nobis valde dissidere, plurimúmque discrepare. Stoici diligentissimi virtutis custodes, acerrimíque vitiorum, & voluptatis hostes nobis erunt mortis instar fugiendi. Deum enim rerum omnium, opificem, secundarum causarum vinculis deuinciunt: fati, & necessitatis legibus constringunt: omni denique agendi libertate à fato separata spoliant. quod & à Dei natura est alienissimum, & à nostra religione remotissimum. Verùm philosophos omittamus. Homerus ipse, qui propter excellentiam commune poëtarum nomen fecit suum, si in scriptore nihil, nisi sincerum, castum, religiosum, pium probabimus, sæpe nobis erit de manibus ponendus, atque abiiciendus. Quàm multa enim sunt apud eum de Diis absurda, eorúmque maiestate indigna? quàm multa fœda, obscœna, flagitiosa, turpia? (quanquam magna quædam, & recondita mysteria in huiusmodi fabulis inuoluta delitescere non me fugit: quæ non est huius loci aperire, aut explicare) sed tamen cui sunt illa inaudita? Iupiter ipse Deorum, atque hominum rex, sexcentis adulteriis, stuprísque nobilitatus? Ganymedes ab eodem propter formam raptus? Mars à Vulcano in adulterio deprehensus? Mercurius Marti complexum Veneris inuidens, sibíque ta-

lem amoris euentum exoptans? Iuno muliebri illo dolore ex Iouis incõtinentia ſuſcepto excruciata? Venus in prœlio à Diomede ſauciata? Thetis & Aurora Iouem pro filiis ne in acie cadant, deprecantes? Iam Heroibus, & fortiſsimis totius Græciæ, atque Aſiæ viris quam perſonam imponit? quos mores attribuit? quam orationem affingit? iurgant inter ſe, conuiciantur, maledicunt, libidine inflammantur, ira incenduntur, ægritudine contabeſcunt, plorant, lamentantur. Achilles Apollini minatur: cum Xantho fluuio decertare paratus eſt: iuuenibus Troianis captiuis crudeliſsimè interfectis Patroclo parentat. Eundem mortuum tantum vitæ deſiderium afficit: tantum mortis odium percipit, vt dicat malle ſe ab inferis excitatum homini non admodum copioſo mercenariam operam præſtare, quàm mortuis omnibus imperare. noti quidem ſunt omnibus Homerici verſus, ſed eos tamen proferre nihil vetat.

Βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλῳ
Ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ, ᾧ μὴ βίοτος πολὺς εἴη,
Ἢ πᾶσι νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν.

Vlyſſes non viri fortis, non prudentis, non ſapientis, ſed verſuti, ſed malitioſi, ſed fallacis, ſed mendacis exemplar nobis ab illo proponitur. Idem apud Alcinoum ait nihil ſibi videri melius, nihil præſtabilius, nihil optabilius, quàm

Conuiuas lætos plenis accumbere menſis,
Cum Cererem expediunt, & lauta obſonia comti
Hinc illinc pueri apponunt, & vina miniſtrant,
Et reboant citharis laqueata, auratáque tecta.

Vulgatiſsimi ſunt verſus planè cum Ariſtippi, & Cyrenaicorum ſententia congruenteis.

Οὐδὲν ἔγωγέ τι φημὶ τέλος χαριέστερον εἶναι,
Ἢ ὅταν εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κατὰ δῆμον ἅπαντα,
Δαιτύμονες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ
Ἥμενοι ἑξείης, παρὰ δὲ πλήθωσι τράπεζαι
Σίτου καὶ κρειῶν, μέθυ δ' ἐκ κρητῆρος ἀφύσσων
Οἰνοχόος φορέῃσι, καὶ ἐγχείῃ δεπάεσσι.
Τοῦτό τί μοι κάλλιστον ἐνὶ φρεσὶν εἴδεται εἶναι.

Sed de Homero verecundius, parciúſque nobis erat dicendum. Veniamus ad tragicos, qui omnium manibus teruntur, qui aſsiduè leguntur, qui ediſcuntur. Primùm ipſa tragœdiarum argumenta partim tota ſunt atrocia, & ſcelerata, & impia: partim flagitioſa, & inceſta: partim incredibilia, atque abſurda: exempli

gratia:

gratia: liberi à matribus trucidati: matres à liberis interfectæ: viri ab vxoribus adiuuante adultero de medio sublati: indomitæ, atque effrenatæ mulierum libidines: filiorum cum matribus concubitus: nouercæ priuignorum amore flagrantes: fratres mutuis vulneribus animam vnà cum sanguine profundentes: patres per speciem & causam religionis filias immolantes: fortissimi viri alij acceptæ iniuriæ dolore ad insaniam redacti: alij ne ad bellum proficiscantur, furorem simulantes: sexcenta his similia. Deinde sententiæ talibus argumentis consentaneæ:

Oderint dum metuant: &
Natis sepulcrum ipse est parens: &
Nam si violandum est ius, regnandi gratia
Violandum est: aliis rebus pietatem colas: &
Iurauit lingua, mentem iniuratam gero. &
Τοῦ μὲν δικαίου τὴν δόκησιν ἄρνυσο,
Τὰ δ' ἔργα τοῦ πᾶν δρῶντος ἔνθα κερδανεῖς: id est
Opinionem iusti hominis tibi para:
Sed quæstuosa quæ sient, facito omnia. &
Τὸ κέρδος ἡδὺ κἂν ἀπὸ ψευδῶν ἔῃ: id est
Dulce est lucrum, partum licet ex mendacio. &
Πλαῖσι μορφαῖς οἱ θεοὶ σοφισμάτων
Σφάλλουσιν ἡμᾶς κρείττονες πεφυκότες: id est
Multis labefactant nos superi artium modis:
Præstantiores quippe longè viribus. &
Ὦ Ζεῦ: τί λέξω, πότερα σ' ἀνθρώπους ὁρᾶν;
Ἢ δόξαν ἄλλως τὴν δὲ κεκτῆσθαι μάτην,
Δοκοῦντας δαιμόνων εἶναι γένος,
Τύχην δὲ πάντα τἂν βροτοῖς ἐπισκοπεῖν; id est
O Iupiter, téne aspicere humanum genus
Dicam? an, deorum nulla cum natura sit
Nos falsa opinione labi, & omnia
Mortalium negocia fortuna regi? &
Εὔφραινε σ' αὐτόν: πῖνε, τὸν καθ' ἡμέραν βίον
Λογίζου σόν, τὰ δ' ἄλλα τῆς τύχης. id est
Animum tuum oblecta: bibe: præsentem diem
Tuum esse: cetera omnia fortunæ puta.

Quid comici? nónne hi quoque si summo cum eis iure agere, atque ad viuum omnia resecare volemus, è bibliothecis omnibus erunt exigendi? Nihil dicam de Aristophane. notum os veteris comœdiæ. nota verborum illius non libertas, aut licentia,

é

ſed turpitudo, atque impudẽtia. Plautini item ſales nemini ſunt inauditi. mitto quàm ſint improbi, quàm ſcurriles, quàm obſcæni. Ne Terẽtius quidem, quem omnes eruditi comicorum omnium pudentiſsimum, & verecundiſsimũ fatentur eſſe, omni ex parte ſermonibus prætextatis, atq; impudicis vacat: quod genus,

Lepus tute es, & pulpamentum quæris. &

Ego iſtum eunuchum vel ſobrius.

Iam illud ab irato ſene impie dictum,

Deos neſcio.

Ne multa, totum argumentum comicum ex ſenibus auaris, ſtultis, deliris: ex adoleſcentibus amatoribus, intemperantibus, ſcortatoribus, profuſis, ac perditis: ex virginibus aut vi, aut pretio corruptis: ex meretricibus procacibus, ac rapacibus: ex ſeruis fallacibus, ac furacibus: ex lenonibus impiis, ac periuris: ex paraſitis edacibus: ex militibus glorioſis conſtat. Quòd ſi nõ poëtas modò, ſed oratores, & hiſtoricos, & ceteros ſcriptores omneis, ad religionis perpendiculum, normámque exigemus, permulta in eis abſurda, improba, turpia, nefaria, impia reperiemus. Ad Lucretium igitur noſtrum reuertor poëtam egregium, ac præſtantem, ſcriptorémque omnium Latinorum politiſsimum, vetuſtiſsimum, elegantiſsimum: ex quo Virgilius & Horatius non ſolùm dimidiatos, ſed integros ſæpe verſus mutuari ſolent. Hic vbi de rerum primordiis, ſeu corpuſculis indiuiduis, de eorum motu, & figuris, de inani, de imaginibus, ſiue ſimulacris, quæ è ſummo rerum corpore mittuntur, de animorum natura, de ortu obitúque ſiderum, de ſolis & lunæ defectu, de fulminis natura, de arcu cæleſti, de auernis, de cauſis morborũ, & multis aliis rebus diſputat: ſubtilis, argutus, enucleatus, limatus eſt: in librorum procœmiis, in nonnullis ſimilitudinibus, in exemplis, in diſputationibus de morte contemnenda, de amore fugiendo, de ſomno, & inſomniis, grauis, copioſus, amplus, magnificus, elatus, ornatus eſt. Quem ſi quis caſus ad grauiorem, & probabiliorem aliquam diſciplinam, puta Platonicam, aut Peripateticam, aut Stoicam detuliſſet: Dij immortales, quantum ex eo fructum, quantam vtilitatem caperemus? quantam ſui admirationem hominibus excitaret? quanta ſui ſtudia cõmoueret? Nam ſi tã infelici argumento ſibi propoſito, ac ſuſcepto, poëma tamen edidit tam præclarum, tam illuſtre, tam luculentum: quid eum cenſemus fuiſſe facturum, ſi vel rerum Platonicarum magnitudinem, ac maieſtatem, vel Ariſtotelis acumen, atque vbertatem, vel

Zenonis grauitatem, ac ſeueritatem verſibus materiæ conſentaneis expreſsiſſet? quantum nomen, quantam laudem, quantã gloriam conſecutus eſſet? Quamobrẽ ſic agamus potius. id quod adeſt, laudemus, eóque fruamur: eo, quod abeſt, æquo animo, patientérque careamus: hoc eſt, huius poëmatis elegantiam, venuſtatem, pulchritudinem amemus, atque amplectamur: argumenti melioris ſortem in eo deſideremus. Quid enim? eos poëtas, ex quibus ſolam curarum noſtrarum obliuionem, ſolámque oblectationem quærimus, cupidiſsimè legere ſolemus: poëtam non modò noſtros animos delectantem, verùm etiam obſcuriſsimas de rerum natura quæſtiones pulcherrimis verſibus explicantem negligemus? Homerum propterea quòd in quibuſdam fabularum partim turpium, partim abſurdarum inuolucris omnium rerum naturalium, atque humanarum cognitionem incluſam continere exiſtimatur, non ſolùm legimus, verùm etiam ediſcimus: Lucretium ſine fabularum, taliúmque nugarum integumentis de principiis & cauſis rerum, de mundo, de mundi partibus, de vita beata, de rebus cæleſtibus ac terrenis, non verè illum quidem, neque piè, ſed tamẽ ſimpliciter, & apertè, &, vt Epicureum, ingenioſè, & acutè, & eruditè, & puriſsimo ſermone loquentem non audiemus? Non enim ſi multis locis à Platone diſsidet: non ſi multa cum religione noſtra pugnantia dicit, iccirco ea etiam, quæ cum illorum, & Chriſtianorum ſententia congruunt, ſpernere debemus. Quàm præclarè de coërcendis cupiditatibus, de ſedandis animorum motibus, de mentis tranquillitate comparanda diſputat? Quàm ſubtiliter, & argutè eos, qui nihil percipi, nihílque ſciri poſſe affirmant: qui ſenſus omneis fallaceis eſſe dicunt, coarguit, ac refellit? quàm copioſè ſenſus defendit? quàm probabiliter, & pæne dicam, verè oſtẽdit ſenſuum fide labefactata, atque euerſa, actiones omneis humanas eodem motu cõquaſſatas concidere & corruere? Quot, & quam firmis argumentis demonſtrat, ſenſunm vetitate ſublata rationem quoque ipſam, atque adeò vitam, ac ſalutem funditus interire? quàm pulchræ ſunt apud eũ deſcriptiones? quàm venuſta (vt Græci appellant) epiſodia? quàm bellæ de coloribus, de ſpeculis, de magnete, de auernis diſputationes? quàm graues ad continenter, iuſtè, moderatè, innocenter viuendum cohortationes? Quòd ſi quis plus æquo ſeuerus totam huius poëmatis ſententiam, ac materiam vituperabit, atque aſpernabitur ſolo fortaſsis Epicuri, quem Lucretius exprimere conatus eſt, nomi-

ne offensus: quid de eius sermone statuemus? quo quid purius, quid incorruptius, quid nitidius, quid elegantius dici, aut excogitari potest? Equidem hoc tibi, Karole, non dubitanter affirmabo, nullum in tota lingua Latina scriptorem Lucretio Latinè melius esse locutum: non M. Tullij, non C. Cæsaris orationem esse puriorem. Itaque si ita commodum est, totam sanè Lucretij, hoc est Leucippi, Democriti, Empedoclis, Aristippi, quos secutus est Lucretius, philosophiam improbemus: at incredibilem verborum nitorem: at singularem sermonis elegantiam: at incorruptam Latinè loquendi facilitatem admiremur, amplectamur, æmulemur. Atque vtinam, Karole, utrunque simul, & pietatem, & linguæ Græcæ, ac Latinæ cognitionem ex vnis atque eisdem auctoribus comparare possemus. esset præclarum sacris libris esse contẽtos, profanos non desiderare. Nunc autem cum litteras quidem Græcas ex Homero, & ceteris epicis: ex Sophocle, & ceteris tragicis: ex Aristophane, qui solus ex tot comicis ad nos peruênit incolumis: ex Platone, & Xenophonte, & Aristotele, & Plutarcho: ex Herodoto, & Thucydide, & Polybio, & Dionysio Halicarnasseo: ex Lysia, & Demosthene, & Æschine, & aliis rhetoribus: Latinas autem ex Plauto, Terẽtio, Lucretio, Varrone, Cæsare, M. Tullio, Catullo, Virgilio, Horatio, Tibullo, Propertio, Plinio, & similibus, qui vel falsam religionẽ, vel meram impietatem quibusdam locis spirant, ac redolẽt, discere necesse habeamus: quid vetat, quo minus hos scriptores ita tractemus, itáq; legamus, vt eorum sermonis quidem diuitias, lepôres, ornamẽta ab ipsis compilemus: talibúsque furtis ac spoliis antiquorum illorum Christianorum exẽplo ecclesiam Dei opt. max. locupletemus, amplificemus, exornemus: religionem autem nostram, quam ex litteris sacris, tanquam ex liquidissimo, & sincerissimo fonte hausimus, incorruptam, inuiolatam, atque integram cõseruemus? Nam neque olim cum me litteris Latinis docendis præfecisti, eo consilio Lucretium meis auditoribus explicandum suscepi, vt philosophiam Epicuream iam explosam, atque damnatam reuocarem, ac restituerẽ: neque nunc, postquàm eundem me linguam Græcam docere iussisti, magno meo labore, multísque vigiliis, hunc eundem poëtam mendis innumerabilibus maxima ex parte perpurgatum, & breuibus commentariis illustratum, ea mente edendũ curaui, vt homines vel à pietate Christiana auocarem, vel noua relligione inficerem. non ita insanio: (nam philosophiam quidem sequor, & probo tum

eam, quæ à Platone, ac Xenophonte, tum eam, quæ ab Aristotele manauit: religionem autem nullam aliam neque colo, neque amplector, nisi quam à Domino nostro Iesu Christo Dei immortalis filio, generis humani seruatore, ac liberatore edoctus sum:) sed primùm vt linguam Latinam hoc ipso inopem, atque egentem, quòd Lucretius mendosus, laceratus, ac deformatus obsolescebat, bonis eam suis, & opibus auitis augerem, ditarem, atque ornarem: deinde vt de omnibus omnium gentium hominibus, quos Latini sermonis mundities delectat, optimo huius linguæ auctore tot mendis ferè perpurgato, bene mererer: postremò vt omnes bonarũ litterarum studiosi tibi, Rex potẽtissime, qui patris & aui tui vestigia persequens, ingenuarũ artium, bonarúmque litterarum doctores, ac magistros Lutetiæ Parisiorum amplis præmiis affectos retines, alis, ac tueris, gratiã habeant, quòd ij, quos in vrbe totius Galliæ maxima, ac celeberrima liberalibus artibus, ac disciplinis, litterísque Hebraicis, Græcis, ac Latinis docendis præposuisti, non solùm iuuentutem ex omnibus Europæ partibus in hanc vrbem, tanquam ad vberrimum omnium disciplinarum mercatum, conuenientem viua voce erudiant, verùm etiam scriptoribus antiquis iniuria temporum deprauatis in integrum restituẽdis, omnium mortalium à litteris non abhorrentium studia iuuare, ac subleuare conentur. Enimuerò, Karole, nihil habet tua maiestas maius, quantumuis licet alij artem militarem extollant, quàm quòd bonas litteras, ingenuásque disciplinas diligis, tueris, ac propagas. Ars enim militaris sine litterarum, & doctrinæ adiumento non solùm Regibus ac ciuitatibus liberis parum prodest, verùm etiam totas sæpe respublicas, totáque regna labefactat, ac funditus euertit: litteræ contrà, & cognitio rerum ex libris petita, sæpe sine armorũ & rei militaris accessione maximas ciuitates incolumeis, potentissimáque regna salua tuẽtur, & cõseruãt. Iam verò quòd nos maleuoli quidam homines insimulant, quasi omnia reip. mala, quæ his perditissimis temporibus vidimus, à litteris, & litteratis orta sint, vt tibi persuadeant litteras ex tota Gallia esse eiiciendas, fundiitúsque extinguendas, si remp. ab his malis conquiescere, aut respirare cupis: sic contrà tibi persuadeto Karole, veriúsque hoc esse credito, quàm *Pythia quæ tripode ex Phœbi, lauróque profatur*, vt ait Lucretius, eos omneis, qui huiusmodi sermonibus litteras in crimen, & inuidiam vocant, vel auaros, vel ambitiosos, vel facinorosos & sceleratos, & similibus vitiis coo-

pertos, & contaminatos esse: atque iccircò litteras odisse. Nam cum suis flagitiis, & vitiis latebras ac tenebras quærant: litteras autem clarissimi luminis instar esse intelligant: nihil suis tetris vlceribus, grauissimísque animorum morbis tam aduersum, quàm litteras esse arbitrantur. Itaque viri boni, integri, abstinentes, temperantes, innocentes, & litteras plurimi faciunt, & litterarum studiosos colunt, in pretio, atque in honore habent: eósque si re iuuare non possunt, at verbis amplissimis, & oratione perquàm honorifica prosequuntur. Sed de his nimis fortasse multa, præsertim ad te. Hos igitur T. Lucretij Cari de narura rerũ libros sex, Karole Rex inuicte, omnium, qui vnquã post artem typographicam inuentam emendatissimos tibi dono, ac dedico. Neque verò in hoc stellionatus crimen, aut inconstantiæ vituperationem suscipio, quòd, quæ aliis iam antè despõderim, ac donarim, tibi denuò donem. Singulos enim libros singulis viris tui regni & mihi amicissimis, & doctissimis eo animo donaui, vt essent amicitiæ nostræ monumentum sempiternum. Tibi autem nunc eosdem vniuersos illorum rogatu tibi dono: quin illi ipsi, qui tuo in regno nati sunt, quíque te dominum ac Regem suum agnoscũt, seipsos vnà cum his libris tuos esse profitentur, tibíque tradunt, & commendant, vt & ipsi, & libri tuo fidelissimo præsidio freti, ab omni iniuria externa sint tutiores, ac munitiores. Nam singuli singulis donati, ac traditi, atque ita disiuncti, ac diuulsi, contra iniuriam hominum virtuti inimicorum atque infestorum, his præsertim temporibus cum litteræ inuidia, odióque immeritò laborant, fortasse essent imbecilliores. Nunc autem coniuncti, & vniuersi tibi, & tuæ certissimæ fidei commẽdati, tuáque validissima & potentissima dextera tecti ac defensi nullos quantumuis acreis & violentos maleuolorum hominum impetus pertimescent. Ita igitur viuas, & valeas, & regnes, Karole, vt litterarum, ac litteratorum, virtutéque præstantium virorum columen, & præsidium, & perfugiũ multas ætates esse possis. Lutetiæ, anno ab humano genere seruato CIↃ IↃ LXIII. Kalendis Nouemb.

DIONYSIVS LAMBINVS

Monstroliensis Errico Memmio Parisiensi supplicum libellorum in Regia magistro S. D.

Qvamobrem hunc primum T. Lucretij Cari de natura rerum librum tibi donarim, Errice Memmi, caussæ multæ concurrerunt. mouit me primùm magnus inter nos vsus, & summa necessitudo satis longo cõuictu, neque parua aut breui consuetudine, constituta, ab illo iam tempore, cum ego, tu, & frater tuus Io. Iacobus Memmius, Io. Maludanus, homo doctissimus, idémque vir optimus, studiorum vestrorum socius & quasi moderator (ex cuius morte nec opinata, atque immatura, mihi nuper ab Aurato nostro nunciata, incredibilem hausi dolorem) Tolosæ vnà commorabamur. Qua in vrbe tametsi omne ferè nostrum studium in iure ciuili ponebamus: horas tamen aliquot pomeridianas, & vespertinas, & subsecíuas ad Græcos & Latinos quosdam scriptores legendos conferebamus. atque ex Græcis quidem Homerum, Euripidem, Theocritum, Xenophontem, Plutarcum: ex Latinis autem M. Tullium, M. Varronem, C. Cæsarem. T. Liuium, Virgilium, Horatium remissionis animorũ gratia legebamus. Sic igitur me afficit suauissima illius temporis recordatio, vt neque mihi vnquam beatius vixisse videar, & si te præteream, atque adeò si non in principe loco ponam, flagitium me admissurum putem. Multùm secundo loco apud me valuit tui, & C. Memmi Gemelli, cui vni suos libros omneis Lucretius inscripsit, & dedicauit, nominis communitas, eáque, quam Græci appellant, ὁμωνυμία. Nam cum ego vniuersos quidem libros Regi Karolo nono consecratos: singulos autem singulis hominibus nostratibus & mihi carissimis, & doctrina præstantibus donatos in lucem prodire voluissem: existimaui, quemadmodum Lucretius Memmio omneis dicauisset, ita me tibi, tãquam eius gentili vnum saltem librum, eúmque primum, dicare debere. Accessit & quæ mihi ad hoc faciendum acerimos stimulos admouit, tua omnium Græcorum, & Latinorum librorum, non modò è typis expressorum, verùm etiam manuscriptorum, quos vndique magno pretio conquisisti, & collegisti, instructissima bibliotheca: ex qua depromtum vnum T. Lucretij Cari exemplar peruetustum cum mihi commodatò dedisses: tantum mihi ad huius ornatissimi, politissimíque scriptoris partim iniuria temporum, partim culpa hominum vel indoctorum, vel ineptè religiosorum deprauati emendationem adiumentum attulisti, vt non minimam partem locorum in eo restitutorum cùm præsens ætas, tum omnis posteritas tuo libro sit debitura. Atque hoc pluris est ea, quam habes, optimorum librorum suppellex, quòd

eam libentißime, ac liberalißime iis omnibus impertiris, quos exploratum habes, solere, vnde profecerint, ingenuè profiteri, neque eum, quem foris perceperint fructum, sibi vendicare. Itaque mihi, quem optimè nosti, & quem scis nouam omnium M. Tullij scriptorum editionem omnibus suis numeris, & partibus perfectam atque expletam meditari, iampridem tria vetustissima, atque emendatißima omnium M. Tullij operum exemplaria vltrò detulisti, currentémque (vt aiunt) incitasti. Neque verò id solùm fecisti, sed etiam, (qua in re industriam ac diligentiam tuam incredibili litterarum amore coniunctam admiror) scripturas omneis inter se dissimileis, atque à vulgata lectione discrepanteis ad oram vnius exempli typis excusi, partim tua, partim tui librarij manu ascriptas mihi commodasti, vt minore meo labore ex talibus scripturis quasi sub vno aspectu positis, Adriano Turnebo interea, & Io. Aurato collegis meis, quorum iudicium est, vt scis, in hisce litteris subtilißimum, adhibitis, & consultis, eam potißimùm sequerer, ac probarem, quæ & M. Tullio esset dignißima, & eius sententiæ maximè consentanea, & omnium virorum doctorum consensu, neminéque repugnante, optima ac verißima. Namque omnino mihi deliberatum est à vulgata & recepta scriptura ne latum quidem vnguem discedere, nihilque in tanto, talique scriptore immutare, nisi quod ita perspicuè & sine controuersia corruptum sit, ac deprauatum, cuiúsque restitutio ita sit auctoritate librorum veterum comprobata, & (quod caput est) veritate ac ratione fundata, vt omnes mortales neque indoctißimi, neque maximè hebetes sic esse legendum, quemadmodum restituendum curauero, fateantur. Verùm de M. Tullio & aliàs, & suo loco. Nunc T. Lucretij Cari de natura rerũ à me summa (quod te non fugit) diligentia, maximóque labore ad veteres membranas emendati, atque ex carie, situ, & squallore in suam pristinam formam, natiuúmque habitum ac nitorem propemodum vendicati librũ primum, tibi tuo merito libentißimè dono. Vale. Lutetiæ anno à genere humano seruato CIↃ IↃ LXIII. Kalendis Sextilibus.

Idem erudito Lectori.

FVIT mea ſemper hæc ſententia, lector erudite, eos qui ſcriptores veteres vel difficileis, atque obſcuros explanant, atque illuſtrant, vel iniuria temporum deprauatos, codicũ manuſcriptorum auctoritate freti in antiquum ſtatum, priſtinúmque ac natiuum ſplendorem reſtituunt, de bonis literis, honeſtíſque diſciplinis melius mereri, quàm qui aut poëmata, aut orationes, aut libros artem aliquam iam antè à veteribus traditam, atque explicatam complectenteis ſcribunt & componunt. Nam ſi ſe ad poëmata ſcribenda conferent: profectò Virgilio, Catullo, Horatio, Tibullo, & ceteris, quos ſibi ad imitandum propoſuerint, non erunt ſuperiores. Si orationes, & epiſtolas conſcribere conabuntur: à M. Tullij facundia, atque eloquentia longo ſcilicet aberunt interuallo. Si verò artis grammaticæ, aut rhetoricæ, aut dialecticæ præceptiones litteris perſequi ſtudebunt: veteribus illis, qui eadem præcepta tradiderunt, ſine dubio multo erunt inferiores. Itaque cùm horum ferè omnium arrogantiam mirari ſoleo, tum eorum maximè ſtultitiam, ac pæne dicam, inſaniam ſatis miſerari, ac deplorare non poſſum, qui hodie grammaticas arteis, rhetoricas, dialecticas magno ſupercilio adoleſcentibus venditant, atque oſtentant. Nam vel ea ipſa dicunt, quæ ſunt iam à veteribus occupata: vel alia. Si eadem: vel id apertè, & ſine diſſimulatione faciunt: & tum, præterquàm quòd impudentes, atque iniuſti ſunt, etiam actum agunt, inanémque operam ſumunt: vel obſcurè, ac diſſimulanter, quibuſdámque rebus immutatis: & tum nihil à furibus differunt, qui rerum furtiuarum notis commutatis, furta ſua ſe occultare poſſe confidunt. Si alia omnia afferunt, nugas afferunt: & ita non ignorantiam ſolùm, verùm etiam temeritatem, ac vanitatem ſuam patefaciunt, indicant, ac produnt. Cum enim afferre meliora non poſsint, reliquum eſt, vt ſuis ſectatoribus deteriora, atque improbanda pro optimis, & probatiſsimis obtrudant. Ita ſi ita ſentiunt, quemadmodum præ ſe ferunt: cùm ipſi magno in errore verſantur, tum alios in eundem errorem ſecum trahunt: ſin quæ recta ſunt, intelligunt, ſed aliter tamen vel quæſtus ſpe ducti, vel inani gloria peruſti faciunt: capitalem fraudem admittunt. Neque verò me fugit nonnullos & noſtra, & patrum noſtrorum ætate claros viros extitiſſe, qui & poëma-

ta, & orationes, & arteis magna cum sua laude conscripserunt. Sed & rarum est hoc hominum genus, & nescio quo modo plerunque fit, vt, qui ad scribendum sunt ineptissimi, ij incredibili scribendi dulcedine, ac voluptate, quasi prurigine, & scabie quadam affecti ducantur: qui contrà ad id ipsum cùm ingenio, & natura facti, tum arte & studio egregiè instructi sunt: ij aut à scribendi voluntate & consilio refugiant: aut, si quid soli & apud se scribant, de eo in vulgus edendo, tanqnam sibi & Musis canentes, non valde laborent. Ego autem quid in scribendo possim, aliis iudicandum relinquo, si modò è scriptis meis non ita multis, quæ diuulgata sunt, iudicium fieri poterit. Sed certè in hoc genere partim explicandorum, ac declarandorum, partim restituendorum atque emendandorum poëtarum veterum elaboraui. Qua in re quam laudem meruerim, nescio: quin ne quæsiui quidem. Semper enim in ipsa virtute, & rectè factis satis laudis inesse iudicaui, etiam si multitudo non laudaret. Verumtamen mihi conscius sum me omnibus bonarum litterarum studiosis prodesse, & consulere voluisse. Si non fuit par voluntati facultas, non arrogantiæ, aut confidentiæ, sed tarditatis aut infirmitatis crimen suscipere debebo. Sed ad Lucretium tandem, cuius gratia hic sermo à me institutus est, venio. Hunc igitur poëtam, lector humanissime, liquidò tibi confirmare, verèque apud te gloriari possum, mea opera planè alium ab eo, qui abs te anteà visus sit, in manus tuas peruenire. Octingentis enim locis (neque hoc ὑπερβολικῶς, sed Latino more dico) restitutum esse, tibi legendo cognoscere, atque experiri licebit. Vsus autem sum in eo restituendo, Romæ quidem tribus libris manuscriptis: vno Vrticano: altero qui fuit Gulielmi Faërni: tertio quem Scipio Tethius Neapolitanus mihi commodatò dedit: Lutetiæ verò duobus: vno Memmiano, altero Bertiniano, qui ex cœnobio D. Bertini, (Est autem hoc cœnobium in oppido D. Odomari non longè à Morinis) olim ad P. Gallandium ipsius rogatu Lutetiam missus est, deinde Adriano Turnebo à P. Gallandio eius copia facta est. Atque ego (ne mentiar) Bertinianum codicem, quem in meis scholiis sæpe commemoro, non vidi, sed librum Adriani Turnebi è formis plumbeis expressum, cum illo exemplari manu scripto diligentissimè, & accuratissimè vsque ad librum sextum duntaxat comparatum habui, quandiu volui: eúmque, quia Bertiniani codicis scripturas omneis dissimileis, & differenteis à vulgatis summa fide imitatas continebat, Ber-

tinianum nominaui. Ne vulgatos quidem libros aspernatus sum. Quin omneis, quos potui, vndique conquisiui, & corrogaui, Parisienses, Lugdunenseis, eósque binos, Venetos item binos, vnos antiquiores, alteros recentiores, Florentinos, Vicetinos, Basilienseis. Præterea grammaticos omneis veteres, & linguæ Latinæ veluti magistros, quos superioris ætatis oratorum, ac poetarum versus protulisse meminissem, studiosè relegi: in his Varronem, Pompeium Festum, Macrobium, Nonium Marcellum, Sosipatrum Charisium, Seruium, Priscianum, & simileis, vt si qui versus Lucretiani integri, aut certè quàm minimùm corrupti ab eis proferrentur, ego eorum testimonium secutus, Lucretij vulnera sanarem. Scholia præterea, seu breueis commentarios addidi, quibus partim immutatorum à me locorum rationem reddidi, partim obscuriores quasdam voces declaraui, partim quædam ad philosophiam, aut historiam pertinentia, difficiliora, atque impeditiora, ex Platone, Aristotele, Herodoto, Thucydide, Xenophonte, Plutarcho, Diodoro Siculo, Strabone, Arriano, Laërtio, C. Cæsare, T. Liuio, Q. Curtio, Plinio, & aliis expediui, atque illustraui. Postremò quoniam sæpe meis viribus, meóque ingenio diffisus, vbicunque mihi, vt hærerem, accidit, ad viros doctos mihi notos ac familiareis, tùm alios multos, tùm verò Galliæ nostræ, atque adeò totius Europæ principes, collegas meos Adrianum Turnebum, & Ioannem Auratum retuli: eorum sententias, & quasi responsa summa fide ipsis auctoribus reddidi: neque me puduit, vnde profecissem, ingenuè profiteri: quin contrà turpissimum mihi futurum duxi, id quod ab aliis acceptum probauissem, mihi impudenter ascribere, atque arrogare. Hæc te lector scire volui. Atque ea ipsa nimis fortasse multa tibi videbuntur, iamdudum Lucretium legere properanti. Sed te per humanitatem tuam, per fidem tuam, per pietatem tuam, per eam denique, quam mihi debes, si quam debes, gratiam, obsecro, & obtestor, ne prius Lucretium legere incipias, quàm librarij, operarúmque errata ita correxeris, quẽadmodum esse corrigenda ad calcem libri admonui. Quòd si qua alia inter legendum animaduertes, quæ nos fugerint, ac latuerint: fac memineris nos homines esse, discásque rebus humanis concedere oportere. Vale.

IO. AVRATVS, IN LVCRETIVM à Dionyſ. Lambino reſtitutum.

Immortalia ſi mortalibus ex elementis
Non eſt, vt poſsint vlla ratione creari:
Mentis opúſque tuæ ſunt carmina docte Lucreti,
Quæ tu de rerum natura pangere pergis:
Miror te mortalem animi ſtuduiſſe probare
Mentem, talia quæ ſcripta immortalia condat.
Nam ſi quas maculas iniuria temporis (vt fit)
Chartis fortè tuis alleuerat, ilicet, illas,
Vt quondam Cicero, ſic nuper mente ſagaci
Detergens Lambinus, in antiquúmque nitorem
Carmina reſtituens, docuit viuacius eſſe
Mente nihil, ſcriptis dare quæ ſit idonea vitam.
Denique quî poſsit non immortalis haberi
Vis animi, quæ immortalem dat carmine famam
Atque ſibi, atque aliis? tibi vt olim clara propago
Memmi, cuius adhuc per carmina vatis amici
Gloria viua viget, magè quàm per clara trophæa,
Aut tabulas pictas, aut erepta vrbibus æra.
Nunc certè tanto pôſt tempore Memmius alter,
Qui ſua gentili cognomina comprobat arte,
Ipſe colens muſas, illáſque colentibus æquus,
Nominis immortale decus ſibi ſentit oriri,
Atque alij pariter, quibus, ô Lambine, labores
Ipſe tuos in reſtituendo vate vetuſto
Conſumtos immortali cum laude dicaſti,
Aeternum æterni monimentum & pignus amoris:
Atque animi ſimul æterni, ſenióque carentis
Argumentum ingens contra facunda poëtæ
Dicta magis, quàm plena rata ratione, fidéque.
Sed nos ingenij miremur acumina, linguæ
Flumina miremur: pietas ſua fœdera ſeruet.

PHILIPPVS GALTERVS ROVILLIVS TYPOGRAPHVS, LECTORI S. D.

Hoc plerunque fieri videmus, lector humanisſime, vt quorum maiores, aut propinqui aliqua ex arte, ac virtute laudem ſint conſecuti, ij vel ab ipſa natura impulſi, vel ſuo iudicio adducti, vel exemplo illorum excitati in eodem genere laudis præſtare, atque excellere conentur. Itaque cum ego animaduerterem prudentisſimum & diligentisſimum virum Gulielmum Rouillium auunculum meum, apud quem fui à puero educatus, & quo magiſtro artem typographicam didici, ex hac arte & quæſtum feciſſe iuſtisſimũ, atque honeſtisſimum, & laudem inueniſſe maximam: primùm Lutetiæ eius iuſſu annos aliquot conſumſi in diſtractione, & permutatione variorum, & à variis officinis profectorum librorum: deinde exiſtimaui mihi aliquando tandem alienorum vendendorum, & cauponandi finem eſſe faciendum, atque officinam in hac vrbe inſtituendam, aut certe conducendam: ex qua officina libri meo nomine impreſsi in manus hominum peruenirent, vt vno tempore, vnáque opera & rem facerem, & Reip. prodeſſem, & mihi laudem ac bonam famam apud bonos, doctóſque compararem. Quo conſilio capto cum mecum ipſe quærerẽ, vnde potisſimùm ordirer, cuiúſque ſcriptoris editione abs te, lector, gratiam inire poſſem, cupiens in aliquo nobili ſcriptore meæ induſtriæ ſpecimen tibi dare, opportunè à quibuſdam meis amicis certior factus ſum, T. Lucretium Carum poëtam grauisſimum, & ornatisſimum, Latiníque ſermonis auctorem purisſimum, & probatisſimum à D. Lambino Græcarum litterarum doctore Regio, (de cuius viri doctrina, & eloquentia nihil me attinet dicere, cum & ex viua ipſius voce, & ex ſcriptis in lucẽ editis ſit omnibus gentibus ab humanitate non alienis notisſima,) locis pæne innumeris ex fide exemplorum manuſcriptorum eſſe emendatum, & ſcholiis doctisſimis, atque vtilisſimis illuſtratum. Quod

ſtatim vt cognoui, D. Lambinum adiui, ab eóq; per eam, quam habet erga auunculum meum Gulielmum Rouillium beneuolentiam, petiui, vt eius Lucretij, quem ab eo emendatum eſſe audiuiſſem, imprimēdi mihi negotium daret. quod ab eo ſtatim pro eius ſingulari cùm humanitate erga omneis, tum præcipua erga me liberalitate impetraui. Ita factum eſt, vt, quod tota mente expetiueram, omnibúſque ominibus, ac precibus exoptaueram, ab optimo, & elegantiſsimo poëta mei conatus in hac vrbe initium facere mihi licuerit. Qua in re quantam diligentiam adhibuerim, prædicare non eſt meum. tu ipſe legendo cognoſces. Veruntamen non ero vſque eò impudens, vt negare velim ab operis, & iis qui typos conſtruunt, aliquot eſſe peccata, aut certe errata commiſſa: quæ nemo eſt tam Lynceus, qui vitare poſsit. Nam & D. Lambinus ipſe ea folia, quæ periculi faciendi gratia imprimuntur, quotidie fere recognouit, eratáque operarum ad oras foliorū aſcripſit, vt operarij, quemadmodum admoniti eſſent, ea corrigerent: & ego omni ſtudio eadem folia relegi, ac cum exemplari manu D. Lambini ſcripto diligenter cōtuli, erratáque, que Lambinum fugerant. (nam ferè fit, vt eos, qui quippiam ſcripſerunt, operarum errata fallāt, neque ita citò ab iis animaduertantur, vt ab aliis) nō pauca deprehendi. nihilominus tamen remanſerunt in his exemplis paucula quædam errata, quæ vel me quoque fugerunt, vel cum eſſent à me animaduerſa & calamo emendata, ab operariis tamen non ſunt ex præſcripto meo reſtituta. Horum igitur erratorum emendationes paginis & verſibus ſeu lineis indicatis, ad calcem libri ponendas curauimus, vt tu lector eas ſecutus, ſine magno labore ſingula errata ſuis locis corrigere poſſes. Quòd ſi hanc noſtri huius Lucretij editionem tibi probari ſentiemus: animos nobis augebis, alacritatémque adferes plura in poſterum tempus & maiora conandi, quæ & tibi grata, & Reipub. vtilia eſſe poſsint. Vale.

Errata sic emendanda.

Pagina 3.linea 5.dictam esse apud p.ead.li.11. ἰδύησι. pag.4.lin.20.*initum* retinui, pag.6.lin.4.longum est hyperbatum, p.ead.li.22. ἄνευ χρύσης Ἀφροδίτης; pag.7.lin.33.œ pro u, vt à Pœnis pag.9. lin.19. Bertiniano pag.11. lin.24.inritât pro inritauit pag.15.lin.10. *Te prima* pag. 17. lin.36. *cælitum commixta* pag.19.lin.12.& lib.4. *Tu mihi* ibid.lin.17.versus Virg.lib. ibid. lin.40.illustranti, amicitiæ,& ex pag.21. lin.37. cuiusque & corpora pag. 24.lin.19.tralatio à vitibus. pag. 31.lin.21. Conripiunt, rapidóque pag.32. lin.14. *Incidit, aut* pag.33.lin.41.Sæpe salutantum pag.34. lin.28.*superbis Manè salutantum* pag. 46.lin.2.in qua *m* non eliditur pag. 49.lin.21.*arūna grauescit*. pag.52.lin.21.præbeat corporibus: pag.57. lin.9. corpori inesse: pag.60.lin.2.præfiniet vlla. pag.62.lin.33. Lãguidior porrò pag.63.lin.41 *Carpebant hyali saturo* pag.68. lin.9.*animi quicquam ratione* pag.70.lin.34. *quantæ quondam* pag.71. lin.39. quòd iam primordia pag.72. lin.19. ardor cum rore pag. 77.lin.35.secari posse:pariter atque pag.84.lin.19.Τὴν μεθόπωι ὅπως τις ἐὰς ἐπάτησεν ἀνιδεῶς. pag.88.lin.20.in quos *s* elisum est, pag.92.li.17 κατ' ἀλληλοτυπίαν ibid.lin.29.ζωπυρεῖν apud pag.96.lin.33.*hebent,&c*.ibid. lin.35.ἐναντίον τῷ pag.99.lin.13.*vbertate hausta*, ibid.lin. 97. *in quo disputatur de primorum* pag. 101. lin.21. ὑπὸ σέγη. ead.ἀκοῦσαι pag.102.lin. 17. à corpore seiunctus fruatur,&c. pag,103.lin.22.*Non fit thesauris*, pag.106. lin.23.ἀγῶνας λαμπαδοῦχους pag. 107.li.27. Ὃν τίκεν Ἀσυόχεια pag.111.lin.16.hoc modo iactantur,& vagantur, pag.112.lin. 15.prædita sint prima pag.113.lin.41.in omnibu' rebus pag. 116 .lin.31.*cum perhibetur.* ibid.lin. 31. *ea, quæ moueātur*, &c. pag.127.lin.35.Qualia sint,& quàm pag.133.lin.13. Sardoam degustarim,ore ibid.li.24.*Et cycnea mele,Phœbeáque* ibi.lin. 36. vertatur in *e* lõgum pag.134.lin.26. gelidámque pruinã, pag.136.lin. 3.γαργαλίζειν. tralatio. pag. 138.lin.42.marini,&c. pag.149.lin.2.Berecinthia. Arnob. ibi.lin.44.antiquam scripturam probo. pag.151. lin.16. vt docet Eustathius,est nõ libẽter, pag.160.lin.14.*Splendentis Pario* pag.162.lin.1. si enumerem lectionis pag. 163.lin.3.*imitante pyropo*. pag.168.lin.3.Tum porro quid id est, pag.176.lin. 18.flumina,solem pag.180.lin.2.frustráque coacta, pag 187.lin.9. quidam vir doctus ibid.lin.41. *quoad satis est nat.nou.* pag.194.lin.17. de animæ atque animi pag.200.lin.11. MOLLI C.S.] pag. 216. lin. 38. corpus nostrum constat. pag.222 lin.29.quòd plerunque solet pag.226. lin. 1. fateare necesse'st. pag.227.li.2.OBBRVTESCAT] pag.230. li. 6. λυομένου τοῦ ὅλου pag. 232.lin.2.loqui volebant: ibid.lin.30. vt in quibusdam manuscr. pag.248. lin.11.sentire posit.Id igitur pag.249. lin.20.Μοῦνος ἅπαξ ibid.lin.22.ποικίλαι ibid. *Quid mortem,&c.* pag. 250. lin.37. REPETENTIA NOSTRA] pag.253.lin.12.exititurus esset,ibid.lin.20.θάνατος ἀθάνατος pag. 257. lin. 22. tum non longè aberrant pag. 273.lin.25.*proprie ac præcipuè tua*: pag.274. lin.11.*serò quidem,quippe temporibus,quominus* ibid.lin.14.*à me potestas* , *optióq; eligendi* pag.276. lin.1.Sponte sua volitent ibid.lin. 35.VLTRO CITRÓQVE]lib.manuscr.habent *Vltróque,citróque*. pag.278. lin.21. exire coortæ. pag.279.lin.42.NAM CERTE IACI, ATQVE] pag. 283. lin.1.ODO-

REM EXSPIRANT] sic sæpe l. pag.288.lin.26. Cũ tuimur misceri abs. pag.297.lin.27.quæ sunt in luce,tuemur, pag.302.lin.11.à qua impulsa est, pag.304.lin.11.in aduersam,& superiorem pag.306.lin.38. positum esse ab antiquis,pro pag.311.lin.15.parietes ædificiorum dirigẽdos. pag.321.li.14. ex seminibus dissimilibus, pag.323.lin. 28. propter exhalationes alimenti pag.325.lin.7.Videntur enim gallorum alę noctem suo compl.vel galli ipsi suatum alarum pag.331.lin.5.semotæ fuerint,longéque pag.335.lin. 37.*&* *illum Effugere errorem,vitaréque* pag. 338. lin. 26. Atque gubernaclum pag. 343. linea 19. aëris externi tutiores, pag. 344. linea 1. docti tribrachum pag.345. lin.33. Tam magis in somnis pag.357. lin.38. *tantum Melitensum vestium*, &c. pag.361 lin.34.& pinguntur & fingũtur. pag.373. lin. 31. *aliis tuis infinitis laudibus*, pag.381.lin.11.vt sit hic ordo. pag.382.lin.19.delendã præpositionem *m*. pag.389.lin.39. *Nec crepitacillis opus est*, pag. 391.lin.29. PRAETEREA P.P.S. QVODCVNQVE] pag.397.lin.31. αὐτῶ πνευμάτων pag.402.lin.5.& perplexa,coibant, pag.411.li.3.malet *librant* pro *delibrant*, ibi.lin.5.decorticatum.dele *quòd*. pag.427.li.26. inoleuissent, iustũ ibid.lin.28.omnis generis animalium pag. 434. lin. 26. *Res sic quaque suo* pag.444.lin.18.faucibus tenerè admotis pag.446.li.31.*Qui pote plus, vrget*, pag.447. lin.33.homines pertæsum vi colere pag. 448.lin. 13. legibus, & iuribus. pag.456.lin.24. ὡς ἔοικε pag.471.lin.33.diis indigna putando, pag. 474.lin. 16. præmonstra eam calcem, vel curenti præmonstra spatium. pag.478.lin.3.*Assiduúsque geli casus* pag. 479 lin.3. *terimus*, *manare calorem*. pag.481.lin.31.*ingratiis,&c.* pag.487.lin.26.*Hoc fit item*. pag. 506. lin.32. καὶ πλατὺν τόπον. pag.508.lin.22.Vt tempestates pluu. pag.515.lin.5.ipsa sua vi. pag.516.lin.16.ad oram libri pag.518.lin.5.atq; aspera odore. pag. 521. lin.4.*febris bili superante* pag.526.lin.2.ego cum ex hac varietate pag.534. lin.39.*eadem subus hæc iucunda* pag.540.lin.19.AVDENT]tralatio.

Omissum pag.166.lin.7.ibi,omnis odoris expers.sic Plato Tim. διὸ καὶ πάντων ἐκτὸς εἰδῶν εἶναι χρεὼν τὸ τὰ πάντα ἐκδεξόμενον ἐν αὑτῷ γένη, καθάπερ περὶ τὰ ἀλείμματα ὁπόταν εὐώδη, τὰ δεξόμενα ὑγρὰ τὰς ὀσμάς, &c.id est Quapropter & omniũ formarũ expers esse oportet id quod omnia in se genera recepturum est, quemadmodũ qui versantur in cõfectione vnguentorũ,aut liquidorũ odoratorum,ea liquida quæ suaueis odores receptura sunt,dant operam vt sint omnis odoris expertia,&c. pag. 156.lin.28.ibi, iri confido. Sed Adr.Turnebus, cuius sententiam meæ semper anteponendam putaui,legit *atque micare*: & *micare* interpretatur, *moneri*. pag. 217. lin. vlt. adde TVDITANTIA] id est,tundẽtia,vt suprà lib.2.*Nec tuditantia rem cessant,&c.* pag. 260. lin. 16.post hæc verba *hoc genus omne*: nisi quis dicat *barde* potius esse legendum,vt intelligamus eum,qui cum sit miser, & egens, mortem tamen grauiter lamentetur, à natura bardum: id est stultum appellari : quæ sententia magis huic loco quadraret.Iam quod ad Horatium attinet,Adr.Turnebus, putat lectionem vulgatam esse retinendam *balatrones*. Ait enim balatronẽ dici à baratro,seu baratrone propter affinitatem liquidarum l.& r.vt palma à parma dicta est. pag.364. lin. 23. ibi.tractant. vel lege *retractat*, vt subintell. *natura illorum animalium*.

T. LVCRETII CARI DE RERVM NATVRA,

LIBER PRIMVS.

A Dionysio Lambino commentariis illustratus.

AEneadûm genetrix, hominum, diûmque voluptas,
Alma Venus, cæli subter labẽtia signa
Quæ mare nauigerum, quæ terras frugiferenteis
Concelebras: per te quoniam genus omne animantum
Concipitur, visitq; exortũ lumina solis
Te, dea, te fugiunt venti, te nubila cæli,
Aduentúmque tuum: tibi suaueis Dædala tellus
Summittit flores, tibi rident æquora ponti,
Placatúmque nitet diffuso lumine cælum.
Nam simul ac species patefacta'st verna diei:
Et reserata viget genitabilis aura Fauoni:
Aëriæ primùm volucres te, diua, tuúmque
Significant initum perculsæ corda tua vi.
Inde feræ pecudes persultant pabula læta:
Et rapidos tranant amneis: ita capta lepore,
Illecebrísque tuis omnis natura animantum
Te sequitur cupidè, quò quanque inducere pergis.
Denique per maria, ac monteis, fluuiósque rapaceis,
Frondiferásque domos auium, campósque virenteis,
Omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
Efficis, vt cupidè generatim sæcla propagent.

AENEADVM] Æneadarum, id est Romanorum, qui ab Ænea prognati sunt. profert hunc primum versum Prisc. lib. 7. GENETRIX] Æneæ matrem esse Venerem his versibus testatur Homerus ἰλ. ε. Αἰνείας δ' υἱὸς μεγαλήτορος Ἀγχίσαο Εὔχεται ἐκγεγάμεν: μήτηρ δέ οἵ ἐστ' Ἀφροδίτη: Et Sophocles in Laocoonte. Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνείας ὁ τῆς θεοῦ: & Virgil. lib. 1. Æneid. *Sic Venus: at Veneris contrà sic filius orsus.* idem lib. 7. *Talia connubia, & taleis celebrent Hymenæos Egregium Veneris genus, & Rex ipse Latinus.* & T. Liuius lib. 1. annal. *AEneam filium Anchisæ & Veneris, &c.* Quemadmodum autem à Romanis Mars eò quòd Romuli pater haberetur, Romani generis auctor dicebatur: ita Venus Romanorum genetrix appellabatur propterea quòd Æneæ mater existimabatur. Iccircò Romulus cum annum describeret, eúmque ex decem mensibus constitueret, primum à Marte patre Martium, secundum à Venere, tanquam matre, aut certè progenitrice Aprilem nominauit. Atque ob eandem causam Romani in sacris Martem patrem, Venerem genetricem appellabãt, vt scribit Macrob. lib. 1. ca. 12. Saturn. Eodémque loco Aprilem dictum esse tradit, quasi Aphrilem ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης. *genetrix* autem excudendum curaui, non *genitrix*, tùm quia ita scriptũ reperi in duobus libris manuscriptis, tùm quòd sciam ita locutos esse veteres, nõ *genitrix*, tametsi *genitor* dicerent, non *genetor*. DIVVMQVE VOLVPTAS] Nam poëtæ etiam Deos faciunt rebus Venereis delectari: quod est indignum eorum maiestate: sed illi humana ad Deos transferunt, *diuina mallem ad nos*, inquit M. Tull. ALMA VENVS] Festus: *alma, sancta, siue pulchra, siue alens, ab alendo scilicet*. Hoc principium secundi versus, & principium item primi mutuatus est in illo disticho Ausonius. *Orta salo, suscepta solo, patre edita cælo, Aeneadũm genetrix, hîc habito alma Venus.* CAELI SVBTER LAB. SIG. &c.] ordo est, quæ concelebras mare, quæ concelebras terras subter signa cæli labentia, id est quæ mouentur vnà cum cælo. Vnde æthera signiferum appellat lib. 5. *Partibus erumpens primis se sustulit æther Signifer.* CONCELEBRAS] hunc & superiorem versum profert Nonius Marcellus: interpretatúrque *concelebras*, commoues. ego concelebrare malim interpretari, celebreis, & cultas reddere, vel colere, & frequentare. sic lib. 2. *Et variæ volucres, lætantia quæ loca aquarum Concelebrant.* Mecum facit ea ratio, quæ sequitur: quoniam Veneris opera, & beneficio omne animantium genus oritur. PER TE QVONIAM GENVS, &c.] sic Ouid. 4. Fast. *Quid genus omne creat volucrum, nisi blanda voluptas?* VISITQVE EXORT. LVM. SOL.] exoritur, prodit in lucem, hac lucis vsura frui incipit. sæpe hæc duo nomina sic coniunguntur, vt infrà eod. lib. *Nec foret omnino cælum, neque lumina solis.* lib. 2. *hæc aëra varum Sufficiunt nobis & splendida lumina solis.* ibid. *Nam cum cæcigeni, solis qui lumina nunquam Aspexere, &c.* & lib. 5. *Matutina rubent radiati lumina solis.* Vsurpauit & Virgilius lib. 6. Æneid. *Ecce autem primi sub lumina solis, & ortus.* idem lib. 8. *Surgit & ætherij spectans orientia solis Lumina, &c.* Hom. ὀδ. λ. φάος ἠελίοιο. & item sæpe. TE, DEA, TE.] διακοπὴ, vt apud Virgil. Georg. 4. *Duc, age, duc ad nos.* ibidem, *Scis Proteu, scis ipse.* TE FVGIVNT VENTI, &c.] quia tu tuo aduentu cælum, terras, &

maria serenas. ADVENTVMQVE TVVM:] sic restitui ex auctoritate quinque librorum manuscriptorum: quibuscum consentiunt nonnulli typis excusi. repetendum autem est ἀπὸ κοινοῦ verbum *fugiunt*, quod antecedit. Iam verò per aduentum Veneris, mensis Aprilis initium significat. DAEDALA TELLVS] Festus, *Dædalam à varietate rerũ, artificiorúmque dictũ esse apud Lucretium terram, apud Ennium Mineruã, apud Virgiliũ Circen, facile est intelligere, cum Græcè δαιδάλλειν significet variare.* Hactenus Festus. Idem Lucretius hoc eodem lib. *aut redductum dædala Tellus Vnde alit?* idem in lib. 4. *Mobilis articulat verborum dædala lingua.* idem lib. 5. *naturáque dædala rerum.* ibid. *Carmina, picturas, & dædala signa polire.* Virg. lib. 4. Georg. *Et munire fauos, & dædala fingere tecta.* Hom. ἰλ. σ. αὐτὰρ ἐν αὐτῷ Ποίει δαίδαλα πολλὰ ἰδυίῃσι πραπίδεσσιν. ib. Πάντοσε δαιδάλλων. Quòd si quis malit hoc nomen à Dædalo præstantissimo fabro ductũ esse, nõ pugnabo. SVMMITTIT.] subministrat, & suppeditat: vel sursum mittit, effert, profert. idem eod. lib. *Lætificos nequeat Tellus summittere flores.* RIDENT] sua æquabilitate, & trãquillitate hilaritatem quandam præ se ferunt. Tralatio est à rebus animatis, & ratione præditis, quæ risu hilaritatem significant: vel iccircò res inanimæ ridere dicuntur eæ, quæ sunt ornatæ, magnificæ, bellæ, placidæ, tranquillæ, quòd quemadmodum qui rident, risu, & hilaritate diffunduntur, ita & res aspectu pulchræ, & nitentes, & politæ, hilaritate diffundunt spectatorem. Horat. oda XI. lib. 4. *Ridet argento domus.* Hom. ἰλ. τ. Αἴγλη δ' οὐρανὸν ἷκε, γέλασσε δὲ πᾶσα περὶ χθών. Virg. Pollione. *Mistáque ridenti colocasia fundet acantho.* Lucret. lib. 2. *Præsertim cum tempestas arridet, & anni Tempora conspergunt viridanteis floribus herbas.* & lib. 5. *Præsertim si tempestas ridebat, & anni Tempora pingebant viridanteis, &c.* & lib. 4. *Vnguenta & pulchra in pedibus Sicyonia rident.* AEQVORA PONTI] trãquillitas, atque æquabilitas maris: mare nullis ventis concitatum, & iccircò æquabile & tranquillum.

PLACATVMQVE &c.] & cælum serenum, miniméque turbulentum. tralatio est. *Placatum* autem habent libri manuscripti, & nonnulli typis excusi: alij *Pacatúmque.* DIFFVSO LVMINE] dispulsis, & discussis à sole tenebris. Idem lib. 3. prin. *Sempérque innubilus æther Integit, & largè diffuso lumine ridet.* NAM SIMVL AC SPECIES, &c.] id est, nã statim vt ver aduênit. ET RESERATA VIGET] idem dicit: & simulátque Fauonius Veris prodromus, apertus, ac patefactus vigere cœpit, qui anteà quasi obseratus, & clausus videbatur. Obserare, est sera claudere. Catul. ad Ipsith. *Nequis luminis obseret tabellam:* cuius contrarium est reserare. Ennius. *Nos ausi reserare.* M. Tul. offic. 2. *Quamobrem nec ita claudenda res est familiaris, vt eam benignitas aperire non possit: nec ita reseranda, vt pateat omnibus.* GENITABILIS] sic habent omnes libri typis excusi præter Venetos antiquos, & Vicetinos. Manuscripti autem, cum quibus impressi ij quos dixi, consentiunt, *genitalis:* qua voce sæpius idem Lucretius vtitur, vt hoc eodem libro. *Quæ nos materiem, & genitalia corpora rebus,* &c. & lib. 2. *Corpora iactari vnius genitalia rei.* ibid. in extremo *Multáque post mundi tempus genitale, diémque.* & lib. 4. *Nec diuina satum genitalem numina cuiquam Absterrent.* & lib. 5. *genitalis origo.* Et item Virgil. lib. 2. Georg. *genitalia semina poscunt.* & lib. 3. obtu-

sior vsus Sit genitali aruo. genitale autem est quod ad gignendum valet, quódve gignendi vim habet. Credibile est porrò idem valere genitabile, & genitale: quemadmodum penetrale & penetrabile, vtrumque pro eadem re est in vsu, vt innumerale, & innumerabile:naturalis & naturabilis. M. Tull.in Lælio. *Ita pulcherrima illa, & maximè naturabili carent amicitia.* ita enim legitur in vet. cod. Existimant tamen quidam docti viri hoc loco legendum *genitalis*, non ob id solùm, quòd ita habeant aliquot libri manu scripti, verùm etiam quòd vox *genitabilis* non videatur Latinis vsitata. Quòd autem ad versum attinet, aiunt choreum esse pro dactylo, seu spondeo: quam licentiam sibi interdum permittunt poëtæ. Ego hac de re iudicium meum non interponam. viderint doctiores. Sed vox *genitabilis* tamen reperitur apud Varron.lib. 4.de lingua Latina:vbi tanquam testem producit hunc Lucretij versum, si modò locus mendo vacat, his verbis. *à qua bipartita diuisione Lucretius suorum vnius, & viginti librorum initium* fecit hoc: *Ætheris & terræ genitabile quærere tempus.* & apud Tull.in Arato. *Sollers natura, & rerum genitabilis ordo.* INITVM,] id est, ingressum, introitum: à verbo ineo, quod valet ingredior, vt inire magistratum, inire viam, & ineunte ætate, ineunte vere. non dissimulabo tamen in Gulielmi Faerni, & Scipionis Tethij, & Bertiniano & Memmiano codice scriptũ esse *initium*. qua scriptura tamen reiecta, *initum* retinui, vt habet Vaticanus, & omnes typis excusi. sic Ouid. de Venere. *Iuráque dat cœlo, & terræ, & natalibus vndis: Pérque suos initus continet omne genus.* Idem Lucret. lib.2. *Vt videas initum motus à corde creari.* Idem hoc eod. lib. *Vnde initum primum capiat res quæque creandi.* & lib.3. *Et mobilis illa Vis, initum motus, ab se quæ diuidit ollis.* PERCVLSAE CORDA] hellenismus, vt infrà eod.lib. *menteis perculsa nouellas.* & Virg.lib.6. *lacerum crudeliter ora, Ora, manúsque ambas.* & sexcentis aliis aliorum scriptorum locis. PERSVLTANT PABVLA] saltu percursant, & prætereunt, & ita negligunt, scilicet rebus Venereis intentæ. ILLECEBRISQVE TVIS &c.] Hic versus abest à quattuor cod.manuscriptis: Neque eum Nauagerius, neque Pontanus habuerunt: desideratur denique in codicib. Vicetin, & Parisiensib. Marullus vnus, vir doctus ex auctoritate veteris cuiusdam codicis, (quemadmodum mihi religiosè asseuerauit Donatus Ianottus) nobis eum restituit. Amicus quidam meus ingenio & doctrina præstantissimus putat esse ab ipso Marullo factum, ac pro Lucretiano suppositum, cum putaret ille aliquid deesse, neque desit quicquam. Sic enim hunc locum hoc versu deleto explicat: ita capta lepore quæque pecus *Te sequitur cupidè, quo quanque inducere pergis.* ego aliud quod dicam, nihil habeo, nisi quòd mihi videtur versus Lucretio dignissimus. iam hæ duæ voces in extremo versu *natura animantum* sæpe ab eodem item vsurpatæ sunt: vt infrà hoc libro. *Nec porrò secreta cibo natura animantum Propagare genus possit*, &c. ibid in extremo. *Nam veluti priuata cito natura animantum Diffluit*, &c. QVO QVAMQVE] duo libri scripti, & nonnulli impressi, *quocunque*: vtraque scriptura probabilis est. FLVVIOSQVE RAPACEIS.] sic Virg.Georg.2. *Fluuiósque innare rapaceis.* FRONDIFERASQVE DOMOS AVIVM] nidos. INCVTIENS

BI.P.P.AM.] vt incutere metum, bellum, ictum: sic & amorem dicunt poëtæ. est enim amoris plaga grauis. quòd autem huic participio addidit *ἐπίθετον blandum*, significauit in amore dolorem inesse cum voluptate coniunctum notum amorem seu Cupidinem *γλυκύπικρον* à Platone dici. quod attribuit & Veneri Catullus carm. ad Manlium. *non est dea nescia nostri, Quæ dulcem curis miscet amaritiem.* sed idem tamen etiam ipsi Cupidini, carm. de Pelei & Thet. nupt. *Sancte puer, curis hominum qui gaudia misces.* Vsus est Lucretius eodem genere loquendi eod. lib. inf. *Et simul incussit suauem mi in pectore amorem.* EFFICIS VT CVPIDE] sunt enim in singulis animantibus innatæ miræ coniunctionis, & procreationis libidines. Quidam docti legendum putant *cupidæ* vt cohæreat cum voce pecudes. GENERATIM] per sua quæque genera. SAECLA PROPAGENT. sua genera amplificent & multiplicent. in hoc eodem verbo producit primam syllabam infrà eod. lib. *Propagare genus possit, vitámque tueri.* Et sanè Lucretius præpositionem *pro*, in plerísque compositis nunc producere, nunc corripere solet.

Quæ quoniam rerum naturam sola gubernas:
Nec sine te quicquam dias in luminis oras
Exoritur, neque fit lætum, nec amabile quicquam:
Te sociam studeo scribendis versibus esse:
Quos ego de rerum natura pangere conor
Memmiadæ nostro: quem tu, dea, tempore in omni
Omnibus ornatum voluisti excellere rebus.
Quo magis æternum da dictis diua lepôrem:
Effice, vt intereà fera mœnera militiaï
Per maria, ac terras omneis sopita quiescant.
Nam tu sola potes tranquilla pace iuuare
Mortaleis: quoniam belli fera mœnera Mauors
Armipotens regit: in gremium qui sæpe tuum se
Reiicit æterno deuinctus volnere amoris:
Atque ita suspiciens tereti ceruice reposta
Pascit amore auidos inhians in te, dea, visus:
Eq; tuo pendet resupini spiritus ore.
Hunc tu, diua, tuo recubantem corpore sancto
Circunfusa super, suaueis ex ore loquelas
Funde, petens placidam Romanis incluta pacem.
Nam neque nos agere hoc patriaï tempore iniquo

Possumus æquo animo: nec Memmi clara propago
Talibus in rebus communi deesse saluti.

QVAE QVONIAM RERVM] quia ab illo loco, *per te quoniam genus omne animantum, &c.* Longum est hyperbatum, multáque interiecta sunt, iterat copulationem illam QVONIAM, hoc modo. Quoniam igitur sola rerum naturã gubernas, &c. *Te sociam cupio, &c.* DIAS] aërias, seu ætherias, seu diurnas. *Dium* (inquit Festus) *quod sub cælo est: ex quo sub dio fieri dicimus, quod sub cælo fit, & non sub tecto.* interdũ dium idem, quod diuinũ. Virg. XI. AEn. *dia Camilla.* Horat. sat. 2. lib. 1. *Macte Virtute esto, inquit sententia dia Catonis.* Idem Lucret. lib. 2. *Ipsáque deducit dux vitæ dia voluptas.* IN LVMINIS ORAS] in lucem: in regiones luminis. vsitatum genus Lucretio. inf. eodem lib. *Dum tempestates adsunt, & viuida tellus Tutò res teneras effert in luminis oras.* & 2. *Quem pueri tollunt visentes luminis oras.* ibidem, *indignos esse putandos, Viuam progeniem qui in oras luminis edant.* libro 5. *cum primùm in luminis oras Nixibus ex aluo matris natura profudit.* & sæpe alibi. ídque imitatus est Virgilius Georgic. 2. *Sponte sua quæ se tollunt in luminis oras*, & libro 7. AEneid. *sub luminis edidit oras.* sed videtur vterque ab Ennio sumsisse. sic enim ille. *At si se, sum quæ dederat in luminis oras.* sum autem apud Ennium, valet eum, seu ipsum. Idem. *O Romule, Romule dic, ô, Qualem te patriæ custodem dij genuerunt? Tu produxisti nos intra luminis oras.* NEQVE FIT LAETVM, &c.] sic Callimachus. Τίς δὲ χάρις, τί δὲ τερπνὸν ἄνευ χρύσης; Ἀφροδίτης; Τεθναίην, ὅτε μοι μηκέτι ταῦτα μέλει: id est, *Quid lepidum? quid iucundum sine Cypride pulchra? Vita vale, curæ mi esse vbi desierit.* ex quo Græci ἀκύθηρον, & ἀναφρόδιτον appellant, quod Latini inuenustum, id est illepidum, atque inornatum. M. Tull. epistolarum lib. 7. ad Volumn. *sed quoniam tanta fex est in vrbe, vt nihil sit tam* ἀκύθηρον, *quod non alicui venustum videatur, pugna, si me amas, &c.* quo loco legitur in libris vulgatis ἄκωρον mendosè. TE SOCIAM STVDEO, &c.] Quæritur à doctisimis viris quid sit, quamobrẽ, cùm Lucretius Epicuri rationẽ, & sententiam hoc poëmate exprimere instituat: Epicurus autẽ dicat deos neque benemeritis capi, neque gratia flecti, neque irasci, neque res mortalium curare, hoc loco tamen Venerem Lucretius imploret, eam sibi in suo poëmate scribendo sociam adiungere cupiat: precetur denique, vt illa interea dum ipse rerum naturam explicat, terras & maria tranquillet, bella componat, & pacem constituat. Extat hac de re eruditisima P. Victorij Florentini ad Io. Casam Florentinum epistola: in qua huic quæstioni ita putat responderi posse, si dicamus Epicurum, tametsi voluerit Deos nihil neque habere negocij, neque aliis exhibere, εὐχὰς tamen, id est preces non sustulisse, & vota mortalium de suis rebus à diis immortalibus audiri putauisse, aut certè Deos immortaleis propter eorum præstantem & excellentem naturam, ab hominibus venerandos & colendos esse censuisse. Vtitur autem scriptoris locupletis Plutarchi testimonio: cuius hæc verba sunt in libro aduersus Coloten Epicureũ. πῶς οὖν ἀπολείπουσι φύσιν, καὶ ψυχήν, καὶ ζῷον; ὡς εὐχήν, ὡς θυσίαν, ὡς προσκυνοῦσιν ῥήματι καὶ λόγῳ, καὶ τῷ φάναι, καὶ προσποιεῖσθαι, καὶ ὀνομά-

ζειν, ἃ ταῖς ἀρχαῖς καὶ τοῖς δόγμασιν ἀναιροῦσιν: id eſt quomodo igitur naturam & animum, & animal relinquunt? vt iuſiurandum, vt preces, vt ſacrificium, vt venerationem & adorationem, verbo, & aientes, & ſimulantes, & nominantes ea, quæ principiis, & decretis euertunt. eodem pertinet id, quod ſcribit M. Tull. lib. 1. de Nat. Deor. *Si nihil aliud quæreremus, niſi vt Deos piè coleremus, & vt ſuperſtitione liberaremur, ſatis erat dictum. nam & præſtans Deorum natura hominum pietate coleretur, cum & æterna eſſet, & beatiſsima. habet enim venerationem iuſtam quicquid excellit, &c.* ibid. *His terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec ſibi fingere vllam moleſtiam, nec alteri quærere: & piè, ſanctéque colimus naturam excellentem, atque præſtantem.* Ego vt P. Victorio aſſentior, ita hoc etiam dici poſſe puto, Lucretium in procemio ſui poëmatis non vt philoſophum, ſed vt merum poëtam, à Deo opem, & pacem petere: & tamen in eo, quòd à Venere potiſsimùm auxilium petat, non longè ab Epicuri ſententia diſcedere, qui ſummum bonum in voluptate, atque in non dolendo conſtituat, vt omittam quòd homo Romanus neque indecorè, neque ineptè Venerem Romanorum matrem implorauit. PANGERE] tranſlatum. nam propriè agricolæ plantas pangere, id eſt infigere dicuntur. Mar. Tullius ad Tiron. *an pangis aliquid Sophocleum?* ſic idem Lucret. lib. 4. in prooemio. *Deinde quòd obſcura de re tam lucida pango Carmina.* MEMMIADAE] Memmio Gemello: qui prætor fuit in Bithynia, & poſteà exulauit Athenis, vt perſpicere licet ex M. Tullij ad eum epiſtolis lib. 13. Memmiadæ autem pro Memmio, vt Scipiadæ, apud Horat. ſaty. 1. lib. 2. *Virtus Scipiadæ, & mitis ſapientia Læli.* & apud Virg. lib. 6. AEneid. *duo fulmina belli Scipiadæ.* & idem Lucret. *Quod ſupereſt, vacuas aureis mihi Memmiada, & te, &c.* LEPOREM] tu lepôris dea, æternum & diuinum meis verſibus lepôrem aſperge. nam ſine te eſſent illepidi, atque inuenuſti. FERA] tralatio eſt. nam ferum eſt, quod non eſt humanitate politum atque excultum. fera igitur militiæ munera intellige, quæ feris potius, quàm hominibus conueniant: quæ feros, atque immaneis animos deceant. vſus eſt & quarto abhinc verſu eadem tranſlatione. MOENERA] ſecutus ſum libros manuſcriptos, qui ita habent. mœnera autem antiquo more dictum eſt pro munera, œ pro v t à Pœnis, Punicum. *Punica regna vides*, mœrorum pro murorum. MILITIAI] militiæ: diæreſis. Iam diphthongus æ, olim ſcribebatur per ai, ne cui mirum ſit, ex æ fieri κατὰ διαίρεσιν aï, vt viaï, naturaï, materiaï, Iphianaſſaï, Geryonaï, & ſimilia innumerabilia apud Lucretium, & item apud M. Tull. in Arato. *Vos quoque ſigna videtis aquaï dulcis alumnæ.* & ſæpe alias: denique apud omneis veteres. NAM TV SOLA] ætiologia. QVONIAM] αἰτιολογία αἰτιολογίας. quia (inquit) Mars belli moderator, & dominus eſt, qui tibi, vt amans, ſeruit. MAVORS) Mars, ſeu Mauors, quia magna vertat, appellatus. M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. ARMIPOTENS) Virg. lib. 9. AEn. *Hîc Mars armipotens animum, vireiſque Latinis Addidit.* REIICIT) ſic habent ferè omnes libri vulgati. quidam ſcripti tamen *Reſficit*. quam ſcripturam ſi quis probabit, legendum erit, *in gremio qui ſæpe tuo ſe Reſficit:* id eſt, recreat: quæ ſcriptura quibuſdam doctis

placet. DEVINCTVS] ſic habent tres libri manu ſcripti, quibus Romæ vſus ſum, & item alij, Bertin. & Memm. ſic Furius Bibaculus. *Ille graui ſubitò deuinctus volnere habenas Miſit equi.* & Virgil. lib. 8. AEn. *Tum pater æterno fatur deuinctus amore*. Notum eſt autem ex Homeri ὀδυσ, βιβ. ο. Venerem Martis amicam eſſe, eámque cum illo in adulterio deprehenſam fuiſſe, cum eos ambos tenuiſsimis, & ſubtiliſsimis vinculis irretitos, atque implicatos Vulcanus Diis ſpectandos præbuiſſet. quæ fabula ſignificat primarum qualitatum calidi frigidi, ſicci humidi temperationem. Mars enim ſiccus eſt & calidus: Venus humida & frigida. VOLNERE AMORIS] Virg. lib. 4. AEn. *tacitum viuit ſub pectore volnus*. Theocrit. κύκλωπ, ἔχθιστον ἔχων ὑποκάρδιον ἕλκος Κύπριδος ἐκ μεγάλας. volnere autem & volnus, & volgus, & volt, & ſimilia excudenda curaui, quia ſciam ita veteres eſſe locutos. SVSPICIENS] ſurſum aſpiciens. Sic autem habent libri aliquot vulgati, & tres manu ſcripti: duo item ſcripti, & quidam vulgati, ſuſpirans, quam ſcripturam equidem non damno. TERETI] teres appellant Latini longum cum rotunditate, & læuore: id fortaſſe quod Græci ῥαδινόν. Horat. ode 4. lib. 2. *Brachia, & vultum, teretésque ſuras Integer laudo*, &c. Virg. AEn. 6. *illam tereti ceruice reflexam.* REPOSTA] repoſita. ſic alibi poſta, compoſta, diſpoſta, & Virg. lib. 1. AEn. *manet alta mente repoſtum.* & Georg. 3. *non illis epulæ nocuere repoſtæ.* PASCIT AM. AVID] id eſt delectat amore ſuos auidos oculos. idē Lucr. lib. 2. *Néue bonos rerum ſimili conſtare colores Semine conſtituas, oculos qui paſcere poſſunt.* & Terent. in Phorm. *reſtabat aliud nihil niſi oculos paſcere.* & Virg. AEn. 1. *Sic ait: atque animum pictura paſcit inani*. Etiam Ariſtot. quodam loco ſcribit iucundiſsimum eſſe amanti rei, quæ amatur, aſpectum. INHIANS IN TE] tranſlatio eſt ab animantibus eſurientibus, & auidè, atque ore aperto cibum appetentibus. Virg. lib. 7. AEn. *& proſpectat euntem Attonitis inhians animis.* Plaut. Aulular. *Credo illum audiſſe me habere theſaurum domi. id inhiat.* EQVE TVO PENDET RES. SPIR.] vel ſignificat os ori, & labra labris affixa, quale eſt illud Tibulli, *Et dare anhelanti ſpumantibus humida labris Oſcula.* & Lucret. lib. 4. *Quæ complexa viri corpus cum corpore iungit, Et tenet aſſuctis humectans oſcula labris*: vel certè Martis amantis ſpiritum ex Veneris amicæ aſpectu pendêre, atque aptum eſſe. cui ſententiæ conſentanea eſſet lectio. *Atque ita ſuſpirans tereti ceruice repoſta.* HVNC TV DIVA, &c.] hunc tu Diua recubantem tuo corpore complexa. INCLVTA] ſic habent libri ſcripti *inclutus* autem (inquit Feſtus) *clarus nobilis*. iam y & u idem ſonant. AGERE HOC] naturam rerum explicare. hoc ipſum quod ſuſcepimus, attentè, & ſine cura agere: in hoc ſtudium incumbere. de hoc loquendi genere nos plura diximus in Commentar. Horatianis. ſic lib. 4. *Nos agere hoc autem, & naturam quærere rerum.* TEMPORE INIQVO] tempore aduerſo. tempore iniquo, æquo animo, antitheſis. TALIBVS IN REBVS] in rebus turbulentis: tempore belli.

Quod ſupereſt, vacuas aureis mihi Memmiada, & te
Semotum à curis adhibe veram ad rationem,

Ne mea

Ne mea dona tibi studio disposta fideli,
Intellecta prius quàm sint, contemta relinquas.
Nam tibi de summa cæli ratione, Deûmque
Disserere incipiam: & rerum primordia pandam:
Vnde omneis natura creet res, auctet, alátque:
Quóve eadem rursum natura peremta resoluat:
Quæ nos materiem, & genitalia corpora rebus
Reddunda in ratione vocare: & semina rerum
Appellare suëmus: & hæc eadem vsurpare
Corpora prima, quòd ex illis sunt omnia primis.
Omnis enim per se diuûm natura necesse'st
Immortali æuo summa cum pace fruatur,
Semota à nostris rebus, seiunctáque longè.
Nam priuata dolore omni, priuata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.

QVOD SVPEREST] attentionem sibi comparat. VACVAS] ociosas, atque attentas. MEMMIADA, ET TE] sic restitui coniectura ductus, cum hic locus in codice Bentiniano totus in litura demersus esset.

TIBI DISPOSTA] tibi disposita, & in ordinem digesta. DE SVMMA CAELI RATIONE DEVMQVE] sic habent quattuor libri manuscripti, & Aldini vtrique, & Vicetini, & Florentini. alij *regione*. ego *ratione* magis probo. sæpe enim ita loquitur, vt paulo infra. *Quapropter bene cùm superis de rebus habenda Nobis est ratio*, &c. & lib. 2. *Hoc tamen ex ipsis cæli rationibus ausim Confirmare tibi*, &c. M. Tul. lib. 3. de Finib. *Nec verò potest quisquam de bonis, & malis verè iudicare, nisi omni cognita ratione naturæ, & vitæ, etiam Deorum*, &c. PANDAM] aperiam. Virg. lib. 3. Æneid. *Anchisem facio certum, rémque ordine pando.* VNDE] ex quibus rebus, seu principiis.

QVOVE] vel in quas res. EADEM] mutat genus: eadem enim, id est easdem res peremtas natura resoluat: vel hoc modo: quóve eadem natura resoluat res peremtas: nam vtrouis modo *peremta* est accusandi casus.

GENITALIA] vim gignendi habentia: ad gignendum valentia: hac voce vtitur sexcentis locis. OMNIS ENIM] Occupatio est. non temerè dixi (inquit Lucretius) ex corporibus primis omnia constare, & omnia in eadem resolui, naturámque omnia ex illis creare, & in eadem perimere. Nam si quis putet Deorum opera, & cõsilio res naturaleis creatas esse, vehementer errat. impia sententia. Iterantur hi sex versus lib. 2. absúntque ab hoc loco, in exemplis Venetis recentioribus, & Florentinis, & codici-

bus nonnullis scriptis. PRIVATA DOLORE] doloris expers. IPSA SVIS POLLENS OPIB, &c.] αὐταρκής: seipsa contenta. NEC BENE PROMERITIS, &c.] nec capitur bene meritis, nec ira commouetur. *promeritis* vna vox est, non duæ, à verbo promereor. Plutarchus comment. ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστὶν ἡδέως, &c. verba ipsa Epicuri profert ad hunc locum pertinentia. Ἐν νόσοις δειναῖς, καὶ πόνοις ὑπερβάλλουσιν ἐλπίζεις τι χρηστὸν παρὰ θεῶν; τετύφωσαι. τὸ γὰρ μακάριον, καὶ ἄφθαρτον οὔτε ὀργαῖς, οὔτε χάρισι συνέχεται, id est, in morbis grauibus, & laboribus immoderatis speras aliquid boni à Diis? insanus es. nam quod beatum, & immortale est, neque ira commouetur, neque gratia flectitur. sic M. Tullius lib. 1. de nat. Deorum. *Quod æternum, beatúmque sit, id nec habere ipsum negocij quicquam, nec exhibere alteri. Itaque neque ira, neque gratia teneri, quòd, quæ talia essent, imbecilla essent omnia.* CAPITVR] corrumpitur, vel flectitur, vel, vt Nonius Marcellus interpretatur, propitiatur. TANGITVR] commouetur, afficitur, vt idem Nonius. sic Virg. Æneid. 9. *nec solos tangit Atridas Iste dolor.* & lib. 12. *miseri te si qua parentis Tangere cura potest.* hoc totum autem *nec tangitur ira*, valet, nec irascitur. Porrò autem hoc etiam erat vnum ex Epicuri decretis, Deos neque irasci cuiquam, neque esse propitios: quod cùm alibi declarat M. Tull. tùm in oratione in L. Pisonem, vbi Pisonem ipsum sic facit loquentem. *Quid est Cæsar, quòd te supplicationes tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur. quas dij negligunt. qui (vt noster ille diuinus dixit Epicurus) neque propitij cuiquam esse solent, neque irati.* Idem epist. ad Trebat. lib. 7. *Quomodo autem tibi placebit Iouem lapidem iurare, cum scias Iouem iratum esse nemini posse?*

Humana ante oculos fœdè cum vita iaceret
In terris oppressa graui sub relligione:
Quæ caput à cæli regionibus ostendebat,
Horribili super aspectu mortalibus instans:
Primùm Graius homo mortaleis tollere contrà
Est oculos ausus, primúsque obsistere contrà:
Quem nec fama deûm, nec fulmina, nec minitanti
Murmure compresit cælum, sed eo magis acrem
Virtutem inritat animi, confringere vt arcta
Naturæ primus portarum claustra cupiret.
Ergo viuida vis animi peruicit, & extra
Processit longè flammantia mœnia mundi:
Atque omne immensum peragrauit mente, animóque:
Vnde refert nobis victor quid posit oriri,
Quid nequeat, finita potestas denique cuique

Quanam sit ratione, atque altè terminus hærens.
Quare relligio pedibus subiecta vicißim
Obteritur, nos exæquat victoria cælo.

HVMANA ANTE OCVLOS] significat Epicurum animos hominum religione, id est, inani deorum timore, & superstitione liberasse. Nam Epicurus quidem, vt testantur Diog. Laërtius, & M. Tullius scripsit librum de pietate erga Deos: & suprà diximus, Epicurum, quanuis negaret, Deos curam habere rerum humanarum, neque preces tamen, neque venerationem, & cultum deorum, tanquam prestantium naturarum sustulisse. quæ sunt profectò valde inter se pugnantia, vt ostendit M. Tullius lib. 1. de nat. Deorum his verbis. *Atqui scripsit librum de pietate erga Deos Epicurus ita vt Coruncanium, aut Scæuolam pontifices maximos te audire dicas, non eum, qui sustulerit omnem religionem: nec manibus, vt Xerxes, sed rationibus Deorum immortalium templa, & aras euerterit. Quid est enim cur Deos ab hominibus colendos dicas, cum Dij non modò homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quædam, præstánsque natura, vt ea debeat ipsa per se ad se colendam, allicere sapientem. An quicquam eximium potest esse in ea natura, quæ sua voluptate lætans nihil nec actura sit vnquam, neque agat, neque egerit? Quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest?* IACERET] humilis, mæsta, & prostrata esset, vel vt Nonius interpretatur, qui hunc versum profert, sorderet. GRAIVS HOMO] Epicurus, Atheniensis, Gargetius, Neoclis filius. TOLLERE] attollere. quanquam Non. Marcellus legit, *tendere*. VIRTVTEM INRITAT ANIMI] inritat pro irritauit positum. vt apud Virg. lib. 9. *Sceptra palatini, sedémque petit Euandri.* Notat Priscian. Fumât, cupît, audît & similia habere vltimam syllabam circunflexam, si patiantur syncopam. sic iterum Lucr. lib. 6. *Quas exitus hic animaï Disturbât vrbeis.* Itaque postrema syllaba longa est. quem (inquit) neque fama Deorum, neque fulmina, neque cælum minaci murmure compresit, sed eo magis irritauit, atque excitauit eius animi virtutem, vt omnibus difficultatibus sublatis, ac remotis ad explicationem naturæ, cognitionémque rerum inuolutarum atque obscurarum aditum, viámque sibi muniret. CONFRINGERE VT ARCTA, &c.] allegoria est ducta à re militari, & expugnationibus vrbium. CVPIRET] cuperet. notant Nonius, & Priscianus: atque hoc verbo in hac inflexione sæpe vtitur Lucret. VIVIDA] acris, potens, animosa. idem infrà. *& viuida tellus Tutò res teneras effert in luminis oras.* Virg. 5. Æn. *Exigui numero, sed bello viuida virtus.* idem lib. 10. *non viuida bello Dextra viris, animúsque ferox. viuatus & viuidus* (inquit Festus) *à magna vi dicuntur.* ET EXTRA PROC.] & processit extra mœnia mundi, &c. FLAMMANTIA] flammantia propter sydera, & igneis æthereos. ATQVE OMNE IMMENSVM, &c.] aliud esse putat Epicurus id quod appellat omne, id est τὸ πᾶν, aliud mundum. nam mundus est finitus: omne autem est infinitum; mundus omni continetur, immò verò (si diis placet) mundi innumera-

biles eius sententia quotidie & fiunt in omni, & intereunt: at omne & hunc mundum, ceterósque omneis continet, & nunquam neque natum, neque interiturum est. VNDE REFERT] profert hunc versum Nonius, & interpretatur *refert*, ostendit. ego *referre* hoc loco sic accipiendum puto, vt apud Virg. Æneid. 4. *Egregiam verò laudem, & spolia ampla refertis*: vt sit translato à re militari. QVID POSSIT ORIRI, &c.] iterantur hi duo versus & hoc libro infrà, & lib. 5. victor Epicurus (inquit Lucretius) refert nobis ex ea veritatis inuestigatione, atque explicatione naturæ, quid posit nasci, quid non posit: qua ratione suus cuique rei finis sit constitutus, & terminus immotus, stabilis, æternus, altisiméque defixus, ac depactus. Legendum autem *quanam sit ratione*, vt duobus aliis locis legitur. ATQVE ALTE TERMINVS HAERENS] hunc locum Virgilius est imitatus, seu potius mutuatus lib. 4. Æneid. *Et si fata Iouis poscunt, hic terminus hæret*. Horatius stabilem rerum terminum appellat carmine sæculari. PEDIBVS SVBIECTA] Virg. lib. Georg. 2. *Felix, qui potuit rerum cognoscere causas, Atque metus omneis, & inexorabile fatum Subiecit pedibus, strepitúmque Acheruntis auerni.* OBTERITVR] cod. Memm. habet *Exteritur*. ceteri cum vulgatis congruunt. VICTORIA] Epicuri, qui cognitis rerum causis, inanem deorum metum sustulit, pietatem duntaxat securam, & deorum maiestati consentaneam reliquit: vel qui omnes religiones funditus euertit, & ita terroribus animos hominum liberauit. Sed dicamus Epicurum cùm in plerisque aliis rebus, tùm in hac impium fuisse.

Illud in his rebus vereor ne fortè rearis
Impia te rationis inire elementa, viámque
Indugredi sceleris. quod contra sæpius olim
Relligio peperit scelerosa, atque impia facta:
Aulide quo pacto Triuiäi virginis aram
Iphianassäi turparunt sanguine fœdè
Ductores Danaûm delecti, prima virorum:
Cui simul infula virgineos circumdata comtus
Ex vtraque pari malarum parte profusa'st:
Et mæstum simul ante aras adstare parentem
Sensit, & hunc propter ferrum celare ministros:
Aspectúque suo lacrymas effundere ciueis:
Muta metu terram genibus summissa petebat:
Nec miseræ prodesse in tali tempore quibat,
Quòd patrio princeps donarat nomine regem.
Nam sublata virûm manibus, tremebundáque ad aras

Deducta'st, non vt sollenni more sacrorum
Perfecto posset claro comitari Hymenæo:
Sed casta incestè nubendi tempore in ipso
Hostia concideret mactatu mæsta parentis:
Exitus vt classi felix, faustúsque daretur.
Tantùm relligio potuit suadere malorum.

ILLVD IN HIS REBVS] Occupatio est. IMPIA ELEMENTA] impias institutiones, ac præceptiones. INDVGREDI] indu, & endo præpositiones antiquæ, quæ valent in: vt induperator, indupeditus, indu statu indu mari, indu manus apud hunc eundē, pro imperator, impeditus, in statu, in mari, in manus. Et testamentū endo procinctu, endoitium, pro in pro cinctu, & initium. de quibus lege Festū. sic & apud Lucill. *Quàm lepidè lexes composta! vt tesserulæ omnes Indu pauimento, atq; emblemate vermiculato.* sic enim legendus ac scribendus secundus versus, non vt vulgò *Arte pauimento* &c. Idē *lactare indu foro se omnes, decedere nusquam.* SCELERIS] id est impietatis. nam scelus, facinus est, vel cruentū, vt sicariorum & paricidarū, vel in parentes, patriam, Deos. QVOD CONTRA] sic habent libri quattuor manuscripti, & ita legendū putant viri docti. nam vulgò legitur, quin contrà. SCELEROSA] scelerata, seu sceleris plena. Varro lib. 5. de ling. Latina: *scelerosi hominis.* AVLIDE QVO PACTO] quemadmodum ductores Danaum &c. post vocem *facta*, apponenda duntaxat virgula est, aut comma. nam hic versus, & aliquot, qui deinceps sequuntur, ex superioribus apti sunt. TRIVIAI VIRGINIS] triuiæ virginis, nempe Dianæ. dicta autem Diana triuia est (vt scribit Varro lib. 6. de lingua Latina) vel quòd in triuio ponatur, vel quòd luna putetur esse, quæ in cælo tribus viis mouetur, in latitudinem, longitudinem, altitudinem. vel quòd (vt alij volunt) eadem sit Luna, Diana, Proserpina. Virg. lib. 4. Æneid. *Tergeminámque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.* IPHIANASSAI] Iphianassæ, Iphigeniæ Agamemnonis filiæ. Cum Græci vento aduerso Aulide detinerentur, neque eis vlla ad Troiam perueniendi facultas daretur, Agamemnon Chalcante consulto, eiúsque responso audito, quod fuit eiusmodi, iratam Dianam esse placandam, votúmque ei persoluendum (vouerat autem Dianæ, quod in suo regno pulcherrimum nasceretur.) Iphigeniam filiam suam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius, immolauit. *Promissum potius non faciendum, quàm tam tetrum facinus faciendum fuit,* inquit M. Tullius lib. 3. de Offic. sic & Horat. lib. 2. saty. 3. *Tu cum pro vitula statuis dulcem Aulide natam Ante aras, spargísque mola caput improbe salsa, Incolumi capite es?* hac de re autem lege Sophoclis Electram, & Euripidis Iphigeniam in Aulide. Huc pertinet illud Virg. Æneid. 2. *Sanguine placastis ventos, & virgine cæsa.* *Iphianassaï* autem legendum, quod agnoscit Prisc. non Iphianassæo. DELECTI,] hîc apponenda est distinctionis nota. Theocr. εἰδ. ιγ. Πασᾶν ἐκ πολίων προλελεγμένοι, ὧν ὄφελός τι. non dissimulabo in tri-

bus lib. manu ſcriptis *dilecti* ſcriptum eſſe: quod non improbo. Nam Feſtus quoque teſtatur *dilectus militum* dixiſſe veteres non *delectus*. PRIMA VIRORVM] Flos virorum. idem Theocr. θεῖος ἄωτος: vel prima virorum, id eſt πρῶτα τῶν ἀνδρῶν: vt loquuntur Græci. Lucianus πρῶτα τῶν κολάκων: & ita Adrianus Turnebus: ſed vtraque explicatio videtur mihi eodem recidere. SIMVL] ſimulatque, ſimulut. INFVLA] filamentum laneum, quo ſacerdotes fæminæ, & hoſtiæ velabantur. Virg. Georg. 3. *Lanea dum niuea circundatur infula vitta*. VIRGINEOS CIRCVMDATA COMTVS] data circum virgineos comtus. ἀναστροφή: id eſt circundata capiti, & temporibus comtæ virginis, vel comto capiti virginis. ET MAESTVM SIMVL, &c.] & ſimul, id eſt eodem tempore, vel & ſimulatque ſenſit, id eſt vidit, vel cognouit potius (erat enim velata) mæſtum parentem Agamemnonem aſtare, &c. ad hunc locum pertinent illa M. Tull. in orat. perfecto. *Si denique pictor ille vidit cum immolanda Iphigenia triſtis Chalcas eſſet, triſtior Vlyſſes, mæreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis eſſe, quoniam ſummum illum luctum penicillo non poſſet imitari, &c.*

CELARE] vagina tectum, conditúmque habere: vel, ſi quis malit legi *celerare*, vt ſcriptum eſt in nonnullis codicibus, id erit celeriter expedire. codices manuſcripti tamen quattuor habent, *celare*. MVTA METV TERGENIB. SVMM. PET.] ſic habent omnes libri & manuſcripti, & typis excuſi: neque video quamobrem quicquam mutare debeamus. ſic enim Virgilius eſt locutus. Æneid. 9. *Molle pecus, mutúmque metu.* & 12. *Stat pecus omne metu mutum.* & M. Tul. Frumentaria. *Itaque illum in iure metu, conſcientiáque peccati mutum, atque exanimatum, ac vix viuum relinquo.* Auancius tamen legendũ putabat, *Vulta metu terr. gen.* &c, vt ſit hæc huius loci ſententia, Iphigenia vulta, id eſt, vultus ſubmiſſa, metu, id eſt propter metum, terram genibus petebat: *vultus ſubmiſſa autem*, hoc eſt vultu ſummiſſo. neque enim eſt quòd quenquam offendat vocis nouitas. Nam eam etiam vſurpauit lib. 4. *ſed quos vtriuſque figuræ Eſſe vides iuxtim, miſcenteis vulta parentum*, &c. Præterea eadem voce vtuntur Latini in numero multitudinis, pro ſingulari. M. Tul. epiſt. lib. 12. *Vultus tuos mihi expreſſit omneis.* & lib. 2. de Orat. *Vultus omnes aduerſarij diligenter perſpiciendi.* Virg. lib. 4. Æn. *hærent infixi pectore vultus.* & lib. 1. *notos pueri puer indue vultus.* Iã verò ſubmiſſo vultu dixit Virg. lib. 12. Æn. *Sic dea ſummiſſo cõtrà Saturnia vultu*: & Catull. *ſummiſſo poplite* Carm. de Pel. & Thet. nupt. *Proiiciet truncũ ſummiſſo poplite corpus.* Ego tamen lectionem receptam, & vulgatam retinendam præſertim à veterib. libris confirmatam cenſeo. Nam & Virg. poſtremam huius verſus partem imitatus eſt. *Summiſſi petimus terram*, &c. lib. 3. Æneid. QVOD PATRIO PRINCEPS, &c.] princeps, id eſt prima. ſic lib. 5. *Qui princeps vitæ rationem inuênit eam, quæ Nũc appellatur ſapientia.* Magnum immanitatis, atque atrocitatis in patre argumentum, filiam eam, à qua prima ſit pater appellatus, mactare. Sic Æſchines in Orat κατὰ κτησιφῶντος inuehitur in Demoſthenẽ, quòd is die ſeptimo poſt filiæ eius, quæ ſe prima patrem appellarat, mortem, hoſtias immolaſſet, his verbis, πρὶν πενθῆσαι, καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος, καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν ἐβουθύτει, καὶ παρενόμει τὴν μόνην ὁ δείλαιος, καὶ πρώτην αὐ-

τὴν πατέρα προσειποῦσαν ἀπολέσας. id est prius quàm filiam luxisset, prius quàm eius funeri iusta soluisset, coronatus, & albatus bouem immolabat, morem maiorum negligebat, leges & instituta ciuitatis violabat, vnica filia miser amissa, quæ ipsum prima patrem appellarat. quem locum commemorat M.Tull. Tuscul. 3. his verbis. *Itaque & Æschines in Demosthenem inuehitur, quòd is septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. at quàm rhetoricè? quàm copiosè! quas sententias colligit! quæ verba contorquet! vt licere quiduis rhetori intelligas.* eundẽ profert Plutarchus παραμυθ. πρὸς Απολλων. Itaque Iphigenia apud Euripidem his maximè verbis se patrem Agamemnonem flexuram sperat. Πρώτη σ' ἐκάλεσα πατέρα, καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ. id est, *te prima patrem vocaui, tu me filiam.* SOLLENNI] id est vsitato, stato, rato & fixo. Sollenne vel à solo, quod est τὸ ὑφιστάμενον, id est quod subsistit, vel ab Osca voce *sollo*, quod est totum: ex qua sollers quasi ὅλος ἀρετή, id est totus ars, & virtus, totúsque in omni re prudens. rectè autem geminatur l, vt producatur prima syllaba.

CLARO COMITARI HYMENAEO] id est vel in claro matrimonio collocari, vt lib. 4. *Et multæ steriles Hymenæis antè fuerunt Pluribus*: vel nuptiali carmine, eóque claro propter nuptiarum claritatem celebrari: nam comitari hoc loco παθητικῶς accipiendum est: nec mirum cum etiam comito, as fuerit veteribus vsitatum. CASTA INCESTE] ἀντίθεσις. inceste autem, id est impure, propter sanguinem. nam sanguis inquinat, & impurum reddit. MACTATV] mactatione, & immolatione à parente facta. mactare propriè valet magis augere, quasi magis auctare, ornare, honorare. M.Tullius ex Nonio, *Ferunt laudibus, mactant honoribus.* Itaque non solùm ita loquimur. mactare Diis hostiam, id est, immolare, vt Virg. lib. 3. Æneid. *Cælicolûm regi mactabam in littore taurum.* & Lucret. lib. 5. *Et nigras mactant pecudes, & manibu' Diuis Inferias mittunt*: sed & mactare Deos pro eo quod est, sacrificiis deos honorare, seu placare. M. Tul. in Vatin. *Cum puerorum extis Deos mactare soleas.* ex quo mactare malo, & mactare infortunio. Plaut. Bacchid. *& ego te, & ille mactamus infortunio*: cuiusmodi est illud apud Terent. Heaut. *ergo herus damno auctus est.* EXITVS VT CLASSI.] Hæc Agamemnonis erat πρόφασις propter quã filiam suam immolaret. itaque sic eum facit priuato homini respondentem Horat. saty. 3. lib. 3. *Verùm ego vt hærenteis aduerso littore naueis Eriperem, prudens placaui sanguine Diuos.* Vide Eurip. Iphig. in Aulide. TANTVM RELLIGIO POT.] acclamatio: vt inf. eodem lib. *Tantum elementa queunt permutato ordine solo.* & Virg. lib. 1. Æneid. *Tantæ molis erat Romanam condere gentem.*

Tutemet à nobis iam quouis tempore vatum
Terriloquis victus dictis desciscere quæres.
Quippe etenim quàm multa tibi iam fingere possum
Somnia, quæ vitæ rationes vertere posint:
Fortunásque tuas omneis turbare timore?
Et meritò, nam si certam finem esse viderent

Aerumnarum homines, aliqua ratione valerent
Religionibus, atque minis obsistere vatum.
Nunc ratio nulla'st, restandi nulla facultas:
Aeternas quoniam pœnas in morte timendum.
Ignoratur enim quæ sit natura animaï:
Nata sit, an contrà nascentibus insinuetur:
Et simul intereat nobiscum morte diremta:
An tenebras Orci visat, vastásque lacunas:
An pecudes alias diuinitus insinuet se:
Ennius vt noster cecinit, qui primus amœno
Detulit ex Helicone perenni fronde coronam:
Per genteis Italas hominum quæ clara clueret.
Et si præterea tamen esse Acherusia templa
Ennius æternis exponit versibus, edens,
Quò neque permanent animæ, neque corpora nostra:
Sed quædam simulacra modis pallentia miris.
Vnde sibi exortam semperflorentis Homeri
Commemorat speciem, lacrymas & funderè salsas
Cœpisse, & rerum naturam ex pandere dictis.

TVTEMET A NOBIS] hunc versum profert Prisci. lib. 12. sententia autem huius loci hæc est. Quid Agamemnonem regem ambitiosum, & stultè religiosum commemoro? tu ipse doctrina politus, atque ab omni superstitione liber, ac solutus iam à nobis desciscere conaberis. TERRILOQVIS] id est quæ loquuntur poëtę ad homines terrendos: quibus non imbecilli solùm animi, verùm etiam fortes, & constantes terrentur interdum, vt de Cerbero, de Acherunte, de Tantalo, Sisypho, Tityo, & cæteris. DESCISCERE] duo libri manuscripti habent *discisc ere*, nonnulli *desistere*: quibuscum consentiunt quidam vulgati. ceteri *descissere*. POSSVM] sic habent tres libri manuscripti, & typis excusi Vicetini, & Parisienses. sed hoc præterea varietatis in libris manuscr. reperi, quòd quidam habent *me fingere possum*. quam scripturam nonnulli docti viri probant: aiúntque sic locutos esse veteres. Ego suspicatus aliquando sum legendum *confingere possum*. VERTERE] euertere. Virg. Æneid. 1. *Tyrias olim quæ verteret arceis*. Lucret. lib. 3. *pietatem vertere fundo*. CERTAM FINEM] sic habent libri omnes manuscr. Vaticanus, Memm. Tethianus, Bertin. atque hanc scripturam agnoscit Nonius. Denique apud hunc scriptorem ferè semper hoc nomen in genere fæmin. vsurpatur, vt inf. eod. lib. *Denique*

iam quoniam generatim reddita finis. & lib. 2. *certa Finis vtrinque tenet summam.* & 3. *nec quæ sit pœnarum denique finis.* & in plerisque aliis locis. sic apud Virg. lib. 5. *Quæ finis standi?* & apud Horat. od. 17. Epod. *Quæ finis, aut quod me manet stipendium?* AETERNAS QVON. POEN. IN MOR. TIMENDVM] id est timere oportet. vt apud Græcos φοβητέον. sic loquitur inf. eod. lib. *Multa nouis verbis præsertim cum sit agendum.* id est cum multa agere oporteat, & lib. 2. *Addendum parteis alias erit: inde sequetur, &c.* & lib. 3. *Quinque (vt opinor) eam faciundum est sensibus auctam.* ibid. *Vsque adeò prius est in nobis multa ciendum.* & lib. 4. *multáque nobis Clarandum est, planè si res exponere auemus,* &c. NATVRA] οὐσία. NATA SIT, AN CONTRA] vtrùm anima nata sit vnà cũ corpore, vt volunt Stoici, an contrà ab ęterno creata in corpora nascentium insinuetur, atque infundatur, vt sentit Plato, & veteres Academici. ET SIMVL INTEREAT, &c.] & vtrùm nobiscũ moriatur anima, an ad inferos descẽdat, an in alia corpora migret: quæ postrema opinio fuit Pythagoreorũ. dictum autem *insinuet se pecudes*, pro sinuet, seu insinuet se in pecudes. nam veteres interdũ non addebant præpositionem si ea iam esset in verbo composito. vt *adigere arbitrum*, potius quàm *adigere ad arbitrum*, & *adigere iusiurãdum. propugnat nugis* apud Horat. sic idem Lucret. lib. 2. Hoc etiam *magis hæc animũ te aduertere par est.* ENNIVS VT NOSTER CECINIT] qui videtur fuisse Pythagoreus. Horat. epist. ad August. *Ennius & sapiens, & fortis, & alter Homerus,* Vt *Critici dicunt, leuiter curare videtur Quò promissa cadant, & somnia Pythagorea.* Persius sat. 6. *Cor iubet hoc Enni, postquam destertuit esse Mæonides, quintus pauone ex Pythagoreo.*

CLVERET] id est nominaretur: & ita Nonius. citat & illum Lucillij versum: *Cuia opera Troginu' calix per castra cluebat*: Et illud Ennij, *per genteis esse cluebat omnium miserrimus.* Valet etiam *cluere* interdum idem quod videri, insignem esse, haberi, excellere, esse: vt infrà eod. lib. *Nec ratione cluere eadem, qua constat inane.* ibid. *Quæ nondum clueant vllo tentata periclo.* & lib. 2. *Nec minus atque homines inter se nota cluere.* ibid. *primordia rerum, Inter se simili quæ sunt perfecta figura, Infinita cluere*: & lib. 3. *Vtilis inuenietur, & opportuna cluebit.* lib. 4. *Cuiuscunque cluet de corpore fusa vagari.* M. Tull. in Bruto *duo Cæpiones multum cluentes consilio, & lingua.* TEMPLA] regiones, loca. Varro lib. 6. de lingua Latina. *Vnus erit, quem tu tolles in cærula cæli Templa. Templum tribus modis dicitur. ab natura, ab auspicio, ab similitudine. Natura in cælo, ab auspiciis in terra, ab similitudine sub terra. In cælo templum dicitur, vt in* Hecuba: *O magna templa cæli tum commixta stellis splendidis.* EDENS] edens per hos duos versus, qui sequuntur, Quò neque, &c. vt quidam doctissimi viri putant: alij putant esse Lucretianos. SED QVAEDAM SIM. MOD. PALL.] imitatus est hunc versum Virgilius multis locis, siue sit Ennianus, siue Lucretianus: vt Georg. 2. *& simulacra modis pallentia miris*: & Æn. 1. *Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Coniugis ora modis attollens pallida miris.* & 6. *Multa modis simulacra videt volitantia miris*: & 10. *Ora modis Anchisiades pallentia miris.* Sed non dissimulabo hunc versum abesse à codice Bertiniano, & Memmiano. VNDE SIBI EXORTAM, &c.] ad hũc locum pertinent illa M. Tullij lib. 2. Acad. quæst. *Num censes Ennium, cum*

in hortis ambulasset cum Ser. Galba vicino suo dixisse, visus sum mihi cum Galba ambulare? at cum somniauit, ita narrauit, Visus Homerus adesse poëta. Idem ibid. *dormientium visa imbecilliora esse dicebas, quàm vigilantium. quo modo? quia cum experrectus esset Ennius, non diceret se vidisse Homerũ, sed visum esse.* ET FVNDERE] sic codex Bertinianus, & Memmianus. SALSAS] epithetum otiosum, vt quidam putant. qualia sunt illa. λευκοῖο γάλακτος: humida vina, apud Virg. alba niue apud Horat. EXPANDERE] explicare. in nonnullis libris scriptum est, exponere: in aliis expromere. ego hanc lectionem retineo.

Quapropter bene cùm superis de rebus habenda
Nobis est ratio: solis, lunæque meatus
Qua fiant ratione: & qua vi quæque genantur
In terris, tùm cum primis ratione sagaci
Vnde anima, atque animi constet natura, videndum:
Et quæ res nobis vigilantibus obuia menteis
Terrificet morbo affectis, somnóque sepultis:
Cernere vti videamur eos, audiréque corãm,
Morte obita quorum tellus amplectitur ossa.
Nec me animi fallit Graiorum obscura reperta
Difficile illustrare Latinis versibus esse:
Multa nouis verbis præsertim cum sit agendum
Propter egestatem linguæ, & rerum nouitatem.
Sed tua me virtus tamen, & sperata voluptas
Suauis amicitiæ, quemuis perferre laborem
Suadet: & inducit nocteis vigilare serenas,
Quærentem dictis quibus, & quo carmine demum
Clara tuæ poßim præpandere lumina menti:
Res quibus occultas penitus conuisere poßis.

QVAPROPTER BENE CVM SVPERIS] concludit hunc locum hoc modo. Quoniam igitur videmus ignoratione causarum, & rerum à natura inuolutarum, homines miserè conturbari, cùm ceteræ res omnes obscurę nobis sunt perquirendæ, & cognoscẽdæ, tùm maximè quæ sit animi natura, videndum est. *cùm* hoc loco coniunctio est, cui respondet altera *tùm* quarto abhinc versu. ET QVA VI QVAEQVE GENANTVR] sic legendum, non gerantur, vt vulgus legit: geno enim idem valet quod gigno. Cuius verbi ignoratione complures non apud hunc poëtam solùm loci deprauati sunt, vt posterius ostẽdemus, verùm etiam apud

Varronem, & ceteros. *Genium appellabant deum* (inquit Festus) *qui vim obtineret rerum genendarum*: vbi vulgò legitur & scribitur gerendarum corruptè. Varro lib. 1. de re rust. cap. 31. *id ex pabuli segete viride sectum, antequam genat siliquas*. Idem cap. 12. *Quod est principium genendi*. Idem in Andabata. *Sed quòd hæc loca aliquid genunt*: quem postremum locum testem producit Priscian. lib. 10. cum altero Lucretij ex lib. 3. *tanto magis inficiandum, Totum posse extra corpus durare, genique.* SAGACI] sagaces propriè canes dicuntur: quia inest in eis vis odorandi eximia. *Itaque sagaces appellantur multi, & sollertis acuminis*, inquit Festus. idem inf. eod. lib. *Est igitur nimirum id, quod ratione sagaci Quærimus*, &c. ibid. inf. *Verùm animo satis hæc vestigia parua sagaci Sunt.* & lib. 2. *Nec minus hæc animum hæc cognoscere posse sagacem*: &c. lib. 4. *& Tu mihi da tenueis aureis, animúmque sagacem.* SOMNOQVE SEPVLTIS] Ex Ennio. *Nunc hostes vino domiti, somnóque sepulti.* sic & Virg. lib. 2. Æn. *Inuadunt vrbem somno, vinóque sepultam.* idem lib. 9. *somno, vinóque sepulti Procubuere.* ibid. *Rutuli somno, vinóque sepulti Conticuere.* MORTE OBITA QVORVM, &c.] iteratur hic versus lib. 4. mutuatus est hoc principium versus. Virg. lib. 10. Æn. *Morte obita quales fama est volitare figuras.* TELLVS AMPLECTITVR OSSA] vel tanquam mater, vel simpliciter continet Virgil. Æn. 5. *Quàm quæ Dardanium tellus mihi seruat Acesten: Et patris Anchisæ gremio cõplectitur ossa?* NEC ME ANIMI FALLIT] sic legendum, non vt in quibusdam legitur, animus fallit. sic enim loquuntur interdum Latini præsertim poëtæ. *Falsus animi, æger & saucius animi*: & *crucior animi*, &c. Est autẽ hoc loco occupatio. MVLTA N. V. P. CVM SIT AGENDVM] id est cum multa sint agenda, vt suprà admonuimus. agendum enim actionem significat, vt apud Græcos πρακτέον, id est agere oporteat. cum multa nobis verba sint innouanda: vel cum multa nobis nouis verbis sint appellanda. PROPTER EGEST. LING.] Sic inf. eod. lib. *nec nostra dicere lingua Concedit nobis patrii sermonis egestas.* & lib. 3. *rationem reddere auentem Abstrahit inuitum patrij sermonis egestas*. Sic Cato apud M. Tull. lib. 3. de Finibus de Zenone. *Cum vteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac nouis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quanquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles.* Idem contrà lib. 1. *Non est hîc omnino docendi locus: sed ita sentio, & sæpe disserui, Latinam linguam non modò non inopem, vt vulgò putarent, sed locupletiorem etiam esse, quàm Græcam. Quando enim, ne nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poëtis, posteà quidem quàm fuit, quem imitarentur, vllus orationis vel copiosæ, vel elegantis ornatus defuit?* SPERATA VOLVPTAS] sic habent quinque lib. manu scripti, & excusi Paris. Veneti antiq. Vicetini, Florent. Quam scripturam secutus sum tùm adductus tot librorũ auctoritate: tum quòd consentaneum est Lucretio Epicuri decreta Latinis literis illustranti amicitiæ, & ex amicitia nascentis voluptatis causa scribendi laborem perferre. alij codices, si quis forte eos sequi malet, habent, *spectata voluntas.* QVEMVIS PERFERRE LABOREM] quinque lib. manu scripti, & Vicetini habent efferre: quæ fortasse germana est scriptura. nam & ita veteres loquebantur. vetus poëta apud M. Tull. orat. pro Sextio. *Si tu laborem summa cum cu-*

ra efferas nullum. PRAEPANDERE LVMINA] δᾳδουχεῖν, præferre faces: præferendo faceis lumen aperire. PENITVS] introrsus.

Hunc igitur terrorem animi, tenebrásque necesse'st
Non radij solis, neque lucida tela diei
Discutiant, sed naturæ species, ratióque:
Principium hinc cuius nobis exordia sumet,
Nullam rem è nihilo gigni diuinitus vnquam.
Quippe ita formido mortaleis continet omneis,
Quòd multa in terris fieri, cælóque tuentur:
Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt: ac fieri diuino numine rentur.
Quas ob res, vbi viderimus, nil posse creari
De nihilo: tum, quod sequimur, iam rectius inde
Perspiciemus: & vnde queat res quæque creari:
Et quo quæque modo fiant opera sine diuûm.

HVNC IGITVR TERR.] tres versus qui deinceps consequuntur, iterantur in princip. lib. 2. & lib. 6. TELA DIEI] idem dicit. nam radij solis, tela diei sunt, vtpote quibus tanquam telis huc & illuc iactis, ac diffusis totus orbis terrarum illustretur. Iam tela à Græco τηλόθεν, quòd è longinquo loco mittuntur. Sic Ausonius Mosella. *Luciferæque pauent letalia tela diei*. Notum autem est Apollinem ab Homero & ceteris poëtis Græcis ἑκηβόλον, & ἑκηβελέταν, id est, longè iaculantem appellari. SPECIES] ἡ θεωρεία, ἡ θέα: id est contemplatio. Cicero lib. 2. de nat. deorum. *Nulla est enim insatiabilior species.* RATIO] vel ratio simpliciter, id est λόγος: vel ratio naturæ, vt suprà ratio cæli, & ratio deorum. PRINCIP. HINC] id est cuius contemplationis, & rationis principium, nobis hinc nascetur, & proficiscetur. hinc autem nempe *Nullam rem è nihilo*, &c. NVLLAM REM E NIHILO GIGNI] omnium, qui vnquam de natura locuti sunt, fuit hæc opinio communis, nihil ex nihilo fieri: quod testatur Arist. 1. lib. φυσικ. τὸ γιγνόμενον ἐκ μὴ ὄντων γίγνεσθαι ἀδύνατον. περὶ γὰρ ταύτης ὁμογνωμονοῦσι τῆς δόξης πάντες οἱ περὶ φύσεως, id est non potest fieri, vt id quod gignitur, ex iis quę non sunt, gignatur. Nam de hac opinione omnes, qui de natura scripserunt, consentiunt. ibid. κοινὴ δόξα τῶν φυσικῶν οὐδὲν γίγνεσθαι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Etiam Democritus, quem auctorem in primis sequitur Epicurus, (Nam in Physicis totus est alienus Epicurus, vt scribit M. Tullius lib. de finibus, quippe qui à Democrito pleraque omnia sumat) Democritus igitur quoque hanc eandem sententiam probat, μηδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίγνεσθαι, μηδὲ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεσθαι: id est nihil ex nihilo fieri, neque in nihilum interire. huc pertinent illa M. Tull. lib. 2. de diuinatione. *Non ergo omnium interitus atque obitus natura*

conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subitò occidat. quis hoc physicus dixit vnquam? Ne Aristoteles quidem ab hac communi omnium opinione longius discessit. Ita enim longam hac de re disputationem concludit lib. I φυσ. ἀκροάσ. nihil ferè ex eo quod non est simpliciter, seu ex eo quod non est per se, quale est priuatio, quam Græci στέρησιν nominant, fieri: sed contrà omnia fieri ex materia, quæ est ὄν, id est ens (liceat nobis hoc vocabulo vti) ens (inquam) per se: non tamen ex materia fiunt omnia ea ratione, qua est aliquid, sed qua ratione nihil est, seu est non ens, & κατὰ συμβεβηκός, id est ex euentu: hoc dico qua ratione inest in ea priuatio formæ eius, quam iam iam est indutura: id est qua ratione est informis, & expers eius formæ, quę materiam illam informatura est. ex eo autem quod nihil est simpliciter & per se, veluti ex priuatione nihil fit. ex eo igitur, quod est ens per se, fit ens: Veruntamen non fit per se, sed ex euentu, id est quia euênit materiæ, vt ea forma, quam iam iam cõsecutura est, & ad quam accommodata est, careat. hæc sunt Aristotelis. DIVINITVS] diuina voluntate, seu diuino numine, vt idem statim loquitur. CONTINET] afficit, seu coërcet, & constrictos tenet. DIVINO NVMINE] diuinitus.

TVM, QVOD SEQVIMVR] sic habent omnes libri & manuscripti, & typis excusi. quæ lectio si emendata est, hoc significat. vbi viderimus nihil ex nihilo creari posse, tum facilius id perspiciemus, quod sequimur, id est, quod probamus, & quod nobis proposuimus ad probandum, nempe & vnde quæque res creari posit, & quomodo sine deorum opera creetur. Videtur mihi tamen reclamantibus libris omnibus legendum esse, tum quod sequitur, &c.

Nam si de nihilo fierent: ex omnibu' rebus
Omne genus nasci posset: nil semine egeret.
E mare primum homines, è terra posset oriri
Squammigerum genus, & volucres: erumpere cælo
Armenta, atque aliæ pecudes: genus omne ferarum
Incerto partu culta, ac deserta teneret.
Nec fructus iidem arboribus constare solerent,
Sed mutarentur: ferre omnes omnia possent.
Quippe vbi non essent genitalia corpora cuique,
Quî posset mater rebus consistere certa?
At nunc seminibus quia certis quæque creantur:
Inde enascitur, atque oras in luminis exit,
Materies vbi inest cuiusque & corpora prima.
Atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
Quòd certis in rebus inest secreta facultas.

NAM SI DE NIHILO FIERENT: EX OMNIBV' REBVS] Epicuri verba ad hunc locum pertinentia, quæ extant apud Laërtium, hæc sunt. *πρῶτον μὲν ὅτι οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίνετ' ἄν. σπερμάτων γε οὐδὲν προσδεόμενον: καὶ εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντα ἂν ἀπολώλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς ἃ διελύετο*: id est primum quidem nihil fieri ex nihilo. alioqui enim omnia ex omnibus orirentur, nihil egentia seminibus: & si id quod interit, in nihilum interiret, res omnes occiderent, cum ea in quæ res resoluerentur, non essent. E MARE PRIMVM] *è mare*, pro è mari antiquum. Charisius tamen docet nomina neutralia in e non factitia, in ablatiuo quoque eandem litteram seruare. M. Varro lib. 3. de gente Ro. *à mare separata oppida*. idem lib. 12. antiq. human. *ab Erythreo mare orti*. Varro Atacinus. *Cingitur Oceano, Libyco mare, flumine Nilo*. sic & Horat. saty. 8. lib. 2. *Gausape purpureo mensam pertersit*. ad hunc locum pertinet iocus ille Plautin. in mil. Glorioso. *maris causa hercle ego hoc vtor oculo minus. Nam si à mare abstinuissem, tanquam hoc vterer*. iocus est ex ambiguo: quod inest in voce amare. dubium est enim vtrùm dicat à mare pro à mari, an amare à verbo amandi. qui locus explicatus est à Mureto lib. Variarum lectionum. 3. cap. 17. SQVAMMIGERVM GENVS] pisces. vt inf. eod. lib. *Nam quò squammigeri poterunt procedere tandem, Ni spatium dederint latices?* & lib. 2. *Præterea genus humanum, mutæque natantes Squammigerum pecudes. Animantium* (inquit M. Tull. lib. 2. de nat. deorum) *aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alias squamma videmus obductas, alias esse cornibus armatas, alias habere effugia pennarum*. CONSTARE] constanter manere. FERRE OMNES OMN. POSS.] omnes arbores omnia fructuum genera ferre possent. Virg. hunc locum expressit Georg. 2. *Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt*. QVIPPE VBI] id est nam cum &c. GENITALIA] ad gignendum valentia: vim gignendi habentia. INDE] ex eo loco, vbi cuiusque materies inest. coniunge hæc duo *inde vbi*. HAC RE] hanc ob rem, seu hanc ob causam. SECRETA] distincta & separata.

Præterea, cur Vere rosam, frumenta calore,
Viteis Autumno fundi suadente videmus,
Si non, certa suo quia tempore semina rerum
Cum confluxerunt, patefit quodcunque creatur,
Dum tempestates adsunt, & viuida tellus
Tutò res teneras effert in luminis oras?
Quòd si de nihilo fierent, subitò exorerentur
Incerto spatio, atque alienis partibus anni:
Quippe vbi nulla forent primordia, quæ genitali
Concilio possent arceri tempore iniquo.

Nec porrò augendis rebus, spatio foret vsus
Seminis ad coitum, è nihilo si crescere possent.
Nam fierent iuuenes subitò ex infantibu' paruis:
E terráque exorta repente arbusta salirent.
Quorum nil fieri manifestu'st: omnia quando
Paulatim crescunt (vt par est) semine certo:
Crescendóque genus seruant, vt noscere posis
Quæque sua de materia grandescere, alique.

CALORE] æstate. VITEIS AVTVMNO FVNDI SVAD.] treis codices manuscriptos secutus sum: quibuscum congruunt nonnulli vulgati. nam alij habent *sudante*. Præterea in Florent. legitur. *Vuas, non viteis*. autumno autem suadente dixit per translationem. DVM TEMPESTATES ADSVNT] id est tempora idonea, atque opportuna. nam tempestatis nomen est μέσον. VIVIDA] vegeta, valida. *viuatum & viuidum* (inquit Festus) *à magna vi dicta sunt*. suprà notatum est. TENERAS] epithetum *teneras* licet coniungere cum voce oras: id est liquidas, molleis: licet & cum voce *res*, vt intelligamus res adhuc recenteis, & infirmas, necdum ita corroboratas, vt iniuriam cæli ferre posint. infrà paucis pòst versibus. *Aëris in teneras posint proferrier auras*. ALIENIS PARTIBVS] id est intempestiuis: tempore non suo. suum, & alienum inter se opponuntur.

QVAE GENITALI CONC.] id est quæ prohiberi possent, quominus inter se congrederentur, & conuenirent ad rem aliquam gignendam. Concilium apud bonos scriptores, quarumlibet rerum, ac personarum congregationem, ac cœtum significat: vt hoc loco, concilium genitale est congregatio corporum primorum ad gignendum valens. sic lib. 2. *Multáque præterea magnum per inane vagantur, Conciliis rerum quæ sunt reiecta*. id est quæ non potuerunt cohærere ad res gignendas. ibid. *Quod tamen vt posint, ab cœtu, concilióque Nil facient præter volgum, turbámque animantum*. & lib. 3. *Quàm mortale quod est, immortali, atque perenni Iunctum in concilio sæuas tolerare procellas?* TEMPORE INIQVO] propter temporis iniquitatem, seu propterea quòd tempus esset alienum, aduersum, atque inopportunum. sic suprà. *patriaï tempore iniquo*. NEC PORRO AVGENDIS REBVS] id est nec porrò rebus iam natis spatio opus esset ad congregationem corporum primorum, per quæ res illæ iustã magnitudinem colligerent, atque acquirerẽt, & (vt infra loquitur) *ætatis florem contingerent*. SPATIO VSVS] id est spatio opus. Terent. Heaut. *Mihi sic est vsus: tibi, vt opus est facto, face*. sic idem Lucret. paucis versibus pòst. *Nulla vi foret vsus enim, quæ partibus eius Discidium parere*. &c. OMNIA QVANDO, &c.] id est quoniã res omnes sensim crescunt certo semine conueniente. *quando* hoc loco legendum est cum accentu graui in postrema syllaba. Docet enim Festus *Quando* cum graui accentu pronunciatur, idem significare quod *quoniam*, & esse coniunctionem: cum acuto accentu verò esse temporis aduerbium.

Huc accedit, vti sine certis imbribus anni
Lætificos nequeat fætus summittere tellus:
Nec porrò secreta cibo natura animantum
Propagare genus posset, vitámque tueri.
Vt potius multis communia corpora rebus
Multa putes esse, vt verbis elementa videmus,
Quàm sine principiis vllam rem existere posse.
Denique cur homines tantos natura parare
Non potuit, pedibus qui pontum per vada possent
Transire, & magnos manibus diuellere monteis,
Multáque viuendo vitalia vincere sæcla:
Si non materies quia rebus reddita certa'st
Gignundis, è qua constat quid posit oriri?
Nil igitur fieri de nilo posse fatendu'st:
Semine quando opus est rebus, quo quæque creatæ
Aëris in teneras posint proferrier auras.

SVMMITTERE] subministrare, suppeditare, seu efferre. SECRETA CIBO] sine cibo, seorsum à cibo. PROPAGARE] amplificare, multiplicare. tralatio à viribus. in verbo propagare, primam syllabam produxit, vt lib. 5. *Vt propagando posint procudere sæcla.* ibidem corripuit. *Nec potuiße propagando procudere prolem.* sic & sup. *& sæcla propagent.* sic & Virg. nomen *propago* produxit lib. 6. *nimium vobis Romana propago Visa potens superi.* Propagatur autem genus, maris & fæminæ coniunctione, & rebus Venereis. Atqui sine Cerere quidem & Libero friget Venus: sine cibo autem non solùm Venus in animante languescit, sed ipsum quoque animans interit. PARARE] κατασκευάζειν, efficere. PEDIBVS QVI PONTVM] qualis fingitur Polyphemus à Virgilio. VITALIA SAECLA] sæcla hoc loco pro spatiis annorum posuit. Vitale autem idem valet quod vita præditum, vel ad vitam pertinens, vel cum vita coniunctum. REDDITA] attributa, vt sæpe aliàs. QVANDO] quoniam: vt suprà. AERIS IN TEN. P. PROF. AVRAS] id est in aërem. sic inf. *Ordine mutato, & motu facere aëris auras.*

Postremò, quoniam incultis præstare videmus
Culta loca, & manibus meliores reddere fætus:
Esse videlicet in terris primordia rerum:
Quæ nos fæcundas vertentes vomere glebas,

Terraïque

Terräique solum subigentes cimus ad ortus.
Quòd si nulla forent, nostro sine quæque labore
Sponte sua multo fieri meliora videres.
Huc accedit, vti quæque in sua corpora rursum
Dissoluat natura: neque ad nihilum interimat res.
Nam si quid mortale è cunctis partibus esset:
Ex oculis res quæque repente erepta periret.
Nulla vi foret vsus enim, quæ partibus eius
Discidium parere, & nexus exsoluere posset.
At nunc, æterno quia constant semine quæque:
Donec vis obiit, quæ res diuerberet ictu,
Aut intus penetret per inania, dissoluátque:
Nullius exitium patitur natura videri.

MANIBVS] opera hominum, & opere rustico, cultura. ESSE VIDELICET] vel repetendum ἀπὸ κοινοῦ, fatendum est, vel accipiendum est, videlicet, pro videre licet, seu perspicuum est, quod non est inusitatum, quemadmodum scilicet, pro scire licet, vt aliàs ostendemus, ibi, *Scilicet esse globosa, tamen cum squallida constent*. lib. 2. QVAE NOS FAECVNDAS] hic versus, & qui proximè sequitur, iterantur lib. 5. VERTENTES] Virg. Georg. 1. *quo sidere terram Vertere Mæcenas*. & lib. 7. Æneid. *terram centum vertebat aratris*. TERRAIQVE SOLVM] *solum* (inquit Festus) *terra. dicimus tamen solum terræ, & solum regni*. Ennius. *Sed sola terraï postquàm permensa parumper*. idem. *Tarquinio dedit imperium simul, & sola regni*. SVBIGENTES] mollientes, colentes. Vide Festũ in voce subactus. Virg. Geog. 1. *Ante Iouem nulli subigebant arua coloni*. M. Tull. in Catone maiore. *Quæ cum gremio mollito ac subacto sparsum semen excepit*, &c. SPONTE SVA] sua vi, per se. HVC ACCEDIT] Posteaquam docuit nihil ex nihilo fieri, nunc (quod est consequens) ostendere incipit res creatas non interire in id quod non sit, id est in nihilum, sed prima corpora, ex quibus res omnes creatæ constant, vtpote solidissima, & simplicissima, æterna remanere.

NVLLA VI FORET VSVS ENIM] sic habent tres libri manuscripti: alij, *vsus ei*. DISCIDIVM] sic habent tres libri manuscripti. discidium autem vox Latina est, ne quis fortè de hoc dubitet, à verbo discindo, nata, vt exscidium à verbo exscindo, non à verbo excido. Virg. lib. 2. Æn. *Abnegat exscissa vitam producere Troia*. idem lib. 7. *At licet amborum populos exscindere regum*. discidium autem idem valet quod discissio, disiunctio, dissolutio. quo nomine vtitur sæpius. AT NVNC, AETERNO] omnes lib. scripti, & nonnulli excusi habent, *Quòd nunc æterno*: quæ scriptura si recta est, vt mihi quidem fit verisimile, sic interpretanda est, at

nunc, sed nunc, nunc autem: vt dicimus, Quòd si, pro, si autem. DONEC VIS OBIIT] secutus sum quinque librorum manu scriptorum auctoritatem. obiit autem, id est obuiam iit, incurrit, occurrit. Nam vulgati habent *obeat*. DISSOLVATQVE] licet legere *dissoluat*, vt sit trium syllabarum, & ita erit versus spondiacus: licet & per diæresim, dissolüat: & item alibi. EXITIVM] interitum. *Exitium* (inquit Festus) *ponebant antiqui pro exitu: nunc exitium, pessimum exitum dicimus.*

Præterea, quæcunque vetustate amouet ætas:
Si penitus perimit consumens materiem omnem:
Vnde animale genus generatim in lumina vitæ
Redducit Venus? aut redductum Dædala tellus
Vnde alit, atque auget, generatim pabula præbens?
Vnde mare, ingenui fontes, externáque longè
Flumina suppeditant? vnde æther sidera pascit?
Omnia enim debet, mortali corpore quæ sunt,
Infinita ætas consumse anteacta, diésque.
Quòd si in eo spatio, atque anteacta ætate fuere,
E quibus hæc rerum consistit summa refecta:
Immortali sunt natura prædita certè.
Haud igitur possunt ad nilum quæque reuerti.

GENERATIM] per singula genera, vt suprà. sic autem habent libri duo manu scripti: in quibus est Bertinianus: reliqui duo *generatum*: quos nõ sequor. IN LVMINA VITAE] Virg. lib. 6. Æn. *Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ Attigerint, quantas acies, stragémque ciebunt?* REDDVCIT] geminatur d. metri causa. vt Rettulit, repperit, reccidere, reppulit, refferre, redducit, apud hunc, & apud Virg. & apud Horat. & sexcenta similia. INGENVI FONTES] secutus sum quattuor libros manu scriptos, quibuscum consentiunt Florentini. ingenuos autem interpretor, non manu, aut opere factos, sed natiuos. ingenui etiam dicuntur, qui liberi sunt genere, & natura, non manumissione, aut vindicta, aut simili iuris ciuilis ratione: vnde illa, ingenuus animus, ingenuus ciuis, ingenuæ artes, ingenuus pudor. ceteri libri habent *ingeniti*, si quis forte magis probabit. SVPPEDITANT?] suppetunt? vel parata sunt. absolutè enim accipiendum, vt infrà. *Materies vt suppeditet rebus reparandis.* sic M. Tull. Tuscul. quæst. *quocunque loco bona suppeditant, ibi beatè possumus viuere.* VNDE AETHER SIDERA PASCIT?] Etiam nonnulli alij philosophi existimant solem, & cetera sidera, & stellas humoribus Oceani, & terræ vaporibus ali. sic M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. *Ergo* (inquit) *cum sol igneus sit, Oceanique ala-*

tur humoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere: necesse est aut ei similis sit igni, quem adhibemus ad vsum, atque victum: aut ei, qui corporibus animantium continetur. ibid. *Probabile igitur est, præstantem intelligentiam in sideribus esse, quæ & æthercam mundi partem incolant, & marinis, terrenísque humoribus longo interuallo extenuatis alantur.* Virg. Æneid. 1. *Polus dum sidera pascet.* sed hac de re plura dicentur lib. 5. CONSVMSE] id est consumsisse. talia sunt illa, *promisse*, quo vtitur Catull. *Euasti, percusti, diuisse, erepsemus*, quibus Horatius: *vixet, direxti, accestis, extinxem*, quibus Virgilius & Terent.

FVERE] si fuerunt ea, à quibus &c. id est si fuerunt principia quædam & semina rerum, ex quibus hæc summa rerum reficitur, & reparatur, & constat: illa certè sunt immortalia, atque æterna.

Denique res omneis eadem vis, causáque volgò
Conficeret, nisi materies æterna teneret
Inter se nexus minus aut magis indupeditè.
Tactus enim leti satis esset causa profectò:
Quippe vbi nulla forent æterno corpore: eorum
Contextum vis deberet dissoluere quæque.
At nunc, inter se quia nexus principiorum
Dissimiles constant: æternáque materies est:
Incolumi remanent res corpore: dum satis acris
Vis obeat pro textura cuiusque reperta.
Haud igitur redit ad nihilum res vlla: sed omnes
Discidio redeunt in corpora materiaï.

DENIQVE RES OMNEIS, &c.] huius loci hæc sententia est, vt mihi quidem videtur. Denique nisi & materia æterna esset, & ipsa teneret res magis, aut minus inter se connexas: eadem vis, & causa res omneis genitas consumeret, & deleret: Nam solus tactus res genitas conficere posset. INTER SE NEXAS MINVS, AVT MAGIS INDVPEDITE] sic hunc versum restitui ex fide optimi codicis. quidam legunt, *Inter se nexu minus aut magis indupeditas. indupeditas* autem referunt ad res genitas. non dissimulabo tamen in tribus lib. manuscr. legi, *Inter se nexus minus, aut magis indupedita*, & ita in multis vulgatis. quæ lectio mihi nullo modo probari potest. malim hoc modo legi, *Inter se nexu minus aut magis indupedito.*

TACTVS ENIM, &c.] hoc dicit: solus tactus, seu contactus satis magna causa esset leti: id est satis potens esset ad res interimendas. duriusculum est hoc loquendi genus: satis esset causa lethi, pro satis esset magna causa lethi. quidam docti ita legendum putant. hoc loco. *Tactus enim lethi omnibus eset causa profectò.* QVIPPE VBI NVLLA FORENT, &c.] id est, Nam cum corpora prima æterno corpore nulla essent, quælibet vis, &

quæuis cauſa eorum texturam, & concilium, & nexus diſſoluere poſſet. Cum in omnibus libris vulgatis, & nonnullis manuſcriptis legeretur *quorum*, ego à duobus manuſcriptis admonitus, *eorum* repoſui. Iam quod in codicibus Florentinis legitur *diſſoluere quenquam*, vt referatur ad vocem *contextum*, non probo. Namque huius loci hæc mihi videtur eſſe ſententia. Si materies nō eſſet æterna, id eſt ſi non eſſent quædam corpuſcula prima immortalia, atque ita ſolida, vt nullo ictu perfringi poſsint: & ſi hæc æterna corpora non continerent res genitas magis aut minus inter ſe implicatas, & connexas, quælibet vis, & quilibet tactus, ac pulſus eas diſſoluere, atque interimere poſſet. nunc autem quia & corpora prima ſunt æterna, & res genitæ aliæ aliis magis ſunt inter ſe connexæ, eæ tandiu manent incolumes, donec vis ſatis potens ac valida pro cuiuſque rei textura in eas inciderit, atque incurrerit. per nexus principiorum inter ſe diſsimileis, ſignificat res genitas inter ſe connexas minus, aut magis impeditè: quod paulo antè dixit. DISCIDIO] per diſciſsionem, ac diſſolutionem. ſic autem habent quattuor libri manuſcripti.

Poſtremò pereunt imbres, vbi eos pater æther
In gremium matris terraï præcipitauit.
At nitidæ ſurgunt fruges: ramíque vireſcunt
Arboribus: creſcunt ipſæ, fætúque grauantur.
Hinc alitur porrò noſtrum genus, atque ferarum:
Hinc lætas vrbeis pueris florere videmus:
Frondiferáſque nouis auibus canere vndique ſiluas.
Hinc feſſæ pecudes pingues per pabula læta,
Corpora deponunt: & candens lacteus humor
Vberibus manat diſtentis: hinc noua proles
Artubus infirmis teneras laſciua per herbas
Ludit, lacte mero menteis perculſa nouellas.
Haud igitur penitus pereunt quæcunque videntur:
Quando alid ex alio reficit natura: nec vllam
Rem gigni patitur, niſi morte adiutam aliena.

PATER AETHER.] Ennius. *Aſpice hoc ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem. pater eſt æther: terra mater.* MATRIS TERRAI] terra deorum, atque hominum mater eſt: omnium deorum antiquiſsima, vt aiunt poëtæ: de qua leges plura lib. 2. PRAECIPITAVIT] præcipiteis egit, ac demiſit. HINC FESSAE PECVDES PINGVES PER PAB. L.] ſic cod. Faërni, Scipionis Tethii, & Bertinianus. Vaticanus autem *Hinc fœtæ pecudes, pingues, &c.* PABVLA LAETA] pabula cùm apud hunc

ſcriptorem ſæpe hoc epitheto appellantur, tùm apud Virgil. Dixit tamen etiam *pinguia pabula* Virg. Georg. 1. *& pabula terræ Pinguia concipiunt.* VBERIBVS MANAT DIST.] ſic Horat. Epod. od. 2. *Diſtenta ſiccet vbera.* Virg. Pollione. *Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ Vbera.* idem Melibæo. *Thyrſis oues, Corydon diſtentas lacte capellas.* QVANDO ALID.] id eſt quoniam aliud ex alio natura reficit, & reparat. ſic autem loquebantur veteres, *alis & alid*, pro alius, & aliud. Catull. de coma Berenices. *Anne bonum oblita es facinus, quo regium adepta es Coniugium: quo non fortius auſit alis?* *alis pro alius dixerunt antiqui*, inquit Priſc. lib. 12. & Soſipater lib. 2. *Veteres non tantùm alius dixerunt, ſed etiam alis. vt Salluſt. Alis alibi ſtantes, omnes tamen aduerſis vulneribus conciderunt.* Iterum Lucret. infrà. *Sic alid ex alio per te tute ipſe videre Talibus in rebus poteris.* idem ibid. *Nanque alid ex alio clareſcet.* & lib. 3. *Sic alid ex alio nunquam deſiſtet oriri.* & lib. 5. *Sic alid ex alio peperit diſcordia triſtis.* NISI MORTE ADIVTAM ALIENA] ſic Ariſt. lib. 1. περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς. Ἡ τοῦδε φθορά, ἄλλου γένεσις, καὶ ἡ τοῦδε γένεσις ἄλλου φθορά. ſic vulgò dicimus, ortus vnius, alterius eſt interitus: & vnius interitus, ortus eſt alterius. hoc eleganter exprimit Lucretius: nulla res naſcitur niſi morte aliena adiuta: *morte aliena*, id eſt alterius rei interitu. *adiutam* autem excudendum curaui, tùm quia in vno manuſcripto exemplari huius vocis poſtrema ſyllaba demerſa erat in litura, tùm quòd ſi *adiuta* legeremus, ſignificaretur ipſius naturæ mors: alienum enim eorum eſt, quæ ad aliquid referuntur, quæ ſententia eſſet abſurda.

Nunc age ſis, quoniam docui nil poſſe creari
De nihilo, neque item genita ad nihilum reuocari:
Ne quà fortè tamen cœptes diffidere dictis:
Quòd nequeunt oculis rerum primordia cerni:
Accipe prætereà, quæ corpora tute neceſſe'ſt
Confiteare eſſe in rebus, nec poſſe videri.
Principiò venti vis verberat incita pontum,
Ingenteiſque ruit naueis, & nubila differt:
Interdum rapido percurrens turbine campos
Arboribus magnis ſternit, monteiſque ſupremos
Siluifragis vexat flabris: ita perfurit acri
Cum fremitu, ſæuitque minaci murmure pontus.
Sunt igitur venti nimirum corpora cæca:
Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cæli
Verrunt, ac ſubito vexantia turbine raptant.

NVNC AGESIS, QVONIAM] libri Faërni, & Thetij habent Nunc

agesis, quando. Nunc incipit ostendere, esse atomos, id est corpora prima, & indiuidua: neque ea iccircò minus esse, quòd oculis non cernantur, ídque probat multis aliis similibus collectis, quæ nihilo minus corpora sunt, etiã si aspectu non sentiantur. Auctores atomorum sunt Leucippus, & Democritus, vt tradunt Plutarch. Diogenes Laërt. M. Tull. Plutarch. περὶ τῶν ἀρεσκ. τοῖς φιλοσ. Ἐπίκουρος ὁ Νεοκλέους Ἀθηναῖος κατὰ Δημόκριτον φιλοσοφήσας ἔφη τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων σώματα λόγῳ θεωρητά, ἀμέτοχα κενοῦ, ἀγέννητα, ἀΐδια, ἄφθαρτα, &c. Epicurus Neoclis filius Atheniensis Democritum in philosophia secutus principia rerum dixit esse corpora quædam, quæ ratione cernuntur, inanis seu vacui expertia, nõ generata, æterna, nunquam interitura. Dioge. Laërt. in Democr. δοκεῖ αὐτῷ τάδε, ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων ἀτόμους, καὶ κενόν· τὰ δ' ἄλλα πάντα νενομίσθαι, καὶ δοξάζεσθαι· ἀπείρους τε εἶναι κόσμους, καὶ γεννητούς, καὶ φθαρτούς id est Videntur hæc Democrito: principia rerum esse atomos & inane: reliquã autem omnia lege & opinione valere: tum mundos esse infinitos, ortos, & interituros. M. Tull. lib. 1. de Finib. *Principiò* (inquam) *Epicurus in physicis totus est alienus: Democrito adiicit perpauca mutans, sed ita, vt ea, quæ corrigere vult, mihi quidem deprauare videatur. Ille atomos quas appellat, id est corpora indiuidua, propter soliditatem censet in infinito inani, in quo nec summum, nec medium, nec vltimum, nec extremum sit, ita ferri, vt concursionibus inter se cohærescant.* Idem in Lucullo. *Cur enim (inquies) cum ex illis indiuiduis, vnde omnia gigni Democritus affirmat, &c.* Idem iterum lib. 1. de Finib. *Aliena dicit in Physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur, sed si qua in his corrigere voluit, deteriora fecit.* has atomos multis locis idem M. Tull. exagitat, vt lib. 1. de nat. Deorum. *Abuteris ad omnia atomorum regno, & licentia: hinc quodcunque in solum venit, vt dicitur, effingis, atque efficis. quæ primùm nullæ sunt. nihil enim est, quod vacet corpore. Corporibus autem omnis obsidetur locus. Ita nullum inane, nullum esse indiuiduum potest.* ibid. *Ista enim flagitia Democriti, siue etiam antè Leucippi, esse corpuscula quædam læuia, alia aspera, rotunda alia, partim angulata, curuata quædam, & quasi adunca: ex his effectum esse cælum, atque terras nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito.* Idem lib. 2. de nat. Deorum. *hîc ego non mirer esse quenquam, qui sibi persuadeat, corpora quædam solida, atque indiuidua sua ui, & grauitate ferri, mundúmque effici ornatissimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hæc qui existimat fieri potuisse, non intelligo cur non idem putet, si innumerabiles vnius, & viginti formæ litterarum vel aureæ, vel qualeslibet aliquò coniiciantur, posse ex his in terram excussis, annales Ennij vt deinceps legi poßint, effici: quod nescio an ne in vno quidem versu poßit tantum valere fortuna.* ibidem paucis pòst versibus. *Quòd si mundum efficere potest concursus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur vrbem non potest, quæ sunt minus operosa, & multo quidem faciliora? Certè ita temere de mundo effutiunt, vt mihi quidem nunquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse videantur.* TVTE] hunc locum testem producit Priscianus lib. 12. VIS INCITA] vis incitata. malè quidam supponunt *vis insita.* nam cum hæc lectio recta sit, & veterũ codicum auctoritate confirmata, tum à Lucretio sæpe alibi est vsurpata. vt lib. 5. *Multa videmus enim cælestibus incita flammis Fulgere.* & 6. *Fit quoq;, vt interdum validi vis incita venti Perscindat nubem.* Sed non dissimulabo scriptum esse

in codice Faërni, & item in Tethij, *verberat incita portus*: in Bertiniano *cortus*, ad quem locum emendator quidem ascripserat, *corpus*. RVIT] ἐνεργητικῶς accipiendum est, vt infrà. *Quamlibet in partem trudunt res antè, ruúntq.* Sic Virg. Georg. I. *cumulósque ruit malè pinguis arenæ.* Idem 2. *& ruit atram Ad cælum picea crassus caligine nubem.* NVBILA DIFFERT] id est dissipat, & disiicit. sic inf. *Et calidos simul à medio differier igneis.* & lib. 2. *Scintilláſque agere, & latè differre fauillam.* Virg. Georg. 3. *Scythiæque hiemes, atque arida differt Nubila.* Horat. od. 10. Epod. *Fractósque remos differat.* Idem ibid. *Post insepulta membra different lupi.* INTERDVM RAPIDO PERC. TVRB.] Virg. lib. I. Georg. *Omnia ventorum concurrere prœlia vidi. Quæ grauidam latè segetem ab radicibus imis Sublimè expulsam eruerent: ita turbine nigro Ferret hiems, culmúmque leuem, stipulásque volanteis.* MONTESQVE SVPREMOS] id est montium cacumina. Virg. Georg. 4. *At chorus æqualis Dryadum clamore supremos Implerunt monteis.* SAEVITQVE MINACI MVRM.] Virg. Æneid. I. *Illi indignantes magno cum murmure montis Circum claustra fremunt.* Idem ibid. *Intereà magno misceri murmure cælum.* CORPORA CAECA] id est quæ cerni oculis non possunt: quæ sub aspectum non cadunt: ἀόρατα. inf. eod. lib. *Naturam clandestinam, cæcámque adhibere.* Virg. Georg. 4. *& spicula cæca relinquunt.* Idem lib. I. Æneid. *nimbosus Orion In vada cæca tulit.* VERRVNT.] Virg. Georg. 3. *Ille volat simul arua fuga, simul æquora verrens.*

Nec ratione fluunt alia, stragémque propagant:
Quàm cum mollis aquæ fertur natura repente
Flumine abundanti, quod largis imbribus auget
Montibus ex altis magnus decursus aquai,
Fragmina coniiciens siluarum, arbustáque tota:
Nec validi possunt pontes venientis aquai
Vim subitam tolerare, ita magno turbidus imbri
Molibus incurrit validis cum viribus amnis.
Dat sonitu magno stragem, voluítque sub vndis
Grandia saxa, ruit quà quidquid fluctibus obstat.
Sic igitur debent venti quoque flamina ferri:
Quæ, veluti validum flumen cum procubuere:
Quamlibet in partem trudunt res antè, ruúntque
Impetibus crebris: interdum vertice torto
Corripiunt, rapidóque rotantia turbine portant.
Quare etiam atque etiam sunt venti corpora cæca:
Quando quidem factis, ac motibus, æmula magnis

Amnibus inueniuntur, aperto corpore qui sunt.

MOLLIS AQVAE] mollis, id est quæ aliis corporibus cedit. Sic Virg. lib. 9. Æneid. in extr. *ac mollibus extulit vndis.* MAGN. DECVRSVS AQVAI] illustris tralatio. Nam decurrere est de superiore loco currere. Virg. lib. 2. Æneid. *Laocoon ardens summa decurrit ab arce.* Idem Æneid. 4. *Ecce feræ saxi deiectæ vertice capræ Decurrêre iugis.* Idem in Daphnide. *Saxosas inter decurrunt flumina valles.* sic Horatius dixit, Fluminis ritu delabentis in mare Etruscum. od. 29. lib. 3. Cum hoc loco magis congruit Virgilianus ille lib. 11. Æneid. *Aut vbi decursu rapido de montibus altis Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt.* NEC VALIDI POSSVNT.] Confer hæc Lucretiana cum illis Virgilianis Georg. 1. *Sæpe etiam immensum cælo venit agmen aquarum, Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther, Et pluuia ingenti sata læta, boúmque labores Diluit*, &c. Idem lib. 2. Æneid. *In segetem veluti cum flamma furentibus Austris incidit, aut rapidus montano flumine torrens Sternit agros, sternit sata læta, boúmque labores.*

RVITQVA QVICQVID] Virg. lib. 1. Æneid. *Quà data porta ruunt.* quicquid autem idem quod quicque, hoc loco, vt sæpe alibi. de quo dicetur à nobis aliàs. TRVDVNT RES ANTE, RVVNTQVE] Virg. Æn. 4. *Idem omnes simul ardor habet: rapiúntque, ruúntque*, & lib. 9. *Immanem Teucri molem voluúntque, ruúntque.* RAPIDOQVE ROTANTIA TVRBINE] ex libris scriptis alij habent, *rapidóque rotanti*, alij *rapidíque rotanti*: quibuscum consentiunt nonnulli excusi. ego autem *rotantia* reposui, partim veteris lectionis vestigia, partim Latini sermonis vsum, & sententiam Lucretij secutus. subintelligitur enim *flumina.* QVANDOQVIDEM FACTIS ET MOTIBVS AEM.] sic plerique libri typis excusi, & Bertinianus. alij autem tres manuscripti, habent *factis, & moribus*: quæ scriptura si placebit, tralatio erit ab hominibus, ad ventos.

Tum porrò varios rerum sentimus odores:
Nec tamen ad nareis, venienteis cernimus vnquàm:
Nec calidos æstus tuimur: nec frigora quimus
Vsurpare oculis: nec voces cernere suemus:
Quæ tamen omnia corporea constare necesse'st
Natura: quoniam sensus impellere possunt.
Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.
Denique fluctifrago suspensæ in littore vestes
Vuescunt: eædem dispansæ in sole serescunt.
At neque quo pacto persederit humor aquai,
Visu'st, nec rursum quo pacto fugerit æstu.
In paruas igitur parteis dispergitur humor:

Quas

Quas oculi nulla poſſunt ratione videre.

TVIMVR] cernimus. Feſtus. *tuor video : tueor defendo . Sed iam promiſcuè altero pro altero vtuntur.* VSVRPARE OCVLIS] cernere: quemadmodum vſurpare ſermone dicimus pro commemorare, & referre. QVAE TAMEN OMN. CORP.] de odoribus, & vocibus diſputaturus eſt lib. 4. TANGERE ENIM ET TANGI] hoc vnũ eſt ex principiis, & ſententiis ratis ac fixis Epicuri: quicquid tangere, & tangi poteſt, id corpus eſt. Itaque Lucretius lib. 2. non ſolùm voce, verùm etiam animi viribus contendens hoc idem aſſeuerat, his verbis, *Tactus enim, tactus, prò diuûm numina ſancta, Corporis eſt ſenſus.* & lib. 3. *Quorum nil fieri ſine tactu poſſe videmus: Nec tactum porrò ſine corpore.* Neque verò quiſquam philoſophus tactũ ſenſum eſſe maxime corporis proprium negat. Ariſt. lib. 4. φυσ. ἀκροάσ. σῶμα οἴονται εἶναι πᾶν ἁπτόν. id eſt putant omnes ferè philoſophi corpus eſſe quicquid tangi poteſt. Contra idem Epicurus τὸ κενὸν appellat interdum φύσιν ἀναφῆ, id eſt naturam tactus expertem. Iam verò quòd tactũ maximè animalis eſſe proprium plerique item philoſophi dicunt, hoc non eſt huius loci. DENIQVE FLVCTIFRAGO] ſic habent quattuor libri manuſcripti, & vtrique Veneti, & Vicetini, & Pariſienſes, & Florentini, & Lugdun. Nonius Marcellus tamen in voce *ſereſco* hunc verſum teſtem producens, legit, *Fluctiuago*, ſi locus mendo vacat. VVESCVNT] id eſt humeſcunt: ex quo verbo fit vuidus. Horat. ode 5. lib. 1. *vuida Suſpendiſſe potenti Veſtimenta maris Deo.* Virg. in Gallo. *Vuidus hiberna venit de glande Menalcas.* Iterum Horat. od. 5. lib. 4. *dicimus integro Sicci manè die, dicimus vuidi, Cum Sol Oceano ſubeſt.* Varro lib. 4. de ling. Lat. *Vuidum eſt, quod humidum: & ideo vbi id non eſt, ſuccus abeſt.* EAEDEM DISPANSAE IN SOLE SER.] ſic habent libri manuſcripti: quibuſcum conſentiunt Veneti recentiores, Vicetini, & Lugdunenſes: At Pariſienſes, & Aldini antiqui, & Florentini, *eædem candenti ſole ſereſcunt. diſpanſæ* autem, id eſt explicatæ, extentæ. SERESCVNT] id eſt ſiccantur, vt interpretatur Nonius Marc. ex quo verbo *ſerenitas.* PERSEDERIT] in veſtibus in littore ſuſpenſis, ſeu diſpanſis, atque explicatis inhæſerit. FVGERIT AESTV] neque quo pacto humor fugerit æſtu, id eſt calore ſolis. ſic autem repoſuimus auctoritate librorum manuſcriptorum freti.

Quin etiam multis ſolis redeuntibus annis
Annulus in digito ſubter tenuatur habendo:
Stillicidi caſus lapidem cauat, vncus aratri
Ferreus occultè decreſcit vomer in aruis:
Stratáque iam volgi pedibus detrita viarum
Saxea conſpicimus: tùm portas propter ahena
Signa manus dextras oſtendunt attenuari
Sæpe ſalutantum tactu, præterque meantum.

Hæc igitur minui, cum sint detrita, videmus:
Sed quæ corpora decedant in tempore quoque:
Inuida præclusit speciem natura videndi.

MVLTIS SOLIS REDEVNTIBVS ANNIS] expressit vim Græci nominis ἐνιαυτὸς, quod annum significat, dictum quasi in seipsum rediẽs, tanquam circulus quidam. sic Virg. Æn. 8. *Ex quo terdenis vrbem redeuntibus annis Ascanius clari condet cognominis Albam.* Horat. sat. 2. lib. 2. *Siue diem festum rediens aduexerit annus.* SVBTER] qua parte carnem tangit. HABENDO] dum habetur, dum gestatur in digito. sic illud Virg. Georg. 3. *vritque vidẽdo Fœmina.* STILLICIDI CASVS] Festus. *Stiricidiũ quasi stillicidium cum stillæ concretæ frigore cadunt. Stiria enim principale est, stilla deminutum.* Quòd autem ad sententiam attinet, eam lib. 4. vberius tractauit in extr. *Nonne vides etiam guttas in saxa cadenteis Humoris, longo in spatio pertundere saxa?* eandem sic Cherilus malus poëta, de quo Horat. epist. ad August. *Gratus Alexandro magno Regi fuit ille Cherilus, incultis qui versibus, & male natis Rettulit acceptos regale numisma Philippos*: hanc igitur eandem sententiam sic Cherilus ille complectitur: Πέτρην κοιλαίνει ῥανὶς ὕδατος ἐνδελεχείη. & Ouidius, quem quidam viri docti alterum Cherilum esse volunt: *Gutta cauat lapidem nõ vi, sed sæpe cadendo.* STRATA VIARVM] *strata viarum* sic dictum, vt *suprema montium, clausa domorum, vana rerum, amara curarum*, & similia, quæ notauimus in commentar. Horatianis. Virg. lib. 1. Æn. *Miratur portas, strepitúmque, & strata viarum.* PORTAS PROPTER] ἀναστροφή. *propter* autem valet propè. MANVS DEXTRAS] quibus pulsantur fores. SAEPE SALVTANTVM TACTV] huius salutandi moris infinita sunt apud Latinos scriptores exẽpla: ex quibus licet pauca degustemus. Cic. epist. ad Brutum. *Hæc scripsi in ipsa turba matutinæ salutationis.* Qu. Frater de pet. consul. *deductorum officium maius est, quàm salutatorum.* Virg. Georg. 2. *Si non ingentem foribus domus alta superbis. Manè salutantum totis vomit ædibus vndam: At secura quies, & nescia fallere vita.* Mart. lib. 4. *Prima salutanteis, atq; altera distinet hora, Exercet raucos tertia causidicos.* INVIDA PRAECLVSIT] sic habent codices scripti Vatic. Bertin. & typis excusi Vicetini, Parisienses, Veneti antiquiores. alij minus rectè *Præcludit.* sententia autem huius loci est. natura inuidit atque ademit videndi facultatem, quæ corpuscula decedant in quoque tempore ex illorum æneorum simulacrorum manibus.

Postremò, quæcunque dies, naturáque rebus
Paulatim tribuit moderatim crescere cogens,
Nulla potest oculorum acies contenta tueri.
Nec porrò quæcunque æuo, maciéque senescunt:
Nec, mare quæ impendent vesco sale saxa peresa,

Quid quoque amittant in tempore, cernere posis.
Corporibus cæcis igitur natura gerit res.

MODERATIM] id est modicè, & moderatè, & sensim. ita (inquit) res naturales crescunt, vt quid quotidie accedat, cernere nemo possit. CONTENTA] quemadmodum dicimur *oculorum aciem contendere*, cum quippiam defixis oculis, & acerrimo obtutu aspicimus: ita *contentam*, id est intẽtam, & acerrimè defixam oculorum aciem Latine dicimus. Simili modo vsurpantur à Latinis illa, *contendere neruos, vocem, fideis, seu chordas*, pro intendere. Idem Lucret. infrà lib 4. *Et quæ tenuia sunt, nisi se contendit acutè, Cernere non potis est animus.* ibidem paucis post versib. *contendere se, atque parare.*

NEC, MARE QVAE IMPENDENT] sic habent tres libri manuscripti, quibuscum consentiunt vulgati, Parisienses, vtrique Veneti, Florentini, Vicetini, Lugdunẽses. Postremò hanc lectionem agnoscit Pomp. Festus in voce *vescus*. dictum est autem *impendent mare*, pro impendent mari, seu in mare. & ita Terent. Phom. *Ita nunc imparatum tanta te impendent mala.* VESCO SALE] *Vescus* (inquit Festus) *fastidiosus. ve enim pro pusillo vtebantur. Lucretius vescum dixit edacem, cum ait. Nec, mare quæ impendent vesco sale saxa peresa.* Hactenus Festus: significat autem ille, vescum salem, seu sale, à Lucretio dictum, quia saxa peredat, & minuat, & consumat. Gell. lib. 16. *Vescum, quod ex ve particula, & esca copulatum est, vtriusque diuersæ significationis vim capit. Aliter enim Lucretius vescum salem dixit, ex edendi intentione, aliter Lucillius vescum appellat cum edendi fastidio.* QVID QVOQVE AMITTANT] sic legendum ex auctoritate trium librorum manu scriptorum. sic paulo antè, *sed quæ Corpora decedant in tempore quoque*, &c. NATVRA GERIT RES] id est res administrat, & moderatur, tanquam imperatrix. sed fortasse legendum *genit.* id est gignit: quod verbum Lucretio est vsitatissimum.

Nec tamen vndique corporea stipata tenentur
Omnia natura: nanque est in rebus inane.
Quod tibi cognosse in multis erit vtile rebus:
Nec sinet errantem dubitare, & quærere semper
De summa rerum, & nostris diffidere dictis.
Quapropter locus est intactus inane, vacánsque.
Quod si non esset, nulla ratione moueri
Res possent. nanque, officium quod corporis extat,
Officere, atque obstare, id in omni tempore adesset
Omnibus. haud igitur quicquam procedere posset,
Principium quoniam cedendi nulla daret res.

At nunc per maria, ac terras, sublimáque cæli,
Multa modis multis varia ratione moueri
Cernimus ante oculos: quæ, si non esset inane,
Non tam sollicito motu priuata carerent,
Quàm genita omnino nulla ratione fuissent:
Vndique materies quoniam stipata quiesset.

NEC TAMEN VNDIQVE] nunc posteaquam docuit esse corpora prima, aggreditur ad ostendendum esse inane. Et primùm à motu è loco ad locum, quem Græci φορὰν nominant, probabit esse inane. Non tamen (inquit) omnia constipata, & condensata sunt corporibus. QVAPROPTER LOCVS EST INT.] Cum corpus & inane inter se sint contraria, quicquid autem tangit, & tangitur, sit corpus, sequitur, vt inane sit intactum quiddam, id est locus intactus, seu locus sine corpore. Inane autem locus non est simpliciter. nam locus, locati locus est. ergo corpore non vacat. at inane, ex Epicuri, & Democriti sententia ita debet esse corporis expers, vt corpora prima, seu primordia rerum nihil in se habent inanis, aut vacui, hoc est sunt solidissima. Itaque Aristot. lib. 4. φυσ. ἀκροάσ. inane ait esse locum, in quo nullum est corpus: & eodem lib. τὸ κενὸν, id est inane, dicit esse τοῦ σώματος διάστημα, id est corporis spatium: & Lucretius li. 4. *Plagarum quia sunt expertia, sicut inane est: Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum.* fungitur autem, id est, patitur. QVOD SI NON ESSET, NVLLA RAT.] si non esset inane, non esset motus (inquit.) At motus est: ergo est inane. Hac de re sic Diog. Laërt. in Epic. τὸ κενὸν οὔτε ποιῆσαι, οὔτε παθεῖν δύναται· ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχει· id est, inane neque facere quicquam, neque pati potest: sed motum duntaxat per se corporibus præbet. & Arist. lib. 4. φυσικ. ἀκρ. λέγουσι δὲ ἕν, ὅτι ἡ κίνησις ἡ κατὰ τόπον οὐκ ἂν εἴη. αὕτη δ' ἐστὶ φορὰ, καὶ αὔξησις. Ου γὰρ ἂν δοκεῖν εἶναι κίνησις, εἰ μὴ ἦ κενόν. τὸ γὰρ πλῆρες ἀδύνατον εἶναι δέξασθαι· εἰ δὲ δέξαιτο, καὶ δύο ἐν τῷ αὐτῷ ἐνδέχοιτο, καὶ ὁποσαοῦν ἅμα εἶναι σώματα, &c. id est, Dicunt autem vnum, motionem à loco ad locum non fore: hæc autem, translatio, & accretio est. Non enim queat esse motio, inquiunt illi, nisi sit inane. Nam quod plenum est, nihil in se recipere potest: quòd si recipiat, & duo, & quotlibet in eodem corpora simul esse queant, &c. quod fieri non potest. Ibidem Aristoteles scribit Melissum, cum probare vellet vniuersum esse immobile, hoc vti solitum esse argumento. si vniuersum esset mobile, aut si moueretur: esset inane: at non est inane: ergo vniuersum est immobile, & quietum. Ex quibus intelligere licet neque motum esse sine inani, & si motus sit, necessariò etiam esse inane. Ratio autem cur sine inani motus esse nō possit, hæc est, quòd sublato de rebus inani, quicquid est in natura rerum, corpus esset. atqui corporis officium est obstare: ergo res omnes sibi inter se obstarent, & ita nihil moueretur, nihil procederet, nihil progrederetur, sed omnia quiescerent, cum eis nulla progrediendi facultas daretur, cúm-

que nihil esset, vnde cedendi principium nasceretur. Hanc de inani opinionem videtur probare Virgilius in Sileno his versibus. *Nanque canebat vti magnum per inane coacta Semina terrarumq; , animaeq;, marisque fuissent, Et liquidi simul ignis: vt his exordia primis Omnia, & ipse tener mundi concreuerit orbis.* PROCEDERE] porrò cedere: progredi. SUBLIMAQUE CAELI] sic dictum *sublima cæli*, vt ab Horat. *acuta belli*, à Cæsare *occulta*, & *remota templi*, lib. 3. de bello ciuili: ab hoc eodem Lucret. *vera viaï*, *serena cæli*, *abdita terraï*, *conuexa cæli*, *prima viaï*, & similia: quorum plura exempla collegimus in commentariis Horatianis. Iam sublimus, & sublimis æquè sunt in vsu, vt imbecillus & imbecillis, inermus & inermis, hilarus & hilaris, &c. QUAE, SI NON ESSET INANE, NON TAM] id est, quæ non modò motu non carerent, si non esset inane, sed omninò nata, seu genita non essent: vel sic explica: quæ, si non esset inane, non tantùm dico ea fuisse motu caritura, sed nunquam fuisse nascitura: vel sic: quæ, si non esset inane: genita omnino non essent, nedum motu carerent. quæ omnes explicationes eodem recidunt.

Præterea quamuis solidæ res esse putentur:
Hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas:
In saxis ac speluncis permanat aquarum
Liquidus humor, & vberibus flent omnia guttis.
Dißipat in corpus sese cibus omne animantum:
Crescunt arbusta: & fætus in tempore fundunt:
Quòd cibus in tota vsque vel ab radicibus imis
Per truncos, ac per ramos diffunditur omneis.
Inter septa meant voces, & clausa domorum
Transuolitant, rigidum permanat frigus ad ossa.
Quòd nisi inania sint, quà possent corpora quæque
Transire, haud vlla fieri ratione videres.
Denique cur alias aliis præstare videmus
Pondere res rebus, nihilo maiore figura?
Nam si tantundem'st in lanæ glomere, quantum
Corporis in plumbo'st: tantundem pendere par est:
Corporis officium est quoniam premere omnia deorsum:
Contrà autem natura manet sine pondere inanis.
Ergo quod magnu'st æquè, leuiùsque videtur,
Nimirum plus esse sibi declarat inanis.

At contrà grauius plus in se corporis esse
Deliquat, & multo vacui minus intus habere.
Est igitur nimirum id, quod ratione sagaci
Quærimus, admistum rebus, quod inane vocamus.

PRAETEREA QVAMVIS, &c.] hoc dicit: propone mihi res genitas quantumuis densas ac solidas: attamen ex iis, quæ iam dicam, ex iisque exemplis, quæ afferam, perspicuum est, illas esse raro corpore contextas, ac præditas. *quamuis*, id est quantumuis. HINC TAMEN ESSE LICET] ordo est. *licet cernas hinc*, id est ex his, quæ statim subiungam, eas res esse raro cum corpore: *licet cernas*, id est licet cernere. mendose autem habent nonnulli libri typis excusi, *liquet* reclamantibus quattuor codicibus manuscriptis: quibuscum consentiunt Veneti antiquiores, Parisienses, Vicetini. post verbum *cernas* debet scribi interpunctionis nota. IN SAXIS, &c.] hæc sunt exempla. DISSIPAT] quidam libri habent *Dissupat*: quod tantundem valet. QVOD CIBVS IN TOTA VSQVE VEL AB RAD.] sic reposui fretus auctoritate trium librorum manuscriptorum, in quibus erat scriptum: *Quod cibus in totas vsque vel ab*, &c. in tota autem, intellige *arbusta*. alij legunt *in totos vsque à rad.* & referunt ad vocem *fætus*, vt sit *in totos fætus*: à quibus dissentio. INTER SEPTA MEANT VO.] sic lib. 6. *Denique per dissepta domorum saxea voces Peruolitant.* hac de re lege lib. 4. CLAVSA DOMORVM] parteis domorum clausas: sic supra *strata viarum*, & alibi *rara viarum*. Idem lib. 4. *Et tamen ipsa quoque hæc dum transit clausa domorum Vox obtunditur*, &c. TANTVMDE'ST IN LANAE GLOMERE] mirum primam vocis *glomere* produci, cum prima verbi *glomero* sit breuis: vt apud Virg. Georg. 2. *& gressus glomerare superbos*: & sæpe alibi. *tantundem* autem, nempe *corporis*, ἀπὸ κοινοῦ QVANTVM CORPORIS IN PL.] sic habent quattuor libri manuscripti: & omnes typis impresi præter Vicetinos, & vnos Lugdunenseis, & Venetos recentiores: in quibus legitur, *corporum*: quam scripturam si recipiemus, dicendum nobis erit hîc, m, non elidi ante vocalem: quod non est nouum, præsertim apud Ennium, Lucretum, Horatium, vt alibi dicemus. OMNIA DEORSVM] in voce deorsum fit συναίρεσις, seu συνίζησις, quemadmodum in *seorsum, sueuit, suadet*, & similibus. NATVRA INANIS] ἡ φύσις τοῦ κενοῦ: natura ipsius inanis, seu vacui. *inanis* enim hoc loco patrij casus est. vt tertio ab hinc versu, *Nimirum plus esse sibi declarat inanis.* CORPORIS ESSE] sic habent quattuor libri manuscripti, & vulgati Lugdunenses, & Florentini. Parisienses autem & Vicetini, *corporum inesse*. DELIQVAT] cum in quinque libris manuscriptis, & vtrisque Venetis, Parisiensibus, Florent. Vicetinis, *dedicat* scriptum reperissem, in ceteris autem impressis, *indicat*, ego *deliquat* reposui. deliquare autem vetustum verbum est, quod valet aperire, & declarare, vt docet Nonius. Titinnius lib. 5. *quid istuc est, aut quid istic sibi vult sermo? mater deliqua.* Accius. *Qua re alia ex crimine inimicorum effugere possis, deliqua.* Idem Lucret. infr. eod. lib. *Corpus enim per se communis deliquat*

esse sensus. idem lib. 3. *Hæc quoque res etiam naturam deliquat eius*. Ita autem certa est huius loci restitutio, vt qui eam improbet, se in litteris parum videre ostendat.

Illud in his rebus, ne te deducere vero
Possit, quod quidam fingunt, præcurrere cogor.
Cedere squammigeris latices nitentibus aiunt:
Et liquidas aperire vias: quia post loca pisces
Linquant, quò possint cedentes confluere vndæ:
Sic alias quoque res inter se posse moueri,
Et mutare locum, quamuis sint omnia plena.
Scilicet id falsa totum ratione receptu'st:
Nam quò squammigeri poterunt procedere tandem,
Ni spatium dederint latices? concedere porrò
Quò poterunt vndæ, cum pisces ire nequibunt?
Aut igitur motu priuandu'st corpora quæque:
Aut esse admistum dicendu'st rebus inane:
Vnde initum primum capiat res quæque mouendi.

DEDVCERE VERO] demouere à vero. PRAECVRRERE] præoccupare, præuerti. Est enim hoc loco quædam προκατάληψις. SQVAMMIGERIS] piscibus, vt suprà. *Squammigerum genus*. LATICES] vndas, aquas. Festus. *latex à lapsu profluens aqua dicitur. interdum tamen & in vino hoc vocabulo vtimur*. CEDERE SQVAMMIGERIS LATICES, &c.] Ad hunc locum pertinent ea, quæ scribit Aristot. lib. 4. φυσικ. ἀκροάσ. his verbis. *Αἴτιον δὲ κινήσεως οἴονται εἶναι τὸ κενὸν οὕτως, ὡς ἐν ᾧ κινεῖται. τοῦτο δ᾽ ἂν εἴη, οἷον τὸν τόπον τινές φασιν εἶναι. Οὐδεμία δ᾽ ἀνάγκη, εἰ ἔστι κίνησις, εἶναι κενόν. ὅλως μὲν οὖν ἁπάσης κινήσεως οὐδαμῶς. ὃ καὶ Μέλισσον ἔλαθεν. Ἀλλοιοῦσθαι γὰρ ἐνδέχεται τὸ πλῆρες. ἀλλὰ δὴ οὐδὲ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως. ἅμα γὰρ ὑπεξιέναι ἀλλήλοις ἐνδέχεται οὐδενὸς ὄντος διαστήματος χωριστοῦ παρὰ τὰ σώματα τὰ κινούμενα: καὶ τοῦτο δῆλον καὶ ἐν ταῖς τῶν συνεχῶν δίναις, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς τῶν ὑγρῶν.* id est, Motionis autē putant esse causam inane, nēpe ita vt in quo res aliqua mouetur. Hoc autem tale quiddam fuerit, quale quidam locum esse dicunt. Sed non est necessarium, si est motus, esse inane. Omnino igitur omnis motionis causam esse inane nullo modo necessarium est: quod quidem & Melissum fefellit. Nam contingere potest, vt corpus, seu plenum, & solidum varietur, atque (vt ita dicam) alteretur. Sed ne motionis quidem à loco ad locum causa est. Nam contingere potest, vt res sibi inter se cedant, nullo posito interuallo separabili præter ea corpora, quæ mouentur. Atque hoc perspicuum est in rerum continuarum vertiginibus, quemadmodum & in liquidorum vorticibus. Adde illa M. Tullij ex lib. 2. Acad. quæst. *Túne aut inane quicquam putes esse, cum ita completa, & con-*

ferta sint omnia, vt, quod mouebitur corpus, ei aliud cedat, & quà quicque cesserit, aliud illico subsequatur? AVT IGITVR MOTV PRIVANDV'ST CORP.] *priuandum est corpora*, id est priuanda sunt corpora, seu priuare oportet corpora. sic Græci στερητέον σώματα: quod genus loquendi suprà vsurpauit. *Aeternas quoniam pœnas in morte timendum*: & ibi, *Multa nouis verbis præsertim cum sit agendum.* VNDE INITVM PRIMVM] sic habent tres codices manuscripti: & ita Paris. & quidam alij vulgati. duo item manuscr. *initium*: cum quibus congruunt vtrique Veneti, Florentini, Lugdunenses, Vicetini. duo alij manuscripti sic: *Primum vnde initium*: quam scripturam probant quidam docti viri, aiúntque tribrachum, seu trochæum positum esse pro dactylo. Ego suum cuique iudicium liberum relinquo: veruntamen mihi magis placet ea, quam secutus sum, scriptura. Quòd si quis magis probabit, *initium*, non pugnabo. Nam in voce *initium* fieri potest συνίζησις duarum syllabarum, i & um: id est possunt duæ syllabæ in vnam coïre. Initus autem apud veteres idem valet quod ingressus, introitus, initium, vt suprà diximus, ibi, *tuúmque Significant initum.*

Postremò duo de concursu corpora lata
Si cita dissiliant: nempe aër omne necesse'st,
Inter corpora quod fiat, possidat inane.
Is porrò, quamuis circum celerantibus auris
Confluat: haud poterit tamen vno tempore totum
Compleri spatium: nam primum quenque necesse'st
Occupet ille locum, deinde omnia possideantur.
Quòd si fortè aliquis, cum corpora dissiluere,
Tum putat id fieri, quia se condenseat aër,
Errat. nam vacuum tunc fit, quod non fuit antè,
Et repletur item, vacuum quod constitit antè.
Nec tali ratione potest denserier aër:
Nec si iam posset, sine inani posset, opinor,
Se ipse in se trahere, & parteis conducere in vnum.
Quapropter quamuis causando multa moreris,
Esse in rebus inane tamen fateare necesse'st.

POSTREMO DVO DE CONCVRSV] sic habent quatuor libri manuscripti, & excusi omnes præter Venetos antiq. in quibus ita legitur, *de concurso*: quæ scriptura reperitur etiam in Bertiniano. Ego hanc scripturam reiiciendam putaui, vt mendosam. sæpe enim scriptores librarij o pro u. & contrà u pro o scribebant. sententia autem huius loci hæc est. Si duo

ampla

ampla corpora inter se concurrerint, & ex illo concursu citò dissilierint, necesse erit, vt, posteaquàm corpora illa dissilierint, totum illud inane, quod per subitam illam corporum discessionem fuerat inter duo corpora effectum, aër occupet: neque tamen is aër ita citò confluere poterit, quamuis ab auris circumflantibus vehementer impellatur, vt vno tempore totum illud inane spatium compleatur. INTER CORPORA QVOD FIAT] sic libri vulgati omnes, & duo manuscripti: vnus manuscriptus *quod fuãt*: ex qua scriptura Muretus legendum putat, *fuerat*: alius item manuscriptus *flat*, plane mendosè. ego vulgatam retineo, dum certior & verior aliqua afferatur. præsertim cum *flat* errorem librarij ostendat, qui l. pro i scripserit: in quo sæpe ab hoc genere hominum peccabatur. Mureti tamen coniecturam non improbo. POSSIDAT] possideat, occupet.

CIRCVM CELERANTIBVS AVRIS] sic habent quattuor libri manuscripti, & nonnulli typis impressi, quos secutus sum. alij *circundensantibus auris*. *celerantibus* autem, id est accelerantibus, vrgentibus, & celeriter pellentibus aërem. QVOD SI FORTE, &c.] si quis autem (inquit) putat duo grandia, & lata corpora dissilire posse, non quòd sit vacuum, sed quòd aër se contrahat, & condenset, suásque parteis in vnum colligat, errat. Nam primùm per dissultum illum, id quod antè erat plenum, fit inane: & contrà, quod erat inane, fit plenum: nec tali ratione, nempe per corporum dissultum, potest aër densari: & si demus posse, non posset tamen sine inani. Densatio enim nihil aliud est, quàm partium disiunctarum, & laxatarum contractio, & compressio. at nullius totius partes contrahi possunt, nisi intelligamus inclusum in eo esse vacuum, seu inane. nam si nullum in eo toto esset inane: id totum esset solidum, & plenum. Si plenum esset, ergo corpus merum. at corpus merum, aliud corpus in se recipere non potest: ergo id corpus suas parteis non posset in vnum magis contrahere. CONDVCERE] συνάγειν, contrahere. Cic. Philipp. 8. *res geritur: conductæ vineæ sunt*. Idem Lucret. inf. *Acrior ardor enim conductis partibus esset*: & lib. 3. *se posse per artus Introrsum trahere, & parteis conducere in vnum*. & lib. 4. *Donec in obscurum coni conduxit acumen*. QVIA SE CONDENSEAT AER] *condenseat* hoc loco actionẽ significat. neque est quod quisquam vereatur ne locus sit mendosus. nam primùm hanc scripturam omnes libri confirmant: deinde *densere*, in eandem significationem, & denseri voce passiua, vsitata sunt bonis scriptoribus. Idem Lucret. quarto ab hinc versu, *Nec tali ratione potest denserier aër*. Virg. Georg. I. *Iupiter humidus Austris Denset, erant quæ rara modò, & quæ densa, relaxat*. Idem lib. 12. Æn. *Vela dabit: vos vnanimeis densete cateruas*. Sallust. lib. 3. histor. *Ille subsidiis princeps augere, & densere frontem*. Iterum Virg. Georg. I. *silet nox Semper, & obtenta densentur nocte tenebræ*. CAVSANDO MVLTA] id est multas caussas afferendo: πολλὰ προφασιζόμενος· πολλὰς προφάσεις προχειρίζων. M. Tull. pro Rosc. Amer. *Nunquid causare, quin ab iudicio discedas turpissimè victus?* Virg. Mœride. *Causando nostros in longum ducis amores*.

Multáque præterea tibi possum commemorando

Argumenta, fidem dictis conradere nostris.
Verum animo satis hæc vestigia parua sagaci
Sunt, per quæ possis cognoscere cetera tute.
Nanque canes vt montiuagæ persæpe feraï
Naribus inueniunt intectas fronde quieteis,
Cum semel institerunt vestigia certa viaï:
Sic alid ex alio per te tute ipse videre
Talibus in rebus poteris, cæcásque latebras
Insinuare omneis, & verum protrahere inde.
Quòd si pigraris, paulúmue abscesseris ab re:
Hoc tibi de plano possum promittere Memmi,
Vsque adeò largos haustis de fontibus amneis
Lingua meo suauis diti de pectore fundet,
Vt verear, ne tarda prius per membra senectus
Serpat, & in nobis vitaï claustra resoluat,
Quàm tibi de quauis vna re versibus omnis
Argumentorum sit copia missa per aureis.
Sed nunc iam repetam cœptum pertexere dictis.

FIDEM DICTIS CONRAD. NOSTR.] fidem iis quæ diximus colligere, conciliare, comparare, cõquirere. *conradere* autem legendum est, non *contradere*: quod verbum non est Latinum. Terent. Adelph. *minas decem corradet alicunde*. Idem Phorm. *ei credo munus hoc corraditur.* VESTIGIA CERTA] tralatio à venatione. Virgil. lib. 4. *agnosco veteris vestigia flammæ*. Itaque ab eadem, simile quod sequitur, ducitur. *Nanque canes*, &c. INTECTAS FR. QV.] cubilia frondibus obducta, atque operta. Cic. in Pison. *Strages prouinciæ tuæ: quas non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis, & cubilibus persecuti sumus.* Idem Verrina de iure dicundo in extrema. *vt omnes mortales non iam vestigia, sed ipsa cubilia videre possint.* INSTITERVNT] sic habet codex Vaticanus, & Bertinianus: quibuscum congruunt Parisienses, Veneti antiquiores, Vicetini. in verbo *institerunt* autem e corripitur. tale est illud Virgil. 2. Æneid. *Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.* ALID] aliud, vt sup. CAECASQVE LATEB. INS] & ingredi in latebras obscuras ac retrusas. QVOD SI PIGRARIS, PAVLVMVE ABSCESSERIS AB RE] id est, quòd si tardior fueris: aut si ab hoc ipso vero paulùm modò te disiunxeris, &c. Sic videtur hic locus intelligendus, si verbum pigrandi accipiamus absolutè, &, vt ita dicam, neutraliter. Nam aliàs ἐνεργητικῶς vsurpatur, quemadmodum apud Accium: *melius pigrasse, quàm properasse est nefas*, id est præstat fa-

ctum aliquod iniustum, tardius admittere, aut omnino nunquam admittere, quàm celerius. Idem. *sed cur propter te pigrem hæc, aut huius dubitem parcere capiti?* Itaque potest & hoc modo intelligi. *Quod si pigraris*, id est quod verum si tardaueris, seu tardius, & segnius tibi parraueris, &c. Sed mihi non est dissimulandum, reliquam huius versus partem, ita legi in omnibus ferè codicibus impressis, *paulúmve recesseris ab re*: in Bertiniano autem, *paulúmve re abscesseris ab re*: in Memmiano, *paulúmve abscesseris ab re*, vt ego excudendum curaui: quæ lectio si cui probabitur, ita erit interpretandus hic locus, vt suprà dixi. quòd si tardus, & piger fueris, paulúmue propter tuam pigritiam ab re, id est à vero, seu ab ea re, quam doceo, te remoueris, *Hoc tibi de plano*, &c. Atque ego hanc scripturam, & sententiam magis probo.

HOC TIBI DE PLANO] de plano, id est quasi ex æquo loco, non è superiore, vt qui concionantur: vel de plano, id est liquidò, & sine dubio, & non multa opera insumta, magnáue cura adhibita. Fortasse ducta tralatio est à prætoribus, aut proconsulibus, qui liteis, & controuersias facileis, atque explicatas de plano diiudicabant: difficileis autem atque implicatas è loco superiore, atque è tribunali. Vlpianus lib. 2. de officio proconsulis. *De plano autem proconsul potest expedire hæc: vt obsequium parentibus, & patronis, liberisque patronorum exhiberi iubeat: comminari etiam, & terrere filium à patre oblatum, qui non, vt oportet, cum ipso versari dicatur: poterit de plano similiter & libertum non obsequentem emendare aut verbis, aut fustium castigatione.*

VSQVE ADEO LARGOS HAVSTIS E FONTIBVS AMNEIS] sic restitui ex auctoritate quattuor librorum manuscriptorum. significat autem se tantam rerum copiam ex Epicurea doctrina haustam è pectore profusurum, vt verendum sit ne prius ipse & Memmius senescant, ac moriantur, quàm Memmius quamlibet vnam rem vel intellexerit, vel audierit. *largos amneis* dixit ὑπερβολικῶς. SERPAT] obrepat, sensim veniat. ET IN NOBIS VITAI CLAVST. RES.] id est, & in nobis corporis & animæ coniunctionem dirimat, ac dissoluat, id est moriamur.

Omnis vt est igitur per se natura, duabus
Constitit in rebus. nam corpora sunt, & inane,
Hæc in quo sita sunt, & quà diuersa mouentur.
Corpus enim per se communis deliquat esse
Sensus: quo nisi prima fides fundata valebit,
Haud erit, occultis de rebus quò referentes
Confirmare animi quicquam ratione queamus.
Tùm porrò locus, ac spatium, quod inane vocamus,
Si nullum foret: haud vsquam sita corpora possent
Esse, neque omnino quaquam diuersa meare:
Id quod iam superà tibi paulo ostendimus antè.

OMNIS VT EST IGITVR, &c.] Tota (inquit) hæc rerum natura duabus ab initio rebus constat, corporibus, & inani, in quo corpora sita sunt, & per quod huc & illuc feruntur, ac mouentur. Hæc opinio (quod suprà paucis attigi) non fuit solius Epicuri, sed & aliorum multorum. Leucippus enim posuit τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενόν: id est plenum & inane: Democritus τὰ ναστὰ καὶ τὸ κενόν, id est solida & inane: Metrodorus τὰ ἀδιαίρετα καὶ τὸ κενόν, id est indiuidua & inane: Epicurus σώματα λόγῳ θεωρητά, ἀμέτοχα κενοῦ, ἀγένητα, ἀδιάφθαρτα οὔτε θραυσθῆναι δυνάμενα, οὔτε ἀλλοιωθῆναι, καὶ τὸ κενόν, id est corpora, quæ ratione duntaxat cerni possunt, inanis expertia, neque vnquã orta, neque vnquã interitura: quæ neque perfringi, neque immutari possunt: & inane. Empedocles autem, & Plato, & ceteri ante Platonem, negarũt esse in rebus inane. Aristot. τοσοῦτον εἶναι κενόν φησιν ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ὥστε ἀναπνεῖν οὐρανόν: εἶναι γὰρ πυρινόν, id est tantum esse inanis concedit extra mundum, quantum cælo satis sit ad respirandum: esse enim igneum: Stoici ἐντὸς τοῦ κόσμου οὐδὲν εἶναι κενόν: ἐκτὸς δὲ ἄπειρον, id est intra mundum nihil esse inane: extra autem infinitum. ET INANE, HAEC IN QVO SITA SVNT] & inane (inquit) in quo hæc corpora sita sunt, & per quod huc & illuc, horsum & illorsum feruntur. Nam inane neque facere quicquam, neque perpeti potest: sed tantùm corporibus motionis viam, & locum, & facultatem præbet. Itaque Epicurus inane appellat χώραν id est locum, & διάστημα, hoc est spatium. CORPVS ENIM, &c.] Communis sensus (inquit) per se, hoc est sine vlla alia ratione deliquat, id est declarat esse corpus. Communem autem sensum intellige hoc loco vel omnium animantium communem, vel sensum illum, qui est præter quinque sensus distinctos notissimos: qui de singulis rebus sub suos singulos sensus cadentibus communiter iudicat. Horat. saty. 3. lib. 1. *Communi sensu planè caret, inquimus, eheu*, &c. QVO NISI PRIMA FIDES, &c.] hoc in primis tuetur, & retinet mordicus Epicurus, sensus esse veros, neque vnquam fallere: & à sensibus omnium rerum cognitionem, ac scientiam proficisci: quod item Peripatetici comprobant. Arist. βιβ. α. μετὰ τὰ φυσικά: Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται. σημεῖον δ' ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις, id est omnes homines sciendi cupiditate ducuntur: cui rei argumento est, quòd ab omnibus maximè sensus diliguntur. Lucre. hoc eod. lib. *Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat, Et labefactat eos, vnde omnia credita pendent*. Idẽ eos vberius defendit lib. 4. ibi. *Cetera de genere hoc mirando multa videmus*, &c. CONFIRMARE ANIMI QVICQVAM] animi ratione, vsitatum Lucretio loquendi genus: id est intelligentia. secutus autem sum quattuor codices manuscriptos: in his Bertinianum & Memmian. LOCVS AC SPATIVM] χώρα καὶ διάστημα. NEQVE OMNINO QVAQVAM] neque omnino per vllam regionem siue hanc, siue illam meare. secutus sum autem duorum librorum manuscriptorum, cum quibus Veneti antiquiores congruunt, scripturam. Nam ceteri habent *omnino quoquam*. *quaquam* autem aduerbium est per locum. ID QVOD IAM SVPERA] sic legendum: atque hanc scripturam agnoscit Priscianus lib. 14, & 28. confirmant quattuor libri manuscripti, Faërni, Tethij, Berthinianus, Memm. Veneti antiq. Parisienses, Vicetini. *Superà* (inquit

Priscianus) *pro suprà. sic enim antiqui protulerunt, & maximè Cicero: Toruu' draco serpit subter, superáque retorquens Sese.* Idem ibid. *Hunc superà duplices humeros affixa videtur Stella micans tali specie, talique nitore.*

Præterea nihil est, quod poßis dicere ab omni
Corpore seiunctum, secretúmque esse ab inani,
Quod quasi tertia sit rerum natura reperta.
Nam quodcunque erit, esse aliquid debebit id ipsum
Augmine vel grandi, vel paruo denique, dum sit.
Cui si tactus erit quamuis leuis, exiguúsque,
Corporum augebit numerum, summámque sequetur:
Sin intactile erit, nulla de parte quod vllam
Rem prohibere queat per se transire meantem:
Scilicet hoc id erit, vacuum quod inane vocamus.

QVOD POSSIS DICERE AB OMNI] sic omnes, quos quidem viderim, vulgati codices, & item duo manuscripti: duo tamen item manuscripti, *quod dicere poßit ab omni*: ex qua scriptura suspicabatur M. Anton. Muretus legendum esse *quod dici poßit ab omni*: quæ coniectura mihi non displicet. QVOD QVASI TERTIA SIT RER. NAT. REP.] quattuor libri manuscripti habent, *Quod quasi tertia sit numero natura reperta.* NAM QVODCVNQVE ERIT, ESSE ALIQVID, &c.] secutus sum librorum manuscriptorum, & Vicetinorum auctoritatem, qui ita habent, vt ego excudendum curaui. cuius scripturæ hæc mihi sententia videtur esse. In hoc vniuerso nihil est pręter corpus & inane. Quid ita? quippe quicquid erit, vel erit ingenti mole, ac magnitudine prædituum, vel perparuum, & perexiguum, dummodo sit: quod quidem si tangi poterit, corpus erit: Sin tangi non poterit, erit inane. Sed libri typis excusi Parisienses, Veneti vtrique, Florentini, Lugdunenses, sic: *Nam quodcunque erit, esse aliud debebit*, &c. cuius scripturæ, si quis eam probabit, hæc sententia videtur esse. nihil est in vniuerso præter corpus & inane. Nam si quid erit pręterea, id ipsum aliud erit, id est differet vel magnitudine, vel paruitate quãtulacunque, dummodo sit, id est dummodo id ipsum non sit ita paruum, vt iam amplius non sit. Quod quidem si tangi poterit, in corporibus numerabitur: sin autem tangi non poterit, erit inane. Ergo nihil est præter corpus & inane. CORPORVM AVGEBIT NVMERVM] magna est hoc loco librorum typis excusorum varietas: Florentini sic habent, *Corporeum augebit numerum*, planè mendosè. Parisienses & Lugdunenses alteri, *Corporum adaugebit numerum*: nonnulli, quibuscum consentiunt quattuor libri manuscripri, *Corporis augebit numerum.* Vicetini & Lugdunenses alteri, *Corporum augebit numerum*: & ita Memmianus: quam scripturam veram, &

rectam esse iudicaui. Ex hac autem vera ceteræ vitiosæ natæ sunt, dum alij offensi postrema syllaba vocis *corporũ*, in quam, nõ eliditur, vt neque olim interdum elidebatur, ex ea faciunt *corporis*, alij ex verbo *augebit*, faciunt, *adaugebit*. Veteres autem interdum è versu non elisisse litteram, m. apparet ex versibus Ennij, & eiusdem Lucretij. Ennius lib. 10. Annal. *Insignita ferè tum millia militum octo Duxit delectos bellum tolerare potenteis*. Lucret. lib. 2. *Nam quod fluidum est, è læuibus, atque rotundis Est*. Idem lib. 3. *Sed dum abest quod auemus, id ex superare videtur Cetera*. Idem lib. 4. in extr. *Eicit enim sulci recta regione, viá que Vomerem, atque locis auertit seminis ictum*. Horat. sat. 2. lib. 2. *num vesceris ista, Quam laudas pluma? cocto num adest honor idem?*

Præterea per se quodcunque erit, aut faciet quid,
Aut aliis fungi debebit agentibus ipsum,
Aut erit, vt poßint in eo res esse, genique.
At facere & fungi sine corpore nulla potest res:
Nec præbere locum porrò, nisi inane, vacánsque.
Ergo præter inane, & corpora, tertia per se
Nulla potest rerum in numero natura relinqui,
Nec quæ sub sensus cadat vllo tempore nostros,
Nec, ratione animi quam quisquam poßit apisci.
Nam quæcunque cluent, aut his coniuncta duabus
Rebus ea inuenies: aut horum euenta videbis.
Coniunctum est id, quod nunquàm sine perniciali
Discidio potis est seiungi, séque gregari:
Pondus vti saxis, calor ignibu', liquor aquaï,
Tactus corporibus cunctis, intactus inani.
Seruitium contrà, libertas, diuitiǽque,
Paupertas, bellum, concordia, cetera, quorum
Aduentu manet incolumis natura, abitúque:
Hæc soliti sumus, vt par est, euenta vocare.

AVT ALIIS FVNGI DEB.] ordo verborum hic est: aut ipsum debebit fungi, id est pati, aliis agentibus. AVT ERIT, VT] id est aut erit eiusmodi, vt in eo res esse, & gigni posint. GENIQVE] id est gigni, vt suprà diximus. NEC, RATIONE ANIMI QVAM] nec vlla tertia natura est, quam quisquã *ratione animi*, id est intelligentia, *apisci*, id est comprehendere posit. verbo *apisci* vtitur & lib. 6. *Quippe etenim nullo cessabant tempore apisci, &c. ratione animi* autem: id est, intelligentia, & cogitatione.

quod loquendi genus Lucretio vsitatum est. CLVENT] videntur, nominantur, sunt, aut dicuntur esse præter corpus & inane. HORVM EVENTA] τὰ τοῖς συμβεβηκότα, quæ vulgo accidentia appellant: quæ sic definiuntur. *συμβεβηκότα ἐστὶν, ἃ γίνεται, καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς*, id est euenta sunt, quæ assunt, & absunt sine eius, quod eis subest, interitu. M. Tull. lib. 2. de nat. Deorum. *Epicurus ita diuidit. omnium, quæ sint, naturam, esse corpora, & inane, quæque his accidant.* CONIVNCTVM EST] declarat, & definit, quæ dicat coniuncta. Sunt igitur ea coniuncta (inquit) quæ rei alicui siue sit corpus, siue inane, ita adhærescunt, vt sine eius interitu separari non possint, vt pondus coniunctum est saxis, neque ab iis segregari vllo modo potest salua saxorum natura. nam si pōdus saxo demas, iam desinit esse saxum. DISCIDIO] sic cod. Vaticanus, quem secutus sum. discidium autem à verbo discindo ductum est, vt exscidium, seu excidium ab exscindo. PONDVS VTI SAXIS, CALOR IGNIBV' LIQVOR AQVAI] sic restitui ex auctoritate codicis Bertiniani, & vulgatorum Vicetinorum, cum in ceteris vulgatis omnibus legatur *Pondus vti saxi, calor ignis.* TACTVS CORPORIBVS] nam tactus sensus est maxime omnium corporis proprius. INTACTVS] mira compositio, seu iunctura. nam intactus contrarium quiddam est tactui, καὶ τὸ ἀναφὲς, quemadmodum *incultus* apud Sallustium de bello Iugurt. cultui opponitur, & apud omnes probatos auctores Latinitatis, *iniussus*, *iussui*, quanquam hoc vix alibi prẹterquam in septimo casu reperitur, vt cum dicimus, *iniussu imperatoris de præsidio decedere*, & apud Plaut. Trinummo *inconsultu meo.*

Tempus item per se non est: sed rebus ab ipsis
Consequitur sensus, transactum quid sit in in æuo:
Tùm quæ res instet: quid porrò deinde sequatur:
Nec per se quenquam tempus sentire fatendu'st
Semotum ab rerum motu, placidáque quiete.
Denique Tyndaridem raptam, belloque subactas
Troiugenas genteis cum dicunt esse, videndu'st,
Ne forte hæc per se cogant nos, esse fateri,
Quando ea sæcla hominum, quorum hæc euenta fuere,
Inreuocabilis abstulerit iam præterita ætas.
Nanque aliud rebus, aliud regionibus ipsis
Euentum dici poterit, quodcunque erit actum.

TEMPVS ITEM PER SE NON EST] Vult tempus esse ὂν ratione tantum, non re. Sed præstat vnam (sunt autem plures) rationem ascribere, per quam possit negare aliquis esse tempus: quam refert Arist. lib. 4. φυσικ. Ὅτι μὲν οὖν ὅλως οὐκ ἔστιν, ἢ μόγις, καὶ ἀμυδρῶς, ἐκ τῶνδε τις ἂν ὑποπτεύσειε. τὸ μὲν

γὰρ αὐτοῦ γέγονε, καὶ οὐκ ἔστι: τὸ δὲ μέλλει, καὶ οὔπω ἐστίν. Ἐκ δὲ τούτων, καὶ ὁ ἄπειρος, καὶ ὁ ἀεὶ λαμβανόμενος χρόνος σύγκειται: τὸ δ᾽ ἐκ μὴ ὄντων συγκείμενον, ἀδύνατον ἂν δόξειε κατέχειν ποτὲ οὐσίαν, &c, id eſt, Non eſſe igitur omnino tempus, aut vix, & obſcurè, ex his ſuſpicari quiſpiam poſsit. Nam alia quidem eius pars præteriit, & non eſt: alia futura eſt, & nondum eſt. Ex his autem & infinitum, & quod ſemper ſumitur, tempus conſtat. At, quod conſtat ex partibus, quæ non ſunt, fieri non poſſe videatur, vt eſſentiæ locum obtineat, &c. Idem eodem lib. tempus definit eſſe numerum motionis ex eo quod eſt prius, & poſterius. Tempus igitur (inquit Lucretius) per ſe non eſt, ſed ex rebus olim geſtis, & præteritis, Tempus præteritum cognoſcimus: ex iis rebus, quæ hodie ſunt, ac fiunt, Præſens: ex iis quæ ſunt futuræ, & quas futuras ſuſpicamur, aut diuinamus, aut quas cogitamus, futurum. CONSEQVITVR] colligit, cognoſcit, percipit. NEC PER SE QVENQVAM] iccircò eodem lib. Ariſtoteles ait Tempus eſſe numerũ eum, qui numerari poteſt, aut qui numeratur, non quo numeramus: id eſt ἀριθμὸν ἀριθμητόν, ἢ ἀριθμούμενον, οὐχ ᾧ ἀριθμοῦμεν. TYNDARIDEM] Helenam Tyndari filiam. Denique (inquit) cum dicunt vulgò Helenam olim raptam eſſe, & Troianos deuictos eſſe: videndum eſt ne hæc cogant nos fateri Tempus eſſe per ſe. quod eſt falſum. CVM DICVNT ESSE] ſecutus ſum codicem Bertinianum, & Memm. manuſcr. & Florentinos, & quoſdam alios impreſſos. Nam ceteri manuſcripti, & impreſsi habent, *vt dicunt eſſe*, planè, mea quidem ſententia, mendosè. Suſpicatus ſum autem aliquando ex hac codicum varietate legendum, *qui dicunt eſſe*: quod ne nunc quidem diſplicet. NE FORTE HAEC PER SE COGANT NOS ESSE FAT.] ſic habent quattuor libri manuſcripti ſine vlla varietate. Excuſi autem inter ſe diſſentiunt: In aliis ſic eſt. *Ne contrà hæc per ſe cogãt nos forte fateri*: in aliis hoc modo, *Ne contrà hæc per ſe cogant nos eſſe fateri*. quam ego ſcripturam omnibus antepono, cum præſertim eam confirmet cod. Memmianus. In Pariſ. & Venetis antiquiorib. *Ne forte hæc per ſe cogant nos cuncta fateri.* QVANDO] quoniam. SAECLA HOMINVM] genera hominum. NAMQVE ALIVD REBVS] ſic legendum, non vt vulgò *aliud terris*. hoc enim ſignificat quicquid actum eſt, euentum eſſe vel rebus, id eſt perſonis: vel regionibus. neque verò eſt quòd quenquam moueat ſyllaba *bus* breuis.

Denique materies ſi rerum nulla fuiſſet,
Nec locus, ac ſpatium, res in quo quæque genuntur:
Nunquam Tyndaridis formæ conflatus amore
Ignis Alexandri Phrygio ſub pectore gliſcens
Clara accendiſſet ſæui certamina belli:
Nec clàm durateus Troiãi Pergama partu
Inflammaſſet equus nocturno Graiugenarum:
Perſpicere vt poſsis res geſtas funditus omneis,

Non

Non ita vti corpus per se constare, neque esse:
Nec ratione cluere eadem, qua constat inane:
Sed magis vt meritò poßis euenta vocare
Corporis atque loci, res in quo quæque genantur.
Corpora sunt porrò partim primordia rerum:
Partim, concilio quæ constant principiorum.
Sed quæ sunt rerum primordia, nulla potest vis
Stringere: nam solido euincunt ea corpore demum.

RES IN QVO QVAEQVE GENVNTVR] si vulgatam scripturam sequimur, ac probamus, intelligendæ sunt res bellicæ, laboriosæ ac præclaræ, quæ geri dicuntur ab imperatoribus, & regibus: vel *geruntur* accipiendum est pro aguntur: sin *genuntur* malumus (quod ego quidem magis probo) referẽdum est ad res naturaleis, quæ in spatio, & inani gignuntur. quanuis autem in omnibus libris *geruntur* scriptum reperi, & ex hac scriptura probabilem sententiam elici posse arbitror, *genuntur* tamen excudendum curaui. IGNIS] æstus, cupiditas, libido quæ est instar ignis & flammæ. GLISCENS] gliscens sub Phrygio Paridis pectore. *gliscere* crescere est, & ita Festus, & Nonius Marcellus. Sallustius *gliscente vento*. Plaut. *gliscit prœlium*. Virg. lib. 12. Æneid. *Haud secus accenso gliscit violentia Turno.* Cic. in Hortes. *gliscunt voluptates*. Lucret. lib. 4. *Inque dies gliscit furor, atque œrumna grauescit.* DVRATEVS] durateus seu durius equus, id est ligneus: cuius opifex fuit Epeus. Lege Hom. ὀδυσσ. δ. & Virg. lib. 2. Æneid. *Instar montis equum*, &c. & 6. *Cum fatalis equus*, &c. Festus. *Epeus nomen fabri, qui equum durateum fecit.* equum Troianum interdum appellant scriptores: & ita semper M. Tullius: equum Mineruæ Horatius: quasi arte fabricatum, & ligneum. sed de hoc equo plura diximus in commentar. Horatianis ad illum locum. *Ille non inclusus equo Mineruæ*, &c. od. 6. lib. 4. TROIAI PERGAMA] sic reposui reclamantibus quidem omnibus exemplaribus antiquis, sed tamen certissima coniectura fretus. Nam primum vox *Troianis* non videtur huic loco conuenire: deinde *Troiaï*, id est Troïæ pergama olet nescio quomodo antiquitatem. Sic enim Stesichorus, ὅσ' ἵκεο πέργαμα τρώϊης. EADEM] συνίζησις fit in ea, duæque vocales, quarum altera breuis est, altera longa, pro vna syllaba habentur. CORPORIS ATQVE LOCI] sic habent quattuor libri manuscripti: quibuscum congruunt Parisienses, & Lugdunenses. alij *Corporum atque loci*. RES IN QVO QVAEQVE GENANTVR] quidam hoc loco legi volunt *gerantur*, vt est in vulgatis. ego *genantur* legi debere arbitror: pro gignantur. CORPORA SVNT PORRO] Corporum (inquit) alia sunt primordia rerum, nempe corpora indiuidua, simplicissima, & solidissima, id est ἄτομοι; alia quæ sunt ex atomis concreta, & conflata, vt arbor, saxum, aqua, terra, & cet. similia. Hac de re sic Laërt. in Epic. τῶν σωμάτων τὰ μέν ἐστι συγκρίσεις, τὰ δ' ἐξ ὧν αἱ συγκρί-

σεις πόλιν του. STRINGERE] radere, lædere, vulnerare, Virg. lib. Æneid. 8. *hunc primo leuis hasta Camillæ Strinxerat.* cod. Vatican. & Bertin. tamen habent *Stinguere*: id est extinguere: de quo verbo infrà lib. 2. ad illum locum, *stinguique colorem.* NAM SOLIDO VINCVNT EA CORP. DEM.] sic omnes ferè libri vulgati, & tres manuscripti, nisi quòd quidam habent *euincunt.* & *damnum non demum*: in quibus est Memmianus.

Et si difficile esse videtur credere quicquam
In rebus solido reperiri corpore posse.
Transit enim fulmen cæli per septa domorum:
Clamor vt, ac voces: ferrum candescit in igne:
Dissiliúntque fero feruentia saxa vapore:
Quin labefactatus rigor auri soluitur æstu:
Tum glacies æris flamma deuicta liquescit:
Permanat calor argentum, penetraléque frigus,
Quando vtrunque, manu retinentes pocula ritè,
Sensimus infuso lympharum rore supernè.
Vsqueadeò in rebus solidi nihil esse videtur.
Sed quia vera tamen ratio, naturáque rerum
Cogit, ades, paucis dum versibus expediamus,
Esse ea, quæ solido, atque æterno corpore constent,
Semina quæ rerum, primordiáque esse docemus:
Vnde omnis rerum nunc constet summa creata.

ETSI DIFF. ESSE VID. CREDERE QVICQ.] sic habent quattuor lib. manuscr. Bertinian. Faërn. Tethian. Memm. & vulgati Florentini. Vaticanus autem, & vulgati Veneti vtrique, & Parisiens. & Vicet. & vtrique Lugd. *videtur fors ita quicquam.* quam scripturam si quis probabit, fors, accipiendum erit pro forsitan, vt particula *ita*, coniungatur cum voce solido. neque verò assentior iis qui forsita positum volunt pro forsitan. TRANSIT ENIM FVLM.] sic lib. 6. *Transit enim valide fulmen per septa domorum.* Cur autem hoc fiat, docebit lib. 2. ib. *Perfacile'st iam animi ratione, &c.* CLAMOR VT, AC VOCES] sic legendum, & ita habẽt codices emendati. neque tamen reiicienda est scriptura alterorum Venetorum. *Clamor item, ac voces.* sic lib. 6. *Clamor vt, ac voces: transit per saxa, per æra.* DISSILIVNTQVE FERO FERVENTIA S. V.] quattuor codices manuscripti habent *Dissiliúntque fero feruenti saxa vapore*: quæ scriptura si probabitur, duo erunt epitheta ἀσυνδέτως posita: quod est vsitatum & Homero, & aliis poëtis. Horat. sat. 3. lib. 1. *habeare insuauis, acerbus.* Idem

alibi *Confidens, tumidus, adeò sermonis amari*, &c. Memmianus autē *Dissiliuntque fere feruentia saxa vapore.* QVIN LABEFACTATVS RIGOR] quin rigor, id est durities auri, æstu, id est calore, labefactatus soluitur. LABEFACTATVS] victus, vt lib. 4. *Omnia quòd contrita, quòd igni conlabefacta.* Virg. Æn. 8. *Intrauit calor, & labefacta per ossa cucurrit.* TVM GLACIES AERIS] sic restitui secutus quinque librorum manuscriptorū auctoritatem. neque verò dubium est, quin hæc sit recta, & vera scriptura: vulgata cōtrà deprauata, & mendosa. Nam quid ineptius, quàm proposito exemplo vno de auro, deinde altero de argento, inculcare tertio loco exēplum de glacie? præsertim cum glacies non modò sine acriore flamma, verùm quauis flamma, & vel frigore remisso, vel solis tepore liquescere soleat? Nunc autem quemadmodum paullo antè dixerat, *rigor auri*, sic hoc loco *glaciem æris* per translationem sermonis posuit. PENETRALEQVE FRIGVS] Virg. Georg. 1. *penetrabile frigus adurat*, & Æneid. lib. 10. *Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum.* Lucret. hoc eod. lib. *Nec penetralem ignem.* VTRVNQVE] calorem, & frigus. huius loci hæc sententia est. Calor & frigus per argentum permanant, quoniam nos poculum argenteum manu tenētes, aqua frigida, aut calida infusa, statim vtrunque sentire solemus. Adhibebant autem frigidam veteres, atque adeò niuem ad refrigerandum vinum: calidam, ad tepefaciendum. Iam *vtrunque* legitur in quattuor codicibus manuscriptis, & item in Paris. vtrisque Venetis, Florent. Lugdun. sic lib. 6. *Frigus item transire per æs, calidúmque vaporem Sentimus: sentimus item transire per aurum, atque per argentum, cum pocula plena tenemus.* LYMPHARVM RORE] aquis calidis, aut frigidis minutim & guttatim roris instar infusis: vel rorem lympharum translatè dictum intellige. VSQVE ADEO] epiphonema, seu acclamatio. VERA RATIO] ἀληθὴς λόγος. ADES] animo. Cic. pro Milone. *adeste animis iudices, & timorem, siquem habetis, deponite.* Idem pro Sylla, *adestote animis, qui adestis corporibus.* admonendus est autem lector minus in litteris exercitatus, mendosè legi in quibusdam lib. vulgatis. *naturáque rerum Cognita de paucis*, cum sit legendum, ita vt habent manuscripti, *Cogit, ades, paucis, &c.*

Principio quoniam duplex natura duarum
Dissimilis rerum longè constare reperta'st,
Corporis atque loci, res in quo quæque genuntur:
Esse vtranque sibi per se, purámque necesse'st.
Nam quacunque vacat spatium, quod inane vocamus:
Corpus eà non est: quà porrò cunque tenet se
Corpus, eà vacuum nequaquam constat inane.
Sunt igitur solida, ac sine inani corpora prima.
Præterea quoniam genitis in rebus inane'st:
Materiam circùm solidam constare necesse'st:

Nec res vlla potest vera ratione probari
Corpore inane suo celare, atque intus habere,
Si non, quod cohibet, solidum constare relinquas.
Id porrò nihil esse potest, nisi materiaï
Concilium, quod inane queat tectum cohibere.
Materies igitur, solidò quæ corpore constat,
Esse æterna potest, cum cetera dissoluantur.

CORPORIS, ATQVE LOCI] sic habent libri manuscripti, & item Paris. Veneti antiq. Florent. Alij excusi, Veneti recentiores, Lugdun. Vicetini *Corporum, atque loci*, quæ lectio non est reiicienda, vt suprà ostendimus. RES IN QVO QVAEQVE GENVNTVR] sic hoc loco sine dubio legendum, non *geruntur*. genuntur autem, id est gignuntur, vt suprà diximus. ESSE VTRANQVE, &c.] quoniam duæ naturæ repertæ sunt multum inter se dissimiles, corpus & inane, in quo inani corpora prima mouentur, & res quæque gignuntur, necesse est, hanc vtranque naturam esse per se meram, & puram: id est & corpora prima quæ dicimus esse principia rerum, esse inanis expertia: & contrà inane esse incorporeum, & ab omni corpore vacuum. Sed dicet aliquis in inani feruntur, & mouentur corpora prima: ergo non est vllum purum inane. respondeo ea ratione inane sua natura, & per se purum, ac merum intelligi, quòd sedem, & locum, & viam præbent corporibus: Quòd si aliter esset, id est si nullum esset inane per se, & à corporea natura separatum, corpora prima non haberent vbi consisterent, aut quà mouerentur. quòd autem corpora prima in inani, seu per inane moueantur, non iccircò minus inane purum intelligi. nam eo ipso quòd in inani corpora prima mouentur, ipsius inanis natura pura declaratur. Hoc enim vacui, atque inanis proprium est, corporibus locum, & viam suppeditare, & corpora in se recipere, & corporibus cedere: contrà corporum proprium est obstare, nullúmque aliud corpus in se recipere. CORPVS EA NON EST] corpus ea quidem parte non est, qua parte est inane: sed tamen nihil vetat, quo minus per inane ferantur corpora prima. hæc igitur verba, *Corpus ea non est*, sic intellige, ea parte, qua parte est inane, non est corpus, nempe spectata ipsius inanis natura per se, & separatim, vt principio separato. Pergit autem & conatur ostendere hoc argumento Lucretius corpora prima esse simplicissima, & solidissima, vt pote inani carentia: quemadmodum inane alterum principium, mollissimũ est: vtpote corporis omnis expers: & corporibus omnibus cedens. SVNT IGITVR SOLIDA, &c.] Ergo (inquit) corpora prima, quæ sunt primordia rerum ab inani separata, eíque planè aduersa, ab inani sunt plane vacua. SINE INANI] id est ἀμέτοχα κενοῦ, seu inanis expertia. PRAETEREA] altera ratio per quam probat corpora prima esse inanis expertia. Res genitæ (inquit) habent in se inclusum inane: alio-

qui non interirẽt, neque dissolueretur. Quòd si ob id intereunt, quia in eis est inane, materiam igitur aliquam solidam, & inanis expertem constare necesse est, ne res omnes ad nihilum redigantur. NEC RES VLLA POTEST, &c.] id est nemo est, qui vera ratione probare possit, vllã rem suo corpore inane inclusum continere & celare, nisi id quod continet & celat ipsum inane, solidũ esse fateatur. At hoc solidum nihil aliud esse potest, quàm primorum corporum congressus. QVOD COHIBET] id, quod continet ipsum inane in se inclusum. QVOD INANE QVEAT TECTVM COH.] secutus sum libros excusos Paris. Venet. recentiores, Florent. Lugdunenseis. Nam scripti omnes, quibuscum consentiunt Veneti antiq. & Vicet. habent, *quod inane queat rerum cohibere*. cuius scripturæ rationem exputare non possum. MATERIES IGITVR, &c.] id est corpora igitur prima æterna esse possunt, cum cetera nempe genita omnia intereant, aut dissoluantur. Sic Diogen. Laërt. ταῦτα δὲ τὰ σώματά ἐστιν ἄτομα, καὶ ἀμετάβλητα, εἴπερ μὴ μέλλει πάντα εἰς τὸ μὴ ὂν φθαρήσεσθαι. id est hæc autem corpora sunt indiuidua, & immutabilia, nisi velimus omnia in id quod nõ est, interire. CVM CETERA DISSOLVANTVR] vel dicendum est versum esse spondiacum, vel fieri διαίρεσιν, hoc modo *dissolüantur*.

Tum porrò si nil esset, quod inane vacaret:
Omne foret solidum: nisi contrà corpora cæca
Essent, quæ loca complerent, quæcunque tenerent:
Omne, quod est, spatium vacuum constaret inane.
Alternis igitur nimirum corpus inani
Distinctu'st: quoniam nec plenum nauiter extat:
Nec porrò vacuum. sunt ergo corpora cæca:
Quæ spatium pleno possint distinguere inane.
Hæc neque dissolui plagis extrinsecus icta
Possunt: nec porrò penitus penetrata retexi:
Nec ratione queunt alia tentata labare:
Id quod iam superà tibi paullo ostendimus antè.
Nam neque conlidi sine inani posse videtur
Quicquam, nec frangi, nec findi in bina secando:
Nec capere humorem, neque item manabile frigus,
Nec penetralem ignem, quibus omnia conficiuntur:
Et quàm quæque magis cohibet res intus inane,
Tam magis his rebus penitus tentata labascit.
Ergo si solida, ac sine inani corpora prima

Sunt, ita vti docui, sint hæc æterna necesse'st.

CAECA] id est sub aspectum non cadentia, & oculorum obtutum effugientia, ἀόρατα. codex Vaticanus tamen, & Bertin. & Memm. habent, *corpora certa*: quam lectionem equidem non damno. QVAE LOCA COMPLERENT] quæ complerent spatia, seu διαστήματα à se occupata, & possessa. OMNE QVOD EST, SP. VAC. CONST.] parum admodum refert, vtro modo distinguas, hoc ne modo, omne quod est, spatium vac. const. inane: an illo, Omne, quod est spatium vacuum, &c. ego tamen priore modo malo. ALTERNIS] alternatim. QVONIAN NEC PL. N.] quoniam nec plenum est duntaxat in natura rerum, nec inane. NAVITER] prorsus, ἀκριβῶς. sed ne quis erret, non dicit Lucretius, id quod est plenum, id est corpus solidissimum, & ἄτομον, nõ esse nauiter plenum. nam contrà suprà probatum est, & id quod est corpus, seu plenum, esse sine inani, & merum corpus: & inane, esse merum inane, ac sine corpore: sed docet hoc vniuersum neque esse prorsus plenum, & corpus merum, nec vicissim prorsus inane, sed corpore, & inani distinctum. HAEC NEQVE DISSOLVI, &c.] res omnes genitæ dissoluuntur atque intereunt, vel iniuria externa, & ictibus extrinsecus inflictis, vel interno aliquo vitio: Corpora prima autem (inquit Lucretius) neutro modo dissolui, aut labefactari, aut perfringi possunt, neque vllo alio modo. RETEXI] ἀναλύειν, resolui. TENTATA] sic dicimus Latinè *morbo tentari*. idem lib. 6. *Attide tentantur gressus, oculique in Achæis Finibus*. Idem hoc eod. lib. *Quæ nondum clueant vllo tentata periclo*. Horat. epist. 6. lib. 1. *Si latus aut renes morbo tentantur acuto*. ID QVOD IAM SVPERA] id est suprà. sic autem habent quattuor libri manuscripti, quibuscum consentiunt Parisienses. CAPERE] δέχεσθαι, recipere. MANABILE FRIGVS] quod Virg. dixit, *penetrabile*: id est quod facile in parteis intimas penetrat. NEC PENETR. IGN.] id est qui in res omneis, quibuscunque adhæserit, sese citò insinuat.

ET QVAM QVAEQVE MAGIS] sic est legendum reclamantibus omnibus exemplaribus, & libr. vulgatis. Sic enim loquuntur Latini: *quo magis, hoc, vel eo magis: quanto magis, tanto magis, vel tam magis: tam magis, quàm magis, seu tanto magis*. Itaque cum hoc loco ita scriptum esset: *Et quo quæque magis*, &c. *Tam magis* &c. ego & ab aliis locis admonitus, & consuetudinis Latinorum memor, scripturam vulgatam emendaui. Lucret. lib. 2. *nam quàm magi' mersimus altè Directa*, &c. *Tam cupidè sursum remouet magis*. Idem lib. 4. *& quanto plus aëris antè agitatur, Et nostros oculos perterget longior aura, Tam procul esse magis res quæque remota videtur*. Licet & alia ex hoc scriptore exempla colligere. sic Virg. Æneid. 7. *Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis, Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ*. quẽ Virgilij locum Quintilianus ait esse ex illo versum. *Quàm magis ærumna vrget, tam magis ad malefaciendum viget*. Idem Virg. lib. 3. Georg. *Quàm magis exhausto spumauerit vbere mulctra, Læta magis*: quo in proximo exemplo subintelligitur, *tam*, Terent. Adelph. *Nisi quia quàm misere hoc cupio esse verum, tam vereor magis*. Plaut. Bacch. *quàm magis id repeto, tam magis vror*.

Præterea, nisi materies æterna fuisset,
Antehac ad nihilum penitus res quæque redissent,
De nihilóque renata forent, quæcunque videmus.
At quoniam suprà docui nil posse creari
De nihilo, neque quod genitu'st, ad nil reuocari:
Esse immortali primordia corpore debent,
Dissolui quò quæque supremo tempore posint,
Materies vt suppeditet rebus reparandis.
Sunt igitur solida primordia simplicitate,
Nec ratione queunt alia seruata per æuum
Ex infinito iam tempore res reparare.

DE NIHILOQVE RENATA] sic restitui à codicidus manuscr. ad hanc scripturam quasi manu ductus: in quibus scriptum est partim *De nihilóque rata*, partim, *que ranta*, partim *que nata*. ex qua postrema scriptura alij fecerunt, *de nihilo quæsita*, vt habent omnes ferè vulgati codices: alij *de nihilo quoque nata*: quæ tamen probabilis lectio est. Sunt & qui legunt, *De nihilóque parata forent*. sed ita legendum esse, vt excudendum curaui, euincit locus similis infrà eod. lib. *de nihilóque renata virescat copia rerum.* DISSOLVI QVO] id est in quæ primordia res quæque genitæ sui interitus tempore dissolui queant. SVPREMO] vltimo. Horat. epist. ad Torq. *Supremo te sole domi Torquate manebo.* Idem ad Alb. Tib. *Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.* SVPPEDITET] suppetat, satis sit, ἐπαρκεῖν: vel parata sit. nam *suppeditet* hoc loco absolutè accipiendum est, vt sæpe alibi. SVNT IGITVR SOLIDA] concludit hunc locum hoc modo. Constant igitur corpora prima solida simplicitate, id est sunt solidisima, & simplicisima: atque ita sunt æterna. quòd si non essent solidisima, interirent tandem, neque æterna essent. Si corpora prima interirent: vel non haberent res, vnde reficerentur, vel ex nihilo reficerentur: quod fieri non posse probatum est.

Denique si nullam finem natura parasset
Frangendis rebus: iam corpora materiaï
Vsque redacta forent, æuo frangente priore,
Vt nihil ex illis à certo tempore posset
Conceptum, summum ætatis peruadere florem.
Nam quiduis citius dissolui posse videmus,
Quàm rursus refici: quapropter, longa diei
Infinitæ ætas anteacti temporis omnis

Quod fregiſſet adhuc diſturbans, diſſoluénſque,
Id nunquam reliquo reparari tempore poſſet.
At nunc nimirum frangendi reddita finis
Certa manet, quoniam refici rem quanque videmus,
Et finita ſimul generatim tempora rebus
Stare, quibus poßint æui contingere florem.

DENIQVE SI NVLLAM FINEM] Scio hos quattuordecim verſus, qui deinceps ab hoc numerati ſequuntur, in codicibus vulgatis ordine conuerſo infrà verſum, cuius principium eſt, *Innumerabilibus plagis*, &c. collocari. Ego tamen, quem ordinem in quinque codicibus manuſcriptis, & in Venetis antiquis, in Pariſ. in Vicetinis reperi, ſeruaui. NVLLAM FINEM] ſic habent libri manuſcripti. ſententia autem huius loci hæc eſt: ſi non eſſent aliqua corpora ſolidiſsima, quæ nunquam vlla vi frangerentur, & ſi non eſſet tum rerum frangendarum finis, cum ad ea corpora peruentum eſſet: iam corpora prima, id eſt primordia rerum ita ab nihilum eſſent redacta, vt nihil ex illis conceptum, & concretum ad iuſtam magnitudinem peruenire poſſet, &c. PERVADERE FLOREM] quidam libri manuſcripti, & nonnulli typis excuſi habent, *peruadere finem*. ego tamen, *florem* probo. ſic enim ſæpe alibi, vt inf. ſtatim *quibus poßint æui contingere florem*. & lib. 3. *cupitum ætatis tangere florem*. & 5. *Nec potuere cupitum ætatis tangere florem*. *florem* autem, id eſt ἀκμὴν, iuſtum & perfectum vigorem: ANTEACTI TEMPORIS OMNIS] ſic habent libri manuſcripti. AT NVNC NIMIRVM] concludit certum finem eſſe rerum frangendarum, ad quem cum peruentum fuerit, tum res frangi deſinant. Ex quo efficitur, vt ſint quædam corpora minima, & ſolidiſsima, inanis expertia, quæ nunquã frangi poſsint: ex quibus res quæque & reficiuntur, & ad ætatis florem, iuſtámque magnitudinem perueniunt. CONTINGERE] conſequi, adipiſci.

Huc accedit, vti, ſolidißima ma teriaï
Corpora cum conſtant, poßint tamen omnia reddi
Mollia, quæ fiant aër, aqua, terra, vapores,
Quo pacto fiant, & qua vi cunque genantur:
Admiſtum quoniam ſimul eſt in rebus inane.
At contrà: ſi mollia ſint primordia rerum,
Vnde queant validi ſilices, ferrúmque creari,
Non poterit ratio reddi. nam funditus omnis
Principio fundamenti natura carebit.
Sunt igitur ſolida pollentia ſimplicitate,

Quorum

Quorum condenso magis omnia conciliatu
Arctari possunt, validásque ostendere vireis.
Denique iam quoniam generatim reddita finis
Crescendi rebus constat, vitámque tuendi,
Et quid quæque queant per fœdera naturaï,
Quid porrò nequeant, sancitum quandoquidem extat:
Nec commutatur quicquam, quando omnia constant:
Vsqueadeò, variæ volucres vt in ordine cunctæ
Ostendant maculas generaleis corpora inesse:
Immutabile materiæ quoque corpus habere
Debent nimirum. nam si primordia rerum
Commutari aliqua possent ratione reuicta:
Incertum quoque iam constet, quid possit oriri,
Quid nequeat: finita potestas denique cuique
Qua nam sit ratione, atque altè terminus hærens:
Nec toties possent generatim sæcla referre
Naturam, motus, victum, morésque parentum.

HVC ACCEDIT] alia ratione probat primordia rerum solidissima esse oportere, nempe quòd quanuis sint talia, possint tamen in concilio, & congressu, id est in rebus gignendis, effici mollia, inanis interuentu, vt ita ex iis fiat aër, aqua, vapores, & similia. at si essent sua natura mollia, non possent ex iis fieri silices, ferrũ, adamas, & similia. CVM CONSTANT] sic legẽdum, & ita scriptum est in quattuor libris manuscriptis: quibuscum faciunt aliquot typis impressi, vt Parisiens. Veneti antiq. Vicetini. quod annotaui, ne quis semidoctus putet reponendũ *cum constent.* illo enim modo potius loquebantur antiqui. QVO PACTO FIANT, &c.] tmesis. quocunque modo fiant, & quacunque vi gignantur illa, nempe aër, aqua, terra, vapores: proinde quasi dicat, non est enim huius loci docere quomodo ex primordiis solidissimis fiant aër, aqua, & cetera mollia. mendosè in aliis libris legitur, *qua vi quæque gerantur*: legendum enim *qua vi cunque genantur.* VNDE QVEANT VALIDI] hunc versum producit testem Nonius Marcell. in voce *silex.* NAM FVNDITVS OMNIS PRINCIPIO FVNDAM.] fundamentum cuiusque rei debet esse firmissimum, ac solidissimum: at si principia rerum essent mollia, fundamentum rerum naturalium esset infirmum, imbecillum, fragile, & caducum. DENIQVE IAM QVONIAM] in duobus cod. manuscr. & in aliquot excusis etiam hoc loco, ordine mutato, deinceps sequebatur hic versus, cum aliis sex, *Porrò si nulla'st frangendi redd. fin.* ego secutus sum plerosque typis

excusos. neque tamen meum esse puto hunc vel illum ordinem probare, aut improbare. NEC COMMVTATVR QVICQVAM] & quando nulla res genita suam nascendi conditionem mutat, aut à suo naturali ordine discedit, immo verò cōstantissime legem à natura descriptam, ratúmque ordinem seruat, vsque adeò, vt corui nigri ex coruis nascantur, & cycni ex cycnis candidi gignātur: nimirum dicēdum etiam est prima corpora, ex quibus cetera constant, & quidem multò magis, esse immutabilia. CONSTANT] suam naturam, suúmque ordinem seruant, vsque adeò vt variæ volucres, &c. OSTENDANT] sic habent libri manuscr. nam vulgati habent *ostendunt*, mendosè. MACVLAS GENERALEIS] id est sui cuiusque generis proprias. quidam legi volunt *genitaleis*, id est à natura insitas, atque à primo statim ortu tributas: non probo. CORPORI INESSE] aliàs *corpore inesse*, id est in corpore esse. REVICTA] id est vicissim victa, & superata. sic restitui secutus libros manuscriptos, & nonnullos typis excusos, in his Paris. Venet. antiq. Vicetin. ATQVE ALTE TERMINVS HAERENS] id est terminus firmus, ac stabilis, & qui nullis viribus conuelli potest. hic versus, & superior suprà positi sunt non longè à principio. SAECLA] id est animantium genera.

Tum porrò, quoniam extremum cuiusque cacumen
Corporis est aliquod, nostri quod cernere sensus
Iam nequeunt: id nimirum sine partibus extat:
Et minima constat natura: nec fuit vnquam
Per se secretum: neque posthac esse valebit:
Alterius quoniam est ipsum pars: primáque & ima,
Inde aliæ, atque aliæ similes ex ordine partes,
Agmine condenso naturam corporis explent.
Quæ quoniam per se nequeunt constare: necesse'st
Hærere, vt nequeant vlla ratione reuelli.
Sunt igitur solida primordia simplicitate:
Quæ minimis stipata cohærent partibus arctè,
Non ex vllorum conuentu conciliata,
Sed magis æterna pollentia simplicitate:
Vnde neque auelli quicquam, neque deminui iam
Concedit natura reseruans semina rebus.

TVM PORRO QVONIAM EXTR. CVIVSQVE, &c.] hoc dicit. quoniam vsque ad eum apicem, seu ad id pūctum, & cacumen quoduis corpus minui potest, vt id iam cernere nequeamus: nimirum id cacu-

men, quod iam sub aspectum non cadit, partibus caret, & minimum est, id est non potest esse minus, quàm est. Verùm vt totum hũc locum vsque ad versum, *Quapropter qui materiam*, &c. facilius consequamur, sciendũ est Peripateticos & Epicureos cùm in aliis multis, quæ ad hanc disputationem non pertinent, tùm in his maximè inter se disidere: primùm quòd illi volunt omne corpus in parteis infinitas secari posse, neque vllas corporis parteis vsque adeò paruas esse posse, vt non posint fieri minores: id est infinitum quidem nihil esse re, & vsu, seu functione, & (vt vulgò loquimur) actu: sed τῇ δυνάμει, id est potestate: quod item sensit Empedocles: Epicurus autem contrà cuiusque corporis censet minimas esse parteis, id est eiusmodi, quibus nullæ posint esse minores, ad quas cum deuētum sit, diuisioni nullus iam amplius sit relictus locus: deinde quòd illi negant inane, vt & Empedocles, & tamen motum recipiunt: Epicurus autem & inane ponit, ac mordicus retinet, & sine inani motum esse non posse contendit. horum duorum versuum scripturam vulgatam paullum immutaui partim veterum codicum auctoritate fretus, partim coniectura ductus: quam adiuuat locus, qui sequitur infrà ibi, *Cum videamus id extremum cuiusque cacumen Esse, quod ad sensus nostros minimum esse videtur.* NEC FVIT VNQVAM PER SE SECR.] id est neque id corporis cacumen, quod iam oculi nostri cernere nequeunt, fuit vnquam à suo toto secretum, aut per se, neque posthac esse poterit: quoniam ipsum, alterius pars est. ALTERIVS QVONIAM EST IPSVM PARS:] secutus sum cod. Bertin. & Memm. & quosdam typis excusos. PRIMAQVE ET IMA] id est & prima, atque vltima, deinde aliæ, atque aliæ partes corpus constituunt. NECESSE'ST HAERERE, VT NEQVEANT VLLA] sic restitui primùm iniecta mihi mendi suspicione ex veterum codicũ scriptura, quæ est, *vnde queant vlla*: deinde coniectura auguratus ita esse legendum, vt ego excudendum curaui, cum pręsertim hanc scripturam ad oram codicis Memm. annotatam reperissem. sentētia autem verborum apertissima est. necesse est (inquit) ita hærere, vt nequeant, &c. QVAE MINIMIS STIP.] atqui statim negabit prima corpora vllis partibus esse pręđita. Et certè si partibus constant: ergo possunt diuidi. respondet ipse huic obiectioni versu proximo. NON EX VLLORVM] est διόρθωσις, seu ἐπιθεράπευσις per quam declarat, quod superiore versu dixerat, proinde ac si ita dicat: sed ne erres, audi quo pacto sit hoc intelligendum, quod dixi prima corpora minimis partibus stipata arctè cohærere. non enim hoc sentio prima corpora ex vllarum rerum cœtu, atque congressu esse concreta, cum sint simplicissima: sed hoc significare volui, ea esse solidissima, & ita compacta, & stipata, vt neque frangi, neque dissolui vllo modo posint. SED MAGIS] ἀλλὰ μᾶλλον, sed potius. NEQVE DEMINVI IAM] sic cod. Bertin. & Memm. & Veneti antiq. quos secutus sum. atque ita legēdum.

Præterea nisi erit minimum: paruissima quæque
Corpora constabunt ex partibus infinitis.

Quippe vbi dimidiæ partis pars semper habebit
Dimidiam partem: nec res persiniet vlla.
Ergo rerum inter summam, minimámque quid esset?
Non erit, vt distent. nam quamuis funditus omnis
Summa sit infinita: tamen, paruissima quæ sunt,
Ex infinitis constabunt partibus æquè.
Cui quoniam ratio reclamat vera: negátque
Credere posse animum: victus fateare necesse'st:
Esse ea, quæ nullis iam prædita partibus extent,
Et minima constent natura: quæ quoniam sunt,
Illa quoque esse tibi solida, atque æterna fatendum.
Denique ni minimas in parteis cuncta resolui
Cogere consuesset rerum natura creatrix,
Iam nihil ex illis eadem reparare valeret,
Propterea, quia quæ multis sunt partibus aucta,
Non possunt ea, quæ debet genitalis habere
Materies, varios connexus, pondera, plagas,
Concursus, motus, per quæ res quæque geruntur.
Porrò si nulla est frangendis reddita finis
Corporibus, tamen ex æterno tempore quædam
Nunc etiam superare necesse'st corpora rebus:
Quæ nondum clueant vllo tentata periclo.
At quoniam fragili natura prædita constant,
Discrepat æternum tempus potuisse manere
Innumerabilibus plagis vexata per æuum.

MINIMVM] id est aliquid quo aliud minus esse non possit. QVIPPE VBI] id est *quippe cum*, seu *quippe quia*. NEQVE RES PRAEFINIET VLLA] duo libri manuscripti habent *persiniet*. ERGO RERVM INTER SVM. MIN. QVID ESSET?] secutus sum lectionem vulgatam, cuius hanc sententiam esse puto, Ergo quid interesset inter summam rerum, & minimam? nihil scilicet. Sed lib. manuscripti aliquot habent, *minimámque quid escit?* de qua scriptura iudicet lector ingeniosus. Memmian. *quod escit*. quæ mihi æquè obscura est. NON ERIT, VT DISTENT] οὐκ ἔσται ὅπως διαφέρωσι, id est nõ poterit fieri, vt summa & minima res distent: non distabunt. nisi (inquit) erit aliquid minimum, nihil intererit inter rem

ſummam,& minimam.nam ratione eorum, qui quoduis corpus infinitè diuidi poſſe volunt,etiam res minima æquè vt res maxima in parteis infinitas diuidetur, & æquè ex partibus infinitis conſtabit. CVI QVONIAM RATIO] in vno cod.manu exarato reperi ſcriptum *Quoi quoniam* non ſine litura. nam audaculus aliquis ex voce *Quoi* conatus erat facere *Quod*, ita tamen vt adhuc appareant rectæ & veræ ſcripturæ impreſſa veſtigia. NEGATQVE CREDERE POSSE ANIMVM: VICTVS, &c.] cum in quattuor codicibus calamo exaratis reperiſſem ſcriptum *negátque*, conſentiẽtibus quibuſdam excuſis, & item in manuſcriptis *animum*, non vt in vulgatis, *animi*, ego ſic reſtitui, exiſtimans hanc eſſe veram, & germanam ſcripturã. Quòd ſi quis mutata diſtinctione, legi malet: *negátque Credere poſſe, animi victus fateare neceſſe eſt*, &c. non repugnabo. *animi victus* autem ita dictum intelligetur, vt *falſus animi*, *æger animi*, *excruciatus animi*, *ſaucius animi*, & ſimilia. Cui (inquit) quia vera ratio reclamat, & quia negat ſe credere poſſe: neceſſe eſt, vt tu animi, ſeu animo victus fateare eſſe corpora quædam, quæ nullis partibus conſtent: vel vt nos excudendum curauimus: Cui quia vera ratio reclamat, negátque animum credere poſſe, neceſſe eſt vt tu victus &c. DENIQVE IN MINIMAS] niſi (inquit Lucre.) natura res omneis creatas in parteis minimas (minimas autem parteis appellat eas, quibus aliæ non poſſunt eſſe minores, & ad quas cum peruentum eſt, res diuidi poſſe deſinunt) diuidi ac reſolui cogeret: nihil ex illis partibus reparare poſſet. ratio eſt in promtu. nã ſi res creatę in parteis infinitas ſecari poſſent, quęlibet harũ partium rurſus cõſtaret ex partibus infinitis. at quæ multis partibus conſtant, nõ poſſunt eas res habere, quas materies habere debet, plagas, pondera, cõnexus &c. *ni minimas* autem repoſui, hanc ſcripturam ſententia ipſa poſtulante. Nam Epicurus, & eum ſecutus Lucretius volunt aliquid eſſe in rebus minimũ. Itaque infrà paucis pòſt paginis, veteres philoſophos reprehendit Lucretius, primùm quòd motum conſtituant exemto inani: deinde quòd faciant non eſſe finem rebus ſecandis, neque eſſe quicquã in rebus minimum. PROPTEREA QVIA, QVAE MVLTIS SVNT PARTIBVS] ſic legendum eſt reclamantibus omnibus exemplaribus. hoc enim ſignificat Lucretius: omnia in minimas parteis reſolui ſolent natura, non in infinitas: hæ autem partes minimæ, ſunt corpora prima, & primordia rerum, quæ in nullas iam amplius parteis ſecari poſſunt. huiuſmodi autem corpora ad res gignendas ſunt aptiſsima. quod cõtra ſi eſſent multis partibus aucta, & ſi in multas parteis ſecari poſſent: ea quæ materies genitalis habere debet, habere nullo modo poſſent, videlicet varios connexus, pondera, plagas, &c. GENVNTVR] id eſt gignuntur, vt ſæpe aliàs. PORRO SI NVLLA EST] quod eſt falſum Epicureorum ſententia. ſed Peripatetici volunt eſſe verum. Sciendum eſt autem, hæc duo, nullam eſſe finem rebus frangendis, & res in minimas parteis non reſolui, vnum eſſe. nam ſi res non reſoluuntur in minimas parteis: ergo nihil erit minimum. ſi nihil erit minimum: ergo erit aliquid minimo minus: ex quo conſequetur, vt res omnes in parteis infinitas diuidi poſsint. QVAEDAM] ſic legendum, non *quæque*, nec *quæquam*: quæ

duæ ſcripturæ vitioſæ natæ ſunt fortaſſe ex illa deprauata *quæquam*: quæ repetitur in duobus manuſcriptis. deprauata eſt autem ex recta *quædam*, cum à librario d littera eſſet inuerſa. Sed huius loci ſententiam explicemus. Demus (inquit) nullum eſſe rerum frangendarum finem, quod tamen eſt falſum: verùm tamen demus. Certè nihilo minus neceſſe eſt aliqua corpora ſuperare, id eſt ſupereſſe, & πρὸς γένεσιν rebus gignẽdis, quæ corpora nullo periculo fuerint tentata. alioqui conſumta materia, & rebus ætate confectis, & corruptis, vel nihil renaſceretur, vel res ex nihilo reficerentur. quod eſt ἀδύνατον. AT QVONIAM] argumentum eſt à repugnantibus. Si quis dicat corpora prima eſſe fragili natura prædita, negétque eſſe ſolidiſsima, hæc pugnant inter ſe, & illa eſſe fragilia, & eadem ab æterno tempore ad hunc diem integra, & ſalua remanere potuiſſe, cum aſſiduis ictibus fuerint verberata, ac vexata. atqui ſalua, & incolumia remanſerunt: alioqui res ex nihilo reficerentur. ergo corpora prima ſunt ſolidiſsima, neque fragili natura prædita. Eſt igitur in rebus aliquid minimum: & frangendarum rerum modus & finis eſt aliquis.

Quapropter, qui materiem rerum eſſe putarunt
Ignem, atque ex igni ſummam conſiſtere ſolo:
Magnopere à vera lapſi ratione videntur:
Heraclitus init quorum dux prælia primus,
Clarus ob obſcuram linguam magis inter inaneis,
Quamde grauis Graios inter, qui vera requirunt.
Omnia enim ſtolidi magis admirantur, amántque,
Inuerſis quæ ſub verbis latitantia cernunt,
Veráque conſtituunt, quæ bellè tangere poſſunt
Aureis, & lepido quæ ſunt fucata ſonore.
Nam cur tam variæ res poſſent eſſe, requiro,
Ex vero ſi ſunt igni, puróque creatæ.
Nil prodeſſet enim calidum denſerier ignem,
Nec rareſieri, ſi partes ignis eandem
Naturam, quam totus habet ſuus ignis, haberent.
Acrior ardor enim conductis partibus eſſet,
Languidor porrò diſiectis, diſque ſupatis.
Amplius hoc fieri nihil eſt, quod poſſe rearis
Talibus in cauſis: nedum variantia rerum
Tanta queat denſis, rariſque ex ignibus eſſe.

QVAPROPTER QVI] Nunc aliquot ſuis rationibus, quæ principiorum inſtar ſunt, confirmatis, ac ſtabilitis, incipit aliorum, eorúmque clariorum philoſophorum opiniones refellere, ac labefactare: atque ab Heraclito initium facit: qui dicebat (vt ſcribit Laërtius) *πάντα ἐκ πυρὸς συνεστάναι, καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι· τὰ πάντα ἀραιώσει, καὶ πυκνώσει γινόμενα, ῥεῖν τὰ πολλὰ ποταμοῦ δίκην· πυκνούμενον τὸ πῦρ ἐξυγραίνεσθαι, καὶ ἀέρα γίνεσθαι· συνιστάμενον ἀέρα γίνεσθαι ὕδωρ· πηγνύμενον τὸ ὕδωρ εἰς γῆν τρέπεσθαι, καὶ ταύτην ὁδὸν ἐπὶ τὸ κάτω εἶναι. πάλιν τε αὖ τὴν γῆν χεῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι· ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπὰ ὁμοίως*, &c. *αὕτη δ᾽ ἐστὶν ἄνω ὁδός*, id eſt omnia ex igni conſtare, & in ignem reſolui. Cum autem omnia rarefactione, & condenſatione fiant, fluere magna ex parte fluminis inſtar: Ignem cũ denſatur, humeſcere, & ita aërem fieri: aërẽ cum cogitur, & congregatur, aquam fieri: aquam concretam in terrã verti: atque hãc eſſe viam ad locum infimum. contrà terram ipſam fundi: ex qua fieri aquam: ex aqua autem reliqua ſimiliter: &c. hæc autem via eſt ad ſupremum locum. De eodem ſic Vitru. lib. 2. cap. 2. *Heraclitus Epheſius, qui propter obſcuritatem ſcriptorum à Græcis σκοτεινὸς* eſt appellatus, ignem principium rerum poſuit. eadem ferè ſunt apud Plutarch. de Heraclito lib. 1. *περὶ τῶν ἀρεσκ.* quem locum mox teſtem producemus. CLARVS OB OBSCVRAM] ex quo dictus eſt *σκοτεινὸς*, vt teſtatur Vitruuius, & item M. Tull. lib. 2. de Finibus his verbis. *Epicurus ita loquitur, vt non intelligatur. quod duobus modis ſine reprehenſione fieri poteſt: ſi aut de induſtria facias, vt Heraclitus, cognomento σκοτεινὸς· aut cum rerum obſcuritas, non verborum facit, vt nõ intelligatur oratio.* Idem lib. 3. *Sed omnia veſtri Balbe ſolent ad igneam vim referre, Heraclitum, vt opinor, ſequentes: quem ipſum non omnes interpretantur vno modo. qui quoniam quid diceret, intelligi noluit, omittamus.* QVAM DE GRAVIS GRAIOS INTER] ſecutus ſum quinque librorum manuſcriptorum auctoritatem: quibuſcum conſentiunt nonnulli typis excuſi. Denique hanc ſcripturam agnoſcit Pompeius Feſt. his verbis. *Quamde pro quàm vſos eſſe antiquos cùm multi veteres teſtimonio ſunt, tùm Liuius in primo. Iupiter vt muro fretus magi', quamde manu ſtat.* & ſecundo: *Quamde tuas omneis legiones, ac populareis*: Et Lucret. lib. 1. *Clarus ob obſcuram linguam magis inter inaneis, Quamde grauis inter Graios*, &c. Iam in ſecunda ſede iambus eſt pro ſpondeo, ſi legamus, vt Pompeius Feſtus. INVERSIS QVAE SVB VERBIS] verba inuerſa, verba immutata: id eſt ab ea re, in qua propriè locum habent, ad aliam tranſlata. Cic. Partit. *genus loquendi alterum ſua ſponte fuſum: alterum verſum, atque mutatum.* Idem in Bruto huiuſmodi verborũ immutationes *τρόπους* ait à Gręcis appellari. alij per inuerſa verba ſignificari putant, verba præpoſterè pronunciata, *vt vola, lauo.* Terent. Heaut. *inuerſa verba tua, ceruices euerſas tuas.* ET LEPIDO QVAE SVNT FVC. SON.] tranſlatio ab oculorum ſenſu, ad auditum. Fucata enim oculis cernuntur: ſoni auditu ſentiuntur. Virg. Georg. 4. *Mileſia vellera Nymphæ carpebãt hyali ſaturo fucata colore.* NIL PRODESSET ENIM] hæc eſt huius argumenti vis. dicit Heraclitus ignem eſſe principium rerum: hanc autem varietatem rerum ex condenſatione, & rarefactione exiſtere. id fieri non poteſt, (inquit Lucr.) nam ignis condenſatus, ac rarefactus vel deſinit ignis eſſe, vel ignis naturam retinet. ſi ignis eſſe

desinit, ignis igitur non est principium. sin ignis naturam retinet: hoc tantum efficiet condensatio, & rarefactio, quòd contractis partibus, ignis erit acrior: disiectis, & dissipatis, remissior. Itaque in natura rerum nihil erit præter ignem. DENSERIER] sic habent lib. manuscr. & aliquot typis impressi. QVAM TOTVS HABET SVVS] suus, id est partium. sic lib. vulgati. manuscripti autem. *quàm totus habet super ignis.* CONDVCTIS PARTIBVS] id est contractis, & congregatis: *συνηγμένων τῶν μερῶν*, vt sup. DISQVE SVPATIS] id est & dissupatis, seu dissipatis. tmesis. sic reposui commotus scriptura primùm trium librorum veterum aliquantum illa quidem deprauata, sed tamen germanæ, & rectæ proxima: sic enim illi, *disiectis, dísque superatis*: deinde Bertiniani, & Memmiani: in quorum altero scriptum est planè *dísque supatis*, in altero, *dèque supatis*. Fuit tamen cum putarem legendum *dísque paratis*. disparare autem idem fere valet, quod diducere, & disiungere. Cæs. lib. 7. de bello Gallico. *disparandos, diducendósque ad suos curaret.* Vitru. lib. 2. cap. 2. *Ex his ergo congruentibus cum res omnes coire, nascique videātur, & eæ in infinitis generibus rerum natura essent disparatæ*, &c. NEDVM VARIANTIA RERVM.] id est tantum abest, vt tanta rerum variantia esse posit. *nedum* negationem continet, & in extremo membro periodi, aut sententiæ ponitur. variantia autem, id est varietas, nomen est ex participio factum, *varians*: cuius generis sunt illa apud eundem *retinentia, repentia*: & apud M. Tull. *decentia, negantia, repugnantia, cohærentia*: & hæc omnibus vsitata *distantia, affluentia, abundantia, conuenientia*, &c.

Atque hi si faciant admistum rebus inane,
Denseri poterunt ignes, rarique relinqui.
Sed quia multa sibi cernunt contraria multi,
Et fugitant in rebus inane relinquere purum,
Ardua dum metuunt, amittunt vera viaï:
Nec rursum cernunt exemto rebus inani
Omnia denseri, fierique ex omnibus vnum
Corpus, nil ab se quod posit mittere raptim:
Aestifer ignis vti lumen iacit, atque vaporem:
Vt videas non è stipatis partibus esse.
Quòd si fortè vlla credunt ratione potesse
Igneis in cœtus stringi, massaréque corpus:
Scilicet ex vlla facere id si parte receptent:
Occidet ad nihilum nimirum funditus ardor
Omnis, & ex nihilo fient quæcunque creantur.

Nam

Nam quodcunque suis mutatum finibus exit,
Continuò hoc mors est illius, quod fuit antè.
Proinde aliquid superare necesse est incolume ollis,
Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes,
De nihilóque renata virescat copia rerum.

ATQVE HI SI FACIANT ADM.] sententia horum verborum perspicua est. hoc enim significat Lucret. Atqui si hi faciant, id est, si ponant, & statuant inane rebus admistum esse: procederet eis ex animi sententia, quod volunt: & possent ignes nunc dēsari, nunc rarefieri. Nunc autem cum densationem, & rarefactionem fingant sine inani: longè aberrāt à vero. nam, vt nihil rarum esse potest sine inani: ita nihil densari, quod careat inani. DENSERI] sic legendum, & ita habent libri veteres omnes. CONTRARIA MVLTI] secutus sum libros vulgatos. nam manuscriptorum alij habent, *contraria inesse*: *alij musse*: alij *mu*, alij *mussant*: de quibus scripturis iudicet lector. verbo mussandi quidem vsus est lib. 6. *mussabat tacito medicina timore*. ET FVGITANT] sic habēt lib. manuscripti. hoc verbo sæpe vtitur, vt lib. 6. *fugitabant visere ad ægros*. VERA VIAI] notauimus alibi hoc loquendi genus, vera viaï, promta cęli, vltima naturaï, &c. MITTERE RAPTIM] libri scripti habent partim *raptis*, partim *raptim*, cum quibus concordant Veneti antiq. & Paris. ceteri excusi omnes *natum*, præter Vicetinos, in quibus legitur *raptum*. ego *raptim* puto rectam esse scripturam, eámque esse deprauatam ab imperitis librariis, qui scripserant *raptiz* per z. in extr. syllaba z. pro m. ex quo factum est posteà *raptis*. si quis tamen malit *raptum*, non reiicio. *natum* puto esse suppositum, & adulterinum. *raptim* autem interpreror celeriter: quomodo & alibi vsurpatur. POTESSE] posse. *potesse* autem integrum est, & eo vtebantur veteres, vt Plautus, & Ennius, & Lucilius, & similes. vnius Lucillij versus in præsenti proferam, ex lib. 5. *Nam si quod satis est homini, id satis esse potesset: Hoc sat erat: nunc cum hoc non est, qui credimu' porrò Diuitias vllas animum mi explere potesse?* IGNEIS IN COETVS STRINGI] id est denseri, & cōtrahi, &, quod subsequitur, *massare*, id est solidare & cōstringere corpus. Dicebat autē Heraclitus, vt refert Plutar. ὅτι τὸ παχυμερέστατον τοῦ πυρὸς, εἰς αὑτὸ συστελλόμενον γίνεται γῆ: ἔπειτα ἀναχαλωμένην γῆν ὑπὸ τοῦ πυρὸς, ὕδωρ ἀποτελεῖ· ἀναθυμιώμενον δὲ ὕδωρ ἀὴρ γίνεται, &c. id est, id ignis quod sit crassissimis particulis præditū, cum in se contrahitur, terram fieri: deinde terram cum ab igni laxatur, aquam: exhalantem autem aquam, & extenuatam, aërē. FACERE ID] igneis massare corpus. RECEPTENT] recipiant, concedāt, probent. codices veteres hoc loco deprauati sunt. habent enim pro *receptent*, *reparcent*, planè mendosè, nisi fallor. NAM QVODCVMQVE] hi duo versus iterantur infrà eod. lib. & lib. 3. SVPERARE] superesse, περιγίνεσθαι, vt supra. OLLIS] illis. sic loquebantur antiqui, vt *olla centuria*, & *ollus letho datus est*, ex Varrone lib. 6. de ling. Lat. Virgilius etiam vsur-

pat interdum. vt lib.1. *Olli ſubridens hominum ſator atque deorum*, & M. Tull. libris de Legibus.

Nunc igitur, quoniam certiſsima corpora quædam
Sunt, quæ conſeruant naturam ſemper eandem:
Quorum abitu aut aditu, mutatóque e ordine, mutant
Naturam res, & conuertunt corpora ſeſe:
Scire licet non eſſe hæc ignea corpora rerum.
Nil referret enim quædam decedere, abire,
Atque alia attribui, mutaríque ordine quædam:
Si tamen ardoris naturam cuncta tenerent.
Ignis enim foret omnimodus, quodcunque crearet.
Verùm, vt opinor, ita ſt: ſunt quædam corpora, quorum
Concurſus, motus, ordo, poſitura, figuræ
Efficiunt igneis: mutatóque ordine mutant
Naturam: neque ſunt igni ſimulata: neque vllæ
Præterea rei, quæ corpora mittere poſsit
Senſibus: & noſtros adiectu tangere tactus.

QVAEDAM DECEDERE, ABIRE] ſic repoſui à tribus codicib. manuſcriptis, & excuſis Pariſienſib. & Venetis antiquis admonitus, atque adiutus: in quibus ſcriptum reperi *deſcēdere, abire. decedere, abire* autem dictum eſt ἀσυνδέτως: cui opponitur id quod ſtatim ſequitur, *atque alia attribui*: id eſt alia accedere. SI TAMEN] ſic emendaui fretus auctoritate duorum codicum manuſcrip. ſententia quidem hanc ſcripturam poſtulat. Hoc enim ſentit Lucret. *Nil referret*, id eſt nil prodeſſet quædam ex igne decedere, & quædam ad eum accedere, & quorundam ordinem mutari, ſi nihilominus omnia naturam ignis retinerent. OMNIMODVS] id eſt, omnibus modis ignis eſſet. quidam tamen legunt *omnimodis*, id eſt omnibus modis: & ita habent libri aliquot manuſcripti, manente eadem ſententia. vulgati plerique habent *vnimodus*: quibuſcum conſentit Memmianus. CREARENT] nempe ignea corpora: quodcunque crearent corpuſcula, & primordia rerum ignea, id eſſet ignis omnimodus, ſeu vnimodus. NEQVE VLLAE] ſic codex Vaticanus. quam ſcripturam ſecutus ſum. ita enim loquebantur antiqui: Plaut. ex Varrone lib. 6. de ling. Lat. *gannit odioſus totæ familiæ*. Terent· Heaut. *hoc ipſa in itinere alteræ dum narrat, forte audiui*. M. Tul. de diuinat. lib. 2. *ſed ſi eadem hora aliæ pecudis iecur nitidum atque plenum eſt, aliæ horridum, & exile, quid eſt quod declarari poſsit habitu extorum?* ſic idem Lucret. lib. 3. *Aut aliæ cuius deſiderium inſideat res*. Idem lib. 6. *Et potius nullæ ſibi turpis conſciu' rei*, &c. ADIECTV] iactu ad ſenſus, appulſu,

cōiectu, qui ad nostros tactus perueniat. nam adiicere telum, est plus quàm iacere: nempe ita iacere, vt ad eum locum, quem iaculator petit, perueniat. Cæs. lib. 2. de bello Gall. *Et quia non longius hostes aberant, quàm quò telum adiici posset, prœlij committendi signum dedit.* Idem lib. 4. *Atque ita montibus angustis mare continebatur, vt ex locis superioribus telum in littus adiici posset.* sic Lucretius dixit *adiectum odoris.* lib. 4. *Nunc age, quo pacto nareis adiectus odoris Tangat, agam.* & *lumina adiicere* lib. 5. *Nam quibus è spatiis cumque ignes lumina possunt Adiicere,* &c. & M. Tull. *adiectas voces.* lib. 2. de nat. Deor. *Extra autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi causa factæ tutantur sensus, & ne adiectæ voces laberentur atque errarent, priusquàm ab his pulsus esset.*

Dicere porrò ignem res omneis esse, neque vllam
Rem veram in numero rerum constare, nisi ignem,
Quod facit hic idem: perdelirum esse videtur.
Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat:
Et labefactat eos, vnde omnia credita pendent:
Vnde hic cognitus est ipsi, quem nominat ignem.
Credit enim sensus ignem cognoscere verè:
Cetera non credit, nihilo quæ clara minus sunt:
Quod mihi cùm vanum, tùm delirum esse videtur.
Quò referemus enim? quid nobis certius ipsis
Sensibus esse potest, quo vera, ac falsa notemus?
Præterea quare quisquam magis omnia tollat,
Et velit ardoris naturam linquere solam:
Quàm neget esse ignis, summam tamen esse relinquat?
Aequa videtur enim dementia dicere vtrunque.
Quapropter qui materiem rerum esse putarunt
Ignem: atque ex igni summam consistere posse:
Et qui principium gignundis aëra rebus
Constituêre: aut humorem quicunque putarunt
Fingere res ipsum per se: terrámve creare
Omnia, & in rerum naturas vertier omneis:
Magnopere à vero, longéque errasse videntur.

CONTRA SENSVS] eos sensus, qui alia sentiunt præter ignem. AB SENSIBVS] per quos ignem cognouit. VNDE OMNIA CR.] id est in quibus omnium rerum fides nititur, & fundatur. QVEM NOMINAT IGNEM] sic habent tres libri manuscripti Vatic. & Bertin. & Memm.

CREDIT] Heraclitus credit sensum, verbi gratia, tactum, ignem cognoscere: & in hoc non fallitur. quid enim me docuit ignem esse calidum? sensus. CETERA NON CREDIT] non credit sensum cetera cognoscere, quæ nihilo minus perspicua sunt, quàm ignis, verbi gratia, aërem, aquam, terram: quæ etiã sensibus cognoscuntur. QVO REFEREMVS ENIM] sic habent quattuor libri manusc. quibuscũ congruunt vulgati Veneti antiq. & Vicet. probabántque hanc scripturam Iouianus Pontanus, & Fran. Puccius. *quô referemus enim*, nisi ad sensus scilicet? sic suprà, *Haud erit occultis de rebus quò referentes Confirmare animo quicquam ratione queamus.* SVMMAM TAMEN] quidam legunt, *aliam tamen*: à quibus dissentio. AEQVA VIDETVR ENIM] par dementia est, id est æquè delirum, ac stultum est solum ignem ponere & concedere ceteris omnibus negatis ac sublatis: atque ignem negare ceteris omnibus rebus positis & concessis. ET QVI PRINCIPIVM GIGN. AE] vt Anaximenes Milesius: de quo sic M. Tull. in Lucullo. *Anaximenes infinitum aëra dixit esse, ex quo omnia gignerentur.* & Plutarch. περὶ τῶν ἀρέσκ. Ἀναξιμένης ὁ μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀέρα ἀπεφήνατο. ἐκ γὰρ τούτου τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναλύεσθαι: id est Anaximenes Milesius principium rerum aërem pronũciauit. Ex hoc enim oriri omnia, & in eum resolui. Archelaus item Atheniensis aëra infinitum principium rerum dixit, vt refert Plutarch. eodem loco. Ἀρχέλαος ὁ Ἀπολλοδώρου Ἀθηναῖος ἀέρα ἄπειρον καὶ τὴν περὶ αὐτὸν πυκνότητα, καὶ μάνωσιν. AVT HVMOREM QVIC.] aut quicunque aquam putarunt esse principium rerum: vt Thales Milesius: de quo M. Tull. lib. 1. de nat. Deor. & in Lucullo. & Vitru. lib. 2. cap. 2. & procem. lib. 8. TERRAMVE CREARE OMNIA] Arist. lib. 1. τῶν μετὰ τὰ φυσ. scribit nullum ex physicis principium rerum terram posuisse. LONGEQVE ERRASSE] cod. duo manuscript. longe deerrasse videntur.

Adde etiam, qui conduplicant primordia rerum,
Aëra iungentes igni, terrámque liquori:
Et qui quattuor ex rebus posse omnia rentur,
Ex igni, terra, atque anima procrescere, & imbri:
Quorum Acragantinus cum primis Empedocles est:
Insula quem triquetris terrarum gessit in oris:
Quam fluitans circum magnis anfractibus æquor,
Ionium glaucis aspergit littus ab vndis:
Angustóque fretu rapidum mare diuidit vndis
Italiæ terraï oras à finibus eius.
Hîc est vasta Charybdis: & hic Aetnæa minantur
Murmura flammarum rursum se colligere iras:
Faucibus eruptos iterum vt vis euomat igneis:

Ad cælúmque ferat flammaï fulgura rursum.
Quæ cum magna modis multis miranda videtur
Gentibus humanis regio, visendáque fertur,
Rebus opima bonis, multa munita virûm vi:
Nil tamen hoc habuisse viro præclarius in se,
Nec sanctum magis, & mirum, carúmque videtur.
Carmina quin etiam diuini pectoris eius
Vociferantur, & exponunt præclara reperta:
Vt vix humana videatur stirpe creatus.
Hic tamen, & suprà quos diximus, inferiores
Partibus egregiè multis, multóque minores,
Quanquam multa bene, ac diuinitus inuenientes
Ex adyto tanquam cordis responsa dedêre
Sanctius, & multo certa ratione magis, quàm,
Pythia quæ tripode ex Phœbi, lauróque profatur:
Principiis tamen in rerum fecere ruinas:
Et grauiter magni magno cecidere ibi casu:
Primùm quòd motus exemto rebus inani
Constituunt: & res molleis, rarásque relinquunt,
Aëra, solem, ignem, terras, animalia, fruges:
Nec tamen admiscent in eorum corpus inane:
Deinde quòd omnino finem non esse secandis
Corporibus faciunt: neque pausam stare fragori:
Nec prorsum in rebus minimum consistere quicquam:
Cum videamus id extremum cuiusque cacumen
Esse, quod ad sensus nostros minimum esse videtur:
Coniicere vt possis ex hoc, quod cernere non quis,
Extremum quod habent, minimum consistere rebus.

ADDE ETIAM QVI CONDVPL.] Verbi gratia Archel. qui aërem & eam, quæ ei circunfusa est, densitatem, & eam, quæ circundata est, raritatem, id est ignem, & aquam, vult esse principia rerum. TERRAMVE LIQVORI] vt Parmenides. ATQVE ANIMA] atque ex aëre. Virg. in Sileno. *Nanque canebat vti magnum per inane coacta Semina terrarúmque, animæ-*

que, marísque fuissent. QVORVM ACRAGANTINVS] duo cod. manuscript. *Agrigentinus*. Bertin. & Memm. *Agragantinus*. Vatic. *Agragentinus*. Acragas fluuij, & oppidi nomen est. dictum autem oppidum à fluuio est.

TRIQVETRIS] Siculis. Sicilia enim dicta est Triquetra à tribus promontoriis Peloro, Pachino, Lylibæo. Triquetram dictam esse quasi Triquedram à tribus sedibus indicat Quintilianus lib. 1. cap. 6. dicitur & θρινακία à Græcis, quasi Τριακρία: seu à Thrinaco quodam Siciliæ tyranno. Horat. saty. 6. lib. 2. *militibus promissa Triquetra Præmia Cæsar, an est Itala Tellure daturus?* MAGNIS ANFRACTIBVS] circuitionibus fractis. Cicero. *longo anfractu circunscripta oratio.* idem *solis anfractu.* Virg. lib. 11. *Est longo anfractu valles accommoda fraudi. an* enim in iunctura significat plerunque circum, vt *anquirere, ambire, ambustus, ancilia, hostiæ ambaruales.* IONIVM GLAVCIS ASP. LITTVS AB] hic versus variè scriptus est in veteribus exemplaribus, & vulgatis codicibus. Nam libri Faer. & Teth. & Bertin. habent, *Ioniũ glaucis aspergit virus ab vndis*, aut *in vndis*. Vatic. & Memm. *littus ab vndis.* quibuscum consentiunt Ald. antiq. Paris. Vicetini. Veneti autem recentiores, & vtrique Lugdunenses, & Florentini. *Ionio & Libycis aspergit littus ab vndis.* ego adulterinũ esse puto. ANGVSTOQVE FRETV] producit hunc versum testem Prisc. lib. 1. aitque *fretu* positum esse pro *freto*: vt *Acherunta*, pro *Acheronta*, & *frundes* pro *frondes*. & ita M. Tull. Verr. 5. *Sicilia per angusto fretu diuisa*. Sicilia enim erat olim Italiæ continens, & agro Brutio annexa. pòst vi maris, quod nunc Siculum dicitur, abscissa, atque abrupta ad Rhegium: quod à verbo ῥήγνυμι, id est frango, dictum est. Sed tamen *fretus, us*, in vsu est. idem Lucr. lib. 6. *Nam fretus ipse anni permiscet frigus*, &c. ITALIAE TERRAI ORAS] sic legendum, non *Italiæ terrarum.* sic enim loquuntur Latini, Italia terra, Campania terra, Gallia terra, &c. VASTA CHARYBDIS] quæ fuit aquarum vorago. Hom. ὀδ. μ. Δῖα χάρυβδις ἀναῤῥοιβδεῖ μέλαν ὕδωρ. Virg. lib. 3. *ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus.* AETNAEA MIN.] de Ætna, & de ignibus, ac murmuribus Ætnæ, lege lib. 6. ibi. *Nunc ratio quæ sit, &c.* RVRSVM SE COLL.] nam Ætna aliquando vicinas vrbeis cineribus & fauillis obruisse dicitur: aliquando tantam vim cineris, & fauillarum eiecisse, vt vicini biduum tenebris sepulti viderentur. M. Tull. de nat. Deor. lib. 2. *Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantas quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscurasse dicuntur, vt per triduum nemo hominem homo agnosceret. Cum autem tertio die sol illuxisset, tum vt reuixisse viderentur.* FAVCIBVS] crateribus: sic enim eas fauceis appellant Græci. idem Lucret. lib. 6. *In summo sunt vertice item crateres, vt ipsi Nominitāt, nos quas fauceis perhibemus, & ora.* ERVPTOS] emissos. notandum participium *eruptos* ab agente *erumpo.* FVLGVRA] fulgores. nam apud hunc poëtam *fulgur* & *fulgor* pro eodem ponuntur.

MAGNA MODIS MVLT. MIRANDA] magna, miranda duo epitheta ἀσυνδέτως posita. VIDETVR] sic legendum, non vt in vulgaris, *videntur.* NIL TAMEN HOC HABVISSE] vide apud Diog. Laërt. multa de Emped. CARVMQVE] plurisque faciendum: τιμιώτερον. INFERIORES] Empedocle. EX ADYTO TANQVAM CORDIS]

ex animi recessu: ex animi penetralibus. RESPONSA DEDÈRE] sic M. Tull. lib. 2. de Finibus, loquens de Epicuro. *In alio libro, vbi breuiter comprehensis grauißimis sententiis quasi oracula edidisse sapientiæ dicitur.* TRIPODE EX PHOEBI LAVROQVE] cod. Memm. habet *tripode ex dio.* de tripode Apollinis, & de lauro, lege interpretem Aristoph. ad illum locum. τί δῆθ' ὁ φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων· vbi ille, laurũ (inquit) gerebat Pythia, & tripodes ipsi coronati erãt. FECERE RVINAS] sic Arist. li. 1. φυσικ. ζητοῦντες γὰρ οἱ κατὰ φιλοσοφίαν πρῶτοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν φύσιν τῶν ὄντων ἐξετράπησαν. id est, Primi illi philosophi veritatem & naturam rerum quærentes euersi sunt, seu grauiter ceciderũt. PAVSAM] id est quietem, finẽ, παῦλαν, παῦσιν. Lucill. sat. lib. 1. *Hæc vbi dicta dedit, pausam facit ore loquendi.* Ennius ex Varro. lib. 6. de ling. Lat. *pausam fecere fremẽdi.* Lucret. lib. 3. *Inter enim iecta est vitai pausa*: & lib. 4. *Parua fit ardoris violenti pausa parumper.* Plaut. Rudente. *Aliquando osculando melius est vxor pausam fieri.* FRAGORI] id est frangendis corporibus. NEC PRORSVM IN REBVS MINIMVM] minimum intellige, quo nihil minus esse potest, & ad quod cum peruentum sit, tum fiat cuiuslibet corporis secandi finis, vt suprà diximus. Ad hunc locum pertinent ea, quæ à Cicerone disputantur sub Varronis persona lib. 1. Acad. quæst. *Ex materia putant Peripatetici omnia esse expressa, atque effecta: quæ tota omnia accipere poßit, omnibúsque modis mutare, atque ex omni parte, eóque etiã interire non in nihilum, sed in suas parteis, quæ infinitè secari, ac diuidi posint, cum sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod diuidi nequeat.* Idem lib. 1. de Finibus disputans aduersus Epic. *Ne illud quidem physici est, credere aliquid esse minimum*, &c. Vult igitur Epicurus aliquid esse in rebus minimum, nempe corpora prima: quæ scilicet iam secari, aut diuidi non possunt, eorúmque sententiam nunc refellit Lucretius, qui negant quicquam in rebus esse minimum. lege, si tibi commodum est, quæ hac de re suprà diximus. CVM VIDEAMVS ID EXTREMVM] confer hunc locum cum illo superiore. *Tùm porrò quoniam extremum cuiusque acumen*, &c. CONIICERE VT POSSIS] locus est aliquantùm obscurus: quem sic declaro. Coniicere vt posis, ex hoc extremo cacumine, quod iam cernere non potes, & quod ad sensus nostros videtur esse minimum, id extremũ esse in rebus minimum, quod extremum ipsæ res habent. Secutus autem sum scripturam duorum codicum manuscr. cum quibus congruunt Parisienses, & Veneti antiq. Nam ceteri codices habent *Coniicere vt posis ex hoc, quæ cernere non quis.* &c. quam scripturam si quis probabit, ita erit explicanda. coniicere vt posis ex hoc extremo, quod extremum habent ea, quæ cernere non quis, esse aliquid minimum in rebus.

Hũc accedit item quod iam primordia rerum
Mollia constituunt, quæ nos natiua videmus
Esse, & mortali cum corpore funditus. atqui
Debeat ad nihilum iam rerum summa reuerti:
De nihiloque renata virescere copia rerum.

Quorum vtrunque quid à vero iam, distet, habebas.
Deinde inimica modis multis sunt, atque venena
Ipsa sibi inter se. quare aut congressa peribunt:
Aut ita diffugient, vt tempestate coorta
Fulmina diffugere, atque imbreis, ventósque videmus.
Denique quattuor ex rebus si cuncta creantur,
Atque in eas rursum res omnia dissoliuntur:
Quî magis illa queunt rerum primordia dici,
Quàm contrà res illorum, retróque putari?
Alternis gignuntur enim, mutántque colorem,
Et totam inter se naturam tempore ab omni.
Sin ita fortè putas, ignis, terræque coire
Corpus, & aërias auras, rorémque liquorum,
Nil in concilio naturam vt mutet eorum:
Nulla tibi ex illis poterit res esse creata:
Non animans, non exanimo quid corpore, vt arbos.
Quippe suam quicque in cœtu variantis aceruí
Naturam ostendet: mistúsque videbitur aër
Cum terra simul, atque ignis cum rore manere.
At primordia gignundis in rebus oportet
Naturam clandestinam, cæcámque adhibere:
Emineat ne quid, quod contrà pugnet, & obstet,
Quo minus esse queat propriè quodcunque creatur.

HVC ACCEDIT ITEM, QVOD IAM] sic restitui certissimis coniecturis ductus. MOLLIA] vt ignem, aërem, aquam, terram. VIRESCERE] sic suprà *de nihiloque virescat copia rerum*. non dissimulabo tamen in quibusdam libris legi *vigescere*. QVID A VERO IAM, DISTET, HABEBAS] ordo est, quorum vtrunque, nempe & rerum summam ad nihilum reuerti, & ex nihilo res gigni, aut renasci, quantum à vero distet, iam habebas, id est iam cognouisti: vel paulo antè didicisti. mendosè autem legitur in vulgatis codicibus, & in nõnullis manuscriptis *habebis*. DEINDE INIM. M. M. S. ATQVE VEN.] deinde (inquit Lucret.) hæc, quæ Empedocles, & qui eius sententiam sequuntur, principia rerum esse volunt, sunt inter se inimica, & quasi venena, id est mortifera, & letalia. aqua enim cum sit humida, & frigidiss. cum igne maximè pugnat sicco, & calidissimo: aër cum sit humidissimus, & calidus, cum terra pugnat aridis-

aridissima, & frigida. præterea ignis cum aëre, & terra pugnat: aër cum aqua: aqua cum terra. Sic autem Catull. Rufum quendam *vitæ venenum* dixit. VT TEMPEST. COORTA] sic legendum, non *coacta*. nam sic loquuntur Latini. M. Tull. Verr. 3. *tantæ subitò tempestates coortæ sunt*. Lucret. lib. 2. *Sed quasi naufragiis magnis, multisq; coortis*. & lib. 4. *Vsque adeò tetra nimborum nocte coorta*. QVÎ MAGIS ILLA QV.] mutat genus. dixit enim *quattuor ex rebus*, deinde, *in eas res*. nunc, *Quî magis illa*, id est illæ res, & illa elementa, ex quibus omnia nasci, & in quæ omnia dissolui volunt Empedocles, & qui eum sequũtur. Quòd si quis vocem *illa*, referet ad voces *cuncta*, & *omnia*, videbitur legendum, Quî minus, &c. NIL IN CONCIL. N. VT.] id est, vt nihil eorum in congressu naturam suam immutet. RORE'MQVE LIQVORVM] tres lib. manuscr. habent *liquoris*. NON EXAN. Q. CORP.] id est, non quicquam corpore exanimo constans, seu non quicquam exanimũ. IN COETV VAR.] id est in cõcilio, & congressu varij acerui. cœtus idem significat quod coitus: immò verò coitus & cœtus idem sunt. ATQVE ARDOR CVM RORE M.] sic reposui non dubiis coniecturis ductus. sententia autem perspicua est. Si quattuor illæ res (inquit) ita congregabuntur, & coibunt, vt naturam suam non mutent: primùm nihil ex illis creari poterit, deinde videbitur aër cum terra cõfusus, & *ardor*, id est ignis cum rore, id est cum aqua: quod natura non patitur. scribe autem in contextu versuum Lucr. sup. *atque ardor cum rore manere*. CAECAM] id est latentem, & obscuram. Idem lib. 2. *Quòd tales turbæ motus quoque materiaĩ Significant clandestinos, cæcósque subesse*.

Quin etiam repetunt à cælo, atque ignibus eius:
Et primum faciunt ignem se vertere in auras
Aëris: hinc imbrem gigni, terrámque creari
Ex imbri, retróque à terra cuncta reuerti:
Humorem primùm, pòst aëra, deinde calorem:
Nec cessare hæc inter se mutare, meare
De cælo ad terram, de terra ad sidera mundi:
Quod facere haud vllo debent primordia pacto.
Immutabile enim quiddam superare necesse'st:
Ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
Nam quodcunque suis mutatum finibus exit,
Continuò hoc mors est illius, quod fuit antè.
Quapropter quoniam, quæ paullo diximus antè,
In commutatum veniunt: constare necesse'st
Ex aliis ea, quæ nequeant conuertier vnquam:

Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes:
Quin potius tali natura prædita quædam
Corpora constituas ignem si fortè crearint,
Posse eadem demtis paucis, paucísque tributis,
Ordine mutato, & motu, facere aëris auras:
Sic alias aliis rebus mutarier omneis.

QVIN ETIAM REP. &c.] sic item Arist. ait enim elementa inter se commutari, & alterum ex altero gigni. Sed ea (vt dixi) appellat elementa, non principia. Inter principia autem & elementa multum vult interesse. *repetunt* autem, id est initium ducunt. CALOREM] id est ignem, vt infr. eod. lib. *Cum lapidi lapidem terimus, manare calorem*, vt quidem mihi legendum videbatur. HAEC INTER SE MVTARE, MEARE, DE C. &c.] sic habent quinque libri manuscripti, quibuscum vulgati consentiunt, Paris. & Vicet. alij habent *inter se mutando meare*, &cet. quam scripturam non improbo. *mutare inter se* autem sic dictum, vt amare inter se, &c. AD SID. MVNDI] quidam libri habent *ad sidera cæli*: & ita Virg. Georg. 4. *Hinc vbi iam emissum caueis ad sidera celi Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen*, &c. Idem lib. 10. Æneid. *cæli cui sidera pârent.* SVPERARE] περιγίνεσθαι, superesse, reliqua esse. NAM QVODCVNQVE SVIS, &c.] hic versus cum eo, qui deinceps sequitur, iam suprà positus est. Ad hunc locum, atque ad hanc sententiam pertinent, quæ scribit M. Tull. lib. 3. de nat. deor. his verbis. *Præterea omnia hæc tum intereunt, cum in naturam aliam conuertuntur: quod fit cum terra in aquam se vertit, & cum ex aqua oritur aër, & cum ex aëre æther, & cum eadem vicißim retrò commeant.* QVAE PAVLLO DIX.] sic habent tres libri manu scripti, non vt alij, quod paullo dix. Sed quæ sunt illa? ignis, aër, aqua, terra. IN COMMVTATVM VENIVNT] id est, in commutationem. venire autem in commutationem nihil aliud est, quàm in naturam aliam conuerti. CONSTARE NECESSE'ST EX ALIIS EA, QVAE] ordo est. necesse est ea, nempe ignem, aërem, aquam, terram constare ex aliis, quæ nunquam commutari possunt. QVIN POTIVS TALI, &c.] hos quattuor versus, qui deinceps sequuntur, quidam legunt cum interrogationis nota, hoc ordine, & sensu. Cur non potius constituas quædam corpora tali natura prædita, vt si forte ignem crearint, posint eadem paucis detractis, paucísque additis, &c. aërem facere? Sed fortasse præstat sine interrogatione pronunciare, & coniungere cum versu superiore, hoc modo: Ne tibi res omnes ad nihilum redigantur, immò potius, vt quædam corpora tali natura prædita, id est immutabilia, & quæ nequeant vllo tempore conuerti, constituas: id est statuas & existimes posse, si forte ignem crearint, eadem paucis demtis, id est detractis, & paucis tributis, id est additis, atque attributis, ordine & motu mutato facere aërem. FACERE AERIS AVRAS] sic libri manuscripti melius, quàm quidam vulgati *aëris aurā*, sic & paullo pòst, *At manifesta palā res indicat, inquis, in auras Aëris, &c.*

At manifesta palàm res indicat (inquis) in auras
Aëris è terra res omneis crescere, aliq;
Et nisi tempestas indulget tempore fausto
Imbribus, & tabe nimborum arbusta vacillant:
Sólque sua pro parte fouet, tribuitq; calorem:
Crescere vti posint fruges, arbusta, animantes:
Scilicet & nisi nos cibus aridus, & tener humor
Adiuuat: amisso iam corpore, vita quoque omnis
Omnibus è neruis, atque osibus exsoluatur.
Adiutamur enim dubio procul, atque alimur nos
Certis ab rebus: certis aliæ atque aliæ res.
Nimirum quia multa modis communia multis
Multarum rerum in rebus primordia mista
Sunt, ideò variis variæ res rebus aluntur.
Atque eadem magni refert primordia sæpe,
Cum quibus, & quali positura contineantur:
Et quos inter se dent motus, accipiántque.
Nanque eadem cælum, mare, terras, flumina, solem
Constituunt: eadem fruges, arbusta, animanteis.
Verùm aliis, alióque modo commista mouentur.
Quin etiam pasim nostris in versibus ipsis
Multa elementa vides multis communia verbis:
Cùm tamen inter se versus, ac verba necesse'st
Confiteare & re, & sonitu distare sonanti:
Tantùm elementa queunt permutato ordine solò.
At rerum quæ sunt primordia, plura adhibere
Possunt, vnde queant variæ res quæque creari.

ET TABE NIMBORVM ARB. VACILLANT] hanc scripturam agnoscit Priscian. lib. 7. confirmant quattuor codices manuscripti, Vaticanus, Faërn. Tethianus, Bertinianus. quibuscum consentiunt Veneti antiq. & Lugdunenses alteri: neque est quòd quisquam putet legendum *tabi* veritus ne secunda syllaba *tabe* breuis sit. Nam fortasse eadem ratione producitur, qua secunda vocis fame. Virg. lib. 6. Æneid. *medicatis frugibus offam Obiicit: ille fame rabida tria guttura pandens Corripit.* AMISSO IAM COR-

PORE] sic loquitur M. Tull. epist. quadã ad Gall. lib. 7. *vireis & corpus amisi.* iterum Lucret. inf. eod. lib. *Nam veluti priuata cibo natura animantum Diffluit amittens corpus.* NIMIRVM QVIA MVLTA MODIS, &c.] sic legendum, & ita scriptum est in duobus cod. manuscriptis, non vt in vulgatis, multi' modis. Cur alius aliis animantibus sit cibus, copiosè & suo loco disputat lib. 4. ibi. *Nunc aliis alius cur sit cibus,* &c. QVIN ETIAM PASSIM NOSTRIS IN VERSIBVS IPSIS] vtitur eadem similitudine, atque adeò iisdem versibus lib. 2. SONITV DISTARE SONANTI] *sonitu sonanti* sic dictum, vt lib. 6. *anxius angor*: nisi forte ibi legendum est, *anxius ægror.* TANTVM ELEMENTA QVEVNT] ἀστρόνημα.

Nunc & Anaxagoræ scrutemur ὁμοιομερείαν,
Quam Græci memorant, nec nostra dicere lingua
Concedit nobis patrij sermonis egestas.
Sed tamen ipsam rem facile est exponere verbis,
Principium rerum quam dicit ὁμοιομερείαν:
Ossa videlicet è pauxillis, atque minutis
Oßibu', sic & de pauxillis, atque minutis
Visceribus viscus gigni, sanguénque creari,
Sanguinis inter se multis coëuntibu' guttis:
Ex aurique putat micis consistere posse
Aurum, & de terris terram concrescere paruis:
Sic ignem inter se paruis coëuntibu' nasci
Ignibus, exiguis humorem humoribus esse:
Cetera consimili fingit ratione, putátque:
Nec tamen esse vlla parte idem in rebus inane
Concedit: neque corporibus finem esse secandis.
Quare in vtraque mihi pariter ratione videtur
Errare, atque illi, suprà quos diximus antè.
Adde quòd imbecilla nimis primordia fingit:
Si primordia sunt, simili quæ prædita constant
Natura, atque ipsæ res sunt, æquéque laborant,
Et pereunt: neque ab exitio res vlla refrenat.
Nam quid in oppressu valido durabit eorum,
Vt mortem effugiat, leti sub dentibus ipsis?
Ignis, an humor? an aura? quid horum? sanguen, an ossa?

Nil, vt opinor: vbi ex æquo res funditus omnis
Tam mortalis erit, quàm quæ manifesta videmus
Ex oculis nostris aliqua vi victa perire.
At neque reccidere ad nihilum res posse, neque autem
Crescere de nihilo, testor res antè probatas.

NVNC ET ANAXAGORAE] *Anaxagoras* (vt scribit M. Tull. lib. 2. Acad. quæst.) *materiam infinitam dixit esse, è qua omnia gignerentur: eámque particulas simileis inter se, minutas, eas primùm confusas, postea in ordinem adductas à mente diuina*. Hic librum suum sic orsus est: ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν. νοῦς δ' αὐτὰ διῆρε, καὶ διεκόσμησε: id est, simul erant res omnes. mens autem ea distinxit, & in ordinem redegit. ὉΜΟΙΟΜΕΡΙΑΝ] hoc nomen scriptum est litteris Latinis in aliquot lib. manuscriptis. nos vulgatos secuti, Græcis excudendum curauimus. Ὁμοιομερῆ autẽ dicuntur, quorum partes appellantur nomine totius, vt os, sanguis, lapis. Nam quãuis hæc sint inter se dissimilia, constant tamen singula partibus similibus. Ὁμοιομερείαν igitur, quã Anaxagoras principium rerũ esse dixit, licet interpretari vel similium partium naturã, vel partium similitudinem. OSSIBV', SIC ET DE] sic habẽt duo cod. manuscr. quę scriptura perspicuè recta est. SANGVENQVE CREARI] profert hunc versum Non. Marcell. in voce *sanguen*, & in voce *viscus*. profert & Fl. Sosipater Charisius lib. 1. his verbis, *sanguis masculino genere dicitur: & facit, hunc sanguinem. Sed Cato de habitu ait, sanguen demittatur.* & Lucret. *Visceribus viscus gigni, sanguénque creari.* Vtitur eodem nomine & Ennius lib. 2. annalium. *O pater, ô genitor, ô sanguen diis oriũdum.* Et idem Ennius apud M. Tull. lib. 5. de finib. *non refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu?* testatur & Priscianus lib. 7. Denique A. Gellius lib. 3. cap. 7. hæc Catonis verba profert. *Eúmque inter mortuos defatigatum vulneribus, ægréque spirantem quòd sanguen defluxerat, cognouere.* Iterum Lucret. paullò inf. *sanguen, an ossa?* EX AVRIQVE PVTAT MICIS] sic hac de re Laërt. καθάπερ ἐκ τῶν ψηγμάτων λεγομένων τὸν χρυσὸν συνεστάναι, οὕτως ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν μερῶν μικρῶν τὸ πᾶν συγκεκρίσθαι: καὶ νοῦν ἀρχὴν κινήσεως, &c. id est, quemadmodum ex auri micis, quæ appellantur, aurum constare: ita ex multis partibus similibus paruis vniuersum concretum esse: & mentem, motionis principium esse. SIC IGNEM INT. SE. P. C. N.] hic versus abest ab aliquot lib. manuscr. is autem qui deinceps sequitur, sic legitur in nonnullis vulgatis, *Ignem ex ignibus, humorem ex humoribus esse*: in manuscriptis autem sic. *Ignibus ex ignis, hum. ex hum. esse*. Vnde orta mihi est suspicio versum *Sic ignem &c.* non esse Lucretianum: proximum autem sic esse legendum. *Ignibus ex ignem, humorem ex humoribus esse.* QVARE IN VTRAQVE MIHI PARITER] in vtraque ratione: nẽpe & in eo quòd tollit inane, & in eo, quòd vult corpora in parteis infinitas secari posse. pariter atque illi, id est æquè atque illi, seu ita vt illi, videtur errare. ADDE QVOD IMBECILLA] cum primordia rerum debeant esse validissima, atque ab omni iniuria tuta. SI PRIMOR-

DIA SVNT] ἐπανόρθωσις, seu διόρθωσις. IN OPPRESSV VALIDO] in acri oppresione. VT MORTEM EFFVG. LETI SVB DENTIBVS IPSIS?] sic habent libri manuscripti. quæ scriptura si emẽdata est, tralatio ducta est à feris: quæ quicquid inuadunt, dentibus dilacerant, & discerpunt. In plerisque libris vulgatis legitur *leti sub cœtibus ipsis*. in nõnullis *leti subeuntibus ipsis*. planè mendosè. assensus sum aliquando viro cuidam doctiss. qui putabat hoc loco legendũ esse *lethi sub motibus ipsis*. cuius coniecturam possum confirmare exemplo ex lib. 2. *Et quasi iam leti dominãtem in corpore motum*. Ego tamen à vetere scriptura discedere non sum ausus. QVID HORVM? SANGVEN, AN OSSA?] mire corrupti sunt hoc loco codices tum manuscripti, tum typis excusi: eorúmque omnium varietatem longum esset proponere. alij enim habent *sanguinis ad nos*? alij *sanguinis an'ne os*? alij *sanguis omos*? alij *sanguis ὁμοίως*? alij aliter. Ego eam scripturam secutus sum, & quæ proxime accedit ad veterem, & quam reperi ascriptam ad oram cuiusdam libri manuscripti. M. Ant. Muretus putabat esse legendum, *quid horum? sanguis, an ossum?* Ossum autem ab antiquis vsurpatum est, teste Sosipatro Charisio lib. 1. *Osso. Varro ad Ciceronem* 13. *Oliuo & osso.* idem *osse scribebant, non osso, quanuis Gell. lib.* 33. *dixerit Caluariæque eius ipsum ossum expurgarunt, inaurarũntque*. Idem Muretus existimat apud Terent. in Eunucho legendum *viden, ossum, & cibus quid faciat alienus?* ALIQVA VI VICTA PERIRE] vi victa: cõplosio, vt apud Virg. sæpe. *Siliqua quassante legumen. & ruit Oceano nox. & neque te teneo, neque dicta refello.* AT NEQVE RECCIDERE] sic legendum, non recidere, aut recedere. *reccidere* autem dictum eadem ratione qua reppulit, Virg. lib. 4. *cõnubia nostra Reppulit.* rettulit, redducere, repperit, subbigit, & simil. Cic. in Mario. *Subbigit ipse feris transfigens vnguibus angnem*. recidere autem ad nihilum, id est, vt alibi loquitur, reuerti ad nihilum. Sic locutus est & M. Tull. Phil. 7. in extr. *Hunc tuum tantum apparatum, támque præclarum ne ad nihilum recidere patiare.*

Præterea quoniam cibus auget corpus, alitque:
Scire licet nobis venas, & sanguen, & ossa,
Et neruos alienigenis ex partibus esse:
Siue cibos omneis commisto corpore dicent
Esse, & habere in se neruorum corpora parua,
Ossáque, & omnino venas, parteisq́ cruoris:
Fiet, vti cibus omnis & aridus, & liquor ipse,
Ex alienigenis rebus constare putetur,
Ossibus, & neruis, venísque, & sanguine misto.
Præterea quæcunque è terra corpora crescunt,
Si sunt in terris: terras constare necesse'st

Ex alienigenis, quæ terris exoriuntur.
Transfer item: totidem verbis vtare licebit:
In lignis si flamma latet, fumúsque, cinísque:
Ex alienigenis consistant ligna necesse'st,
Ex alienigenis quæ lignis exoriuntur.

PRAET. QVON. CIB. &c.] Talis est vis huius argumenti. Corpus cibo augetur, & alitur: cibus autem, quo alimur, nō est vnus, neque vnius generis: alimur enim verbi gratia, pane, carnibus, piscibus, radicibus, caseo, fructibus, & bacis arborū, aqua, & vino, & similibus. atqui hæc sunt alienigena, & dissimilia inter se. ergo neque venæ, neque sanguis, neque cetera singula constant partibus similibus: cum omnia hæc cibis illis omnibus alantur, & crescant. Quòd si dicant cibos omneis constare corpore misto, ergo alienigenis partibus constabunt. SCIRE LICET NOBIS] hūc locum nimis audaciter corruperant arrogantes quidam homines, &, quod grauius est, versum proximū nescio quibus causis adducti, sustulerāt. ET NERV. ALIEN. EX PART. ESSE.] quia constant ex iis rebus, quibus aluntur, & augescunt. At ea quibus alimur, & augemur, non sunt eiusdem generis, neque similibus inter se partibus constant. ET NERVIS, VENÍSQVE] sic legendum, non vt habent quidā vulgati, *neruis, saniéque*. QVAE TERRIS EXOR.] quæ alienigena ex terris oriuntur. TRANSFER ITEM] trāsfer ad alia. EX ALIENIG. CONS.] nempe flāma, fumo, cinere. EX ALIENIG. QVAE LIGN.] quæ alienigena nempe flāma, fumus, cinis exoriuntur è lignis: quæ ligna alio sunt genere, quàm flamma, fumus, cinis. versum qui in lib. vulg. deinceps sequebatur, temerè inculcatum, sustuli.

Linquitur hic tenuis latitandi copia quædam:
Id quod Anaxagoras sibi sumit, vt omnibus omneis
Res putet immistas rebus latitare: sed illud
Apparere vnum, cuius sint pluria mista,
Et magis in promtu, primáque in fronte locata:
Quod tamen à vera longè ratione repulsu'st.
Conueniebat enim fruges quoque sæpe, minacis
Robore cum saxi franguntur, mittere signum
Sanguinis, aut aliquid, nostro quæ in corpore aluntur:
Cum lapidi lapidem terimus, manare cruorem:
Consimili ratione herbas quoque sæpe decebat,
Et latices, dulceis guttas, similique sapore
Mittere, lanigeræ quali sunt vbera lactis:
Scilicet & glebis terrarum sæpe friatis

Herbarum genera, & fruges, frondeísque videri
Dispertita, ac in terris latitare minutè:
Postremò in lignis cinerem, fumúmque videri,
Cum præfracta forent, igneísque latêre minutos.
Quorum nil fieri quoniam manifesta docet res:
Scire licet non esse in rebus res ita mistas:
Verùm semina multi'modis immista latêre
Multarum rerum in rebus communia debent.

LINQ. HIC TEN. LATIT.] habet (inquit) hoc loco latebram Anaxagoras, in qua delitescat, nēpe id, quod dicit, res omneis in omnibus rebus esse mistas, & confusas: sed illud vnum apparere, cuius plura sint mista, & in prima fronte posita. PLVRIA] sic legendū. sic enim loquebantur veteres. Terent. Adelph. *Te pluria in hac re peccare ostendam.* Idem Phorm. *multa aduenienti, vt fit, noua hîc compluria.* Cato Origin. lib. 2. *fana hoc loco compluria.* M. Tull. Protag. *Confirmandi genera compluria.* Quin A. Gell. testimonio veterum confirmat pluria & compluria potius esse dicendum, quàm plura, & complura. MINACIS] duri, rigidi. tralatio. in vno cod. manuscr. legitur *minaci*, vt coniungatur cum voce *robore*: in quo inest etiam tralatio. in quibusd. impressis *fruges quoque sæpe minutas.* atque ita habet codex Memm. eámque puto esse rectā scripturam. SANGVINIS] quia ex frugibus gignitur sanguis in corpore humano. AVT ALIQVID] aut aliquid eorum subintell. quæ in nostro corpore aluntur, verbi gratia, venarum, neruorum, osium. quidam legēdum putant, *aut aliûm*: id est aliorum. CVM LAPIDI LAPIDEM TER.] hęc scriptura probabilis est siue lapidi sit dandi casus, siue septimi pro lapide, vt *colli* pro colle, *contagi* pro contage, & simil. apud hunc scriptorem. CRVOREM] Putabam ferri non posse hanc lectionem vulgatam, *manare cruorem*: (quamobrem enim conueniebat ex lapidibus inter se collisis & cōtritis cruorem manare?) legendúmq; esse *manare calorem*: id est ignem, seu flammam, vt sit hic Lucretij sensus. Conueniebat, si Anaxagoræ sententia vera esset, ex lapidibus inter se cōtritis *calorem*, id est ignē manare: sed Turneb. receptam lectionē retinet, & ait verba illa *Cum lapidi lapidē terimus*, intelligenda esse de quodam molendi genere, in quo lapis lapidem terit, vt est apud Plaut. Asinar. *Num me illuc ducis, vbi lapis lapidem terit?* vt sit hæc sententia. conueniebat ex frugibus, cum eæ lapidibus duobus & molis contritis, moluntur, cruorem effusè effluere. ET LATICES] sic legendum: & ita habent tres libri manuscripti: quibuscum consentiunt lib. Paris. Veneti antiq. Vicetini. consimili ratione (inquit) cōueniebat herbas, quibus pascuntur pecudes: & latices, id est aquas, quas potant, guttas dulceis, & lactei saporis, mittere. LANIGERAE QVALI SVNT VBERA LACTIS] simili sapore, quali sapore est lac ouille. *vbera lactis*, id est lac: *lanigeræ*, id est ouis, seu oui. hunc locum restitui à tribus codicibus manuscriptis adiutus, quorum in duobus scriptum reperi, *quali sunt vbere*:

in tertio *quales sunt vbera.* idem Lucret. lib. 2. *Ad sua quisque fere decurrunt vbera lactis.* sic Varro Tithono περὶ γήρως dixit *mammam lactis.* PRAEFRACTA] in prima fronte, & in summo quasi cortice fracta. ex quo *præfractè* dicuntur per translationem duri, contumaces, peruicaces. Cic. offic. 3. *Cato nimis præfractè videbatur mihi ærarium defendere.* MVLTI'MODIS] id est multis modis: vel multimodis vna vox est, & cohæret cum voce *rebus* versu proximo, *multimodis in rebus. multi' modis* autem pro multis modis vsurpatum esse à veteribus testatur M. Tull. in perf. orat. *Sed quid ego vocaleis? sine vocalibus sæpe breuitatis causa contrahebãt, vt dicerent multi' modis, vas' argenteis, palm' & crinibus, tecti' fractis.*

At sæpe in magnis fit montibus, (inquis) vt altis
Arboribus vicina cacumina summa terantur
Inter se, validis facere id cogentibus Austris:
Donec fulserunt flammæ fulgore coorto.
Scilicet. & non est lignis tamen insitus ignis.
Verùm semina sunt ardoris multa: terendo
Quæ cum confluxere, creant incendia siluis.
Quòd si tanta foret siluis abscondita flamma:
Non possent vllum tempus celarier ignes:
Conficerent volgò siluas: arbusta cremarent.
Iámne vides igitur, paullo quod diximus antè,
Permagni referre eadem primordia sæpe,
Cum quibus, & quali positura contineantur?
Et quos inter se dent motus, accipiántque?
Atque eadem paullo inter se mutata creare
Igneis è lignis? quo pacto verba quoque ipsa
Inter se paullo mutatis sunt elementis,
Cum ligna, atque igneis distincta voce notemus.
Denique iam quæcunque in rebus cernis apertis,
Si fieri non posse putas, quin materiai
Corpora consimili natura prædita fingas:
Hac ratione tibi pereunt primordia rerum:
Fiet vti risu tremulo concussa cachinnent,
Et lacrymis salsis humectent ora, genásque.

AT SAEPE IN MAGNIS] occupatio est per quam aduersarium ita

facit disputantem, atque argumentantem: Quæ ex rebus exprimuntur, atque eliciuntur, ea in illis insunt. ignis ex arboribus inter se collisis, & conflictis elicitur: ergo ignis in arboribus inclusus latet. Etiam fatetur Thucydides lib. 2. incendium oriri in siluis sua sponte arboribus inflammatis, ex conflictu, his verbis. ἤδη γὰρ ἐν ὄρεσιν ὕλη τριφθεῖσα ὑπ᾽ ἀνέμων πρὸς αὑτὴν ἀπὸ ταυτομάτου πῦρ καὶ φλόγα ἀπ᾽ αὐτοῦ ἀνῆκε. SCILICET] respondés Lucretius concedit aduersario verum esse, ex arboribus inter se collisis flammam excitari: non tamen iccircò in arboribus ignem insitum esse, sed quædam ignis semina inesse: quæ vbi terendo concurrerunt, & congregata sunt: siluas incendunt. *Scilicet*, hoc loco affirmat, aut comprobat, proinde ac si ita loquatur, verum est istud, quod dicis, neque tamen, &c. in quibusdam libris legitur *Scilicet: at non est*. QVAE CVM CONFLVXERE] quidam libri typis impressi habent, *Quæ tum cum fluxere*. quidam, *Quæ cum conflixere*. IAMNE VIDES IGITVR, &c.] hæc huius loci sententia est: Iámne igitur perspicuum est id, quod paulo antè dixi, multa in rebus esse communia rerum primordia, quæ alio atque alio ordine locata, & aliter, atque aliter mota res dissimileis ex se creant? id ostendit à similitudine litterarum, quam & sæpe alibi vsurpat. Vtitur item hoc eodẽ versus principio, aliis locis, vt lib. 2. *Iámne vides igitur, quanquam vis extima multos*, &c. & eodem lib. hanc eandem sententiam iterat iisdem pœnè versibus. *Iámne vides igitur magni primordia rerum Referre in quali sint ordine quæque locata?* & li. 5. *Iámne vides igitur*, &c. ATQVE EADEM PAVLLO INTER SE MVTATA] non est hoc ita accipiendum quasi primordia rerum mutentur, sed ad ordinis, posituræ, motionis mutationem referendum: quod satis declaratur ipso loquendi genere, *inter se mutata*. QVO PACTO] quem ad modum. sic sæpe alibi: vt lib. 2. *Pluma columbarum quo pacto in sole videtur*. & sup. *Aulide quo pacto Triuiaï virginis aram*, &c. CVM LIGNA ATQVE IGNEIS] quemadmodum (inquit) res dissimiles nempe lignum, & ignem paulum mutatis litterarum elementis, aliis additis, aliis detractis, distincta voce notamus. CONSIMILI NATVRA] id est homœomeria, consimilibus partibus, seu consimilium partium principiis. FIET VTI RISV TREMVLO] quidam putant inter hunc versum, & superiorem, aliquot deesse: ego non puto. Itaque hunc locum sic explico. Si quis existimabit nihil eorum, quæ cernuntur oculis, aliunde quàm ex principiis consimilibus nasci posse, hac ratione primordia rerum peribunt, neque iam erunt primordia, sed res concretæ, & genitæ, atque etiam animatæ, & rationis participes. Nam cum homines nascantur ex aliquibus principiis, & cum iidem interdum cachinnentur, interdum lacrymentur, fiet vt ea principia, ex quibus homines constant, cachinnari quoque & lacrymari possint. quod erit absurdissimum. CACHINNENT] cachinnos tollant. vtitur hoc verbo, etiam lib. 4. in extr. *Quam famulæ longè fugitant, furtímque cachinnant*.

Nunc age, quod superest, cognosce & clarius audi.
Nec me animi fallit, quàm sint obscura: sed acri

Percußit thyrso laudis spes magna meum cor:
Et simul incußit suauem mi in pectus amorem
Musarum: quo nunc instinctus, mente vigenti
Auia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo. iuuat integros accedere fonteis,
Atque haurire: iuuátque nouos decerpere flores:
Insignémque meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nulli velarint tempora Musæ:
Primùm quòd magnis doceo de rebus: & arctis
Relligionum animos nodis exsoluere pergo:
Deinde quòd obscura de re tam lucida pango
Carmina Musæo contingens cuncta lepôre.
Id quoque enim non ab nulla ratione videtur.
Sed veluti pueris absinthia tetra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circùm
Contingunt mellis dulci, flauóque liquore,
Vt puerorum ætas improuida ludificetur
Labrorum tenus, interea perpotet amarum
Absinthi laticem, deceptáque non capiatur,
Sed potius tali facto recreata valescat:
Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerunque videtur
Tristior esse, quibus non est tractata: retróque
Volgus abhorret ab hac: volui tibi suauiloquenti
Carmine Pierio rationem exponere nostram:
Et quasi Musæo dulci contingere melle:
Si tibi fortè animum tali ratione tenere
Versibus in nostris possem: dum perspicis omnem
Naturam rerum, qua constet comta figura.

NEC ME ANIMI FALLIT] hunc locum imitatus est Virg. lib. 3. Georg. *Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum Quàm sit, & angustis hũc addere rebus honorem: Sed me Parnaßi deserta per ardua dulcis Raptat amor: iuuat ire iugis, quà nulla priorum Castaliam molli diuertitur orbita cliuo.* Iam hoc genus loquendi *animi fallit*, simile illis est, *victus animi, maturus æui, saucius animi,* &c. sic & lib. 5. princip. *Nec me animi fallit, quàm res noua, miráque menti Ac-*

cidat,&c. SED ACRI PERCVSSIT THYRSO] θυρσοπλῆγες, id est thyrso percussi appellantur οἱ ἐν τοῖς βακχείοις ἐνθεαζόμενοι, id est qui in sacris Bacchi furore diuino concitantur: & Bacchi sacerdotes thyrsos gestabant in Orgiis. Sunt autem thyrsi hastæ pampinis inuolutæ, atque implicatæ. Horat. lib.2.od.19. *euœ: parce Liber, Parce graui metuende Thyrso.* INCVSSIT AMOREM] incutere amorem dixit, vt incutere metum, bellum, & simil. sic sup. princip. *Omnibus incutiens blandum per pectora amorem.* QVO NVNC INSTINCTVS] quo nunc incitatus, ac stimulatus. instinguo compositum est à verbo stinguo, vt præstinguo, restinguo, extinguo, distinguo. AVIA PIERIDVM,&c.] producit tanquam testem hunc locum Quintil. lib. 8. cap. 6. de tropis. & ait esse allegoriam. Et certe hanc eandem sententiam lib. 5. videtur Lucretius propriis verbis, & sine tropo expressisse, ibi, *Denique natura hæc rerum, ratióque reperta est Nuper: & hanc primus cum primis ipse repertus Nunc ego sum, in patrias qui possim vertere voceis.* Sic & Horat. epist. 19. lib. 1. *Libera per vacuum posui vestigia princeps: Non aliena meo pressi pede: qui sibi fidit Dux, regit examen.* & Virg. lib. 3. Georg. *primus ego in patriam, modò vita supersit, Aonio rediens deducam vertice Musas, Et viridi in campo templum de marmore ponam.* & Oppianus βιβ. α. κυνηγετικ. Ἔγρεο, καὶ βήξειαν ἐπιστείβωμεν ἀταρπὸν, Τὴν μερόπων οὔπω τις ἑῆς ἐπάτησεν ἀοιδαῖς. id est Eia age flectamus deserta per aspera currum, Quà nondum proprio callem quis carmine triuit. Iterantur hi aliquot versus initio lib. 4. PIERIDVM] Musarum. Pieria Bœotiæ mons, in quo Musæ genitæ dicuntur. SOLO] solea, pede. INTEGROS] nondum à quoquam libatos, seu degustatos: vel sinceros, illimos, & puros, ἀκηρατεῖς. INSIGN. M. CAP. P.] id est & ex ea re meo capiti coronam expetere, ex qua re musæ neminem corona donarint. RELLIGIONVM] videtur significare religionem dici à religando: quanquam M. Tull. ducit à relegendo. Lactãtius Firmianus lib. 1. de falsa sap. *Magnum hoc opus, & homine dignum: Relligionum animos nodis exsoluere pergo, (vt ait Lucret.) qui quidem hoc efficere non poterat, quia nihil veri afferebat. Nostrum est hoc officium, qui & verum Deum asserimus, & falsos refutamus.* PERGO] cod. Bertin. *porgo*: & item Memmianus mendosè, opinor. PANGO] vt sup. *versibus esse, Quos ego de rerum natura pangere conor.* CONTINGENS] tingens à verbo tingo, seu tinguo, non à tango. Idem infrà *Et quasi Musæo dulci contingere melle.* LEPORE] duo lib. manuscr. liquore. NON AB NVLLA RATIONE] hoc loco *ab* nõ tollit aut priuat, sed adiũgit, atque adiuuat, vt *locus à frumento copiosus*: & *à vero sensu iudicas. non ab nulla ratione* igitur, id est ab aliqua ratione, quod valet εὐλόγως, meritò, cum aliqua ratione, non temerè. SED VELVTI] testem producit hũc versum Non. Marcell. in voce *absinthium*, & in voce *tetra*. Quintilianus porrò lib. 3. in princ. hunc locum respiciens ita scribit. *In ceteris enim admiscere tentauimus aliquid nitoris non iactandi ingenij gratia, &c. sed vt hoc ipso magis alliceremus iuuentutem ad cognitionem eorum, quæ necessaria studiis arbitramur, &c. qua ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine esse complexum. Namque hac (vt est notum) similitudine vtitur. Ac veluti pueris, &c.* vtitur eadem similitudine & Themistius in oratione quadam ad Nicome-

denſeis. μιμητέον ἡμῖν τοὺς σοφωτέρους τῶν ἰατρῶν: οἳ τὰ πικρότερα τῶν φαρμάκων μέλιτι τὴν κύλικα περιχρίσαντες, πίνειν διδόασι: quem locum Themiſtij protulit Muretus Var.lect.lib.6.cap.3. Imitandi (inquit Themiſt.) nobis ſunt ſapientiores medici: qui medicamenta amariora ægris dant ebibenda, oris poculi melle circumlitis. TETRA] id eſt amara, vt Non. Marcellus interpretatur. MEDENTES] medici. CONTINGVNT] in quibuſd. lib. legitur *Aſpergunt*: in nonnullis, *Aſpirant*, & ita apud Quintilianum. ſed ſine dubio mendoſè. Nam *aſpirant* factum ex *aſpergunt*. aſpergunt autem credibile eſt fuiſſe interpretationem verbi *contingunt*, ab aliquo ſtudioſo ad oram libri aſcriptam: deinde poſtea in contextum tranſlatam. DVLCI, FLAVOQVE] epithetis vſus eſt valde accommodatis. mel enim dulce, & flauum eſt. DECEPTAQVE NON CAPIATVR] ὀξύμωρον. quale eſt illud. *cum tacent, dicunt*. quomodo enim qui deceptus eſt, non capiatur? niſi dicamus deceptam quidem eſſe puerorum ætatem labrorum tenus, ſed iccircò non capi, quia abſinthij ſucco perpotato conualeſcit. RETROQVE VOLGVS ABHORRET] ſic habent omnes libri manuſcripti: neque video quamobrem hanc ſcripturam reiicere debeamus. nam *retro abhorrere* nihil aliud eſſe puto, quam horrendo retro cedere, refugere, & reformidare. vt lib. 2. Æneid. *Obſtupuit, retróque pedem cum voce repreſſit: Improuiſum aſpris veluti qui ſentibus anguem Preſſit humi nitens, trepidúſque repente refûgit*, &c. Hom. ἰλ. γ. παλίνορσος ἀπέστη & paullo pòſt, Ἄψ ἀνεχώρησεν. libri ferè omnes typis excuſi habẽt, *ideóque volgus*, &c. ET QVASI MVSAEO DVLCI CONTINGERE] quidam libri habent *continguere*. QVA CONSTET COMTA FIGVRA] comta, id eſt prædita, atque ornata. Atque ita ſcriptum eſt in quattuor libris manuſcriptis, & in Pariſ. Venetis antiquis, Vicetinis, & quibuſdam aliis impreſsis. in vno ſcripto, & nonnullis excuſis, *qua conſtet cuncta figura*.

Sed quoniam docui ſolidiſsima materiaï
Corpora perpetuò volitare inuicta per æuum:
Nunc age ſummaï ecquænam ſit finis eorum,
Nécne ſit, euoluamus: item, quod inane repertu'ſt,
Seu locus, ac ſpatium, res in quo quæque genantur,
Peruideamus vtrùm finitum funditus omne
Conſtet: an immenſum pateat vel aduſque profundum.
Omne quod eſt igitur, nulla regione viarum
Finitu'ſt: nanque extremum debebat habere.
Extremum porrò nullius poſſe videtur
Eſſe, niſi vltrà ſit quod finiat, vt videatur,
Quo non longius hæc ſenſus natura ſequatur.

Nunc, extra summam quoniam nihil esse fatendum est,
Non habet extremum: caret ergo fine, modóque:
Nec refert quibus adsistas regionibus eius.
Vsqueadeò quem quisque locum possedit, in omneis
Tantundem parteis infinitum omne relinquit.
Præterea, si iam finitum constituatur
Omne quod est spatium: si quis procurrat ad oras
Vltimus extremas, iaciátque volatile telum:
Id validis vtrùm contortum viribus ire,
Quod fuerit missum mauis, longéque volare:
An prohibere aliquid censes, obstaréque posse?
Alterutrum fatearis enim, sumásque necesse'st.
Quorum vtrunque tibi effugium præcludit: & omne
Cogit vt exemta concedas fine patere.
Nam siue est aliquid, quod prohibeat, officiátque,
Quo minu', quo missu'st, veniat, finíque locet se:
Siue foras fertur, non est ea fini' profectò.
Hoc *pacto sequar, atque oras vbicunque locaris*
Extremas, quæram, quid telo denique fiat.
Fiet vti nusquam posit consistere finis:
Effugiúmque fugæ prolatet copia semper.

NVNC AGE SVMMMAI ECQVAENAM SIT FINIS EORVM, NECNE SIT, EVOLV: ITEM QVOD INANE, &c.] hūc locum in omnibus libris vulgatis deprauatum restitui germanæ scripturæ vestigia secutus in vetustis exemplaribus nō leuiter impressa. Sic enim habet codex Vatic. *Nec si te voluamus*: Tethianus & Faërn. *Nec si te voluimus*. Bert. & Memm. *Nunc age summa quænam sit finis eorum, Nec sit euoluamus*. Ex his igitur vitiosis scripturis ad rectam, & veram quasi manu ductus sum: cuius hæc sententia est. Nunc, age, explicemus ecquæ, seu ecqua, id est vtrùm aliqua sit finis summæ corporum primorum, nécne sit. RES IN QVO QVAEQVE GENANTVR] sic legendum, non gerantur, aut geruntur. similiter (inquit) peruideamus vtrùm inane, siue locus ac spatium, in quo res quæque gignuntur, sit prorsus finitum, an infinitum. AN IMMENSVM PATEAT VEL ADVSQVE PROF.] sic habent duo lib. manuscripti. Vatic. *pateat ad vsque*. Bert. & Memm. *pateat, vastéque*.

OMNE QVOD EST IGITVR] Omne quod est (inquit) id est τὸ πᾶν,

ſeu τὸ ὄν, ipſum vniuerſum, eſt infinitum, ſiue ſpectes magnitudinem, atque infinitatem vacui, ſiue primorum corporum multitudinem infinitam. Cuius rei hanc rationem afferebat Epicurus. Nam ſi inane quidem eſſet infinitum, corpora autem finita: nunquam copulari, aut cohæreſcere poſſent: ſed perpetuò in infinito inani diſperſa, ac diſiecta ferrentur, cum vbi niterentur, aut quibus fulcirentur, aut vnde coërcerentur, plagis, & verberibus iteratis, non haberent. ſin corpora quidem eſſent infinita, inane autem finitum: non haberent corpora infinita, vbi continerentur. Ad hũc locum, pertinent, quę ſcribit M. Tull. lib. 2. de Diuinatione. *Vidéſne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere ſolent Stoici, quemadmodum quod in natura rerum omne eſſe dicimus, id infinitum eſſe concluſerit? Quod finitum eſt (inquit) habet extremũ. Quis hoc non dederit? Quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinſecus. ne hoc quidem negari poteſt. at quod omne eſt, id non cernitur ex alio extrinſecus. nihil igitur cum habeat extremum, infinitum ſit neceſſe eſt.* Verba Epicuri hæc ſunt ex Laërtio. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἄπειρόν ἐστι. τὸ γὰρ πεπερασμένον, ἄκρον ἔχει. τὸ δ' ἄκρον παρ' ἕτερόν τι θεωρεῖται. παρὰ τὸ πᾶν δ' οὐδέν ἐστιν. ὥστε οὐκ ἄκρον ἔχει. τὸ δ' οὐκ ἔχον ἄκρον, πέρας οὐκ ἔχει. πέρας δ' οὐκ ἔχον ἄπειρον ἂν εἴη. id eſt At etiam omne infinitum eſt. Nam quod finitum eſt, extremum habet. extremum autem ex alio quodam, ſeu præter aliud cernitur. at præter omne nihil eſt. Quare extremum non habet. at quod non habet extremum, finem non habet. quod autem finem nõ habet, infinitum ſit oportet. NANQVE EXTREMVM DEBEBAT HABERE] cod. Bertin. habet *nanquam*, ex qua ſcriptura quædam vir doctus legendum putat. *Nam qui.* qua autẽ, id eſt aliqua in parte.

NISI VLTRA SIT QVOD FINIAT,] id eſt niſi id quod finiat, ſit vltra id de cuius fine aut infinitate quæritur. quidam legendum putant *extrà*. quæ ſcriptura magis conſentanea eſſet cum verbis Epicuri, & M. Tullij. VT VIDEATVR, QVO NON LONGIVS HAEC] locus obſcurus, atque adeò corruptus. ſecutus ſum tamen ſcripturæ veteris auctoritatem: quam ſic interpretor: *vt videatur* nempe id extremum quod finiat: *Quo longius*, &c. id eſt vltra quod, *hæc natura ſenſus*, id eſt viſus, ſeu aſpectus *non ſequatur*, id eſt non poſsit vim ſuam explicare, atque expromere: ſeu non poſsit peruenire. *hæc ſenſus natura* autem δεικτικῶς. Quidam viri docti legendum putant, *Quoad non longius hoc*: id eſt vſque ad quod extremum, & non longius hoc, *ſenſus natura* nempe viſus perueniat. codices vulgati habent *Quod non longius hæc*. quæ ſcriptura ſine dubio deprauata & corrupta eſt. NVNC EXTRA SVMMAM QVON.] *Nunc* hoc loco vim habet aduerſandi, vt ſæpe aliàs. ex hoc loco *extra ſummam* probabilis eſt eorum coniectura, qui putant paullo antè legendum, *niſi extrà ſit quod finiat*. iam verò mendoſè habent quidam libri, *extra ſummum*. NON HABET EXTREMVM: CARET ERGO, &c.] Ex Epicuro ſunt hæc expreſſa. οὐκ ἄκρον ἔχει. οὐδὲ δὴ πέρας ἔχει. PRAETEREA SI IAM] liber vnus ſcriptus habet *Præterea ſic iam*. ego tamen nihil muto. SI QVIS PROCVRRAT] ſic habent omnes fere libri typis impreſsi. duo manuſcripti, & Aldini antiq. cum Pariſ. *percurrat*. IACIATQVE VOLATILE] Virg. lib. 4. Æneid. *liquitque volatile ferrum Neſcius*, &c. Idem lib. 8. *Stuppea*

flamma manu, telísque volatile ferrum Spargitur. iaciat telum autem ab oris extremis, aut certe ab eo loco, in quo finem constituerit. ID VALIDIS VTRVM, &c.] sic restitui, hanc scripturam efflagitante sententia, & ipsa veritate. Id telum (inquit) vtrùm vis longè volare, magnis viribus, validísque lacertis contortum, an aliquid obstare posse censes? Virg. lib. 2. *validis ingentem viribus hastam Contorsit.* QVO FVERIT MISSVM] eò volare & peruenire, quò fuerit missum. sic autem legendum non, quod fuerit. Sic enim loquitur septimo ab hinc versu infrà. *volare* autem translatè positum est. Virg. lib. 9. *volat Itala cornus Aëra per tenerum.* Hom. ἰλια.ν. ἀπὸ ἔπτατο πικρὸς ὀϊστός. QVORVM VTRVNQVE TIBI EFF.] id est vtruncunque sumseris, effugiendi viam tibi intercludit: vtruncunque dixeris, elabi non potes, ita vt cogaris concedere & fateri omne esse infinitum, seu sine fine in omneis parteis patêre. QVOD PROHIBEAT, OFFICIATQVE, &c.] sic legendum. *prohibeat* autem proceleumaticus est, vt *Genua labent*: & alibi, *Arietat in portas. officiat*, id est obstet. NON EST EA FINI PROFECTO] sic restitui Io. Aurato approbatore, atque adeò auctore. sententia autem perspicua est. Siue (inquit) obstet aliquid telo, quo minus eò, quò missum est, perueniat, nempe ad finem: siue foras fertur: profectò non erat is finis, quem esse posueras. natum autem mendum est ex nomine *fini*, in quos elisum est, vt integrum sit, *finis*: & ex voce *profectò*: qua deprauata factum est ab imperitis & indoctis, *profectum*, & ex, *ea*, *à*. Solet autem Lucretius libenter hoc aduerbium *profectò* vsurpare, & in extremo versu ponere, vt sup. *Tactus enim leti omnibus esset causa profectò*. & inf. eod. lib. *Nec quos quæque darent motus pepigere profectò*. & lib. 3. *Nec, quod sub magno scrutentur corpore, quicquam Perpetuam ætatem poterunt reperire profectò*. ibidem. *Hæc neque sunt vsquam, neque possunt esse profectò*. EFFVGIVMQVE FVGAE PROLATET] id est, & vt fugæ copia, id est spatij infinitas perpetuam telo effugiendi, atque euolandi locum præbeat. *prolatare* est amplificare, & porrotenus latius facere.

Præterea, spatium summaï totius omne
Vndique si inclusum certis consisteret oris:
Finitúmque foret: iam copia materiaï
Vndique ponderibus solidis confluxet ad imum:
Nec res vlla geni sub cæli tegmine posset:
Nec foret omnino cælum, neque lumina solis:
Quippe vbi materies omnis cumulata iacêret
Ex infinito iam tempore subsidendo.
At nunc nimirum requies data principiorum
Corporibus nulla'st: quia nil est funditus imum:
Quò quasi confluere, & sedes vbi ponere possint:

Semper

Semper & adsiduo motu res quæque genuntur
Partibus in cunctis, æternáque suppeditantur
Ex infinito cita corpora materiaï.
Postremò ante oculos rem res finire videtur:
Aër dissepit colleis, atque aëra montes:
Terra, mare, & contrà mare terras terminat omneis.
Omne quidem verò nihil est, quod finiat extrà.
Est igitur natura loci, spatiúmque profundi:
Quod neque clara suo percurrere flumina cursu
Perpetuo poßint æui labentia tractu:
Nec prorsum facere, vt restet minus ire meando.
Vsqueadeò paßim patet ingens copia rebus
Finibus exemtis in cunctas vndique parteis.

CONFLVXET] confluxisset: cuiusmodi sunt illa apud Virg. *vixet* pro *vixisset*, *exstinxem* pro *extinxissem*, apud Horat. *erepsemus* pro *erepsissemus*, *diuisse* pro *diuisisse*, *euasti* pro *euasisti*. apud hunc eundem *consumse* pro *consumsisse*: & alia sexcenta. NEC RES VLLA GENI] sic restitui, reclamantibus quidem omnibus codicibus: sed peruincente veritatis voce. *geni* autem valet gigni, vt sæpe iam admonui. SVB CAELI TEGMINE] sub cælo. M. Tull. in Arato *Inde est ales auis lato sub tegmine cæli.* QVIPPE VBI] quippe quia. GENVNTVR] gignuntur. SVPPEDITANTVR] ποιζεται: suggeruntur, & sufficiuntur ad res gignendas. POSTREMO] argumentum à dissimili noto, & confesso. aër quidem mõteis terminat, & montes aëra, & ita de ceteris: sed omne nulla re extrinsecus terminari potest, cum extra omne nihil sit: vel dic esse argumentum à simili hoc modo: si omne esset finitum, necesse esset id ab aliqua re externa terminari, quemadmodum, quæ in promtu sunt, aër monteis terminat, montes aëra finiunt, terra mare, & mare terram: sed nihil est extrà quod omne terminet: ergo omne est infinitum. VT RESTET MINVS IRE MEANDO] nec possunt facere flumina meando, id est fluendo, & labendo, vt minus viæ restet. in quibusd. codicib. legitur *percurrere fulmina cursu*. quam scripturam non probo.

Ipsa modum porrò sibi rerum summa parare
Ne poßit, natura tenet: quia corpus inani,
Et quod inane autē'st, finiri corpore cogit:
Vt sic alternis infinita omnia reddat.
Aut si, etiam alterutrum si terminet alterum eorum,

Simplice natura pateat tamen immoderatum:
Nec mare, nec tellus, nec cæli lucida templa,
Nec mortale genus, nec diuûm corpora sancta
Exiguum possent horai sistere tempus.
Nam dispulsa suo de cœtu materiai
Copia ferretur magnum per inane soluta:
Siue adeò potius nunquam concreta creasset
Vllam rem, quoniam cogi disiecta nequisset.
Nam certe neque consilio primordia rerum
Ordine se quæque, atque sagaci mente locarunt:
Nec quos quæque darent motus pepigere profectò:
Sed quia multa modis multis mutata per omne
Ex infinito vexantur percita plagis:
Omne genus motus, & cœtus experiundo,
Tandem deueniunt in taleis dispositura,
Qualibus hæc rebus consistit summa creata:
Et multos etiam magnos seruata per annos,
Vt semel in motus coniecta'st conuenienteis,
Efficit, vt largis auidum mare fluminis vndis
Integrent amnes, & solis terra vapore
Fota nouet fœtus, summissáque gens animantum
Floreat, & viuant labentes ætheris ignes.
Quod nullo facerent pacto, nisi materiai
Ex infinito suboriri copia posset,
Vnde amissa solent reparari in tempore quoque.
Nam veluti priuata cibo natura animantum
Diffluit amittens corpus: sic omnia debent
Dissolui, simul ac defecit suppeditare
Materies recta regione auersa viai.
Nec plagæ possent extrinsecus vndique summam
Conseruare omnem, quæcunque est conciliata.
Cudere enim crebrò possunt, partémque morari,
Dum veniant aliæ, ac suppleri summa queatur.

Interdum resilire tamen coguntur, & vna
Principiis rerum spatium, tempúsque fugaï
Largiri, vt poßint à cœtu libera ferri.
Quare etiam atque etiam suboriri multa necesse'st.
Et tamen vt plagæ quoque poßint suppetere ipsæ,
Infinita opus est vis vndique materiaï.

IPSA MODVM PORRO] natura (inquit) impedit, quò minus summa rerum sibi modum, seu finem comparare posſit, propterea quòd inane corpore, seu pleno terminatur: corpus seu plenum inani. Nam (vt dicebat Epicurus) *τὸ πᾶν ἄπειρόν ἐστι τῷ τε πλήθει τῶν σωμάτων, καὶ τῷ μεγέθει τοῦ κενοῦ*, id est omne, seu vniuersum, infinitum est & multitudine corporum, & magnitudine inanis. AVT SI ETIAM ALTERVTRVM SI TERMINET ALTERVM EORVM, SIMPL. NATVRA PATEAT TAMEN IMMOD.] Si quis locus est in hoc libro difficilis, & obscurus, hic est: neque fortasse mendo vacat. Ioannes Auratus homo acerrimi iudicij, idémque amicus, & collega meus, putabat priorem quidem versum sic esse legendum, vt legitur in vulgatis: *Aut etiam alterutrum nisi terminet alterum eorum*: posteriorem sic: *Simplice natura pateat totum immoderatum*: (nam in vulg. legitur *tantum*) vt per *totum* intelligamus *τὸ πᾶν*, quod aliàs appellat, *omne*: *immoderatum* autem *simplice natura*, id est infinitum vna natura, videlicet inani: Sed libri omnes manuscripti habent, *pateat tamen*: neque habent copulationem &, post vocem *natura*: & ita vulgati Parif. Veneti, Vicetini. cuius scripturæ rationem explicare non possum, nisi quis dicat ita legendum in priore versu, vt nos excudendum curauimus, *Aut si, etiam alterutrum si terminet alterum eorum, Simplice natura pateat tamen immoderatum*: hac sententia. Aut si, etiam si alterutrum terminet alterum eorum, pateat tamen immoderatum simplice natura, id est inane tamen sit infinitum vnica natura, hoc est corpora prima non sint infinita, sed inane duntaxat sit infinitum, &c. Sed quomodo si alterutrum ab altero vsque ad infinitum, terminatur, potest esse alterum duntaxat infinitum? Omnino locus est mihi quidem inexplicabilis, neque habeo, quod afferam, quicquam melius. scripturam igitur quæ reperitur in omnibus libris vulgatis, quod ad priorem versum attinet, videamus, eámque sic interpretemur.: Aut etiam nisi alterutrum alterum eorum terminet, & si immoderatum simplice natura, id est spatium immensum vnica natura tantummodo pateat, quod est dicere, si inane duntaxat sit infinitum, corpora autem prima sint finita: nec mare, nec, &c. Atque hanc huius implicatisſimi loci explicationem probabat Muretus. ego alteram magis probo. Sic autem vsurpauit vocem *immoderatum* M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. *Vides sublime fusum, immoderatum æthera, Qui tenero terram circumuectu amplectitur.* NEC CAELI LVCIDA TEMPLA] Ennius apud M. Tull. lib. 2. de diuin. *Quanquā multa manus ad cæli cærula templa Tendebam lacrymans.* SIVE ADEO POTIVS] *διόρθωσις*. quid dixi futurum

fuisse, vt copia materiaï de suo cœtu & cõcilio depulsa per inane immensum differretur? immo verò nunquam quicquam cõgrediendo genuisset: ratio est in promtu: quoniam si inane duntaxat esset infinitum, prima autem corpora finita: nunquam illa congredi, nũquam cohærere potuissent, sed per infinitum inane dispersa vagarentur. QVONIAM COGI DISIECTA] id est quoniam cum materia esset dissipata & distracta, in vnum conuenire, & conciliari non potuisset. NAM CERTE] ocupatio. diceret enim aliquis. at mens, aut Deus posset materiam dissipatam colligere, & congregare, & ita res creare. hoc negat, & refellit Lucretius ex Epicuri sententia. ORDINE SE QVAEQVE, ATQVE SAGACI] hanc scripturam traxi ex quattuor manuscr. codicibus leui immutatione facta, longe (opinor) vulgata meliorem, &, nisi fallor, veram, & rectam. Ordo autem verborum, & sententia hæc est. nam certè neque primordia rerum se queque ordine locarunt consilio, id est consultò, atque sagaci mente, neque pepigere, &c. sic autem habent lib. manuscr. *Ordine se suo quæque, atque sagaci mente locarunt.* VEXANTVR PERCITA PLAGIS] Democritus dicebat κινεῖσθαι τὰ σώματα κατ' ἀλλ' ἀλληλοτυπίαν ἐν τῷ ἀπείρῳ, id est moueri corpora prima in infinito plagis mutuis ac reciprocis. Sic M. Tull. de Epicuro lib. 1. de Finibus. *Censet in infinito inani, in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec vltimum, nec extremum sit, corpora indiuidua ita ferri, vt concursionibus inter se cohærescant*: quem locum suprà protuli. sed non dissimulabo in codicibus duobus manuscriptis, Faërni, Tethij, scriptum esse, *versantur perc. pl.* AVIDVM MARE] Horat. auarum appellat. INTEGRENT AMNES] sic legẽdum. & ita scriptum est in quinque lib. manuscr. VAPORE] id est calore, vt sæpe aliàs. & ita Virg. & Horat. non semel. VIVANT] tralatio est ab animatis ad ignem admodum vsitata scriptoribus omnibus Græcis ac Latinis. Horat. od. 21. lib. 3. *viuæque producẽt lucernæ, Dum rediens fuget astra Phœbus.* Sic Græci scintillam ζώπυρον id est ignem viuum, seu ignis vitam, & ζωπυρεῖν apud illos valet ignem excitare. SVBORIRI] in locum decedentium, aut pereuntium oriri, & quasi subuenire, atque in subsidium oriri. VNDE AMISSA SOLENT REP. IN TEMPORE QVOQVE] huius scripturæ sententia non est obscura. hoc enim per eam significatur, materiæ copia in locum eius, quæ defluit ex corporibus compositis, & rebus genitis, suboriente, in quoque tempore ea quę sunt amissa reparari, ac resarciri. proximè autem accessi ad scripturam veterem. Nam in libris manuscriptis ferè omnibus legitur partim *in tempore quæque*: pattim *in tempore quoque*: in plerisque autem impressis, *in corpore quæque*: ex qua lectione quidam legi volunt *in corpore quoque*: id est in quaque re genita corporea. Quòd si quis malet legi, *reparari corpora quæque*, vt quidam vir doctus, non repugnabo: ego tamen vel eam quam secutus sum, & antiquam tutiorem esse puto: vel hanc *in corpore quoque.* AMITTENS CORPVS] sic loquitur M. Tull. lib. 7. epist. ad Gallum. *Ego hîc cogito commorari, quoad me reficiam. Nam & vireis, & corpus amisi.* DEFECIT] desiit. RECTA REGIONE AVERSA VIAI] sic restitui aliorum locorum similium testimonio vsus lib. 2. *Sed nihil omni-*

no recta regione viai Declinare quis est, qui possit cernere, sese? idem lib. 4. *Eucit enim sulci recta regione, viaq; Vomerem, atque locis auertit seminis ictum.* sic Virg. lib. 2. Æneid. *nota excedo regione viarum.* Idem lib. 7. *Nec sidus regione viæ, littúsve fefellit.* NEC PLAGAE POSSENT] sic habent aliquot libri typis excusi, & duo manuscr. alij, *possunt*. ego *possunt* nō improbo: & ita hi duo versus pendebunt ex superiorib. hoc modo. Nec simul ac materia defecit, plagæ possunt extrinsecus summam conseruare. *possent*, etiam legere licet: eritque sententia aperta hoc modo: nec plagæ possent, &c. si materia deficeret. PARTEMQVE MORARI] quidam libri habent *partímque morari.* CONCILIATA] id est congregata, coacta, congressa. QVEATVR] suppleri queatur. sic loquebantur veteres. Plautus Satyrione. *retrahi nequitur, quoquo progressa est semel.* Cato lib. 1. Orig. *fana in eo loco compluria fuere. ea exaugurauit, præterquam, quod Termino fanum fuit, id nequitum exaugurari.* Pacuui. *si qua potestur inuestigari via.* M. Tull. epist. lib. 9. ad Papir. *qui primus Papisius est vocari desitus.* Idē alibi: *nunc de rep. consuli cœpti sumus.* Virg. li. 7. *Quod fieri ferro, liquidóve potestur electro.* Idē Lucre. lib. 3. *Quod tamen expleri nulla ratione potestur.* suppleri autē, id est aliis corpusculis succedētibus redintegrari, atq; expleri: ex quo verbo, supplementū natum est. COGVNTVR] plagæ. VT POSSINT] principia rerū, & corpora prima. nō enim omnia corpora prima, cum omnibus cohærere & copulari possunt. ea igitur, quæ cum aliquibus cohærere non possunt, à cœtu & concilio libera feruntur, & vagātur, donec cum aliis copulētur. Prętérea ex rebus genitis quotidie, atq; adeò singulis horarum momentis corpora prima decedunt, neque perpetuò cum iis, quibus cum semel coiuerint, cohærescunt. A COETV] à cōgressu. ET TAMEN VT] nam nisi corpora prima sint infinita, perpetuæ plagæ suppetere nequeant. INFINITA OPVS EST VIS, &c.] *opus est vis*, genus loquēdi bonis scriptoribus vsitatum: sic lib. 3. *Materies opus est.*

Illud in his rebus longè fuge credere, Memmi,
In medium summæ (quod dicunt) omnia niti,
Atque ideò mundi naturam stare sine vllis
Ictibus externis, neque quoquam posse resolui
Summa atque ima, quòd in medium sint omnia nixa,
Ipsum si quicquam posse in se sistere credis:
Et quæ pondera sunt sub terris, omnia sursum
Nitier, in terráque retrò requiescere posta:
Vt per aquas quæ nunc rerum simulacra videmus.
Et simili ratione animalia subtu' vagari
Contendunt, neque posse è terris in loca cæli
Reccidere inferiora magis, quàm corpora nostra

Sponte sua poßint in cæli templa volare:
Illic cum videant solem, nos sidera noctis
Cernere, & alternis nobiscum tempora cæli
Diuidere, & noctes pariles agitare, diésque.
Sed vanus stolidis hæc omnia finxerit error:
Amplexi quòd habent peruersè prima viaï.
Nam medium nihil esse potest, vbi inane, locúsque
Infinita: neque omnino, si iam medium sit,
Poßit ibi quicquam hac potius consistere causa,
Quàm quauis alia longè regione manere.
Omnis enim locus, ac spatium, quod inane vocamus,
Per medium, per non medium concedat oportet
Aequè ponderibus, motus quacunque feruntur.
Nec quisquam locus est, quò corpora cum venêre,
Ponderis amissa vi poßint stare in inani.
Nec quod inane autê st, illis subsistere debet,
Quin, sua quod natura petit, concedere pergat.
Haud igitur possunt tali ratione teneri
Res in concilio medij cuppedine victæ.
Præterea quoniam non omnia corpora fingunt
In medium niti, sed terrarum, atque liquorum,
Humorem ponti, magnísque è montibus vndas,
Et quasi terreno quæ corpore contineantur:
At contrà tenueis exponunt aëris auras,
Et calidos simul à medio differrier igneis,
Atque ideò totum circumtremere æthera signis,
Et solis flammam per cæli cærula pasci,
Quòd calor à medio fugiens ibi colligat igneis.
Quippe etiam vesci è terra mortalia sæcla:
Nec prorsum arboribus summos frondescere ramos
Posse, nisi à terris paullatim cuique cibatum
Terra det: at suprà circumtegere omnia cælum,
Ne volucrum ritu flammarum mœnia mundi

Diffugiant subitò magnum per inane soluta,
Et ne cetera consimili ratione sequantur:
Néve ruant cæli tonitralia templa supernè,
Terráque se pedibus raptim subducat, & omnes
Inter permistas terræ, cælique ruinas
Corpora soluentes, abeant per inane profundum,
Temporis vt puncto nihil extet relliquiarum,
Desertum præter spatium, & primordia cæca.
Nam quacunque prius de parti corpora cesse
Constitues, hæc rebus erit pars ianua leti:
Hâc se turba foras dabit omnis materiaï.
Hæc si pernosces parua perfunctus opella,
(Nanque alid ex alio clarescet,) non tibi cæca
Nox iter eripiet, quin vltima naturaï
Peruideas, ita res accendent lumina rebus.

ILLVD IN HIS REBVS] Peripateticorum, & veterum Academicorum & Stoicorum, & omnium denique, qui vnum mundum, eúmque finitum esse volunt, hæc sententia est, omnia grauia in medium ferri, leuia à medio ad extremum: Epicurus autem & ceteri, qui mundos censent esse innumerabileis, & omne infinitum: neque extremum, neque medium esse concedunt. Ita eorum ratione neque grauia in medium, neque leuia ad extremum mouentur. M. Tull. lib. 2. de nat. deor. *Omnes enim partes mundi vndique medium locum capessentes nituntur æqualiter. maximè autem corpora inter se iuncta permanent, cum quodam quasi vinculo circundata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & conuertit extrema.* OMNIA] grauia: nam sic definit Arist. graue lib. 1. de cælo: quod suapte natura ad mediũ fertur: leue, quod à medio. NITI] incumbere, vergere. MVNDI NATVRAM] οὐσίαν. SVB TERRIS] sub medio terrarum puncto, quod centrum appellant. SVRSVM] ad punctum medium: quod tamen Aristoteli est deorsum ferri. IN TERRAQVE RETRO REQVIESCERE POSTA] sic habent quinque lib. manuscr. & ita legendum, non vt in vulgatis *in terráque retro requiesse reposta.* RETRO] πάλιν, contrà. ANIMALIA SVBTV' VAGARI] magna est hoc loco scripturæ varietas. in aliis enim codicibus scriptum est *supra vagari*, in aliis *cuncta vagari*, in aliis *suapta*, in aliis *suapte.* ego *subtu'* reposui: quæ lectio perspicuè recta, & vera est. *subtus* autem, id est sub pedibus nostris, & sub medio terræ puncto, in regione ἀντιχθόνων, & ἀντιπόδων. RECCIDERE] sic lib. Paris. & Veneti antiquiores, à quibus

non diſcrepant manuſcripti. INFERIORA] id eſt quæ loca ſunt nobis inferiora: ſed animalibus illis anticthonibus, atque antipodibus ſuperiora. contendunt (inquit) ea animalia, quæ ſub pedibus noſtris viuunt, nihilo magis recidere poſſe in cælum, quod eſt nobis inferius, quàm nos poſsimus ſponte noſtra in cælum noſtri hæmiſphærij volare. CAELI TEMPLA] ſic ſuprà, *nec cæli lucida tẽpla*. ILLIC CVM VIDEANT SOLEM] quattuor libri manuſcripti habent *illi. illi* autem, ſi hęc ſcriptura placet, poſitum puto pro *illic*, vt apud Terent. Phorm. *Interea dum ſedemus illi, interuenit adoleſcens quidam*. ego tamen vulgatam ſcripturam ſecutus ſum ſuſpicatus. c. litteram vocis antecedentis poſtremam à librario eſſe omiſſam propter ſimilem primam vocis ſubſequentis. quod ſæpe reperimus factum in libris manuſcriptis: cuiuſmodi eſt illud apud Horat. ſaty. 3. lib. 2. *Qui ſpecies alias veri, ſceleriſque tumultu Permiſtas capiet*. vbi ego verisſima & certisſima cõiectura ductus, reſtitui *Qui ſpecies alias veris*, id eſt differẽteis à veris. hoc igitur ſentit Lucret. contendunt ij de quibus loquimur, cum homines, qui ſub pedibus noſtris viuunt, ſolem vident, id eſt cum eis dies eſt, nos ſidera cernere, id eſt nobis eſſe noctem. ET NOCTEIS PARILEIS AGITARE, DIESQVE] ſic omnes ferè vulgati, & nonnulli manuſcripti habent, plures tamen item manuſcripti. *parileis agitare diebus*: quibuſcum congruunt Pariſienſes. ego tamen alteram ſcripturam potius ſecutus ſum, quia videtur hoc dicere Lucret. eos homines qui ſub pedibus noſtris habitant, dies & nocteis nobis, ſeu noſtris diebus ac noctibus, pares atque æquales agere. SED VANVS STOL. HAEC OM. FINXERIT ERROR] ſic habent tres libri manuſcripti: vulgati autem ferè omnes *parturit error*. à duobus aliis manuſcriptis abſunt ſex verſus, qui deinceps ſequuntur. *finxerit* autem interpretor, fingendi anſam & cauſam præbuerit, & præbuiſſe credibile eſt. AMPLEXI QVOD HABENT] id eſt quia amplexi ſunt, & tenent peruersè prima elementa, & primas vias naturæ inueſtigandæ: quia ſtatim ab initio non ſunt ingreſsi veram naturæ cognoſcendæ viam, ſed longè diuerſam. iam verò *amplexi habent* ſic dictum vt à Virgil. lib. 2. Æneid. *& diuûm amplexæ ſimulacra tenebant*: & ab ipſo Lucret. lib. 6. *Semina habent ignis tedæ, ſtuppæque tenẽtes*. Neque enim probo lectionem vulgatam *Amplexi quod habent*, &c. *prima viai* autem ſic dictum, vt *vltima naturai*, *abdita templi*, acuta belli, *abdita terrai*, *cærula cæli*, & ſimilia. NAM MEDIVM NIHIL] μέσον (inquit Ariſt. lib. 4. de cælo, ἐναντίον τῷ ἐσχάτῳ, id eſt contrarium vltimo eſt. itaque ſi non eſt extremum, nec medium eſt. QVAM QVAVIS AL. L. REGIONE] nec ſi demus eſſe medium, (inquit) propter hanc cauſam in medio potius, quàm in quouis alio loco quicquam conſiſtere queat. corruptè habent libri quidam typis excuſi, *alia longè ratione*. CONCEDAT OPORTET AEQVE] *concedat*, id eſt cedat. *æquè*, id eſt æqualiter. malè autem in vulgatis libris legitur, *Æquis põderibus*. Nam præter auctoritatem veterum codicum, ex illo loco, qui eſt lib. 2. intelligere licet, hîc quoque legendum *Æquè*, non æquis. *Omnia quapropter debent per inane quietum Æquè ponderibus non æquis concita ferri*. MOTVS QVAC. FER.] quidam vir doctus putat legendum, *ponderibus motis quacunque feruntur*.

runtur. *feruntur* autem videlicet *pondera.* quidam *motu quacunque feruntur.* NEC QVISQVAM] id eſt nec quiſquam locus inanis eſt, ad quem cum corpora peruenerunt, poſsint in eo inani ſtare tanquam pondere ſpoliata: nec verò inane corporibus ſubſiſtere vllo modo poteſt. SVBSISTERE] id eſt fundamenti loco eſſe, fundamenti vicem præbere, ὑφίσταται. ſic lib. 2. *At contrà nulli de nulla parte, nec vllo Tempore inane poteſt vacuum ſubſiſtere rei.* QVIN SVA QVOD NAT. PETIT,] id eſt, quin potius ſemper concedat, id eſt cedat, & viam, ac locum det corporibus: quod ipſius natura petit, ac poſtulat. IN CONCILIO] id eſt in congreſſu, in cœtu. CVPPEDINE] id eſt cupidine. PRAETEREA QVONIAM, &c.] ſi quis hunc locum vſque ad extremum attentè legat, non erit ei fortaſſe facile, quò referatur, & quam quaſi ἀνταπόδοσιν habeat, videre. Omnino niſi dicamus pendêre è ſuperioribus illis, *Sed vanus ſtolidis*, &c. hoc modo, *Amplexi quòd habent peruerſe prima viai*, &c. *Præterea quoniam*, &c. SED TERRARVM, ATQVE LIQVORVM] tres lib. manuſcripti. *ſed terrarum atque liquoris*, vt legendũ fortaſſe ſit, *ſed terrai, atque liquoris.* EXPONVNT] dicũt. DIFFERRIER] diſsipari, diſpergi, vt lib. 2. *Scintillas agere, & latè differre fauillam.* CAELI CAERVLA] lib. 5. *cærula ponti.* & ibid. *cærula mundi.* ET SOLIS FLAMMAM PER CAELI CAER. PASCI] ſup. *vnde æther ſidera paſcit?* & lib. 5. *Quò cuiuſque cibus vocat, atque inuitat eunteis.* QVIPPE ETIAM] quidam putant eſſe Lucretij verba oſtendentis philoſophos illos etiam in eo errare, quòd non omnia corpora fingant in medium niti, ſed corpora terrarum, atque aquarum duntaxat. nam etiam corpora grauia (inquit Lucret.) videmus quodámodo ſurſum ferri, quando animalia mortalia è terra veſcuntur, &c. Sed videtur potius eorum philoſophorum eſſe ratio, per quam dicunt leuia corpora, vt flammas, & vapores ſurſum ferri, iíſque ſolẽ, & ſidera paſci. Omnino locus eſt mihi quidem difficilis, atque obſcurus. MOENIA MVNDI] id eſt ambitus mundi. metaphora. CONSIMILI RATIONE SEQVANTVR] ſecutus ſum fidem quattuor librorum manuſcriptorum, quibuſcum faciunt cod. Veneti antiquiores & Pariſienſes. nam ceteri vulgati habent, *ferantur.* TONITRALIA] ſic habent quattuor libri manuſcripti: quos ſecutus ſum. nam vulgati habent *penetralia. tonitralia* autem interpretor loca in quibus fit tonitru: βροντεῖα Græci nominant: vel in quibus habitat is qui tonat, Deus. RAPTIM] id eſt rapientium in modum, ſeu celeriter, vt ſup. *nil ab ſe quod poßit mittere raptim.* Horat. epiſt. 2. lib. 2. *Exiguo, gratóque fruaris tempore raptim.* SVBDVCAT] ſubtrahat. Virg. Menalca. *Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur omnis.* idem lib. 3. Æneid. *Tollimur in cælum curuato gurgite, & iidem Subducta ad maneis imos deſcendimus vnda.* ET OMNES INTER PERM. TERRAE CAELI'QVE] hunc locum reſtitui coniectura ductus, ab vno tamen codice veteri adiutus, in quo vox *rerum* erat aliena manu ſcripta, & tota in litura merſa. ſententia autem verborum hęc mihi videtur eſſe: & ne homines ſoluentes inter cæli, & terræ ruinas, corpora prima, ex quibus conſtant, id eſt in ſua principia reſoluti, abeant per inane profundum. quidam tamen *ſoluenteis* legunt caſu quarto, vt coniun-

BIBLIOTHECA IMPERIALIS IMPR.

gatur cum voce *ruinas*. vulgata autem scriptura *rerum, cælique*, mihi nullo modo probatur. nam rerum appellatione etiam cælum continetur. DE PARTI CORPORA CESSE] sic restitui ab vno codice manuscripto admonitus in quo scriptum erat, *corpora adcesse*, nō sine litura: suspicatus primùm scriptorem librarium peccasse quòd vocalem a. bis scripserit, hoc modo *corpora acesse*, deinde suprà litteram c. ab homine qui vocē *acesse* Latinam non esse videret, sed mendum tollere nequiret, d. positum esse: vt legeretur *adesse*: deinde ex illo verbo corrupto *acesse*, seu *adesse*, seu *adcesse* factum *deesse* cum esset potius *cesse* reponēdum: quod nos fecimus. Iam hoc *cesse* coniungo cum præpositione *de*, quæ antecedit, vt sit *decesse*, pro *decessisse*. sic infrà lib. 2. *Propterea quia, quæ decedunt corpora cuique, Vnde abeunt, minuunt.* & lib. 3. *Aut aliquo cum iam succus de corpore cessit.* IANVA LETI] id est causa interitus: metaphora est. sic lib. 3. Haud igitur lethi præclusa est ianua menti. & lib. 5. *Haud igitur leti præclusa est ianua cælo.* Virg. Æn. 2. *patet isti ianua leto*. sic Arnob. lib. 2. aduersus genteis. *Omnis enim passio, leti atque interitus ianua est*, &c. PARVA PERFVNCTVS OPELLA] hæc est sine dubio vera, & germana scriptura à me restituta. ita autem Latini loquuntur *perfungi opera, labore, periculo*. Iam vox *opella* ab opera diminuta est: Horat. epist. ad Mæcen. 2. lib. 1. *& opella forensis Adducit febreis.* ALID] aliud, vt sup. VLTIMA NATVRAI] *vltima naturaī*, *vt prima viai* suprà. vltima autem naturæ intellige vltimas seu primas naturæ causas.

DIONYS. LAMBINVS P. RONSARdo poëtarum Gallorum principi.

CVM primum T. Lucretij Cari librum de natura rerum Errico Memmio propter grauißimas, & iustißimas causas dicassem, Ronsarde, hunc secundum me tibi donare debere non leuioribus causis adductus iudicaui. Primùm enim poëtarum Gallorum sine controuersia princeps & es, & haberis. Deinde quemadmodum noster Lucretius Latinorum primus naturam rerum, & philosophiam (mitto dicere quam: do etiam deliram, & in multis impiam) Latinis versibus, iisque ornatißimis, ac politißimis illustrauit: ita tu per amœnißima omnium poëtarum Græcorum, ac Latinorum nemora diu peruagatus, atque ex eorum liquidißimis, & purißimis fontibus infinita rerum nostris hominibus inauditarum vbertate, hausta ea poëmata sermone Gallico in vulgus edidisti, quæ Homeri, Hesiodi, Pindari, Anacreontis, Apollonij, Theocriti, Callimachi, Virgilij, Horatij, Tibulli, Propertij, Ouidij, & ceterorum λεκύθους, & μυροθήκια redolerent. Huc accedit, quòd ego paullo te natu grandior te adolescentem (vt probè meminisse potes) ad Græcarum litterarum studia, quanuis currentem, incitaui: tibi etiam (vt ipse prædicare soles) in scriptoribus Græcis ac Latinis versanti, quasi lumen sæpe prætuli. Deinde tu me elegantißimo quodam, & propè diuino carmine, quod immortale cum ceteris tuis scriptis, futurum esse confido, amplißimè ornasti, memoriæque sempiternæ commendasti. Postremò amicitiam nostram ex optimis initiis ortam, & profectam cùm absente me, aßidua mei recordatione aluisti: tùm post longinquas, & diuturnas peregrinationes meas patriæ reddito, plurimis, & illustribus amoris signis, summisque erga me studiis amplificasti, atque auxisti. His igitur causis impulsus hunc secundum librum, in quo de primorũ corporum motu, de figuris eorũ varijs, & tamẽ finitis, numero infinito, natura simplicißima, omniúmque colorum, atque adeò omnium primarum qualitatum experte, de mundis innumerabilibus, qui fortuito illorum corpusculorum concursu (rideamus licet Epicuri deliria) & oriuntur, & intereunt, hunc (inquam) librum amicitiæ nostræ testem futurum sempiternum tibi libens, atque ex animo dono.

T. LVCRETII CARI DE·RERVM NA·TVRA,

LIBER SECVNDVS.

SVaue, mari magno turbãtibus æquora vẽtis,
E terra magnum alterius spectare laborem.
Non quia vexari quenquã'st iucunda voluptas,
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suaue'st.
Suaue etiam belli certamina magna tueri,
Per campos instructa tua sine parte pericli:
Sed nil dulcius est, bene quàm munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena:
Despicere vnde queas alios, paßimque videre
Errare, atque viam palanteis quærere vitæ,
Certare ingenio, contendere nobilitate,
Nocteis atque dies niti præstante labore
Ad summas emergere opes, rerúmque potiri.
O miseras hominum menteis, ô pectora cæca:
Qualibus in tenebris vitæ, quantísque periclis
Degitur hoc æui, quodcunque est! nónne videtis
Nil aliud sibi naturam latrare, nisi vt cum
Corpore seiunctus dolor absit, mente fruatur
Iucundo sensu, cura semota, metúque?
Ergo corpoream ad naturam pauca videmus
Esse opus omnino, quæ demant quenque dolorem.
Delicias quoque vti nullas substernere poßint:
Gratius interdum neque natura ipsa requirit.
Si non aurea sunt iuuenum simulacra per ædeis
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis vt suppeditentur,

Nec domus argento fulget, auróque renidet,
Nec citharis reboant laqueata, auratáque templa:
At tamen inter se prostrati in gramine molli,
Propter aquæ riuum, sub ramis arboris altæ
Non magnis opibus iucundè corpora curant,
Præsertim cum tempestas arridet, & anni
Tempora conspergunt viridanteis floribus herbas.
Nec calidæ citius decedunt corpore febres,
Textilibus si in picturis, ostróque rubenti
Iacteris, quàm si plebeia in veste cubandu'st.

SVAVE MARI MAGNO, &c.] Videntur hæc ex illis Menandri sumta, Ὡς ἡδὺ τὴν θάλατταν ἀπόθεν γῆς ὁρᾷν, ὦ μῆτερ, ἐστὶ μὴ πλέοντα μηδαμῶς: id est quàm suaue est, mater, procul è terra mare cernere, non nauigantem. non dissimile est illud Oppiani βιβλ. ε ἁλιευτ. ἀλλὰ θάλασσα χαῖρε μοι ἐκ γαίης, ἔκαθεν δέ μοι ἤπιος εἴης: id est *At mare salue Ex terra mihi, longè autem mihi propitium sis.* eodem pertinent illa M. Tull. lib. 2. epist. ad Attic. *Nunc verò cum cogar exire de naui non abiectis, sed ereptis gubernaculis, cupio istorum naufragia ex terra intueri : cupio, vt ait tuus amicus Sophocles*, καὶ ὑπὸ στέγῃ πυκνῇ πυκνᾶς ἀκοῦσαι ψεκάδος εὑδούσῃ φρενί. quem Sophoclis locum profert Stobæus ex Tympanist. paulo integriorem. τί τοῦτο χάρμα μεῖζον ἂν λάβοις ποτὲ τοῦ γῆς ἐπιψαύσαντ' ὑπὸ στέγῃ πυκνῇ πυκνᾶς ἀκοῦσαι ψεκάδος εὑδούσῃ φρενί; id est *quam maiorem animo lætitiam percipere queas, quàm terra potientem sub denso tecto imbrem crebrum audire mente quieta, & tranquilla?* E TERRA MAGNVM ALT.] hunc versum testem producit Nonius Marcell. TVA SINE PARTE PERICLI] secutus sum scripturã quattuor librorum manuscriptorum, quibuscum cõsentiunt libri Parisienses, Aldini & Vicetini: atque hanc lectionem longè anteponunt vulgatæ viri doctissimi : in his M. Antonius Muretus. vulgati autem habent *tui sine parte pericli.* BENE QVÀM] ordo verborum est. quàm tenere edita templa, id est altas arceis benè munitas sapientum doctrina. tralatio est perpetua. DESPICERE VNDE] ex quibus templis, seu arcibus possis deorsum aspicere, &c. hoc enim propriè valet verbum despicere: Virg. lib. 1. Æneid. *Despiciens mare veliuolũ, terrásque iacenteis.* Et despectare. idem Virgil. lib. 10. *Ille sedens victor flammas despectat ouanteis.* sic & despectus, est è loco superiore aspectus. Cæs. lib. 2. de bello Gall. *quod oppidũ cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupeis, despectúsque haberet, &c.* PALANTEIS] vaganteis. palantis enim non patrij casus est, sed accusandi, numeri multitudinis. O MISERAS HOM.] Luctat. Firm. profert hos versus lib. 1. instit. sed legit *O stultas hominum, &c.* DEGITVR HOC AEVI] apud Nonium Marcellũ sic legitur hic versus, *Degimus hoc æui, &c.* HONNE VIDETIS, &c.] sic omnes libri vul-

gati: Veteres autem, & manuscripti ferè omnes, *nónne videre est, &c.* LATRARE] id est poscere. Festus. *Latrare Ennius pro poscere posuit.* NISI VT CVM CORPORE SEIVNCTVS, &c.] hæc est recta & germana scriptura, quam partim coniectura, partim ex auctoritate trium librorum manuscriptorum restitui. Ordo autem & sententia horum verborũ est, nónne videtis, seu nónne videre est, naturam nihil aliud sibi latrare, hoc est poscere, nisi vt cùm dolor absit à corpore, etiam mente fruatur iucundo sensu, id est voluptate, semota ab omni cura, & metu? Omnes igitur libri manuscripti habent *mente*, sine vlla varietate: quibuscum congruunt nonnulli typis excusi, vt Parisienses, Veneti antiq. Vicetini. in eo autem dissentiũt & hi ab illis, & illi inter se, quòd alij habent *nisi vt qui*, alij *nisi vt cui*, alij *nisi vtque*. ego ex *cui* feci *cum*. Iam participium *semota* refero ad vocem *natura*. Quòd si quis contendet legendum esse, *nisi vt cui*, quemadmodum habent nonnulli typis impressi, & Vaticanus, & Memmianus, non pugnabo: sed participium *semota* quò sit referendum non video. nam cum voce, *natura* non facile poterit cohærere, propter relatiuum *cui*, & propter eius antecedens, quod subintelligitur, hoc modo, nisi vt is, cui absit dolor à corpore seiunctus, fruatur &c. Itaque qui hanc scripturam probabit, necesse etiam habebit ex participio semota, facere semotus, aut semotu'. quod quibusdã viris doctis non displicet. Docet autem hoc loco Lucretius finẽ bonorum esse frui voluptate, & dolore carere. quod probabat Epicurus, vt apparet ex M. Tull. lib. I. de Finib. vbi Torquatus ostendit *Epicureos non eam solam sequi voluptatem, quæ suauitate aliqua naturam ipsam mouet, & cum iucunditate quadam percipitur sensibus, sed maximam illam eis videri voluptatẽ, quæ percipitur omni dolore detracto: iisdem placuisse nihil esse medium inter dolorem, & voluptatẽ: eúmque, qui dolore careat, summa voluptate perfrui: denique omnis doloris priuatione summã voluptatem terminari.* PAVCA VIDEMVS ESSE OPVS] pauca videmus esse necessaria. vt sup. li. I. *Infinita opus est vis vndiq; materiai.* QVAE DEMANT QVEMQVE DOLOREM] vulgatos codices secutus sum: nam manuscripti, & Parisienses, & Veneti antiquiores habent, *quæ demant cumque dolorem*. quam lectionem si quis probabit, *cumque* interpretandum erit, quandocunque, & quouis tempore. DELICIAS QVOQVE VTI NVLLAS] sic legendum, non vt in nonnullis libris est *multas*, neque vt in aliis *haud multas*, neque vt habebat Pontani codex *molleis*. sententia autem hæc est. quanuis etiam nullas delicias, nullásque voluptates superuacaneas adhibere posint, & quasi substernere, tamen ne natura quidẽ quicquam gratius desiderat. SI NON AVREA SVNT] hunc locum imitatus est Virgil. in Culice. *Si non Assyrio fuerint bis lauta colore Attalicis opibus data vellera: si nitor auri Sub laqueare domus animum nõ tangit auarum, Picturæque decus, lapidum nec fulgor in vlla Cognitus vtilitate manet, nec pocula gratum Alconis referunt, Bætique toreuma, nec Indi Conchea baca maris precio est: at pectore puro Sæpe super tenero prosternit gramine corpus, Florida cum tellus gemmanteis picta per herbas Vere notat dulci distincta coloribus arua*, &c. Et Georg. 2. *Si non ingentem foribus domus alta superbis Manè salutantum totis vomit ædibus vndam, Nec varios inhiant pulchra testudine posteis, Illusásque auro vesteis, Ephyreïáque*

æra, Alba nec Assyrio fucatur lana veneno, Nec casia liquidi corrumpitur vsus oliui: At secura quies, & nescia fallere vita, Diues opum variarum: at latis otia fundis, Speluncæ, viuique lacus: at frigida Tempe, &c. notauit Macrob. lib. 6. cap. 2. LAMPADAS IGNIFERAS MANIBVS] huiusmodi simulacra aurea in ædibus diuitum cãdelabrorum locum & vicẽ obtinent. LVMINA NOCTVRNIS] sumtuosiores, & apparatiores cœnæ apud veteres noctu factitabantur, & totam noctem producebantur. Horat. od. 21. lib. 3. ad Amphoram. *Te Liber, & si læta aderit Venus, Segnésque nodum soluere gratiæ, Viuæq; producent lucernæ, Dum rediens fuget astra Phœbus.* NEC DOMVS ARGENTO FVLGET] secutus sum quinque libr. manuscriptos, quibuscum consentiunt Vicetini. neque verò est quòd quenquam moueat syllaba postrema breuis in verbo *fulget*. hanc enim licentiam sibi interdum permittunt poëtæ, vt iambum pro spondeo ponant: vt Virg. lib. 5. *Ostentans artem pariter, arcúmque sonantem*: idem lib. 12. princip. *Congredior fer sacra pater, & concipe fœdus*. Horat. saty. 3. lib. 2. *amator Exclusus quid distat, agit vbi secum, eat, an non?* &c. Lucret. lib. 4. *Ater init oculos.* REBOANT] resonant. Virgil. lib. 3. Georg. *reboant siluæque, & magnus Olympus.* ATTAMEN INTER SE] hanc scripturam reperi adscriptam ad oram libri typis impressi, quem mihi commodauerat Vincentius Laureus Calaber: eámque secutus sum reiecta vulgata, *Cum tamen*: ex qua probabilis sententia elici non potest. quidam docti legi volunt Tum tamen, propius accedentes ad vulgatam. Ad hunc locum pertinet illud Varronis Ανθρωπῦρῳ. *Non sit thesauris, non auro pectu' solutum: Non demunt animis curas, nec relligiones Persarum montes, non atria diuiti' Crasi.* ARRIDET] idonea, & opportuna est translatio. NEC CALIDAE CITIVS] sic Horat. epist. ad Loll. 2. lib. 1. *Non domus, aut fundus, non æris aceruus, & auri Ægroto domini deduxit corpore febreis, Non animo curas,* &c. OSTROQVE RVBENTI] vestibus purpureis stragulis.

Quapropter quoniam nil nostro in corpore gazæ
Proficiunt, néque nobilitas, neque gloria regni:
Quod superest, animo quoque nil prodesse putandum:
Si non fortè tuas legiones per loca campi
Féruere cum videas belli simulacra cienteis:
His tibi tum rebus timefactæ relligiones
Effugiunt animo pauidæ, mortísque timores:
Tum vacuum pectus linquunt, curáque solutum.
Quòd si ridicula hæc, ludibriáque esse videmus:
Re veráque metus hominum, curæque sequaces
Nec metuunt sonitus armorum, nec fera tela:
Audactérque inter reges, rerúmque potenteis
Versantur: neque fulgorem reuerentur ab auro:

Nec clarum vestis splendorem purpureai:
Quid dubitas, quin omne sit hoc rationis egestas?
Omnis cum in tenebris præsertim vita laboret?
Nam veluti pueri trepidant: atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quàm
Quæ pueri in tenebris pauitant, fingúntque futura.
Hunc igitur terrorem animi, tenebrásque necesse'st
Non radij solis, neque lucida tela diei
Discutiant, sed naturæ species, ratióque.

SI NON FORTE TVAS LEGIONES] εἰρωνεία, nisi forte (inquit) curæ, & religiones, & mortis formidines perterritæ legionibus, & turmis equitum effugiant ex animo: quod nunquam futurum est. FERVERE CVM VIDEAS.] Nonius Marcell. testem producit versum ex hoc libro, huiusmodi, *Feruere cum videas classem, latéque vagari*: quem nusquam reperi. *Feruere* à verbo *feruo*, quo sæpe vtitur & Virg. vt. Georg. 1. *Omnia tunc pariter vento, nimbísque videbis Feruere.* Idem lib. 4. Æneid. *cum littora feruere latè Prospiceres.* Lucillius etiam indicatiuo *feruit. Feruit aqua, & feruet: feruit nunc: feruet ad annum.* HIS TIBI TVM REBVS TIMEFACTAE] sic legendum, non vt in vulgatis quibusdam *tumefacto.* nam vt omittam, quòd libri manuscripti habent *timefactæ*, sententia ipsa hanc lectionem flagitat. hoc enim sentit Lucretius. diuitias, nobilitatem, imperia, potentiam, nihil neque corpori nostro prodesse, neque animo: nisi forte timores, religiones, curæ, & ceteræ animorum pestes perterritæ armorum sonitu, & telorum horrore ex animis effugiunt. quod longe aliter est. QVOD SI RIDICVLA HAEC] Quòd si hæc omnia, nempe gazas, gloriam regni, legiones, ridicula esse videmus, & si re vera metus & curæ non metuunt armorum sonitus, &c. RE VERAQVE] sic Horat. od 1. lib. 3. *sed timor & minæ Scandunt eòdem, quò dominus: neque Decedit ærata triremi, & Post equitem sedet atra cura.* Idem od. 16. lib. 2. *Scandit æratas vitiosa naueis Cura, nec turmas equitum relinquit*, &c. QVIN OMNE SIT HOC RAT. EG.] cod. Bertin. *quin omni sit hæc rationis egestas.* NAM VELVTI IN TENEBRIS] iterantur hi quinque versus, qui deinceps sequuntur, & lib. 3. & princ. sexti. Sed quòd hîc dicit pueros in tenebris timere: idem ferè accidit omnibus: neque id temere. Nam cum videndi sensus omnium sensuum sit præstantissimus, oculúsque tanquam corporis dux in capite sit collocatus: in tenebris autem suo munere fungi non possimus: fit vt in tenebris quasi eo, quo maxime nitimur & confidimus præsidio nudati, & ab omni ope derelicti paueamus. HVNC IGITVR TERROREM, &c.] hi tres versus, qui deinceps sequuntur, positi sunt sup. lib. 1.

Nunc age quo motu genitalia materiaï
Corpora res varias gignant, genitásque resoluant,
Et qua vi facere id cogantur, quæ ve sit ollis
Reddita mobilitas magnum per inane meandi,
Expediam: tu te dictis præbere memento.
Nam certè non inter se stipata cohæret
Materies: quoniam minui rem quanque videmus:
Et quasi longinquo fluere omnia cernimus æuo:
Ex oculísque vetustatem subducere nostris:
Cum tamen incolumis videatur summa manere
Propterea, quia quæ decedunt corpora cuique,
Vnde abeunt, minuunt: quo venêre, augmine donant:
Illa senescere, at hæc contrà florescere cogunt:
Nec remorantur ibi: sic rerum summa nouatur
Semper: & inter se mortales mutua viuunt:
Augescunt aliæ gentes, aliæ minuuntur:
Inq́ breui spatio mutantur sæcla animantum,
Et quasi cursores vitaï lampada tradunt.
Si cessare putas rerum primordia posse,
Cessandóque nouos rerum progignere motus,
Auius à vera longè ratione vagaris.
Nam, quoniam per inane vagantur cuncta, necesse'st
Aut grauitate sua ferri primordia rerum,
Aut ictu fortè alterius. nam cita supernè
Obuia cum flixêre: fit vt diuersa repente
Dissiliant. neque enim mirum, durissima quæ sint
Ponderibus solidis, neque quicquam à tergis obstet.

NVNC AGE] nunc aggreditur ad disputationem de motu. Est autem motus apud Epicurum triplex. motus deorsum omnium corporum, & põderum proprius, ad lineam, seu ad perpendiculum: motus per plagam: motus per declinationem: de quibus mox plura dicemus. OLLIS] illis, vt suprà, & sæpe alibi. QVONIAM MINVI REM] αἰτιολογία αἰτιολογίας. Vt probet esse motum, sumit, quod suprà probatum est, materiam non esse inter se stipatam, sed rebus admistum esse inane. materiam autem non co-

hærere inter se stipatam ex eo intelligere licet, quòd res augentur, & minuuntur. αὔξησις autem & φθίσις sunt motus κατὰ ποσόν. FLVERE] sic lib. 4. *Vsque adeò omnibus ab rebus res quæque fluenter Fertur, & in cunctas dimittitur vndique parteis.* & lib. 6. *Nec mora, nec requies inter datur vlla fluendi.* QVAE DECEDVNT CORPORA CVIQVE] sic legendum puto, non *corpora cunque*: quanuis quidā docti probent, vt sit tmesis, pro *quæcunque*. VNDE ABEVNT, MINVVNT] id, vnde abeunt, minuunt. QVO VENERE] id, quò accesserunt, augent. SIC RERVM SVMMA NOVATVR SEMPER] quia quod ex vno decedit, alteri accedit: & ortus vnius, alterius est interitus. ita quædam æternitas, quoad eius fieri potest, per successionem rerum conseruatur. Itaque Homerus ἰλ. ζ. hominum ætatem cum foliorum ortu & natura comparat. Οἵη περ φύλλων γενεή, τοίη ἀνθρώπων: id est, *Non alius multo est hominum ortus, quàm foliorum.* Idem ἰλ. φ. de hominibus. Οἳ φύλλοισιν ἐοικότες ἄλλοτε μέν τοι Ζαφλεγέες τελέθουσιν ἀρούρης καρπὸν ἔδοντες, Ἄλλοτε δ' αὖ φθινύθουσιν ἀκήριοι, id est *Qui foliis similes interdum munere terræ Vescentes, florent: interdum lumine cassi Intereunt.* Sic & Mimnermus. Ἡμεῖς δ' οἷά τε φύλλα φύει πολυάνθεμος ὥρη Ἔαρος, ὅτ' αἶψ' αὐγῇ αὔξεται ἠελίου. id est *Nos autem, qualeis frondeis fert floriferum ver, Solis fulgor eas quando alit, atque fouet.* Cum his congruunt & illa Lucretiana lib. 5. *Sic voluenda dies commutat tempora rerum: Quod fuit in pretio, fit nullo denique honore. Porro aliud succedit, & è contemtibus exit.* Idem lib. 3. *Cedit enim rerum nouitate extrusa vetustas.* MVTVA] id est mutuò. & ita sæpe aliàs. ET QVASI CVRSORES, VITAI] sumtum à ludis, quos faciebant Athenienses, quósque ἀγῶνας λαμπαδούχους appellabant: in quibus is, qui currebat, lampada tenebat, & cursu confecto, ei, qui postea cursurus erat, lampada tradebat. significabatur autem per hanc lampadem, & cursum, vitæ humanæ breuitas. qua de re vide Aristophanis scholiasten. Vsurpat hoc & Plato lib. 6. de legibus. γεννῶντες καὶ ἐκτρέφοντες παῖδας καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντες ἄλλοις ἐξ ἄλλων: id est gignentes & alentes liberos, vitam tanquam lampada aliis ex aliis tradentes. NECESSE EST AVT GRAVITATE, &c.] loquitur hîc de duobus motibus duntaxat: quorum alter omnium ponderum est proprius, vocatúrque motus deorsum, ad perpendiculum & ad lineam: alter fit per ictum, seu plagam, vocatúrque motus sursum. Est & tertius motus κατ' ἔγκλισιν, id est per declinationem, quem infrà commemorabit Lucretius: qui quamobrem ab Epicuro sit excogitatus, docent M. Tull. & Plutarchus multis locis. M. Tull. de fato. *Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. Ita tertius quidam motus oritur extra pondus, & plagam, cum declinat atomus interuallo minimo. id appellat* ἐλάχιστον. *quam declinationem sine causa fieri, si minus verbis, re cogitur confiteri.* Sed de hac declinatione dicemus suo loco. de motu autem, qui fit deorsum, sic idem M. Tull. lib. 1. de finib. bon. & mal. *Censet enim eadem illa indiuidua, & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam. hunc naturalem esse omnium corporum motum: Deinde ibidem homo acutus cum illud occurreret, si omnia deorsum è regione ferrentur, & , vt dixi, ad lineam, nunquam fore, vt atomus altera alteram posset attingere: ita attulit rem cōmentitiam, declinare dixit atomū perpaullum. quo nihil posset fieri minus: ita effici complexiones, & copulationes, &*

adhæsiones atomorum inter se : ex quo efficeretur mundus , omnésque partes mundi, quæque in eo essent. Plutarchus item lib. I. περὶ τῶν ἀρεσκόντ. duos motus duntaxat ab Epicuro positos esse refert, motum ad lineam, seu motum deorsum è regione: & motum per declinationem. Sed dicendum est Plutarchũ, & M. Tull. in illo I. libri de finibus loco, præteriisse motum, qui fit sursum per ictum, seu plagam, vtpote violentum, miniméque naturalem. Diogenes autem Laërtius triplicem atomorum motum ab Epicuro positum esse non obscurè tradidit his verbis: κινεῖσθαι δὲ τὰ ἄτομα φησὶ ποτὲ μὲν κατὰ στάθμην, ποτὲ δὲ κατὰ παρέγκλισιν. τὰ δ' ἄνω κινούμενα κατὰ πληγὴν καὶ παλμόν, id est moueri autem corpora indiuidua nunc ad lineam, nunc per declinationem. ea autem, quæ sursum mouentur, ictu quodam & palpitatione, seu concusione quadam moueri. AVT ICTV FORTE ALTERIVS] veteres aliquot codices habent, *aut ictu auferri alterius.* ego tamen vulgatos sequor consentientibus præsertim aliis veteribus, & manuscriptis, nõ pugnaturus, si quis alteram lectionem huic anteponat. NAM CITA SVPERNE OBVIA CVM FLIXERE, FIT VT DIV.] huius scripturæ sententia perspicua est. *flixere* autem, id est per concursum se mutuò contigerunt, & concusserunt. Virg. lib. 9. *Dant sonitum flictu galeæ: pugna aspera surgit.* in quibusdam libris manuscriptis reperi scriptum *nam concita sæpe Obuia conflixere ita, vti diuersa repente Dissiliant,* &c. quæ scriptura etiam probabilis est. DIVERSA REPENTE DISSIL.] hunc motum κατὰ πληγὴν & κατὰ παλμὸν appellabat Epicurus: id est motum, qui fit per plagam & palpitationem. NEQVE QVICQVAN A TERGIS OBSTET] sic legendum non *tergibus.* Est enim versus spondiacus habens non solùm in quinta sede spondeum, verùm etiam in quarta. vt hi Virgiliani lib. 7. *Aut læues ocreas lento ducunt argento.* & Georg. 3. *Saxa per, & scopulos, & depressas conualleis.* & Hom. ἰλ. α. Πρός τε θεῶν μακάρων, πρός τε θνητῶν ἀνθρώπων. & in catalogo ὃν τέκεν Ἀστυόχεια βίη ἡρακληείη.

Et quo iactari magis omnia materiai
Corpora peruideas, reminiscere totius imum
Nil esse in summa: neque habere, vbi corpora prima
Consistant: quoniam spatium sine fine, modóque'st,
Immensúmque patêre in cunctas vndique parteis,
Pluribus ostendi, & certa ratione probatu'st.
Quod quoniam constat, nimirum nulla quies est
Reddita corporibus primis per inane profundum:
Sed magis adsiduo, varióque exercita motu,
Partim interuallis magnis conflicta resultant,
Pars etiam breuibus spatiis nexantur ab ictu.
Et quæcunque magis condenso conciliatu,

Exiguis interuallis connexa resultant,
Indupedita suis perplexis ipsa figuris:
Hæc validas saxi radices, & fera ferri
Corpora constituunt, & cetera de genere horum
Paucula. quæ porrò magnum per inane vagantur,
Et cita dissiliunt longè, longéque recursant
In magnis interuallis: hæc aëra rarum
Sufficiunt nobis, & splendida lumina solis.
Multáque præterea magnum per inane vagantur,
Conciliis rerum quæ sunt reiecta, nec vsquam
Consociare etiam motus potuere recepta.
Cuius, vti memoro, rei simulacrum, & imago
Ante oculos semper nobis versatur, & instat.
Contemplator enim, cum solis lumina cumque
Insertim fundunt radios per opaca domorum:
Multa minuta modis multis per inane videbis
Corpora misceri radiorum lumine in ipso,
Et velut æterno certamine prœlia, pugnásque
Edere turmatim certantia, nec dare pausam,
Conciliis, & discidiis exercita crebris:
Coniicere vt possis ex hoc: primordia rerum
Quale sit in magno iactari semper inani.
Duntaxat rerum magnarum parua potest res
Exemplare dare, & vestigia notitiaï.

REMINISCERE TOTIVS] repete (inquit) memoria nihil esse imum in summa totius, id est in omni, seu in vniuerso, ἐν τῷ παντί. Suprà enim libro primo docuit nihil esse extremum, nihil medium, nihil primũ, ibi. *Omne quod est igitur nulla regione viarum Finitum est*, &c. CONSTAT] id est sine controuersia est. REDDITA] attributa, vt sæpe alias. CONFLICTA RESVLTANT] sic reposui secutus vnius manuscripti codicis auctoritatem: cum quo congruunt Florentini typis excusi. INTERVALLIS MAGNIS CONFL. RESVLTANT] Μακρὰν διΐσανται. Sic enim Epicurus (vt refert Laërtius) αἱ μὲν εἰς μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων διΐσανται, αἱ δὲ αὐτὸν τὸν παλμὸν ἴσχουσιν ὅταν τύχωσιν εἰς τὴν περιπλοκὴν κεκλεισμέναι, ἢ στεγαζόμεναι ὑπὸ τῶν πλεκτικῶν, id est aliæ atomi magnis interuallis inter se distãt, aliæ palpitationem cohibent, cum casus ita tulerit, in concilium, & copulatio-

nem conclusæ, aut ab atomis perplexis, & hamatis retentæ. NEXANTVR AB ICTV] id est copulantur, & cohærescũt per plagam & ictum. quidam libri manuscripti tamen habent *vexantur*: quos nõ sum secutus. ne illud quidem dissimulabo in vno scriptum esse *vexantur a victu*: quod idcircò ascripsi, vt meminerint studiosi litterarũ homines librarios illos scriptores sæpe *u* pro *b* posuisse, & contra *b* pro *u*. quis enim non videt *auictu* pro *ab ictu* esse mendosè scriptum? atque hic locus me admonet mendorum illorum apud Non. Marcellum in nominibus *proluuium & proluuidinem*, vbi legendum *prolubium*, & *prolubidinem*. ET QVAECVNQVE MAGIS CONDENSO] sic habent duo libri manuscripti, Vaticanus & Bertinianus, & impressi omnes. Sed Faërni & Scipionis, & impressi Florentini, *contenso*. quam scripturam agnoscit Priscianus lib. 10. eo loco vbi docet à verbo *tendo* fieri tensum, & tentum. Ego condenso non improbo. sic & lib. 1. *Quorum condenso magis omnia conciliatu Arctari possunt.* EXIGVIS INTERVALLIS CONNEXA] sic legendum potius, quàm *coniecta*, aut *conuecta*. nam ex *connexa* vera scriptura, factum *connecsa*: ex quo *conuecta*. INDVPEDITA] impedita, atque implicata. PERPLEXIS] id est inter se connexis, & colligatis. Festus, *plexa, colligata significat ex Græco: cui nos etiam præpositionem adiicimus cum dicimus perplexa*. Terent. Eunucho: *pergin' scelesta perplexè?* Virg. lib. 9. Æneid. *perplexum iter omne reuoluens Fallacis siluæ.* ET CETERA DE GENERE HORVM PAVCVLA.] sic distinguendum & interpungendum, vt sit hic Lucretij sensus: ea corpora indiuidua, quæ exiguis interuallis connexa & suis perplexis figuris impedita resultant, saxa, & ferrum & cetera huius generis paucula constituunt. QVAE PORRO MAGNVM, &c.] id est ea porrò, quæ magnũ per inane mouentur, & vagantur, & cita dissiliunt longè, longéque resiliunt, ea creant aëra, & solem, & similia. MAGNVM PER INANE] Virg. in Sileno. *Namque canebat vti magnũ per inane coacta Semina terrarúmque, animæ'que marísque fuissent.* ET CITA DISSILIVNT] sic legendum, non, vt vulgò legitur, *Cetera dissiliunt*: quod mendum natum est ex indoctorum hominũ arrogantia, aut certè stultitia, qui hunc locũ non intelligẽtes, corruperunt. Quidam vir doctus putabat legi etiam posse *Citáque*. quod non displicet. SVFFICIVNT] suppeditant. MVLTAQVE PRAETEREA, &c.] & præter illa corpora, quæ vel magnis interuallis, vel exiguis feruntur, ita tamen vt connectãtur, & copulentur, sunt alia quæ nondũ congredi, neque connecti potuerũt. CONCILIIS RERVM QVAE SVNT REIECTA] id est quę cohærere & cõciliari, & consociari non potuerunt. CONTEMPLATOR ENIM] sic idẽ lib. 6. *Contemplator enim cum mõtibus assimilata Nubila portabunt*, &c. mutuatus est & Virg. lib. 1. Georg. *Contemplator item cum se nux plurima siluis Induet in florem.* idem lib. 4. *Cõtemplator: aquas dulceis, & frondea semper Tecta petunt.* CVM SOLIS LVMINA CVNQVE, &c.] id est quandocunque solis lumina, &c. Sic Aristot. lib. 2. de Animo. οἷον τὰ καλούμενα ἐν τῷ ἀέρι ξύσματα, ἃ φαίνεται ἐν ταῖς διὰ τῶν θυρίδων ἀκτῖσιν: id est vt quæ appellantur in aëre ramenta, quæ cernuntur in iis, qui per fenestras transeunt, radiis. PER OPACA DOMORVM] per parteis domus

opacas. quidam legendum censent, *per aperta domorum*: sed errant meo quidem iudicio. Illud admonendus est lector, in vno cod. manuscripto ita legi. *Inserti fundunt radij*: quam scripturam tamen non probo. NEC DARE PAVSAM] nec ipsa cessare, nec aliis cessandi facultatem dare. *Pausa* nomen est à Græco verbo παύομαι deductum: quod quietem, & cessationem significat. vtitur eodem & lib. 3. *Inter enim iecta est vitaï pausa, vagéque Deerrarunt paßim motus ab sensibus omnes*. ibid. *Frigida quem semel est vitaï pausa secuta*: & item alibi, & Lucill. *Hæc vbi dicta dedit, pausam facit ore loquendi*. Ennius. *pausam facit ore fremendi*. CONCILIIS, ET DISCIDIIS] Sic legendũ ex auctoritate trium librorum manuscriptorũ, & nonnullorũ impressorum. *discidium* autem quid sit suprà diximus. EXERCITA] fatigata, agitata. sic Nonius in voce *exercitum*. Terent. Eunuch. *Ego te hodie exercebo silicernium*. Virgil. lib. 3. Æneid. *nate Iliacis exercite fatis*.

Hoc etiam magis hæc animum te aduertere par est
Corpora, quæ in solis radiis turbare videntur:
Quòd tales turbæ motus quoque materiai
Significant clandestinos, cæcósque subesse.
Multa videbis enim plagis ibi percita cæcis
Commutare viam, retróque repulsa reuerti
Nunc huc, nunc illuc, in cunctas denique parteis.
Scilicet hic à principiis est omnibus error.
Prima mouentur enim per se primordia rerum:
Inde ea, quæ paruo sunt corpora conciliatu,
Et quasi proxima sunt ad vireis principiorum,
Ictibus illorum cæcis impulsa cientur:
Ipsáque, quæ porrò paullo maiora, lacessunt.
Sic à principiis ascendit motus, & exit
Paullatim nostros ad sensus, vt moueantur
Illa quoque, in solis quæ lumine cernere quimus:
Nec quibus id faciant plagis, appâret apertè.

HOC ETIAM MAGIS HAEC] sic legendum, & ita scriptum est in tribus libris calamo exaratis. neque verò est, quòd quisquam hoc loquendi genus improbet, vt insolens, *aduertere animum hæc*, pro *aduertere animum ad hæc*. sic enim loquebantur antiqui: cuiusmodi illa sunt, *adigere arbitrum*, & *adigere iusiurandum*, pro *adigere ad arbitrum*, & *adigere ad iusiurandum*. tale est illud Horatianum epist. 18. lib. 1. *Propugnat nugis*: id est *pugnat pro nugis*. ad quem locum, si tibi commodum est, lege quæ annotauimus. TVRBA-

R'E] id est turbas excitare, tumultuari. nam turbare hoc loco absolutum est. sic Virg. lib. 6. *Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.* Et Terent. Phor. *dum ne reducam, turbent porrò quàm velint. turbent* (inquit Donatus) id est *errent, & tumultuentur.* Lucret. eod. lib. inf. *Aut ex offensu cum turbant corpore in ipso Semina.* CAECOS) obscuros, & latenteis. Virg. Æneid. 6. *Cæca regens filo vestigia.* M. Tull lib. 2. de orat. ad Qu. frat. *res cæcas & ab aspectus iudicio remotas.* Idem Lucret. infrà proximo versu *plagis ibi percita cæcis.* & ita sæpe. IN CVNCTAS DENIQVE PARTEIS] quidam lib. scripti manu, habent, *in cunctas vndique parteis.* SCILICET HIC A PRINCIP.] id est scilicet hoc modo iactantur, & errant cetera omnia ducto à principiis, seu à corporibus primis motionis initio: vel sic. hic vagus motus corpusculorum omnium, quæ sub sensus nostros cadunt, à primordiis, & corporibus primis nascitur. hæc mihi videtur huius vulgatæ scripturæ, quæ etiam in codicibus antiquis reperitur, sententia. Quidam autem sic legi volunt. *Scilicet hic & principiis est omnibus error*, vt sit hæc sententia. Quippe etiam principia, id est corpora prima hoc modo iactantur, & vagantur, quo modo minuta illa corpuscula, quæ in solis radiis inter se certare, & deprœliari videntur. PARVO SVNT CONCILIATV] id est parua mole constant: paucorum primordiorum congressu concreta sunt. IPSAQVE, QVAE PORRO] id est & hæc ipsa, ea dico, quæ sunt ab aliis icta, & impulsa, lacessunt ea, quæ deinceps paullo sunt maiora. in duobus libris manuscriptis reperi scriptum *Ictáque, quæ,* &c. quam scripturam non sum secutus, interpretationem verborum Lucretianorum esse suspicatus, ab aliquo studioso lectore ascriptam: deinde ab imperito librario in locum rectæ suppositam. Nam *ipsa* intelligenda sunt ea corpora, quæ ictibus aliorum impulsa cientur, seu, vt tribus verbis dicam, corpora ab illis icta.

Nunc, quæ mobilitas si reddita materiai
Corporibus, paucis licet hinc cognoscere Memmi.
Primùm aurora nouo cum spargit lumine terras:
Et variæ volucres nemora auia poruolitantes
Aëra per tenerum liquidis loca vocibus opplent:
Quàm subitò soleat sol ortus tempore tali
Conuestire sua perfundens omnia luce,
Omnibus in promtu, manifestumq; esse videmus.
At vapor is, quem sol mittit, lumênque serenum,
Non per inane meat vacuum: quo tardius ire
Cogitur: aërias quòd sol diuerberat vndas:
Nec singillatim corpuscula quæque vaporis,
Sed complexa meant inter se, cónque globata.

Quapropter ſimul inter ſe retrahuntur & extrà
Officiuntur, vti cogantur tardius ire.
At, quæ ſunt ſolida primordia ſimplicitate,
Cum per inane meant vacuum, nec res remoratur
Vlla foris, atque ipſa ſuis è partibus vnum,
Vnum in quem cœpere locum, connixa feruntur:
Debent nimirum præcellere mobilitate,
Et multo citius ferri, quàm lumina ſolis:
Multiplexque loci ſpatium tranſcurrere eodem
Tempore, quo ſolis peruolgant fulgura cælum.
Nam neque conſilio debent tardata morari:
Nec perſcrutari primordia ſingula quæque,
Vt videant, qua quidque genatur cum ratione.

NVNC QVAE MOBILITAS] Nunc docere parat quanta mobilitate prædita ſunt prima corpora idque argumento, ſeu comparatione à minori. REDDITA] id eſt attributa, vt ſuprà hoc eod. lib. *nimirum nulla quies eſt Reddita corporibus.* ibid. non longe à principio *quæve ſit ollis Reddita mobilitas.* & infrà eod. lib. *Præterea ſi nulla coloris principiis eſt Reddita natura.* & lib. 1. *Si non, materies quia rebus reddita certa eſt Gignendis.* ibid. *Denique iam quoniam generatim reddita finis Creſcendi rebus conſtat*, &c. ibid. *Porrò ſi nulla eſt frangendis reddita finis Corporibus.* & lib. 3. *Si non certa loca ad naſcendum reddita cuique Sunt.* & lib. 5. *Non (inquam) ſimplex bis rebus reddita cauſa eſt.* PRIMVM AVRORA NOVO, &c.] hunc locum mutuatus eſt Virg. lib. 4. Æneid. *Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras Tithoni croceum linquens aurora cubile*, NEMORA AVIA PERVOLITANTES] etiam hunc mutuatus eſt lib. 8. Æneid. in princip. *Omnia peruolitat latè loca, iámque ſub auras Erigitur.* Iterum Lucret. infrà. *Et quæ peruolgant nemora auia peruolitantes.*

CONVESTIRE] trāſlatio. ſic poëta quidam vetus apud M. Tull. Tuſcul. 3. *herbis prata conueſtirier.* OMNIBVS IN PROMTV] ante oculos omnium poſitum, omnibus apertum: ἐπιπολῆς ἐστί. AT VAPOR] id eſt calor, vt ſæpe aliàs. argumentum eſt, vt dicebam, à minori hoc modo. ſi calor, & lumen ſolis, quæ ipſa conſtant ex corporibus primis tam citò meant per ſpatium, quod non eſt inane: quanto citius credibile eſt, corpora prima per inane deorſum moueri? ad hanc autem ſententiam pertinent illa quæ ſunt lib. 6. *Et tempeſtates terra, cæloque coortæ E cælo emotæ, terráque repente faceſſunt.* AERIAS QVOD SOL DIVERB.] ſic habent tres libri manuſcripti, & aliquot typis impreſſi. vtrique Aldini, Pariſiēſes, vtrique Lugdunenſes. Pontanus legebat *aërias quaſi dum.* atque hæc ſcriptura reperitur in cod. Bertin. & Memm. ex qua ſi coniecturam facere liceat, ego exiſtimarim

rim legendum *aërias quasi tum diuerberet vndas.* Veruntamen eam, quam secutus sum, scripturam rectam & veram esse puto: cuius sententia non est obscura. hoc enim significat. vapor, id est calor, quem sol mittit, non transit per inane vacuum. iccircò tardius ire cogitur. Nam vndas aërias, id est humidum aërem permeando diuerberat. CORPVSCVLA QVAEQVE VAPORIS] sic legendum, non *vapores*, vt habent omnes ferè codices vulgati, & nonnulli veteres. sed veritas & ratio *vaporis* efflagitant.

COMPLEXA] compositum nomen est à *con* & *plexa*. vt *perplexa*, *implexa*, non participium à verbo *complector*. SIMVL INTER SE RETRAHVNTVR] sic legendum ex auctoritate quattuor librorum manuscriptorum, quibuscum consentiunt impressi Paris. Veneti antiquiores. denique hanc scripturam agnoscit Priscianus lib. 8. OFFICIVNTVR] mirè ex verbo absoluto, *officio*, patiens fecit, *officior*. officiuntur autem valet, obstando, & officiendo impediuntur. sic M. Tull. à verbo obstrepo, obstrepor. sic enim ille Orat. pro M. Marcello. *aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur.* SVIS E PARTIBVS VNVM] id est effecta vnum corpus, atque vnum totum è suis partibus. hoc dicit non quòd significare velit corpora prima partibus constare, sed vt ostendat esse infracta, ac solidissima. sic suprà lib. I. *Quæ minimis stipata cohærent partibus arctè: Non ex vllorum conuentu conciliata, Sed magis æterna pollentia simplicitate.* CONNIXA] sic legendum, non connexa. quanquam reclamantibus omnibus libris manuscriptis, & impressis præter Venetos recentiores. MVLTIPLEXQVE LOCI SPATIVM] cod. Vaticanus habet *Multiplicésque*: ex qua scriptura suspicari posit aliquis legendum *Multiplicisque loci spatium*: ego tamen vulgatam lectionem retineo. PERVOLGANT] celebrant, complent. SOLIS FVLGVRA] solis fulgores, seu lumina. nam fulgur, & fulgor idem valent, præsertim apud Lucret. CONSILIO] τῇ προαιρέσει. mendosè in quibusdam libris legitur *Concilio*. significat enim non esse προαίρεσιν, id est, consilium in corporibus primis, neque illa consultò aut moueri, aut tardari. NEC PERSCRVTARI PRIMORDIA] id est nec primordia debent singula quæque perscrutari, vt videant &c. In nonnullis libris vulgatis, & antiquis legitur, *Nec persectari.* GENATVR] gignatur.

At quidam contra hæc, ignari, materiaï
Naturam non posse deûm sine numine rentur
Tantopere humanis rationibus, ac moderatis
Tempora mutare annorum, frugésque creare:
Et iam cetera, mortaleis quæ suadet adire,
Ipsáque deducit dux vitæ dia voluptas,
Vt res per Veneris blanditim sæcla propagent:
Ne genus óccidat humanum: quorum omnia causa
Constituisse deos fingunt: sed in omnibus rebus

Magnopere à vera lapsi ratione videntur.
Nam quamuis rerum ignorem primordia quæ sint:
Hoc tamen ex ipsis cæli rationibus ausim
Confirmare, aliísque ex rebus reddere multis,
Nequaquàm nobis diuinitus esse creatam
Naturam mundi: quæ tanta est prædita culpa.
Quæ tibi posterius Memmi faciemus aperta.

AT QVIDAM] hæc disputantur in Platonem, & in Stoicos: qui mundum à Deo creatum esse, & eius prouidentia gubernari volunt, nõ vt Epicurus, qui ex atomorum concursione fortuita hunc mundi pulcherrimum ornatum esse perfectum, & sine vlla diuina prouidentia, aut opera æquabilem & ratum, & immutabilem rerum omnium ordinem conseruari existimat. quam Epicuri sententiam sic insectatur & refellit M. Tull. lib. 2. de nat. deor. *An cum machinatione quadam moueri aliquid videmus, vt sphæram, vt horas, vt alia permulta, non dubitamus, quin illa opera sint rationis: cum autem impetum cæli admirabili cum celeritate moueri, vertique videamus, constantissimè conficientem vicissitudines anniuersarias cum summa salute, & conseruatione rerum omnium, dubitamus, quin ea non solùm ratione fiant, sed etiam excellenti quadam, diuináque ratione?* Idem eod. lib. paullo superius. *Isti autem quemadmodum asseuerant ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam* ποιότητα *Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temerè, & casu mundum esse perfectum, vel innumerabileis potius in omni pũcto temporis alios nasci, alios interire? Quòd si mundum efficere potest concursus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur vrbem non potest? quæ sunt minus operosa, & multo quidem faciliora?* Heraclitus autem κόσμον (inquit) ὄτε τις θεῶν, ὄτε τις ἀνθρώπων ἐποίησεν, id est mundum neque quisquam deorum, neque quisquam hominum effecit. Quasi metueret (inquit Plutarch.) ne à deo re abiudicata, id est hoc iudicato Deum non esse mũdi opificem, suspicari posset aliquis hominem esse eius effectorem. Sed præstat nos (inquit ille) Platoni fidem habenteis & prædicare, & canere hunc mundum à Deo esse conditum. Mundus enim omnium, quæ sunt, pulcherrimum quiddam est: Deus omnium causarum efficientium, causa est optima. AC MODERATIS] ordo verborum est. rentur materiæ naturam non posse annorum tempora mutare, frugésque creare sine deorum numine, rationibus tantopere humanis, id est tam humanis, támque prope ad rationem humanam accedentibus, & tam moderatis, id est tam temperatis, constantibus, ratis, & certis. ET IAM CETERA MORTALEIS &c.] id est iam etiam cetera, ad quæ diua voluptas homines quasi manu ducit, nempe vt per res venereas genus suum propagent, ne genus humanum funditus intereat, repete ἀπὸ κοινοῦ, rentur illi materiam efficere aut cõsequi non posse sine deorum nutu, voluntate, ac prouidentia. Quidam legendum putant. *Nec iam cetera*, subintelligentes, rentur naturam materiæ posse &c. RES PER VENERIS] per complexum Venereum. sic lo-

quitur inf. eod.lib. *Aut iuuat egrediens genitaleis per Veneris res*. ibid. *Inter sese vllam rem gignere conueniendo Per Veneris res*,&c.& lib. 5. *Nec reperire cibum, nec iungi per Veneris res*. BLANDITIM] id est blandiendo. blanditim dictum, vt exsultim, exsertim, cursim, raptim. blanditim autem esse legẽdum conieci ex scriptura, quæ reperitur in vno vetustiss. codice, *blanditir*. *blanditir* enim factum ex *blanditiz*: quod valet *blanditim*, vt suprà *raptis* ex *raptim*. reperi & in alio *blandi tum*. QVORVM] in nomine possessiuo *humanum*, primitiuum inclusum est, *hominum*, vt sit *genus humanum*, pro *genus hominum*: & ita conueniet prouocabulum relatiuum *quorum*. NAM QVAMVIS RERVM] etiam lib. 5. hi qui deinceps sequuntur, sex versus ponuntur. EX IPSIS CAELI RATIONIBVS] sic loquitur lib. 1. *Nam tibi de summa cæli ratione, Deûmq; disserere incipiam*. REDDERE] ἀποδιδόναι ostendere, ob oculos ponere, colligere. NEQVAQVAM NOBIS DIVINITVS,&c.] sic lib. 3. in princip. *Nam simul ac ratio tua cœpit vociferari Naturam rerum haud diuinitus esse coortam*, &c.

Nunc id quod superest de motibus, expediemus.
Nunc locus est (vt opinor) in his illud quoque rebus
Confirmare tibi nullam rem posse sua vi
Corpoream sursum ferri, sursúmque meare.
Ne tibi dent timeo flammarum corpora fraudem:
Sursus enim vorsus gignuntur, & augmina sumunt.
Et sursum nitidæ fruges, arbustáque crescunt:
Pondera, quantum in se est, cum deorsum cuncta ferantur:
Nec cum subsiliunt ignes ad tecta domorum,
Et celeri flamma degustant tigna, trabeísque:
Sponte sua facere id sine vi subigente putandum est.
Quod genus è nostro cum missus corpore sanguis
Emicat exsultans altè, spargitque cruorem.
Nónne vides etiam, quanta vi tigna, trabeísque
Respuat humor aquæ? nam quàm magi' mersimus altè
Directa: & magna vi multi pressimus ægrè:
Tam cupidè sursum reuomit magis, atque remittit:
Plus vt parte foras emergant, exsiliántque.
Nec tamen hæc, quantu'st in se, dubitamus, opinor,
Quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.
Sic igitur debent flammæ quoque posse per auras

Aëris expressæ sursum succedere, quanquam
Pondera, quantum in se est, deorsum deducere pugnent.
Nocturnásque faceis cæli sublime volanteis
Nónne vides longos flammarum ducere tractus,
In quascunque dedit parteis natura meatum?
Non cadere in terram stellas, & sidera cernis?
Sol etiam summo de vertice dissupat omneis
Ardorem in parteis, & lumine conserit arua.
In terras igitur quoque solis vergitur ardor:
Transuersósque volare per imbreis fulmina cernis:
Nunc hinc, nunc illinc abrupti nubibus ignes
Concursant: cadit in terras vis flammea volgò.

NVNC LOCVS EST] nunc conatur docere omnia corpora, sua vi & natura deorsum ferri: quod si qua sursum interdum ferantur, eum motum esse violentum, atque ab ipsorum natura alienum. NE TIBI DENT FRAVDEM] id est ne te inducant, ne tibi sint fraudi, & cogant te credere non omnia corpora sua sponte deorsum ferri. AVGMINA SVMVNT] id est augescunt. ET SVRSVM NITIDAE FRVGES] respondet hoc modo. quid tum posteà si flammæ sursum mouentur? Etiam fruges & arbores sursum crescunt, cum tamen omnia corpora quantum in ipsis est, deorsum moueantur. SVBSILIVNT] sursum saliunt. DEGVSTANT] translatio est. depascuntur, absumunt, lambunt, vt loquitur Horat. saty. 5. lib. 1. *Nam vaga per veterem dilapso flamina culinam Vulcano summum properabat lambere tectum.* SINE VI SVBIGENTE] sic restitui ab vno codice manuscripto adiutus, cum in aliis omnibus libris legeretur *sine vi subiecta*, planè mendosè. QVOD GENVS] id est quale est, seu cuius generis est. sic sæpe alibi loquitur, exempli gratia lib. 3. *Quod genus est, Bacchi cum flos euanuit, aut cum, &c.* ibid. *Quod genus in nostris membris, & corpore toto Mista latens animi vis est, animæque potestas.* ibid. *Quod genus, in somnis sopiti vbi cernimus alta Exhalare vapore altaria,* ibid. *Quod genus est, animo malefactũ cum prohibetur.* lib. 4. *Quod genus illa foris quæ verè transpiciuntur Ianua cum per se transpectum præbet apertum.* & lib. 5. *Quod genus in nobis quædam licet in statione Membra manere tamen, cũ sint ea, quæ moueant nos.* & M. Tull. lib. 2. de Inuent. *Id faciet, si ostendet aliqua eius nota, & communia officia: quod genus in parenteis, cognatos, amicos, &c.* Idẽ ibid. *Nam est quiddam, quod sua ui nos alliciat ad sese nõ emolumẽto captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus virtus, sciẽtia.* Lucill. saty. lib. 6. *Crebræ vt scintillæ in stricturis: quod genus olim Feruenti ferro, &c.*

NÓNNE VIDES ETIAM, &c.] delectatus videtur Lucretius hoc versuum principio, vt eadem pagina. *Nonne vides longos flãmarum ducere tractus?* & lib. 4. in extr. *Nónne vides etiam guttas in saxa cadenteis, &c.* & lib. 5.

Nónne vides etiam quàm latè paruus aquaï Prata riget fons interdum, campísque reredundet? ibid. *Nónne vides etiam diuersis nubila ventis, Diuersas ire in parteis, inferna supernis?* & lib. 6. *Nónne vides etiam terra quoque sulfur in ipsa Gignier?* &c. NAM QVÀM MAGI' MERSIMVS ALTE`] sic restitui partim ex auctoritate veterum codicum, partim ex cōiectura. *quàm magis, tam magis*: sic loquebantur politi illi scriptores, vt suprà admonuimus. iam hoc *mersimus altè* significanter & propriè dictum. itaque quæ mersa hìc dicuntur, mox dicuntur emergere. vulgata autem scriptura *vrguimus*, inepta est. REVOMIT] alibi scriptum est *remouet*. SIC IGITVR DEBENT, &c.] quemadmodum (inquit) ligna sponte quidem sua deorsum feruntur, sed per expresſionem quandam, & vi subigente sursum mouentur, & in aquam mersa, reuomuntur, ac reiiciuntur: ita dicēdum est flammas non suapte natura, sed vi aliqua expressas per auras subuolare. *debent succedere*, id est credibile est succedere: quod est sursum cedere: & sursum moueri. EXPRESSAE] ἐκθλιφθεῖσαι: per expresſionem emissæ. QVANTVM IN SE EST] sua vi. DEDVCERE] deprimere & deferre flammas. PVGNENT] contendant. translatio est. SVBLIME VOLANTEIS] sic habent omnes libri tùm manuscripti, tùm typis excusi. quod eò dico, ne quis putet legendum *sublima*: quod scio quosdam conatos esse, verenteis ne syllaba vltima, longa sit. quod longe aliter est. sic enim idem lib. 4. *Quæ multis formata modis sublime feruntur*. & lib. 6. *Propterea quia concurrunt sublime volantes Ætheriæ nubes*. & item Virg. lib. 3. Georg. 3. *Iámque humiles, iámq; elati sublime videntur*. Idem lib. 10. Æneid. *Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ*. NON CADERE, &c.] Virg. *suadéntque cadentia sidera somnos*. atqui stellæ in terram non decidunt, sed sicci quidam halitus, solis & ætheris ignibus accensi. DISSVPAT] id est disipat, & dispergit. Vtitur & M. Tull. in Lælio. *ea contrahere amicitiam, dissupare discordiam*. ET LVMINE CONSERIT ARVA] translatio. *conserit* enim positum translatè pro cōplet, & collustrat. VERGITVR] propendet, profunditur. Virg. lib. 6. Æneid. *inuergit vina sacerdos*. ad quem locum notat Seruius veteres in sacris inferorum, vinum ita libare solitos, vt patera in partem læuam conuerteretur: quod *vergere* dicebāt. quidā tamen legunt *spargitur ardor*. TRANSVERSOSQVE VOLARE, &c.] quemadmodum globi ferrei exprimuntur ex fistulis æneis. ABRVPTI NVBIBVS IGNES] sic Virgil. lib. 3. Æneid. *ingeminant abrupti nubibus ignes*. Ne quis autem hoc loco legendum putet, *abruptis*, testificor in quattuor libris manuscriptis, & in plerisque excusis legi *abrupti*, non *abruptis*. Et quod vulgò in codicib. Virgilianis legitur eo, quem supra testem produxi, loco *abruptis*, antiqua exemplaria docent legendum, *abrupti*.

Illud in his quoque te rebus cognoscere auemus:
Corpora cum deorsum rectum per inane feruntur
Ponderibus propriis: incerto tempore firmè,
Incertísque locis spatio decedere paullum,

Tantùm quòd momen mutatum dicere poßis.
Quòd nisi declinare solerent: omnia deorsum,
Imbris vti guttæ, caderent per inane profundùm:
Nec foret offensus natus, nec plaga creata
Principiis. ita nil vnquàm natura creasset.
Quòd si fortè aliquis credit grauiora potesse
Corpora, quo citius rectum per inane feruntur,
Incidere è supero leuioribus: atque ita plagas
Gignere, quæ poßint genitaleis reddere motus:
Auius à vera longè ratione recedit.
Nam per aquas quæcunque cadunt, atque aëra deorsum,
Hæc pro ponderibus casus celerare necesse'st
Propterea, quia corpus aquæ, naturáque tenuis
Aëris haud poßunt æquè rem quanque morari:
Sed citius cedunt grauioribus exsuperatæ.
At contrà nulli de nulla parte, neque vllo
Tempore inane potest vacuum subsistere rei:
Quin, sua quod natura petit, concedere pergat.
Omnia quapropter debent per inane quietum
Aequè ponderibus non æquis concita ferri.

ILLVD IN HIS QVOQVE] Nunc incipit disputare de motu tertio, qui fit per declinationem, seu κατ' ἔγκλισιν: quam excogitauit Epicurus duas ob causas. Primùm quòd si corpora prima suapte natura ad perpendiculum mouerentur duntaxat, neque paullùm declinarent: nunquam inter se copularentur, nunquam cohærerent, nunquam confligerent: & ita nunquam quicquam gignerent: deinde vt fati necessitatem vitaret. qua de re sic M. Tull. lib. I. de nat. Deorum. *Cum videret Epicurus, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quòd esset earum motus certus & necessarius, inuênit quomodo necessitatem fati effugeret: quod videlicet Democritum fugerat. ait atomum, cùm pondere & grauitate directò deorsum feratur, declinare paullulum. hoc dicere turpius est, quàm illud, quod vult, non posse defendere.* Sed proprius huius disputationis locus est infrà ibi. *Denique si semper motus connectitur omnis, Et vetere exoritur semper nouus ordine certo, Nec declinando faciunt primordia motus Principium quoddã, quod fati fœdera rumpat*, &c. ad quem locum plura dicimus. COGNOSCERE AVEMVS] nõ celabo lectorem, quod leue ac nugatorium fortasse cuipiam videatur: sed ei tamen, qui versatur in lectione librorum calamo exaratorum, magni sit momenti: in

quattuor libris manuscriptis legi, *cognoscere habemus*: perspicuè mẽdosè. quod eo consilio notaui, vt sciat lector minus tritus in huiusmodi libris, primùm in eis aspirationis notam sæpe esse superuacaneam: & contrà sæpe desiderari: deinde sæpe b. pro u. & u pro b scriptum reperiri: quemadmodum & supra breuiter admonui, nullo exemplo proposito. Itaque nũc duo exempla huius rei insignia afferam: vnum est in oratione Cluentiana, quæ vulgò inscribitur pro A. Cluentio Habito: in quáque passim A. Cluentius Habitus cognomento appellatur, cum & pro A. Cluentio Auito legendum sit, & A. Cluentius cognomento Auitus sit appellandus. alterum est, in Catone maiore vbi vulgò legitur, *Audire te arbitror, Scipio, hospes tuus habitus Massanissa, quæ faciat hodie*, &c. cum legendum sit, *hospes tuus auitus*: de quibus locis me admonuit Io. Faber Tolosanus vir doctiss. cũ vnà Romæ essemus. Sic infrà in principio lib. 3. cod. Vaticanus habet *Quod te imitari habeo. quid enim contendat hirundo Cycnis?* cum perspicuum sit legendum esse, aueo.

PONDERIBVS PROPRIIS] innata grauitate. FIRME] sic habent libri veteres, de qua scriptura iudicet lector ingeniosus. nam ex vulgatis alij habent *fermè*: alij *ferri*. SPATIO DECEDERE PAVLLVM] omnes quos vidi, libri manuscripti habent *spatio se pellere*: Parisienses, & Veneti antiquiores, & Vicetini *depellere*: quos non sum secutus: cum præsertim quidam testentur *decedere* scriptum reperiri in exemplaribus antiquissimis: quemadmodum legitur in Florentinis & Venetis recentioribus. non displicet tamen cuiusdam docti viri coniectura, qui existimat legendum *secedere*. TANTVM QVOD MOMEN MVTATVM DIC. POSS.] sic reposui secutus antiquæ scripturæ vestigia. Nam tres quidem manuscripti codices habent *Tantum quod momen mutare dicere possis*. Bertinianus autem & Memm. sine vlla litura, aut dissensione, ita vt excudendum curaui, *Tantum quod momen mutatum dicere possis*: cum quibus congruunt Florentini vulgati. Iam verò momen idem valet, quod momẽtum, id est exiguus motus, ῥοπή. quidam docti putant legendum *Tantum quo ad momen*, &c. alij quidam *Tantum quod minimum momentum dicere possis*. Appellabat enim minimum illud spatium ἐλάχιστον, vt testatur M. Tull. lib. de Fato. NEC FORET OFFENSVS NATVS] id est nec corpora prima vnquam inter se offendissent, & conflixissent: non esset nata occursatio, aut offensio atomorum. *offensus*, id est, vt Græci appellant, ἀπάντησις. vtitur eodem vocabulo infrà eod. lib. *Aut ex offensu cum turbant corpore in ipso*. & lib. 4. *Cogit hebescere enim crebris offensibus aër*. & lib. 6. *Non igitur multis offensibus in remorando Hæsitat*. QVOD SI FORTE] Occupatio est. Si quis (inquit) forte existimat grauiora corpuscula, quo citius directò per inane feruntur, eo magis incidere posse in ea quæ sunt leuiora, & ita plagas quasdam gignere, quæ motus genitaleis reddere queant, errat. Nam si non esset inane, per quod mouentur corpora prima, sed omne esset plenum, & in eo pleno mouerentur principia rerum, valeret hæc ratio, & diceret aliquid, qui ea niteretur, cum perspicuum sit, aquam & aërem facilius cedere corporibus grauioribus, quàm leuioribus. nunc autem cum probauerimus corpora prima per inane moueri, dicendum est æquè celeriter moueri corpora prima

leuissima, atque ea quæ sunt grauissima. POTESSE] antiquum & tamen integrum, pro *posse*, vt suprà diximus. INCIDERE E' SVPERO LEVIORIBVS] id est incidere in corpora leuiora, & propter leuitatem tardiora. sic loquitur infrà paucis pòst versibus. *Haud igitur poterũt leuioribus incidere vnquã Ex supero grauiora, neq; ictus gignere per se.* ATQVE ITA PLAGAS GIGNERE] sic restitui reclamantibus codicibus omnibus, veritate ipsa hanc scripturam flagitante. hoc enim significat verendũ esse, si omnia corpora prima æquè celeriter per inane ferantur, ne nunquam alia aliis incidant: atque ita plagas seu ictus non gignant, ex quibus ictibus motus genitales oriantur. meam coniecturam adiuuat similis ille locus, quem paullo antè testem produxi. *neque ictus gignere per se, Qui varient motus, per quos natura genat res.* PRO PONDERIBVS] pro ratione ponderum, id est pro vt grauiora, aut leuiora sunt. NATVRAQVE TENVIS] in voce *tenuis* duæ syllabæ breues habentur pro vna longa: vel u fit consonans: quod item fit locis innumerabilibus. HAVD POSSVNT AEQVE REM QVANQVE] haud æquè, id est non æqualiter, non similiter. nam aqua magis subsistit corporibus, quàm aër: hinc fortasse fit, vt homines natare possint, qui didicerint: volare nunquam posint. lignum in aqua extat, neque mergitur: in aëre non extat, neque quiescit, sed deorsum fertur in terram. QVIN SVA QVOD NATVRA PETIT, &c.] vsurpauit hunc versum, suprà in extremo primo libro. AEQVE' PONDERIBVS NON AEQVIS] ex hoc versu emendaui illum, qui est in libro primo, eo, quem modò commemoraui, loco.

Haud igitur poterunt leuioribus incidere vnquàm
Ex supero grauiora, neque ictus gignere per se,
Qui varient motus, per quos natura genat res.
Quare etiam atque etiam paullum inclinare necesse'st
Corpora, nec plus quàm minimum, ne fingere motus
Obliquos videamur, & id res vera refutet.
Nanque hoc in promtu, manifestúmque esse videmus,
Pondera, quantum in se'st, non posse obliqua meare,
Ex supero cum præcipitant, quod cernere posis.
Sed nihil omnino recta regione viaï
Declinare quis est, qui posit cernere, sese?
Denique si semper motus connectitur omnis:
Et vetere exoritur semper nouus ordine certo:
Nec declinando faciunt primordia motus
Principium quoddam, quod fati fœdera rumpat,

Ex infinito ne causam causa sequatur:
Libera per terras vnde hæc animantibus extat,
Vnde est hæc, inquam, fatis auulsa voluntas,
Per quam progredimur, quò ducit quenque voluptas?
Declinamus item motus nec tempore certo,
Nec regione loci certa, sed vbi ipsa tulit mens.
Nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas
Principium dat: & hinc motus per membra rigantur.
Nónne vides etiam patefactis tempore puncto
Carceribus, non posse tamen prorumpere equorum
Vim cupidam tam desubitò, quàm mens auet ipsa?
Omnis enim totum per corpus materiaï
Copia conquiri debet, concita per artus
Omneis: vt studium mentis connexa sequatur.
Vt videas initum motus à corde creari:
Ex animíque voluntate id procedere primùm:
Inde dari porrò per totum corpus & artus.

PER QVOS NATVRA GENAT RES] perspicuè hoc loco legendum *genat*, non *gerat*. nam quos paullo antè motus genitaleis dixit, per eos motus nunc ait naturam res gignere : quæ idem valent. PAVLLVM INCLINARE] in vno libro manuscripto legitur paullum *clinare* : quam scripturam probo: eámque puto esse corruptam ab eo, qui putaret verbum *clinandi* non esse Latinum, cum ab eo nascatur vox *clinamen*, qua infrà vtitur ibi, *Id facit exiguum clinamen principiorum.* NEC PLVS QVÀM MINIMVM] id appellabat Epicurus ἐλάχιστον, vt testâtur Laërtius, & M. Tull. lib. de Fato. verba M. Tull. sunt hæc. *tertius motus, cum declinat atomus interuallo minimo.* id appellat ἐλάχιστον. NE FINGERE MOTVS] huc pertinent illa M. Tullij lib. I. de Finib. *Nam & ipsa declinatio ad libidinem fingitur. ait enim declinare atomos sine causa: quo nihil turpius physico: & illum motum naturalem omnium ponderum è regione inferiorem locum petẽtium sine causa eripuit atomis. Nec tamen id, cuius causa hæc finxerat, assecutus est. Nam siue omnes atomi declinabunt, nullæ vnquam cohærescent: siue aliæ declinabunt, aliæ suo nutu rectè ferentur: primùm erit hoc quasi prouincias atomis dare, quæ rectè, quæ obliquè ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio, hunc mundi ornatum efficere non poterit.* SED NIHIL OMNINO, &c.] ordo est, sed quis est, qui posit cernere, corpora prima nihil omnino se de recta regione declinare? Verbum *declinare* hoc loco iungitur cum quarto casu, & est ἐνεργητικόν. vt apud Virgil. lib. Æneid. 4. *Nec dulci declinat lumina somno.* & apud M. Tull. de Fato. *Quæ ergo noua causa in natura est, quæ de-*

clinet atomum? NEC DECLINANDO FACIVNT PR. M. P. Q. QVOD FATI FOED. RVMP.] id est quod tollat fatum, seu fati necessitatem. Hac de re sic M. Tull. lib. de Fato. *Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. Itaque tertius quidam motus oritur extra pondus & plagam, cum declinat atomus interuallo minimo: id appellat* ἐλάχιστον. *Quam declinationem sine causa fieri, si minus verbis, re cogitur confiteri. non enim atomus ab atomo pulsa declinat. nam qui potest pelli alia ab alia, si grauitate feruntur ad perpendiculũ corpora indiuidua rectis lineis, vt Epicuro placet? Sequitur enim, vt, si alia ab alia nũquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. Ex quo efficitur, etiam si sit atomus, eáque declinet, declinare sine causa. hanc rationem Epicurus induxit ob eam rem, quòd veritus est, ne, si semper atomus grauitate ferretur naturali ac necessaria, nihil liberum nobis esset, cum ita moueretur animus, vt atomorum motu cogeretur.* legito, si vacas, cetera quæ sequuntur. Huc eodem pertinet locus ille ex libro primo de natura deorum, quem paullo antè testem produximus. *velut Epicurus cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quòd esset earum motus certus & necessarius, inuênit quo modo necessitatem fati effugeret*, &c. Eadem de re sic Plutarch. lib. πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα. οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ τῷ Ἐπικούρῳ διδόασιν ὑπὲρ τῶν μεγίστων σμικρὸν οὕτω πρᾶγμα καὶ φαῦλον, ἄτομον παρεγκλῖναι μίαν ἐπὶ τουλάχιστον, ὅπως ἄστρα καὶ ζῶα, καὶ τύχη παρεισέλθῃ, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν μὴ ἀπόληται. Id est, neque enim ipsi (Stoici) dant Epicuro rerum maximarum causa rem tam paruam & leuem, atomum vnam declinare minimo interuallo, vt astra & animalia & fortuna recipiãtur: & vt ne libera voluntas, ac potestas nobis pereat. EX INFINITO NE CAVSAM CAVSA SEQVATVR] atque ita sit fatum. nam fatum nihil aliud est quàm εἱρμὸς, seu συμπλοκὴ αἰτιῶν τεταγμένη: id est series seu connexio causãrum ordinata. Iam qui introducunt causarum seriem ordinatam, ac sempiternam, ij mentem hominis libera voluntate spoliatam fati necessitate deuinciunt, vt scribit M. Tull. de Fato. FATIS AVOLSA VOLVNTAS] id est fatis non alligata. Sic autem legendum hoc loco, non, vt in vulgatis, *auolsa voluptas*: vt contrà proximi versus scriptura recta est. *Per quam progredimur, quò ducit quenque voluptas.* tale enim est illud Virgilianum in Alex. *trahit sua quenque voluptas.* NAM DVBIO PROC. HIS R. S. CVIQVE VOL.] Voluntas est principium motus in nobis. sic Arist. Physic. ET HINC MOTVS PER MEMBRA RIGANTVR] sic habent omnes libri typis excusi, quos quidem viderim. quam scripturam si probabimus, erit translatio: & hunc locum sic explicabo. *hinc*, id est à voluntate, *motus rigantur*, id est cõplentur, aluntur, amplificantur, & propagantur. lib. 5. *Quod maria, ac terras omnes, cælúmque rigando Compleat.* in duobus libris manuscriptis scriptum est, *per membra vagantur*: cuius scripturæ sententia plana est: eámque ne quid dissimulem, ceteris antepono. quidam legẽdum censent *per membra reguntur*, atque ita legitur in cod. Memmiano, & Tethiano. ex qua scriptura, si coniecturæ locus est, libenter facerem *genuntur*, id est gignuntur. quasi diceret Lucretius, in nobis à voluntate motus proficisci, atque oriri. quod quidem idem valet, atque id, quod & paullo antè dictum à nobis est, & Aristoteles item tradidit, voluntatem esse principium & originem motus

in nobis. fuit autem lapsus procliuis, vt ex *genuntur* fieret *geruntur*, deinde ex *geruntur* modò *reguntur*, modò *rigantur*. NONNE VIDES ETIAM, &c.] Virg. Geor. 1. *Vt cum carceribus sese effudere quadrigæ*, &c. TAM DESVBITO] idem lib. 3. *Sæpe ita desubito permista cæde calenteis*. Ennius. *Cum de subito me orat mulier, lacrymánsque ad genua accidit*. Plautus Bacch. *Quid si apud te veniat desubitò prandium, aut potatio?* &c. QVAM MENS AVET IPSA] profert hunc locum Nonius. sed corruptè. scriptum est enim in exemplis Nonij *quàm mens habet ipsa*. b pro u cum aspiratione superuacanea. quæ duo sæpe peccantur in codicibus manuscriptis, vt suprà diximus. CONQVIRI DEBET] in quibusdam libris manuscr. *conciri*. quod non temerè admoneo, sed vt sciant studiosi lectores sæpe à librariis illis positū reperiri c pro qu. vt *aca* pro *aqua*. CONNEXA SEQVATVR] sic habēt omnes libri vulgati: quidam scripti *connixa*. VT VIDEAS INITVM MOTVS, &c.] sic habent cod. Aldini recentiores, & Paris. & Lugdunenses vtriq;. & manuscripti Bertin. Memm. Tethian. *initum* autē interpretor ingressum, seu introitū, vt lib. 1. *Significant initum perculsæ corda tua vi*. alij habent *initiū*, vt manuscriptus Vaticanus, & excusi Vicetini ac Florētini: quam posteriorem scripturā si recipimus, in voce *initium* i & u coëunt in vnam syllabā: sic idē lib. 3. *& mobilis illa Vis, initū motus ab se quæ diuidit ollis*. DARI PORRO] dari porro, id est amplificari, ac dilatari, seu permanare, distribui, didi.

Nec simile'st, vt cum impulsi procedimus ictu,
Viribus alterius magnis, magnóque coactu.
Nam tum materiam totius corporis omnem
Perspicuu'st nobis inuitis ire, rapique,
Donec eam refrenauit per membra voluntas.
Iámne vides igitur, quanquam vis extima multos
Pellit: & inuitos cogit procedere sæpe:
Præcipiteisque rapit: tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contrà pugnare, obstaréque possit:
Cuius ad arbitrium quoque copia materiai
Cogitur interdum flecti per membra, per artus:
Et proiecta refrenatur, retróque residit?
Quare in seminibus quoque idem fateare necesse'st,
Esse aliam præter plagas, & pondera causam
Motibus: vnde hæc est nobis innata potestas:
De nihilo quoniam fieri nil posse videmus.
Pondus enim prohibet, ne plagis omnia fiant,
Externa quasi vi. sed ne mens ipsa necessum

Intestinum habeat cunctis in rebus agendis:
Et deuicta quasi cogatur ferre, patique:
Id facit exiguum clinamen principiorum
Nec regione loci certa, nec tempore certo.

NEC SIMILE EST, &c.] quia hoc fit ab inuitis: illud sponte & voluntate nostra. Vide Aristot. lib. 3. ἠθικ. Νικομ. vbi disputat περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου. VIRIBVS ALTERIVS] significat id quod Aristoteles eo quem modò dixi loco, βίαιον, id est violẽtum nominat: quod sic definit ille. βίαιον οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν μηδὲν συμβαλλομένου τοῦ πράττοντος. Violentum est id cuius principium est extrinsecus nihil adiuuante eo, quod agit. sumsit autem partem ἀκουσίου. nam ἀκούσιον diuiditur ἐς τὸ δι' ἄγνοιαν, ἐπίλυπον ὂν καὶ ἐν μεταμελείᾳ, καὶ ἐς τὸ βίαιον. id est in id quod fit per ignorantiam, quod posteà molestum sit, cuiúsque pœniteat: & in violentum. DONEC EAM] materiam. nonnulli libri habent *Donec clausa refr. fortasse legendum Donicum eam.* VIS EXTIMA] nonnulli libri habent, *extera.* COGIT] βιάζεται, ἀναγκάζει. QVIDDAM,] nempe voluntatem fati necessitate solutam. ET PROIECTA REFR.] & profusa reprimitur, & retro quiescit? ESSE ALIAM PRAET. PL. ET POND. CAVS.] nempe declinationem. Perspicue igitur hoc loco Lucretius ex Epicuri sentẽtia tertium genus motus, qui fit per declinationẽ, ponit. PRAETER PLAGAS] per quas fit motus sursum. PONDERA] ex quibus oritur motus deorsum, qui proprius est omnium corporum. VNDE HAEC EST NOBIS] à qua declinatione nata est in nobis libertas agendi, fati necessitate soluta. M. Tull. lib. 1. de nat. deor. *Epicurus cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suo pondere, nihil fore in nostra potestate, quòd esset earum motus certus, & necessarius, inuẽnit quomodo necessitatem effugeret.* legendum est autem, vt excudendum curauimus, *nobis innata potestas*, vt scriptum est in codice manuscr. Vaticano & Memmiano. non vt habent plerique libri excusi, *ollis innata potestas.* DE NIHILO QVONIAM, &c.] at de nihilo esset hæc nobis innata quidlibet agendi potestas, si non esset atomorum declinatio. PONDVS ENIM PROH] per quod corpora deorsum mouentur per se, & sua spõte: & cùm æquali celeritate moueantur, nunquam alterum ab altero tangi potest. SED NE MENS IPSA] sic restitui reclamantibus libris omnibus, ratione hanc scripturã efflagitante. NECESSVM INTESTINVM] necessitatem intestinam, cuius causa efficiens esset motus atomorum naturalis certus & necessarius, qui fit deorsum. EXIGVVM CLINAMEN] id est minima declinatio atomorũ. *clinamen* autem à verbo *clino, as.* ex quo *acclinis.* Horat. saty. 2. lib. 2. *Acclinis falsis animus,* &c.

Nec stipata magis fuit vnquàm materiai
Copia, nec porrò maioribus interuallis.
Nam neque adaugescit quicquam, nec deperit inde.

Quapropter quo nunc in motu, principiorum
Corpora sunt, in eodem anteacta ætate fuere:
Et posthac semper simili ratione ferentur:
Et quæ consuerunt gigni, gignentur eadem
Conditione: & erunt, & crescent, inque valebunt,
Quantum cuique datum est per fœdera naturaï.
Nec rerum summam commutare vlla potest vis.
Nam neque quò possit genus vllum materiaï
Effugere ex omni, quicqua'st: neque rursus, in omne
Vnde coorta queat noua vis inrumpere, & omnem
Naturam rerum mutare, & vertere motus.

ET QVAE CONSVERVNT] sic legendum, & ita habent duo libri manuscripti: alij *consuerint*. EADEM CONDITIONE] eadem lege, eodē pacto. INQVE VALEBVNT] & inualebunt, seu inualescent. τμῆσις. vt Virgil. lib. 9. Æneid. *Inque salutatam*. & Lucret. *cónque globata, ínque pedita, dísque supatis*, & simil. sexcēta. QVANTVM CVIQVE DATVM EST] verbum *est*, quod aberat à plerisque vulgatis, reposui auctoritate manuscr. codicum, & aliorum vulgatorū fretus. NEC RERVM SVMMAM, &c.] id est nec τὸ πᾶν, id est vniuersum, seu omne, vt sæpe ipse appellat, vis vlla commutare potest. longe igitur aliud est omne, quàm mundus. Nam mundus interibit etiam ex sententia Epicuri. immò verò idem sentit infinitos quotidie mūdos & oriri, & interire. lib. 5. *Quod superest, ne te in promissis plura moremur. Principio maria, ac terras, cælúmque tuere. Horum naturam triplicem, tria corpora Memmi, Treis species tam dissimileis, tria talia texta Vna dies dabit exitio, multósque per annos Sustentata ruet moles, & machina mundi.* idem ibidem infrà. *quapropter maxima mundi Cum videam membra, ac parteis consumta regigni, Scire licet cæli quoque idem, terræque fuisse Principiale aliquod tempus, cladémque futuram.* EX OMNI] ex summa, ex vniuerso, ἐκ τοῦ παντὸς. vt paullo antè diximus. NEQVE RVRSVS, IN OMNE VNDE] ordo est. neque rursum quicquam est, vnde, id est ex quo noua vis coorta in omne irrumpere queat. IN OMNE] εἰς τὸ πᾶν.

Illud in his rebus non est mirabile, quare,
Omnia cum rerum primordia sint in motu:
Summa tamen summa videatur stare quiete,
Præterquàm, si quid proprio dat corpore motus.
Omnis enim longè nostris ab sensibus ipsa
Primorum natura iacet. quapropter vbi illa

Cernere iam nequeas, motus quoque surpere debent:
Præsertim cum quæ poßimus cernere, celent
Sæpe tamen motus, spatio diducta locorum.
Nam sæpe in colli tondentes pabula læta
Lanigeræ reptant pecudes, quò quanque vocantes
Inuitant hærbæ gemmantes rore recenti:
Et satiati agni ludunt, blandéque coruscant.
Omnia quæ nobis longè confusa videntur:
Et veluti in viridi candor consistere colli.
Præterea magnæ legiones cum loca cursu
Camporum complent belli simulacra cientes:
Et circumuolitant equites, mediósque repente
Transmittunt valido quatientes impete campos:
Fulgur ibi ad cælum se tollit, totáque circùm
Aere renidescit tellus, subtérque virûm vi
Excitur pedibus sonitus, clamoréque montes
Icti reiectant voces ad sidera mundi:
Et tamen est quidam locus altis montibus, vnde
Stare videtur, & in campis consistere fulgur.

ILLVD IN HIS REBVS] ἀνθυποφορά. non est (inquit) mirũ ipsum vniuersum, atque ipsam summã rerum videri stare & quiescere, cum principia rerum perpetuo motu agitentur. PRAETERQVÀM SI QVID] vt cælum, aër, aqua, &c. LONGÈ NOSTRIS AB SENSIBVS IPSA] sic legendum, non *ab sensibus infra*. QVAPROPTER VBI ILLA] cum in duobus libris calamo exaratis scriptum reperissem, *vbi illum* ego ex voce *illum*, feci *illa*, vt intelligamus corpora prima. quòd si quis mallet legi *illam*, vt subintelligamus primorum naturam, non magnopere repugnabo. sed tum versu proximo legendum erit *surpere debet*. SVRPERE] pro surripere. sic Horat. od. 12. lib. 4. *quid habes illius, illius, Quæ spirabat amores: Quæ me surpuerat mihi?* PRAESERTIM CVM QVAE] argumentũ ductũ à rebus quæ videndi sensu percipiuntur: cuius argumẽti hæc vis est. Si earum rerum, quas cernere possumus, motus aspectum nostrum fugiunt propter longum locorum interuallum: quãto verisimilius, & magis cum ratione consentaneum est, principiorum, quæ sub sensum oculorum non cadunt, motus non cerni? IN COLLI] in collè. sic alibi *parti, contagi* &c. pro *parte*, & *contage*, ponere solet. REPTANT] translatio. Horat. etiam ad homines transtulit epist. ad Tibull. lib. I. *An tacitum siluas in-*

ter reptare salubreis,&c. GEMMANTES] id est rore persusæ, & ita gemmarum speciem præ se ferentes. idem lib. 5. *Aurea cum primum gemmantes rore per herbas,&c.* BLANDEQVE CORVSCANT] secutus sum cod. manuscriptos Vaticanum & Bertinianum, & typis excusos Florentinos. nam ceteri vulgati ferè omnes habent partim *chroniscant*, partim *croniscant*. iam *coruscant* interpretor dimicant cornibus scilicet: cornibus se mutuò petentes coruscationem quandam referunt. Sic fere Virgil. nisi quòd ἐνεργητικῶς vsurpauit Æneid. 12. *Cunctanti telum Æneas fatale coruscat*. idem lib. 8. *duo quisque Alpina coruscat Gæsa manu.* vel interpretare simpliciter *coruscant*, *trepidant*, huc & illuc mouentur, saltitant. sic ferè Plautus Rud. *Equidem me ad velitationem exerceo. Nam omnia corusca præ tremore fabulor.* BELLI SIMVLACRA CIENTES] Virgil. lib. 5. *Quà ludo nitentus bello simulacra ciebat.* ibid. *pugnáque cient simulacra sub armis.* ET CIRCVMVOLITANT EQVITES] hos duos versus aliò translatos, in suum locum restitui. TRANSMITTVNT VALIDO] libri manuscr. duo & Aldini antiqui habent, *Tramittunt*. hunc locũ profert Macrob. lib. 6. Saturn. vbi ostendit hinc effictum, atque imitatum esse illud Virgilianum lib. 4. Æneid. *alia de parte patenteis Transmittunt cursu campos,&c.* sic & Valer. Flaccus lib. 3. *Iamque ipse recenti Stat tumulo placida transmittens agmina lauro.* IMPETE] id est impetu: qua voce pluribus locis vtitur, vt lib. 4. *Despectum præbet sub terras impete tanto,&c.* & lib. 5. *Aut hominem tanto membrorum esse impete natum.* & lib. 6. *Extructis aliis alias super impete miro.* quod item nomen indicat A. Gellius lib. 19. cap. 6. à Næuio poëta esse vsurpatum. FVLGVR] id est fulgor: sic item infrà sexto versu. videtur enim Lucret. altero pro altero promiscuè, & ἀδιαφόρως vti. lib. 4. *Et quasi protelò stimulatur fulgure fulgur.* & lib. 2. *Neque fulgorem reuerentur ab auro.* lib. 5. *nullo qui sit fulgore notatus.* FVLGVR IBI AD CAELVM SE TOLLIT] Homer. ιλ. β. ἕκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγή: Ὣς τῶν ἐρχομένων ἀπὸ χαλκοῦ θεσπεσίοιο Αἴγλη παμφανόωσα δι' αἰθέρος οὐρανὸν ἷκε. RENIDESCIT] splendore armorum perfusa hilaritatem quandam præ se fert, & quasi risu diffundit spectatorem. SVBTERQVE] & subter pedes, sub pedibus. REIECTANT VOCES] referunt voces. in quibusdam cod. manuscriptis reperi scriptum *clamor quoque montes Icit, & eiectat voces ad sidera mundi.*

Nunc age iam deinceps cunctarum exordia rerum
Qualia sunt, & quam longè distantia formis,
Percipe, multigenis quàm sint variata figuris:
Non quòd multa parum simili sint prædita forma,
Sed quia non volgò paria omnibus omnia constant.
Nec mirum. nam cum sit eorum copia tanta,
Vt neque finis (vti docui) neque summa sit vlla,
Debent nimirum non omnibus omnia prorsum

Esse pari filo, similíque affecta figura.
Præterea genus humanum, mutæque natantes
Squammigerum pecudes, & læta arbusta, feræque,
Et variæ volucres, lætantia quæ loca aquarum
Concelebrant circum ripas, fonteísque, lacúsque:
Et quæ peruolgant nemora auia peruolitantes:
Horum vnum quoduis generatim sumere perge:
Inuenies tamen inter se distare figuris.
Nec ratione alia proles cognoscere matrem,
Nec mater posset prolem: quod posse videmus,
Nec minus, atque homines inter se nota cluere.
Nam sæpe ante deûm vitulus delubra decôra
Turicremas propter mactatus côncidit aras,
Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.
At mater virideis saltus orbata peragrans,
Linquit humi pedibus vestigia pressa bisulcis,
Omnia conuisens oculis loca, si queat vsquam
Conspicere amissum fœtum: complétque querelis
Frondiferum nemus adsistens, & crebra reuisit
Ad stabulum, desiderio perfixa iuuenci.
Nec teneræ salices, atque herbæ rore vigentes,
Fluminaque vlla queunt summis labentia ripis
Oblectare animum, subitámque auertere curam.
Nec vitulorum aliæ species per pabula læta
Deriuare queunt aliò, curáque leuare:
Vsqueadeò quiddam proprium, notúmque requirit.
Præterea, teneri tremulis cum vocibus hædi
Corniger as norunt matres, agnique petulci
Balanteis pecudes. ita, quod natura reposcit,
Ad sua quisque ferè decurrunt vbera lactis.
Postremò quoduis frumentum, non tamen omne
Quodque suo in genere inter se simile esse videbis,
Quin intercurrat quædam dist.intia formis.

Concharúmque genus parili ratione videmus
Pingere telluris gremium, quà mollibus vndis
Littoris incurui bibulam lauit æquor arenam.
Quare etiam atque etiam simili ratione necesse'st,
Natura quoniam constant, neque facta manu sunt
Vnius ad certam formam primordia rerum,
Dissimili inter se quædam volitare figura.

NVNC AGE IAM] hinc incipit docere primùm atomos formis, seu figuris inter se differre: deinde ostendet figurarum dissimilitudines esse finitas: postremò singularum figurarum corpora prima esse infinita. NON QVOD MVLTA PARVM] non quòd parum multa sint corpora simili figura nata, (nam tantum abest, vt pauca sint, vt etiam sint infinita) sed quia omnia corpora non sunt simili inter se figura prædita. VT NEQVE FIN. VTI D. NEQVE SVMMA SIT VLLA] neque numerus sit vllus. Nam τὸ πᾶν dicebant Democritus & Epicurus esse infinitum & magnitudine infiniti, & multitudine atomorum. ESSE PARI FILO] simili textura. translatio à tela. sic dicimus poëma & orationem esse tenui filo, crasso filo, subtili filo. idem lib. 4. *Quæ volgò volitant subtili prædita filo.* filum significat etiam interdum extremũ cuiusque rei lineamentũ, vt lib. 5. *Perparuum quiddam interdũ mutare videtur Alterutram in partem filum.* PRAETEREA GENVS HVMANVM] argumentum ab effectis. animantes ipsæ, quæ constant ex atomis, animantes, inquã, eiusdem generis, & speciei inter se differunt figura. non enim omnes equi, non omnes tauri, non omnes canes, (& item de ceteris sentiendum) simili sunt figura præditi: alioqui mater prolem non agnosceret. at mater prolem agnoscit, vt equa suos pullos, canis suos catulos, cerua suos hinulos, & contrà: ergo atomorum non vna est figura. hunc versum cum eo qui proximè sequitur, citat Non. Marcellus in voce *pecudes*, probans non solùm quadrupedes, verum etiam pisceis, pecudes appellari. Idem infrà eod. lib. *sic denique mutas Squammigerum pecudes.* &c. MVTAEQVE NATANTES] duo epitheta maximè piscium propria *mutæ & natantes*: Ita Greci πλευστὸν γένος καὶ ἄφωνον dicunt. sed tamen non omneis pisceis esse mutos tradiderũt Aristoteles, & alij nonnulli. lege si vacas, quæ annotauimus in commentariis nostris Horatianis ad illum locum od. 3. lib. 4. *O mutis quoque piscibus Donatura cycni, si libeat, sonum.* ET VARIAE VOLVCRES] vel dissimiles, vel varij coloris, & ποικίλαι. Idem lib. 4. *Tum variæ fugiunt volucres*, &c. CONCELEBRANT] colunt, celebria reddunt: vt lib. 1. *quæ terras frugiferentes Concelebras.* INVENIES TAMEN INTER SE DIST. FIGVRIS] duo libri manuscripti habent *distare figuras*. Bertinianus autem *differre figuris*: & ita Memm. NOTA CLVERE] nota apparere, nota esse. ANTE DEVM DELVBRA] id est ante deorum simulacra & statuas. nam *delubrum* dictum est quasi delibrum. éstque fustis delibratus: id est lignum, cui cortex detractus est: quod

venerabantur pro deo. Festus. TVRICREM. PR. M. C.] Virg. lib. 4. *Vidit turicremis cum dona imponeret aris*, &c. Macrob. lib. 6. AT MATER VIRID. SALT.] hunc affectum matrum omnium communem, ac naturalem erga fœtus suos etiam Oppianus Ἁλιευτ. α describit sub finem his verbis. Οἷον δ' ἑλκομένας περὶ πόρτιας ἀσχαλόωσι Μητέρες, οὐκ ἀπάτερθε γόῳ μυκείων στενάχουσι Κωκυτῷ, αὐτὰς δὲ συναλγύνουσι νομῆας: &c. nam satis est mihi locum indicasse. & item apud Ouid. lib. 4. Fastorum Ceres amissam filiam lamentabili voce requirens, cum vacca vitulum suum raptum gemente comparatur. *Vt vitulo mugit sua mater ab vbere rapto, Et quærit fœtus per nemus omne suos*, &c.

BISVLCIS] διχήλοις, bifidis. ET CREBRA REVISIT] crebrà, id est crebrò. Virg. Georg. 3. *& pede terram Crebra ferit*. idem lib. 4. *nec sera comantem* Narcissum. sic apud Hom. κραιπνὰ pro κραιπνῶς. & similia. AD STABVLVM] *reuisit ad stabulum*, honestè dictum, vt illud Terent. Hecy. *nunc ad eam visam*. idem Lucret. lib. 6. *Nam quicunque suos fugitabant visere ad ægros*, &c. NEC TEN. SA. ATQVE H. RORE VIGENTES] quæ ex rore vigorem, & vireis colligunt. nonnulli tamen legi malunt *virentes*. non admodum dissimile est illud suprà *Inuitant herbæ gemmantes rore recenti*. cum hoc loco congruit ille Virg. Georg. 3. *Non vmbræ altorum nemorum, non mollia possunt Prata mouere animum, nec qui per saxa volutus Purior electro campum petit amnis*, &c. DERIVARE QVEVNT ALIO] id est conuertere aliò: vt loquitur lib. 4. extr. *atque aliò conuertere mentem*. Cum in duobus libris manuscriptis reperissem scriptum *Deriuare queunt aio*, & cum sæpe me anteà hic locus cruciasset, quòd sciebam Latinos ita loqui non solere, *deriuare animum*, pro auocare animum à molesta aliqua cogitatione, aut cura: non dubitaui hac scriptura attentè considerata, quin ita legendum sit, vt ego restitui. sic autem loquitur M. Tull. *aliò responsionem suam deriuauit*. idem pro Milone: *Dicam enim nō deriuandi criminis causa, sed vt factū est*. CVRAQVE LEVARE] sic habent libri veteres: alij *curámque leuare*. quanquam parum refert vtro modo scribatur. AGNIQVE PETVLCI] *petulantes & petulci appellantur* (inquit Festus) *qui proteruo impetu, & crebrò petunt lædendi alterius gratia*. Virg. Georg. 4. *neque oues, hædique petulci Floribus insultent*. citat Macrobius lib. 6. BALANTEIS PECVDES] oueis. sic autē esse legendum, non vt habent libri vulgati, *Balatum pecudis*, arguunt veteres codices. sic loquitur lib. 6. *etiam pecuis balantibus ægror*. QVOD NATVRA REPOSCIT] quidam docti legendum censent, *quoad natura reposcit*. præterea quidam libri vulgati habēt, *quod natura peposcit*. VBERA LACTIS] vbera lactea suprà lib. 1. *lanigeræ quali sunt vbera lactis*. POSTREMO QVODVIS] sic Stoici. M. Tull. lib. 2. Acad. *Stoicum est id quidem: nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius: nullum granum. hæc refelli possunt: sed pugnare nolo. ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibúsne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si non differat*. Idem ibid. *Vidésne vt in prouerbio sit ouorum similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complures saluis rebus illis, qui gallinas alere solerent. hi cum ouum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant*. PINGERE variare, ornare. translatio. MOLLIBVS] molles vndæ dicuntur, quia facile cedunt aliis corporibus.

Virg. Æneid. 10. *Accepit venientem, & mollibus extulit vndis.* sic iterum Lucre. lib. 1. *Quàm cum mollis aquæ fertur natura repente Flumine abundanti,* &c. LITTORIS INCVRVI] hunc versum profert Nonius in voce *lauit*, vt probet hoc verbum à veteribus vsurpatum esse in tertia coniugatione. quod item admonuimus in comm. Horatianis ad. Oden. 3. lib. 2. Veruntamen in cod. Bertin. scriptum est, *bibulam pauit æquor arenam. pauire* autem, est ferire. BIBVLAM ARENAM] Virg. Georg. I. *Collectum humorem bibula deducit arena.* VOLITARE] moueri, ferri. translatio.

Perfacile est iam animi ratione exsoluere nobis,
Quare fulmineus multo penetralior ignis,
Quàm noster fluat è tedis terrestribus ortus.
Dicere enim poßis cælestem fulminis ignem
Subtilem magis è paruis constare figuris:
Atque ideò transire foramina, quæ nequit ignis
Noster hic è lignis ortus, tedáque creatus.
Præterea lumen per cornu transit: at imber
Respuitur. quare? nisi luminis illa minora
Corpora sunt, quàm de quibus est liquor almus aquarũ?
Et quamuis subitò per colum vina videmus
Perfluere: at contrà tardum cunctatur oliuum,
Aut quia nimirum maioribus est elementis:
Aut magis hamatis inter se, pérque plicatis.
Atque ideò fit, vti non tam deducta repente
Inter se poßint primordia singula quæque,
Singula per cuiusque foramina permanare.

PERFACILE EST IAM ANIMI RAT.] sic excudendum curaui cum à vulgatis absit particula iam. RATIONE ANIMI] id est intelligentia. suprà lib. 1. Nec, *ratione animi quam quisquam poßit apisci.* PENETRALIOR IGNIS] sic cod. Bertinianus & Memm. E TEDIS] teda sextum genus est arborũ cognatarum, quæ picem, & resinam gignũt. sunt enim hæ sex, pinus, pinaster, abies, picea, larex, teda. lege Plin. lib. 16. cap. 10. CAELESTEM FVLMINIS IGNEM] cod. Bertin. & Memmian. habent *cælestis fulminis ignem.* NOSTER HIC E LIGNIS] sic restitui secutus codices Ald. antiquos, Vicetinos, Parisiens. Lugdunens. quibuscum consentiunt manuscripti Bertin. & Memm. iam hic pronomen quin breue sit, non dubium est. Virgil. lib. 4. Æneid. *Solus hic inflexit sensus,* &c. PER CORNV TRANSIT] sic habet libri manuscripti tres:

quibuscum congruunt vtrique Aldini, Vicet. Paris. Florent. codex Bertinian. *cornum*. per cornu autem laternam corneam intellige. ET QVAMVIS SVBITO] id est quantumuis subitò. PER COLVM] vas ad colendum aptum, ex lapide, aut argilla. AVT MAGIS HAMATIS] quæ ἀγκιστροειδῆ nominat Epicurus. PERQVE PLICATIS] & valde perplexis. tmesis: vt *inque peditis, cónque globatis*, & simil. NON TAM DEDVCTA] sic legendum, non diducta. atque hanc scripturam confirmant codex Vatic. Bertin. & excusi Vicetini, ac Paris. *deducta* autem interpretor subtilia, atque attenuata. Virg. *deductum dicere carmen*. Afran. *respondit voce deducta*. Pompon. *Vocem deducas oportet, vt mulieris videantur verba*. lege Macrob. lib. 6. Saturn. SINGVLA QVAEQVE, SINGVLA] παλιλλογία, vt apud Virgil. Sileno. *timidísque superuenit Aegle, Aegle naiadum pulcherrima*.

Huc accedit, vti mellis, lactísque liquores
Iucundo sensu linguæ tractentur in ore.
At contrà tetra absinthi natura, ferique
Centauri fœdo pertorquent ora sapore.
Vt facile agnoscas è læuibus, atque rotundis
Esse ea, quæ sensus iucundè tangere possunt:
At contrà quæ amara, atque aspera cunque videntur,
Hæc magis hamatis inter se nexa teneri,
Propterеáque solere vias rescindere nostris
Sensibus, introitúque suo perrumpere corpus.
Omnia postremò bona sensibus, & mala tactu,
Dissimili inter se pugnant perfecta figura:
Ne tu fortè putes serræ stridentis acerbum
Horrorem constare elementis læuibus æquè,
Ac musæa mele, per chordas organici quæ
Mobilibus digitis expergefacta figurant:
Neu simili penetrare putes primordia forma
In nareis hominum, cum tetra cadauera torrent,
Et cum scena croco Cilici perfusa recens est,
Aráque Panchæos exhalat propter odores.
Néve bonos rerum simili constare colores
Semine constituas, oculos qui pascere possunt:
Et qui compungunt aciem, lacrymaréque cogunt:

Aut fœda specie tetri, turpésque videntur.
Omnis enim sensus quæ mulcet causa, iuuátque,
Haud sine principiali aliquo læuore creata est:
At contrà quæcunque molesta, atque aspera constat,
Non aliquo sine materiæ squallore reperta'st.

FERI'QVE CENTAVRI] & feri Centauri natura: id est cẽtaureum, seu centaurium productis iis syllabis, quæ sunt ante vltimas. Ferum autem appellat propriè, respiciens Chironem centaurum partim equum, partim hominem: & ita immanem, agrestẽ, & non humanum. *Centaurium* (inquit Festus) *medicamentum à Chirone centauro inuentum.* Virg. Georg. 3. *graue olentia centaurea*. Lucret. lib. 4. *Abrotonique graues, & tristia centauria.* PERTORQVENT ORA] id est efficiunt vt qui ea gustat, ac mandit, os distorqueat: quemadmodum aiunt eos qui herbam Sardoam degustarit, ore distorto mori: vnde risus Sardonius. Hom. Σαρδόνιον δ' ἐγέλασσε. QVAE AMARA] in voce *quæ* diphthongus æ corripitur, neque eliditur. quod sæpe fieri solere admonuimus in commentar. Horat. *quæ amara, &c. cumque* pro *quæcunque amara*, &c. tmesis. VIAS RESCINDERE] sic habent duo cod. manuscr. & typis excusi Paris. Florent. vni Lugdun. al. *restringere.* SERRAE STRID. ACERB. HORR.] *acerbum horrorem*, tralatio est à gustandi sensu, ad auditum. Nam acerba sunt, quæ sunt linguæ & palato ingrata propter insitam immaturitatem: serræ horror autem non gustatũ, sed auditum offendit. M. Tull. lib. 5. Tuscul. *surdi vocem citharœdi non audiunt: ne stridorem quidem serræ audiunt tum cum acuitur.* MVSAEA MELE] cãtilenas musicas. sic cycnęa mele dicit sexta ab hinc pagina: *Et cycnæa mele, Phœbeáque Dædala chordis.* μέλη vox Græca, vnde poëtæ melici, qualis Simonides. Plin. lib. 7. cap. 24. *inuenta memoria est à Simonide melico.* de eod. Quintil. lib. 11. cap. 2. videntur autem hi poëtæ melici appellati ꝙ eorum carmina non ad lyram, sed ad alia organa musica canerentur. Idem Lucret. lib. 5. *modò organici melicos peperere sonores.* ORGANICI] qui digiti pulsantes organorum chordas, seu neruos, suaueis eliciunt sonos. Idem lib. 5. *modò organici melicos peperere sonores.* quem locum iam iam protuli. MOBILIBVS DIGITIS] sic legẽdum, non *nobilibus*. EXPERGEFACTA] excitata. FIGVRANT] conformant, διαπλάττουσι. SCENA] scio hoc nomen passim in veteribus marmoribus & mẽbranis scribi cum diphthongo *æ scæna*: veruntamen vsum secutus sum, præsertim cum sit Græcũ σκηνή: η autem vertetur in *a* longum. CROCO CILICI] crocũ Cilicium laudatur, vt oleum Venafranum, vinum Falernum. Ouid. Fast. 4. *Térque lauet nostras spica Cilissa comas.* Plin. lib. 27. cap. 6. *prima nobilitas est croco Cilicio in Coryco, &c.* perfundebatur autẽ scena croco. Horat. epist. ad August. *Rectè, nécne crocum, florésque perambulet Attæ Fabula si dubitem, clament perisse pudorem, &c.* PANCHAEOS] Arabicos. Virgil. Georg. 4. *Panchæis adolescunt ignibus aræ.* OCVLOS QVI PASCERE] delectare. tralatio. sic

Terent. Phorm. *restabat aliud nihil, nisi oculos pascere, sectari, in ludum ducere, & reducere.* Virgil. lib. 4. Æneid. *atque animum pictura pascit inani.* Lucret. lib. 1. *Pascit amore auidos inhians in te dea visus.* TETRI TVRPESQVE VID.] nonnulli legunt. *fœdi, turpésque*: in quibusdam libris scriptũ est. *turpes, olidique.* sed hoc *olidi* deprauatum esse puto. OMNIS ENIM, SENSVS QVAE MVLCET CAVSA, IVVATQVE] in eo codices manuscriptos secuti sumus, quòd *mulcet*, reiecto illo *multat* excudẽdum curauimus. quibuscum consentiunt vulgati Veneti antiq. Vicetini, Parisienses. in hoc non sum secutus, quòd habent, *cunque videntur* vitiosè, non vt legendum est, *causa, iuuátque.* HAVD SINE PRINC. AL. LAEVORE] sic legebat hunc versum Pontanus, & ita habent cod. Aldini antiq. & Parisienses. ita denique emendatum est ad oras codicum Lugdunẽsium: læuorem principialem intellige, lęuorem primorum corporum, seu principiorum, vt contrà statim dicet materiæ squallorem. vsus est eadem voce lib. 5. *Scire licet cæli quoque idem, terrǽque fuisse Principiale aliquod tẽpus, cladémque futuram.* AT CONTRA QVAECVNQVE] sic legendum, & ita habent cod. Aldini antiq. & Paris. post versum proximũ in omnibus vulgatis libris, (Aldinos, & Vicetinos excipio) reperiuntur duo versus inepti, & superuacanei. Itaque eos reieci, præsertim cum absint à manuscriptis, & in codice Iouiani Pontani deleti sint.

Sunt etiam quæ iam nec læuia iure putantur
Esse, neque omnino flexis mucronibus vnca:
Sed magis angellis paullum prostantibus: & quæ
Titillare magis sensus, quàm lædere possunt:
Fæcula iam quo de genere est, inuléque sapores.
Denique iam calidos igneis, gelidámque pruinam,
Dissimili dentata modo compungere sensus
Corporis, indicio nobis est tactus vterque.
Tactus enim, tactus, (prò diuûm numina sancta,)
Corporis est sensus, vel cum res extera sese
Insinuat, vel cum lædit, quæ in corpore nata st:
Aut iuuat egrediens genitaleis per Veneris res:
Aut ex offensu cum turbant corpore in ipso
Semina, confundúntque inter se concita sensum:
Vt si forte manu quamuis iam corporis ipse
Tute tibi partem ferias, æquè experiare.
Quapropter longè formas distare necesse st
Principiis: varios quæ possint edere sensus.

Denique quæ nobis durata, ac spissa videntur,
Hæc magis hamatis inter sese esse necesse'st,
Et quasi ramosis altè compacta teneri.
In quo iam genere in primis adamantina saxa
Prima acie constant, ictus contemnere sueta:
Et validi silices, ac duri robora ferri,
Aeráque, quæ claustris restantia vociferantur.
Illa quidem debent ex læuibus atque rotundis
Esse magis, fluido quæ corpore liquida constant.
Nec retinentur enim inter se glomeramina quæque:
Et procursus item in procliue volubilis extat.
Omnia postremò, quæ puncto tempore cernis
Diffugere, vt fumum, nebulas, flammásque, necesse'st,
Si minus omnibu' sunt è læuibus, atque rotundis:
At non esse tamen perplexis indupedita,
Pungere vti possint corpus, penetraréque saxa.
—Nec tamen hærere inter se: quod quisque videmus
—Sensibus esse datum: facilè vt cognoscere possis
—Non è perplexis, sed acutis esse elementis.
Sed quòd amara vides eadem, quæ fluuida constant:
Sudor vti maris est: minime id mirabile habendum.
Nam quod fluuidum est, è læuibus, atque rotundis
Est: at læuibus, atque rotundis mista doloris
Corpora: nec tamen hæc retineri hamata necessum.
Scilicet esse globosa, tamen cum squallida constent:
Prouolui simul vt possint, & lædere sensus.
Et quo mista putes magis aspera læuibus esse
Principiis, vnde est Neptuni corpus acerbum:
Est ratio secernundi, seorsúmque videndi,
Humor dulcis vbi per terras crebrius idem
Percolatur, vt in foueam fluat, ac mansuescat.
Linquit enim supera tetri primordia viri
Aspera: quo magis in terris hærescere possunt.

SVNT ETIAM, QVAE] Etiam corpuſcula quædam eſſe dicit media inter læuia,& aſpera. ANGELLIS] in quibuſdam libris vulgatis reperitur *angululis*,quod idem valet. TITILLARE] γαργαλίζειν.tralatio.nam titillare eſt certæ partis corporis humani contactu, nempe eius, quæ ſub alis eſt,riſum vel inuito excitare.itaque ſolus homo titillatur.hîc autem tranſlatè poſuit pro eo,quod eſt, contactu neque prorſus iucundo, neque planè aſpero,& moleſto ſenſus hilarare,& quaſi diffundere. FAECVLA IAM QVO DE G.] Horat.ſaty.8.lib.2. *acria circum Rapula,lactucæ, radices: qualia laſſum Peruellunt ſtomachum:ſiſer, alec, fæcula Coa.* INVLAEQVE SAPORES] ſic reſtitui ex auctoritate duorum cod. manuſcript.tametſi Bertinianus habeat *inuiæ*,Memmianus *initiæ*,non *inulæ*. ſed culpa eſt ſcriptorum librariorum.Inulam Horatius & Plinius dicunt amaram. Horat.ſaty. 8. lib. 2. *Erucas virideis inulis ego primus amaris Monſtraui incoquere*.duo alij item manuſcripti habent *viciæque ſapores*.vicia leguminis genus.Virg.Georg.1. *Aut tenues fætus viciæ, triſtíſque lupini*. vulgati ferè omnes habent,*vinique ſapores*. DISSIMILI DENTATA] ſic habent quinque lib.manuſcr.& ita legendum. TACTVS VTERQVE] tactus ignis, & pruinæ.quidam doctus legendum putat *tactus vtrique*, id eſt tactus vtriuſque. TACTVS ENIM TACTVS] διακοπὴ vt ſup.princ.lib.1.*Te, Dea, te fugiunt venti.* PRO DIVVM NVMINA SANCTA] prò dij immortales, pro diuûm atque hominum fidem. his exclamationibus vti ſolemus in indignationibus, quaſi hominibus diffiſi ad Deos confugientes. M. Tull.in Lælio. *Nam quis eſt prò Deûm fidem,atque hominum,qui velit,vt neque diligat quenquam,neque ipſe ab vllo diligatur, circumfluere omnibus copiis*, &c. innumera ſunt alia apud Plautum & Terent.exempla.ſic idem Lucret.infrà eod.lib.*Nam pro ſancta Deûm tranquilla pectora pace, Quæ placidum degũt æuum, vitámque ſerenam*, &c. Quòd autem ad huius loci ſententiam attinet, ſuprà lib. 1. docuit tactum ſenſum eſſe maximè corporis proprium, ibi. *Tangere enim & tangi, niſi corpus, nulla poteſt res*:contrà inane neque facere quicquã, neque pati poſſe, ſed duntaxat motionis facultatẽ corporibus præbere:quod his verbis docuit Epicurus, τὸ δὲ κενὸν οὔτε ποιῆσαι, οὔτε παθεῖν δύναται, ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχεται. AVT EX OFFENSV] ſic legendum, & ita habent quattuor libri manuſcripti. vſus eſt eadem voce ſup. *Nec foret offenſus natus,nec plaga creata.* CVM TVRBANT] id eſt turbas excitant, vt accipiamus abſolutè,quomodo & ſup. *Corpora,quæ in ſolis radiis turbare videntur*. ad quem locum lege,quæ annotata ſunt.vel coniunge cum voce, ſenſum, quæ ſequitur,hoc modo:cum ſemina turbant & confundunt ſenſum,vt ſit ἐνεργητικόν.

HAMATIS] M. Tull. lib. 2. Acad. *vt ille qui aſperis, & læuibus:hamatis, vncinatíſque corporibus cõcreta hæc eſſe dicat interiecto inani.* ET QVASI RAMOSIS] ſic reſtitui ſecutus codicem Bertinianum,& alios duos manuſcriptos. ICTVS CONTEMNERE SVETA] ſic Plin. de adamantib. lib. 37.cap.4. *incudibus deprehenduntur ita reſpuentes ictum, vt ferrum vtrinque diſſultet*,&c.Virg.lib.6. *Porta aduerſa ingens, ſolidóque adamante columnæ, Vis vt nulla virûm,non ipſi exſcindere ferro Cælicolæ valeant.* ROBORA FERRI] tralatio eſt, ab inanimo ad aliud inanimum. nam robur propriè de quercu

dicitur.

dicitur.sic sup.*Robore cũ in saxi frangũtur*. CLAVSTRIS RESTANTIA] vectibus, aut clauibus resistentia sonitum edunt. quidam legunt *quæ claustris extantia*,& interpretatur æra quibus portæ sunt inductæ,atque opertæ. ILLA AVTEM DEBENT] sic legendum, nõ *illa quidem*. ESSE MAGIS FLVIDO QVAE CORPORE LIQ. C.] sic habẽt omnes fere vulgati, quibuscum consentiunt duo manuscripti. sed cod.Scip. Tethij,& Faërni habent: *Esse magis,liquido quæ corpore fluuida constant*. NEC RETINENTVR ENIM] inter hunc versum & superiorem interpositus fuerat à nescio quibus hominibus versus ineptiss. & ab huius loci sententia alienissimus. *Nanque papaueris haustus item est facilis, quod aquarum*. cum ego deleui. sententia autem huius loci hæc est: ea (inquit) ex læuibus, & rotundis principiis constent oportet, quæ sunt liquida, & fluida. cui rei argumento est,quòd eorum glomeramina quæque, id est corpuscula globosa,& rotunda,seu particulæ glomeris in morem globosæ, non retinentur inter se, id est non cohærent inter se, neque manent constipatæ, aut compactæ. ET PROCVRSVS ITEM] id est & cursus eorum productus, & porrotenus continuatus, item id est similiter in procliuem & pronum locum volubilis est. similiter autem,nempe vt glomeramina inter se non retinentur. procurrere est porrò currere, vt progredi, proferre, &c. porro gradi,& porro ferre,seu in publicum gradi & ferre.in quibusdam libris tamen scriptum reperi: *Et percursus item*. Ne hoc quidem reticebo,à codice Bertiniano abesse præpositionem *in* quæ est ante nomen *procliue*. quæ scriptura si cui placebit,*procliue* erit aduerbium.neque est quòd quenquam moueat syllaba vltima. nam breuem esse licet. cuius modi est. *sublime volantes*,& similia. PVNCTO TEMPORE] id est breuissimo tempore.puncto participium est. alij legunt *puncto tempori'*. ego nihil muto. SI MINVS OMNIBV' SVNT] doctus quidam legendum putat *Si minus omnibu' sunt*:non vt vulgò *Si minus omnia sunt*.Nam suprà dixit *Omnia postremò*, vt hîc iterare eandem vocem sit ταυτολογεῖν. PVNGERE VTI] in quibusd. libris scriptũ est *Pandere*,in nonnullis impressum *pangere*, vtrũque mendose. NEC TAMEN HAERERE,&c.] hunc versum,& duos, qui deinceps sequuntur, ὀβελίζω, ac delendos censeo, tanquam inculcatos, adulterinos,neque Lucretianos germanos. quod cur ita sentiam, cum possim pluribus aliis argumẽtis firmissimis probare,his tribus contentus sum, quorum,hoc est primum, quòd sint superuacanei: alterum, quòd sententiam corrumpant:tertium est, quòd horum versuum scriptor dicat cognosci posse res illas fumum,nebulas, flammas, & sim. constare ex acutis elementis,cum dicere debeat,ex læuibus & rotundis. nam acuta elementa in iis rebus locum non habent. SED QVOD AMARA] occurrit tacitæ obiectioni.poterat enim quispiam dicere: si quæ fluuida sunt, constant primordiis læuibus & rotundis:amara autem,& cetera,quæ lædunt sensus, ex asperis,hamatis,& squallidis,quid aqua marina fiet,quę liquida est simul & amara? SVDOR VTI MARIS EST.] aqua marina. Empedocles dicebat mare esse sudorem terræ, vt testatur Aristot. lib. 2. μετεωρ. cap.3. eum reprehendens his verbis, ὁμοίως δὲ γελοῖον κἂν εἴ τις εἰπὼν ἱδρῶτα τῆς γῆς εἶναι τὴν

θάλατταν, οἴεται τι σαφὲς εἰρηκέναι, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς. πρὸς ποίησιν γὰρ οὕτως εἰπὼν, ἴσως εἴρηκεν ἱκανῶς. ἡ γὰρ μεταφορὰ ποιητικόν: πρὸς δὲ τὸ γνῶναι τὴν φύσιν, οὐχ ἱκανῶς, id est similiter autem ridiculum est etiam, si quis cum dixerit terræ sudorem esse mare, existimet se plani & manifesti aliquid dixisse: quemadmodum Empedocles. Nam ad poësin quidem ita locutus satis dixit: sed ad cognoscendam maris naturam, parum. MINIME ID MIRABILE HABENDVM] sic habent plerique codices typis excusi: quos secutus sum. nam manuscripti hoc loco deprauati sunt. NAM QVOD FLVVIDVM EST] hic. *m.* non eliditur. qua de re suprà diximus lib. I. Respondet iis quæ obiecta fuerant, hoc modo. non est quòd quisquam miretur, eadem interdum esse & amara, & fluida: quanuis dixerimus fluida constare è læuibus, & rotundis elementis: amara, ex asperis, squallidis, & molestis. Nam in his quæ sunt amara simul & liquida: dicendum est primordiis rotundis, politis, & lęuibus esse admista quædam doloris, & molestiæ corpora, id est horrida, aspera, & squallida: quo fit vt prouolui possint simul, & sensus lædere. DOLORIS CORPORA] id est aspera, & squallida. NEC TAMEN HAEC RETINERI HAMATA] id est nec tamen hæc hamata inter se retineri, & hærere necesse est. sic sup. locutus est. *Nec retinentur enim inter se glomeramina quæq;.* SCILICET ESSE GLOBOSA, TAMEN CVM SQVALL. CONST.] sic habent omnes libri & manuscr. & typis excusi: neque est quod quisquã dubitet de integritate scripturæ. scilicet autem positum pro scire licet: vt apud Terẽt. Heaut. *scilicet facturum me esse.* ibid. *Continuò iniecisse verba tibi Dromonem scilicet.* sic apud Plautũ *videlicet* pro videre licet, in Rudente. *Videlicet parcum illum fuisse senem, qui dixerit.* ibidem paullo pòst. *Videlicet illum fuisse nequam adolescentem, qui illico*, &c. sic Lucret. sup. *Esse videlicet in terris primordia rerum: Quæ nos, &c.* Ita totius huius loci hæc sententia est. Scire licet ea principia, ex quibus constat aqua marina, esse globosa, cum tamen constent, id est sint squallida. debet autem distinctionis nota scribi post vocem *globosa*, vt *tamen cum* sic intelligamus, quasi dictum sit, cum tamen. VNDE] à quibus, nempe principiis asperis. EST NEPT. CORP. ACER.] aqua marina, salsa, & amara est. infrà eod. lib. *Hìc si quis mare Neptunũ, Cererémq; vocare Constituet fruges, & Bacchi nomine abuti Mauult, quàm laticis proprium proferre vocamen: Cõcedamus vt, &c.* acerbum impropriè posuit, pro amaro: vel acerbũ intellige linguæ iniucundũ, ingratum, ac molestũ, vt sup. EST RAT. SECERN.] id est ratio & via est aliqua secernẽdi eius, quod dulce est, ab eo quod est amarũ. HVM. DVLCIS, VBI, &c.] ordo est: ita (subintellige) vt humor dulcis in foueam fluat, & mansuescat, vbi idem humor nẽpe dulcis, crebrò percolatur. id est permanat, & pertransit. Sed videtur legendũ *Humor acerbus*: vt sit hic ordo. vbi humor acerbus percolatur crebrius ita, &c. LINQ. EN. SVP. TET. &c.] Nã aqua marina, inquit, superà, id est in superiore parte terrę, primordia tetri viri, id est humoris naturalis marini. Ita autẽ legendũ esse, quemadmodũ excudendũ curauimus, vincũt lib. tres manusc. & Ald. antiq. & Paris. nisi quod in Paris. & vno manuscr. legitur. *Liquit enim tetri superà prim.* Prisc. autẽ lib. 6. hunc versum paullo aliter profert. sic enim ille *Liquit enim superà tetri ve-*

stigia viri. sed vel aliud agebat Prisc. vel scriptoris librarij peccatum est.

Quod quoniam docui, pergam connectere rem, quæ
Ex hoc apta fidem ducat, primordia rerum
Finita variare figurarum ratione.
Quod si non ita sit: rursum iam semina quædam
Esse infinito debebunt corporis auctu.
Namque in eadem vna cuiuscuius breuitate
Corporis, inter se multùm variare figuræ
Non possunt. fac enim minimis è partibus esse
Corpora prima: tribus, vel paullo pluribus auge.
Nempe vbi eas parteis vnius corporis omneis
Summa atque ima locans, transmutans dextera læuis,
Omnï modis expertus eris, quam quisque det ordo
Formaï speciem totius corporis eius:
Quod superest, si fortè voles variare figuras,
Addendum parteis alias erit: inde sequetur
Adsimili ratione, alias vt postulet ordo,
Si tu fortè voles etiam variare figuras.
Ergo formarum nouitatem corporis augmen
Subsequitur: quare non est vt credere possis,
Esse infinitis distantia semina formis:
Ne quædam cogas immani maximitate
Esse, suprà quod iam docui non posse probari.
Iam tibi Barbaricæ vestes, Melibœaque fulgens
Purpura Thessalico concharum tincta colore, &
Aurea pauonum ridenti imbuta lepore
Sæcla, nouo rerum superata colore iacerent:
Et contemtus odor myrrhæ, mellisque sapores,
Et cycnea mele, Phœbeáque dædala chordis
Carmina consimili ratione oppressa silerent.
Nanque aliis aliud præstantius exoreretur.
Cedere item retrò possent in deteriores
Omnia sic parteis, vt diximus in meliores:

Nanque aliis aliud retrò quoque tetrius esset
Naribus, auribus, atque oculis, orísque sapori.
Quæ quoniam non sunt in rebus reddita, certa &
Finis vtrinque tenet summam: fateare necesse'st
Materiem quoque finitis differre figuris.
Denique ab ignibus ad gelidas, hiemísque pruinas,
Finitu'st, retróque pari ratione remensu'st.
Finit enim calor, ac frigus, medíque tepores
Inter vtrunque iacent explentes ordine summam.
Ergo finita distant ratione creata:
Ancipiti quoniam mucrone vtrinque notantur,
Hinc flammis, illinc rigidis infessa pruinis.

EX HOC APTA FIDEM DVCIT] apta, id est pendens & αὐηρτημένη ex hoc, vel huic connexa: etiam ex hoc ipso fidem, hoc est argumentum & & probationem ducit. Ita *ex hoc* bis sumo. quod est frequens apud scriptores. FINITA VARIARE FIGVRARVM RATIONE] sic legitur hic versus in quinque lib. manuscriptis, nisi quòd in vno scriptum est *variata* non *variare*. In codicibus autem Aldinis, antiq. Vicet. Paris. & ceteris vulgatis *Finitas variare figurarum rationes.* quarum lectionũ vtra sit potior, iudicet lector. verbum *variare* quidem neminem mouere debet, si hoc loco absolute poni præter morem videatur. nam etiam alibi eodem modo vsurpatur, vt infrà eod. libro, quinto ab hinc versu. Nunc ad huius loci sententiam veniamus. Posteaquam docuit primorum corporum figuras dissimileis esse, ac dispares: docet iam eas ipsas figurarum dissimilitudines ac varietates finitas esse. qua de re sic Laërt. ex sententia Epicuri. Πρὸς δὲ τούτοις τὰ ἄτομα τῶν σωμάτων καὶ μεστά, ἐξ ὧν καὶ αἱ συγκρίσεις γίνονται, καὶ εἰς ἃ διαλύονται, τῇ ἐνεργείᾳ ἀπερίληπτα ἐστι ταῖς διαφοραῖς τῶν σχημάτων. οὐ γὰρ δυνατὸν γενέσθαι τοσαύτας διαφορὰς ἐκ σχημάτων ἐνεργείᾳ περιειλημμένων, &c. id est Prętereà corpora indiuidua, & plena, ex quibus res compositæ, concretæque gignuntur, & in quæ dissoluuntur, comprehendi non possunt re, & vsu: figurarum autem differentiis possunt. Non enim fieri potest, vt tot rerum naturalium differentię ex figuris re comprehensis nascantur. In vnaquaque autem figuratione simpliciter infinita sunt corpora indiuidua: differentiis autem non sunt infinita, sed eò tantum quod re cõprehendi non possunt, infinita. Sic propemodum Plutarch. περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλ. εἶναι δὲ τὰ σχήματα τῶν ἀτόμων ἀπερίληπτα, οὐκ ἄπειρα. id est figuras autem atomorum re comprehendi non posse: non tamen esse infinitas. QVOD SI NON ITA SIT] tale est argumentum Lucretij. Si essent infinitæ atomorum figuræ, essent aliquæ atomi immani & immensa magnitudine: hoc falsum: ergo & illud. minorem propositionem sic probat. NANQVE IN EA-

DEM VNA CVIVSCVIVS BREVITATE] secutus sum in hoc versu religiose codices veteres, nisi quòd ex *cuiusuis* feci *cuiuscuius*, id est cuiusque vt *quicquid* pro quicque vsurpari solet & apud hunc poëtam, & apud alios scriptores. FAC ENIM] sic habet cod. Bertinianus, quem secutus sum. alij *face enim*. OMNIMODIS EXPERTVS ERIS] libri manuscrip. sic habent. alij *Omnimode expertus fueris*. ADDENDVM PARTEIS ALIAS ERIT] id est addere oportebit: quod loquendi genus notauimus suprà lib. I. ad illum versum. *Æternas quoniam pœnas in morte timendum*, & item ad illum, *Multa nouis verbis præsertim cum sit agendum*. sic Varro lib. 8. de lingua Latina. *Sic omneis repudiandum arteis, quòd in medicina, & in musica, & in aliis multis discrepant scriptores*. ADSIMILI RATIONE] sic restitui librorum manuscriptorum auctoritate fretus. Virgil. lib. 6. *Quos super atra silex iamiam casura, cadentique Imminet assimilis*. QVARE NON EST VT CRED. P.] οὐκ ἔστιν ὅπως πιστεύῃς, id est non potest, vel non debet fieri, vt credas. IMMANI] id est ingenti, vt apud eundem *immania templa*. MAXIMITATE] vox rara, *maximitas*, quā vt probet esse Latinam, hunc versum profert Nonius Marc. BARBAR. VEST.] id est Babylonicæ. idem lib. 4. *Cum Babylonica magnifico splendore rigantur*. vestes sunt purpureæ textiles, aut acu pictæ ex Babylonia auectæ. vel dic Phrygias significari. MELIBOEAQVE] Festus. *Melibœa purpura à nomine insulæ, in qua tingitur, est dicta*. Virgil. lib. 5. Æneid. *Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit*. Melibœa autem Thessaliæ est vrbs, de qua Strabo lib. 9. & item Stephanus de vrbib. TINCTĀ COLORE, ET AVREA] aberat à vulgatis omnibus copulatio & post vocem colore, quam restitui coniectura ductus, cum reperissem scriptum in duobus cod. manuscr. coloret. AVREA PAV. RIDENTI IMB. COL. SAECLA NOVO, &c.] sic habent cod. manuscripti, & ita legendum. quod item iampridem admonuit P. Victorius annot. in epist. 19. lib. 15. *sæcla* autem, id est genera.

CYCNEA MELE] cantiones cycnorum. cycnos traditum est moribundos suauissimè canere. Plato in Phædone. Κύκνοι ἀποθανούμενοι τότε δὴ μάλιστα ᾄδουσι γεγηθότες ὅτι μέλλουσι παρὰ τὸν θεὸν ἀπιέναι, οὗ εἰσὶ θεράποντες: id est cycni morituri tum maximè canunt lætantes quòd ad Deum accessuri sunt cuius sunt ministri. μέλη autem Græcum est. sic sup. *Ac Musæa mele*, &c.

DAEDALA CHORDIS] variata, πεποικιλμένα chordis: quæ varios sonos reddunt chordis: vel varietate grata, & iucunda. *Phœbæa* autem intellige quæ cithara canuntur. Nam poëtæ Phœbum cithara canentem faciūt. Homer. Θυμὸν φόρμιγγος περικαλλέος, ἣν ἔχ' Ἀπόλλων. QVAE QVON. N. S. IN REB. REDD.] id est quæ quoniam in rebus locum non habent: vel non sunt rebus attributa, vel in rebus nō reperiuntur. CERTA ET FINIS] & quoniam certa finis, &c. alij legunt *certáque finis*, vt sit versus hypermeter, sed errant. VTRINQVE] & ab iis rebus, quæ sensus vehementer offendunt, & ab iis quæ magnopere delectant: vel à duobus extremis contrariis. AB IGNIBVS] à caloribus æstiuis. FINITVM EST] spatium. RETRÓQVE] à frigoribus hibernis ad calores æstiuos. FINIT ENIM] declarat quod obscurius dixerat. *finit* autem legendum, non

finis. Sed aliter hac de re M. Tull. lib. 6. de Rep. & Virgil. & ceteri. quanquam Lucret. de summa rerum agit, seu de omni: M. Tull. de mũdo. Epicurei enim non vnum mundum, sed plures, & innumerabileis esse volũt. sic igitur M. Tull. *Cernis autem terram quasi quibusdam redimitam & circumdatam cingulis: è quibus duos maximè inter se diversos, & cæli verticibus ipsis ex vtraque parte subnixos obriguisse pruina vides: medium autem illum, & maximum solis ardore torreri.* Virgil. Georg. I. *Quinque tenent cæli zonæ, quarum vna corusco, &c.* ANCIPITI QVON. MVCRONE] calore, & frigore. *mucrone* id est fine, & ita Adr. Turnebus. INSESSA PRVINIS] si hãc scripturam recipimus, vt rectam, & germanam, *insessa* interpretabimur obsessa & circumfusa, aut obtecta: atque ita habẽt libri ferè omnes vulgati præter Aldinos antiq. in quib. impressum est *infensa*. In manuscriptis autẽ aliis scriptum reperi *insensa*, & ita habent Vicetini: in aliis *infessa* quæ scripturæ varietas facile declarat locum esse corruptum. ego aliquando existimaui legendum *infesta* pruinis. sic enim loquuntur Latini. *viæ latrociniis infestæ, ætas aliorum libidine infesta, mare prædonibus seu piratis infestum*, pro infestatum. sed Adr. Turn. cuius iudicium plurimi, vt debeo, facio, ait scripturã antiquorum codicum defendi posse, si intelligamus *insessa pruinis* dictum pro fessa in pruinis. id est desinentia in pruinas, seu finita pruinis.

Quod quoniam docui, pergam connectere rem, quæ
Ex hoc apta fidem ducit, primordia rerum,
Inter se simili quæ sunt perfecta figura,
Infinita cluere. etenim distantia cum sit
Formarum finita, necesse'st, quæ similes sint,
Esse infinitas, aut summam materiai
Finitam constare: id quod non esse probaui.

EX HOC APTA FIDEM DVCIT] sic suprà. & M. Tull. Tusc. lib. 5. *Fulgentem gladium è lacunari seta equina aptum demitti iussit.* idem Acad. lib. 2. *mundus vndique ex se aptus.* Idem de Finib. lib. 4. *ordo rerum conseruatus, & omnia inter se apta, & connexa.* ab hoc loco incipit docere cuiusque figuræ primordia inter se similia, esse infinita. quod hoc modo probat. dissimilitudo, seu distantia figurarum finita est, vt antè probatum est. at si similes principiorum figuræ, erunt etiam finitæ: ita fiet, vt summa materiæ sit finita. hoc falsum: contrarium enim suprà probatum est. ergo & illud.

Quod quoniam docui, nunc suauiloquis, age, paucis
Versibus ostendam, corpuscula materiai
Ex infinito summam rerum vsque tenere,
Vndique protelo plagarum continuato.

Nam quòd rara vides magis esse animalia quædam,
Fæcundámque minus naturam cernis in illis:
At regione, locóque alio, terrísque remotis,
Multa licet genere esse in eo, numerúmque repleri.
Sicuti quadrupedum cum primis esse videmus
In genere anguimanos elefantos, India quorum
Milibus è multis vallo munitur eburno,
Vt penitus nequeat penetrari: tanta ferarum
Vis est, quarum nos perpauca exempla videmus.
Sed tamen id quoque vti concedam, quamlubet esto
Vnica res quædam natiuo corpore sola,
Cui similis toto terrarum non sit in orbe:
Infinita tamen nisi erit vis materiaï,
Vnde ea progigni posit concepta: creari
Non poterit: neque, quod superest, procrescere, alique.
Quippe etenim sumant oculi, finita per omne
Corpora iactari vnius genitalia rei:
Vnde, vbi, qua vi, & quo pacto congressa coibunt
Materiæ tanto in pelago, turbáque aliena?
Non (vt opinor) habent rationem conciliandi:
Sed quasi naufragiis magnis, multísque coortis
Disiectare solet magnum mare, transtra, guberna,
Antemnas, proram, malos, tonsásque natanteis,
Per terrarum omneis oras fluitantia aplustra
Vt videantur, & indicium mortalibus edant,
Insidi maris insidias, vireisque, dolúmque
Vt vitare velint: néve vllo tempore credant,
Subdola cum ridet placidi pellacia ponti:
Sic tibi si finita semel primordia quædam
Constitues: æuum debebunt sparsa per omne
Disiectare æstus diuersi materiaï:
Nunquàm in concilium vt posint compulsa coire:
Nec remorari in concilio, nec crescere adaucta.

Quorum vtrunque palàm fieri manifesta docet res:
Et res progigni, & genitas procrescere posse.

QVOD QVONIAM DOC. NVNC SVAVIL.] Nunc incipit docere infinita materiei corpuscula ab æterno tempore vsque continuata plagarum impulsione summam rerum continere, & ita res omneis naturaleis singulareis ab æterno vsque tempore progignere, & procreare. PROTELO] id est impulsu, seu tenore, vt interpretatur Donatus in Phorm. vbi hunc versum Lucret. profert ad illum locum, *Ne te iratus suis sæuiꝰ dictis protelet.* docétque protelum dictum esse vel à πρὸ & ἐλεῖν, vel ab assiduo telorum iactu. Vtitur eadem voce idem Lucret. lib. 4. *Et quasi protelo stimulatur fulgure fulgur. protelare longe propellere* (inquit Festus) *ex græco videlicet* τῆλε, *quod significat longè.* Turpil. apud Nonium. *Propter peccatum pauxillum indignissime patria protelatum esse sæuitia patris.* lege & Nonium in verb. *protelare.*

NAM QVOD] ἀνθυποφορά. Dicet aliquis (inquit) esse quædam animalia alia aliis rariora, verbi gratia, elephantos, monocerôtes, phœnices. Cum igitur elephanti rari sint, debent eorum corporum primorum, ex quibus constant, figuræ esse raræ & finitæ: ergo quædam corporum primorum figurę sunt finitæ. hæc est ὑποφορά, seu obiectio. FAECVNDAMQVE MINVS] sic necessariò legendum. loquitur enim de animalibus raris duntaxat, in quibus natura sit minus fæcunda. AT REGIONE, LOCOQVE ALIO] hęc est solutio obiectionis. MVLTA LICET GENERE ESSE IN EO] id est possunt esse multa: vel nihil obstat, quo minus multa sint animalia singularia in eo genere, alio in loco, etiãsi apud nos pauca, & rara sint. *genere* autem legendum, non *genera.* ANGVIMANOS] quibus manus est tortilis, flexibilis, lubrica, volubilis serpentis in morem. M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. *manus etiam data elephantis,* &c. Iterum Lucret. lib. 5. *Inde boues Lucas turrito corpore tetros Anguimanos belli docuerũt volnera Pœni Sufferre,* &c. Elephanti autem manus est proboscis. sed de elephantis lege Plinium libro 8. cap. 10. INDIA QVORVM MIL. È MVLT.] nam (vt scribit Plin. lib. 8.) postium vicem in domiciliis præbent dentes elephantorum, sæpeísque in iis & pecorum stabulis pro palis fieri ex his dentibus Polybius tradidit. SED TAMEN ID QVOQVE] huius loci hæc sentẽtia est. verùm esto, demus vnam rem vnius generis in toto orbe terrarũ esse natam. nisi erunt tamẽ infinita materiæ corpora similia, & eiusdẽ formæ, ex quibus ea res conflata in lucem proferri queat: neque creari, neque creata procrescere, & ali poterit. IN ORBE] nihil mutaui quanuis libri duo manuscripti habeant in orbi. Satis est mihi admonuisse lectorem, vtrunque vsurpatum esse à veteribus. OMNE] τὸ πᾶν. VNIUS GENITALIA REI] quæ ad vnam rem gignendam valeant. MATERIAE TANTO IN PELAGO] id est in tanta atomorum infinitate. TVRBAQVE ALIENA] id est in turba atomorum dissimilis figuræ. RATIONEM CONCILIANDI] lib. Vaticanus habet *conciliari.* ego tamen nihil muto. MAGNIS, MVLTISQVE COORTIS] sic reposui secutus libros omneis

manuscriptos, cum in vulgatis legatur, *ventisque coortis*: quæ scriptura quamuis videatur speciosa, & probabilis: sic enim locutus est lib. 6. *Ventus vbi, atque animæ subito vis maxima quadã Aut extrinsecus, aut ipsa ab tellure coorta est*, &c. placet tamen mihi magis antiqua. TRANSTRA, GVBERNA,] sic restitui secutus vestigia veteris scripturæ. nam cum reperissem in tribus libris manuscriptis, *transtra, cauerna*, in vno *transtra curua carina*: statim conieci *cauerna* corruptũ fuisse ex *guberna*: atque ex *guberna* factum esse *guuerna*, u. pro b: deinde *cuuerna*: deinde *cauerna*: postremò *carinas*. quã meam coniecturam spero doctos viros, eósque maximè, qui versati sunt in lectione membranarum antiquarum, probaturos. vsus est Lucret. eadẽ voce lib. 4. *& recta superne guberna. guberna* autem idem valet, quod gubernacula. qua de voce plura ad illum locum dicemus. TONSASQVE NATANTEIS] id est remos fluctanteis. Virgil. lib. 7. Æneid. *& in lento luctantur marmore tonsæ*. Ennius: *Ponè petunt: exin referunt ad pectora tonsas*. Idem *Poste recumbite, vestráque pectora pellite tonsis*. *Tonsa* (inquit Festus) *remus, quòd quasi tondeatur ferro*. APLVSTRA] *Aplustra* (inquit Festus) *nauium ornamenta, quasi amplustria, quia erant amplius, quàm essent vsu necessaria*. Cic. in Arato *Nauibus absumtis fluitãtia quærere aplustra*. quemadmodum autem Lucretius, & M. Tull. dixerunt *fluitantia aplustra*: sic Virgil. lib. 10. *fluitantia transtra*. PELLACIA] id est fallacia à pelliciẽdo. Vtitur eadem voce etiam lib. 5. *Nec poterat quenquam placidi pellacia ponti Subdola pellicere in fraudem ridentibus vndis*. *Pellicere* (inquit Festus) *in fraudem inducere*. idẽ alibi in verbo Lacit, *Lax fraus est*. Virg. li. 2. Æn. *inuidia postquàm pellacis Vlyssei. (Haud ignota loquor) superis cõcessit ab oris*. AEVVM DEB. SP. PER OMNE] quidam lib. scripti habent, *æuum deb. sp. per omnem*. IN CONCIL. VT P. C. COIRE] in concilium coire: id est conciliari, congregari.

Esse igitur genere in quouis primordia rerum
Infinita palam'st, vnde omnia suppeditantur.
Nec superare queunt motus vtique exitiales
Perpetuò, neque in æternum sepelire salutem:
Nec porrò rerum genitales, auctificique
Motus perpetuò possunt seruare creata.
Sic æquo geritur certamine principiorum
Ex infinito contractum tempore bellum:
Nunc hîc, nunc illìc superant vitalia rerum:
Et superantur item: miscetur funere vagor,
Quem pueri tollunt visentes luminis oras.
Nec nox vlla diem, neque noctem aurora secutá'st,
Quæ non audierit mistos vagitibus ægris

Ploratus, mortis comites, & funeris atri.

GENERE IN QVOVIS] vel ex hoc loco apparet suprà legendum *Multa licet genere esse in eo,* &c. NEC SVPERARE QVEVNT MOT. VTIQ. EXITIALES] id est nec vtique motus exitiales, & pestiferi, res genitas superare, & funditus perimere possunt, quin extinctæ aliquãdo renascantur: nec genitales, & ad gignendum vtiles, & salutares queunt easdem in perpetuum seruare. mẽdosè in omnibus libris scriptum & impressum est *exitialeis*. legendum enim exitiales in recto casu. SIC AEQVO GERITVR, &c.] Sic æquali (inquit) principiorum certamine seu prœlio bellum geritur ab æterno tempore. Nam neque res genitæ manent æternæ, neque in perpetuum intereunt: sed & res quæ genitæ sunt, intereunt: & quæ interierunt, renascuntur. Ita fit vt summa rerum sit æterna, cum res singulares quotidie nascantur, & moriantur: oriantur & occidant. CONTRACTVM] idem lib. 4. *Nautæ cum ventis contractum degere bellum.* VITALIA RERVM] id est res vitales. quemadmodum apud Horat. epist. ad Scæuam *tu poscis vilia rerum*: id est res vileis: quem locum nos in omnibus libris corruptum, restituimus ex auctoritate codicum manuscr. Res vitaleis autem intellige, quæ ad vitam aliquid conferunt, & adiuuant. VAGOR.] vagitus. Festus *vagorem pro vagitu posuit Ennius lib. 16. Qui clamorem oppugnatis vagore volanti.* Et Lucret. lib. 2. *Et superantur item, miscetur, &c.* producit testem hunc eundẽ Lucret. vers. Nonius, sed corruptũ. VISENTES LVMINIS ORAS] nascentes. lib. 1. *dias in luminis oras Exoritur.*

Illud in his obsignatum quoque rebus habere
Conuenit: & memori mandatum mente tenere,
Nil esse in promtu, quorum natura videtur,
Quod genere ex vno consistat principiorum:
Nec quicquam, quod non permisto semine constet.
Et quàm quicque magis multas vis poßidet in se,
Atque potestates: ita pluria principiorum
In sese genera, ac varias docet esse figuras.
Principiò tellus habet in se corpora prima,
Vnde mare immensum voluentes flumina fontes
Adsiduè renouent: habet, ignes vnde oriantur.
Nam multis succensa locis ardent sola terræ.
Eximiis verò furit ignibus impetus Aetnæ.
Tùm porrò nitidas fruges, arbustáque læta,
Gentibus humanis, habet vnde extollere poßit:

Vnde etiam fluidas frondeis, & pabula læta
Montiuago generi posßit præbere ferarum.

OBSIGNATVM] id est memoriæ mandatum, in pectore conditum. translatio ducta à tabulis obsignatis. ea enim obsignare solemus, quæ ab aliis videri nolumus, quæque diligẽtißimè custodienda esse putamus. ET MEM. M. M.] declarat quod obscurius dixerat, καθ' ἑρμηνείαν. NIL ESSE, &c.] docet nihil esse in promtu positum, nihil natum, nihil genitum, quod ex vno genere principiorum, aut quod ex omnibus vnius figuræ, & similibus principiis constet. nil esse in promtu autẽ, subintell. eorum, quorum &c. QVORVM NATVRA TENETVR,] sic habent libri manuscripti: vulgati *quorum natura videtur*. ET QVAM QVICQVE MAGIS MVLTAS VIS, &c.] Prisc. hunc versum profert lib. 6. (quanuis eum paullo aliter legat,) docens *vis* à Lucr. numero multitudinis vsurpatum esse: vt etiam à Sallust. lib. 3. histor. *Malo iam assuetum ad omneis vis controuersiarum*. vtitur eadem voce in eodem numero & lib. 3. *Et quasi multæ vis vnius corporis extant*. Animaduertat litterarum studiosus etiam vsitatũ fuisse bonis scriptoribus hoc loquendi genus, *quàm magis, ita magis* : *quàm magis, ita plura*. nam vsitatius illud de quo alibi diximus, *quàm magis, tam magis*. Sic autem citatur hic versus à Prisc. *Et quam multarum rerum vis poßidet in se*. ITA PLVRIA] sic legẽdum. Nam sic reperio veteres esse locutos. quod quidam semidocti, & arrogantes non videntes, supposuerunt hoc loco *plurima*. quod & alibi fecerunt. ASSIDVE RENOVENT] sic legendum. & ita scriptum est in lib. manuscriptis: nisi quòd Vaticanus librarij culpa habet, *remouent*. HABET, IGNES VNDE] habet corpora, ex quibus ignes oriantur. EXIMIIS VERO] sic habent omnes lib. manuscripti. omnes ferè vulgati, *Ex imis*. quos non sum secutus. *Eximiis* autem interpretor, egregiis, insignibus, non vulgatis, neque vsitatis. IMPETVS AETNAE] sic puto impetum Ætnæ dictum esse, vt impetum cæli lib. 5. *Principio quantum cæli tegit impetus ingens*. De Ætnæ autem ignibus copiosè disputabit lib. 6.

Quare magna deûm mater, materque ferarum,
Et nostri genetrix hæc dicta'st corporis vna.
Hanc veteres Graiûm docti cecinere poëtæ
Sublimem in curru biiugos agitare leones:
Aëris in spatio magnam pendêre docentes
Tellurem, neque posse in terra sistere terram.
Adiunxere feras: quòd quamuis effera proles
Officiis debet molliri victa parentum.
Muralique caput summum cinxere corona,

Eximiis munita locis quòd sustinet vrbeis.
Quo nunc insigni per magnas prædita terras
Horrificè fertur diuinæ matris imago.
Hanc variæ gentes antiquo more sacrorum
Idæam vocitant matrem, Phrygiásque cateruas
Dant comites, quia primùm ex illis finibus edunt
Per terrarum orbem fruges cœpisse creari.
Gallos attribuunt, quia numen qui violarint
Matris, & ingrati genitoribus inuenti sint:
Significare volunt indignos esse putandos,
Viuam progeniem qui in oras luminis edant.
Tympana tenta tonant palmis, & cymbala circùm
Concaua, raucisonóque minantur cornua cantu:
Et Phrygio stimulat numero caua tibia menteis:
Teláque præportant violenti signa furoris:
Ingratos animos, atque impia pectora volgi
Conterrere metu quæ poßint numine diuæ.
Ergo cum primùm magnas inuecta per vrbeis
Munificat tacita mortaleis muta salute:
Aere atque argento sternunt iter, omnia circùm
Largifica stipe ditantes, ningúntque rosarum
Floribus, vmbrantes matrem, comitúmque cateruas.
Hic armata manus (Curetas nomine Graij
Quos memorant Phrygios) inter se térque, quatérque
Ludunt, in numerúmque exsultant sanguine læti.
Terrificas capitum quatientes numine cristas,
Dictæos referunt Curetas: qui Iouis illum
Vagitum in Creta quondam occultasse feruntur:
Cum pueri circum puerum pernice chorea
— *Armati in numerum starent: pernice chorea*
Armati in numerum pulsarent æribus æra,
Ne Saturnus cum malis mandaret adeptus,
Aeternúmque daret matri sub pectore volnus.

QVARE MAGNA DEVM MATER] hæc eadem Cybele à poëtis appellatur, & Cybeli cultrix, & Dindymene, & Bererintia. Arnob. lib. 3. aduers. gentes. *Terram quidam è vobis, quòd cunctis sufficiat animantibus victũ, matrem magnam esse dixerunt: eandem hanc alij quòd salutarium seminum frugem gerat, Cererem esse pronunciarunt: nonnulli Vestam, quòd in mundo stet sola, ceteris eius partibus mobilitate in perpetua constitutis*, &c. Idem lib. 7. *Sed & magna mater accita ex Phrygio Pessinunte iussis consimiliter vatum, salutaris populo & magnarum causa lætitiarum fuit* &c. sequitur statim. *nihil quidem aliud scribitur missum ab Attalo Rege, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine vlla impressione qui posset: coloris furui atque atri, angulis prominentibus inæqualis: & quem omnes hodie ipso illo videmus in signo oris loco positum, indolatum, & asperum, & simulacro faciem minus expressam simulatione præbentem*, &c. de eadem lege Herodianum lib. 1. & Ouid. Fast. 4. SVBLIMEM IN CVRRV] sic hunc versum restitui reclamantibus libris omnibus, coniectura sola ad hãc scripturam, nisi fallor, rectam, & veram ductus. Atque hæc meæ coniecturæ ratio est. Ita scriptum erat in emendatis illis, & antiquissimis libris *Sublimem in curru*. annotatum est posteà ab aliquo studioso ad oram libri è regione huius loci, idque signis duobus similibus appositis, *sedentem*: quæ erat interpretatio vocis *sublimem*: Deinde, qui ex illo codice aliud exemplum descripsit scriptor librarius, existimans vocem *sublimem* esse mendosam, & *sedentem* in eius locum substituendum, ita fecit: deinde semidocti, hunc versum legentes cum animaduerterent, primam syllabam vocis *sedentem* esse breuem, neque huic loco conuenire, reposuerunt satis temere *sedibus*. ita ex *Sublimem, Sedibus*, factum esse puto. hęc mea coniectura est. quę mihi ita demum εὐστοχία videbitur, si doctis probabitur. sin minus, primum fatebor me parum vidisse: deinde rogabo vt aliquid melius reperiãt. nam mea quidem sententia vox *sedibus* hoc loco inepta est. Dictum est autem à Lucretio *sublimem in curru*, & item à Sex. Iulio Frontino lib. 1. Stratagematum, cap. 9. ita vt à Virgil. *Sublimes in equis* lib. 7. Æneid. Idem Virg. videtur hũc locum imitatus lib. 6. *qualis Berecintia mater Inuehitur curru Phrygias turrita per vrbeis Læta Deûm partu centum complexa nepotes, Omneis cælicolas, omneis supera alta tenentes*. ad quem locum notat Seruius, *quia ipsa est terra, quæ vrbeis sustinet, iccircò designari ei coronam cum turribus*. BIIVGOS AGIT. LEONES] Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 21. *Quis enim ambigat matrem Deûm, terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu, atque feruore animalibus: quæ natura cæli est: cuius ambitu aër continetur*. Aliam mox causam subiungit Lucret.

ADIVNXERE FERAS, QVOD] Ouid. lib. 4. Fastorum aliam vult causam esse. *Cur huic genus acre leonum Præbeat insolitas ad iuga curua iubas? Desieram: cœpit: feritas mollita per illam Creditur. id curru testificata suo est*. Arnobius lib. 5. aliam rationem affert. QVANVIS] quantumuis. MVRALIQVE] sic ab Ouid. *turrifera*, à Virg. *turrita* appellatur. dabatur autẽ muralis corona ei qui primus murũ subiisset: quæ erat aurea. EXIMIIS MVNITA LOCIS] sic habent libri manuscripti: vulgati ferè omnes *Ex imis*. ego antiquam probo. veruntamen iudicet lector. QVO NVNC INSIGNI] corona. IDAEAM VOCITANT MATREM] Phrygiã, è Phry-

gia auctam. GALLOS ATTRIBVVNT] Festus. *Galli, qui vocantur matris magnæ comites, dicti sunt à flumine, cui nomen est Gallo: quia, qui ex eo biberint, in hoc furere incipiant, vt se priuent virilitatis parte.* Alij putant ideò eos sibi genitalia incidere, quia violauerint nomen patris, matrísve, ne possint ipsi fieri parentes. lege Ouid. hac de re eodem lib. QVI IN ORAS] in voce qui i, vocalis non eliditur, & corripitur. TYMPANA TENTA TONANT] profert hunc versum Nonius Marcellus in voce *tenta*. ET CYMBALA CIRCVM CONCAVA] cymbala dicta sunt ἀπὸ τοῦ κύπτειν, quasi κύφαλα, quia incurua, & caua. Itaque epithetum addidit valdè accommodatum. MVNIFICAT] donat, beat. STIPE] nummo signato, vt docet Festus. *cui rei testimonio* (inquit) *est, quod datur militi stipendium: & quòd cum spondetur pecunia, stipulari dicitur.* NINGVNTQVE] & tantam rosarum copiam effundunt atque aspergunt, vt ningere, seu ninguere videantur. tralatio est. à ninguo fit ninguidus. Auson. epist. 2. ad Paull. *iam ninguida tinguit Oppida Iberorum.* CVRETAS] Virg. Georg. 4. *pro qua mercede canoros Curetum sonitus, crepitantiáque æra secutæ,* &c. Callimach. εἰς Δία. Οὖλα δὲ κουρῆτές σε περὶ πρύλιν ὠρχήσαντο, Τεύχεα πεπλήγοντες, ἵνα κρόνος οὔασιν ἠχῶ Ἀσπίδος εἰσαΐῃ, καὶ μὴ σέο κυρίζοντος. iidem Corybantes nominantur. Ouid. lib. quem suprà dixi: *pars manibus clypeos, galeas pars fundit inaneis. Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus,* &c. Virgil. lib. 3. Æneid. *Hinc mater cultrix Cybeli, Corybantiáque æra.* hi sunt pueri & sacerdotes magnæ matris Deorum: de quibus lege Diodorum Sicul. lib. 1. & 5. & Strabonem lib. 10. cuiuslibet mihi hæc pauca verba ascribere. τούτους δ᾽ ὠνόμαζον κουρῆτας νέους τινὰς, ἐνόπλιον κίνησιν μετ᾽ ὀρχήσεως ἀποδιδόντας, προστησάμενοι μῦθον τὸν περὶ τῆς τοῦ Διὸς γενέσεως: ἐν ᾧ, τὸν μὲν κρόνον εἰσάγουσι εἰθισμένον καταπίνειν τὰ τέκνα ἀπὸ τῆς γενέσεως εὐθύς: τὴν δὲ Ῥέαν πειρωμένην ἐπικρύπτεσθαι τὰς ὠδῖνας, καὶ τὸ γεννηθὲν βρέφος, ἐκποδὼν ποιεῖν, καὶ περισώζειν εἰς δύναμιν. πρὸς δὲ τοῦτο συνεργοὺς λαβεῖν τοὺς κουρῆτας, οἳ μετὰ τυμπάνων, καὶ τοιούτων ἄλλων ψόφων, καὶ ἐνόπλου χορείας, καὶ θορύβου περιέποντες τὴν θεὸν, ἐκπλήξειν ἔμελλον τὸν κρόνον, καὶ λήσειν ὑποσπάσαντες αὐτοῦ τὸν παῖδα: id est hos autem Curetas nominabant, adolescēteis quosdam, armatam saltationem referenteis, proferentes de Iouis ortu fabulam: in qua Saturnum quidem introducunt liberos suos statim vt nati sunt, deuorare solitum: Rheam autem partus dolores celare, & puerum editum summouere & seruare conantem: atque ad hanc rem Curetas assumentem, qui cum tympanis, & talibus aliis rebus sonoris, & saltatione armata, & strepitu deam officiosè circumeuntes terreant Saturnum, furtímque ei suum filium substrahant. INTER SE TERQVE QVATERQVE] sic restitui coniectura ductus. venit enim mihi in mētem scriptum esse in libro aliquo antiquo, *terce, caterce,* pro *térque, quatérque.* (sæpe enim c, pro qu reperitur scriptum in membranis antiquis) ex *caterce* postea factū esse *caterue,* ex *terce forte*. LAETI] libri veteres, *Fleti*. QVI IOVIS ILL. VAG.] hoc pulchrè describit Callim. iis versibus, quos paullò antè protuli. ita & Ouid. eod. lib. *Tutus vt infanti vagiat ore puer.* ARMATI IN NVM. STARENT] hunc versum delendum censeo. PVLSARENT AERIBVS AERA] citat Charisius lib. I. NE SATVRNVS EVM MALIS MANDARET] id est ne maxillis permitteret, & ita deuoraret. Nam Saturnus, vt ostendimus ex Strabone, filios suos deuorare solitus esse fin-

gitur. vnde etiam à Latinis Saturnus dictus est. M. Tull. lib. 2. de nat. deor. Saturnus autem appellatus est, quod saturetur annis. ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annísque præteritis insaturabiliter expletur. Ex huius loci similitudine versus poëtæ cuiusdam veteris, quos profert M. Tull. lib. 4. Tuscul. quæst. & lib. 3. de orat. ad Qu. fratrem, qui in omnibus, quos quidem viderim libris, corruptè leguntur, sic restitui: *Impius hortatur me frater, vt meos malis miser Mandem natos.* vulgò enim legitur *manderem*, pro *mandem*. Atque vt aliud ex alio incidit, fateor non tam librarij culpa, quàm mea factum esse, vt versus ille Horatianus, qui est saty. 3. lib. 2. *Cum rapies in iura malis ridentem alienis*, non fuerit cum multis aliis locis emendatus. Habebam enim scripturam codicum manuscriptorum in meis aduersariis, sed cum suspensus atque occupatus essem pluribus curis, & cogitationibus, in eo versu dormitaui, eúmque ita, vt legitur in vulgatis libris, excudi neglexi. Sed legendus ita est *Cum rapies in ius malis ridentem alienis*. Iam *malis alienis*: id est maxillis alienis. *malis* autem *seu maxillis alienis ridere*, vt docet Eustath. ad illum locum, est non libenter, neque ex animo ridere, & ita ridere, quasi non tuis, sed alienis maxillis rideas. quod sumtum esse ex illo Homeri versu Ὀδυσ. υ. οἱ δ' ἤδη γναθμοῖσι γελώων ἀλλοτρίοισιν, id est, *Illi autem malis iam ridebant alienis*: indicauit mihi Io. Auratus collega meus, vir doctiss.

Propterea magnam armati matrem comitantur,
Aut quia significant diuam prædicere, vt armis,
Ac virtute velint patriam defendere terram,
Præsidióque parent, decoríque parentibus esse.
Quæ bene, & eximiè quamuis disposta ferantur,
Longè sunt tamen à vera ratione repulsa.
Omnis enim per se diuûm natura necesse'st
Immortali æuo summa cum pace fruatur,
Semota à nostris rebus, seiunctáque longè.
Nam priuata dolore omni, priuata periclis
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.
Terra quidem verò caret omni tempore sensu:
Et quia multarum potitur primordia rerum,
Multa modis multis effert in lumina solis.
Hîc si quis mare Neptunum, Cererémque vocare
Constituet fruges, & Bacchi nomine abuti

Mauult, quàm laticis proprium proferre vocamen:
Concedamus vt hic terrarum dictitet orbem
Esse deûm matrem, dum re non sit tamen apse.

PROPTEREA MAGNAM] sic habent omnes lib. manuscripti præter Vaticanum, in quo scriptum est, *Præterea*. PATRIAM DEF. TERRAM] πατρίδα γαῖαν. DECORIQVE] & ornamento. DISPOSTA] id est disposita, vt semper alibi *reposta, composta*, & simil. pro reposita, & composita. OMNIS ENIM PER SE] hi versus positi iam sunt sup. lib. I. in principio. ET QVIA MVLT.] quidam legunt *Sed quia*. HIC SI QVIS] in quibusd. libris legitur, *Huc si &c.* quidam docti legi volunt *hinc si quis, &c.* DVM RE NON SIT TAMEN APSE.] id est dum tamen re apse, quod valet, reipsa, non sit. sic restitui coniectura ductus. Nam cum reperissem in omnibus libris manuscriptis, *dum vera re tamen ipse*, facile suspicatus sum, primùm cum declarans aliquis illud *apse*, tanquam obscurũ, ascripsisset ad oram libri *vera*, translatum esse hoc *vera* in contextum verborum Lucretij: deinde ex *apse* factum esse *ipse*. ita totus versus corruptus est. *reapse* autem dixisse veteres, testatur Festus, vtitúrque testimonio Pacuuij in armorum iudicio. *Si non est ingratum reapse, quod feci bene.* vsurpat & M. Tull. lib. I. de Diuinatione. *Formæ reapse nullæ sunt: speciem tantum animis offerunt.* & lib. I. de Finib. *Quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui: quod idem reapse primum est.* idem in Lælio: *securitas specie quidem blanda, sed reapse multis locis repudianda.* Plaut. Rud. *minus, quàm reapse experiundo*, &c.

Sæpe itaque ex vno tondentes gramina campo
Lanigeræ pecudes, & equorum duellica proles,
Buceriæque greges, sub eodem tegmine cæli,
Ex vnóque sitim sedantes flumine aquai
Dißimili viuunt specie, retinéntque parentum
Naturam, & mores generatim quæq; imitantur:
Tanta'st in quouis genere herbæ materiai
Dißimilis ratio: tanta'st in flumine quoque.
Hinc porrò quamuis animantem ex omnibus vnam
Ossa, cruor, venæ, calor, humor, viscera, nerui
Constituunt: quæ sunt porrò distantia longè
Dißimili perfecta figura principiorum.
Tum porrò quæcunque igni flammata cremantur,
Si nil præterea, tamen ex se corpora tradunt,
Vnde ignem iacere, & lumen summittere poßint:

Scintil-

Scintilláſque agere, ac latè differre fauillam.
Cetera conſimili mentis ratione peragrans
Inuenies intus multarum ſemina rerum
Corpore celare, & varias cohibere figuras.
Denique multa vides, quibus eſt odor: & ſapor vnà:
Relligione animum turpi cum tangere parto.
—Reddita ſunt, cum adoles in primis pleraq; dona.
Hæc igitur variis debent conſtare figuris.
Nidor enim penetrat, quà ſuccus non it in artus:
Succus item ſeorſum, & rerum ſapor inſinuatur
Senſibus, vt noſcas primis differre figuris.
Diſsimiles igitur formæ glomeramen in vnum
Conueniunt: & res permiſto ſemine conſtant.
Quin etiam paſsim noſtris in verſibus ipſis
Multa elementa vides multis communia verbis,
Cum tamen inter ſe verſus, ac verba neceſſe'ſt
Confiteare alia ex aliis conſtare elementis.
Non quo multa parum communis littera currat:
Aut nulla inter ſe duo ſint ex omnibus iſdem:
Sed quia non volgò paria omnibus omnia conſtant:
Sic aliis in rebus item communia multa
Multarum rerum cum ſint primordia: longè
Diſsimili tamen inter ſe conſiſtere ſumma
Poſſunt: vt meritò ex aliis conſtare ferantur
Humanum genus, ac fruges, arbuſtáque læta.

DVELLICA PROLES] duellica, id eſt bellica. Nam duellum idem valet, quod bellum, & duis idem quod bis. Feſtus. *duellum bellum, videlicet quòd duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur*. in voce *duellica* u & e. in vnam ſyllabam coëunt. alij dicunt in voce *equorum* m. elidi, vt in metiendo verſu ita legamus, *& equoru' duellica proles*. Iam per equorum duellicam prolem equos intellige. equus enim animal eſt bellicū. Virg. Æne. 3. *Bello armantur equi*, &c. BVCERIAEQVE GREGES] citat hunc verſum Nonius in voce *buceriæ*, & in voce *greges*, docens greges reperiri etiam in genere fæmineo. *Bucerum* (inquit Feſtus) *de bobus dicimus*. Eſt autem Bucerū vox ducta è duabus Græcis *βοῦς* bos, & *κέρας* cornu. TANTA EST]

ἐπιφώνημα. IAM VERO QVAMVIS ANIMANTEM EX OM. VNAM] sic habét libri manuscripti. EX SE CORPORA TR.] sic hunc locum restitui cum in cod. manuscriptis *corpora* scriptum reperissem. quidam vir doctus legendum putat *ex so corpore*: id est ex suo corpore. VNDE] id est ex quibus corporibus, &c. DIFFERRE] διαφέρειν, in diuersas parteis ferre. MENTIS RATIONE] sic dictum *mentis ratione*, vt alibi, *animi ratione*. *Perfacile est iam animi ratione exsoluere nobis*, &c. CORPORE CELARE] in corpore suo inclusa, & abdita habere. COHIBERE] continere in suo corpore inclusas. DENIQVE M. V. QVIBVS EST ODOR, ET SAPOR VNA,] secutus sum in hoc versu libros vulgatos: qui omnes sic habent, exceptis antiq. Venetis. manuscripti autem sic. *quibus & color, & sapor vnà.* quos quamobrem non simus secuti, mox dicemus.

RELLIGIONE ANIM. TVRPI CVM TANG. PARTO] sic hũc versum restitui partim auctoritate veterum codicum fretus, partim coniectura ductus. Nam cum reperissem in codicib. manuscriptis aliis *Relligione animũ turpi contingere parato*, aliis *contingere patro*. in nõnullis excusis, vt Paris. *contingere porro*, ex *contingere*, feci *cũ tangere*, ex *parato* aut *patro*, feci *parto*. (quæ vox reperitur integra in cod. Venet. antiq.) approbãte atq; adeò mihi pręeunte nostro Ad. Turn. hunc igitur versum sic declaro: Cũ tangere animũ religione, id est cum timore deorum cõturbaris atque æstuas, *turpi parto*, ob turpe partũ, id est propter ea lucra, quæ tu mentiendo, peierando, fraudando, & malis artibus fecisti: seu cum ob tuas iniurias, furta, & rapinas Diis immortalibus sacrificas, vt eos tibi propitios & placatos reddas. hæc est huius versus sententia. sed libet nunc mihi de toto hoc loco, quid sentiam, expromere. Non te diutius suspensum, lector, tenebo. versum *Reddita sunt cum adoles in primis pleraque dona*: vel, vt in nonnullis libris reperitur, & maxime manuscr. *Reddita sunt cum odore*, &c. adulterinum esse puto: atque ita à Lucretio scriptum esse arbitror, quemadmodum excudendum curaui: totiúsque huius loci hæc mihi videtur esse sententia. Denique multa vides odore simul, & sapore prædita, nempe quo tempore tua turpia lucra animum tuum mordent, vrunt, & cruciant: id est cum hostiis immolãdis Deos placare studes: hæc igitur, quæ tu immolas, quæ prędita sunt odore simul, & sapore debent variis constare figuris. Sed quærat aliquis, vnde in contextũ carminis Lucretiani irrepserit hic alienus versus. dicam, quod mihi venit in mentem. ad hunc versum *Relligione animum turpi cum tangere parto*, studiosus aliquis, fortasse annotauit .i. *cum adoles dona Diis oblata*: seu cũ *sacrificas*. hanc annotatiunculam arripuit alius, & ex ea, additis quibusdam, quę ad superiorem versum pertinere possent, versum illum fecit ineptum: *Reddita sunt, cum adoles*, &c. ex quo postea concinnauit alius *Reddita sunt cũ odore*, &c. & eadem opera corrupit superiorem, in quo erat, *quibus est odor, & sapor vnà*, & substituit, *quibus & color, & sapor vnà*, &c. cum hîc Lucretius de duobus tantum loquatur, nempe odore, & sapore, seu nidore, & succo: cúmque ex sententia Epicuri colorum varietas non fiat ex dissimilitudine figurarum, sed ex varia & dissimili positura, ordine, motu, &c. vt mox docebit ipse Lucret. HAEC IGITVR VARIIS DEBENT, &c.]

hæc igitur, quibus est odor, & sapor vnà, dicendum est variis figuris constare. NIDOR] quem paullo antè dixit odorem, nunc nidorem dicit. nidor, inquit, ea via penetrat in artus, qua succo, seu rerum sapori præclusus aditus est: & contrà succus seorsum in sensus insinuatur. ex quo intelligere licet nidorem, & succum: seu odorem & saporem non eiusdẽ figuræ principiis constare. GLOMERAMEN IN VNVM] in vnum concilium, & cœtum. QVIN ETIAM NOSTRIS, &c.] vsus est eadem similitudine, atque adeò iisdem versib. sup. lib. I. EX OMNIBVS ISDEM] sic legendum, nisi malis legere *iisdem. isdem* M. Tull. in perfecto oratore vsurpatum tradit ab Ennio. *templis isdem. eisdem erat verius* (inquit) *nec tamen opimius. malè sonabat iisdem. impetratum est à consuetudine, vt peccare suauitatis causa liceret.*

Nec tamen omnimodis connecti posse putandu'st
Omnia: nam volgò fieri portenta videres:
Semiferas hominum species existere: & altos
Interdum ramos egigni corpore viuo,
Multáque connecti terrestria membra marinis:
Tùm flammam tetro spiranteis ore Chimæras
Pascere naturam per terras omniparenteis.
Quorum nil fieri manifestu'st, omnia quando
Seminibus certis certa genitrice creata
Conseruare genus crescentia posse videmus.
Scilicet id certa fieri ratione necesse'st.
Nam sua cuique cibis ex omnibus intus in artus
Corpora discedunt: connexáque conuenienteis
Efficiunt motus: at contrà aliena videmus
Reiicere in terras naturam, multáque cæcis
Corporibus fugiunt è corpore percita plagis:
Quæ neque connecti cuiquam potuere: neque intra
Vitaleis motus consentire, atque animari.
Sed ne fortè putes animalia sola teneri
Legibus his: eadem ratio res terminat omneis.
Nam veluti tota natura dissimiles sunt
Inter se genitæ res quæque: ita quanque necesse'st
Dissimili constare figura principiorum:
Non quo multa parum simili sint prædita forma:

Sed quòd non volgò paria omnibus omnia constent.
Semina cum porrò distent: differre necesse'st
Interualla, vias, connexus, pondera, plagas,
Concursus, motus: quæ non animalia solùm
Corpora seiungunt: sed terras, ac mare totum
Secernunt, cælúmque à terris omne retentant.

OMNIMODIS] id est omnis generis, seu cuiusuis figuræ videlicet principiis. vsus est eadem voce sup. hoc eodem lib. pro omnibus modis. *Omnimodis expertus eris.* SEMIFERAS HOMINVM SPECIES] vt hippocentauros. de portentis lege lib. 5. ibi: *Multáque tum tellus etiam portenta creare Conata est, mira facie, membrísque coorta.* RAMOS È GIGNI CORP.] id est ramos gigni è corpore viuo. vt apud Horat. *tanto emetiris aceruo.* quod genus, obseruatum, & notatum est à nobis ad illum locum. CHIMAERAS] Chimæram sic describit Homerus Ἰλιάδ. Z. πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα, &c. id est vt vertit noster Lucretius lib. 5. *Prima leo, postremo draco, media ipsa chimæra.* Virgil. lib. 6. *flammísque armata chimæra.*

TERRAS OMNIPARENTEIS] γαῖα παμμήτωρ à Græcis dicta. CERTA GENITRICE] sup. *Quippe vbi non essent genitalia corpora cuique, Quî posset mater rebus consistere certa?* CORPORA DISCEDVNT] sic legend. & ita habent quinque libri manuscripti. ex omnibus cibis sua cuique id est propria & accommodata cuique corpora prima discedunt, id est diduntur, seu distribuuntur in artus. QVAE NEQVE CONNECTI CVIQVAM] quidam libri scripti habent, *quoiquam*, quo modo loquebantur veteres. NEQVE INTRA] lib. manuscr. aliquot *inter.* ATQVE ANIMARI] sic restitui reclamantibus lib. omnibus, leui mutatione facta. nam sume *atque imitari*: deinde ex e. facito *a*. postremo ex *imit. nim.* totidem enim sunt pedes, habebis *animari.* quam correctionē nemini erudito, maxime in libris veteribus versato, violentam visum iri confido. EADEM RATIO RES TERMINAT OMNEIS] cum reperissem in quattuor libris manuscriptis ita scriptum *eadem ratio disterminat omneis*. ego reposui *res terminat omneis.* quæ lectio perspicue recta est. DIFFERRE NECESSVM EST INTERVALLA, &c.] necessum est, reposui secutus libros scriptos: quanquam vtrùm legatur, necessum est, an necesse est, parum interest, nisi quòd illud magis Lucretianum est. cum hoc loco congruunt illa sup. *Iámne vides igitur, paullo quod diximus antè, Permagni referre, eadem primordia sæpe Cum quibus, & quali positura contineantur, Et quos inter se dent motus, accipiántque?* RETENTANT] ne cælum cum terris misceatur.

Nunc age, dicta meo dulci quæsita labore
Percipe, ne forte hæc ex albis alba rearis
Principiis esse, ante oculos quæ candida cernis:

Aut ea, quæ nigrant, nigro de semine nata:
Neve, alium quemuis quæ sunt induta colorem,
Propterea gerere hunc credas, quòd materiaï
Corpora consimili sint eius tincta colore.
Nullus enim color est omnino materiaï
Corporibus, neque par rebus, neque denique dispar.
In quæ corpora si nullus tibi fortè videtur
Posse animi iniectus fieri, procul auius erras.
Nam cum cæcigeni, solis qui lumina nunquam
Aspexere, tamen cognoscant corpora tactu,
Ex ineunte æuo nullo contincta colore:
Scire licet menti quoque nostræ corpora posse
Verti in notitiam nullo circumlita fuco.
Denique nos ipsi, cæcis quæcunque tenebris
Tangimus, haud vllo sentimus tincta colore.
Quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo.
Omnis enim color omnino mutatur in omneis.
Quod facere haud vllo debent primordia pacto.
Immutabile enim quiddam superare necesse'st:
Ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
Nam quodcunque suis mutatum finibus exit:
Continuò hoc mors est illius, quod fuit antè.
Proinde colore caue contingas semina rerum,
Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes,

NVNC AGE DICTA MEO.] Nunc aggreditúr ad docendum prima corpora colore vacare, atque adeo omnibus qualitatibus pręter figurã, magnitudinem, & pondus. qua de re sic Laërtius. φησὶ δὲ ἐνδοτέρω μηδὲ ποιότητά τινα περὶ ἀτόμους εἶναι πλὴν σχήματος, καὶ μεγέθους, καὶ βάρους. τὸ δὲ χρῶμα παρὰ τὴν θέσιν τῶν ἀτόμων ἀλλάττεσθαι: id est ait autem interius neque qualitate vlla atomos esse præditas, præterquam figura, magnitudine, & pondere. colorem autem ex positura atomorum variari. M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. *Isti autem quemadmodum asseuerant ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam* ποιότητα *Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temerè, atque casu, mundum esse perfectum, vel innumerabileis potius in omni puncto tẽporis alios nasci, alios interire?* ALBIS EX] sic habent libri manuscripti: quæ scriptura pręter-

quàm quòd suauior est, etiam Lucretiana est. NIGRANT] id est nigra sunt. Virgil. lib. 4. Æneid. *His ego nigrantem commista grandine nimbum, Dum trepidant alæ &c. Desuper infundam.* NEVE ALIVM] quidam lib. manusc. *Níue.* pro *Néue.* quod docti probant, vt antiquum: ne ego quidem improbo. Veruntamen nihil mutaui. ALIVM QVEMVIS QVAE SVNT INDV. COLO.] sic restitui partim coniectura & ratione ductus, partim trium librorũ manuscr. auctoritatẽ secutus, in quibus cum sine vlla litura scriptũ reperissem *imbuta colorem*, primùm cœpi mecũ diligentius, atque attentius hanc scripturam cõsiderare: deinde mihi venit in mentem, non satis aut verè, aut propriè dici aliquid imbutũ colore, cum color vel sit ipsa corporũ extremitas, vel in corporũ extremitate, seu extremo cortice consistat, nõ interius manarit: at imbuta ea dicuntur à Latinis, quæ à Græcis δευσοποιά. Præterea imbutũ de odore, aut succo aliquo dicitur, nõ de colore, vt apud Horat. epist. 2. li. 1. *Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem Testa diu.* Pręterea infrà ita loquitur, *Scire licet quàm sint nullo velata colore.* at *velari colore*, & *indui colorẽ* simillima, immò verò eadẽ figura dicta sunt. tralatio enim sumta est ab iis animantibus, quæ vestiuntur. Postremò eo qui deinceps sequatur versu, ita loquitur, *gerere colorem*: quod item de persona & vestitu dicitur. M. Tull. Offic. lib. 1. *Est igitur proprium munus magistratus intelligere se gerere personã ciuitatis.* sic Lucr. lib. 5. extr. *Vt letũ insidiis qui primus gessit, obiret.* Sic Horat. de Aristippo epist. ad Scæuam. *Personámque geret non inconcinnus vtranque.* ibid. de eod. *Quidlibet indutus celeberrima per loca vadet.* Ex quibus intelligere licet Latinè dici vt induere, & gerere personam, ita induere & gerere colorem: & velari colore, & tingi colore, & circumlini fuco, vt statim loquitur: imbui colore autem nullo modo. TINCTA COLORE] proprie dictum. nam quæ tincta sunt, etiam colorata dicuntur. sed imbuta colore dici non potest. IN QVAE CORPORA SI NVLL. &c.] id est quæ corpora si tibi videntur non posse cogitatione, aut ratione comprehendi: vel sic, quæ corpora si existimas neminem animo complecti posse. *iniectus animi*, id est animi adiectio ad rem aliquã, & cogitatio. Sic M. Tull. *inicere animum* dixit lib. 1. de nat. Deor. *in quam magnitudinem regionum se iniiciens animus, & intendens, ita latè, longéque peregrinatur, vt nullam tamen oram vltimi videat.* CAECIGENI] cæci nati. ASPEXERE] nõnulli libri habent, *dispexere.* NVLLO CONTINCTA COLORE] non dicit corpora naturalia nullo colore esse tincta, sed ea cognosci à cæcis solo tactu, non oculorum sensu, cui subiicitur color. Cæco enim nihil est coloratum, cum ei semper sint tenebræ: color autem non nisi luce cerni queat: vtpote qui ita definiatur ab Aristot. lib. περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν, τὸ τοῦ διαφανοῦς ἐν σώματι ὡρισμένῳ πέρας: id est pellucidi, in corpore finito, extremum, quod quidem extremum cerni non potest, nisi illud διαφανὲς re seu functione sit διαφανές: quod est lumen. Atque hæc ex sententia Aristotelis. VINCO FIERI] probo argumentis, & quasi expugno. Sic sæpe loquitur Horatius vt saty. 3. lib. 2. *Vincit enim stultos ratio insanire nepotes.* & M. Tull. Parad. ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται. *Ego verò te non stultum, vt sæpe: non improbum, vt semper, sed dementem, & insanum rationibus vincam necessariis.* sic enim legendum censeo,

non vt vulgò, addicam. OMNIS ENIM COLOR OMNINO MVT. IN OMNEIS] ſic habent cod. manuſcripti, niſi quòd in duob. ſcriptum eſt & omneis.planè mendosè. Quòd autem ad huius loci ſententiam attinet,ſic argumentatur Lucret. Si prima corpora eſſent aliquo colore tincta,mutarentur:nam color omnis in quenuis alium colorē mutatur,(quod intellige de mediis colorib.) At prima corpora immutabilia eſſe docuimus.ergo prima corpora coloris omnis ſunt expertia. IMMVTABILE ENIM QVIDDAM] hunc verſum cum tribus qui deinceps ſequuntur, poſuit lib.I.

Præterea, ſi nulla coloris principiis eſt
Reddita natura:at variis ſunt prædita formis,
E quibus omnigenos gignunt,variántque colores.
Propterea,magni quòd refert, ſemina quæque
Cum quibus,& quali poſitura contineantur,
Et quos inter ſe dent motus,accipiántque:
Perfacile extemplò rationem reddere poſsis,
Cur ea,quæ nigro fuerint paullo antè colore:
Marmoreo fieri poſsint candore repente.
Vt mare,cum magni commorunt æquora venti,
Vertitur in canos candenti marmore fluctus.
Dicere enim poſsis,nigrum quod ſæpe videmus,
Materies vbi permiſta eſt illius,& ordo
Principiis mutatus,& addita,demtáque quædam,
Continuò id fieri vt candens videatur,& album.
Quòd ſi cæruleis conſtarent æquora ponti
Seminibus,nullo poſſent albeſcere pacto.
Nam quocunque modo perturbes,cærula quæ ſint,
Nunquam in marmoreum poſſunt migrare colorem.
Sin alio,atque alio ſunt ſemina tincta colore:
Quæ maris efficiunt vnum,purúmque nitorem:
Vt ſæpe ex aliis formis,variíſque figuris
Efficitur quiddam quadratum,vnæque figuræ:
Conueniebat,vti in quadrato cernimus eſſe
Diſsimileis formas: ita cernere in æquore ponti,
Aut alio in quouis vno,puróque nitore,

Dißimileis longè inter se, varióſque colores.
Præterea nihil officiunt, obſtántque figuræ
Dißimiles, quo quadratum minus omne ſit extrà.
At varij rerum impediunt, prohibéntque colores,
Quo minus eſſe vno poßit res tota nitore.

PRAETEREA SI NVLLA] id eſt, Præterea etſi principia omni colore vacent, at tamen diſsimilibus, & variis figuris ſunt prædita: ita principia diſsimilium inter ſe figurarum alio atque alio ordine poſita varios colores efficiunt. Hæc igitur verba, *ſi nulla coloris principiis eſt Reddita natura*, ſic declaro. etiam ſi hoc ſit verum, nullum colorem principiis eſſe attributum aut innatum &c. MARMOREO CANDORE] candore exquiſitiſsimo, & eo qui ad Parij, aut Lunenſis marmoris candorem proximè accedat. Hor. od. 19. lib. 1. *Vrit me Glyceræ nitor ſplendentis Pario marmore purius.* EXTEMPLO] id eſt continuo. de quo lege Varon. lib. 6. de lingua Lat. VT MARE] id probat à ſimili. DICERE ENIM POSSIS, NIGR. Q. S. V. &c.] huius loci hæc ſententia eſt. Dicere poſsis mare, quod interdum nigrum videtur, continuò fieri vt candidum videatur, vbi illius principia inter ſe permiſta ſunt, & ordo principiorum immutatus eſt, & quædam principia ſunt addita, quædam detracta. quod non fieret, ſi mare cæruleis, ſeu nigris principiis conſtaret. MARMOREVM] id eſt candidũ marmoris inſtar. SIN ALIO ATQVE ALIO] Si quis dicet (inquit) ſemina maris alia alio colore eſſe tincta, & ex diſsimilibus coloribus vnum colorem effici, quemadmodum ex diſparibus figuris fit alia figura, exempli cauſa ex triangulis quadratum: neceſſe erit, quo modo in figura quadrata, alias figuras ineſſe videmus, ita & in puro maris colore, aut in vno quouis alio, diſsimileis colores cōparêre. at hoc non fit: non igitur, &c. VNAEQVE FIGVRAE] ſic reſtituit M. Anton. Muretus à codicibus manuſcriptis ad veram ſcripturam coniectura, & propè manu ductus. Nam cum hũc locum in cod. Vaticano vnà legeremus, in eóque reperiſſemus *vnáque figura*, in aliis duobus *vnáque figura eſt*, immo, ne mentiar, figura'ſt, ſuſpicatus eſt ille è veſtigio legendum *vnæq; figuræ*. cui ego continuò aſſenſus ſum, & maneo in ſententia. ſic enim veteres loquebantur. Plaut. Trucul. *iſtæ dedi.* Terent. Heaut. *hoc ipſa in itinere alteræ dum narrat, forte audiui.* Idem Eun. *mihi ſolæ ridiculus fuit.* Cic. pro Mur. *hoc iudicium ſic expectant, vt non vnæ rei ſtatui, ſed omnibus conſtitui putetur.* ſic Lucret. ſup. DISSIMILEIS FORMAS] figuras. nempe triangulas. nam ex triangulis conſtant quadrata.

QVO QVADRATVM MINVS OMNE SIT EXTRA] ſic excudendum curaui ſecutus librorum manuſcriptorum teſtimonium. quanquã mihi non diſplicet ea ſcriptura, quam amicus quidam meus ex vulgata leuiter immutata traxerat, *quo quadr. minus inſit in illis.* ille enim ex verbo *eſſet* fecerat *inſit*. ſed omnino antiqua ſcriptura melior eſt, & ſi rē propius ſpectes, verior. quadratum enim ex triangulis factum, extra triangula eſt, non in triangulis.

Tum porrò, quæ ducit, & inlicit, vt tribuamus
Principiis rerum nonnunquam causa colores,
Occidit: ex albis quoniam non alba creantur:
Nec quæ nigra cluent, de nigris: sed variis de.
Quippe etenim multo procliuius exorientur
Candida de nullo, quàm de nigrante colore,
Aut alio quouis, qui contrà pugnet, & obstet.
Præterea, quoniam nequeunt sine luce colores
Esse, neque in lucem existunt primordia rerum:
Scire licet quàm sint nullo velata colore.
Qualis enim cæcis poterit color esse tenebris,
Lumine qui mutatur in ipso, propterea quòd
Recta aut obliqua percussus luce refulget?
Pluma columbarum quo pacto in sole videtur:
Quæ sita ceruices circùm, collúmque coronat.
Nanque alias fit vti rubro sit clara pyropo:
Interdum quodam sensu fit, vti videatur
Inter cæruleum virideis miscere smaragdos.
Caudáque pauonis, larga cum luce repleta'st,
Consimili mutat ratione obuersa colores:
Qui, quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
Scilicet id sine eo fieri non posse putandu'st.
Et quoniam plagæ quoddam genus excipit in se
Pupula, cum sentire colorem dicitur album,
Atque aliud porrò, nigrum cum, & cetera sentit,
Nec refert ea, quæ tangis, quo fortè colore
Prædita sint, verùm quali magis apta figura:
Scire licet nil principiis opus esse colores:
Sed variis formis varianteis edere tactus.

TVM PORRO, QVAE DVCIT, ET INLICIT, VT TRIBVAMVS, &c.] hæc est vera huius loci scriptura, quam ego cùm in codice Bertiniano & Memm. expressam reperi, tùm ab Adriano Turnebo comprobatam atque illustratam accepi. Vix autem me puto fidem lectori facturũ

si enumeram lectionis huius loci dissimilitudines, & differẽtias. Nam cum vsus sim quinque lib. manuscriptis, octo impressis & amplius, vix tres reperi, qui inter se congruerent: cum alij haberẽt *quæ ducit in illicitum, vt trib.* alij *quod dicunt inlicitum trib.* alij, *quæ ducit & vt illicitum hoc*, &c. huius igitur veræ, & rectæ scripturę hæc sententia est. Tum porro ea causa, quæ ducit & illicit, vt nonnunquam principiis rerum colores tribuamus, nempe hæc, quoniam ex albis non creantur alba, nec nigra ex nigris, sed ex contrariis, aut dissimilibus: hæc, inquam, causa occidit, id est nulla est. Quippe etenim & cet. hic est ordo verborum, quo explicato, etiam sententia explicata, & aperta est. SED VARIIS DE] id est de variis & differentibus. *ἀναστροφή*. cum in libris manuscriptis reperissem, partim *variis ea*, partim *variis ad*, & ita in Vicetinis, ego *sed variis de* restitui. nam ceteræ scripturæ, *sed variant se, sed variantur, sed variata*, (quam postremam Pontanus substituerat) omnes sunt deprauatæ. QVIPPE ETENIM MVLTO] hæc est ratio seu *αἰτιολογία* quare causa illa quæ illicit ad tribuendos principiis colores, nulla sit. CANDIDA DE NVLLO, QVAM DE NIGRANTE COLORE] postremam huius versiculi partem deprauatam, feliciter, doctorum virorum iudicio, restitui in antiquum statum. Nam cũ reperissem ita scriptum in cod. Vaticano. *quam de nigro nate colore*, ex *nigro nate* feci *nigrante*. quæ scriptura perspicuè, & sine cõtrouersia, recta est. *nigrante* autem interpretor *nigra*, vt suprà *nigrant* interpretatus sum, nigra sunt. *Aut ea quæ nigrant, nigro de semine nata.* Virg. lib. 5. Æn. *totidẽ nigranteis terga iuuencos.* & 8. *Cum sæpe nigrantẽ Aegida concuteret dextra.* PRAETEREA QVON. NEQVEVNT SINE LVCE] sic argumentatur. sine luce colores non cernuntur. corpora prima non cernuntur: ergo corpora prima nullo sunt colore tincta. Syllogismus inualidus quidem est: omnes tamen eius partes veræ sunt. Nã sine luce colores non cerni etiã Arist. docet. Sic enim ille τὸ ἐν φωτὶ ὁρώμενον, χρῶμα. διὸ οὐχ ὁρᾶται τὸ χρῶμα ἄνευ φωτός. τοῦτο γὰρ ἦν τῷ χρώματι εἶναι, τὸ κινητικῷ τοῦ κατ' ἐνέργειαν διαφανοῦς: id est quod in luce cernitur, color est. idcircò sine luce color nõ cernitur, hæc enim est coloris essentia, ac definitio, quod vim habet mouendi id quod est re, & functione pellucidum. Idem docet colorem esse aspectabilem in eo, quod per se aspectabile est: nempe ἐν ἐπιφανείᾳ, id est in extremitate corporis, seu in summo rei cortice. Extremitas autem per se est aspectabilis, quia in se habet, per quod cerni possit, nempe colorem. pellucidum porrò aspectabile est nõ per proprium colorem, sed per alienum. PROPTEREA QVOD RECTA AVT OBL.] alius enim color est si rectus sit luminis angulus, alius si obliquus. PERCVSSVS] sic legendum, non *perculsus*, vt habent nonnulli typis impressi: & ita ferè loquitur infrà. *Qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu*, &c. & lib. 5. *Luna potest solis radiis percussa nitere.* QVO PACTO] ὥσπερ. queadmodum. PLVMA COLVMBARVM] M. Tull. in Lucullo. *Neque verò hoc loco expectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. neque enim is sum, qui quidquid videtur, tale dicam esse, quale videatur.* PYROPO] Pyropus genus est metalli. Plin. lib. 36. cap. 8. *æs in vncias duas additis auri scrupulis senis, prætenui pyropi bractea ignescit.* Isidorus. *Pyropum ait esse metalli genus ex*

dimidia parte auri, & dupla argenti. esse & gemmam, quam Latini carbunculum appellant, nonnulli putant. esse autem sic legendum *rubro sit clara pyropo* vel ex Ouidij versu intelligere licet lib. 2. Metam. *Clara micante auro, flammásque imitante pyrope*. SCILICET ID SINE EO F. N. P. PVTANDV'ST] vel sic legendum, vt excudendum curaui, cum in tribus lib. manuscriptis reperiatur scriptum, *putandum est* : vel sic *Scire licet sine eo fieri non esse putandũ*. ET QVONIAM PLAGAE QVODDAM.] audi quomodo cernamus ex sententia Epicuri. quod sumit argumenti loco ad probãdum, rerum primordia coloris esse expertia. visus fit ictu quodam, (inquit) nempe διὰ τῆς τῶν εἰδώλων εἰς τὴν ὄψιν ἐμπλώσεως, id est per imaginum incursiorem in videndi sensum, & per plagam seu ictum quendam : qui ictus alius est, si oculus sentiat album colorẽ, alius si nigrum, & ita de ceteris : at ictus non fit sine tactu. tactus autem non eget colore, vt suo officio fungatur. nihil refert enim, quo sint colore prædita ea quæ tangis : ergo prima corpora nullo colore tincta sunt. Sed quod ad disputationem attinet de causa visus, seu aspectus, Aristoteles visus causam esse arbitratur τὴν τῶν ὁρωμένων ἐνεργείαν, seu ποιότητα ἐνεργοῦσαν εἰς τὴν ὄψιν: id est eorum quæ cernuntur, qualitatem vim suam expromentem atque explicantem in videndi sensum. Plato, & Stoici aliter sentiunt : quin ne hi quidem inter se planè consentiunt. qua de re lege A. Gellium lib. 5. cap. 15. sed de his plura suo loco dicentur lib. 4. OPVS ESSE COLORES] sic legit Nonius : profértque etiam versum ex Plauto in Capt. *Iam maritimi omnes milites opus sunt tibi*. possem alia exẽpla afferre quàm plurima. Cæs. lib. 5. de bello Gall. *quæcunque ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur*. M. Tull. epist. ad Cælium *dux nobis & auctor opus est*. Idem Lucret. sup. lib. 1. *Infinita opus est vis vndique materiæ*. & lib. 3. *Materies opus est, vt crescant postera sæcla*. & lib. 4. *Nec motus opu' sunt nostris vxoribus hilum*.

Præterea, quoniam non certis certa figuris
Est natura coloris, & omnia principiorum
Formamenta queunt in quouis esse nitore:
Cur ea, quæ constant ex illis, non pariter sunt
Omnigenis perfusa coloribus in genere omni?
Conueniebat enim coruos quoque sæpe volanteis
Ex albis album pennis iactare colorem,
Et nigros fieri nigro de semine cycnos,
Aut alio quouis vno, varióque colore.
Quin etiam quanto in parteis res quæque minutas
Distrahitur magis, hoc magis est, vt cernere possis
Euanescere paullatim, stinguique colorem:
Vt fit, vbi in paruas parteis discerpitur aurum,

Purpura, puniceúsque color clarißimu' multo,
Filatim cum distractus, disperditur omnis:
Noscere vt hinc poßis, prius omnem efflare colorem
Particulas, quàm discedant ad semina rerum.
Postremò, quoniam non omnia corpora vocem
Mittere concedis, neque odorem, propterea fit,
Vt non omnibus attribuas sonitus, & odores:
Sic, oculis quoniam non omnia cernere quimus,
Scire licet, quædam tam constare orba colore,
Quàm sine odore vllo quædam, sonitúque remota.
Nec minus hæc animum cognoscere posse sagacem,
Quàm quæ sunt aliis rebus priuata, notáque.

PROPTEREA QVONIAM NON CERTIS] sic habent libri omnes manuscipti, quibuscum congruunt aliquot typis excusi. sententia autem, & vis huius argumenti hæc est. Præterea (inquit) demus prima corpora colore esse prædita: non dicent ij, qui hoc volunt, in certis figuris certum inesse colorem, verbi gratia omnia corpora prima triãgulæ figuræ, esse nigra: omnia quadrangulæ formæ, esse cærulea, &c. sed in vnaquaque figura fatebuntur esse principia disimilibus coloribus prædita: verbi gratia primordia triangulæ figuræ alia esse alba, alia nigra, alia medij coloris. Fingamus igitur coruos maiore ex parte constare ex primordiis triangulis: quæ, vt diximus, non sunt vnius coloris. Fiet igitur vt corui nascantur non nigri, sed vel albi, vel virides, vel cærulei, vel versicolores. Atqui hoc non fit: ergo principia non sunt colorata. QVINETIAM QVANTO] aliud argumentum, quo vtitur ad probandum primordia rerum coloris esse expertia. Quo quicque minutiores in partes secatur, eo magis euanescit eius color. finge igitur rem aliquam in parteis ita paruas esse dissectam, vt illæ fugiant sensum oculorum. tum scilicet intelliges earum colorem euanuisse, atque extinctum esse. quod si ita est, multo credibilius est semina rerum, quæ sunt subtilisima, & simplicisima, colore omni carere. STINGVIQVE COLOREM] id est extingui. stinguo verbum simplex. composita extinguo, restinguo, distinguo, præstinguo. vsus est eodem & lib. 4. *ardorem in membris qui stinguere poßit.* & M. Tull. Arato. *Quem neque tempestas perimet, neque longa vetustas Interimet stinguens præclara insignia cæli.* Idem in prognost. *Vt cum Luna means Hyperionis officit orbi, Stinguuntur radii cæca caligine tecti.* PVNICEVSQVE COLOR] sic habent duo lib. manuscr. alij duo, *pœnicéúsque*: quod probo. dictum enim pœniceus, vt mœnera pro munera. Virg. Melib. *puniceo suras euincta cothurno.* Idem lib. 12. *Cum primum crastina cælo Puniceis inuecta rotis aurora rubebit.* Varro lib. 4. de lingua Latina *Pœnicum purpuræ genus ex Carthagine primum allatum.* idem. *Pœnica pauimẽ-*

ta ex lapide Numidico. POSTREMO QVONIAM] argumentum à simili. quædam sunt corpora odore, & sonitu, seu voce carentia. nihil obstat igitur quominus etiam sint corpora quædam coloris expertia, nempe corpora prima: quæ sub oculos non cadunt, & iccirco non egent colore. NEC MINVS HAEC] Festus hunc versum profert in voce *sagax*, docétq; sagaces appellari multi ac sollertis acuminis.

Sed ne fortè putes solo spoliata colore
Corpora prima manere: etiam secreta teporis
Sunt, ac frigoris omnino, calidíque vaporis:
Et sonitu sterila, & succo ieiuna feruntur:
Nec iaciunt vllum proprio de corpore odorem:
Sicut amaracini blandum, stactæque liquorem,
Et nardi florem, nectar qui naribus halant,
Cum facere instituas: cum primis quærere par est,
Quoad licet, ac potis es reperire inolentis oliui
Naturam: nullam quæ mittat naribus auram:
Quàm minimè vt posit mistos in corpore odores,
Concoctósque suo contactos perdere viro.
Propterea demum debent primordia rerum
Non adhibere suum gignendis rebus odorem,
Nec sonitum, quoniam nihil ab se mittere possunt:
Nec simili ratione saporem denique quenquam,
Nec frigus, neque item calidum, tepidúmque vaporem, &
Cetera: quæ cum ita sunt tandem, vt mortalia constent,
Mollia, lenta, fragosa, putricaua, corpore raro:
Omnia sint à principiis seiuncta necesse'st,
Immortalia si volumus subiungere rebus
Fundamenta, quibus nitatur summa salutis:
Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.

SED NE FORTE] posteaquam docuit corpora prima colore esse spoliata, probat iam aliis etiam qualitatibus carere, vt calore, frigore, siccitate, humore, succo, odore, sonitu. CALIDIQVE VAPORIS] satis erat dixisse, vaporis. tale igitur illud est λευκοῖο γάλακτος. ET SONITV STERILA] in voce sterilia, si quis lectionem vulgatam probabit, i & a conueniunt in vnam syllabam, atque a. postrema vocalis eliditur. ego *sterila* ex-

cudendum curaui, quomodo ſcriptum reperi in tribus codicib. manuſcr. & item in antiq. Venetis, & Vicetinis. SICVT AMARACINI, &c.] hic verſus cum ſex deinceps ſequentibus cohærent cum ſuperiore, & ex eo pendent, ut ſit hic Lucretij ſenſus. prima corpora omnis qualitatis expertia ſunt, vt caloris, frigoris, ſaporis, odoris, quemadmodum ſi quis vnguentum amaracinum, aut nardinum, aut myrrhinum facere in animo habeat, quærere eum par ſit oleum, quoad eius fieri poſsit, omnis odoris expers. STACTAEQVE] ſtacta liquor myrrhæ. ET NARDI FLOREM] nonnulli libri habent, *Et nardi florum*: vt ſubintelligamus *liquorem*. Præterea Feſtus hunc verſum profert in voce nectar: ſed mendosè. NECTAR] odorem ſuauiſsimũ. tralatio eſt à guſtandi ſenſu ad odoratum. HALANT] apud Feſtum legitur *habet*, planè corruptè. in vulgatis aliquot *halant*: quomodo excudendum curaui. Nam in quattuor libris manuſcrip. ſcriptum reperi *halat* numero ſingul. & ita habẽt ceteri vulgati: quæ fortaſſe vera ſcriptura eſt, vt ſic dicamus: qui flos nardi, nectar. n. h. QVOAD LICET, AC POTIS ES] ſic repoſui partim coniectura ductus, partim codicum veterum teſtimonio commotus. *potis es* autem valet potes. vt potiſſum, poſſum. INOLENTIS] id eſt non olentis, odore carẽtis, ἄοσμυς. VIRO] ſua naturali virtute. ſic enim Nonius Marcellus hunc verſum proferens, interpretatur. PROPTEREA DEMVM] Poſtremo (inquit) primordia rerum debent non adhibere gignendis rebus ſuum odorem propterea quoniam &c. hic enim eſt ordo verborum. *Propterea quoniam* autem, id eſt, propterea quòd, vel propterea quia, vt ſæpe idem loquitur. ET CETERA: QVAE CVM ITA SVNT TANDEM, VT MORT. CONST.] ſic habent quattuor libri manuſcripti, eandémque ſcripturam vidi annotatam ad oram codicis typis impreſsi, quem mihi commodarat Vincentius Laureus Calaber vir doctus, & integer. cuius ſcripturæ ſententia non obſcura eſt. Et ſimili ratione (inquit) primordia rerum non adhibent in rebus gignendis ſaporem, nec frigus, nec teporem, nec calorem, & cetera, quæ cum ſint huiuſmodi tandem, vt ſint mortalia, vtpote *Mollia, lenta, fragoſa, putricaua, corpore raro*, neceſſe eſt à principiis ſint ſeiuncta. PVTRICAVA] carie exeſa, & excauata.

Nunc ea, quæ ſentire videmus cunque, neceſſe'ſt
Ex inſenſilibus tamen omnia confiteare
Principiis conſtare: neque id manifeſta refutant:
Nec contrà pugnant, in promtu cognita quæ ſunt:
Sed magis ipſa manu ducunt, & credere cogunt,
Ex inſenſilibus, quod dico, animalia gigni.
Quippe videre licet viuos exiſtere vermeis
Stercore de tetro, putrorem cum ſibi nacta'ſt
Intempeſtiuis ex imbribus humida tellus.

Præterea cunctas itidem res vertere sese.
Vertunt se fluuij, frondes, & pabula læta
In pecudes: vertunt pecudes in corpora nostra
Naturam: & nostro de corpore sæpe ferarum
Augescunt vires, & corpora pennipotentum.
Ergo omneis natura cibos in corpora viua
Vertit, & hinc sensus animantum procreat omneis,
Non alia longè ratione, atque arida ligna
Explicat in flammas, & in igneis omnia versat.
Iámne vides igitur, magni primordia rerum
Referre, in quali sint ordine quæque locata?
Et commista quibus, dent motus, accipiántque?

NVNC EA QVAE SENT. VID.] Nunc docere incipit animalia cõstare ex principiis insensilibus: hoc est principia ex quibus constant animalia, esse insensilia. *quæ sentire videmus cunque*: id est quæcunque sentire videmus: tmesis. NEQVE ID MANIFESTA REFVTANT, &c.] sic solebat interdum suas sentẽtias, suáque decreta confirmare Epicurus, ea, quę non facile sensu probari possent. ταῦτα οὐ μάχεται τοῖς φαινομένοις. id est hæc non pugnant cum iis, quæ sunt in promtu. & οὐδὲν τῶν φαινομένων τούτοις ἀντιμαρτυρεῖ, id est nihil eorum, quæ sunt in promtu, contra hæc dicit testimonium. Itaque & apud Plutarch. & apud Diog. Laërtium crebra sunt hæc: οὐδὲν τούτων ἀπογινώσκει Ἐπίκουρος ἐχόμενος τοῦ ἐνδεχομένου: id est nihil horum improbat, aut reiicit Epicurus, hærens in eo, quod eiusmodi est, vt fieri, & cõtingere queat. MANV DVCVNT] χειραγωγοῦσι. QVIPPE VIDERE LICET VIVOS, &c.] Sic apes existunt ex vitulo suffocato, & putrefacto, quemadmodum docet Virgil. lib. 4. Georg. & mures magni certis tẽporibus in agro Thebano ex terræ glebis nascuntur, vt refert Diod. Siculus lib. I. non longè à principio. PVTROREM CVM SIBI, &c.] sic legendum, non *putorem*. VERTVNT SE FLVVII, ET FRONDES, ET PAB. L.] sic legendum, nõ vt est in vulgatis, *Vertunt se fluuij in frondeis*, &c. hoc enim significat fluuios, & frõdeis, & pabula verti in naturam pecudũ, dum scilicet pecudes fluuiis sitim sedant, frondibus famem explent. VERTVNT PECVDES IN CORP.] cum vescimur earum carnibus. ET NOSTRO DE CORP. S. F.] cum deuoramur à feris: vt lib. 5. *Vnus enim tum quisque magis deprensus eorum Pabula viua feris præbebat dentibus haustus. Et nemora ac monteis gemitu, siluásque replebat, Viua videns viuo sepeliri viscera busto.* & Hom. ἰλιάδ. α in princ. αὐτοὺς δ' ἑλώρια τεῦχε κύνεσσι, Οἰωνοῖσί τε πᾶσι, & sæpe alibi. PENNIPOTENTVM] auium. NON ALIA LONGE] id est simili ferè ratione. EXPLICAT] resoluit, videlicet natura. IAMNE VIDES IGITVR] innuit dissimilitudinem rerum creatarum ascri-

bendam esse variis ordinibus, posituris, motionibus, conciliis principiorũ potius, quàm figurarum dissimilitudini.

Tum porrò quid est, animum quod percutit ipsum?
Quod mouet, & varios sensus expromere cogit,
Ex insensilibus ne credas sensile gigni?
Nimirum, lapides, & ligna, & terra quòd vnà
Mista, tamen nequeunt vitalem reddere sensum.
Illud in his igitur fœdus meminisse decebit,
Non ex omnibus omnino quæcunque creant res,
Sensilia extemplò, & sensus me dicere gigni:
Sed magni referre ea primùm quantula constent,
Sensile quæ faciunt, & qua sint prædita forma:
Motibus, ordinibus, posituris denique quæ sint:
Quarum nil rerum in lignis, glebísque videmus.
Et tamen hæc cum sunt quasi putrefacta per imbreis,
Vermiculos pariunt, quia corpora materiaï
Antiquis ex ordinibus permota noua re
Conciliantur ita, vt debent animalia gigni.
Deinde, ex sensilibus cum sensile posse creari
Constituunt, porrò ex aliis sentire suetis,
Mollia tum faciunt. nam sensus iungitur omnis
Visceribus, neruis, venis, quæcunque videmus
Mollia mortali consistere corpore creta.
Sed tamen esto iam posse hæc æterna manere:
Nempe tamen debent aut sensum partis habere:
Aut similia totis animalibus esse putari.
At nequeant per se partes sentire, nec esse.
Nec manus à nobis potis est secreta, neque vlla
Corporis omnino sensum pars sola tenere.
Nanque aliùm sensus membrorum respuit omneis.
Linquitur vt totis animalibus adsimilentur,
Vitali vt poßint consentire vndique sensu.
Quî poterunt igitur rerum primordia dici,

Et

Et leti vitare vias animalia cum sint,
Atque animalibu' sint mortalibus vna, eadémque?
Quod tamen vt posśint: ab cœtu, concilióque
Nil facient, præter volgum, turbámque animantum:
Scilicet vt nequeant homines, armenta, feræque
Inter sese vllam rem gignere conueniendo
Per Veneris res, extra homines, armenta, ferásque.

TVM PORRO QVID ID EST,] hoc sentit Lucret. Porrò quidnam illud est, quod animum commouet, & secum hac de re dubitare cogit, ita vt credere nō possis, sensile ex insensilibus principiis gigni? nimirum quòd lapides, & ligna, & terra, & similia commista & confusa nequeunt viuere neque sentire. quemadmodum igitur ea, quæ dixi vnà mista vitalem sensum reddere nequeunt: ita videtur incredibile ex principiis insensilibus gigni animanteis. EX INSENSILIBVS NE CREDAS] in voce *insensilibus* nullum inest mendum, cum hæc scriptura confirmetur auctoritate omnium codicum & manuscr. quibus vsus sum, & impressorum, tametsi Priscianus lib. 4. legat *Ex insensibili*, nisi sit eo loco corruptus Priscianus. in particula *ne* suspicantur docti quidam subesse aliquod vlcus, propterea quia libri manuscripti habent *ni credas*. ego tamen nihil mutaui, quanuis sciam *ni* vsurpatum esse à veteribus pro *ne*, vt suprà, vbi vulgati libri habent, *Néve, alium quenuis quæ sunt induta*, &c. in manuscriptis legitur, *Niue alium*, &c. ET VARIOS SENSVS EXPROM.] id est & in varias sententias animum distrahit? VITALEM] vitæ conuenientem, vel vita præditum, vel ad vitam accommodatum. ILLVD IN HIS IGITVR FOEDVS] non video quamobrem scripturam veterem immutare debuerim: quæ reperitur in quattuor lib. manuscriptis, nisi quòd Bertinianus & Memm. habent *fedus*, parua immutatione: quibuscum cōsentiunt Vicetini, & Florentini. huius autem loci hæc sententia est. Dixi equidem ex principiis sensu carentibus animalia gigni: videtur hoc esse absurdum, vt si quis dicat ex lapidibus, & lignis animantem oriri, & conflari posse. illud igitur fœdus: id est illam conuentionem, & pactionem, per quam à me dissentire desinas, mihique assentiare, meminisse decebit: non dicere me ex omnibus principiis omnino & simpliciter extemplo res sensu præditas, & sensus gigni: sed ex principiis hac vel illa figura, & quæ sic vel sic moueātur, & quæ hoc vel illo ordine collocentur, &c. SENSILIA EXTEMPLO] sic scriptū reperi in quinque libris manuscrip. quibuscum impressi Aldini antiquiores congruunt. alij autem habent *Sensile & extemplo*, præter Florentinos, qui habent *Sensile progigni extemplo*, *& producere sensus*, planè vitiosè. DEINDE EX SENSILIBVS CVM SENSILE] huius scripturæ, quæ nihil ferè ab antiqua discrepat, nisi quòd, suetis, reposui, sententia plana est. Deinde (inquit) cum constituūt, id est statuunt sensile ex sensilibus principiis posse creari: quæ quidem sensilia, ex aliis sentire consueuerunt, nempe ex venis,

neruis, visceribus, & similibus: tum faciunt sensilia illa principia, mollia: & ita mortalia, quod esse non potest. Sed tamen demus ista posse æterna permanere, &c. SENTIRE SVETIS] sic videtur legendum, vt sit hic Lucretij sensus. ex sensilibus suetis, id est quæ solita sunt porrò id est porrotenus sentire ex aliis, videlicet ex visceribus, neruis, venis, vt diximus: quæ quidé sunt mollia, & mortalia. MOLLIA TVM FACIVNT] quinque lib. manusc. habent, *Mollia cum faciunt*: vulgati planè mendosè *Mollia quæ faciunt*. SED TAMEN ESTO] id est sed tamen demus. NEMPE TAMEN, &c.] dilemma est huiusmodi. demus hæc principia sensilia, esse immortalia: ea aut habebunt sensum partis, id est talem sensum habebũt, qualem habent partes: aut erunt putanda similia totis animantibus: id est talem sensum habebunt, qualem totæ animantes. si dicas partis sensum habere: pars à toto separata neque sentit, neque est. verbi gratia manus separata ab humano corpore nõ sentit, éstque manus καθ' ὁμωνυμίαν, id est ex similitudine nominis, vt manus picta. sin erunt similia totis animantibus: ergo erunt mortalia. si mortalia: ergo non principia. AVT SIMILIA] sic legendum reclamantibus omnibus codicibus, præter Florent. & Venetos recentiores, & Basilienseis: quos secutus sum, vt hoc loco emendatiores. est autem hîc anapæstus, pro spondeo *lia to*: vel dic duas breueis pro vna longa haberi. PVTARI] sic habent codices Veneti antiq. & ita legendum.

AT NEQVEANT PER SE PARTES SENTIRE, NEC ESSE] hunc versum sic restitui, partim secutus codices Florent. & Aldin. recentiores, partim coniectura ductus, cum legeretur antea in omnibus libris, *necesse est*, planè mendosè. admonitus sum autem à simili loco, qui est lib. 3. *nec aures Absque anima per se possunt sentire, nec esse*. NAMQVE ALIVM] id est aliorum. QVI POTERVNT IGITVR] si primordia rerum erũt animalibus similia, atque adeò eadem, & erunt sensu prædita: quomodo poterunt dici primordia rerum, & esse immortalia, cum sint animalia?

MORTALIBVS VNA, EADEMQVE] ταυτὰ τοῖς ζώοις. sic loquitur lib. 3. *quorum vnus Homerus Sceptra potitus eadem aliis sopitu' quiete est*. & Hor. epist. ad Pison. *Inuitum qui seruat, idem facit occidenti*. QVOD TAMEN VT POSSINT] quãuis posint vias leti vitare, & immortalia esse, non fungentur munere principiorum: neque ex iis quicquam gigni poterit præter animanteis. SCILICET VT NEQVEANT] argumentũ à simili. CONVENIENDO PER VENERIS RES] conueniendo per complexum Venereum. sententia huius loci hæc est. prima corpora ponantur sensilia & animalia: nihil creabunt per concilium suum præter animalia: quemadmodum homines per coniunctionem maris & fæminæ nihil gignunt præter homines: tauri nihil præter tauros: feræ nihil extra feras. hunc versum, qui deerat, reposui in codice typis illo quidem impresso, sed cũ manuscriptis comparato, repertum, cum esset ascriptus ad oram libri, quem Lucretij esse planè arbitror. Atque vt hunc restitui, qui desiderabatur, ita alium sustuli, qui fuerat ineptè suppositus, vt minime Lucretianum, & superuacaneum. nam simile quo vtitur refertur ad ea quæ antecedunt.

Quòd si fortè suum dimittunt corpore sensum,
Atque alium capiunt: quid opus fuit attribui, quod
Detrahitur? tùm præterea, quod fugimus antè,
Quatinus in pullos animaleis vertier oua
Cernimus alituum, vermeísque efferuere, terram
Intempestiuos cum putror cepit ob imbreis:
Scire licet gigni posse ex non sensile sensus.
Quòd si fortè aliquis dicet, duntaxat oriri
Posse ex non sensu sensus, sed mobilitate
Antè aliqua tangi partum, quàm proditur extrà:
Huic satis illud erit planum facere, atque probare,
Non fieri partum, nisi concilio ante coacto:
Nec quicquam commutari sine conciliatu
Primorum: vt nequeunt vllius corporis esse
Sensus ante ipsam genitam naturam animantis:
Nimirum quia materies disiecta tenetur
Aëre, fluminibus, terris, terráque creatis:
Nec congressa modo vitaleis conuenienti
Contulit inter se motus, quibu' conuenienter
Accensi sensus animantem quanque tuentur.
Præterea quamuis animantem grandior ictus,
Quàm patitur natura, repente adfligit, & omneis
Corporis, atque animi pergit confundere sensus.
Dissoluuntur enim positura principiorum,
Et penitus motus vitales impediuntur,
Donec materies omnis concussa per artus
Vitaleis animæ nodos è corpore soluit,
Dispersámque foras per caulas eiicit omneis.
Nam quid præterea facere ictum posse reamur
Oblatum, nisi discutere, ac dissoluere quæque?
Fit quoque, vti soleant minus oblato acriter ictu,
Relliquiæ motus vitalis vincere sæpe,
Vincere, & ingenteis plagæ sedare tumultus:

Inq; suos quicquid rursus reuocare meatus:
Et quasi iam leti dominantem in corpore motum
Discutere, ac pæne amissos accendere sensus.
Nam, quare potius leti iam limine ab ipso
Ad vitam poßint conlecta mente reuerti,
Quàm, quò decursum propè iam siet, ire, & abire?

DIMITTVNT] sic legendum, non *demittunt.* TVM PRAETEREA, Q. F. ANTE, Q. &c.] Præterea (inquit) quatinus, id est quoniã ex ouis fiunt pulli, ex glebis existunt vermes, quod antea fugimus, ibi: *Quarum nil rerum in lignis, glebísque videmus,* & suprà. *Nimirum lapides, & ligna,* &c. *Fugimus* autem, id est negauimus, non concessimus: Quoniam igitur id fieri videmus: *Scire licet gigni posse,* &c. Verbum *est,* quod fuerat inculcatũ, post vocem *præterea*, sustulimus, secuti cod. Venetos antiq. & Vicet. QVATINVS] id est quoniam: & ita sæpe aliàs apud hunc poëtam: itémque apud Horat. Denique docet Festus, *quatinus* idem valere, quod quoniam. ALITVVM] alitum. sic Virgil. lib. 8. *Alituum, pecudúmque genus sopor altus habebat.* VERMEISQVE EFFERVERE, TERRAM] ordo verborum hic est: & quatinus, id est quoniam cernimus vermeis efferuere, id est existere subintell. è terra, cum putror terram cepit ob imbreis intempestiuos: *Scire licet, &c.* sed non dissimulabo me in libris manuscriptis reperisse scriptum. *terram intempestiuus quam putror,* &c. de qua scriptura lector quidẽ iudicabit: hoc tamen eum etiam memorem admonebo, u. pro o, & o pro u. in libris manuscriptis librariorum culpa sępe positum reperiri: vt adulescẽs pro adolescens: epistula pro epistola: sic enim sine dubio scribi debet: adolescens (inquam) & epistola: & errant qui aliter scribunt, rubustis pro robustis, rutondus pro rotundus, cibus pro cibos, cumes pro comes, &c. & contrà, auiom, pro auium, ciendom, pro ciendum, soboles, pro suboles. suboles enim dicendum, non soboles. EX NON SENSILE SENSVS] libri manuscripti tres habent *ex non sensibu' sensus*. quam scripturam non improbo. QVOD SI FORTE ALIQVIS] occupat aliud, quod quis obiicere posit. POSSE EX NON SENSV SENSVS, SED MOB.] Si quis forte dicet, (inquit) posse sensum oriri ex nõ sensu, id est ex eo quod sit sensus expers: sed partum antè quàm prodeat in lucem, mobilitate aliqua, videlicet, quæ insit in principiis, tangi, atque affici, &c. Sed non dissimulabo hunc versum, & alterum, qui deinceps sequitur, lõgè aliter scriptos esse in libris manuscriptis: nempe hoc modo. *Posse ex non sensu sensus mutabilitate, Aut aliquo tangi partu, quod proditum extrà.* de qua scriptura iudicet lector ingeniosus & eruditus. mihi quidẽ videtur corrupta. PRODITVR] foras editur: sic fere vsurpat lib. 3. *Quid dubitas tandem quin extra prodita corpus, Imbecilla foris, in aperto, tegmine demto, Non modò nõ omne incolumis durare per æuum,* &c. PARTVM] id quod paritur. idem lib. 4. *Semper enim partus duplici de semine constat.* COMMVTARI] commutari in aliam formam, aut

naturam, vt ouum in pullum: cibum in sanguinem, aut carnem: insensile denique in sensile. sed putant quidam legendum *coagmentari*: seu, vt Muretus hoc verbum scribendum existimat, *coamentari*: id est concrescere, componi, conflari, constitui. quod si placebit, fiet συνίζησις duarum vocalium *o*. & *a*. ego lectionem receptam retineo. SINE CONCILIATV PRIMORVM:] sic restitui. nam recepta scriptura ferri non potest. *sine conciliatu* autem *primorum*, hoc est sine congressu, & cœtu principiorum, & corporum primorũ. Nam etiam alibi *prima* posuit pro primis corporib. vt lib. 2. *Omnis enim longè nostris à sensibus ipsa Primorum natura iacet*. & lib. 4 *Propterea quia sunt è primis facta minutis*. CONVENIENTI] sic legendũ. nam cohęret cũ voce, *modo*, vt sit, *conuenienti modo*. QVIBV' CONVENIENTER ACC. S.] sic restitui, & ita sine controuersia legendum. *conuenienter* autem intellige, accommodatè ad vitam. ACCENSI SENSVS] sic loquitur inf. eod. lib. *leti dominantem in corpore motum Discutere, ac pæne amissos accẽdere sensus*. & lib. 3. *accensus nobis per viscera sensus*. ADFLIGIT] ad terram deiicit, seu abiicit. προσουδίζει. Horat. saty. 2. lib. 2. *Atque adfligit humo diuinæ particulam auræ*. E CORPORE SOLVIT] sic habent tres libri manuscr. alij *à corpore soluit*. quidam docti legendum censent *in corpore*. PER CAVLAS] *caulæ à cauo dictæ sunt* (inquit Festus) *Antiquitus enim ante vsum tectorum oues in antris claudebantur*. per caulas igitur corporis significat Lucret. partes cauas, & inaneis corporis: quas vulgò meatus, seu poros appellamus. Cum autem hæc fiunt, interit animal. vtitur eadem voce lib. 3. *Dispertitur enim per caulas corporis omneis*. & lib. 4. *per caulas omne palati Diditur*. & lib. 6. *Dispergunt animas per caulas corporis omneis*. FIT QVOQVE VTI SOL. MINVS OBL.] id cũ fit, conualescit animal. VINCERE SAEPE, VINCERE] παλιλλογία. sic Cic. Arato. *Et matutinis acredula vocibus instat, Vocibus instat, & assiduas iacit ore querelas*. Idem Lucret. lib. 3. princip. *Omnia sic itidem depascimur aurea dicta: Aurea*, &c. Idem lib. 5. *Suppeditare nouum lumen tremere ignibus instant, Instant*, &c. & Virg. lib. 9. *& amicum Cretea Musis Cretea Musarum comitem*, &c. Hora. od 11. Epod. *amore perculsum graui, Amore, qui me præter omneis*, &c. & od. 18. *Vt inquinauit ære tempus aureum, Aere, de hinc ferro durauit sæcula*. QVICQVID] id est quicque. sic lib. 3. *vbi quicquid possit durare creatum*. eod. lib. *Certum ac dispositum est, vbi quicquid crescat, & insit*. qui versus iteratur lib. 5. Idem lib. 4. *Semper enim summum quicquid de rebus abundat*. & lib. 5. *& primum quicquid flammaï perdere*. ibid. *Sic vnum quicquid paullatim protrahit ætas In medium*. Plautus Trinummo. *Sin vnumquidquid singillatim, & placidè percunctabere*, &c. Idem Amphitry. *Ordine omne vt quicquid actu'st, dum apud hosteis sedimus, Edissertauit?* M. Tull. lib. 5. Tuscul. *vt quicquid obiectum est, quod modo à natura non sit alienum, eo contenti non quærunt amplius*. Idem Verr. de signis. *ita odorabantur omnia, vt vbi quicquid esset, aliqua ratione inuenirent*. NAM QVARE POTIVS, &c. Nam quæ alia ratio esse potest, quare relliquiæ motus vitalis sint victrices, id est animal conualescat potius, quàm moriatur, nisi quòd minus acriter ictus oblatus sit? CONLECTA MENTE] sic legendum, non, vt in vulgatis *coniecta*, aut *contecta*. quid sit autem *colligere se*, & *colligere animum*, seu mentem, docet

M.Tull.lib.4.Tuscul.quæst. *quid est seipsum colligere, nisi dissipatas animi partes in suum locum cogere?* LETI DOMINANTEM IN CORP. M.] *Leti motus, & vitalis motus pugnant inter se.* IRE, ET ABIRE] οἴχεσθαι, obire, mori. *abitionem* (inquit Festus) *antiqui mortem dicebant.*

Præterea quoniam dolor est, vbi materiai
Corpora vi quadam per viscera viua, per artus
Sollicitata suis trepidant in sedibus intus:
Inq; locum quando remigrant, fit blanda voluptas:
Scire licet, nullo primordia posse dolore
Tentari: nullámque voluptatem capere ex se:
Quandoquidem non sunt ex vllis principiorum
Corporibus, quorum motus nouitate laborent:
Aut aliquem fructum capiant dulcedinis almæ.
Haud igitur debent esse vllo prædita sensu.
Denique, vti poßint sentire animalia quæque:
Principiis si etiam est sensus tribuendus eorum:
Quid? genus humanū propritim de quibu' factum'st,
Scilicet & risu tremulo concussa cachinnant:
Et lacrymis spargunt rorantibus ora, genásque:
Multáque de rerum mistura dicere callent:
Et sibi proporro quæ sint primordia quærunt:
Quandoquidem totis mortalibus adsimulata
Ipsa quoque ex aliis debent constare elementis,
Inde alia ex alis, nusquàm consistere vt ausis.
Quippe sequar, quodcunque loqui, ridereque dices,
Et sapere, ex aliis eadem hæc facientibus vt sit.
Quòd si delira hæc, furiosáque cernimus esse,
Et ridere potest non ex ridentibu' factus,
Et sapere, & doctis rationem reddere dictis
Non ex seminibus sapientibus, atque disertis:
Quî minus esse queant ea, quæ sentire videmus,
Seminibus permista carentibus vndique sensu?

PRAETEREA QVONIAM DOLOR] Probat nunc à voluptate

& dolore prima corpora sensus esse expertia, hoc modo. Si principia sentirent: & voluptate afficerentur, & dolore. nam quicquid sentitur, aut iucũdum est, aut molestum. at principia neque voluptate, neque dolore afficiuntur. ergo non sentiunt. Voluptatem autem sic quidam definiunt, motum naturæ consentaneum: dolorem, motum præter naturam. SOLLICITATA] Festus: *sollicitare est loco mouere. solum autem quin significet locum quis dubitet, cum exsules dicantur loco patriæ suæ pulsi?* QVORVM MOTVS NOVITATE] *motus* patrij casus est, vt sit hæc huius loci sententia. principia neque dolore tentantur, neque voluptate afficiuntur, quia non constãt ex aliis principiis, propter quorum motionis nouitatem, seu quorum motu nouato laborent, &c. DENIQVE VTI POSSINT, &c.] hoc sentit Lucretius. denique si ad id vt animalia quæque sentire possint, necesse est principia quoque ea, ex quibus illa constant, sensu esse prædita: sequentur hæc absurda: dicendum erit scilicet ea principia, ex quibus genus humanum propriè conflatum est, ridere, flere, de natura rerum disputare, & ex quibus ipsa principiis constent, quærere, vsque ad infinitum. quæ cum sint absurda, & delira, illud ex quo hæc sequuntur, falsum est. PROPRITIM] proprie, & ita Nonius. DE QVIBV' FACTVM EST] omnes quidem libri habent, *de quibus auctum'st.* sed ego legendum puto *de quibu' factum est*: præsertim cum apud Nonium legatur *de quibus actum est*: ordo autem est. quid? ea primordia, de quibus genus humanũ propritim, id est propriè factum est? scilicet & cachinnant, & flent. sic infrà legendum. *non ex ridentibu' factus*, quemadmodum excudẽdum curaui. DE RERVM MISTVRA] quidam docti legendum censent, *natura*. PROPORRO] longius, vlterius. ADSIMVLATA] aliàs *aßimilata*: quod idẽ valet. QVIPPE SEQVAR] Quippe te persequar, atque vrgebo, vt quodcunque dices ridere, & loqui, & sapere, fatearis velis nolis, ex aliis hæc eadem facientibus, id est ridẽtibus, & loquentibus, & sapientibus cõstare. CONSISTERE VT AVSIS] duo libri manuscripti, *audeas*, quod iccirco notaui, vt admoneam lectorem, hoc *audeas*, fuisse primùm interpretationem, seu declarationem vocis *ausis*: deinde ab imperito librario, reiecta vera scriptura, in contextum translatum, cum putaret *ausis* esse corruptum & mendosum, *audeas* esse verum, & germanum. NON EX SEMINIBVS] repete ἀπὸ κοινοῦ *factus*, vt sit, non factus ex seminibus sapientibus.

Denique cælesti sumus omnes semine oriundi:
Omnibus ille idem pater est, vnde alma liquenteis
Humorum guttas mater cum terra recepit,
Fæta parit nitidas fruges, arbustáque læta,
Et genus humanum: parit omnia sæcla ferarum,
Pabula cum præbet, quibus omnes corpora pascunt:
Et dulcem ducunt vitam, prolémque propagant.

Quapropter meritò maternum nomen adepta'st.
Cedit item retrò, de terra quod fuit antè
In terras: & quod missum'st ex ætheris oris,
Id rursum cæli rellatum templa receptant:
Nec sic interimit mors res, vt materiaï
Corpora conficiat, sed cætum dissupat ollis.
Inde alijs aliud coniungit: & efficit, omnes
Res vt conuertant formas, muténtque colores:
Et capiant sensus, & puncto tempore reddant:
Vt noscas referre, eadem primordia rerum
Cum quibus, & quali positura contineantur,
Et quos inter se dent motus, accipiántque:
Néve putes æterna parum residere potesse
Corpora prima, quòd in summis fluitare videmus
Rebus: & interdum nasci, subitóque perire.
Quin etiam refert nostris in versibus ipsis,
Cum quibus, & quali sint ordine quæque locata.
Nanque eadem cælum, mare, terras, umina, solem
Significant, eadem fruges, arbusta, animanteis:
Si non omnia sint, at multò maxima pars est
Consimilis: verùm positura discrepitant res.
Sic ipsis in rebus item iam materiaï
Interualla, viæ, connexus, pondera, plagæ,
Concursus, motus, ordo, positura, figuræ
Cum permutantur, mutari res quoque debent.

DENIQVE CAELESTI] profert hos versus Lactantius, seu vt alij malunt, Luctatius Firmian. lib. 6. de vero cultu. *Itaque nõ errat Lucretius cum dicit, Denique, &c.* sic Virgil. lib. 4. Georg. *deum nanque ire per omneis Terrásque, tractúsque maris, cælúmque profundum: Hinc pecudes, armẽta, viros, genus omne ferarum.* idem lib. 6. Æneid. *Igneus est ollis vigor, & cælestis origo.* & Homerus passim de Ioue: πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. SEMINE ORIVNDI] in voce oriundi, i, & u, vnam syllabam efficiunt, seu potius i. liquescit: quanquam nonnulli libri habent *stirpe oriundi.* quæ scriptura si cui placebit, equidem non repugnabo, veruntamen suspicor esse suppositam. VNDE ALMA LIQVENTEIS] à quo Ioue. Virg. Georg. 2. *Tum pater omnipotens fæcundis*

imbri-

imbribus æther Coniugis in gremium lætæ descendit, & omnes Magnus alit magno cõmistus corpore fœtus. DVCVNT VITAM] producunt, vel traducunt, & degunt. QVAPROPTER MERITO MATERNVM] sic sup. *Quare magna deûm mater, matérque ferarum, Et nostri genitrix hæc dicta est corporis vna.* VT NOSCAS REFERRE, &c.] sic suprà. *Iámne vides igitur magni primordia rerum Referre in quali sint ordine quæque locata?* hæc cum superioribus coniungas licet, licet & separatim legas. quod tamen malo. NEVE PVTES] cõiunge cum iis, quæ antecedunt: *Vt noscas referre &c. Néve putes, &c.* id est, *vel vt ne putes*, quia corpora prima perpetuò iactari, & fluitare videmus in extremitate rerum naturalium, & interdum videntur nasci, subitóque interire. (Nam re vera neque oriuntur, neque intereunt) vt ne igitur iccirco putes æterna esse non posse. FLVITARE] iactari, vel extare. ἐπιπολάζειν. QVINETIAM] probat à simili non ideò minus æterna esse principia rerum, quòd modò coniungantur, & consocientur, modò dissipentur, & iactentur, & ex iisdem principiis nunc hoc, nunc illud gignatur: cum eorum ordo mutetur duntaxat, & positura, & motus, & similia. QVAEQVE] elementa litterarum. NANQVE EADEM] viginti tria elementa litterarum. SI NON OMNIA SINT] si non omnia litterarum elementa sint consimilia. DISCREPITANT RES] lego *discrepitant hæc.* non enim loquitur de rebus, sed de elementis, & nominibus, quæ ex litteris constant.

Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem.
Nam tibi vehementer noua res molitur ad aureis
Accidere: & noua se species ostendere rerum.
Sed neque tam facilis res vlla est, quin ea primùm
Difficilis magis ad credendum constet: itémque
Nil adeo magnum, nec tam mirabile quicquam
Principiò, quod non minuant mirarier omnes
Paullatim, vt cæli clarum, purúmque colorem,
Quémque in se cohibent palantia sidera passim,
Lunǽque, & solis præclara luce nitorem:
Omnia quæ nunc si primùm mortalibus adsint,
Ex improuiso ceu sint obiecta repente:
Quid magis his rebus poterat mirabile dici?
Aut, minus antè quod auderent fore credere gentes?
Nulli (vt opinor) ita hæc species miranda fuisset,
Quàm tibi. iam nemo fessus satiate videndi
Suspicere in cæli dignatur lucida templa.

Desine quapropter nouitate exterritus ipsa
Exspuere ex animo rationem: sed magis acri
Iudicio perpende: &, si tibi vera videtur,
Dede manus: aut, si falsa est, accingere contrà.
— *Quærit enim rationem animus: cum summa loci sit*
— *Infinita foris, hæc extra mœnia mundi:*
— *Quid sit ibi porrò, quò prospicere vsque velit mens:*
— *Atque animi tractus liber quò peruolet ipse.*

NVNC ANIMVM] Nunc aggrediens ad probandum non vnum esse mundum, sed innumerabileis, quia hæc sententia abhorret ab opinionibus & sensibus hominum, vtitur προεργασίᾳ, seu προδιεκπλήξει: id est præmunitione, & animorum præparatione huiusmodi: nihil esse tam facile, & credibile, quin id initiò difficile ad credendum videatur: nihil contrà tam admirabile, & incredibile primùm, quod non paullatim desinant homines mirari. Reddit autē auditorem, seu potius lectorē attētum, cum se de rebus nouis, & magnis pollicetur esse dicturū. Innumerabileis autē mundos esse putauit & Democritus: quod testatur M. Tull. lib. 1. de Finib. *Infinitio ipsa quam ἀπειρίαν vocant, tota est à Democrito: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant.* Idem Lucullo. *& ais Democritum dicere innumerabileis esse mūdos.* Idem vltima epist. lib. 9. *Ille Baro te putabat quæsiturum num vnum cælum esset, an innumerabilia.* VEHEMENTER] anapæstus. pro spondeo: vt apud Horat. lib. 2. epist. *Vehemens & liquidus.* NEC TAM MIRABILE QVICQVAM PRINCIPIO] Mirè hic locus fuerat deprauatus ab iis hominibus, qui dum plus videre, quàm alij, videri volunt, faciunt vt nihil intelligere iudicentur. Nam cum libri veteres ita haberēt, vt ego excudendum curaui, vocem *Principiò* transtulerant in versum sequētem: aduerbium autem *Paullatim*, à quo initium capere debet versus tertius ab illo *Nil adeò magnum*, &c. posuerant in secundo pede eius versus, qui ab illo eodem secundus est: quo facto tota huius loci sententia obscurabatur, & corrumpebatur. Nunc verborum ordine restituto, sententia planissima est. hoc enim sentit Lucret. ab hoc loco, *itémque Nil adeo*, &c. Et similiter nil adeò magnum est, nec quicquam tam mirabile principiò, id est primò, quod non desinant omnes paullatim mirari, verbi gratia, hunc cęli clarum, purúmque colorem, &c. desierunt mirari. AVT, MINVS ANTE QVOD AVDERENT, &c.] sic habent omnes, quos quidem viderim, libri & manu scripti, & impressi, præter vnum veterem, in quo scriptum est, *audirent*, planè mendosè. nam huius versus hæc sententia est: aut quod homines minus sperarent, seu crederent fore? vel aut quod magis esset incredible, atque inexpectatum? QVAM TIBI] vt pote philosopho. *μάλα γὰρ φιλοσόφου τοῦτο πάθος τὸ θαυμάζειν,* vt ait Plato: id est valde enim philosophi proprius est hic affectus, videlicet mirari. quanuis aliter sentiat Horatius epist. ad Numiciū.

Nil admirari prope res est vna, Numici, Soláque, quæ poßit facere, & seruare beatum. notet lector hoc loquendi genus, *nulli ita miranda, quàm tibi*, pro *tam miranda, quàm*, vel *ita, vt*: quod & alibi ab eodem vsurpatur. SATIATE] id est satietate. idem lib. 5. *Hæc animos ollis mulcebant atque iuuabant Cum satiate cibi.* Attius. *quorum crudelitatem nulla vnquam explet satias sanguinis*, ex Nonio. & Q. Septimius. *Dein vbi satias omneis tenuit*, &c. Idem. *neque prius finis factus, quàm Græcos satias, & ad postremum fatigatio incesßit.* Terent. Eun. *vbi satias cœpit fieri, commuto locum.* & quidam vetus poëta apud M. Tull. lib. 3. de nat. Deorum. *aut quænam vnquam ob mortem Myrtili Pœnis luendis dabitur satias supplici?* EXPVERE] sic quidem habent omnes ferè codices, ego tamen malim legi *Respuere.* DEDE MANVS] da manus: fatere te victum veris. Cæsar lib. 5. *tandem dat Cotta manus*. Ouid. de arte. *Scribe: dabit victas ferreus ille manus.* translatum à re militari. sic inf. eod. lib. sub extrem. *Nam certe fluere, ac decedere corpora rebus Multa, manus dandum est.* & M. Tull. lib. 2. epist. ad Attic. *Aiebat illum primò sane diu multa contrà: ad extremum manus dedisse.* Idē in Læl. *Atque ad extremum dat manus, vincique se patitur.* ACCINGERE CONTRA] id est eam oppugna. Plaut. Amphitr. *cingitur. certè expedit se.* ductum item à re militari. QVAERIT ENIM RATIONEM] hunc versum cū tribus deinceps sequentibus delendos censeo, vt adulterinos. quos si lector eruditus attentius considerabit, eum facile mihi assensurum arbitror. sunt enim inepti, atque inanes, & verbis & sententia. Atque, vt cetera omittam, nónne absurdum est ita loqui, *animus rationem quærit, quid sit extra mœnia mundi, quò animi tractus ire perueli?* tum versus ille qui sequitur, *Atque animi tractus liber quò peruelit ire*, non vno modo legitur. alibi enim, vt in Florentinis, & Aldinis recentioribus: *Atque animi iniectus liber quoquo volet ipse.* in aliis: *Atque animi tractus liber quoquo velit ire:* in aliis: *Atque animi tactus liber quo peruolet ipse.* Præterea in quibusdam libris versus primus ita legitur, *Quærit enim ratione animus*, &c. vt facile appareat ab aliquo arrogante atque improbo esse inculcatos, quasi aliquid deesset.

Principiò nobis in cunctas vndique parteis,
Et latere ex vtroque: infrà, supráque, per omne
Nulla'st finis, (vti docui) res ipsáque per se
Vociferatur, & elucet natura profundi.
Nullo iam pacto verisimile esse putandum'st:
Cum quoquouorsus spatium vacet infinitum:
Seminaque innumero numero, summáque profunda
Multi'modis volitent æterno percita motu,
Hunc vnum terrarum orbem, cælúmque creatum,
Nil agere illa foris tot corpora materiäi,
Cum præsertim hic sit natura factus, & ipsa

Sponte sua fortè offensando semina rerum
Multi modis, temerè, incassum, coacta frustráque
Tandem cooluerint ea, quæ coniecta repente
Magnarum rerum fierent exordia semper,
Terraï, maris, & cæli, generísque animantum.
Quare etiam atque etiam taleis fateare necesse'st
Esse alios alibi congressus materiaï,
Qualis hic est, auido complexu quem tenet æther.
Præterea cum materies est multa parata,
Cum locus est præstò: nec res, nec causa moratur
Vlla: geni debent nimirum, & confieri res.
Nunc & seminibus si tanta est copia, quantam
Enumerare ætas animantum non queat omnis:
Vísque eadem, & natura manet, quæ semina rerum
Coniicere in loca quæque queat simili ratione,
Atque huc sunt coniecta: necesse'st confiteare
Esse alios alijs terrarum in partibus orbeis,
Et varias hominum genteis, & sæcla ferarum.
Huc accedit, vt in summa res nulla sit vna,
Vnica quæ gignatur: & vnica soláque crescat.
Quin cuiusque sient sæcli, permultáque eodem
Sint genere: in primis animalibus indice mente.
Inuenies sic montiuagum genus esse ferarum,
Sic hominum genitam prolem, sic denique mutas
Squammigerum pecudes, & corpora cuncta volantum.
Quapropter cælum simili ratione fatendum'st,
Terrámque, & solem, lunam, mare, cetera, quæ sunt,
Non esse vnica, sed numero magis innumerali.
Quandoquidem vitæ depactus terminus altè
Tam manet his, & tam natiuo hæc corpore constant,
Quàm genus omne, quod his generatim rebus abundat.

PRINCIPIO NOBIS] ex eo quòd spatium vacuum atque inane, omni ex parte est infinitum, & corpora infinita, probare conatur innumerabi-

leis esse mundos. & attende lector eum hinc capere initium huius rei probandæ. Frustrà igitur dicũtur illa suprà *cum summa loci sit Infinita foris hæc extra mœnia mundi*, &c. VTI DOCVI] lib. 1. ibi. *Omne quod est igitur, nulla regione viarum Finitum est*. VOCIFERATVR] clamat, βοᾷ. sic lib. 3. princip. *Nam simul ac ratio tua cœpit vociferari*, &c. CVM QVOQVO VORSVS] sic legendum. quoquouorsus autem valet, quanque partem versus. Sed sic argumentatur Lucretius: summa rerum est infinita: id est & inane infinitum, & corpora prima infinita. non igitur verisimile est hunc vnum mundum esse creatum. nam si ita esset: corpora prima infinita, quæ mouentur in inani infinito extra hunc mundum scilicet, qui ex corporibus primis fortuitò genitus est, essent ociosa, nihílque crearent. hoc falsum. ergo & illud. OFFENSANDO] id est occursando. supra eod. lib. *Nec foret offensus natus*.

FRVSTRAQVE COACTA] id est ita coacta, vt nihil omnino gignere possent. reperitur autem hæc scriptura in quattuor libris manuscriptis.

TANDEM COOLVERINT EA,] Cum reperissem in libris scriptis partim *coluint*, partim *coierint*, cooluerint reposui: quæ scriptura perspicuè vera est. *coolescere* autem valet concrescere, & coagmentari, seu vt quidam volunt, coamentari, & coire. olescere enim, vt docet Festus, valet crescere. quo verbo vtitur idem Lucret. infrà eod. lib. *Donicum olescendi summum tetigere cacumen. in cooluerint* autem duæ vocales o o. coolescunt in vnam syllabam longam, vt lib. 5. *atque oppida cooperuisse*. CONIECTA REPENTE] in vnum locum scilicet: id est congressa, collecta, coacta, compulsa in concilium. quidam legunt *conlecta*, seu *collecta*. ego tamen nihil mutaui. nam & infrà mox ita loquitur, & alibi vtitur verbo huic contrario *disiicere* pro *dissipare*: & *disiectus materiaï* similiter apud eundem legitur, cui opponitur congressus, & concilium materiaï. AVIDO] vasto, ingenti. sic lib. 5. *Inde auidam partem montes, siluæq; ferarum Possedere*. PRAETEREA CVM MATERIES, &c.] cum materies satis multa est, eáque parata, & accommodata ad gignendum, id est (vt loquuntur Peripatetici) ad recipiendas formas, & cum locus est, res gignitur. GENI DEB. NIMI.] id est gigni. sic autẽ legendũ esse vincit ratio, atque ipsa veritas. IN SVMMA] in summa rerũ, in omni, in vniuerso. argumẽto à simili probat mundos innumerabileis & nasci quotidie, & interire, hoc modo. quemadmodũ nihil vnicum gignitur, neque crescit: sed infiniti homines, infiniti equi, infiniti tauri, &c. & geniti sunt, & quotidie gignuntur: sic & mũdi innumerabiles. INVENIES SIC MONT.] duos versus sine dubio spurios inter hũc & versum *Vnica quæ gignatur*, &c. inculcatos, delendos censeo. Inuenies (inquit) sic feras esse genitas, nempe infinitas, sic homines, sic pisceis, & aueis. DEPACTVS] defixus. TAM MANET HIS, ET TAM] hunc locum restitui à codicibus manuscriptis admonitus, atque adiutus. Nam cum in eis reperissem scriptum, *& tam*, non vt in vulgatis, *etiam*, facile mihi fuit iudicare legendum, *tam manet his, & tam natiuo hæc*, non vt vulgò, *tam manet hæc etiam*. ordo autem verborum est: quandoquidem terminus vitæ tam altè depactus manet his, nempe cælo, terræ, soli, & lunæ, &c. & tam natiuo corpore hæc cõstant, quàm genus, &c. id est quoniam cælum, terra, &c. æque finem ha-

bent certum, ratum, & fixum, ad quem cum peruenerint, sunt interitura: & tam natiuo constant corpore, quàm animantes, &c.

Quæ bene cognita si teneas, natura videtur
Libera continuò dominis priuata superbis,
Ipsa sua per se sponte omnia Dis agere expers.
Nam (prò sancta Deûm tranquilla pectora pace,
Quæ placidum degunt æuum, vitámque serenam:)
Quis regere immensi summam: quis habere profundi
Indu manu validas potis est moderanter habenas?
Quis pariter cælos omneis conuertere? & omneis
Ignibus ætheriis terras suffire feraceis?
Omnibus ínque locis esse omni tempore præstò?
Nubibus vt tenebras faciat, cælique serena
Concutiat sonitu? tùm fulmina mittat: & ædeis
Sæpe suas disturbet, & in deserta recedens
Sæuiat exercens telum: quod sæpe nocenteis
Præterit: exanimátque indignos, ínque merenteis?
Multáque post mundi tempus genitale, diémque
Primigenum maris, & terræ, solísque coortum,
Addita corpora sunt extrinsecus, addita circùm,
Semina: quæ magnum iaculando contulit omne:
Vnde mare, & terræ possent augescere: & vnde
Aptaret spatium cæli domus, altáque tecta
Tolleret à terris procul, & consurgeret aër.
Nam sua cuique locis ex omnibus omnia plagis
Corpora distribuuntur, & ad sua sæcla recedunt,
Humor ad humorem, terreno corpore terra
Crescit, & ignem ignes procudunt, ætheráque æther,
Donicum ad extremum crescendi perfica finem
Omnia perduxit rerum natura creatrix.
Vt fit, vbi nihilo iam plus est, quod datur intra
Vitaleis venas, quàm quod fluit, atque recedit:
Omnibus his ætas debet consistere rebus.

His natura suis refrenat viribus auctum.

DOMINIS PRIVATA SVPERBIS] Diis. DIIS AGERE EXPERS] diis expers, id est deorum expers. sic loquitur & Catull. de coma Beren. *Quicum ego, dum virgo quondam fuit omnibus expers, &c.* & Plaut. Persa. *ea res me domi expertem facit.* NAM PRO SANCTA, &c.] Iterum exclamat nō sine stomacho, quasi fieri non possit, vt vlla vis, vllàue prouidentia hanc mundi fabricam regat. Sed errat Epicurus, & cum Epicuro Lucretius. QVAE PLACIDVM, &c.] sic lib. 5. *Nam bene qui didicere deos securū agere æuum*, &c. QVIS REGERE IMMENSI SVMMAM, &c.] sic Velleius apud M. Tull. lib. 1. de nat. deorum. *Quibus enim oculis intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi à Deo, atque ædificari mundum facit? quæ molitio, quæ ferramenta, qui vectes, quæ machinæ, qui ministri tanti muneris fuerunt?* &c. ibid. *Siue enim ipse mūdus deus est, quid potest esse minus quietum, quàm nullo puncto temporis intermisso versari circum axem cæli admirabili celeritate? nisi quietum autem, nihil beatum est: siue in ipso mundo Deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicißitudines, ordinésque conseruet, terras, & maria contemplans, hominum commoda, vitásque tueatur: næ ille est implicatus molestis negociis & operosis.* Ad priorem illum Ciceronis locum pertinent illa Luctatij Firm. ex lib. 2. de origine erroris. *At idem quoties Epicureus est, & non vult à Deo factum esse mundum, quærere solet, quibus manibus, quibus machinis, quibus vectibus, qua molitione hoc tantum opus fecerit.* Cum hoc autem Lucretij loco congruit illud eiusdem ex primo libro. *Quippe ita formido mortaleis continet omneis*, &c. & illud ex eod. *Nam certè neque consilio primordia rerum*, &c. & illud ex hoc lib. sup. *At quidam contra hæc ignari &c.* hac eadem de re sic Laërtius. Καὶ μὴν ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν καὶ τροπὴν καὶ ἔκλειψιν, καὶ ἀνατολὴν, καὶ δύσιν, καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις μήτε λειτουργοῦντός τινος νομίζειν χρῆναι δεῖσθαι, μήτε διατάττοντος, ἢ διατάξαντος: καὶ ἅμα τὴν πᾶσαν μακαριότητα ἔχοντος μετὰ ἀφθαρσίας. οὐ γὰρ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι, καὶ φροντίδες. καὶ ὀργαὶ, καὶ χάριτες μακαριότητι, ἀλλὰ ἀσθενείᾳ, καὶ φόβῳ, καὶ προσδεήσει τῶν πλησίον. id est, Atqui in iis quæ sublimia, & superna dicuntur, motum ex loco ad locum, solstitia, defectus solis & lunæ, ortum, occasum, & his similia, non esse existimandum quoquam administratore egere, neque gubernatore, aut aliquo, qui ea ordine digesßisset, qui idem omnem beatitudinem cum immortalitate obtineret. Non enim congruunt molestiæ, & curæ, & iræ, & gratiæ cum beatitudine: sed cum imbecillitate potius, & metu, & indigentia opis alienæ. INDV MANV] id est in manu. sic sup. lib. 1. *viámque Indugredi sceleris.* & sup. hoc lib. *At non esse tamen perplexis indupedita.* & lib. 4. *Indugredi porro pariter simulacra, pedémque Ponere*, &c. ibid. *Quippe vbi prima perit, alióque est altera nata Indu statu.* & lib. 5. *Nec iacere indu manus, via quà munita fidei Proxima.* & lib. 6. *Quod genus indu mari spirat fons dulcis aquaï.* SVFFIRE] vaporare, suffumigare. Itē lib. 4. *Et miseram tetris se suffit odoribus ipsa.* & Virg. Georg. 4. *Et suffire thymo, terrásque recidere inaneis.* SAEVIAT EXERCENS TELVM, QVOD SAEPE, &c.] sic lib. 6. *Quòd si Iupiter, atque alij fulgentia Diui Terrifico quatiunt sonitu cælestia templa, Et iaciunt igneis, quò cuique est cunque voluntas: Cur, quibus incautum scelus auersabile cunque est, Non faciunt icti flā-*

mas vt fulminis halent Pectore perfixo, documen mortalibus acre? &c. totus enim ille locus mirè cum hoc congruit. sic & M. Tull. lib. de consulatu. *Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo, Ipse suas arceis, atque inclyta templa petiuit, Et Capitolinis iniecit sedibus igneis.* MVLTAQVE POST M.] redit ad institutum. ADDITA CORP. SVNT, &c.] id est & multa post ortũ mundi corpora addita sunt alia extrinsecus, alia circum. hic versus qui deinceps sequitur in omnibus libris, *Semina, quæ magn. &c.* sine dubio nõ est Lucretij: sed ab aliquo nimiũ sibi arrogante pro Lucretiano interpositus est, quasi aliquid deesset. itaque eum delendum censeo. VNDE] quibus corporibus additis extrinsecus, & additis circùm. APTARET SPATIVM] libri scripti alij habent *Apariret*, alij *apparet*, alij *aperiret*: quod postremũ probo, existimóque ita à Lucret. scriptũ: vt intelligamus versum initium capere ab anapæsto *Aperiret spatium*. aperire spatiũ autem, id est explicare. ET AD SVA SAECLA RECED.] nonnulli libri, vt Flor. habent: *& ad sua semina cedunt.* quã scripturam non probo. quomodo enim corpora prima, ad sua corpora prima cedant? nisi dicamus corpora prima cõfluere ad corpora prima sibi cognata & similia. cod. Vatic. habet: *ad sua sæde recedunt*. plane mendosè. Atque illud *sæde* factum esse puto ex *sæcla*. nã sæpe reperimus in libris manuscriptis scriptum d. pro cl. & cl. pro d. propter similitudinem. ita cum ex *sæcla* factum esset *sæda*, facile iam librarius imperitus scripsit *sæde*. Sed quidam non indoctus putabat hic legendũ *ad sua fœdera cedunt*, ex illa scriptura Vaticana faciens coniecturam. addebat ille, quo suam coniecturam confirmaret, verbum *recedunt* huic loco non conuenire, quia cum significet Lucretius corpora prima ad sui generis principia conuenire & confluere, recedere autem sit retro cedere, & discedere, verbo ab eo quod sentiret, alieno vteretur. *ad sua fœdera* autem interpretabatur, ad ea corpora, ad quæ per fœdera, & leges naturæ, concedere & confluere deberent. ego respondebam verbum *recedunt* mihi videri ad hunc locum maxime accommodatum. Nam cum dicat Lucretius corpora prima per plagas ad sua sæcla recedere: motus autem, qui fit per plagam, nõ sit naturalis, neque ad lineam, sed contrarius: propriè, & significanter ea dixisse recedere ad sua sæcula: quòd est plagis seu ictibus repulsa cedere. Sed de his hactenus. ego scripturam vulgatam, & receptam, & trium antiquorum testimonio comprobatam retineo. hoc tantùm. cetera iudicio lectoris permitto. PROCVDVNT] sic habent quattuor libri manuscripti, vtrique Aldini, Vicetini, & Lugdunenses. DONICVM AD EXTREMVM CRESCENDI PERFICA F.] sic legendum, & ita habent quattuor lib. manuscr. nisi quòd in duobus pro *perfica*, legitur *perfice*, quemadmodum & apud Nonium Marcellum, plane mendosè. Nam quòd ad Nonium attinet, apud quem ita scriptum est. *Perfice perficeris.* Lucretius lib. 2. *Donicum ad extremum crescendi perfice finem*, &c. sic est corrigendus. *Perfica perficiens*: Lucret. lib. 2. *Donicum ad extremum crescendi perfica finem, &c.* Donicum autem idem valet quod donec. Plautus Vidul. *neutrum reddabo, donicum res diiudicata sit*, ex Prisciano. Idem Plaut. Trucul. *vsque adeò donicum foras eduxit*. Sosipater Charisius. *Donicum pro donec. ita vsurpat Liuius Andron. Ibi manens sedeto donicum videbis me*

carpento

carpento vehentem domum venisse. Plautus quoque. Inimicus esto, donicum ego reuenero. sed & Cato. Cum otiosus ambulas, qui apud regem fuisti, donicum ille tibi interdixit rem capitalem. Hactenus Charis. Cato de re rustica. *Donicum solutum erit, aut ita satis datum erit, quæ in fundo illata erunt, pigneri sunto.* Lucret. inf. eod. lib. *Donicum olescendi summum tetigere cacumem:* & item sæpe. ordo autem & sententia verborum est, Donicum, seu donec natura rerum creatrix, omnia ad extremum crescendi finem *perfica* id est perficiendo, seu perficiens perduxit. VT FIT, VBI] hæc referuntur ad superiora. & est argumentum à simili. quidã tamen legi volunt, *Id fit, vbi* &c. HIS NATVRA SVIS REFR.] cum in quattuor libris manuscriptis scriptum reperissem. *Hic natura suis &c.* reposui, His natura, vt sit παλιλλογία. Omnibus his rebus ætas consistit, quæ ad extremum finem à natura creatrice rerum perducta sunt: his, inquam, rebus natura desinit suis viribus incrementum dare.

Nam, quæcunque vides hilaro grandescere adauctu,
Paullatímque gradus ætatis scandere adultæ,
Plura sibi assumunt, quàm de se corpora mittunt,
Dum facile in venas cibus omnis diditur: & dum
Non ita sunt latè dispersa, vt multa remittant:
Et plus dispendi faciant, quàm vescitur ætas.
Nam certe fluere, atque recedere corpora rebus
Multa, manus dandum'st: sed plura accedere debent,
Donicum olescendi summum tetigere cacumen.
Inde minutatim vireis, & robur adultum
Frangit, & in partem peiorem liquitur ætas.
Quippe etenim quanto est res amplior, augmine demto,
Et quo latior est, in cunctas vndique parteis
Pluria eo dispergit, & à se corpora mittit.
Nec facile in venas cibus omnis diditur eij:
– Nec sitis est, quæ per largos exæstuat æstus,
Vnde queat tantum suboriri, ac suppeditare,
Quantum opus est, & quod satis est, natura nouare.
Iure igitur pereunt, cum rarefacta fluendo
Sunt: & cum externis succumbunt omnia plagis:
Quandoquidem grandi cibus æuo denique desit.
Nec tuditantia rem cessant extrinsecus vllam
Corpora conficere, & plagis infesta domare:

Sic igitur magni quoque circùm mœnia mundi
Expugnata dabunt labem, putreiſque ruinas.
Omnia debet enim cibus integrare nouando:
Et fulcire cibis, ac omnia ſuſtentare,
Nequicquam, quoniam nec venæ perpetiuntur,
Quod ſatis eſt: neque, quantum opus eſt, natura miniſtrat.
Iámque adeò affecta'ſt ætas, affectáque tellus:
Vix animalia parua creat, quæ cuncta creauit
Sæcla, deditque ferarum ingentia corpora partu.
Haud (vt opinor) enim mortalia ſæcla supernè
Aurea de cælo demiſit funis in arua:
Nec mare, nec fluctus plangentes ſaxa crearunt:
Sed genuit tellus eadem, quæ nunc alit ex ſe.
Præterea nitidas fruges, vinetáque læta
Sponte ſua primùm mortalibus ipſa creauit:
Ipſa dedit dulceis fœtus, & pabula læta:
Quæ nunc vix noſtro grandeſcunt aucta labore:
Conterimúſque boues: & vireis agricolarum.
Conficimus ferrum vix aruis ſuppeditati.
Vſqueadò pereunt fœtus, augéntque labores.
Iámque caput quaſſans grandis ſuſpirat arator,
Crebrius in caſſum magnum cecidiſſe laborem:
Et cum tempora temporibus præſentia confert
Præteritis, laudat fortunas ſæpe parentis.
Triſtis item vetulæ vitis ſator æqua fatigat:
Temporis incuſat nomen, ſæclúmque fatigat,
Et crepat, antiquum genus vt pietate repletum
Perfacile anguſtis tolerarit finibus æuum,
Cum minor eſſet agri multo modus antè viritim:
Nec tenet, omnia paullatim tabeſcere: & ire
Ad ſcopulum ſpatio ætatis defeſſa vetuſto.

HILARO GRANDESCERE ADAVCTV] læto, & alacri incremento. mendoſe autem legitur in libr. vulgatis *hilarem grand. ad auctum.*

DIDITVR] id est distribuitur, non vt vulgus putat, *diuiditur*: nam dido verbum est integrum, compositum à di. & do, das: non deminutum à verbo diuido. Vtitur eodem verbo hic idem scriptor pluribus locis. vt lib. 3. *Sensiferos motus quæ didit prima per artus*. & lib. 4. *Inde quod exprimimus per caulas omne palati Diditur.* & lib. 5. princip. *Ex quo nunc etiam per magnas didita genteis Dulcia permulcent animos solatia vitæ.* Virgil. lib. 7. Æneid. *Diditur hic subitò Troiana per agmina rumor.* & 8. *Cognatique patres, tua terris didita fama.* ET PLVS DISPENDI] plus damni detrimenti, sumtus. QVAM VESCITVR AETAS] quidem vir doctus amicus meus legendum censet, *quàm pascitur ætas.* MANVS DANDVM EST] concedendum est. dandum est autem pro dare oportet, δοτέον. vt sup. iterum atque iterum. DONICVM OLESCENDI SVMMVM] id est donec ad summũ crescendi cacumen peruenerunt. non est autem dubium quin ita legendũ sit. Nam quod apud Nonium Marcellũ in verbo *adolescere*, ita legitur hic versus *Dúmque adolescendi summum*, &c. corruptus est eo loco Nonius. atq; ita corrigendus. *Adolescere crescere, vnde olescendi dicit Lucret. lib. 2. Donicum olescendi summum tetigere cacumen.* ROBOR ADVLTVM] sic habent libri manuscr. & plerique typis excusi. LIQVITVR] tabescit, τήκεται. AVGMINE DEMTO] sic cod. Vaticanus. augmine demto autem id est detracto: quod fit cum desinit crescere, & augeri. ordo est, quanto res aliqua amplior, & quo latior est, eo plura in omneis vndique parteis corpora dispergit augmine dẽto. PLVRIA EO DISPERGIT] eo pluria dispergit. sic autem legendum, non, vt in vulgatis, & quibusd. scriptis, *Plura modo.* pluria autem dixisse veteres testantur A. Gell. lib. 5. cap. 21. & Charisius lib. 1. & ita Terent. in Phorm. *noua hîc compluria.* & idem Lucret. lib. 4. *Vnaq; res hæc est, cuius quàm pluria habemus, Tã magis ardescit,* &c. NEC SITIS EST QVAE PER] versus adulterinus, neque Lucretianus germanus: qui ita variè legitur, vt pigeat me referre. in scriptis quidẽ libris tribus sic reperi scriptum, *Nec satis est pro qua largos exæstuat artus.* in Bertin. *Nec satis est pro quam largus*, &c. in Aldinis antiq. *Nec satis est cum prælatos, &c.* Atque vt magis credas esse adulterinũ, versus qui est ab hoc tertius, cuius initium est: *Quantum opus est*, &c. non reperitur in libris scriptis: cum librarij hunc ineptum versum scripsissent, Lucretianum omisissent. Credibile est autem adiectũ esse ab aliquo confidente, qui cum videret à Lucretio de cibo sermonem haberi, nullũ de potu verbum fieri, putarit aliquid deesse. VNDE] ex quo cibo. SVBORIRI] in locum eorum, quæ amissa & consumta sunt oriri. sic sup. lib. 1. *Quare etiam atque etiam suboriri multa necesse est.* QVANTVM OPVS EST, ET QVOD SATIS EST] ordo est. vnde, seu ex quo cibo tantum, quantum opus est, suboriri, ac suppeditari queat, & vnde natura id nouare queat, quod satis est. quidam vir doctus legendum putat. *& quod satis est nat. nou.* TVDITANTIA] id est tundentia. & ita Festus, qui hunc locum citat. Paullus apud eundem. *Tuditantes rem, significat negocium tundentes: id est agentes. Tudites mallei à tundendo dicti. inde & cuidam cognomen Tuditano fuit, quod caput malleo simile habuerit.* DABVNT LABEM] collabentur, & corruent. CIRCVM] ἐν κύκλῳ aduerbium. nam mœnia recti ca-

ſus eſt, nec coniungi debet cum voce *Omnia*, quæ ſequitur tertio verſu, vt vulgata interpunctio oſtendit. OMNIA] res omneis. nam vox omnia eſt caſus accuſandi. regitur enim ab infinitiuo integrare: neque pertinet ad duos ſuperiores verſus. ET FVLCIRE SITIS AC OMNIA, &c.] quis non videt hunc verſum eſſe παρεμβεβλημένον, & ab eadem incude atque officina, ex qua ſuperiores aliquot, profectũ, ſiue legamus *Et fulcire cibis*, ſiue, *Et fulcire cibus*, ſiue, *Et fulcire artus*, ſiue, vt quidam malunt *Et fulcire ſitus*? IAMQVE ADEO AFFECTA EST AETAS, &c.] ſic mihi videtur legendum, & ita ſcriptum ferè eſt in libris manuſcr. nã libri quidem Faërni & Tethij, habent, *Iámque adeò facta eſt ætas, affectáque tellus*. Bertin. autem *Iámque adeò facta eſt ætas, effætáque tellus*: Memm. *Iámque adeò fracta eſt ætas, effætáque tell.* Quòd ſi quis malit ita legi, Iámque adeo fracta eſt ætas, affectáque tellus, equidem non pugnabo: quin ego ei aſſentiar. Videtur enim tellus affecta quidem eſſe, ſed nondum effæta. quid ſit autem affecta ætas, affectum bellum, & ſimilia, ſciunt, qui Latinè ſciunt. AVREA DE CAELO] hunc verſum profert Nonius in voce funis, & A. Gell. lib. 13. cap. 19. notans funis dictum eſſe genere fœmineo, vt verſus eſſet grandiore ſono. Animalia (inquit) non ſunt è cælo delapſa, aut per funem illum aureum demiſſa, ſed à terris initiò edita. Alludit ad catenam illam auream, quam commemorat Hom. ἰλ. θ. Εἰ δ' ἄγε πειρήσασθε θεοὶ, ἵνα εἴδετε πάντες, Σειρὴν χρυσείην ἐξ οὐρανόθεν κρεμάσαντες Πάντες ἐξάπτεσθε θεοὶ, πᾶσαι τε θέαιναι, &c. Plato in Theæt. per hanc catenam, ſolem ſignificari arbitratur. ſic ille Ὡς οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὸν ἥλιον ὅμηρος λέγει, καὶ δηλοῖ, χρυσῆν σειρὰν, ὅτι ἕως μὲν ἂν ἡ περιφορὰ ᾖ κινουμένη, καὶ ὁ ἥλιος, πάντα ἔστι καὶ σώζεται τὰ ἐν θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις. Εἰ δὲ σταίη τοῦτο, ὥσπερ δεθὲν, πάντα χρήματα ἂν διαφθαρείη, &c. id eſt, Nanque nihil aliud Homerus, quàm ſolem dicit, & oſtendit eſſe auream catenam: quia dum ſol mundum ſuo curſu ambit ac luſtrat, omnia ſalua ſunt, & conſeruantur, tùm quæ apud Deos ſunt, tùm quæ apud homines: Si verò ſtet, & quieſcat tanquam vinctus, res omnes intereant. At Macrobius lib. 1. in ſomnium Scipionis, catenam illam Homericã vult eſſe à ſummo deo ad vltimam rerum fecem, connexionem vnam mutuis ſe vinculis religantem, & nuſquam interruptam. NEC MARE] ſolent poëtæ, quem ſignificare volunt inhumano, atque immiti ingenio eſſe præditum, è mari eum dicere eſſe natum. Hom. ἰλ. π. Γλαυκὴ δέ σ' ἔτικτε θάλασσα. PLANGENTES] verberantes. ET VIREIS AGRICOLARVM] ſic habent libri manuſcripti, aut ne mentiar, *viris*: quod indocti non intelligentes, corruperunt, & ſubdiderunt, *viribus*: eadémque opera addiderunt duos verſus, qui deinceps ſequuntur: *Conficimus ferrum vix aruis ſupp.* vel vt alibi legitur. *Conficimus ſeris*, &c. deinde alterum: *Vſque adeò pereunt fætus*, vel vt alibi legitur, *pariunt fætus*, vel vt alij libri habent, *parcunt*, &c. quos ego delendos cenſeo. IAMQVE CAPVT QVASSANS] quaſſare, ſeu mouere caput, geſtus eſt iraſcentis, aut minantis, aut lamentantis. Virgil. lib. 7. Æneid. de Iunone. *Tum quaſſans caput hæc effudit pectore dicta. O ſtirpem inuiſam*, &c. idem 12. *Illa caput quaſſans, non me tua feruida terrent Dicta ferox*, &c. Hom. ὀδυσ. ε. Κινήσας δὲ κάρη προτὶ ὃν μυθήσατο θυμόν. Plautus Trinum. *quid quaſſas caput*? Ch. *cruciatur cor mihi & metuo*. LAVDAT

FORTVNAS SAEPE PARENTIS] sic habent quattuor lib. manuscripti. vulgati, *parentum*. TRISTIS ITEM VETVLAE, &c.] Vide sodes lector nugatoris illius, qui hos duos versus affinxit, impudentiam cum pari stultitia coniunctam. quemadmodum suprà versui, in quo nescio quid de cibo dicebatur, subiunxit versum de potu, seu potius de siti: ita hîc quia Lucretius aratorem dixerat suspirare, & lamẽtari, se toties frustrà laborasse: tum præsentia tempora cum præteritis conferentem parentis sui fortunas præ suis laudare: quasi aliquid deesset, addidit de suo quiddam de vinitore. Hunc igitur versum *Tristis item vetulæ*, &c. & alterum ei proximum, *Temporis incusat nomen*, &c. ille sibi habeto: nos deleamus. ET CREPAT] & crebrò habet in ore, crebris vsurpat sermonibus: vt, ὡς, id est quàm, vel quomodo antiquum genus pietatis plenum, facile, id est sine magno labore, καὶ μετὰ ῥᾳστώνης, tolerarit æuum, egerit ætatem, vitam traduxerit, aut sustẽtarit angustis agrorum limitibus ac terminis. id est paruo agello. hunc versum profert Nonius in verbo *crepare*, cum illo Horatiano: *Quis post vina grauem militiam crepat*? NEC TENET] nec intelligit. TABESCERE] minui, liquescere τήκεσθαι, φθίνειν. AD SCOPVLVM] ad interitum. translatum à naui, quæ infligitur scopulo.

Dionysius Lambinus, Germano Valenti Pimpuntio viro doctiss. Regio in Curia suprema Parisiensi Consiliario S.D.

CUM multis, ac magnis de rebus philosophos illos veteres quæsiuisse, atque inter se dissensisse non ignoras, Germane Valens: tùm de animorum origine, sede, & natura: hoc est vnde orti, in qua parte corporis locati sint, quid sint, vtrùm sint mortales, an immortales, tã variæ sunt inter eos, támque discrepantes sententiæ, vt cum eas collegeris, & sub vno quasi aspectu posueris, non illi veri inueniendi, sed contrà dicendi studio hac de re inter se concertasse videantur. Atque eorum tamen tolerabilior esset siue peruicacia, siue temeritas, siue confidentia, si in eo saltem consensissent, vt quamuis in ceteris de animo quæstionibus cæcutirent: animorum immortalitatem tamen suis rationibus cõfirmarent. Nunc autem cum plerique eorum (quo in numero sunt ij, qui animum vel sanguinem, vel cerebrum, vel aliquam aliam corporis partem, vel flatum ac ventum, vel ignem, vel harmoniam, vel auram tenuissimam cum vapore, & aëre, & quarta quadam nominis experte natura confusam, & permistam esse censent:) animos quasi capitis damnatos, mortaleis esse statuant: pauci, in quibus sunt Plato, & Xenophon, à morte, & interitu vindicare conentur: non immeritò nos & illorum insipientem insipientiam aspernari: & nobis ipsis gratulari debemus: qui ab IESU CHRISTO vnico Dei optimi maximi filio, seruatore, & liberatore nostro eruditi, atque instituti, nullis rationibus humanis, nullísque argumentis, quantumuis licet aptè conclusis, ne Platonicis quidem, adducti, atque coacti, animos nostros immortaleis esse persuasum habemus, atque ita persuasum habemus, vt nullæ nos rationes contrariæ quantumuis acutæ, atque argutæ: quantumuis probabiles, ac verisimiles: quantumuis firmæ ac validæ, nedum Lucretianæ, quæ sunt perquàm leues atque infirmæ, de hac sententia demouere possint. Quod eo dico, ne qui maleuoli homines, qui ex suo ingenio ceteros fingere consueuerunt: quòd ego cùm optimorum Græci & Latini sermonis auctorũ, tùm T. Lucretij Cari lectione valde delector, propterea me aut de animorum immortalitate, aut vlla alia de re, quæ ad pietatem pertinet, aliter, quàm hominem Christiana religione imbutum oporteat, sentire suspicetur. Nam, vt omittam, quòd totius meæ vitæ anteactæ testimonio, si qua talis esset commota in me suspicio, falsa præsertim, refelli posset: quid aut me, aut quenquam sanum ac pium moueant collecta à Lucretio aduersus animorum immortalitatem argumenta, cum ea

omnia valeant in parteis, seu potestates animæ turbidas, & rationis experteis, non in eam, quæ omni motu à ratione auerso vacat, quæque ex ætheriis illis, & diuinis ignibus decerpta, & quasi delibrata est? Quid quòd tanta vis est veritatis, vt Lucretius ipse libro superiore animos esse immortaleis, iisque in cælum, vnde profecti sunt, reditum patêre imprudens atque adeò inuitus fateatur? Quid enim illa sibi aliud volunt?

Cedit item retro, de terra quod fuit antè,
In terras: & quod missum'st ex ætheris oris,
Id rursum cæli rellatum templa receptant.

Cur igitur & hunc tertium librũ, in quo immortalitas animorũ acerrimè oppugnatur, & ceteros, in quibus multa & à nostris moribus aliena, & cũ vera religione pugnantia dicũtur, nõ inuiti legimus? quia versus sunt optimi, atq; ornatissimi: quia vocabula rerum alia maximè propria, lectissima, significãtissima: alia venustissime facta, aptissime nouata, illustrissimè trãslata sunt: quia sermonis genus est purissimum, nitidissimũ, politissimum, vsque adeò, vt (quod tu, qui huius scriptoris nitorem, atque elegantiam cum primis admiraris, crebrò dicere soles) si fingamus aliquem & iisdem temporibus, & in eadem, atque Lucretium, vrbe natum, Epicuri sententias ac rationes oratione soluta persequi, atque explicare conari, credibile non sit eum Lucretij maximè dilucidum scribendi genus, limatissimam subtilitatem, summam vbertatem, amplissimam verborum maiestatem, diuinam denique illam (vt ita dicam) grandiloquentiam, ne longo quidem interuallo assecuturum. Accedit huc, quòd non omnia sunt in Lucretio respuenda ac reiicienda: quin longè plurima reperiuntur lectione dignissima: qualia sunt ea, quæ ab eo de continentia, ac frugalitate, de morte contemnenda, de amore fugiendo, de speculorum ratione, de morborum causis, de imbribus, grandinibus, fulminibus, & similibus, de magnete, de dissimilibus & varijs fontium naturis, & sexcentis aliis rebus cognitu periucundis disputantur. Hunc igitur tertium librum Germane Pimpunti cẽtum quinquaginta, & eo amplius, locis à me ex auctoritate codicum calamo exaratorum emendatum, & scholiis fortasse non inutilibus explanatum, tibi dono, mei quidem amoris, meæque erga te obseruantiæ pignus certissimum: nostræ autem mutuæ amicitiæ monimentum, vt spero & opto, immortale, ac sempiternum futurum. Vale.

T. LVCRETII CARI
DE RERVM NATVRA,
LIBER TERTIVS.

E Tenebris tantis tam clarum extollere lumen
Qui primus potuisti, inlustrans cōmoda vitæ,
Te sequor, ô Graiæ gentis decus, inq; tuis nūc
Fixa pedum pono preßis vestigia signis,
Non ita certandi cupidus, quàm propter amorem,
Quòd te imitari aueo. quid enim contendat hirundo
Cycnis? aut quídnam tremulis facere artubus hædi
Consimile in cursu poßint, ac fortis equi vis?
Tu pater, & rerum inuentor: tu patria nobis
Suppeditas præcepta, tuísque ex inclute chartis,
Floriferis vt apes in saltibus omnia limant,
Omnia nos itidem depascimur aurea dicta:
Aurea, perpetua semper dignißima vita.
Nam simulac ratio tua cœpit vociferari,
Naturam rerum haud diuina mente coortam:
Diffugiunt animi terrores: mœnia mundi
Discedunt: totum video per inane geni res.
Appâret diuûm numen, sedésque quietæ:
Quas neque concutiunt venti, nec nubila nimbis
Aspergunt, neque nix acri concreta pruina
Cana cadens violat: sempérque innubilus æther
Integit: & largè diffuso lumine ridet.
Omnia suppeditat porrò natura, neque vlla
Res animi pacem delibrat tempore in vllo.
At contrà nusquam appârent Acherusia templa:
Nec tellus obstat, quin omnia dispiciantur,
Sub pedibus quæcunque infrà per inane geruntur.

His tibi me rebus quædam diuina voluptas
Percipit, atque horror, quòd sic natura tua vi
Tam manifesta patens ex omni parte retecta es.

E' TENEBRIS TANTIS] Epicurum affatur, eúmque, vt harum rerum inuentorem, & vitæ beatæ parentem laudat. Sic L. Torquatus lib. I. de finibus, de Epicuro. *Quem ego arbitror vnum vidisse verum, maximísque erroribus hominum animos liberasse, & omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene beatéque viuendum.* è tenebris tantis: id est ex tanta rerũ & causarum ignoratione. TAM CLARVM EXTOLL.] tantam rerum obscurisimarum cognitionem expromere, támque facilem & procliuem beatè viuendi viam demonstrare. FIXA PEDVM] libri scripti habent *ficta* mendosè. quod ideò notaui, vt admoneam lectorem, librarios illos veteres scribere solitos esse c. & s. pro x. vt *ficsa* pro *fixa*, *connecsa* pro *connexa*. ita factum est *ficta*. QVID ENIM CONTENDAT HIRVNDO CYCNIS] Sic Theocrit. εἰδ. ζ. βάτραχος δὲ ποτ' ἀκρίδας ὥς τις ἐρίσδω. verbum *contendat* coniunxit cum dandi casu, vt Horatius epist. ad Loll. lib. I. *mihi contendere noli.* FORTIS EQVI VIS] id est fortis equus: ταχύφορος. Ennius. *Sicut fortis equus, spatio qui sæpe supremo Vicit Olympia, &c.* profert autem hunc versum Nonius: & *fortis* interpretatur *celeris.* TV PATER ET RERVM] sic legendum, non tu pater es. PATRIA] paterna, seu patrita. TVISQVE EX INCLVTE CHARTIS] & ex tuis chartis. sic lib. 4. *validis ex apta lacertis.* & lib. 3. *quibus è sumus vniter apti.* & item sæpe alibi. *inclute* autem habent lib. scripti: quos secutus sum. LIMANT] sic habent lib. manu scr. tralatio est ab iis, qui ferrum limant. VOCIFERARI] βοᾶν. Horat. epist. 17. li. I. *clamat, victũ date.* NATVRAM RERVM HAVD DIVINA] sustulerãt negationem Christiani homines non ferentes scilicet sententiam falsam & impiam. rectè. sed Lucretium aliud fecerant loquentem, quàm sentiat. Lucretius enim & Epicurei omnes volunt hanc rerum naturam non à mẽte aut prouidentia diuina creatam: sed ex fortuito atomorum concursu natam. negandi igitur particulam restituimus ex codice Donati Iannocti Florentini, typis impresso quidem illo, sed ad manu scriptum emendato: ad cuius oram ipsius manu hæc negatio erat ascripta. DISCEDVNT] dissipantur & disparantur: vel diuiduntur & hiant. vt apud M. T. Off. 3. *cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus.* GENI RES] sic legendum. *geni* autẽ valet gigni, vt sæpe diximus. QVAS NEQVE CONCVTIVNT] Adrianus Turnebus collega meus vir doctisimus indicauit mihi hos quattuor versus, qui deinceps sequuntur, ex Homero esse expressos. versus autẽ Homeri sunt ὀδυσ. ζ. non longè à principio Οὔλυμπόνδ', ὅθι φασὶ θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ Ἔμμεναι· οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται, οὔτε ποτ' ὄμβρῳ Δεύεται, οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται: ἀλλὰ μάλ' αἴθρη Πέπταται ἀνέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη. SEMPERQVE INNVBILVS AETHER] sic omnes fere vulgati: quibuscum consentiũt manuscrip. Bertin. & Memm. alij *Semper sine nubibus æther.* INTEGIT] sic legendum, non *integer.* & ita habent libri manuscrip. vtitur eodem ver-

bo suprà lib. 1. *Naribus inueniunt intectas fronde quietes.* & Catull. ad Lesbiam: *gemina integuntur Lumina nocte.* DELIBRAT] sic legendum repugnantibus libris omnibus. *delibrare* autem valet decorticare, & per translationem extenuare, ac deminuere. vtitúrque eodem verbo inf. eodem lib. extr. *Nec prorsum vitam ducendo demimus hilum Tempore de mortis, nec delibrare valemus,* &c. & lib. 6. *Delibrata deûm per te tibi numina sancta Sæpe aderunt.* sic enim legunt docti quidã, *non delibata.* QVIN OMNIA DISPICIANTVR] sic habent libri manuscrip. *non despiciantur.* PER INANE GENVNTVR] id est gignuntur. HIS TIBI ME REBVS] sic legendum, & ita habent cod. Florent. *tibi* autem venustatis gratia positum est. vt apud M.T. lib. 2. Offic. *Ecce tibi qui rex populi Romani esse concupierit.* & apud Terent. Phorm. *Qui mihi vbi ad vxores ventum est, tum fiunt senes.* & iterum apud Lucret. lib. 3. *Is tibi nunc animus quali sit corpore, &c.* PERCIPIT] occupat, peruadit. sic loquitur Plautus Amphitry. *nam mihi horror membra misero percipit dictis tuis.* HORROR] κατάπληξις, ingens admiratio. RETECTA ES.] sic legendum, non *retecta est*, naturam enim alloquitur. transit iam ad disputationem de anima atque animi natura.

Et quoniam docui cunctarum exordia rerum
Qualia sint: & quàm variis distantia formis
Sponte sua volitent alterno percita motu:
Quóque modo possint res ex his quæque creari:
Hasce secundum res animi natura videtur,
Atque animæ claranda meis iam versibus esse:
Et metus ille foras præceps Acheruntis agendus
Funditus, humanum qui vitam turbat ab imo,
Omnia suffundens mortis nigrore: neque vllam
Esse voluptatem liquidam, purámque relinquit.
Nam, quòd sæpe homines morbos magis esse timendos,
Infamémque ferunt vitam, quàm tartara leti,
Et se scire animi naturam, sanguinis esse,
Nec prorsum quicquam nostræ rationis egere:
Hinc licet aduertas animum, magis omnia laudis,
Aut etiam venti, si fert ita forte voluntas,
Iactari causa, quàm quòd res ipsa probetur.
Extorres iidem patria, longéque fugati
Conspectu ex hominum, fœdati crimine turpi,
Omnibus ærumnis adfecti denique viuunt,

Et quocunque tamen miseri venêre, parentant,
Et nigras mactant pecudes, & manibu' diuis
Inferias mittunt, multóque in rebus acerbis
Acrius aduertunt animos ad relligionem.

ALTERNO PERCITA MOTV] ἀλληλοτυπίαν nominat Epicurus: id est mutuam plagam: quidam tamen hoc loco legunt *æternò percita motu.* ACHERVNTIS] sic habent lib. manuscripti: & metus inferorum (inquit) ex animo eiiciendus est funditus. VENTI] inanis gloriæ & ostentationis causa. QVAM QVÒD RES] quàm quòd ita sentiant. ab his non admodum abhorrent, quæ sunt apud Aristot. lib. 1. Elench. οὐ γὰρ ταὐτὰ βούλονταί τε καὶ φασίν, ἀλλὰ λέγουσι μὲν τοὺς εὐσχημονεστάτους τῶν λόγων, βούλονται δὲ τὰ φαινόμενα λυσιτελεῖν. οἷον τεθνάναι καλῶς μᾶλλον, ἢ ζῆν ἡδέως φασὶ δεῖν: καὶ πένεσθαι δικαίως μᾶλλον, ἢ πλουτεῖν αἰσχρῶς. βούλονται δὲ τἀναντία. id est non enim eadem & volunt, & dicunt homines: sed loquuntur verba quidem honestissima & speciosissima: volunt autem ea, quæ expedire videntur. exempli causa: honestè mori potius, quàm iucundè viuere dicunt oportere: & paupertatem iustam diuitiis turpiter partis dicunt esse anteponendam: sed contraria volunt. EXTORRES] exsules. OMNIBVS AERVMNIS ADFECTI] quidam libri habent *adflicti.* quam scripturam probo. PARENTANT] iusta persoluunt parentibus mortuis, aut aliis, quos æquè caros habent. ET NIGRAS MACTANT] immolant. Sic Nonius. nigras autem pecudes Diis manibus, & mortuis immolabant antiqui. Virg. lib. 6. *Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.* ET MANIBV' DIVIS, &c.] sic legendum, & ita Nonius. cum quo faciunt libri manuscripti. nam vulgati habent, *quas manibu'*. INFERIAS] *inferiæ sacrificia, quæ diis manibus inferebant,* inquit Fest.

Quo magis in dubiis homines spectare periclis
Conuenit, aduersisq́ in rebus noscere qui sint.
Nam veræ voces tum demum pectore ab imo
Eliciuntur, & eripitur persona, manet res.
Denique auarities, & honorum cæca cupido,
Quæ miseros homines cogunt transcendere fineis
Iuris: & interdum socios scelerum, atque ministros
Nocteis atque dies niti præstante labore
Ad summas emergere opes: hæc volnera vitæ
Non minimam partem mortis formidine aluntur.
Turpis enim fama, & contemtus, & acris egestas

Semota ab dulci vita, stabilique videntur:
Et quasi iam leti portas cunctarier ante.
Vnde homines, dum se falso terrore coacti
Reffugisse volunt longè, longéque remosse:
Sanguine ciuili rem conflant: diuitiásque
Conduplicant auidi, cædem cædi accumulantes.
Crudeles gaudent in tristi funere fratris:
Et consanguineûm mensas odere, timéntque.
Consimili ratione ab eodem sæpe timore
Macerat inuidia ante oculos, illum esse potentem,
Illum aspectari: claróque incendit honore:
Ipsi se in tenebris volui, cœnóque queruntur.
Intereunt partim statuarum, & nominis ergô:
Et sæpe vsqueadeò mortis formidine, vitæ
Percipit humanos odium, lucísque videndæ:
Vt sibi conciscant mærenti pectore lætum,
Obliti fontem curarum hunc esse timorem:
Hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiaï
Rumpere: & in summa pietatem euertere fundo.
Nam iam sæpe homines patriam, carósque parenteis
Prodidêrunt, vitare Acherusia templa petentes.
Nam veluti pueri trepidant: atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quàm,
Quæ pueri in tenebris pauitant, fingúntque futura.
Hunc igitur terrorem animi, tenebrásque necesse'st
Non radij solis, neque lucida tela diei
Discutiant, sed naturæ species, ratióque.

HOMINES SPECTARE] libri manuscripti habent hominem mendosè. ELICIVNTVR] id est exprimuntur. Sic omnes libri & manu scripti, & vulgati. existimant tamen quidam legendum *eiiciuntur*, vt intelligamus homines ipsos in rebus aduersis veras voces eiicere: id est mittere, & ita amicus meus putat legendum in oratione pro M. Cælio, *nónne ipsam domum metuet, nequam vocem eiiciat*. vbi vulgò legitur eliciat? cui pro-

pemodum nunc assentior, quanuis olim dissenserim. Sed si in toto vitę statu licet interdum temporibus postulantibus sententiā mutare, quanto magis in iis quæ ad studia litterarum pertinent? TRANSCENDERE FINEIS, &c.] ὑπερβαίνειν τοὺς ὅρους τοῦ δικαίου. ET INTERDVM SOCIOS, &c.] & cogunt eos præbenteis se socios, ac ministros seu adiutores scelerum, niti summo labore emergere, id est ex humili loco, & rebus angustis peruenire ad magnas opeis. PRAESTANTE LABORE] in quibusdam libris scriptum est *perstante*: quod si probabimus, perstantem laborem interpretabimur, asiduum, & pertinacem. NON MINIMAM PARTEM] id est non minima ex parte. sic enim loquuntur alij boni scriptores. Cæs. lib. 4. de bello Gallico: *Neque multum frumento, sed maximam partem lacte, atque pecore viuunt.* M. Tull. oratore perf. *magnam partem ex iambis nostra constat oratio.* Idem offic. lib. I. *Maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur nonnulli, vt adipiscantur ea, quæ concupiuerunt.* iterum sic Lucret. lib. 6. *Inde bonam partem in lectum mærore dabantur.* TVRPIS ENIM FAMA, ET CONTEMTVS, ET ACR. EG.] secutus sum in hoc versu codices vulgatos potius, quàm manuscriptos. nam cum ita habeant manuscripti: *Turpis enim fermè contemtus, &c.* vulgati autem sic: *Turpis enim famæ contemtus, &c.* hanc vulgatam leuiter immutaui, & ex *famæ*, feci *fama, &c.* cuius lectionis hæc sententia est: *Turpis enim fama*: id est infamia, atque ignominia, & contemtus, id est ὀλιγωρία, vel καταφρόνησις, & acris egestas, hæc videntur esse à dulci vita remota. scripturam autem, quæ reperitur in libris calamo exaratis vt probarem, à me impetrare non potui: quāuis sciam eam ita explanari posse. *Turpis contemtus*: id est vita obscura, & honoris expers, atque adeò infamis: & *acris egestas, fermè*, id est propemodum videntur esse remota à vita beata, & mortis instar. Nā illud *fermè* non mihi videtur aptè hoc loco positum. itaque vulgatorum codicū lectionem, manuscriptorum scripturæ anteposui. reperitur & hæc alia scriptura: *Turpis enim formæ, seu forme contemtus, &c.* quam etiam mendosam arbitror: ex qua quidam faciunt: *Turpis enim forma, & contemtus, &c.* Verùm neque hæc lectio mihi probatur. *Turpis fama* autem ita dictum à Lucretio est, vt *turpis existimatio* à M. Tullio orat. pro Cecinna. Iam verò etiam hoc Epicuri præceptum fuit: εὐδοξίας ἐπὶ τοσοῦτον προνοεῖσθαι, ἐφ' ὅσον μὴ καταφρονεῖσθαι: id est bonæ famæ vsque eò curam esse habendam, quo ad non contemnaris. REFFVGISSE VOLVNT LONGE, LONGEQVE R.] sic legendum, non *effugisse*: sed manet scrupulus, quod *refugisse* hoc loco est verbum absolutum: *remouisse* autem, agēs: qui eximeretur, si *recesse* legeremus: quo modo planè puto esse legendum: & ita à Lucret. scriptum: quod cum minus esset intellectum à sciolis, esse deprauatum, & *remosse* suppositum. *recesse* autē dictum est pro *recessisse*: quēadmodum *promisse, extinxem*, & simil. pro *promisisse, & extinxem, &c.* CAEDEM CAEDI ACCVMVLANTES] sic ferè loquitur M. Tull. Catilini I. *Nónne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti?* MACERAT INVIDIA] Horat. epist. 2. lib. I. *Inuidus alterius macrescit rebus opimis.* CLAROQVE INCENDIT HONORE] duo libri manuscr. habent: *claro qui incendit honore*: ex qua scriptura feci, *claróque incendit honore*: vt sit hæc sen-

tentia: illum esse potentem, illum digito monstrari, atque aspectari macerat alios homines inuidia: & honore, id est propter illius honorem, homines inuidos incendit, vrit, & cruciat. Sic Horat. epist. ad August. *Vrit enim fulgore suo qui prægrauat arteis Infra se positas, &c.* vel dic, & honore, id est honoris studio, & cupiditate homines illos inflãmat. STATVARVM ET NOMINIS ERGO] *ergo correptum* (inquit Festus) *idem significat, quod apud Græcos οὗ: productum idem quod χάριν, hoc est gratia, cum scilicet gratia intelligitur pro causa.* vide cetera apud eundem. Virg. Æneid. *6. illius ergô Venimus.* VITAE PERCIPIT HVM. OD.] sic loquuntur & alij boni scriptores. Terent. Eunuc. *Tunc sicubi eum satietas hominum, aut negoci si quando odium ceperit.* ibid. *Neque agri, neque vrbis odium me vnquam percipit.* Idem Hecyra. *Iampridem equidem audiui cepisse odium tui Philumenam.* Plautus Truculento *Si bene facere incœpit, eius eum citò odium percipit.* Idem Sticho. *Quid ego, quoi misero medullam ventris percepit fames?* LVCISQVE VIDENDAE] id est vitæ colendæ. Virg. lib. Æn. 4. *quàmprimùm abrupere lucem.* & lib. 6. *lucémq; perosi.* PIETATEM EVERTERE FVNDO] sic hunc locũ in omnib. libris sine dubio deprauatũ restitui, à veteribus quidẽ codicib. adiutus, sed magna ex parte coniectura ductus, cum ex *fundet* fecissem *fundo.* quã coniecturam neminem litteris mediocriter tinctum, iudicióque non impolitissimo præditum improbaturum arbitror. sic Virg. locutus est lib. 10. *Nósne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo Conamur? vertere fundo*: id est funditus perdere. NAM VELVTI PVERI, &c.] positi iam sunt hi versus sup. initio lib. 2. & tertiùm legentur non longè à principio sexti.

Primum animum dico, mentem quam sæpe vocamus,
In quo consilium vitæ, regiménque locatum'st,
Esse hominis partem nihilo minus, ac manus, & pes,
Atque oculi, partes animantis totius extant.
Quamuis multa quidem sapientum turba putarunt
Sensum animi certa non esse in parte locatum:
Verùm habitum quendam vitalem corporis esse:
Harmoniam Graij quam dicunt, quòd faciat nos
Viuere cum sensu, nulla cum in parte siet mens.
Vt bona sæpe valetudo cum dicitur esse
Corporis, & non est tamen hæc pars vlla valentis:
Sic animi sensum non certa parte reponunt.
Magnopere in quo mi diuersi errare videntur.
Sæpe vtique in promtu corpus, quod cernitur, ægrum'st:
Cum tamen ex alia lætamur parte latenti.
Et retrò fit, vti contrà sit sæpe vicißim:

Cum miser ex animo, lætatur corpore toto:
Non alio pacto, quàm si, pes cum dolet ægri,
In nullo caput interea sit fortè dolore.
Præterea molli cum somno dedita membra,
Effusúmque iacet sine sensu corpus onustum:
Est aliud tamen in nobis, quod tempore in illo
Multimodis agitatur: & omneis accipit in se
Lætitiæ motus, & curas cordis inaneis.

MENTEM QVEM SAEPE VOCAMVS] sic habent quattuor libri manuscripti, & antiqui Veneti: quam scripturam non video quamobrem mutare debuerim. hic enim ordo verborum est. Primùm igitur dico animum, quem sæpe mentem vocamus, esse hominis partem &c. vulgati autem habent, *mentem quam*: quam lectionem tamen non damno. ESSE HOMINIS PARTEM NIHILOMINVS, &c.] immo multo magis. nam hominis quidem pars est animus: sed pes, & manus corporis humani partes sunt potius, quàm hominis. SENSVM ANIMI CERTA, &c.] infra eod. lib. *Et quoniam mens est hominis pars vna, locóque Fixa manet certo, velut aures, atque oculi sunt, Atque alii sensus, &c.* HARMONIAM GRAII] Sic Plato in Phædone. Καὶ γὰρ οὖν, ὦ Σώκρατες, οἶμαι ἔγωγε καὶ αὐτόν σε τοῦτο ἐντεθυμεῖσθαι, ὅτι τοιοῦτό τι μάλιστα ὑπολαμβάνομεν τὴν ψυχὴν εἶναι, ὥσπερ ἐντεταμένου τοῦ σώματος ἡμῶν, καὶ συνεχομένου ὑπὸ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, καὶ ξηροῦ καὶ ὑγροῦ, τοιούτων τινῶν κρᾶσιν εἶναι, καὶ ἁρμονίαν αὐτῶν τούτων καὶ ψυχὴν ἡμῶν, ἐπειδὰν ταῦτα καλῶς, καὶ μετρίως κραθῇ πρὸς ἄλληλα lege cetera, quæ sequuntur apud Platonem. valde enim ad hunc locum pertinent: hæc autem sic interpretor. Nanque equidem arbitror, Socrates, te quoque hoc aliquando tecum considerasse, tale quiddam nos existimare animum esse, veluti intento corpore nostro, & constante ex calido & frigido, sicco, & humido, & quibusdam alis huius generis, temperationem, & harmoniam harum ipsarum rerum esse animum nostrum, cum hæ res rectè, & moderatè inter se fuerint temperatæ. hanc veterum opinionem refert & Aristoteles lib. I. de animo, eámque refellit, his verbis: καὶ ἄλλη δέ τις δόξα παραδέδοται περὶ ψυχῆς, πιθανὴ μὲν πολλοῖς, καὶ οὐδεμιᾶς ἧττον τῶν λεγομένων: λόγους δὲ ὥσπερ εὐθύνας δεδωκυῖα καὶ τοῖς ἐν κοινῷ λεγομένοις λόγοις. ἁρμονίαν γάρ τινα αὐτὴν τινες λέγουσι. καὶ γὰρ τὴν ἁρμονίαν, κρᾶσιν καὶ σύνθεσίν τινα ἐναντίων εἶναι. &c. id est, Alia quoque opinio de animo tradita est probabilis quidem multis, nulláque earum, quæ sermonibus hominum vsurpantur, inferior, sed quæ fuit communibus philosophorum disputationibus agitata, ac veluti iudicium rationum referendarum subiit. harmoniam enim quandam eum quidam esse dicunt. quippe harmoniam temperationem, & compositionem esse quandam contrariorum, &c. & M. Tull. Tuscul. I. *Proximè autem Aristoxenus musicus, idémque philosophus, intentionem ipsius corporis quãdam, velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura & figura varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, &*

tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante & dictum, & explanatum à Platone. NON CERTA PARTE REPONVNT] cum statim dicet esse in media pectoris regione repositum, ibi: *Idq; situm media regione in pectoris hæret.* SAEPE ITAQVE IN PROMTV] sic legendum, & ita habent libri manuscr. & impressi Parisi. & Veneti antiq. AEGRVM'ST] verbum *est*, quod deerat, restitui ratione ipsa flagitante. PARTE LATENTI] nempe animo. sic autem habent libri quattuor manuscripti, & aliquot typis impressi. alij enim habent, *parte valenti.* ET RETRO FIT VTI CONTRA SIT S. V.] sic est legendum, & ita habent codices fide digni, nisi quòd in omnibus *vbi* scriptũ est pro *vti*, planè mendosè: PRAETEREA MOLLI E. S.] de somno, & somniis lege lib. 4. ibi. *Nunc quibus ille modis somnus per membra quietem Irriget &c.*

Nunc animam quoque vt in membris cognoscere posis
Esse, neque harmoniam corpus retinere solere:
Principiò fit, vti detracto corpore multo,
Sæpe tamen nobis in membris vita moretur.
Atque eadem rursus cum corpora pauca caloris
Diffugêre, forásque per os est editus aër:
Deserit extemplo venas, atque ossa relinquit.
Noscere vt hinc posis, non æquas omnia parteis
Corpora habere: neque ex æquo fulcire salutem:
Sed magis hæc, venti quæ sunt, calidique vaporis
Semina, curare, in membris vt vita moretur.
Est igitur calor, ac ventus vitalis in ipso
Corpore: qui nobis moribundos deserit artus.
Quapropter, quoniam est animi natura reperta,
Atque animæ, quasi pars hominis: redde harmoniã
Nomen ab organico saltu delatum Heliconis,
Siue aliunde ipsi porrò traxere: & in illam
Transtulerunt, proprio quæ tum res nomine egebat.
Quicquid id est, habeant: tu cetera percipe dicta.

NVNC ANIMAM QVOQVE] ab hoc loco refellere conatur eorum sententiam, qui animum seu animam, harmoniam esse volunt, eadémque opera probare esse in numero partiũ corporis humani. IN MEMBRIS] in numero membrorum. nam statim docebit animam corporea natura esse præditam. DETRACTO CORPORE MVLTO] detracta magna corporis

poris parte, seu detractis multis corporis partibus: vt detracta & amputata tibia, reciso brachio, & similib. CORPORA PAVCA CALORIS] infrà docebit animum constare ex aura, vapore seu calore, aëre, & quarta natura nominis experte. PER OS] nam ægri moribundi dicuntur agere animam. NOSCERE VT HINC POSSIS, &c.] id est ita vt facile hinc intelligere posſis, non omnia corpora prima parteis æqualeis animæ obtinere, & ex æquo vitam ac salutem tueri, ac sustentare: sed semina quædam venti, & caloris efficere, vt in membris vita maneat. ad hunc locum pertinent illa, quæ dicuntur à Cebete apud Platon. in Phædone. Ὦ Σώκρατες τὰ μὲν ἄλλα δοκεῖ ἔμοιγε καλῶς λέγεσθαι, τὰ δὲ περὶ τῆς ψυχῆς πολλὴν ἀπιστίαν παρέχει τοῖς ἀνθρώποις μὴ ἐπειδὰν ἀπαλλαγῇ τοῦ σώματος, οὐδαμοῦ ἔτι ᾖ, ἀλλ' ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διαφθείρηταί τε καὶ ἀπολλύηται, ᾗ ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, εὐθὺς ἀπαλλαττομένη τοῦ σώματος, καὶ ἐκβαίνουσα, ὥσπερ πνεῦμα, ἢ καπνὸς διασκεδασθεῖσα οἴχηται διαπταμένη, καὶ οὐδὲν ἔτι οὐδαμοῦ ᾖ: id est cetera quidem Socrates præclarè mihi dici videntur: sed quæ de animo dicuntur, valde sunt omnibus incredibilia, vt verendum sit ne cum ex corpore excesserit, nusquam iam sit, sed illo ipso die, quo die homo interierit, intereat, ac perimatur continuò ex corpore decedens, egrediénsque, tanquam ventus, aut fumus, dispersus diffugiat, atque in diuersas parteis auolet, & nusquam iam quicquam sit amplius. MORIBVNDOS] morienteis, seu iamiam morituros. REDDE HARM. NOM. AB] redde (inquit) nomen harmoniæ delatum ex monte Musarum organico: id est ab iis sumtum, qui ex fidibus & neruis suaueis eliciunt sonos. ET IN ILLAM] rem, quæ res, &c.

Nunc animum, atque animam dico coniuncta teneri
Inter se: atque vnam naturam conficere ex se.
Sed caput esse quasi, & dominari in corpore toto
Consilium, quod nos animum, mentémque vocamus:
Idque situm media regione in pectoris hæret.
Hic exsultat enim pauor, ac metus: hæc loca circùm
Lætitiæ mulcent: hîc ergo mens, animúsque'st.
Cetera pars animæ per totum diſsita corpus
Paret: & ad numen mentis, moménque mouetur:
Id'que sibi solum per se sapit, & sibi gaudet:
Cum neque res animam, neque corpus commouet vlla.
Et quasi, cum caput, aut oculus tentante dolore
Læditur in nobis, non omni concruciamur
Corpore: sic animus nonnunquam læditur ipse:
Lætitiáque viget: cum cetera pars animai
Per membra, atque artus nulla nouitate cietur.

Verùm vbi vehementi magis est commota metu mẽs:
Consentire animam totam per membra videmus:
Sudores itaque, & pallorem existere toto
Corpore, & infringi linguam, vocémque aboriri:
Caligare oculos, sonere aureis succidere artus.
Denique concidere ex animi terrore videmus
Sæpe homines, facile vt quiuis hinc noscere possit,
Esse animam cum animo coniunctã, quæ cum animi vi
Percussa'st, extrà corpus propellit, & icit.
Hæc eadem ratio naturam animi, atque animaï
Corpoream docet esse. vbi enim propellere membra:
Conripere ex somno corpus, mutaréque voltum:
Atque hominem totum regere ac versare videtur:
(Quorum nil fieri sine tactu posse videmus,
Nec tactum porrò sine corpore) nónne fatendum'st
Corporea natura animum constare, animámque?
Præterea pariter fungi cum corpore, & vnà
Consentire animum nobis in corpore cernis.
Si minus offendit vitam vis horrida leti
Ossibus ac neruis disclusis intus adacta:
Attamen insequitur languor, terræque petitus
Suauis, & in terra mentis qui gignitur æstus,
Interdúmque quasi exsurgendi incerta voluntas.
Ergo corpoream naturam animi esse necesse'st,
Corporeis quoniam telis, ictúque laborat.

NVNC ANIMVM ATQVE ANIMAM, &c.] nunc docere incipit inter animum, & animam quid intersit. vult autem animum esse mentem, & consilium, & rationem, ciúsque domicilium esse in medio pectore: animam autem per totum corpus esse fusam: sed non dissimulabo in cod. Vatic. scriptũ esse *conuincta teneri.* HIC EXVLT. ENIM] hoc Lucret. argumentum valde est imbecillũ. in pectore versantur & exsultãt animi motus atq; affectus: ergo in pectore animus locatus est. Idẽ inf. ex eo quòd animus perturbetur affectibus: curis, luctu, metu contabescat: ira exardescat: lætitia exsultet, colligit esse mortalẽ. Sed hoc refellitur à M. Tull. lib. 1. Tusc. vt suo loco dicemus. AD NVMEN MENT. MOMENQVE] ad nutũ, & momẽtum, seu motũ, & quasi ῥοπὴν mentis. ET QVASI CVM CAPVT] id est

Et queadmodum. VERVM VBI VEHEM.] idē de quauis alia magna perturbatione ſentiendū, vt de amore, de ira, de mærore, atque angore. in nomine *vehementi*, duæ ſyllabæ prima & ſecunda pro vna habētur: aut anapæſtus eſt pro ſpōdeo, ſeu dactylo. SVDORES ITAQVE ET PALI.] ſic reſtitui ſecutus cod. manuſcr. INFRINGI LING.] debilitari, titubare. ABORIRI] intercludi, intermori. SONERE] tinnire. Sónere antiquum à ſono is it. Nonius *à ſonit, ſónere*. Lucr. lib. 3. *Caligare oculos, ſonere aureis, ſuccidere artus*. Accius Neopt. *Atq; adeò valuas ſonere ſenſi regias*. lege cetera apud Non. vtitur eodem verbo idem Lucret. infrà eod. lib. *Scire licet non ſincerū ſónere, atque ſubeſſe Cæcum aliquem cordi ſtimulum*. lege & Priſcianum lib. 8.

SVCCID. ART.] Plaut. Curcul. *tenebræ oboriuntur, genua ſuccidunt*. EX ANIMI TERRORE] ex terrore animi. non eſt enim legendum exanimi coniunctim. PERCVSSA EST] ſic habent libri manuſcripti, & plerique typis impreſsi, quos ſequor, quanuis apud Nonium in verbo *icit*, legatur, *Perculſa eſt*. EXIN CORPVS PROPELLIT, ET ICIT.] ſic reperi ſcriptum in libr. manuſcr. quibuſcum conſentiunt Pariſien. & Veneti antiquiores. atque hanc ſcripturam agnoſcit Priſcianus lib. 10 apud Nonium autem legitur: *exinde propellit corpus & icit. icit* autem, id eſt verberat, & percutit. CORPOREAM DOCET ESSE] ſic Epic. apud Laërt. ὥστε οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν, ματαιάζουσιν. οὐδὲν γὰρ ἐδύνατο ποιεῖν οὐδὲ πάσχειν, εἰ ἦν τοιαύτη τις. id eſt, Quare qui animum incorporeum eſſe dicunt, inanes ſunt. nihil enim neque facere, neque pati poſſet, ſi talis eſſet. Sed Epicurus ipſe inanis eſt: meliúſque & verius, qui animum incorporeum eſſe putarunt, vt Plato. Itaque quanuis antiquiores Philoſophi omnes, vt teſtatur Ariſtoteles lib. 1. de animo, ψυχὴν finierint ac terminarint ferè tribus, κινήσει, αἰσθήσει, ἀσωμάτῳ, id eſt motu, ſenſu, incorporeo: meritò reprehenduntur & qui animum moueri, aut agitationem eſſe, & qui eum ex quattuor elementis conſtare dixerunt, vt res omneis ſentire poſsit. Verùm quòd ait Lucret. ex vehementi animi motu totam animam in corpore pari motu affici: ex quo exiſtere in corpore pallorem, ſudorem, linguæ hæſitantiam, & ſimilia: hi motus omnes non ſunt animi, ſeu mentis, ſed earum animi partium, quæ ſunt quidem rationis & conſilij expertes, ratione autem & conſilio regi poſſunt. qualia ſunt τὸ ἐπιθυμητικὸν, καὶ ὀργιστικόν. VBI ENIM PROPELLERE] ſic argumentatur Lucretius: animus & anima corpus propellere, atque immutare vultum poſſunt. at impulſio nō fit ſine tactu, neq; tactus ſine corpore: ergo animus & anima corporea natura ſunt prædita. NEC TACTVM PORRO] ſup. lib. 1. *Tangere enim & tangi, niſi corpus, nulla poteſt res*. FVNGI] pati, vt ſup. lib. 1. *At facere, & fungi, niſi corpus, nulla poteſt res*. CONSENTIRE] συμπάσχειν, vt ſup. SI MINVS OFFENDIT, &c.] hunc verſum & quattuor deinceps ſequenteis non puto eſſe τοῦ ποιητοῦ: ſed eius qui putauerit aliquid deeſſe, cum re vera, ſi diligenter attendas, nihil deſideretur his quinque verſibus ſublatis. Hoc enim dicit Lucretius. Præterea vides animum pariter cum corpore perpeti, & ſentire vnà nobiſcum, ſi quid corpori acciderit. Ergo corporea animi eſt natura, quandoquidem malorum corporeorum eſt particeps. Adde quod hic pri-

mus versus non satis aptè connectitur cum superiore. adde quòd elocutio non sincerum sonat, neque olet lucernam Lucretianam. Postremò illud *intus adacta*, non videtur Latine dictũ. intro enim adigere Latine diceremus, non intus: quanuis idem intus pro intro interdum vsurpare videatur. INTVS ADACTA] si legeremus *subter adacta*, effugeremus barbarismum. TERRAEQVE PETITVS SVAVIS] dum ij quibus ægrè est, terrã cupidè petunt, id est in terra decumbere cupiunt. non possunt enim ij quibus aliqua valetudinis perturbatio desubito accidit, recti stare, sed coguntur decumbere, & iacere. ET IN TERRA MENTIS] sic habent quattuor libri manuscripti: Florentini autem, *& in terra mitis*. omnino horum verborum, cuiuscunque sint, sententia obscura est, nisi forte hæc sit. & insequitur suauis terræ petitus, & mentis æstus, id est conturbatio, quæ sit in terra, ægro illo in terram sensim collapso. quòd si quis malit legi, *mitis*, mitẽ æstum intelligemus, non lethalem, neque pestiferum. ET INTERDVM EXSVRG.] id est & interdum deliberatio, seu dubitatio vtrùm exsurgat, an etiam iaceat. sed quid est quod in his versib. explicandis operam ponamus cum sint nothi, seu spurii?

Is tibi nunc animus quali sit corpore, & vnde
Constiterit, pergam rationem reddere dictis.
Principiò esse aio persubtilem, atque minutis
Perquàm corporibus factum constare. id ita esse
Hinc licet aduertas animum, vt pernoscere posis.
Nil adeò fieri celeri ratione videtur,
Quàm si mens fieri proponit, & inchoat ipsa.
Ocyus ergo animus, quàm res se perciet vlla,
Ante oculos quarum in promtu natura videtur.
At quod mobile tantopere'st, constare rotundis
Perquàm seminibus debet, perquámque minutis:
Momine vti paruo posint impulsa moueri.
Nanque mouetur aqua, & tantillo momine flutat:
Quippe volubilibus, paruísque creata figuris.
At contrà mellis constantior est natura,
Et pigri latices magis, & cunctantior actus:
Hæret enim inter se magis omnis materiaï
Copia: nimirum quia non tam læuibus extat
Corporibus, neque tam subtilibus, atque rotundis.
Nanque papaueris, aura potest suspensa, leuísque

Cogere, vt ab summo tibi diffluat altus aceruus.
At contrà lapidum coniectum, spiclorúmque
Nenu potest. igitur paruißima corpora quanto,
Et læuißima sunt, ita mobilitate fruuntur.
At contrà quo quæque magis cum pondere magno,
Asperáque inueniuntur, eo stabilita magis sunt.
Nunc igitur, quoniam est animi natura reperta
Mobilis egregiè: perquàm constare necesse'st
Corporibus paruis, & læuibus, atque rotundis.
Quæ tibi cognita res in multis, ô bone, rebus
Vtilis inuenietur, & opportuna cluebit.

ET VNDE] ex quibus primordiis. PERSVBTILEM] sic Epicurus. *ἡ ψυχὴ λεπτομερὲς σῶμα, καὶ λεπτομερεστάτοις σώμασι σύγκειται*: id est animus corpus est tenuissimarum partium, & ex tenuissimarum partium corporibus conflatum. Idem *ἡ ψυχὴ σῶμα ἐστὶ λεπτομερὲς παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρεσπαρμένον*: id est anima corpus est tenuissimis partibus præditum, per totam animantis massam diffusum. OCYVS ERGO ANIMVS] vult Lucretius cum Epicuro animum esse mobilissimum quiddam, atque à se moueri: quod autem ita mobile est, necessariò constare ex primordiis minutissimis, læuissimis, & rotundissimis. Etiam Plato dicebat animum à se moueri, & esse mobilissimum: & Pythagorei sic animum definiebant, numerum seipsum mouentem. Sed Aristoteles lib. I. de animo eos refellit, qui animum à se moueri volunt, negátque omnino animum moueri: ex quo efficitur, neque à seipso moueri: docétque non esse necessarium, si anima sit principium motus, eam quoque moueri: sed cõtrà ipsam quidem esse immobilem, cur autem corpus moueatur, esse causam. ANTE OCVLOS QVARVM] sic legendum, non *quorum*, vt est in lib. vulgatis. nam hæc est verborum structura. animus ocyus se perciet, id est permouet, quàm res vlla earum rerũ, quæ cernũtur. CONSTARE ROTVNDIS, &c.] sic Epicur. *Καὶ ἐξ ἀτόμων αὐτὴν συγκεῖσθαι λειοτάτων, καὶ στρογγυλοτάτων πολλῷ τινι διαφερουσῶν τῶν τοῦ πυρός*: id est & eam ex atomis constare læuissimis & rotundissimis, & ignis atomos rotũditate longe superantibus. MOMINE VTI PARVO] paruo momento. FLVTAT] sic habent libri manu scripti, quibuscum consentiunt Parisienses, & vtrique Aldini. flutat autem positum puto pro fluitat. alij habent, *fluctat*. ET CVNCTANTIOR ACTVS] & tardior cursus, seu fluxus. tralatio est ab iis, quæ aguntur. NANQVE PAPAVERIS, AVRA P.] non video cur antiquã scripturam vel Marullus immutare debuerit, si verum est ab eo esse immutatam & corruptam, vel ego sequi non debuerim. Quanuis enim ea quam habent libri Florentiæ impressi, sit speciosa, *Nam pappos minima aura potest, &c.* antiqua tamen, quæ reperitur etiam

in aliis impresis, sententiam continet non absurdam. est autem hic ordo verborum. nanque aura parua, & leuis, cogere potest, vt altus papaueris aceruus tibi ex imo diffluat. pappi autem, si quis forte scripturam Florentinam malit, sunt carduorum flores. qua voce vtitur infra Lucret. Ne hoc quidem reticebo, in quibusdam libris scriptum esse: N*anque papauerum, &c.* SVSPENSA] aura suspensa, id est placida, lenis, silens: & ita Nonius Marcell. Terent. Phorm. *hæc vbi ego audiui, ad fores suspenso gradu ire perrexi.* LAPID. CONIECTVM] id est aceruum lapidum: lapides in vnum locũ coniectos. quidam viri docti legunt, *lapidum conlectum.* ego nihil muto. SPICLORVMQVE] spiculorum, telorum. NENV POTEST] id est non potest. sic autem habent lib. manuscripti: neque dubium est, quin hæc scriptura recta sit. *Nenu* enim dixerunt veteres pro non, vt notat Nonius: citátque testem Lucillium lib. 30. *Sed tamen hoc dicas, quid id est, nisi nenu molestum est.* & Varronem. epist. ad Fusium. *Si hodie nenu venis, cras quidem venies, &c.* Idem Lucr. lib. 4. *Nenu queunt rapidi contrà constare leones.* ITA MOBILITATE] aduerte animum ad hoc loquendi genus, quanto paruissima & leuissima sunt, ita mobilitate fruuntur, seu ita mobilitata feruntur: quæ posterior scriptura ex cod. Vatic. & lib. Memmij, elici potest: in quibus legitur *mobilitate feruntur.* quanto ita, pro quanto tantùm. sic sup. lib. 2. *Et quàm quicque magis, &c. Atque potestates, ita pluria, seu plurima, &c.* sed non disimulabo me scriptum reperisse in cod. Bert. *paruißima corpora perquàm.* in Vaticano *proquàm.* AT CONTRA QVO QVAEQVE MAGIS] sic legendum, non quæcunque magis, vt est in vulgatis.

Hæc quoque res etiam naturam deliquat eius,
Quàm tenui constet textura: quámque loco se
Contineat paruo, si poßit conglomerari,
Quòd simul atque hominem leti secura quies est
Indepta: atque animi natura, animæ que receßit:
Nil ibi limatum de toto corpore cernas
Ad speciem, nihil ad pondus: mors omnia præstat,
Vitalem præter sensum, calidúmque vaporem.
Ergo animam totam perparuis esse necessè st
Seminibus nexam per venas, viscera, neruos:
Quatinus omnis vbi è toto iam corpore ceßit:
Extima membrorum circumcæsura tamen se
Incolumem præstat: nec desit ponderis hilum.
Quod genus est, bacchi cum flos euanuit, aut cum
Spiritus vnguenti suauis diffugit in auras:

Aut aliquo cum iam ſuccus de corpore ceßit:
Nil oculis tamen eſſe minor res ipſa videtur
Propterea, neque detractum de pondere quicquam:
Nimirum, quia multa, minutáque ſemina ſuccos
Efficiunt, & odorem in toto corpore rerum.
Quare etiam atque etiam mentis naturam, animǽque
Scire licet perquàm pauxillis eſſe creatam
Seminibus, quoniam fugiens nil ponderis aufert.

DELIQVAT] declarat, vt ſup. lib. 1. *plus in ſe corporum ineſſe Deliquat.* SI POSSET CONGLOMERARI] cũ duo libri veteres haberẽt, *ſe poßit,* ſuſpicatus ſum librarium tranſpoſuiſſe vocaleis e. & i. & ſcripſiſſe *ſe poßit,* pro *ſi poſſet.* quam puto veram eſſe ſcripturam. *ſi poſſet conglomerari* autem: hoc eſt, ſi poſſet in vnam maſſam, in vnam molem, & in vnum quaſi glomerem cogi, & conduci. INDEPTA] indipiſcor verbum compoſitum ex ſimplici *apiſcor*, & propoſitione *in.* interponitur *d.* NIL IBI LIMATVM] nihil demtum, nihil detractum, detritum, deminutum. ſic autem videtur legendũ potius, quàm, vt vulgò, *libatum.* M. Tull. epiſt. lib. 3. *Etſi de tua prolixa, beneficáq; natura, limabit aliquid poſterior annus*: *limabit*: id eſt deminuet. Si quis tamen legi malet, *libratum*, vt aſſumta præpoſitione *de*, fiat *delibratũ*, non pugnabo: quin magnopere probabo. MORS OMNIA PRAESTAT] id eſt mors omnia relinquit integra. QVATINVS] quoniam.

EXTIMA MEMBROR. CIRC. CAES.] extrema circum cæſura, id eſt extremitas, ἐπιφάνεια, ſummus cortex. denique circum cæſura eſt περικοπή. hunc verſum profert Priſcian. Idem Lucret. lib. 4. repetit. QVOD GENVS EST] id eſt quale eſt, vel cuius generis eſt: vt ſup. lib. 2. *Quod genus è noſtro cum miſſus corpore ſanguis, &c.* oſtendit à ſimili animum minutis admodum primordiis conſtare, quia quemadmodum cum odor vini aut vnguẽti euanuit, vinum aut vnguentum nihilo minus eſt ad ſpeciem atque ad aſpectum: ita poſtquàm animus exceſsit è corpore, ipſa extrema corporis cęſura nulla ex parte videtur deminuta. BACCHI CVM FLOS] per florem Bacchi fortaſſe vuam labruſcæ ſignificat: quam œnanthen appellant Græci: de qua ſic Plin. lib. 20. cap. 11. *odor idem ei, qui germinantibus vuis, atque inde nomen.* idem lib. 12. cap. vlt. *eodem & œnanthe pertinet. Eſt autem vitis labruſcæ vua. colligitur cum floret, id eſt cum optime olet.* alij ſimpliciter de odore vini dictum volunt.

Nec tamen hæc ſimplex nobis natura putandá'ſt.
Tenuis enim quædam moribundos deſerit aura
Miſta vapore: vapor porrò trahit aëra ſecum:
Nec calor eſt quiſquam, cui non ſit miſtus & aër.

Rara quòd eius enim constat natura, necesse'st
Aëris inter eum primordia multa cieri.
Iam triplex animi'st igitur natura reperta.
Nec tamen hæc sat sunt ad sensum cuncta creandum:
Nil horum quoniam recipit mens, posse creare
Sensiferos motus, quædam qui mente volutent.
Quarta quoque his igitur quædam natura necesse'st
Attribuatur. ea'st omnino nominis expers:
Qua neque mobilius quicquam, neque tenuius extat:
Nec magis è paruis, aut læuibus ex elementis,
Sensiferos motus quæ didit prima per artus.
Prima cietur enim paruis perfecta figuris:
Inde calor motus, & venti cæca potestas
Accipit: inde aër: inde omnia mobilitantur:
Concutitur tum sanguis, viscera persentiscunt
Omnia: postremis datur ossibus, atque medullis
Siue voluptas est, siue'st contrarius ardor.
Nec temere huc dolor vsque potest penetrare, neque acre
Permanare malum, quin omnia perturbentur:
Vsque adeò, vt vitæ desit locus, atque animäi
Diffugiant partes per caulas corporis omneis.
Sed plerunque fit in summo quasi corpore finis
Motibus, hanc ob rem vitam retinere valemus.

TENVIS ENIM QVAEDAM] primus pes huius versus est proceleumaticus pro dactylo, vt apud Virgil. lib. 5. Æneid. *Genua labant:* nisi dicamus, u, esse hoc loco consonantem. sic iterum apud Lucret. lib. 4. in extr. *Tenue, locis quia non potis est affigere adhæsum.* & hoc libro. *Nec nebulam noctu, nec aranei tenuia fila:* & sæpe alibi. Incipit nunc docere animum constare ex vento tenui, vapore, aëre, & natura quadã nominis experte, qua nihil quicquam subtilius, nihil tenuius excogitari potest. MVLTA CIERI] sic coniecit legendum esse Adr. Turnebus, cum scriptum reperisset in cod. Bertiniano *multáque ri.* quam coniecturam magnopere probo. nam ex *cieri* factum *ceri:* ex *ceri queri.* NIL HORVM QVONIAM, &c.] id est, quoniã mens, seu ratio animi non recipit, seu non approbat, quicquam horum triũ posse sensiferos motus creare: qui motus res aliquas cogitare, & volutare queant. reperitur autem hæc scriptura in cod. Florentinis duntaxat. MEN-

TE

TE VOLVTENT.] ſic Lucill. *Hæc tu me inſimulas? non antè in corde volutas?* & Virg. lib. 4. *Sic adeò inſiſtit, ſecúmque ita corde volutat.* & lib. 6. *Atque hæc ipſe ſuo triſti cum corde volutat.* & Plautus Captiuis. *Quanto in pectore hanc rem meo magis voluto, tanto mihi ægritudo auctior eſt in animo.* QVARTA QVOQVE HIS IGITVR] quoniã tria illa ſuperiora ſenſiferos motus creare non poſſunt, qui quædam cogitent, quarta eis quædam natura addatur neceſſe eſt: qua addita, ſuis iam ſit omnibus partibus animi natura abſoluta, atque perfecta. Sic M. Tull. lib. 1. Tuſcul. quæſt. de Ariſtot. *Quintum genus adhibet vacans nomine, & ſic ipſum animum ἐντελέχειαν appellat nouo nomine, quaſi quandam continuatam motionem, & perennem.* quo tamen loco reprehenditur M. Tull. à doctis, qui putarit ἐντελέχειαν eſſe motionem, cum & ἐντελέχεια ſignificet perfectionem quãdam, ſiue functionem, ſiue actum, & Ariſtoteles perſpicue dicat animum mouere quidem, ſed nõ moueri. INDE CALOR MOTVS] ſume verbũ accipit, vt ſit, inde, id eſt ab hac quarta natura, calor motus accipit. nã motus eſt numeri multitudinis, accuſandi caſus. CONTRARIVS ARDOR] dolorem ſignificat, ſi locus emendatus eſt: ſed videtur legendum, *ægror*, ſeu *angor*. CONCVTITVR TVM SANGVIS, VISC. PERS.] ſecutus ſum codices manuſcr. & quoſdam vulgatos. quidam tamen ſic legi volunt: *Tum quatitur ſanguis, tum viſc. perſ.* VSQVE ADEO, VT VITAE DESIT LOC.] cum reperiſſem ſcriptum in libr. manuſcript. *deſit* non *deſit*, *diffugiant*, non *diffugiunt*, ſcripturam veterem adiuui repoſita particula, vt, poſt vocem *adeò*. SED PLERVNQVE] ſed plerunque (inquit) motus ſenſiferi, & vitales interrũpuntur nõ in oſsibus, & medullis, ſed in ſummo quaſi corpore: quod cũ ita ſit, tum nõ moritur animans, ſed breui tẽpore, aut certe aliquãdo conualeſcit.

Nunc ea quo pacto inter ſeſe miſta, quibúſque
Comta modis vigeant, rationem reddere auentem
Abſtrahit inuitum patrij ſermonis egeſtas.
Sed tamen, vt potero ſummatim attingere, tangam.
Inter enim curſant primordia principiorum
Motibus inter ſe, nihil vt ſecernier vnum
Poßit, nec ſpatio fieri diuiſa poteſtas:
Sed quaſi multæ vis vnius corporis extant.
Quod genus in quouis animantum viſcere volgò,
Eſt odor, & quidam calor, & ſapor: & tamen ex his
Omnibus eſt vnum perfectum corporis augmen:
Sic calor, atque aër, & venti cæca poteſtas
Miſta creant vnam naturam, & mobilis illa
Vis, initum motus ab ſe quæ diuidit ollis:

Sensifer vnde oritur primùm per viscera motus.
Nam penitus prorsum latet hæc natura, subéstque:
Nec magis hac infrà quicquam est in corpore nostro:
Atque animá'st animæ proporro totius ipsa.
Quod genus in nostris membris, & corpore toto
Mista latens animi vis est, animǽque potestas,
Corporibus quia de paruis, paucísque creata'st.
Sic tibi nominis hæc expers vis, facta minutis
Corporibus latet: atque animäi totius ipsa
Proporro'st anima, & dominatur corpore toto.
Consimili ratione necesse'st ventus, & äër,
Et calor inter se vigeant commista per artus:
Atque alijs aliud subsit magis, emineátque,
Vt quiddam fieri videatur de omnibus vnum:
Ne calor, ac ventus seorsum, seorsúmque potestas
Aëris interimant sensum, diductáque soluant.

NVNC EA QVO PACTO] nunc docere meditatur quo pacto quattuor illa inter se mista sint. QVIBVSQVE COMTA MODIS] quidam legendum putant *Iuncta modis*, & item lib. 4. vbi legitur, *Et quibus è rebus cum corpore comta vigeret.* REDDERE AVENTEM] reddere cupientem. libri manuscr. *reddere habentem*, quod iccircò notaui, vt meminerit lector, quod eum iam antè admonui, b. pro u. & contrà u pro b. à scriptoribus illis librariis peruerse esse scribi solitum. ABSTRAHIT INVITVM PATRII] sic sup. lib. I. *Propter egestatem linguæ & rerũ nouitatem.* INTER ENIM CVRSANT] id est primordia ex quibus constat animus, inter se intercursant mutuis motibus, ita vt nullum ab altero distingui, aut secerni possit, neque vllo interuallo separari. SED QVASI MVLTAE VIS] sed sunt veluti multæ potestates in vnum corpus coactæ & coagmentatæ. secutus sum autem in hoc loco restituendo codicum manuscriptorum auctoritatem. sic sup. vsus est nomine *vis* numero multitudinis lib. 2. *Et quàm quicque magis multas vis posidet in se.* QVOD GENVS] quemadmodum, cuius generis, οἷον. QVIDAM CALOR] aliàs quidam color. MOBILIS ILLA VIS] quarta illa natura nominis expers. INITVM MOTVS QVAE] quæ tribuit, & impartitur ceteris partibus motus initium, seu introitum. in nonnullis libris legitur *initium*: quod si cui magis placeat, i & u coeunt in vnam syllabam. NEC MAGIS HAC INFRA] si hic versus Lucretianus est, sententia eius hæc videtur esse: nec quicquam interius est hac natura in corpore nostro: nihil magis abstrusum: nihil magis recondi-

tum.quidam legi volunt *intrà*. ATQVE ANIMA EST ANIMAE] ita hæc quarta natura ceteris præſtat tenuitate, ſubtilitate, mobilitate, & ſimilibus, vt ſit quodammodo animæ totius anima. PROPORRO] id eſt productè, longè. ATQVE ANIMAI TOTIVS IPSA, &c.] ſic reſtitui ex auctoritate codicum manuſcript. adhibita tamen facili, & illuſtri coniectura. nam cum in aliis duobus reperiſſem ſcriptum: *atque animæ quaſi totius ipſa Proporro eſt anima*: in aliis: *atque animæ totius* ſine voce *quaſi*, ſuſpicatus ſum à Lucretio ſcriptum eſſe *animaï*, deinde cum ex *animaï* factum eſſet *animæ* culpa librariorum, ab aliquo ſtudioſo adiectum, *quaſi*, vt verſum perficeret. SVBSIT MAGIS, EMINEATQVE] aliud magis ſubſit aliis, aliúdq; magis emineat aliis. ſubeſſe & eminere dixit latino ſermone, quod Græci ὑφίςαϭζ, κ̀ ἐπιπολάζειν. DE OMNIBVS] ſic legendum potius, quàm *ab omnibus*. NE CALOR AC VENTVS] lib. manuſcripti habent *vi calor*, quam ſcripturam ſi recipimus, accipiendum *ni* pro *ne*.

Eſt etiam calor ille animo, quem ſumit in ira:
Cum ferueſcit, & ex oculis micat acrius ardor.
Eſt & frigida multa comes formidinis aura:
Quæ ciet horrorem in membris, & concitat artus.
Eſt etiam quoque pacati ſtatus aëris ille,
Pectore tranquillo qui fit, voltúque ſereno.
Sed calidi plus eſt illis, quibus acria corda,
Iracundáque mens facile efferueſcit in ira:
Quo genere in primis vis eſt violenta leonum:
Pectora qui fremitu rumpunt plerunque gementes:
Nec capere irarum fluctus in pectore poſſunt.
At ventoſa magis ceruorum frigida mens eſt:
Et gelidas citius per viſcera concitat auras:
Quæ tremulum faciunt membris exiſtere motum.
At natura boum placido magis aëre viuit:
Nec nimis iraï fax vnquam ſubdita percit
Fumida ſuffundens cæcæ caliginis vmbras:
Nec gelidis torpet telis perfixa pauoris:
Inter vtroſque ſita'ſt, ceruos, ſæuóſque leones.
Sic hominum genus eſt, quamuis doctrina politos
Conſtituat pariter quoſdam, tamen illa relinquit
Naturæ cuiuſque animæ veſtigia prima,

Nec radicitus euelli mala posse putandum'st,
Quin proclivius hic iras decurrat ad acreis:
Ille metu citius paullo tentetur: at ille
Tertius accipiat quædam clementius æquo.
Inq; aliis rebus multis differre necesse'st
Naturas hominum varias, moresque sequaces.
Quorum ego nunc nequeo cæcas exponere causas:
Nec reperire figurarum tot nomina, quot sunt
Principiis: vnde hæc oritur variantia rerum.
Illud in his rebus video firmare potesse,
Vsqueadeò naturarum vestigia linqui
Paruula, quæ nequeat ratio depellere dictis,
Vt nihil impediat dignam Diis degere vitam.
Hæc igitur natura tenetur corpore ab omni:
Ipsáque corporis est custos, & causa salutis.
Nam communibus inter se radicibus hærent:
Nec sine pernicie diuelli posse videntur.
Quod genus è turis glebis euellere odorem
Haud facile est, quin intereat natura quoque eius:
Sic animi, atque animæ naturam corpore toto
Extrahere haud facile est, quin omnia dissoluantur:
Implexis ita principiis ab origine prima
Inter se fiunt consorti prædita vita:
Nec sine vi quicquam alterius sibi posse videtur
Corporis, atque animi seorsum sentire potestas:
Sed communibus inter eos conflatur vtrinque
Motibus accensus nobis per viscera sensus.

ET EX OCVLIS MICAT] ardor oculorum iram significat. Hom. ἰλ. α. μένεος δ' μέγα φρένες ἀμφὶ μέλαιναι Πίμπλαντ', ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐσκειν. IRARVM FLVCTVS] Catull. carmine de Pelei & Thet. nupt. *Prospicit & magnis curarum fluctuat vndis.* Virgil. Æneid. 4. *magnóque irarũ fluctuat æstu.* SIC HOMINVM GENVS EST] significat naturæ vitia nõ posse doctrina funditus extirpari: ita tamen doctrina, studio & diligentia minui, & leuari posse, vt nihil vetet quo minus sapiens beatè viuat, & homo

inter homines Deus quidam esse videatur. CAECAS] obscuras. VARIANTIA] differentia. NATVRARVM] docti quidam legi volunt, *naturaï*. DEPELLERE DICTIS] secutus sum libros vulgatos. Nam manuscripti habent *depellere noctes*. vnde suspicor legendum *ratio depellere docta*. DIGNAM DIIS] beatam. sic Epicurus ζήσῃ δὲ ὡς θεὸς ἐν ἀνθρώποις. οὐδὲν γὰρ ἔοικε θνητῷ ζῶον ἄνθρωπος ἐν ἀθανάτοις ἀγαθοῖς: id est viues autem vt Deus inter homines. nulla enim re, mortali similis est homo in bonis immortalibus vitã agens. HAEC IGITVR NATVRA] animus ex quattuor illis naturis conflatus. NAM COMMVN. INTER SE] significat animum & corpus animantis ita inter se esse coniuncta, & colligata, vt alterum ab altero seiunctum viuere, aut esse non posit. QVOD GENVS] quemadmodum. Probat à simili neque animam à corpore animantis seiunctã, neque corpus ab animo semotum esse posse. QVIN OMNIA DISSOLVANTVR] alij legunt ita, dissoluantur, vt sit quinque syllabarum, fiatque *διαίρεσις*: alij dissoluantur sine diæresi, vt sit versus spondiacus. ego súsque, déque habeo. IMPLEXIS] implicatis. implexum compositum à præpositione in, & plexum. *Plexa* autẽ (vt docet Festus) *colligata significat ex Græco: cui nos etiam præpositionem adiicimus, cum dicimus perplexa.* NEC SINE VI QVICQVAM ALTERIVS SIBI P. V.] sic legitur hic versus in lib. vulgatis. præter Paris. & Vicet. & Venetos antiquos. in manu scriptis autem, *Nec sibi quæque sine alterius vi posse videtur*, &c. ACCENSVS NOBIS PER VISCERA SENSVS] sic sup. lib. 2. *quibu' cõuenienter Accensi seusus animantem quanque tuentur.*

Præterea corpus per se nec gignitur vnquam,
Nec crescit, nec post mortem durare videtur.
Non enim, vt humor aquæ dimittit sæpe vaporem,
Qui datus est, neque ab hac causa conuellitur ipse,
Sed manet incolumis, non, inquam, sic animaï
Discidium possunt artus perferre relicti,
Sed penitus pereunt conuolsi, cónque putrescunt:
Ex ineunte æuo sic corporis, atque animaï
Mutua vitaleis discunt contagia motus
Maternis etiam membris, aluóque reposta,
Discidium vt nequeat fieri sine peste, malóque:
Vt videas, quoniam coniuncta'st causa salutis,
Coniunctam quoque naturam consistere eorum.
Quod superest, si quis corpus sentire renutat,
Atque animam credit permistam corpore toto

Suscipere hunc motum, quem sensum nominitamus,
Vel manifestas res contra, verásque repugnat.
Quid sit enim corpus sentire quis afferet vnquam,
Si non ipsa palàm quod res dedit, ac docuit nos?
At dimissa anima corpus caret vndique sensu.
— Perdit enim quod non proprium fuit eius in æuo:
Multáque præterea perdit cum expellitur æuo.

CORPVS] corpus animatum. DIMITTIT SAEPE VAPOREM] sic lib. manuscr. & ita nonnulli typis excusi. Florentini & Lugdunenses, & Veneti recentiores, *saporem*. ego illam scripturam probo, & vaporem interpretor calorem, seu halitum calidum. DISCIDIVM] id est discisionem, ac diuulsionem, à verbo discindo. CONQVE PVTRESCVNT] & cõputrescunt. tmesis. SIC CORPORIS ATQVE ANIMAI MVTVA, &c.] ordo: sic mutua corporis, atque animæ contagia vitaleis motus discũt etiam in membris maternis reposita, & recondita. QVOD SVPEREST] Probare conatur eos errare, qui omnem sensum attribuunt animæ: corpus autem nihil sentire opinantur. RENVTAT] sic legendum, non *refutat*. nam refutare (inquit Festus) redarguere est. compositum à fando versa a littera in u. renutat autem id est negat, renuit, non vult. vt lib. 4. *Incolumis transire potest, simulacra renutant.* Horat. epist. ad Quintium. *renuit, negat atque Sabellus.* SI NON IPSA PALAM QVOD RES] codices quidem & manuscripti, & typis impressi sic habent: sed contendunt doctissimi quidam viri sic esse legendum: *Si non ipse, palàm qui res dedit, ac docuit nos?* ipse autem nempe sensus. ego nihil muto. AT DIMISSA ANIMA CORPVS, &c.] ὑποφορά, quam statim soluit. At corpus, inquit, (dicet aliquis) dimissa anima sensu caret: ergo corpus nõ sentit, sed anima. MVLTAQVE PRAETEREA, &c.] solutio obiectionis. quid mirum (inquit) vel quid tum postea? Multa etiam alia præterea amittit cũ expellitur æuo: id est cum desinit ætatem agere, & viuere. hæc mihi videtur huius loci & recta scriptura, & vera sententia. Itaque versum superiorem, vt adulterinum, delendum censeo. mouet me codex Vaticanus: à quo abest hic versus: *Multáque præterea, &c.* animaduerti enim hoc sæpe vsuuenire, vt cum adiectus esset huic poëtæ versus aliquis alienus, scriptor librarius, qui postea illud exemplum sequeretur, versum adiectum, & alienum scriberet, verum & germanum prætermitteret. Atque vt magis credas, lector erudite, hunc locum esse corruptum, docti quidam existimant hîc aliquot versus deesse, dubitántque vtrùm versus is, quem dico, sit τοῦ ποιητοῦ, nécne. sed non attendunt, quandocunque duo versus inter se proximi in eandem vocem desinunt, magno argumento esse, alterum eorum esse alienum. Cum igitur necessariò alter ex his duobus versibus foris irrepserit in alienum locum, locutionis similitudo, & sententiæ consecutio facile indicant versum, *Mul-*

Itáque præterea, &c. esse germanum Lucretianum : illum autem superiorem spurium, atque adulterinum.

Dicere porrò oculos nullam rem cernere posse:
Sed per eos animum, vt foribus spectare reclusis,
Difficile est, contrà cum sensus dicat eorum:
Sensus enim trahit, atque acies detrudit ad ipsas,
Fulgida præsertim cum cernere sæpe nequimus,
Lumina luminibus quia nobis præpediuntur:
Quod foribus non fit. neque enim, quà cernimus ipsi,
Ostia suscipiunt vllum reclusa laborem.
Præterea si pro foribus sunt lumina nostra:
Iam magis exemtis oculis debere videtur
Cernere res animus sublatis postibus ipsis.
Illud in his rebus nequaquam sumere possis,
Democriti quod sancta viri sententia ponit,
Corporis atque animi primordia singula primis
Adposita alternis variare, ac nectere membra.
Nam cùm multo sunt animäi elementa minora,
Quàm quibus & corpus nobis, & viscera constant,
Tùm numero quoque concedunt, & rara per artus
Dissita sunt, duntaxat vt hoc promittere possis,
Quantula prima queant nobis iniecta ciere
Corpora sensiferos motus in corpore, tanta
Interualla tenere exordia prima animäi.
Nam neque pulueris interdum sentimus adhæsum
Corpore, nec membris incussam sidere cretam,
Nec nebulam noctu, neque aranei tenuia fila
Obuia sentimus, quando obretimur euntes:
Nec supra caput eiusdem cecidisse vietam
Vestem, nec plumas auium, pappósque volanteis,
Qui nimia leuitate cadunt plerunque grauatim.
Nec repentis itum cuiusuis cunque animantis
Sentimus, nec priua pedum vestigia quæque,

Corpore quæ in nostro culices, & cetera ponunt.
Vsqueadeò prius est in nobis multa ciendum
Semina, corporibus nostris immista per artus,
Quàm primordia sentiscant concussa animaï,
Et quàm interuallis tantis tuditantia poßint
Concursare, coïre, & dissultare vicißim.

DICERE PORRO OCVLOS, &c.] refellit eorum sententiam, qui dicebant, mentem videre, mentem audire, &c. notum illud Heracliti νοῦς ὁρῇ, νοῦς ἀκούει. mens videt, mẽs audit. Idem videtur sensisse M. Tull. sic enim ille lib. I. Tuscul. *Nos enim ne nunc quidem cernimus ea, quæ videmus. Neque enim vllus sensus est in corpore, sed vt non solùm physici docent, verùm etiam medici, qui ista aperta, & patefacta viderunt: viæ quasi sunt ad oculos, ad aureis, ad nareis à sede animi perforatæ, &c.* CONTRA CVM SENSVS DICAT] sic legendum vel codicibus omnibus reclamantibus: in quibus vel scriptum, vel impressum est: *contrà cum sensus ducat.* quam scripturam quid est quòd accuratius refellere coner, cum id sentiat Lucretius, quod Epicurus Græcè dicere solebat, ἀντιμαρτυρεῖν, seu ἀντιμάχεσθαι; præterea latinè dicimus *contrà dicere*: *contrà ducere* non item. SENSVS ENIM TRAHIT, &c.] hunc versum delendum censeo. nam primùm superuacaneus est, eóque sublato de sentẽtia nihil deperit: immò planior, atque illustrior est, vt statim ostendam: deinde falsum est, quod per eum significatur, & ab Epicureis decretis abhorret: postremò loquendi genus inelegans atque adeò inquinatum est. LVMINA LVMINIBVS, &c.] quia oculi nobis præpediuntur obiecto lumine, & splendore, præsertim acriore: cuius rei causam explicat lib. 4. ibi. *Splendida porrò oculi fugitant, &c.* QVOD FORIBVS NON FIT] hoc sentit hoc loco Lucretius. res splendidas intueri nequimus, propterea quia oculi nobis præpediuntur à lumine externo acriore, quàm vt ferre posint: quod non fieret, si solus animus cerneret, & oculi essent tanquam fores, aut fenestræ, per quas cerneret: cum experiamur, si per fenestram, aut ianuam aliquam apertam & patentem aspiciamus, nihil eam laborare. QVA] aduerbium per locum. ILLVD IN HIS REBVS, &c.] docet errare Democritum, qui singula animi primordia, singulis corporis seminibus apposita esse dicat. DEMOCRITI QVOD SANCTA VIRI] Democriti sentẽtia, periphrasis: id est Democritus. sic Horat. saty. 2. lib. I. *macte Virtute esto, inquit sententia dia Catonis*, id est Cato. cuius circũlocutionis, si plura exẽpla quæris petito ex commentariis nostris in Horat. Porro autem hic Lucretij versus iteratur lib. 5. QVAM QVIBVS] id est quàm ea elemẽta, ex quibus corpus nustrum constat. NVMERO QVOQVE CONCED.] numero cedunt, inferiora sunt: id est pauciora sunt. PROMITTERE] id est affirmare. Horat. saty. 4. lib. I. *quod vitium procul absore chartis, Atque animo prius vt si quid promittere de me Possum aliud, verè promitto.* QVANTVLA PRIMA QVEANT, &c.] hoc dicit. vt hoc duntaxat affirmare posis, prima

ma corpora animæ tantùm ſpatij occupare, & tam latè in corpore eſſe diſſeminata, quanto ſpatio, quantóque numero prima illa corpora nobis iniecta poſsint in noſtro corpore motus ſenſiferos excitare. legendum fortaſſe eſt. *Quantis prima queant*, &c. *quantis* autem nempe interuallis. NAM NEQVE PVLVERIS] hoc argumento probat ſingula animi primordia non eſſe ſingulis primordiis corporis annexa, quia ſi ita eſſet, ſentiremus puluerem exiguum corpori adhærentem, cretam inſidẽtem, nebulam, araneæ telam, & ſimilia: hoc non fit: ergo, &c. ADHAESVM] adhæſum pulueris, id eſt puluerem adhærentem. profert hunc verſum Nonius in voce *adhæſus*. vſurpat Lucret. eandem vocem lib. 4. *locis quia non potis eſt adfigere adhæſum*: & lib. 6. *Suſpenſæ cum concipiunt humoris adhæſum*. crebrò autem igitur huiuſmodi nominibus verbalibus deſinentibus in us *conciliatus, commutatus, offenſus, coniectus, iniectus, adiectus, itus, initus, adactus*, & ſimil. SIDERE] inſidere, à verbo ſido, is. NEC NEBVLAM NOCTV] docti quidã legi volunt, *Nec nebulam noctis*. SVPERA] ſupra. VIETAM] languidam, *vietus* (inquit Feſtus) *languidus, ſine vi, & naturalibus viribus priuatus*. Et Donatus ad illum Terentij locum Eunu. *hic eſt vetus, vietus, veternoſus, ſenex: Vietus, mollis, flaccidus, & flexibilis corpore. vnde & vimina, & vimenta, & vites, & vietores dicuntur, & viere religare dicitur, quia virgis vietis magis religare quidlibet poſſumus. Lucretius araneæ dixit vietam veſtem: id eſt putri mollitia præditam.*

PAPPOSQVE VOLANTEIS] profert hunc verſum Feſtus in voce *pappi*, & docet pappos eſſe carduorum flores. GRAVATIM] id eſt grauatè, ob nimiam leuitatem grauatè cadunt: id eſt ægrè, & vix cadere poſſunt. ITVM] inceſſum. PRIVA] priuata, propria, ſeu ſingula. Nã (vt docet Feſtus) *priuos, priuáſque antiqui dicebant pro ſingulis*. ob quam cauſam & priuata dicuntur, quæ vniuſcuiuſque ſunt. VSQVE ADEO PRIVS EST, &c.] ſcripturam antiquam reſtitui corruptam ab iis, quorum nominibus parco, propter ingenij gloriam: qua etiam mortui & viuunt, & viuent. ſed illi nimium licentiæ ſibi permittentes, quæ in bonis ſcriptoribus non intelligebant, ſuo arbitratu mutabant, & deprauabant, vt cum hunc verſum ita ſcriptũ reperiſſent, *Vſque adeò prius eſt in nobis multa ciendoꝫ*, &c. ſic mutarunt: *Vſque adeò prius in nobis ſunt multa cienda, &c.* præclarè & eadem ſententia manente, fateor. Sed cuius confidentiæ atque impudentiæ eſt, homines non aliunde, quàm à Lucretio, Catullo, M. Tullio, & ſimilibus ſcriptoribus Latini ſermonis ſcientiam conſecutos, illos ipſos, à quibus didicerunt, Latinè loqui docere conari? Sic igitur Lucretius locutus eſt. *Vſque adeò prius eſt in nobis multa ciendum Semina*: Illi hoc genus loquendi non probarunt ſcilicet, & ſic repoſuerũt, *Vſque adeò prius in nobis ſunt, &c.* Atqui illo potius modo Lucretius loqui ſolet, vt aliàs admonui, & ita 1. libro. *Aeternas quoniam pœnas in morte timendum*: ad quem locum plura exempla collegimus. iam quòd nonnulli libri ſcripti habent *ciendo*, hoc ciendo factum eſt ex *ciendos. ciendos*, ex *ciendoꝫ. ciendoꝫ* autem idem valebat quod *ciendom.* ſcriptores enim illi imperiti z pro m. ſcribebant in extremis nominibus. *ciendom* porrò pro *ciendum* accipiendum eſt o pro u: quod etiam ſuprà admonuimus.

Et magis est animus vitaï claustra coërcens,
Et dominantior ad vitam, quàm vis animaï.
Nam sine mente, animóque nequit residêre per artus
Temporis exiguam partem pars vlla animaï:
Sed comes insequitur facilè, & discedit in auras:
Et gelidos artus in leti frigore linquit.
At manet in vita, cui mens, animúsque remansit,
Quamuis est circùm cæsis lacer vndique membris:
Truncus, adempta anima circùm, membrísque remotis,
Viuit: & ætherias vitaleis succipit auras:
Si non omni'modis, at magna parte animaï
Priuatus, tamen in vita cunctatur, & hæret.
Vt lacerato oculo circùm si pupula mansit
Incolumis, stat cernendi viuata potestas,
Dummodo ne totum corrumpas luminis orbem:
Sed circuncidas aciem, solámque relinquas:
Id quoque enim sine pernicie confiet eorum.
At si tantula pars oculi media illa peresa'st:
Incolumis quamuis alioqui splendidus orbis:
Occidit extemplò lumen, tenebræque sequuntur.
Hoc anima, atque animus vincti sunt fœdere semper.

ET MAGIS EST ANIMVS, &c.] videtur aliter sentire Nonius, cum ita docet. *animus, quo sapimus: anima, qua viuimus.* sed non pugnant hæc inter se. NAM SINE MENTE] videtur hoc esse falsum: ídque adeò apparet ex furiosis: qui sine animo & mente: id est sine ea parte, qua sapimus, viuunt: sine anima autem neque furiosi, neque quisquam omnino viuere potest. Sed dicendum Lucretium non ita accipere animum. SED COMES INSEQ.] libri scripti habent *cumes* mendose.u pro o. OMNIMODIS] omnibus modis. VT LACERATO OCVLO] probat à simili animum vitæ esse dominum atque auctorem magis, quàm animam.

CIRCVM] πέριξ. PVPVLA] ἡ κόρη, τὸ ἐν μέσῳ μέλαν, acies qua cernimus: quæ etiam pupilla appellatur. Est autem hæc oculi pars crystallina, seu glacialis. vitreus humor autem proxime sequitur glacialem introrsum: contraria ex parte extrorsum, aqueus. vitreum humorem complectitur tunica, quæ appellatur ἀμφιβληστρον, id est rete circũdans: hanc tunica excipit ea quę dicitur vuea: quam ambit cornea membrana. VIVATA POTESTAS]

viuatus & viuidus à vi magna dicuntur (inquit Festus.) ACIEM] pupulam. ID QVOQVE ENIM SINE PERNICIE CONFIET EORVM] circumcidere aciem, quod est, detracta ea parte, quæ appellatur à Græcis κερατοειδὴς: id est cornea, solam aciem incolumem relinquere, fiet sine pernicie oculorum. *confiet* autem reposui, cum in omnibus libris *non fiet* legeretur: ab ipsa sententia ad veram scripturam veluti manu ductus. TENEBRAEQVE] cæcitas. VINCTI] sic habent libri scripti.

Nunc age, natiuos animantibus, & mortaleis
Esse animos, animásque leueis, vt noscere possis:
Conquisita diu, dulcique reperta labore
Digna tua pergam disponere carmina vita.
Tu fac vtrunque vno subiungas nomen eorum:
Atque animam, verbi causa, cum dicere pergam,
Mortalem esse docens: animum quoque dicere credas:
Quatinus est vnum inter se, coniunctáque res est.
Principiò, quoniam tenuem constare minutis
Corporibus docui, multóque minoribus esse
Principiis factam, quàm liquidus humor aquaï st,
Aut nebula, aut fumus: nam longè mobilitate
Præstat, & à tenui causa magis icta mouetur:
Quippe vbi imaginibus fumi, nebuléque mouetur:
Quod genus, in somnis sopiti vbi cernimus alta
Exhalare vapore altaria, ferréque fumum:
Nam procul hæc dubio nobis simulacra genuntur:
Nunc igitur quoniam quassatis vndique vasis
Diffluere humorem, & laticem discedere cernis:
Et nebula ac fumus quoniam discedit in auras:
Crede animam quoque diffundi, multóque perire
Ocyus, & citius dissolui corpora prima,
Cum semel omnibus è membris ablata recessit.
Quippe et enim, corpus, quod vas quasi constitit eius,
Cum cohibere nequit conquassatum ex aliqua re,
Ac rarefactum detracto sanguine venis,
Aëre quî credas posse hanc cohiberier vllo,

Corpore qui nostro rarus magis em cohibeßit?

NVNC AGE NATIVOS, &c.] Nunc aggreditur ad probandum animos, seu animas (iam enim alterutrum pro eodem vsurpatur) esse natiuos: & ita, mortaleis. Quicquid enim ortum est, necessariò aliquando interibit. ex quo illud Xenophanis, æquè impios esse, qui deos natos esse dicerent, & qui interituros. Sunt autem arguméta, quibus vtitur admodum infirma, & leuia: neque tamen possunt vlla afferri firmiora. Quòd si essent firmissima: nihil apud nos valerent tamen religione Christiana imbutos. Vetat enim pietas cùm in plerisque aliis, tùm in hoc maximè, audire Epicurum. DISPONERE] sup. lib. I. *studio disposta fideli.* TV FAC VTRVNQVE] sic habent libri manu scripti, non *Tu face*. iam quod sequitur, *vno subiungas*: si scriptura emendata est, positum pro sub vno iungas, vel *vno* dictum pro *vni*, vel legendum *vni*. PRINCIPIO QVONIAM] hoc primum argumentum est, quo ostendere conatur, animam esse mortalem. anima constat ex primis corporibus longè subtilioribus, & minoribus, quàm aqua, aut nebula, aut fumus. at aqua vase fracto, diffugit, ac diffluit: fumus, & nebula quà patet exitus, discedunt in auras: Ergo multo magis anima cum excesit è corpore, diffunditur, ac disipatur. QVIPPE VBI IMAGINIBVS FVMI, &c.] Epicurus enim neque cerni quicquam, neque cogitari, neque somniari putabat sine imaginibus. Quippe vbi: id est *quippe quia*. VBI CERNIMVS] cernimus in somniis: id est cernere videmur. GENVNTVR] sic legendum, non *geruntur*, reclamantibus libris omnibus. NVNC IGITVR QVONIAM] superius illud, *Principio quoniam*, non habet ἀνταπόδοσιν: & quia multa sunt interposita, sumit alterum orationis principium, *Nunc igitur quoniam*, cui respondet id quod sequitur: *Crede animam, &c.* CVM SEMEL OMNIBVS E MEMBRIS] in duobus libris manu scriptis reperi scriptum, *Cum semel ex hominis membris.* QVIPPE ETENIM, &c.] cum anima (inquit) corpore cohiberi non posit, vbi id aliquo casu tanquam vas, conquassatum, & rarefactum est: quanto minus vllo aëre contineri poterit? CVM COHIB. NEQ.] quidam libri habent, *Quam cohibere nequit*, &c. quam lectionem probo: vt sit hic ordo verb. Quippe etenim, quî credas animam vllo aëre cohiberi posse, quam corpus, quod quasi vas eius fuit, non potuit cohibere, &c. CORPORE QVI NOSTRO RAR. MAG. EM COHIBESSIT?] hunc locum ita feliciter restitui, vt omneis eruditos, & politos homines mihi gratulaturos confidam. qui aër (inquit) nostro corpore rarior, *em*, id est eam: *cohibeßit*, id est cohibuerit. *em* dicebāt antiqui pro eam, & *im* pro eum, vt testantur grammatici veteres. Iam *cohibeßit* pro cohibuerit, etiam antiquum: cuiusmodi sunt illa apud Plaut. *seruaßim, supplicaßis, negaßim, prohibeßis, &c.* pro seruauerim, supplicaris, negauerim, prohibueris, &c.

Præterea gigni pariter cum corpore, & vnà
Crescere sentimus, pariterque senescere mentem.
Nam velut infirmo pueri, teneróque vagantur

Corpore: sic animi sequitur sententia tenuis.
Inde, vbi robustis adoleuit viribus ætas:
Consilium quoque maius, & auctior est animi vis.
Pòst, vbi iam validis quassatum'st viribus æui
Corpus, & obtusis ceciderunt viribus artus:
Claudicat ingenium, delirat linguáque, ménsque:
Omnia deficiunt, atque vno tempore desunt.
Ergo dissolui quoque conuenit omnem animái
Naturam, ceu fumus in altas aëris auras:
Quandoquidem gigni pariter, paritérque videmus
Crescere, & (vt docui) simul æuo fessa fatiscit.
Huc accedit, vti videamus, corpus vt ipsum
Suscipere immaneis morbos, durúmque dolorem:
Sic animum curas acreis, luctúmque, metúmque.
Quare participem leti quoque conuenit esse.
Quinetiam morbis in corporis auius errat
Sæpe animus: dementit enim, deliráque fatur:
Interdúmque graui lethargo fertur in altum,
Aeternúmque soporem, oculis, nutúque cadenti.
Vnde neque exaudit voces: nec noscere voltus
Illorum potis est, ad vitam qui reuocantes
Circunstant lacrymis rorantes ora, genásque.
Quare animum quoque dissolui fateare necesse'st:
Quandoquidem penetrant in eum contagia morbi.
Nam dolor, ac morbus leti fabricator vterque'st:
Multorum exitio perdocti quod sumus antè.

PRAETEREA GIGNI] secundum argumentum. mens vna cum corpore gignitur, crescit, senescit: ergo & cum corpore moritur. Luctatius Firmianus ducto hinc initio omnia ferè Lucretij argumenta aduersus animorum immortalitatem diluit ac refellit duodecimo cap. lib. 7. de diuino præmio. LINGVAQVE, MENSQVE] in quibusdam libris legitur, *lingua, animúsque*. ego tamen nihil mutandum censeo. *delirat lingua* autem, id est delira, aut deliris conuenientia loquitur. FESSA FATISCIT] sic habent omnes ferè lib. vulgati, & tres calamo scripti. vnus *fatisci*. quod si recipiemus, legendum erit in versu superiore. *paritérque videtur. fatiscor* auté di-

xisse veteres, pro *fatisco* notat Nonius: eòque vtitur Lucret. lib. 5. *Non delubra Deûm, simulacráque fessa fatisci?* Iam quòd dicit hic Lucretius animã, seu animum cum corpore senescere, negat hoc Aristot. lib. 1. de Animo: docétque, quemadmodùm si senex, iuuenis oculũ sumeret, fore vt æquè acutè cernat, atque iuuenis: ita si instrumentũ, aut vas animæ detur seni integrum, & recens, fore vt contempletur, cogitet, intelligat proinde ac si iuuenis esset. non esse igitur animi vitium, si senes delirent, aut desipiant, sed corporis: neque senectutem esse in animo, sed in instrumentis, & sedibus animi. animum enim esse morbi, & senectutis expertem, & diuinum quiddam. HVC ACCEDIT VTI VID. CORP. VT IPS.] sic habent libri manu scripti, non vt vulgati, *id ipsum*. hoc argumentum refellit etiam M. Tull. lib. 1. Tuscul. quæst. his verbis. *Alteram affert rationẽ Panætius* (aduersus animorum immortalitatem scilicet) *nihil esse quod doleat, quin id ægrum esse quoque poßit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos: ergo etiam interire. Hæc refelli possunt: sunt enim ignorantis, cum de æternitate animorum dicantur, de mente dici: quæ omni turbido motu semper vacet: non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinésque versentur: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas à mente & disclusas putat.* DVRVMQVE DOLOREM,] sic habent libri manuscr. vulgati autem: *durúmque laborem.* QVIN ETIAM] quartum argumentum. animus interdum est particeps morborum corporis: id est morborum corporis sensus & contagio ad animum permanat: ergo æque vt corpus interit. DEMENTIT ENIM, DEL.] quidam libri habent: *dementia enim, deliráque fatur.* LETHARGO] veterno. ex quo veternosus, qui graui premitur somno. NVTVQVE CADENTI] ita habent tres libri scripti, & aliquot impreßi: Florentini autem & Lugdun. *vultúque cadenti.* quam posteriorem scripturam non improbo. Sic enim ferè Virgil. lib. 7. Æneid. *Sed frons læta parum, & deiecto lumina vultu.* AD VITAM QVI REVOCANTES] solebãt veteres aqua calida mortuos abluere, & per interualla conclamare, quod plerunque solet spiritus extremus efflatus esse putari, & homines fallere. Donatus ad illum Terentij locum in Eunucho, *iam conclamatum est*, hæc annotat: id est *transactum ac finitum est*, vt *conclamata corpora nihil reliqui iam habent ad vitæ officia*. Virgil. Æneid. 3. *animámque sepulcro Condimus, & magna supremum voce ciemus.* LACRYMIS RORANTES] ex quo verbum *complorare.* QVANDOQVIDEM PENETR.] profert hunc versum Nonius in voce *contagium.*

Denique cur hominem, cum vini vis penetrauit
Acris, & in venas discessit diditus ardor,
Consequitur grauitas membrorum? præpediuntur
Crura vacillanti? tardescit lingua? madet mens?
Nant oculi? clamor, singultus, iurgia gliscunt?
Et iam cetera de genere hoc quæcunque sequuntur,
Cur ea sunt, nisi quòd vehemens violentia vini

Conturbare animam consueuit corpore in ipso?
At quæcunque queunt conturbari, inq; pediri,
Significant, paullo si durior insinuarit
Causa, fore vt pereant æuo priuata futuro.
Quinetiam subita vi morbi sæpe coactus
Ante oculos aliquis nostros, vt fulminis ictu
Concidit: & spumas agit, ingemit, & tremit artus:
Desipit, extentat neruos, torquetur, anhelat:
Inconstanter & in iactando membra fatigat.
Nimirum, quia vis morbi distracta per artus
Turbat agens animam, spumantes æquore salso
Ventorum vt validis ferueſcunt viribus vndæ.
Exprimitur porrò gemitus, quia membra dolore
Adficiuntur: & omnino quòd semina vocis
Eiiciuntur, & ore foras glomerata feruntur.
— Qua quasi consuerunt, & sunt munita viaï.
Desipientia fit, quia vis animi, atque animaï
Conturbatur: & (vt docui) diuisa seorsum
Disiectatur eodem illo distracta veneno.
Inde, vbi iam morbi se flexit causa, reditque
In latebras ater corrupti corporis humor:
Tum quasi talipedans primùm consurgit: & omneis
Paullatim redit in sensus, animámque receptat.
Hæc igitur tantis vbi morbis corpore in ipso
Iactetur, miserísque modis distracta laboret:
Cur eandem credis sine corpore in äere aperto
Cum validis ventis ætatem degere posse?

DENIQVE CVR HOMINEM] quintum argumentum, quod est itē valde imbecillum. & tangit Arist. lib. 1. de animo. est enim non intelligentis hæc omnia fieri & accidere vitio corporis, non animi. PRAEPEDIVNTVR CRVRA VACILL. sic Chremes ille Terentianus in Eunu. *Atat, data hercle verba mihi sunt. vicit vinum, quod bibi. At dum accubabam, quàm videbar mihi pulchrè sobrius? Postquam surrexi, neque pes, neque mens satis suum officium facit.* CONTVRBARE ANIMAM, &c.] atqui non animam con-

turbat vini violentia, sed corpus: quo conturbato, minus expeditè suo munere animus fungi potest. INSINVARIT] intrarit, subierit. QVIN ETIAM SVBITO] sextum: cuius eadem ratio est, atque superioris: & coniungit vtrunque Arist. his verbis, καθάπερ ἐν μέθαις καὶ νόσοις. VT FVLMINIS ICTV CONCIDIT] fortasse significat morbum comitialem. coniunge autem verba sic. subitò concidit ante ocul. nostr. vi morbi coactus, si legas, Quinetiam subitò, &c. nã alibi legitur *subita vi morbi*. AGENS ANIMAM] id est pellens animã. SPVMANTES AEQVORE] quia non consentiunt hoc loco libri calamo exarati, secutus sum vulgatos. proponã tamen scripturæ veteris varietatem. alij habent *spumans in æquore salso Ventorum val. feruescunt virib. vndæ.* alij: *spumans velut æquore salso, &c.* vt sup. ex quibus scripturis vel sic legendum puto. *spumans vt in æquore salso Ventorum validis feruescit viribus vnda*: vel sic *spumans velut æquore salso Ventorum &c. vt sup.* spumantem vndam etiam Virgil. dixit Georg. 4. *Quáque dedit, spumantem vndam sub vertice torsit.* EIICIVNTVR] id est emittuntur. sic doctissimi viri legi volunt: quibus assentior. nam libri omnes habent *Eliciuntur.* QVA QVASI CONSVERVNT, &c.] hunc versum me auctore deleto, vt spurium. EODEM ILLO DISTR. VENENO] diuulsa & disparata illo eodem veneno, nempe atra bili. TVM QVASI TALIPEDANS] sic hunc versum restitui haud dubia coniectura ductus. cuius mei facti nomine spero politos omneis his litteris homines mihi gratiam habituros. Nam vulgata quidem scriptura, quæ & in manuscriptis, & in vulgatis libris reperitur, sine dubio mendosa est: nec potest nomen *vacillans* in hoc loco saluis metri legibus manere. meæ autem coniecturæ ratio hæc est. Scriptum erat in emendatis membranis, *Tum quasi talipedans, &c.* studiosus aliquis lector ad oram libri sui, in quo sic erat scriptum, ascripserat: *vacillans*, vt vocem obscuriorem hac notiore declararet. Scriptor librarius, qui postea ex eo exemplo librum descripsit, omisso vero nomine, supposuit alterum interpretationis causa ascriptum: nempe pro *talipedans*, *vacillans*. In quo genere sæpe peccabant scriptores illi, quemadmodum suprà admonuimus in *audeas*, pro *ausis*, & in *re vera tamẽ haud sit*, pro *re non sit tamen apse.* & hoc lib. in extr. *inuitus adheret, & angit*, pro *ingratis hæret, & angit.* *Talipedare* autem (inquit Festus) *antiqui dicebant, pro vacillare pedibus lassitudine, quasi quis trahat pedes, & talis videatur insistere, aut identidem pedes tollere.* HAEC IGITVR] hæc, nempe animus, & anima, vbi iactentur, & laborent, &c. vel dic hoc modo, hæc videlicet anima, vbi tantis morbis in in corpore ipso *iactetur, miserísque modis distracta laboret, Cur eandem credis, &c.* & ita *eandem* erit dissyllabum, quod non est nouum. Si in ipso corpore (inquit) inclusa anima, in quo ab omni iniuria tutior & munitior esse debebat, quàm in aëre, tam grauibus tamen morbis afficitur, & tot malis conflictatur: quanto credibilius est eam conturbatum atque agitatum iri extra corpus in aëre aperto à ventis iactatam? CVR EANDEM] sic malo legi, vt iam dixi, & suprà *iactetur, laboret*, vt referantur ad animam. atque in voce *eandem*, *e* & *an* coolescent in vnam syllabam, vt sæpe alibi. Quòd si quis malet legi *eadem*: tum legendum erit, *iactentur, laborent.*

Et quoniam

Et quoniam mentem ſanari, corpus vt ægrum
Cernimus, & flecti medicina poſſe videmus:
Id quoque præſagit mortalem viuere mentem.
Addere enim parteis, aut ordine traiicere æquum'ſt,
Aut aliquid prorſum de ſumma detrahere illum,
Commutare animum quicunque adorîtur, & inſit:
Aut aliam quamuis naturam flectere quærit.
At neque transferri ſibi parteis, nec tribui vult,
Immortale quod eſt quicquam, neque defluere hilum.
Nam quodcunque ſuis mutatum finibus exit,
Continuò hoc mors eſt illius, quod fuit antè.
Ergo animus ſiue ægreſcit, mortalia ſigna
Mittit (vti docui) ſeu flectitur à medicina.
Vſqueadeò falſæ rationi vera videtur
Res occurrere, & effugium præcludere eunti,
Ancipitíque refutatu conuincere falſum.
Denique ſæpe hominem paullatim cernimus ire,
Et membratim vitalem deperdere ſenſum:
In pedibus primùm digitos liueſcere, & vngueis,
Inde pedes & crura mori: pòſt inde per artus
Ire alios tractim gelidi veſtigia leti.
Scinditur atqui animæ quoniam natura, nec vno
Tempore ſincera exiſtit, mortalis habenda'ſt.
Quòd ſi fortè putas ipſam ſe poſſe per artus
Introrſum trahere, & parteis conducere in vnum,
Atque ideò cunctis ſenſum deducere membris:
At locus ille tamen quò copia tanta animaï
Cogitur, in ſenſu debet maiore videri.
Qui quoniam nuſquam'ſt, nimirũ (vt diximus antè)
Dilaniata foras diſpergitur: interit ergo.
Quin etiam, ſi iam libeat concedere falſum,
Et dare, poſſe animam glomerari in corpore eorum,
Lumina qui linquunt moribundi particulatim:

Mortalem tamen esse animam fatere necesse'st.
Nec refert, vtrùm pereat dispersa per auras,
An contractis in se partibus obbrutescat.
Quando hominem totum magis, ac magis vndique sensus
Deficit, & vitæ minus, & minus vndique restat.

ET QVONIAM MENTEM, &c.] sextum argumentum. animũ ægrum sanari videmus, vt corpus. sanari autem nihil potest, quin ei vel addatur aliquid, vel detrahatur, vel traiiciatur. quod autem immortale est, ei nihil neque addi, neque detrahi potest: ergo animus est mortalis. PRAESAGIT] præsignificat. ADORITVR, ET INFIT.] aggreditur, & incipit. sic idẽ lib. 5. *Illa quoque expergefactum caput erigere infit.* sic & Virgil. lib. 10. *Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas, Infit.* & lib. XI. *Et Venulus dicto parens ita farier infit.* Plautus Aulul. *Infit ibi postulare plorans, eiulans, Vt sibi liceret miluium vadarier.* Festus *infit, incipit.* ne quis autem de hac scriptura dubitet, sic habent tres libri manuscr. NEQVE DEFLVERE HILVM] ita scriptum reperi in tribus libris manuscrip. & in antiquis Venetis. nam vulgati habent. *diffluere. defluere* autem, id est *decedere.* tralatio. NAM QVODCVNQVE SVIS, &c.] hic versus, & proximus positi iam sunt sup. lib. I. ERGO ANIMVS] siue igitur (inquit) fateamur animũ incidere in morbum, & ægrum esse: siue adhibita medicina sanari, vtrouis pacto immortalitatis suæ signa dat. FALSAE RATIONI] eorum scilicet, qui dicunt animum esse immortalem: vt vult Lucret. ET EFFVGIVM PRAECL.] sic locutus est lib. I. *Quorum vtrunque tibi effugium præcludit, & omne Cogit vt exemta concedas fine patere.* ANCIPITIQVE REFVTATV] id est refutatione duplici, & in vtramque partem valente, siue hoc, siue illud dicas. tralatio ducta est ab ense ancipiti. DENIQVE SAEPE HOMINEM] septimum argumentum. partes hominis singillatim moriuntur, id est homo membratim interit: & ita scinditur anima: quod si fit, mortalis habenda est.

PAVLLATIM CERNIMVS IRE] sic habent quattuor libri manuscripti: quibuscum consentiunt impresi Parisiens. & Veneti antiquiores. *ire* autem valet interdum idem, quod οἴχεσθαι, nempe interire. nam & *abiisse* dixisse veteres pro obiisse testatur Festus. DEPERDERE SENSVM] quidam libri veteres habent *disperdere.* INDE PEDES ET CRVRA] Sic apud Platonem in Phædone extremo Socrati hausto iam pharmaco, cum aliquantisper ambulasset, & mox supinus recubuisset, pedes & crura primùm frigore correpta sunt: deinde tibiæ: postremò sensim vis pharmaci pestiferi ad cor peruenit, & ita ille animam efflauit. QVOD SI FORTE PVTAS] occupatio, seu ὑποφορά. Quòd si forte arbitraris (inquit) animam se posse in vnum cõtrahere, & introrsum recipere, totámque vim suam è membris omnibus deducere: hoc posito & concesso, sequetur necessariò eum locum, in quem sese receperit, & contraxerit, egregiè sentire, ac sapere: atqui id nõ fit: ergo dispergitur, ac dissipatur, & ita interit. CONDVCERE IN VNVM] cõducere συνάγειν, contrahere. GLOMERARI]

in vnum cogi, & contrahi. AN CONTRACTIS IN SE PARTIBVS OBRVTESCAT] sic legitur hic versus apud Nonium Marcell. in nomine *brutum. brutum* (inquit) *dicitur hebes & obtusum. Lucretius &c.* Festus. *obbrutuit, obstupuit à bruto: quod antiqui pro graui, interdum pro stupido dixerunt.* Affranius. *nō possum verbum facere: obbrutui.* Nihil refert vtrùm anima dispersa & discerpta intereat, an contractis & conductis in se partibus obstupescat & sensus suos amittat: quod fieri videmus in homine moribundo.

Et quoniam mens est hominis pars vna, locóque
Fixa manet certo, velut aures, atque oculi sunt,
Atque alij sensus, qui vitam cunque gubernant:
Et veluti manus, atque oculus, narésue seorsum
Secreta à nobis nequeunt sentire, neque esse:
Sed tamen in paruo linquuntur tempore tali,
Sic animus per se non quit sine corpore, & ipso
Esse homine, illius quasi quod vas esse uidetur,
Siue aliud quiduis potis es coniunctius eij
Fingere, quandoquidem connexus corpori adhaeret.
Denique corporis, atque animi viuata potestas
Inter se coniuncta valent, vitáque fruuntur.
Nec sine corpore enim vitaleis edere motus
Sola potest animi per se natura, nec autem
Cassum anima corpus durare, & sensibus vti.
Scilicet, auolsis radicibus vt nequit vllam
Dispicere ipse oculus rem seorsum corpore toto:
Sic anima, atque animus per se nil posse videntur:
Nimirum, quia per venas & viscera mistim,
Per neruos atque ossa tenentur corpore ab omni:
Nec magnis interuallis primordia possunt
Libera dissultare: ideò conclusa mouentur
Sensiferos motus, quos extra corpus in auras
Aëris haud possunt post mortem eiecta moueri:
Propterea quia non simili ratione tenentur.
Corpus enim, atque animans erit aër, si cohibere
Sese anima, atque in eos poterit concludere motus,

Quos ante in neruis, & in ipso corpore agebat.
Quare etiam atque etiam resoluto corporis omni
Tegmine, & eiectis extra vitalibus auris,
Dissolui sensus animi fateare necesse'st,
Atque animam, quoniam coniuncta est causa duobus.

ET QVONIAM MENS EST] argumentum octauum. mens, hominis pars est, vt manus, oculus, &c. at pars à toto homine separata, nec sentire, nec esse potest. ergo animus sine corpore constare non potest. docuit autem suprà animum esse hominis partem, vt caput, aurem, manum, & cet. ibi. *Primùm animum dico, mentem quem sæpe vocamus, In quo consilium, &c. Esse hominis partem nihilominus ac manus, ac pes, & cet.* NEQVEANT SENTIRE] sic habent duo lib. manu scripti. alij nequeunt. SED TAMEN IN PARVO, &c.] hunc versum non puto esse Lucretianum, Itaque delendum censeo. quidam doctus eum ita legendum putat. *Sed tamen in paruo liquuntur tempore tali.* ILLIVS QVASI QVOD VAS] Plato in Timæo σῶμα, hoc est corpus, ait esse ψυχῆς ὄχημα, id est animæ vehiculum: In Cratylo σῆμα: id est sepulcrum. Xenocrates in Axiocho, σκῆνος id est tabernaculum, & domicilium. M. Tull. lib. 1. Tuscul. N*osce animum tuum. nam corpus quidem quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum.* SIVE ALIVD QVIDVIS POTIS ES] sic legendum, non potius. *potis es* autem valet potes. quidam legunt, possis. CONIVNCTIVS EII] quidam libri veteres habent, *connectius*. ex qua scriptura videtur legendum *connexius eij*. CONNEXVS CORP. ADH.] cum reperissem in duobus lib. manus. *cõnexus corpor adhæret*, reposui *corpori*, addita vocali *i*. CASSVM] inane, vacãs. Virg. Æn. 11. *Nullum cum victis certamen & æthere cassis.* Horat. saty. 5. lib. 2. *Contemtũ cassa nuce pauperet.* CONCLVSA MOVENTVR SENSIF. MOTVS] primordia animi (inquit) in corpore inclusa, non possunt magnis interuallis euagari, atque dissultare: sed mouẽtur motus sensiferos, & vitaleis: mortuo autẽ homine, non iam cõtinentur vinculis, sed soluta, & libera diffugiunt, & dissultãt maioribus interuallis. *mouentur* autẽ restitui, cum antea legeretur, *mouebunt*, secutus quattuor libr. manuscriptos. atque ita loquuntur non solùm Latini, verùm etiam Græci. Aristot. lib. 1. de anima: ἣν κίνησιν τὸ σῶμα κινεῖται, ταύτην καὶ ψυχή: id est quem motum corpus mouetur, hũc motum mouetur & animus. Thucyd. lib. 1. κεῖμαι ἥσαν. sita situm. EIECTA MOVERI] sic legendum, non *mouere*, vt est in vulgatis. coniunge autem hæc, *eiecta in auras.* CORPVS ENIM, ATQVE] si animi primordia, seu animi ipsi simili ratione extra corpus sese cohibere, atque in eosdẽ motus concludere poterunt, atque in corpore: aër corpus, & animans erit. at hoc absurdum: ergo &c. lectionem vulgatam nõ sum secutus hoc loco: quæ talis est. *Corpus enim æquè animis erit aër, &c.* Nam cum manuscripti sic habeant, *Corpus enim atque animam serit aër*: ex hac aliquantũ corrupta scriptura, rectam & emendatam feci, *Corpus enim atque animans erit aër*, &c.

ATQVE ANIMAM] quidam legunt, *Atque animæ*. quod non improbo.

Denique cum corpus nequeat perferre animaï
Discidium, quin id tetro tabescat odore:
Quid dubitas, quin ex imo, penitúsque coorta
Emanarit, vti fumus, diffusa animæ vis?
Atque ideò tanta mutatum putre ruina
Conciderit corpus penitus, quia mota loco sunt
Fundamenta foras animæ, manantque per artus,
Pérque viarum omneis flexus, in corpore qui sunt,
Atque foramina? multi modis vt noscere possis
Dispertitam animæ naturam exisse per artus,
Et prius esse sibi distractam corpore in ipso,
Quàm prolapsa foras enaret in aëris auras.
Quin etiam fineis dum vitæ vertitur intra,
Sæpe aliqua tamen è causa labefacta videtur
Ire anima, & toto solui de corpore membra,
—Et quasi supremo languescere tempore voltus:
Quod genus est animo malè factum cum perhibetur,
Aut animam liquisse, vbi iam trepidatur, & omnes
Extremum cupiunt vires reprendere vinclum.
Conquassatur enim tum mens, animǽque potestas
Omnis, & hæc ipso cum corpore conlabefiunt:
Vt grauior paullo possit dissoluere causa.
Quid dubitas tandem, quin extra prodita corpus
Imbecilla foras, in aperto, tegmine demto,
Non modo non omne incolumis durare per æuum,
Sed minimum quoduis nequeat consistere tempus?
Nec sibi enim quisquam moriens sentire videtur
Ire foras animam incolumem de corpore toto,
Nec prius ad iugulum, & superas succedere fauceis:
Verùm deficere in certa regione locatam:
Vt sensus alios in parti quenque sua scit
Dissolui. quòd si immortalis nostra foret mens:
Non iam se moriens dissolui conquereretur:

Sed magis ire foras, vestémque relinquere, vt anguis,
Gauderet, prælonga senex aut cornua ceruus.

DISCIDIVM] sic legendum, & ita scriptum est in membranis calamo exaratis. QVIN ID] corpus. PENITVSQVE] ex intimis, atque abditis hominis partibus, & quod proximè dixit, ex imo. VTI FVMVS DIFFVSA] sic Epicurus. Καὶ μὴν καὶ λυομένου τοῦ ὅλου ἀθροίσματος, ἡ ψυχὴ διασπείρεται. id est Atqui vbi dissoluitur tota summa: id est totum animal, dispergitur anima. QVINETIAM FINEIS] aliud argumentum. Quinetiam (inquit) anima interdum in ipso corpore labefactata interire videtur, & membra omnia dissolui: ergo multo magis, cum erit extra corpus, interibit. LABEFACTA VIDETVR IRE ANIMA, &c.] ire, id est abire, & interire, vt alibi diximus. secutus sum autem cod. manuscr. nam vulgati sic habent *labefacta videtur, Molliáque exangui cadere omnia corpore membra, Et quasi supremo, &c.* atque hic proximus versus, quanuis eum retinuerim, non videtur mihi Lucretianus. ANIMO MALEFACTVM] genus loquendi vsitatum veteribus, cũ significare volebant λειποψυχίαν, seu animi defectionem. Plaut. milite glor. *Postquàm abs te abiit, animo malefactum est huic repente miseræ.* & alicui malefactum dicebant, cui aliquid incommodi euenisset. vt idem ibidem. *Nescio quid malefactum nostræ huic familiæ est.* contrà *bene factũ. & melius factum.* M. Tull. Tuscul. lib. 1. *Præterea Pompeio nostro familiari, cum grauiter ægrotaret Neapoli, melius est factum.* Terent. Andr. *factum benè. metui à Chryside.* ATQVE ANIMAM LIQVISSE] λειποψυχίαν nominant Græci: id est animi defectionẽ: Aristot. μεταξὺ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως. ἀδυναμία τῶν αἰσθήσεων ἡ λειποψυχία: id est animæ defectio est sensuum debilitas. sic apud Homerum Hector ab Aiace lapide percussus animo, & corpore concidit ἰλ. ξ.

PRODITA] id est foras edita, & prolata, vt sup. lib. 2. *Antè aliqua tangi partum, quàm proditur extra.* profert hunc versum Festus in voce *prodita.*

TEGMINE DEMTO] corpore detracto, quod animæ est tegmẽ. NON MODO NON OMNE INCOLVMIS DVR.] hunc versum restitui ex lib. 5. princip. *Nec posse incolumis magnum durare per æuum.* ET SVPERAS SVCCEDERE FAVCEIS] sic habent libri manu scripti. succedere autẽ, id est sursum cedere, & ascendere, vt sup. lib. 2. *per auras Aëris expressæ sursum succedere.* & lib. 5. *Nunc iacet æs, aurum in summum successit honorem.* IN PARTI] in parte. vt sæpe aliàs. QVÒD SI IMMORTALIS] hanc huius versus partem, cum duobus deinceps sequentibus, & principio quarti profert Luctatius lib. 7. de diuino præmio. VT ANGVIS GAVDERET] Virg. Georg. 3. *Cum positis nouus exuuiis, nitidúsque iuuenta Voluitur.*

Denique cur animi nunquàm mens, consiliúmque
Gignitur in capite, aut pedibus, manibúsue: sed vnis
Sedibus, & certis regionibus omnibus hæret:
Si non certa loca ad nascendum reddita cuique

Sunt: & vbi quicquid poßit durare creatum?
Atque ita multi modis pro totis artubus esse,
Membrorum vt nunquam existat præposterus ordo.
Vsqueadeò sequitur res rem, neque flamma creari in
Fluminibus solita est, neque in igni gignier algor.
Præterea, si immortalis natura animaï'st,
Et sentire potest secreta à corpore nostro:
Quinque (vt opinor) eam faciundum'st sensibus auctam:
Nec ratione alia nosmet proponere nobis
Possumus infernas animas Acherunte vagare.
Pictores itaque, & scriptorum sæcla priora
Sic animas introduxerunt sensibus auctas.
At neque seorsum oculi, neque nares, nec manus ipsa
Esse potest anim1: neque seorsum lingua, neque aures
Absque anima per se possunt sentire, nec esse.
Nec sensus ipsi seorsum consistere possunt
Naribus, atque manu, atque oculis, atque auribus, atque
Lingua: nec per se possunt sentire, nec esse.

ANIMI NVNQVAM MENS] lib. 4. *Mens animi vigilat.* ET VBI QVIQVID] sic legendum, non, vt in vulgatis, *quicquam. quicquid* autem id est *quicque*, vt sæpe aliàs, tùm apud hunc scriptorem, tùm apud alios. ATQVE ITA MVLTIMODIS, &c.] hunc versum & proximum delendos censeo, vt spurios, & à nescio quo temere inculcatos. non pigebit me tamen admonere lectorē, hūc priorem versum nō vno modo legi: sed in quibusdam scriptis sic: *Atque ita multi'modis in totis artubus esse.* in vno *Atque ita multi'modis par totis*, in aliis: *Atque ita multi'modis per totis, &c.* in vulgatis nonnullis *Atque ita multi'modis pro totis:* in Parisiensib. *Atque ita multimodis de totis, &c.* Omnino his versibus deletis sententia manebit integra, eritque planissima. CREARI IN FLVMINIBVS] sic legendum, non vt in vulgatis *creari Fluminibus* sine præpositione. ALGOR] frigus. vtitur & eodem nomine in quarta declinatione infrà eod. lib. Sollicitæ volitant morbis, algúque, faméque. PRAETEREA SI IMMORTALIS, &c.] aliud argumentum. Si anima à corpore seiuncta, sentire potest: ergo erit quinq; sensibus prædita: at neq; sine oculis, & naribus, &c. sensus esse possunt: neque oculi, & nares, &c. sine anima: ergo anima à corpore semota nō sentit: ergo non est immortalis. Hoc argumentum refelli potest ex iis quæ sunt apud M. Tull. lib. 1. Tuscul. *animos per se viuenteis non poterant mente cō-*

plecti: formam aliquam, figurámque quærebant. sequitur paucis interpositis. *has tamen imagines loqui volebũt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum vi, & figura potest. nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. Magni autem ingenij est reuocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere.* EAM FACIVNDVM EST] id est eam facere oportet: ποιητέον. suprà notauimus hoc loquendi genus, admonuimúsque esse huic scriptori familiare. NEC RATIONE ALIA, &c.] possemus, si cogitationem à consuetudine abducere possemus, vt scribit M. Tullius: & si mente complecteremur animos aliam solos, & per se vitã viuenteis, quàm cum in corporibus inclusi sunt. ACHERVNTE VAGARE] vt videre licet apud Homerum, & Virgil. *Acherunte* autem excudendum curaui, quemadmodum scriptum est in membranis calamo exaratis. dicebant enim veteres *Acheruns Acheruntis.* Plautus Amphitr. *Verbero, etiam quis ego sim, me rogitas, vlmorum Acheruns?* Tum *vagare* excudi volui, cum in duobus manuscriptis ita scriptum reperissem, in totidem *vacare. vagare* autem idem valet, quod *vagari*: eóque verbo vtitur & Plaut. Mil. glor. *te alloquor, vitij probríque plena, quæ circum vicinos vages.* quidam reposuerunt *vocari*: quæ scriptura quanquam reperitur etiam in quibusdam scriptis, non probatur mihi tamen. SENSIBVS AVCTAS] præditas. sic Catull. carm. de Manl. & Iul. nupt. *quæ nullis sensibus auctæ Nec missas audire queũt, nec reddere voces.* AT NEQVE SEORSVM] in voce seorsum e. & o. coëunt in vnam syllabam. quod non est nouum præsertim huic poëtæ. Nam quod P. Victorius sorsum legendum censet, testificans ita legi in quibusdam libris veteribus, ego quinque libros manuscriptos data opera hoc loco iterũ consului, cum anteà eos accuratè cum vulgatis contulissem: Sed liquidò iurare possum in eis sine vlla varietate scriptum esse seorsum. IPSA ESSE POTEST ANIMA] sic legendum, non vt quidam putant, animæ. cohæret enim cum voce seorsum, vt sit seorsum ipsa anima, id est seorsum ab ipsa anima. ABSQVE ANIMA PER SE POSS.] sic legendum: non vt quibusdam manuscript. & omnibus vulgatis, *Auditum per se, &c.* nam sentire communiter pertinet ad oculos, nareis, manũ, linguam, aureis, non ad aureis tantum. At si legeremus auditum sentire, ad aureis tantùm pertineret: vt taceam, quòd Latinè dici non potest, sentire auditum, pro audire. Docti complures existimant inter hunc versum, & eum qui proximè sequitur, cuius initium est, *Et quoniam toto, &c.* aliquot versus deesse. Et certe ita videtur, si quis attente consideret Lucretij sensum & argumentum. Alia ratione (inquit) nobis proponere non possumus animas apud inferos vagari, quàm si quinque sensibus præditas faciamus. At neque oculi, neque nares, neque manus, neque lingua, neque aures sine anima per se possunt sentire, nec esse: nec pariter sensus sentire aut esse possunt sine oculis, naribus, manibus, lingua, naribus: ergo fieri non potest, vt animæ sint sensibus præditæ, cum oculis, naribus, &c. careant. Videtur igitur tales quidam tres versus deesse: quos ascribam, non vt pro Lucretianis habeantur: non ita insanio: sed vt lector veluti oculis cernat, ita esse, vt docti viri suspicantur, nempe taleis quosdam versus desiderari. *Nec sensus ipsi seorsum consistere*

possunt

possunt Naribus, atq; manu, atque oculis, atque auribus, atque Lingua, nec per se possunt sentire, nec esse. fieri autem potuit, vt cum versus Lucretianus hoc loco ita desineret, vt ille qui est suprà, *sentire, nec esse*, librarius scriptor superiore illo versu scripto, deceptus extremorum similitudine, treis versus prçterierit, & ita ad versum, *Et quoniam, &c.* transierit.

Et quoniam toto sentimus corpore inesse
Vitalem sensum: & totum esse animale videmus:
Si subitò medium celeri præciderit ictu
Vis aliqua, vt seorsum partem secernat vtranque:
Dispertita procul dubio quoque vis animaï,
Et discissa simul cum corpore disiicietur.
At quod scinditur, & parteis discedit in vllas,
Scilicet æternam sibi naturam abnuit esse.
Falciferos memorant currus abscindere membra
Sæpe ita de subitò permista cæde calenteis,
Vt tremere in terra videatur ab artubus id quod
Decidit abscissum: cum mens tamen, atq; hominis vis
Mobilitate mali non quit sentire dolorem:
Et simul, in pugnæ studio quòd dedita mens est,
Corpore cum reliquo pugnam, cædeisque petessit:
Nec tenet amissam læuam cum tegmine sæpe
Inter equos abstraxe rotas, falceisque rapaceis:
Nec cecidisse alius dextram, cum scandit, & instat.
Inde alius conatur ademto surgere crure,
Cum digitos agitat propter moribundus humi pes:
Et caput abscissum calido, viuentéque trunco,
Seruat humi voltum vitalem, oculósque patenteis:
Donec relliquias animaï reddidit omneis.
Quin etiam tibi si lingua vibrante minantis
Serpentis caudam procero corpore, vtrinque
Sit libitum in multas parteis discindere ferro:
Omnia iam seorsum cernes ancisa recenti
Volnere tortari, & terram conspergere tabo:
Ipsam séque retro partem petere ore priorem,

Volneris ardenti vt morsu premat icta dolore.
Omnibus esse igitur totas dicemus in illis
Particulis animas? at ea ratione sequetur
Vnam animantem animas habuisse in corpore multas.
Ergo diuisa'st ea, quæ fuit vna simul cum
Corpore: quapropter mortale vtrunque putandum'st,
In multas quoniam parteis discinditur æquè.

ET QVONIAM TOTO SENTIMVS, &c.] Cum totum hominis corpus sit animale: id est cum tota anima per totũ corpus pertineat & permânet, sequitur, vt corpore humano diuiso, ipsa quoq; diuidatur. At quod diuiditur, mortale est: ergo &c. nemo est qui non videat hoc argumentum esse valde infirmum. ABNVIT] negat. FALCIFEROS MEMORANT CVRRVS] ἅρματα δρεπανηφόρα: quæ sic describuntur à Xenophonte lib. 6. Cyri institution. πολεμιστήρια κατεσκεύασεν ἅρματα τροχοῖς τε ἰσχυροῖς, ὡς μὴ ῥαδίως συντρίβηται, ἄξοσί τε μακροῖς. ἧττον γὰρ ἀνατρέπεται πάντα τὰ πλατέα. τὸν δὲ δίφρον τοῖς ἡνιόχοις ἐποίησεν, ὥσπερ πύργον ἰσχυρῶν ξύλων. ὕψος δὲ τούτων ἐστὶ μέχρι τῶν ἀγκώνων, ὡς δύνωνται ἡνιοχεῖσθαι οἱ ἵπποι ὑπὲρ τῶν δίφρων. τοὺς δ' ἡνιόχους ἐθωράκισε πάντας πλὴν τῶν ὀφθαλμῶν. προσέθηκε δὲ καὶ δρέπανα σιδηρᾶ, ὡς διπηχῆ, πρὸς τοὺς ἄξονας ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν τροχῶν: καὶ ἄλλα κάτω ὑπὸ τῷ ἄξονι εἰς γῆν βλέποντα, ὡς ἐμβαλούντων εἰς τοὺς ἐναντίους τοῖς ἅρμασιν: id est, Currus bellicos fabricandos curauit ex rotis validis, ne facile comminuerentur, & axibus longis: minus enim euertuntur omnia, quæ lata sunt. sellam autem aurigis fecit tanquam turrim ex lignis validis cõstructam. altitudo porrò earum est vsque ad cubitos, vt possint equi supra sellas aurigari. Aurigas verò armauit totos, præter oculos. addidit autem etiam axibus falceis ferreas circiter duorum cubitorum ex vtraque parte rotarum: & item alias infrà sub axe in terram versas, tanquã huiusmodi curribus in hosteis impetum facturus. Idem Lucret. lib. 5. *Et biiugo prius est, quàm bis coniungere binos, Et quàm falciferos inuentum ascendere currus.* & Veget. lib. 3. de re milit. cap. 24. *Quadrigas falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerunt. Quæ vt primùm magnum in acie intulere terrorem, ita postmodum fuere derisui.* PERMISTA CAEDE CALENTEIS] sic legendum, & ita habent libri veteres, non *cadenteis*, aut *cadentum*. & ita lib. 5. *Nequicquam: quoniam permista cæde calentes Turbabant sæui nullo discrimine turmas.* IN PVGNAE STVDIO QVÒD DEDITA] *in studio dedita*, genus loquendi notandum, quo vtebantur veteres. sic lib. 4. *Præterquam quibus est in rebus deditus ipse?* & Catull. in Iul. & Manl. nuptias. *in mala Deditus vir adultera.* CAEDEISQVE PETESSIT] sic habent libri manu scripti. vtitur eodem verbo M. Tull. Tuscul. 2. *qui hanc laudem petessunt, nullum fugiũt dolorem.* Idem 2. de cõsulatu. *Menteque diuina cælum, terrásque petessit.* Festus. *Petessere antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua sunt lacessere, & incessere: sed vt mihi videtur, tum eo significabant sæpius petere: vt petessant, sæpius petant.* nonnulli *petissit* dici volunt, non *petessit*. NEC TENET AMISSAM,

&c.] ordo verborum est. nec tenet: id est & nescit sæpe rotas, & falceis rapaceis inter equos abstraxisse manum læuam vnà cum tegmine: id est clypeo, aut scuto. *abstraxe* positum pro abstraxisse: qualia sunt illa, *promisse* apud Catull. *diuisse* apud Horat. *produxe* apud Terent. & similia. NEC CECIDISSE ALIVS DEXTRAM] sic apud Virg. lib. 10. *Te decisa tuum laride dextera quærit, Semianimésque micant digiti, ferrúmque retractant.* quod Virg. ex Ennio expresit, vt admonet Seruius. *Oscitat in campis caput à ceruice repulsum Semianimésque micant oculi, ferrúmque retractant.* CVM SCANDIT] ascendit vel in muros, vel in equum, vel in currum. QVIN ETIAM TIBI SI] dilemma. siquis serpentis caudam in plureis partes diuidat: singulas parteis videmus moueri, & circumagi. alterum igitur è duobus verum est, vel in singulis partibus singulas inesse animas totas, atque integras: vel animam esse dissectam & discissam. si illud dices, falsum dices: sin alterum, ergo animam mortalem esse fatendum est. quicquid enim diuiditur, mortale est. Huius rei extat exemplum apud Virg. lib. 5. Æneid. *Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens, Area quem obliquum rota transiit, aut grauis ictu Seminecem liquit saxo, lacerúmque viator.* LINGVA VIBRANTE] id est emicante, & coruscante. Virgil. Æneid. 2. *Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.* MINANTIS SERPENTIS CAVDAM PROC. CORP.] sic reperi scriptum in membranis calamo exaratis, cum quibus conspirant exempla Parisiensia typis impressa. caudam autẽ procero corpore: id est caudam proceram. VTRINQVE] sic legendum videtur potius, quàm *vtrunque.* ANCISA] sic habent duo codices manu script. Vaticanus, & Bertinianus: quos secutus sum. *ancisa* autem valet circuncisa. *an* enim in compositione valet circum, vt aliàs notauimus. alij habent *incisa.* OMNIBVS ESSE IGITVR, &c.] lege interrogando. AT EA RATIONE] at ea ratione: id est si quis dicat omnibus in partibus serpentis totas & integras esse animas, sequetur vnũ animal plures animas habuisse: quod falsum est. vna est enim enim vnius animalis anima. ERGO DIVISA'ST] altera pars dilemmatis.

Præterea si immortalis natura animäi
Constat, & in corpus nascentibus insinuatur:
Cur super anteactam ætatem meminisse nequimus?
Nec vestigia gestarum rerum vlla tenemus?
Nam si tantopere'st animi mutata potestas,
Omnis vt actarum exciderit retinentia rerum:
Non (vt opinor) ea ab leto iam longiter errat.
Quapropter fateare necesse'st, quæ fuit antè,
Interiisse: & quæ nunc est, nunc esse creatam.
Præterea si iam perfecto corpore nobis
Inferri solita'st animi viuata potestas,

Tum cum gignimur, & vitæ cum limen inimus:
Haud ita conueniebat, vti cum corpore, & vnà
Cum membris videatur in ipso sanguine cresse:
Sed velut in cauea per se sibi viuere solam.
—Conueniт, vt sensu corpus tamen affluat omne.
Quare etiam atque etiam neque originis esse putandum'st
Experteis animas, nec leti lege solutas.
Nam neque tantopere adnecti potuisse putandum'st
Corporibus nostris extrinsecus insinuatas,
Quod fieri totum contrà manifesta docet res.
(Nanque ita connexa'st per venas, viscera, neruos,
Ossaq́, vti dentes quoque sensu participentur,
Morbus vt indicat, & gelidai stringor aquai,
Et lapis oppressus subitò de frugibus asper:)
Nec tam contextæ cum sint, exire videntur
Incolumes posse, & saluas exsoluere sese
Omnibus è neruis, atque ossibus, articulisque.

ET IN CORPVS] quod volebant Pythagorei: & quidem quamlibet animam, in quoduis corpus introire. quod nõ probatur Aristoteli. sic enim ille lib. 1. de anima. περὶ δὲ τοῦ δεξομένου σώματος οὐδὲν ἔτι προσδιορίζουσιν, ὥσπερ ἐνδεχόμενον κατὰ τοὺς πυθαγορικοὺς μύθους, τὴν τυχοῦσαν ψυχὴν εἰς τὸ τυχὸν ἐνδύεσθαι σῶμα. δοκεῖ γὰρ ἕκαστον ἴδιον ἔχειν εἶδος καὶ μορφήν: id est de corpore autem animam recepturo nihil prætereà definiunt: quasi fieri posſit iuxta fabulas pythagoricas, vt quælibet anima in quoduis corpus ingrediatur. Videtur enim vnumquicque propriam speciem & formam habere. CVR SVPER ANTEACTAM] inter hunc versum, & eum qui deinceps sequitur, inculcatus erat hic versus alieno loco, *Interiisse, & quæ nunc est, &c.* quem ego deleui, & suo loco reseruaui, nempe post sextum ab hinc versum. OMNIS VT ACTARVM] libri manu scripti hoc loco inter se non cõsentiunt. alij enim habent: *Omnis vt actarum*, quemadmodum excudendum curauimus: alij *Omnium, &c.* RETINENTIA] nomen Lucretianum, & aliis, quod sciã, insusitatum: quod significat, opinor, ἀνάμνησιν, siue μνήμην, id est recordationẽ, seu memoriam rerum præteritarum: vel (vt quidam malunt) continuationem quandam partium, ex quibus constamus, permanentem. NON, VT OPINOR, EA] animi potestas. LONGITER ERRAT] sic reposui ex Charisio: qui hunc versum proferens lib. 2. instit. gramm. ita legit. *Longiter.* Lucretius lib. 3. *Non, vt opinor, ea à leto iam longiter errat.* PRAETEREA SI IAM PERFECTO] prætera (inquit) si anima ingreditur

in corpus iam perfectum: non cõueniebat eam ita viuere in corpore, quasi vnà cum corpore nata esse, & creuisse videatur: sed potius erat consentaneum eam ita, vt auem in cauea, viuere sibi, & solam, hoc est à corpore separatam: quemadmodum auis in cauea inclusa, à cauea separata est. HAVD ITA CONVENIEBAT] viuere. CONVENIT VT SENSV, &c.] hũc versum quis non videt non esse Lucretij, sed alicuius indocti, aliquid deesse existimantis? NAM NEQVE TANTOPERE, &c.] cum hoc versu copulatur ille alter, qui est ab hoc octauus, cuius principium est: Nec tam contextæ cum sint, &c. vt sit hæc huius loci sententia: Nam neque putandum est animas tantopere potuisse cum corporibus connecti, si extrinsecus in corpora intrassent: quas tamen videmus magnopere esse connexas: nec, cum sint ita cum corporibus connexæ, & cõtextæ, credibile est è corporibus exire incolumeis posse. VTI DENTES QVOQVE SENSV PARTICIPENTVR] id est sensus participes sint. MORBVS] dentiũ scilicet. quidam tamẽ ad morbũ totius corporis, & febrẽ referunt: quia interdum dolorem ex morbo natum sequitur dentium stridor, & crepitus. STRINGOR AQVAI] frigus aquæ, quo dentes perstringuntur. SVBITO DE FRVGIBVS] omnes quidem codices, quos quidem viderim, sic habent, *Et lapis oppressus subitis è frugibus asper*: sed quibusdam placet legi, *subitò de frugibus, &c.* aliis, *sub dente è frugibus asper*. NEC TAM CONTEXTAE CVM SINT] id est connexæ, vt suprà.

Quòd si fortè putas extrinsecus insinuatam
Permanare animam nobis per membra solere:
Tanto quæque magis cum corpore fusa peribit.
Quod permanat enim, dissoluitur: interit ergo.
Dispertitur enim per caulas corporis omneis:
Vt cibus, in membra, atque artus cum diditur omneis,
Disperit, atque aliam naturam sufficit ex se:
Sic anima, atque animus, quamuis integra recens in
Corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur:
Dum quasi per caulas omneis diduntur in artus
Particulæ: quibus hæc animi natura creatur:
Quæ nunc in nostro dominatur corpore nata
Ex illa, quæ tunc periit partita per artus.
Quapropter neque natali priuata videtur
Esse die natura animæ, nec funeris expers.
Semina præterea linquuntur, necne animai
Corpore in exanimo? quòd si linquuntur, & insunt:

Haud erit, vt meritò immortalis poßit haberi,
Partibus amißis quoniam libata receßit.
Sin ita sinceris membris ablata profugit:
Vt nullas parteis in corpore liquerit ex se:
Vnde cadauera rancenti iam viscere vermeis
Exspirant? atque vnde animantum copia tanta
Exos, & exanguis tumidos perfluctuat artus?

QVÒD SI FORTE] αὐθυποφορά. dicet aliquis animam ita insinuari in corpus, vt per omnia membra permânet. At si hoc dabimus, (inquit) tanto magis anima homine mortuo, diffusa interibit. nam quicquid permanat, facile dissoluitur. DIDITVR] distribuitur, dimanat, diffunditur: non, vt vulgus, *diuiditur*. PER CAVLAS] per inania, per foramina, & meatus. DISPERIT, ATQVE ALIAM, &c.] cum cibum oporteat esse similem ei, quod alitur, si futurum est, vt alat: tum denique autẽ sit similis, cum concoctus fuerit: antè quàm autem concoquatur, contrarius sit ei, quod alendum est: necessariò cibus in aliam naturam cõmutari debet prius quàm alere posit, quoniam nisi cõmutetur, cõcoqui non potest. SVFFICIT] suppeditat, subministrat, præbet, πορίζει. QVAE TVNC PERIIT PARTITA] quæ tunc commutata est, cum est didita, & distributa per artus: quemadmodum diximus cibum disperire, & commutari antè quàm alere posit animantem. libri manuscrip. tamen habent: *quæ tum peritat partita, &c.* SEMINA PRAETEREA LINQVVNTNR] aliud argumẽtum, quod constat dilemmate, hoc modo. cum anima excedit, è corpore: aliquáne sui semina relinquit in corpore, an tota abit nullis relictis sui in corpore reliquiis? si eam aliqua semina relinquere dices: ergo non abit incolumis, neque integra: sin nulla prorsus: vnde nascuntur vermes in cadaueribus? HAVD ERIT VT MERITÒ] οὐκ ἔσται ὅπως. non poterit contingere, vt. QVONIAM LIBATA] libata: id est deminuta. tralatio est à libaminibus, in quibus de vino, quod libatur, id est funditur, aliquid detrahitur. quidam tamen legunt *limata*, vt sit tralatio à lima. alij *librata* legi malunt. *librata* autem interpretantur *delibrata*, id est extenuata, & deminuta, vt infr. in extr. *nec delibrare valemus Tempore de mortis.* VNDE CADAVERA RANCENTI, &c.] secutus sum codicem Vaticanum & Bertinianũ, & Memmian. & plerosque impressos. nam in Faërnian. & Tethia, & nonnullis impresis legitur, *Vnde cadauere rancenti.* huius autem scripturæ, quam secutus sum, videtur mihi probabilior ratio reddi posse, quàm alterius. Si anima (inquit) ex corpore ita sincera, & integra excesit, vt nullam sui partem in eo reliquerit: vnde cadauera è viscere rãcenti vermeis eduntʔ atque ita *vermeis* erit legendum in quarto casu: & *expirant* significabit actionem quandam, vt lib. 2. *Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen:* & lib. 4. *Præterea quæcunque suo de corpore odorem Exspirant acrem.* & *exhalat* apud eundem

lib. 5. *Pulueris exhalat nebulam.* Si quis tamen alteram ſcripturam probabit magis, non repugnabo. EXOS ET EXANGVIS, &c.] Nonius hunc verſum profert in nomine *exos.* TVMIDOS PER FL.] id eſt per tumidos artus fluctuat. eiuſdem generis eſt illud Horatianum epiſt. 1. lib. 1. *Eſt mihi purgatam crebrò qui perſonet aurem.*

Quòd ſi fortè animas extrinſecus inſinuari
Vermibus, & priuas in corpora poſſe venire
Credis, nec reputas cur millia multa animarum
Conueniant, vnde vna receſſerit: hoc tamen eſt, vt
Quærendum videatur, & in diſcrimen agendum:
Vtrùm tandem animæ venentur ſemina quæque
Vermiculorum, ipſæque ſibi fabricentur, vbi ſint:
An iam corporibus perfectis inſinuentur.
At neque, cur faciant ipſæ, quaréve laborent,
Dicere ſuppeditat. neque enim, ſine corpore cum ſunt,
Sollicitæ volitant morbis, algúque, faméque.
Corpus enim magis his vitiis, & fine laborat,
Et mala multa animus contagi fungitur eius.
Sed tamen his eſto quamuis facere vtile corpus,
Cum ſubeant: at quà poßint, via nulla videtur.
Haud igitur faciunt animæ ſibi corpora & artus.
Nec tamen eſt, vt iam perfectis inſinuentur
Corporibus. neque enim poterunt ſubtiliter eſſe
Connexæ: neque conſenſu contagia fient.

QVÒD SI FORTE ANIMAS] ἀντυποφορά. At dices (inquit) fortaſſe animas extrinſecus in vermeis inſinuari. primùm abſurdum eſt dicere tot millia animarum eò conuenire, vnde vnica anima deceſſerit: deinde quærendum & dubitandum eſt, vtrùm animæ captent & exquirant primordia vermiculorum, & ex iis ipſæ ſibi corpora fabricentur, an in corpora vermiculorum iam perfecta ingrediantur. dilemma eſt. hunc verſum & eum qui proximè ſequitur, profert Nonius Marcellus in voce *priua. Priua* autem docet antiquos dixiſſe pro ſingulis. ET IN DISCRIMEN AGENDVM] id eſt in controuerſiam vocandum, ἀμφισβητητέον. IPSAEQVE SIBI FABRICENTVR, VBI SINT] & ipſæ ſibi domicilia fabricentur, in quibus habitent. AN IAM CORP. PERT.] ſic legendum, vt veſtigia ſcripturæ veteris indicant. AT NEQVE CVR FACIANT] prior pars di-

lemmatis. at neque datur dicere, cur ipsæ sibi domos fabricentur. *suppeditat*, id est suppeditatur, aut suppetit, licet. NEQVE ENIM, SINE CORP.] ratio quare animæ ipsæ sibi domos non fabricentur: quia (inquit) sine corporibus non ægrotant, non algent, non esuriunt. his enim incommodis corpus quidem afficitur, animus autem liber est. ALGVQVE] Priscianus lib. 5. aut vetus nescio quis apud eum grammaticus inextr. docet vsurpari à Latinis *algor is*, in tertia inflexione, *& algus, us*, in quarta, vt minime dubitandum sit, quin ita legendum sit, non *algóque*. nam quamuis sic habeant libri manuscripti, nihil hoc me mouet, cum sciam librarios illos sæpe o pro u: & u pro o scribere solitos esse. adde quòd Sosipater Charisius lib. 1. notat *algu* dictum esse à Latinis, profértque locum ex Plauto in Rudente, *tu vel suda, vel peri algu*. Idem ille grammaticus apud Priscianum citat alium locum Plauti in Vidularia *Inopiam, luctum, mærorem, paupertatem, algum, famem*. obstat his Nonius, qui hunc locum proferens, legit *algóque, faméque*: docétque *algo pro algore* vsurpatum esse à veteribus. ego hoc tantum respondere possum, vel Nonium vsum esse corruptis libris, vel ipsum Nonium esse mendosum, atque apud eum legendum *algu pro algore*, & locos omnes, qui ab eo proferuntur, sic esse restituendos. FAMEQVE] fame hoc loco quintę inflexionis est, nõ tertiæ: vt apud Virg. li. 6. *Obiicit ille fame rabida tria guttura pandens*. ET FINE LABORAT] id est & mortale est seu, & finitur, atque interit. ET MALA MVLTA ANIMVS CONTAGI, &c.] id est animus fungitur, seu fert, & patitur multa incommoda contagione corporis. Sic autem restitui hunc versum, cum mendosus esset in vulgatis, in quibus ita legitur, *Et mala m. a. contagia fung. eius*: cúnque reperissem in quattuor manuscriptis *contage*. Nam contagi pro contage in sexto aut septimo casu eadem ratione dictum est, qua, parti, colli, voci, & similia pro parte, colle, voce, &c. Iam contages idem valet, quod contagiũ, i. seu contagio nis. vtitur eodem nomine lib. 4. *Quæ contage sua palloribus omnia pingunt*. Constat tamen contagium, & contagio esse vsitatiora. idem Lucret. suprà eod. lib. *Quandoquidem penetrant in eum contagia morbi*. Virgil. Tityro. *Nec mala vicini pecoris contagia lædent*. & Georg. 3. *Dira per incautum serpant contagia vulgus*. de contagione Festus scribit *contagio dicendum potius quàm contagium*. itaque illo potius, quàm hoc vtuntur oratores. FVNGITVR] patitur, vt sup. lib. 1. *At facere & fungi nisi corpus nulla potest res*. SED TAMEN HIS ESTO, &c.] sed tamen demus quantumuis his esse vtile corpus sibi fabricari eo ipso tempore, quo in corpus introire debẽt. at nulla via patẽre videtur, vel nullus modus apparet, quo modo id possint. concessio est eius rei quæ facultatẽ non habet, & quæ est ἀδυνάτος. AT QVA POSSINT, &c.] at via nulla videtur, qua via possint sibi corpus fabricari. NEC TAMEN EST VT IAM PERF.] sic restitui ab antiquis, & manu scriptis codicibus ad veram, nisi fallor, scripturam quasi manu ductus. Nam sic codices Faërn. & Tethian. *Nec tamen est, vt qui eam*: Vaticanus autem sic: *Nec tamen vt qui eam*. Bertinianus, *Nec tamen vt qui cum perf. ins.* quas scripturas omneis nemo non videt esse deprauatas, ita tamen vt redoleant quædam germanæ scripturæ vestigia. Nam cum ita à Lucretio scriptum

ſcriptum eſſet, *Nec tamen eſt, vt iam perſ. & cet.* Primò ſic fortaſſe deprauata fuit: *Nec tamen eſt, vt eam*: deinde ſic: *Nec tamen eſt qui eam*: deinde, *Nec tamen eſt qui cum*: poſtremò, *Nec tamen eſt quaſi iam, & cet.* Cum ſingula capita eorum, qui ſibi aliquid intelligere viderentur, ſingulas mutationes, & varietates excogitarent. Ego ne quis dicat me, quod in aliis peccatum reprehendo, id ipſum peccare, primùm antiquorum librorum ſcripturas oculis lectorum ſubiicio: deinde ex iis ſcripturis vnam elicio, quę & ad illas proxime accedat, & elocutionem Lucretianam oleat, &, quod caput eſt, ſententiam cum iis & quæ antecedunt, & quæ ſequuntur, conſentaneam exprimat. Quod igitur ad elocutionem attinet, ſæpenumero admonuimus ita & Lucretium, & Horatium, & alios ſcriptores Latinos loqui ſolere, *eſt vt: non eſt vt*, pro fieri poteſt vt: & non poteſt fieri, vt, quod Græci dicunt, ἔστιν ὅπως: & οὐκ ἔστιν ὅπως. Eſt autem hæc altera pars dilemmatis. NEQVE ENIM POTERVNT] ratio quare non ſit veriſimile animas ingredi in corpora iam perfecta. quia (inquit) ſi ita eſſet: animæ non eſſent ſubtiliter, & examuſsim cum corporibus connexæ, neque fierent contagia ex conſenſu corporis & animi. NEQVE CONSENSV CONT.) neque per conſenſum fient contagia: quod fieri videmus.

Denique cur acris violentia triſte leonum
Seminium ſequitur? dolu' vulpibus, & fuga ceruis
A patribus datur? & patrius pauor incitat artus?
Et iam cetera de genere hoc, cur omnia membris
Ex ineunte æuo ingeneraſcunt, inque genuntur,
Si non certa ſuo quia ſemine, ſeminióque
Vis animi pariter creſcit cum corpore toto?
Quòd ſi immortalis foret, & mutare ſoleret
Corpora: permiſtis animantes moribus eſſent:
Effugeret canis Hyrcano de ſemine ſæpe
Cornigeri incurſum cerui, tremerét que per auras
Aëris accipiter fugiens veniente columba:
Deſiperent homines, ſaperent fera ſæcla ferarum.
Illud enim falſa fertur ratione, quod aiunt
Immortalem animam mutato corpore flecti.
Quod mutatur enim, diſſoluitur: interit ergo.
Traiiciuntur enim partes, atque ordine migrant.
Quare diſſolui quoque debent poſſe per artus,
Denique vt intereant vnà cum corpore cunctæ.

Sin animas hominum dicent in corpora semper
Ire humana: tamen quæram, cur è sapienti
Stulta queat fieri: nec prudens sit puer vllus:
Nec tam doctus equæ pullus, quàm fortis equi vis,
Si non certa suo quia semine, seminióque
Vis animi pariter crescit cum corpore quoque.
Scilicet in tenero tenerascere corpore mentem
Non fugient. quod si iam fit: fateare necesse'st,
Mortalem esse animam: quoniam mutata per artus
Tantopere amittit vitam, sensúmque priorem.

DENIQVE CVR ACRIS VIOL.] huius argumenti hæc vis est. si animi essent immortales, & ex aliis corporibus in alia corpora migrarent: non essent animantium cuiusque generis propria quædam ingenia, propriíque mores: sed essent permistis & confusis moribus. Atqui videmus leones esse iracundos & violentos natura: vulpeis dolosas: ceruos timidos, & fugaceis, & ita de ceteris sentiẽdum: ergo &c. DOLV' VVLPIBVS] sic reperi scriptum in duobus cod. manuscript. atque ita melius currit oratio & sententia. ET FVGA CERNIS A PATRIB. DATVR] secutus sum vulgatam scripturam. nam manuscripti sic habent: *& fuga ceruos.* vnde doctus quidam suspicabatur, hunc versum: *A patribus datur, & patrius p. inc. artus*: esse interiectum, & alienum, non poetæ. nam eo sublato, & seruata ea scriptura, quæ reperitur in lib. manu scriptis, præterquàm quod legendum esset, *vulpeis dolus*, vt est in vulgatis, & nonnullis calamo exaratis: sententia constaret. Verùm tamen iudicet lector eruditus. Nam quod ad me attinet, sic puto legendum, vt excudendum curaui. ET IAM CETERA DE GENERE HOC] crebrò ita loquitur, & sæpenumero hoc versus principium reperitur: *Cetera de genere hoc*: vt suprà hoc eodem lib. *Et iam cetera de genere hoc quæcunque sequuntur.* & lib. 5. *Cetera de genere hoc monstra, & portenta loquuntur*: & lib. 6. *Cetera de genere hoc qua vi facere omnia possint*, &c. quod imitatus est Horatius saty. 1. lib. 1. *Cetera de genere hoc adeò sunt multa, loquacem Delassare valent Fabium.* CVR OMNIA MEMBRIS] cur omnia in membris. EX INEVNTE AEVO INGENERASCVNT] à *genero as*, fit *generasco*, vt à *labo as labasco*, ab *integro as*, *integrasco*. quidam tamen hoc loco legunt, *grandescunt*, id est crescunt. à quibus dissentio. INQVE GENVNTVR] & in membris *ingenuntur*, seu *ingignuntur*. sic autem restitui coniectura ductus. CVM CORPORE TOTO] sic habent lib. manuscripti. vulgati autem *cum corpore quoque.* quanquam infrà non longè ab hoc loco, vbi & hic versus, & superior iterantur, scriptura codicum veterũ nihil à vulgata discrepat. PERMISTIS ANIMANTES MORIBVS ESSENT] hoc illud est, opinor, quod dicit Aristoteles eo, quem suprà pro-

tulimus, loco, suam cuiusque rei esse formam: quo significat suam cuiusque corporis esse animam. qui autem aliter sentiunt (inquit ille) simile quiddam dicunt ac si dicerent, artem fabricandi in tibias intrare posse. oportet enim vt artem suis ac propriis instrumentis: ita animam suo vti corpore. HYRCANO DE SEMINE] canis (inquit) ex semine tigris Hyrcanæ conceptus atque editus, ceruum fugeret: nedum persequeretur. Virg. lib. 4. Æneid. *Hyrcanæq; admorunt vbera tigres.* DESIPERENT HOMINES] homines mentis & rationis expertes essent. FLECTI] mutari. QVOD MVTATVR ENIM] sic sup. *Nam quodcunque suis mutatum finibus exit, Cōtinuò hoc mors est illius, quod fuit antè.* DENIQVE VT INTEREANT] id est, ita vt tandem intereant. TAMEN QVAERAM] sic habent tres libri manuscripti. CVR E SAPIENTI, &c.] videmus enim ætates alias aliis esse prudētiores, vt senectutē adolescentia: homines etiam alios aliis esse sapientiores. homo homini quid præstat? (inquit ille.) NEC PRVDENS SIT PVER VLLVS] Cum prudentia versetur in rebus singularibus: res singulares autem vsu cognoscantur: puer autem non possit esse vsu peritus, sed numerus annorum, & longitudo temporis vsum afferat, puer prudens esse nullo modo potest. Aristot. lib. 6. de morib. ad Nicom. QVAM FORTIS EQVI VIS] sic loquitur sup. *Cōsimile in cursu possint, ac fortis equi vis. fortis equi vis*: id est fortis equus φέριππος. TENERASCERE] teneram esse. sic enim interpretatur Nonius Marcellus: atque hūc versum profert. NON FVGIENT] Cum libri omnes veteres haberent *Confugient*, atque ex hac scriptura docti quidam fecissent *confingent*, ego ad veram lectionem quasi manu ductus, reposui *Non fugient*: quemadmodum suprà nō minus probabili, atque adeò certa coniectura, ex *non fiet*, quod erat corruptum, feci, *confiet*, ibi, *Id quoque enim sine pernicie confiet eorum. non fugient* autem interpretor non negabunt, non refutabunt, vt suprà. *tum præterea quod fugimus antè*, &c. QVOD SI IAM FIT] si mens in corpore tenero tenera est, in valido autem fit valida: ergo anima mutatur: si mutatur, ergo mortalis est.

Quóve modo poterit pariter cum corpore quoque
Confirmata cupitum ætatis tangere florem
Vis animi, nisi erit consors in origine prima?
Quídve foras sibi vult membris exire senectis?
An metuit conclusa manere in corpore putri?
Et domus ætatis spatio ne fessa vetusto
Obruat? at non sunt immortali vlla pericla.
Denique connubia ad Veneris, partúsque ferarum
Esse animas præstò deridiculum esse videtur:
Et spectare immortaleis mortalia membra

Innumero numero, certaréque præproperanter
Inter se quæ prima, potissimáque insinuetur:
Si non fortè ita sunt animarum fœdera pacta,
Vt quæ prima volans aduenerit, insinuetur
Prima, neque inter se contendant viribus hilum.
Denique in æthere non arbor, non æquore in alto
Nubes esse queunt, nec pisces viuere in aruis:
Nec cruor in lignis, nec saxis succus inesse.
Certum ac dispositum'st, vbi quicquid crescat & insit.
Sic animi natura nequit sine corpore oriri
Sola, neque à neruis, & sanguine longius esse.
Hoc si posset enim, multo prius ipsa animi vis
In capite, aut humeris, aut imis calcibus esse
Posset, & innasci quauis in parte soleret:
Tandem in eodem homine, atque in eodem vase maneret.
Quod quoniam in nostro quoque constat corpore certum:
Dispositúmque videtur, vbi esse, & crescere posit
Seorsum anima, atque animus: tanto magis inficiandum
Totum posse extra corpus durare, genique.
Quare, corpus vbi interiit, periisse necesse'st
Confiteare animam distractam in corpore toto.
Quippe etenim mortale æterno iungere, & vnà
Consentire putare, & fungi mutua posse,
Desipere'st. quid enim diuersius esse putandum'st,
Aut magis inter se disiunctum, discrepitánsque:
Quàm, mortale quod est, immortali, atque perenni
Iunctum, in concilio sæuas tolerare procellas?

FLOREM] ἀκμὴν. sic sup. lib. 1. *quibus poßint æui contingere florē.* QVIDVE FORAS SIBI] id est aut quid sibi vult, quòd anima exit è corpore senectute confecta? SENECTIS?] senio confectis, aut certè affectis. Plautus Aulul. *quem senecta ætate ludos facias.* Lucret. lib. 5. *Post vbi equum validæ vires ætate senecta, Membráque deficiunt &c.* & item sæpe. AT NON SVNT IMMORTALI] at si anima est immortalis (inquit) nō debet metuere, ne aut ruina domus obruatur, aut quouis alio incommodo afficiatur.

non celabo lectorem, ita scriptum esse in codice Bertiniano. *at non sunt iam mortali*: vnde suspicor esse legendum. *at non sunt iam immortali &c.* id est at iam si anima immortalis est, nulla ei pericula imminent. quæ lectio longè concinnior esset. SI NON CONNVBIA AD VENERIS] quidam libri habent. *Si non concubia ad Veneris.* SI NON FORTE] εἰρωνεία est. ridiculum est, inquit, animas, cum sint immortales, ad concubitus, partúsque animantium præstò adesse, & certare inter se quæ prima earum in corpus recens, & modò natum introeat: nisi fortè hæc inter se fœdera inierunt, vt corpora quæque sint primarum aduenientium, atque ita deinde occupantium: quemadmodum vulgò dicere solemus, qui prior sit tempore, eum priorem esse iure. DENIQVE IN AETHERE] hic versus cum duodecim deinceps sequentibus iteratur lib. 5. non longè à principio. NON AEQVORE IN ALTO] aliàs *non æquore salso.* vt lib. 5. VBI QVICQVID CRESCAT] sic legendum. *quicquid* autem valet *quicque*, vt sæpe alibi. ET SANGVINE LONGIVS ESSE] quidam docti legunt hoc loco *longiter esse*, vt suprà, *Non (vt opinor) ea ab leto iam longiter errat.* QVOD QVONIAM IN NOSTRO, &c.] post vocem corpore, tolle distinctionem, & lege coniunctim *constat certum*, id est certum est. GENIQVE] Priscianus lib. 10. *gigno, genui: pro quo vetustissimi geno protulerunt. Varro Anabata. Sed quòd hæc loca aliquid genunt. cuius infinitiuum passiuum Lucretius in 3. protulit geni, &c.* CONSENTIRE] συμπάσχειν. ET FVNGI MVTVA] mutuò pati. QVID ENIM DIVERSIVS, &c.] sic Arist. lib. 1. de anim. ἐπίπονον δὲ καὶ τὸ μεμῖχθαι τῷ σώματι μὴ δυνάμενον ἀπολυθῆναι, καὶ προσέτι φευκτόν, εἴπερ βέλτιον τῷ νῷ μὴ μετὰ σώματος εἶναι, καθάπερ εἴωθέ τε λέγεσθαι, καὶ πολλοῖς συνδοκεῖ. id est, Cùm graue autem & laboriosum est cum corpore animam commistam esse, neque ab eo dissolui posse: tùm fugiendum est, siquidem melius est animo non esse cum corpore copulatum, quemadmodum & dici solet, & multis videtur. IN CONCILIO] in cœtu. SAEVAS TOLERARE PROCELLAS] sexcentis casibus aduersis iactari. translatio dicta à mari. lege Arnobium aduersus genteis lib. 2. de miseriis atque ærumnis, quas perferunt animæ in corporibus humanis inclusæ. ibi. *Nisi forte rex mundi iccircò ex se genitas huc animas misit, vt quæ fuerant apud se Deæ, &c.*

Præterea quæcunque manent æterna, necesse'st
Aut quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
Nec penetrare pati sibi quicquam, quod queat arctas
Dissociare intus parteis, vt materiaï
Corpora sunt: quorum naturam ostendimus antè:
Aut ideò durare ætatem posse per omnem,
Plagarum quia sunt expertia, sicut inane'st:
Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:
Aut ideò, quia nulla loci sit copia circùm,

Quò quaſi res poßint diſcedere, diſſoluíque:
Sicut ſummarum ſumma eſt æterna: neque extrà
Quis locus eſt, quò diffugiant: neque corpora ſunt, quæ
Poßint incidere, & valida diſſoluere plaga.
At neque (vti docui) ſolido cum corpore mentis
Natura'ſt: quoniam admiſtum'ſt in rebus inane.
Nec tamen eſt vt inane, neque autem corpora deſunt,
Ex infinito quæ poßint fortè coorta
Proruere hanc mentis violento turbine molem:
Aut aliam quamuis cladem importare pericli.
Nec porrò natura loci, ſpatiúmque profundi
Deficit, exſpergi quò poßit vis animaï:
Aut alia quauis poßit vi pulſa perire.
Haud igitur leti præcluſa'ſt ianua menti.

PRAETEREA QVAECVNQVE] vtitur eodem fere argumento, & verò iiſdem verſibus lib. 5. ad probandum mundi interitum. NEQVE AB ICTV FVNGITVR HILVM] neque quicquam ab ictu patitur. ſic autem reſtitui manuſcriptorũ codicum auctoritatem ſecutus, cum in vulgatis legatur, *frangitur*: in quibuſdam etiam *figitur*: quod vtrunque mendoſum eſt, & ab indoctis deprauatum, qui, quid ſibi vellet hoc *fungitur*, neſcirent. QVAE POSSINT INCIDERE] quæ poſsint incidere in ſummã rerum. vtitur eodem verbo ſup. lib. 2. *Incidere è ſupero leuioribus.* AT NEQVE (VTI DOCVI)] remouet nunc & refellit tria, quorum vno aliquo poſito poſſet eſſe anima immortalis: quo facto ſequitur eam eſſe mortalẽ.

PRORVERE HANC] fateor equidem in libris manuſcriptis legi *Corruere*, quemadmodum & in vulgatis. Veruntamen repoſui, *Proruere*. Nam *corruere* verbum eſt abſolutum, niſi quòd à Plauto videtur vſurpari ἐνεργητικῶς in Rudente: *Ibi me corruere poſſe aiebas diuitias.* Verùm non ſignificat illis locis euertere, aut procellere, quam verbi ſignificationem hic locus poſtulat, ſed vnà eruere, & colligere, ſeu συναθροίζειν: vt & apud Varr. lib. 4. de ling. lat. *Corbes ab eo quòd ſpicas, aliúdve quid conruebant.* Apud Catullum autem in carmine ad Manlium, vbi vulgò legitur, *corruerit*, legendum *torruerit*. *Nam mihi quam dederit duplex Amathuntia curam, Scitis, & in quo me torruerit genere.* quod mihi indicauit non ita pridem Adr. Turnebus, cum antea ſuſpicatus eſſem legẽdum *exercuerit*. *Proruere* igitur hoc loco repoſui Lucretij ſententiam ſecutus: quod ſignificat longè, latéque percellere, & peruertere, vt apud Horat. oda 35. lib. 1. *Iniurioſo ne pede proruas Stantem columnam.* EXSPERGI] foras diſpergi, & diſsipari. HAVD IGITVR LETI, &c. id eſt non igitur mens immortalis eſt. Arnobius lib. 2. aduerſus gen-

teis. *omnis enim paßio, leti atque interitus ianua est, ad mortem ducens via, & ineuitabilem rebus afferens functionem.*

Quòd si forte ideò magis immortalis habenda'st,
Quòd letalibus ab rebus munita tenetur:
Aut quia non veniunt omnino aliena salutis:
Aut quia, quæ veniunt, aliqua ratione recedunt
Pulsa prius, quàm, quid noceant, sentire queamus:
Scilicet à vera longè ratione remotum'st.
Præter enim quod tum morbi est, cum corpori ægre'st:
Aduenit id, quod eam de rebus sæpe futuris
Macerat, ínque metu malè habet, curísque fatigat:
Præteritísque admissa annis peccata remordent.
Adde furorem animi proprium, atque obliuia rerum:
Adde quòd in nigras lethargi mergitur vndas.
Nil igitur mors est, ad nos neque pertinet hilum,
Quandoquidem natura animi mortalis habetur:
Et velut anteacto nil tempore sensimus ægri,
Ad confligendum venientibus vndique Pœnis:
Omnia cum belli trepido concussa tumultu
Horrida contremuere sub altis ætheris auris:
In dubióque fuit sub vtrorum regna cadendum
Omnibus humanis esset, terráque, marique:
Sic vbi non erimus: cum corporis, atque animaï
Discidium fuerit, quibus è sumus vniter apti:
Scilicet haud nobis quicquam, qui non erimus tum,
Accidere omnino poterit, sensúmque mouere:
Non, si terra mari miscebitur, & mare cælo.
Et si iam nostro sentit de corpore, pòstquam
Distracta'st animi natura, animæque potestas:
Nil tamen hoc ad nos, qui cœtu, coniugioque
Corporis, atque animæ consistimus vniter apti.
Nec, si materiam nostram conlegerit ætas
Post obitum, rursúmque redegerit, vt sita nunc est:

Atque iterum nobis fuerint data lumina vitæ,
Pertineat quicquam tamen ad nos id quoque factum,
Interrupta semel cum sit repetentia nostra.
Et nunc nil ad nos de nobis attinet, antè
Qui fuimus, nec iam de illis nos afficit angor,
Quos de materia nostra noua proferet ætas.

QVOD SI FORTE IDEO M.] ἀνθυποφορὰ: qua occupat, quod dici poterat pro animæ immortalitate, nempe eam à rebus lethalibus, & mortiferis esse tutam, vel quia incommoda illa non sint prorsus à salute aliena, vel quia quæ ei eueniunt incommoda & noxia, prius repellantur, quàm quid noceant, sentire posſit: id igitur totum vna, eadémque opera remouet, ac refellit, probátque esse falsum, cùm à morbis corporis, quibus ipsa quoque laborat, tùm ex ipsius animi propriis, dum & futurorum metu cruciatur, & præteritorum dolore, ac mærore, & ceteris affectibus contabescit. legendum autem est ita, vt excudẽdum curaui: *letalibus ab rebus munita*: id est tuta ab ea parte, qua res letales eam lædere & perimere possent. Sic enim loquuntur Latini *à periculò tutus, à frigore, ab iniuria cæli, & similibus munitus*. AVT QVIA NON VENIVNT, &c.] hic versus cum duobus deinceps sequentibus, fuerant turpiter, & fœdè suo ordine, & loco moti. eos autem in suum ordinem & locum restitui à codicibus manuscript. adiutus: nempe post versum, *Quòd letalibus &c.* & ante versum, *Scilicet à vera longè, &c.* refellit autem (vt dixi) negátque duas illas rationes, quæ possent valere ad confirmandã animi immortalitatem: quarũ hęc prima est, ea quę animo letalia sunt, non accidere animo prorsus aliena à salute: altera est: ea quæ letalia ei eueniunt, prius ab eo repulsa recedere, quàm damnum sentiatur.

ALIENA SALVTIS] vel sic legendum: nam ita scriptum reperi in duobus lib. calamo exaratis: vel aliena salute. *alienum salutis* autem vsitatũ loquendi genus est Latinis, & alienum salute, & alienum à salute. PRAETER ENIM QVOD TVM MORBI'ST, CVM CORPORI AEGRE'ST,] hunc versum misere laceratum in libris vulgatis, restitui ex vestigiis antiquorum codicum: quorum in aliis legitur: *cum corporis ægrit*: in aliis, *cum corpore ægre'st*. quod autem ad principium versus attinet, cum in vulgatis quidem, & duobus manu script. ita legatur: *Præter enim quàm quod morbi est*, (quæ scriptura sine dubio mendosa est:) in aliis autẽ duobus partim ita: *Præter enim quàm tam*, partim ita: *Præter enim quod quàm morbi'st*, neque hoc sine litura, ego sic reposui: *Præter enim quod tum morbi'st, &c.* id est præter enim id morbi, quod est tum, cum corpori ægre est, &c. PRAETERITISQVE ADMISSA ANNIS P. R.] Cum in duobus codicibus manuscriptis, *Præteritísque admissa manis*, scriptum reperissem: lectio autem vulgata *Præteritísque admissa malis peccata, &c.* non dico mihi, sed viris doctissimis non ferenda videretur: ego coniectura ductus, & scripturæ veteris vestigia secutus sic restitui: *Præteritísque admissa annis peccata remordent.*

quæ

quæ lectio ſine dubio recta, & germana Lucretiana eſt. Nam quòd alij libri manu ſcripti habent, *Præteritiſque malè admiſsis peccata, &c.* hæc quoque deprauata eſt. NIL IGITVR MORS EST, AD NOS NEQVE, &c.] concludit nunc ex eo, quod anima ſit mortalis, quod probare conatus eſt, mortem nihil eſſe, nihílque ad nos pertinere: qua de re ſic Epicurus apud Laertium. συνέθιζε δὲ ἑαυτὸν ἐν τῷ νομίζειν μηδὲν πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸν θάνατον: ἐπεὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθήσει: στέρησις δέ ἐστιν αἰσθήσεως ὁ θάνατος: ὅθεν γνῶσις ὀρθὴ μηδὲν εἶναι πρὸς ἡμᾶς τὸν θάνατον. Ἀπολαυστὸν γὰρ ποιεῖ τὸ τῆς ζωῆς θνητὸν, οὐκ ἄπειρον προστιθεῖσα χρόνον, ἀλλὰ τὸν ἀθανασίας ἀφελομένη πόθον, &c. id eſt aſſuefac teipſum ei rei, vt putes mortem nihil ad nos pertinere. Nam omne bonum & malum in ſenſu eſt. Mors autem ſenſus priuatio eſt: ex quo recta opinio, & notitia naſcitur, mortem nihil ad nos pertinere. Dat enim eius mortalitatis, quæ vitæ eſt particeps, fruendæ facultatem, non infinitum tempus adiiciens, ſed immortalitatis deſiderium auferens. Idem apud Plutarch. libro ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον. βέλτιόν τι τῶν ἐν τῷ βίῳ μετὰ τὸν βίον ἐπινοεῖς; ἐξηπάτησαι. τὸ γὰρ λυθὲν ἀναισθητεῖ: τὸ δ' ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. id eſt, Túne melius quippiam iis, quæ ſunt in vita, poſt vitam tibi cogitatione depingis? magnopere falleris. Nam quod diſſolutum eſt, ſenſu caret. quod autē ſenſu caret, nihil ad nos. Ad eandem ſententiam pertinet Græcum illud epigramma. Τὸν θάνατον τί φοβεῖσθε, τὸν ἡσυχίας γενετῆρα, Τὸν παύοντα νόσους, καὶ πενίης ὀδύνας; Μοῦνος ἅπαξ θνητοῖς παραγίνεται, οὐδέποτ' αὐτὸν Εἶδέν τις θνητῶν δεύτερον ἐρχόμενον. Αἱ δὲ νόσοι πολλαὶ καὶ ποικίλαι ἄλλοτ' ἐπ' ἄλλον Ἐρχόμεναι θνητῶν, καὶ μεταβαλλόμεναι. id eſt: *Qui mortem horretis cauſam, matrémque quietis? Tollentem morbos, pauperiémque grauem? Sola ad mortaleis ſemel aduenit illa, neque vnquam Aduenientem iterum cernere quis potuit. At multi & varij hinc illinc inuadere pergunt Nunc hunc, nunc illum morbi alij, atque alij.* ET VELVT ANTEACTO] Ad hunc locum illuſtrādum pertinent illa M. Tull. lib. I. Tuſcul. *Qui enim ſatis viderit, id quod eſt luce clarius, animo & corpore conſumto, totóque animante deleto, & facto interitu vniuerſo, illud animal, quod fuerit, factum eſſe nihil: is plane perſpiciet, inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, & regem Agamemnonem, nihil intereſſe: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quàm illo viuo ego fecerim Romam captam, &c.* Idē ibidem paucis pòſt verſib. *Natura verò ſic ſe habet, vt quo modo initium nobis rerum omnium ortus noſter afferat, ſic exitum mors: quæ vt nihil pertinuit ad nos ante ortum, ſic nihil poſt mortem pertinebit. in quo quid poteſt eſſe mali, cum mors nec ad viuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli ſunt, alteros non attingit.* IN DVBIOQVE FVIT SVB VTRORVM REG.] nihil ferè diſcrepabant hoc loco libri manuſcripti à vulgatis: qui ſine dubio corrupti ſunt. itaque meum inſtitutum, ne quid mutarem, niſi ex auctoritate veterum codicum, tenere non potui. Sed ſic excudendum curaui, *In dubióque fuit ſub vtrorum regna cadendum Omnibus, &c.* id eſt & dubium ſeu incertum fuit, ſub vtrorum imperium caſuri eſſent omnes homines. Carthaginenſium'ne, an Romanorum. hæc enim ſcriptura multo facilior, & planior eſt: nam primùm ita alibi loquitur: in dubio fuit, pro dubium fuit, infrà eodem libro in extremo *Poſteráque, in dubio eſt, fortunam quam vehat ætas.* deinde Plaut. Trinum. *In ambiguo'ſt etiam nunc quid de hac re fiat*: Deinde cadere ſub imperiū,

regnum,& leges,& similia,vsitatiora sunt,quàm ad imperium,&c.vt idem libro quinto, *quo magis ipsum Sponte sua cecidit sub leges,arctáque iura.* recepta autem & vulgata scriptura durior, & quæ non videtur aliter explicari posse,quàm si verbum fuēre,referatur ad illud,quod antecedit,*omnia*,hoc modo. & cum omnia fuere in dubio ad vtrorum regna cadendum esset omnibus hominibus terra,& mari,id est in vtrorum,seu sub vtrorum regna omnes homines necessariò casuri essent. Nam *cadere ad regna* loquendi genus insolens & inusitatũ. SIC, VBI NON ERIMVS] sic vbi non erimus, id est cum animus à corpore seiunctus erit, ex quibus constamus,& vnum quiddam effecti sumus: *Scilicet haud nobis quicquam,&c.* QVIBVS E SVMVS VNITER APTI] id est ex quibus conflati & coagmentati sumus. corrupti erant hoc loco vulgati codices, in quibus legitur: *quibus hæsimus*, pro, *quibus è sumus*: quæ scriptura sine vlla litura reperitur in libris manusc. VNITER] agnoscit hoc aduerbium Charisius. SCILICET HAVD NOBIS, &c.] hic versus pertinet ad illa superiora: sic, vbi non erimus, & cum animus à corpore discissus ac diuulsus fuerit, ex quibus sumus vnum quiddam facti,scilicet haud nobis quicquam accidere omnino poterit, neque commodi,neque incommodi. versum autem illũ, *Nam si materiam, &c.* qui alieno loco fuerat inculcatus, neque reperitur in libris manuscrip. sustuli. QVI NON ERIMVS] sic habent libri manu scr. non,vt vulgati, *cum non erimus.* nam particula, *tum*, refertur ad partic. *vbi* suprà: *Sic ubi,&c.* NON SI TERRA] non poterit (inquam) nobis quicquam accidere,ne si terra quidem mari misceatur,& mare cælo. hunc versum imitatus, atque adeò mutuatus est Iuuenal. saty. 2. *Quis cælum terræ non misceat,& mare cælo?* QVI COETV, CONIVGIÓQVE] Sic habēt aliquot lib.manuscripti: alij *qui comtu*, alij, *qui coitu*.cœtus autē idē valet,quod coïtus,mutato i. in e. ET SI IAM NOSTRO] id est & si iam demus animam,posteaquàm distracta & diuulsa est à corpore,sentire de nostro corpore : id est ex eo corpore, cum quo iuncta fuit, sensum quendam cõtraxisse:tamen nihil hoc ad nos pertinet : qui constamus ex animo & corpore. NEC SI MATERIAM,&c.] hoc dicit. necsi post obitum nostrum ex eadē materia, ex qua constamus, alius homo nascatur, ita vt videamur quodammodo reuixisse: non (inquam) hoc factum quicquam ad nos pertineat, cum semel repetētia nostri fuerit interrupta. MATERIAM NOSTRAM] quidam lib. habent *nostri.* PERTINEAT] sume copulationem negantem,*nec.* & si hoc fiat, non pertineat quicquam ad nos id factum. REPETENTIA NOSTRI] sic curaui excudendũ fretus auctoritate lib. manusc. nã vulgati, alij habent *repentia nostra*,alij *repentia nobis*,alij *retinentia nostra.* repetentiam autē interpretor ἀνάμνησιν & recordationem : & retinentiam quandam,vt suprà: quòd si quis malet legi *repentia* , vt habent etiam nonnulli scripti manu,interpretabor tacitam quandam & sensim progredientem viuendi assiduitatem, vel simpliciter itionem, siue ingreßionem, siue incessum,siue cursum vitæ, vt sit translatio à reptilibus. Omnino *repetentia* mihi magis placet, quàm *repentia*. Veruntamen iudicet lector. ET NVNC NIL AD NOS, &c.] id est &neque nunc de iis solliciti sumus, qui fuerunt iidem ipsi, qui

nunc ſumus: neque rurſus de iis laboramus, aut eorum incommodis angimur, qui de materia noſtra creabuntur. ANTE` QVI FVIMVS] qui fuimus anteà alij nos, verbi gratia, finge me abhinc mille annis fuiſſe & vixiſſe. illius temporis nullus ad me ſenſus peruenit, qui nunc viuo: neque rurſum, ſi caſus ita ferat, vt poſt ſexcẽtos annos alius Lambinus ex mea materia naſcatur, id ad me quicquã nunc pertinet, aut me vlla moleſtia afficit.

Nam cum reſpicias immenſi temporis omne
Præteritum ſpatium: tùm motus materiäi
Multimodi quàm ſint: facile hoc adcredere poßis,
Semina ſæpe in eodem, vt nunc ſunt, ordine poſta:
Nec memori tamen id quimus reprendere mente.
Inter enim iecta'ſt vitäi pauſa, vagéque
Deerrarunt paßim motus ab ſenſibus omnes.
Debet enim, miſerè cui fortè, ægréque futurum eſt,
Ipſe quoque eſſe in eo tum tempore, cum malè poßit
Accidere. at quoniam mors eximit im, probibétque,
Illum, cui poßint incommoda conciliari
Hæc eadem, quibus ægri nos ſumus, antè fuiſſe:
Scire licet nobis nihil eſſe in morte timendum,
Nec miſerum fieri, qui non eſt, poſſe, neque hilum
Differre, an nullo fuerit iam tempore natus,
Mortalem vitam mors cui immortalis ademit.
Proinde vbi ſe videas hominem indignarier ipſum
Poſt mortem fore, vt aut putreſcat corpore poſto,
Aut flammis interfiat, maliſve ferarum:
Scire licet, non ſincerum ſonère: atque ſubeſſe
Cæcum aliquem cordi ſtimulum: quamuis neget ipſe
Credere ſe quenquam ſibi ſenſum in morte futurum.
Non (vt opinor) enim dat, quod promittit, abunde:
Nec radicitus è vita ſe tollit, & eicit:
Sed facit eſſe ſui quiddam ſuper inſcius ipſe.
Viuus enim ſibi cum proponit quiſque, futurum,
Corpus vti volucres lacerent in morte, feræque:
Ipſe ſui miſeret: neque enim ſe vindicat hilum,

Nec remouet satis à proiecto corpore: & illud
Se fingit: sensúque suo contaminat adstans.
Hinc indignatur se mortalem esse creatum:
Nec videt in vera nullum fore morte alium se,
Qui poßit viuus sibi se lugere peremtum,
Stánsque iacentem: nec lacerari, vríve dolere.
Nam si in morte malum'st, malis, morsúque ferarum
Tractari: non inuenio quî non sit acerbum
Ignibus impositum calidis torrescere flammis:
Aut in melle situm suffocari, atque rigere
Frigore, cum in summo gelidi cubat æquore saxi:
Vrgeríve supernè obtritum pondere terræ.

NAM CVM RESPICIAS] ἀνθυποφορὰ est. poterat enim quispiam ita dicere: quî fieri potest, vt alius ego vel multis antè seculis fuerit, vel multis pòst seculis nascatur ex eadem materia? huic igitur respondet non esse incredibile, si retro spectemus præteriti temporis spatium immensum, & si consideremus materiæ motus varios, & multiplices, primordia rerum, ex quibus constat hodie homo aliquis singularis, eodem ordine & olim posita fuisse, quo nunc sunt ordine collocata: & posthac eodem collocatum iri. negabit tamen infrà etiam si hoc detur, eundem, qui nunc sit, aut olim fuisse, aut posthac futurum: quia scilicet vitæ interruptio facta sit per mortem. REPREHENDERE MENTE] sic habent lib. manuscript. INTER ENIM IECTA'ST VITAI] id est vitæ interruptio facta est. *pausa*: id est quies, & cessatio quędam. vtitur eodem verbo infrà hoc libro *Frigida quem semel est vitai pausa secuta*. & sup. lib. 2. *nec dare pausam Principiis &c.* DEERRARVNT] vtitur eodem verbo Virg. Melibæo. *Vir gregis ipse caper deerrauerat*. & auctor ad Herenn. *si non deerrabimus ab eo, quod cœpimus exponere*. & Plautus Menæch. *Inter homines me deerrare, atque inde auehi*. DEBET ENIM MISERE CVI FORTE, &c. sic habet liber Vaticanus, neque admodum ab hac scriptura ceteri discrepant. Est autem hæc sententia. Is cui forte miserè, ægréque futurum est: id est is qui forte miser, & æger est futurus, debet eo esse tempore, quo tempore ei male accidere posit: alioqui non poterit esse miser. At homo mortuus, desiit esse: ergo nullo modo miser esse potest, nulláque in eum miseria cadit. hæc eadem disputantur, & demonstrantur à M. Tullio lib. 1. quæst. Tuscu. AT QVONIAM MORS EXIMIT IM,] id est at quoniam mors liberat eum ne posit miser esse. *im* pro eum dictum esse à veteribus testantur Pomp. Festus. & Charisius, & ceteri. Quòd autem libri manuscripti habent, esse, illud *esse* factum est, ex *em*, vel *im*: quod vtrunque idem valet, quod *eum*. nam cum à librario scriptũ esset 13 pro im, factum est postea is. deinde ab eo qui corrigere gestiret, repo-

ſitum eſt *eſſe*: atque ita hic locus deprauatus eſt ignoratione linguæ Latinæ antiquæ. ſic vſurpat verbum *eximendi* Plaut. Epidico. *Ita non omnes poterunt ex cruciatu eximere Epidicum.* PROHIBETQVE ILLVM, CVI POSSINT, &c.] id eſt, & quia mors prohibet, ne ille, cui hæc eadem incommoda, quibus nos conflictamur, euenire poſsint, id eſt qui viuat: antè fuerit, *Scire licet, &c.* Videtur hic locus pugnare cum iis quæ ſuprà dixit, ex materia alicuius hominis alium hominem multis pòſt ſeculis naſci poſſe, qui ſit quodam modo idem alter. reſpondeo hoc quidē ſuprà dictum eſſe: ſed non ea mente, eáve gratia, vt aſſeueraret, eum qui ex materia mei, verbi gratia, multis pòſt vel ſæculis, vel annis naſceretur, fore alterum me: ſed vt oſtenderet, etiam ſi id fieret, nihil hoc tamen neque ad eum, qui antè vixiſſet, eius qui poſtea ex eadem materia exiturus eſſet, caſus: neque ad eum qui poſteà ex eadem materia conflatus, victurus eſſet, eius qui antè vixiſſet, incommoda pertinere. QVIBVS AEGRI NOS SVMVS] ſecutus ſum hoc loco libros vulgatos, in eo quòd habent vocem *agri*: in eo quòd habēt *nunc* ante verbum, *ſumus*, manu ſcriptos: in quibus partim ita ſcriptum eſt, *quibus & nunc nos ſumus*, partim ita *quibus è nunc nos ſumus.* MORTALEM VITAM MORS CVI] mortem immortalem dixit, quia ex veterum illorum ſententia, qui mortuus eſt, reuiuiſcit nunquam. Sic quidam apud Athenæum: θάνατος ἀθάνατος. & Catull. *Soles occidere, & redire poſſunt: Nobis, cum ſemel occidit breuis lux, Nox eſt perpetua vna dormiēda.* & ita Horat. oda 7. lib. 4. *Damna tamen celeres reparant cæleſtia lunæ: Nos, vbi decidimus, &c.* deinde ſequitur. *Cum ſemel occideris, & de te ſplendida Minos Fecerit arbitria, &c.* PROINDE VBI SE VIDEAS HOMINEM INDIGNARIER IPSVM &c.] hunc verſum cum eo, qui deinceps ſequitur, ſic explico: proinde vbi videas hominem indignari ſeu indignè ferre, quòd futurum ſit poſt mortem, vt aut putreſcat, &c. Sed *miſerarier* legendum arbitror, nō *indignarier*, ídque ex veſtigiis obſcuris ſcripturæ veteris. duriuſculum enim videtur ita loqui: hominem ſeipſum indignarier, fore, vt &c. CORPORE POSTO] corpore humato, & in foſſa cōdito. AVT FLAMMIS INTERFIAT] *interfiat* pro interficiatur: id eſt cōficiatur, abſumatur, nempe in rogum impoſitus. Sic ſupra eodem libro confiet poſuit, pro conficietur. *Id quoque enim ſine pernicie confiet eorum.* MALISVE FERARVM] aut malis ferarū laceretur: videlicet proiectus inhumatus, atque inſepultus. huc pertinet illud Diogenis, qui cum ſe proiici iuſsiſſet inhumatum, tum amici, volucribúſne & feris? *Minimè verò (inquit) ſed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. Quî poteris? inquiunt illi, non enim ſenties. Quid igitur (inquit ille) mihi ferarum laniatus oberit, nihil ſentienti?* NON SINCERM SONERE] *ſonēre* antiquū pro ſonare. notat Nonius, producítque teſtem verſum illum, qui eſt ſuprà *Caligare oculos, ſonēre aureis, &c.* ABVNDE] libri manuſcripti pro *abundè*, habent, *& vnde.* ET EICIT] *eicit* pro eiicit. eicit autem diſyllabum eſt, vt *reice* apud Virgil. Menal. *Tytire paſcenteis à flumine reice capellas.* & iterum *eicit* apud Lucret. lib. 4. *Eicit enim ſulci recta regione, viáque Vomerem.* Veruntamen alij volunt eſſe proceleumaticum pro dactylo, vt *Genua labant.* Quemadmodum autem in verbis *eicit*, & *reice* alterum i. ſublatum eſt: item

fit in voce *reiculæ*, qua voce vtuntur Cato, & Varro de re pecuaria: Súntque reiculæ oues, quas pastor reiicit ac remouet de toto grege. SED FACIT ESSE,&c.] coniunge verbum *esse* cum præpositione *super*, vt sit *esse super*, pro *super esse*. Quidam legunt: *Sed facit ipse sui quiddam super inscius esse*: quæ scriptura esset facilior quidem illa, veruntamen nihil mutandum censeo. CORPVS VTI VOLVCRES,&c.] vt qui iacent insepulti: quales illi apud Homer. αὐτοὺς δ᾽ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν, Οἰωνοῖσί τε πᾶσι. IPSE SVI MISERET) nihil mutare ausus sum: quanuis legendum existimem: *Ipse sui miseretur, nec se diuidit hilum*, vel sic potius, *Ipse sui miseretur, nec se vindicat hilum, &c.* Testantur enim Festus & Priscianus antiquos vsurpasse *misereo res*, pro *misereor ris*. & quidem ita Plautus in Trinummo: *caue tui alius misereat*. ne hoc quidem lectorē celabo, cum in Italia essem, incidisse in manus meas librum typis impressum, qui fuerat Iouiani Pōtani: in quo erat emendatum, aut certè ascriptum ipsius manu: *ipse sibi miser est*. NEQVE ENIM SE VINDICAT HILVM] secutus erã initio libros vulgatos. Sed cum animaduertissem in manuscriptis aliis ita legi, *neque enim se vidit hilum*: in aliis, *vidit illum*, planè mendosè, sed vnde tamen vera scriptura elici & restitui posset: sic existimaui esse reponendũ, *neque enim se vindicat hilum*, seu potius, *nec se vindicat hilum, &c.* vt prior pars vers. sic legatur, *Ipse sui miseretur*. ET ILLVD SE FINGIT] & fingit se esse illud corpus, quod iacet mortuum & insepultum. SENSV'QVE SVO] & corpus exangue & inanimum, & sensus expers, sensu contaminat, se adstantem faciens. contaminare autem videtur corpus suum sensu, quia dum ei tribuit sensum, sui miseretur, & horret ferarum atque auium morsus: quod non faceret, si corpus exanimum omni sensu carere sibi persuasum haberet. NEC VIDET IN VERA] nec videt, exempli gratia, Dionysius Lambinus, qui indignatur se mortalem esse natum, suámque conditionem deplorat, nõ videt (inquam) in vera morte nullum alium fore Dionysium Lambinum, qui viuus & stãs possit se mortuum, & iacẽtem lugere, &c. QVI POSSIT VIVVS,&c.] ordo & sententia verborum est. qui viuus possit sibi lugere se esse peremtum, nec qui possit dolere se à feris aut auibus lacerari, aut flammis cremari. *sibi* dandi casus est ornatus causa positus: vt ibi *suo sibi hunc iugulo gladio*.

NAM SI IN MORTE,&c.] Hæc ad id pertinent, quod proxime addidit, *vríue*. poterat enim aliquis dicere: lacerari à feris malum est: sed comburi rogo impositum, non est æquè acerbum, aut omnino nõ est acerbum. ad hoc sic respondet, dixi lacerari, vríue, quasi sint similia. Nam si malum est in morte maxillis ferarum diripi, & dilacerari: non video quomodo nõ sit etiam molestũ & asperum in rogum impositum flãmis torreri, aut aliis sepulturę generibus, quę summo studio ab hominibus procurãtur & expetuntur, affici. AVT IN MELLE SITVM] hoc quoque fuit sepulturæ genus à veteribus vsurpatum, aut certè ratio seruandorum corporũ: quam commemorat Xenophon lib. 5. Ἑλληνικῶν, vbi narrat Agesipolin Lacedæmonium graui morbo affectum, eóque ipso morbo die septimo consumtum, in melle positum, & Lacedæmonem reuectum regia sepultura fuisse decoratum, verba Xenoph. sunt hæc. καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐν μέλιτι τεθεὶς, καὶ κομισθεὶς

οἴκαδε, ἔτυχε τῆς βασιλικῆς ταφῆς. Varro περὶ ταφῆς apud Nonium in nomine, *vulgus. Quare Heraclides Ponticus plus ſapit, qui præcepit, vt comburerent, quàm Democritus, qui vt in melle ſeruarent: quem ſi vulgus ſecutus eſſet, peream ſi centum denariis calicem mulſi emere poßimus.* AEQVORE SAXI] in æqualitate ſaxi: id eſt in ſaxo æquabili, aut exæquato, & polito.

At iam non domus accipiet te læta, neque vxor
Optima, nec dulces occurrent oſcula nati
Præripere, & tacita pectus dulcedine tangent.
Non poteris factis tibi fortibus eſſe, tuíſque
Præſidio: miſer ô miſer, aiunt, omnia ademit
Vna dies infeſta tibi tot præmia vitæ.
Illud in his rebus non addunt, nec tibi earum
Iam deſiderium rerum ſuper inſidet vnà.
Quod bene ſi videant animo, dictíſque ſequantur,
Diſſoluant animi magno ſe angore, metúque.
Tu quidem, vt es leto ſopitus, ſic eris æui
Quod ſupereſt, cunctis priuatu' doloribus ægris.
At nos horrifico cinefactum te propè buſto
Inſatiabiliter deflebimus, æternúmque
Nulla dies nobis mærorem è pectore demet.
Illud ab hoc igitur quærendum eſt, quid ſit amari
Tantopere, ad ſomnum ſi res redit, atque quietem:
Cur quiſquam æterno poßit tabeſcere luctu.
Hoc etiam faciunt, vbi diſcubuêre, tenéntque
Pocula ſæpe homines, & inumbrant ora coronis,
Ex animo vt dicant, breuis hic eſt fructus homullis.
Iam fuerit, neque poſt vnquam reuocare licebit.
Tanquam in morte mali cum primis hoc ſit eorum,
Quòd ſitis exurat miſeros, atque arida terra:
Aut aliæ cuius deſiderium inſideat re.
Nec ſibi enim quiſquam tum ſe, vitámque requirit,
Cum pariter mens, & corpus ſopita quieſcunt.
Nam licet æternum per nos ſic eſſe ſoporem,
Nec deſiderium noſtri nos adficit vllum:

Et tamen haud quaquam nostros tunc illa per artus
Longè ab sensiferis primordia motibus errant:
Quin conreptus homo ex somno se conligit ipse.
Multo igitur mortem minus ad nos esse putandum,
Si minus esse potest, quàm quod nihil esse videmus.
Maior enim turbæ disiectus materiaï
Consequitur leto, nec quisquam expergitus extat,
Frigida quem semel est vitaï pausa secuta.

AT IAM NON DOMVS, &c.] μίμησις stultarum lamentationum, quibus vti solent qui mortuum lugent. NON POTERIS FACTIS TIBI FORTIBVS ESSE,] sic restitui, ad hanc scripturã ab vno libro manuscripto, quasi manu ductus. in quo cum reperissem ita scriptum, *Non poteris facti ti foretibus*, sempérque anteà hic locus mihi suspectus fuisset, non dubitaui quin hæc esset vera, & germana Lucretiana scriptura. Nam vulgata planè inepta est. non dissimulabo tamen me in Vaticano ita scriptũ reperisse *Non poteris factis florentibus esse cuiquam Præsidio*, *&c.* de qua scriptura iudicet lector. Ego, vt dicam, quod sentio, alteram malo. MISER Ô MISER] quattuor lib. manuscr. habent *misero misere*, quam scripturam si recipimus, hæc verba erunt coniungenda cum sequentib. hoc modo, vna dies infesta tibi misero omnia miserè ademit tot præmia vitæ. NEC TIBI EARVM, &c.] qui non desiderat autem, non videtur carere. TV QVIDEM, VT ES LETO SOPITVS,] sic habent libri manuscripti, & ita legi debet, nõ vt est in vulgatis, *lecto*. CINEFACTVM] id est in cinerem versum, & dissolutum. sic Nonius, qui hunc versum profert. hoc autem dixit homo Romanus ex consuetudine Romanorum, qui mortuos comburebant. BVSTO] *bustum* (inquit Festus) *proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus, & sepultus, &c.* idẽ ibid. *sed modo busta sepulcra vocamus.* DEFLEBIMVS] libri manuscripti habent, *defleuimus*, quod eò annotaui, vt sæpe admoneam lectorem u. pro b. & contra b. pro u. in mẽbranis calamo exaratis scriptum reperiri. ET INVMBRANT ORA CORONIS] & capitibus imponunt coronas è floribus: quod erat vsitatũ veteribus illis Græcis, & Latinis, vt & ex vtrisque scriptoribus intelligere licet, & nos in comment. Horatianis aliquot exẽpla collegimus. BREVIS EST HIC FRVCTVS HOM. IAM FVERIT] μίμησις eorum, quæ dicere solent homines in poculis. sic Apollonides lib. 2. Epigramm. Græc. Ἔσσεθ᾽ ὅτ᾽ οὐ πιόμεσθα, πολὺς χρόνος. ἀλλ᾽ ἄγ᾽ ἐπείγου: Ἡ πολιὴ κροτάφων ἅπτεται ἡμετέρων. id est *Tempus erit longum, quo non potabimus : eia Corripit en nobis tempora canities.* Plaut. Bacchid. *Non tibi venit in mentem, amabo: si dum viuas, tibi bene facias, Iam pol id quidem esse haud perlonginquom? neque si hoc hodie amiseris, pòst in morte id euenturum vnquam?* ATQVE ARIDA TERRA] sic habent duo cod. manusc. Faërn. & Tethianus. reliqui duo : *arida terrat*: nonnulli vulgati, *arida torrat* : mendose.

dose. AVT ALIAE CVIVS DESIDERIVM INSIDEAT RES] duo cod. manuscr. habent, *Aut aliæ c. d. ins. res.* Memmianus autem, Vaticanus, & Bertinian. *rei*, plane mendose. nam vel *res*, vel *re* legendum est pro *rei*. *Aliæ* autem patrius casus antiquus, vt notant Diomedes, Sosipater, Priscianus, & ceteri grammatici. Iam patrius casus quintæ declinationis fuit veteribus es, e. ei, & ij, vt dies genit. dies, vel die, vel diei, vel dij. Ennius 16. ann. *Postremæ longinqua dies confecerit ætas.* M. Tull. pro P. Sextio. *Equites verò daturos illius dies pœnas.* Virg. Geor. li. 1. *Libra dij, somniq; pares vbi fecerit horas.* Licet igitur legere hoc loco vel re, vel res. *cuius* autem positum pro alicuius, vt sit hæc sententia, aut tanquam alię cuiuspiam rei desiderium insideat, ac remaneat. CVM PARITER MENS ET CORP.] cũ dormimus altum & placidum somnum. NAM LICET AETER PER NOS] Nam licet per nos, &c. id est non recusamus, vel non obstamus, quo minus ita sit æternus sopor. sic locutus est, vt cum dicimus, *per me stertas licet. per me trahantur pedibus omnes rei.* id est non impedio quo minus stertas: non recuso quin omnes rei pedibus trahantur. NEC DESIDERIVM NOSTRI NOS ADFICIT VLLVM] sic reposui, cum vulgatorum alij habeant *attigit*, alij *indigit*. manuscripti autem *adigit*: quod deprauatum est ex *adficit*. ET TAMEN HAVD QVAQVAM] cum dormimus (inquit) nosmetipsos non requirimus, neque vitam nostram, neque vllo nostri desiderio afficimur: & tamen corpora prima, ex quibus animus noster constat, non longè aberrãt à motibus sensiferis, neque tota anima foras eiecta est: quin ex somno excitamur, & expergiscimur. Quanto minus mortem ad nos pertinere existimandum est, in qua nullus sensus remanet? HAVD QVAQVAM NOSTR. T. ILLA P. ART. LONGE AB] nam si nimis lõgè aberrarent, & si omnis anima esset foras eiecta: tum mortuus esset homo, túmque iacêret Æterno corpus perfusum frigore leti, vt ait li. 4. SI MINVS ESSE POTEST, &c.] si potest esse aliquid minus eo, quod nihil est: quod certe non potest. DISIECTVS] disiectio, dissipatio. CONSEQVITVR LETO] quidam docti legunt *letum.* libri autẽ omnes habent *leto.* quod interpretor, in leto, seu in morte, vel per letum. EXPERGITVS] *expergitus* (inquit Festus,) *ab alio excitatus*: *quem solemus dicere expergefactum.* Lucill. *E somno pueros cum manè expergitu' clamas.* Diomedes: *expergiscor, experrectus: expergor expergitus.* FRIGIDA QVEM, &c.] frigida vitæ pausa: id est mors, quæ est vitæ interruptio & cessatio. Itaque recte dixit *frigidam.* vt sup. eod. lib. *gelidi vestigia leti.* & lib. 4. *Aeterno corpus perfusum frigore leti.* sic Virgil. lib. 4. Æneid. *Et cum frigida mors, &c.*

Denique si vocem rerum natura repente
Mittat, & hoc alicui nostrum sic increpet ipsa:
Quid tibi tantoperè'st mortalis, quod nimis ægris
Luctibus indulges? quid mortem congemis, ac fles?
Nam si grata fuit tibi vita anteacta, priórque,

Et non omnia pertusum congesta quasi in vas
Commoda perfluxere, atque ingrata interiere:
Cur non, vt plenus vitæ conuiua, recedis?
Aequo animóque capis securam stulte quietem?
Sin ea quæ fructus cunque es, periere profusa:
Vitáque in offensu'st: cur amplius addere quæris,
Rursum quod pereat malè, & ingratum óccidat omne?
Non potius vitæ finem facis, atque laboris?
Nam tibi præterea quod machiner, inueniámque
Quod placeat, nihil est: eadem sunt omnia semper.
Si tibi non annis corpus iam marcet, & artus
Confecti languent: eadem tamen omnia restant,
Omnia si perges viuendo vincere sæcla:
Atque etiam potius, si nunquam sis moriturus.
Quid respondeamus, nisi iustam intendere litem
Naturam? & veram verbis exponere causam?
At, qui obitum lamentetur miser amplius æquo:
Non meritò inclamet magis, & voce increpet acri?
Aufer ab hinc lachrymas barathro, & cōpesce querelas.
Grandior hic verò si iam, seniórque queratur:
Omnia perfructus vitaï præmia marces:
Sed quia semper aues, quod abest: præsentia temnis:
Imperfecta tibi elapsa'st, ingratáque vita,
Et necopinanti mors ad caput adstitit antè,
Quàm satur, ac plenus possis discedere rerum.
Nunc aliena tua tamen ætate omnia mitte:
Aequo animóque, agedum, iam aliis concede: necesse'st.
Iure (vt opinor) agat, iure increpet, incilétque.
Cedit enim rerum nouitate extrusa vetustas
Semper, & ex aliis aliud reparare necesse'st:
Nec quicquam in barathrum, nec tartara deditur atra:
Materies opus est, vt crescant postera sæcla:
Quæ tamen omnia te vita perfuncta sequentur.

Nec minus ergo antè hæc, quàm tu, cecidêre, cadéntque.
Sic alid ex alio nunquam desistit oriri:
Vitáque mancipio nulli datur, omnibus vsu.

QVID TIBI TANTOPERE] προσωποποιΐα naturę: id est oratio, in qua facit naturam cum homine nimium vitæ cupido, mortémque horrente loquentem, grauissimáque, atque acerrima obiurgatione vtẽtem. PERTVSVM CONGESTA QVASI IN VAS] quòd nihil continet, quódque nunquam expletur. infrà: *laticem pertusum congerere in vas, &c.* ATQVE INGRATA INTER.] etsi nõ ingrata interiere. CVR NON, VT PLENVS] imitatus est hunc locum Horat. saty. I. lib. I. *Inde fit ut rarò, qui se vixisse beatum Dicat, & exacto contentus tempore vitæ Cedat, vti cõuiua satur, reperire queamus.* Marius (vt refert Plutarchus in Mario) cũ annos duos & septuaginta vixisset: septies consul primus omniũ renunciatus, ac declaratus fuisset: suam fortunam deplorabat, quasi à morte occupatus antè quàm ea, quę cupiebat, assecutus esset, quæque cogitabat, perfecisset, è vita excederet: tã inexplebilis vitæ cupiditas homines tenet. Melius Plato, qui moriens Genium suum, fortunámque suam laudabat, primùm quòd homo, non fera: deinde quòd Græcus, non barbarus: postremò quòd ætate Socratis natus esset. SIN EA, QVAE FRVCTVS CVNQVE ES] id est sin ea omnia commoda, quæ in vita percepisti, tibi è memoria effluxerunt, vel te non expleuerunt, & viuendo in aliquas offensiones incurristi, cur amplius addere quæris? cur vitam producere & prolatare cupis? *fructus* autem excudendum curaui secutus auctoritatem librorum manuscriptorum, cum in vulgatis legatur *functus* mendosè. *fructus sum* enim præteritum est à verbo fruor. M. Tull. in Hortensio. & humanitate summa perfructus est. VITAQVE IN OFF.] & si vita est in offensu, id est in offensione, vel, vt quidam legendum censent, in offensa, id est si in vita offendisti, & incurristi in aliquas difficultates, & res aduersas. in offensu autem reposui, cum in omnibus fere libr. *offenso* reperissem, memor peruersæ librariorum illorum consuetudinis: qui *o* pro *u*: & *u* pro *o* scribere solebant. Quòd si legimus *in offensa'st, offensa* accipiendum erit pro offendiculo. NAM TIBI PRAETEREA QVOD MACHINER) nam quod tibi pręterea excogitem, aut fabricer, aut comminiscar, quod tibi placeat, nihil est. machinari dixit Latinè, pro eo quod Græci μηχανᾶσθαι dicunt. Plato in Gorgia ἐὰν δὲ ἔλθῃ, μηχανητέον ὅπως ἂν διαφύγῃ. καὶ μὴ δῷ δίκην ὁ ἐχθρός: id est si autem venerit in iudiciũ, omnis ineunda ratio, omnísque machina adhibenda est, vt effugiat, & vt ne det pœnas. Xenoph. Κύρου παιδ. ε. ἢν δέ τις ἄρα καὶ βελτίων αὐτοῦ φανῇ, θάῤῥει, ἔφη, ὦ Κῦρε, οὐδέν σε δεήσει τῷ ἀγαθῷ ἀνδρὶ μάχεσθαι, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀρκέσει τοῦτο μηχανώμενος, ὡς ἀπολέσῃ τὸν αὑτοῦ βελτίονα. id est Si quis autem eo melior existat, bono animo es Cyre: non erit tibi necesse cum viro bono & forti pugnare: sed ille vnus huic rei satis erit, omnem ad hanc rem machinam adhibens, vt virum se meliorem de medio tollat. Sic Plaut. Captiuis: *neque iam seruare salus, Si volt, me potest: nec copia'st, nisi si aliquam corde machinor Astutiam. quam, malum?*

quid machiner? quid comminiscar miser? Polyb. lib. I. οὔτε ἄλλην οὐδεμίαν εὑρέσθαι πρὸς τοῦτο μηχανὴν δυνατόν. id eſt neque vllā aliam ad hoc machinā reperire pote. EADEM SVNT OMNIA SEMPER] facetiſsimus extat apud Lucian. Menippi & Chironis dialogus: in quo Chiron interrogatus à Menippo quamobrem, cum ei immortali eſſe liceret, mori maluerit, reſpondet perpetuum rerum tenorem, & ſimilia omnia ſuo tempore viciſsim recurrentia vitæ ſatietatem ſibi peperiſſe. QVID RESPONDEAMVS] omnes quidem libri tum manuſcripti, tum typis excuſi habent *reſpondemus*. ſed videtur legendum vel *quid reſpondeamus*, vt e & a cooleſcant in vnam ſyllabam, vel *reſponderimus* in præterito coniunctiui. AVFER AB HINC LACRYMAS BARATHRO] *barathro*: id eſt homo inſatiabiliſsime, atque auidiſsime. ſecutus ſum autem hîc libros manuſcriptos, qui partim habent *baratre*, partim *barathro*: quibuſcum conſentiunt nonnulli typis excuſi. vulgati autem habent, *barde*. Iam *bardus* idem valet, quod ſtultus, & ingenio tardus, vt docent Feſtus, & Nonius. Sed ego hoc loco *barathro* legendum puto, itémque apud Horat. *Mendici mimæ barathrones, hoc genus omne.* GRANDIOR HIC VERO, &c.] ſi quis verò natu grandior queratur, quòd ſibi ſit moriendum: ſic eum increpabit natura. *Omnia perfructus vitaï præmia marces*: id eſt omnibus vitæ præmiis perceptis, atque in vita degenda abunde guſtatis, iam ætate confectus es. *perfructus* autem legendum, non *perfunctus*, à verbo *perfruor*, vt ſup. diximus. Cum his congruunt illa Eurip. in Alceſt. Μάτην ἄρ' οἱ γέροντες εὔχονται θανεῖν, γῆρας ψέγοντες, καὶ μακρὸν χρόνον βίου: ἢν δ' ἐγγὺς ἔλθῃ θάνατος, οὐδεὶς βούλεται θνήσκειν, τὸ γῆρας δ' οὐκ ἔτ' ἔστ' αὐτοῖς βαρύ. QVOD ABEST] videlicet futurum. INGRATAQVE VITA] & non grata, neque tibi ſatisfaciens. ANTE QVAM SATVR,] Horat. ſatyra, quam ſuprà memorauimus. *Cedat vti conuiua ſatur.* NVNC ALIENA TAMEN] ſic Horat. epiſt. 2. lib. 2. in extrem. *Viuere ſi rectè neſcis, decede peritis. Luſiſti ſatis, ediſti ſatis, atque bibiſti. Tempus abire tibi eſt, &c.* IVRE (VT OPINOR) AGAT] iure tecum ſic loquatur: vel iure tibi hanc litem intendat.

INCILET QVE] *incilare eſt increpare, vel improbare, atque incuſare*, inquit Feſtus, Attius Meleagro. *Quique non me ſpernens, incilans probris, ſermone indécorans, turpi fama differret.* Pacuuius Duloreſte. *Si quis hac me oratione incilet, quid reſpondeam?* Lucilius. *Nunc Caï quoniam incilans nos ledi' viciſsim.* CEDIT ENIM RERVM NOVITATE] ſic Horat. epiſt. ad Piſon. *Vt ſiluæ foliis pronos mutantur in annos, &c.* ad quem locum lege ſi vacas, quæ annotauimus. NEC QVICQVAM] id eſt nec quicquam in nihilum interit, vt docuit lib. I. ſed omnia reſoluuntur, & reuertuntur in corpora prima. *Huc accedit vtique quæque in ſua corpora rurſum Diſſoluat natura, neque ad nihilum interimat res.* DEDITVR ATRA] ad oram libri Bertin. aſcriptū erat à neſcio quo emendatore, *decidit*. in ipſo contextu ſcriptum *dedit*: in vno alio manuſcripto integrum ineſt *decidit*: in vulgatis *deditur*: quos ſecutus ſum. *decidit* tamen probo. MATERIES OPVS EST] ſic ſup. lib. 2. locutus eſt. *Scire licet nil principiis opus eſſe colores.* M. Tull. epiſt. ad Curion. lib. 2. *dux nobis & auctor opus eſt, & eorum ventorum, quos propoſui moderator quidam, & quaſi gubernator.* QVAE TAMEN OMNIA, &c.] quæ tamen omnia

vbi vita defuncta fuerint, te sequētur, & morientur, vt tu. NEC MINVS ERGO ANTE HAEC QVÀM TV.] hic versus variè reperitur & scriptus & impressus in codicibus. alij enim habent *quàm tu, cecidere*, vt excudendum curaui: alij, *quàm nunc*, alij *quàm tunc*, alij *quàm cecidere*, ita vt facile appareat mendum subesse in particula *tunc*, aut *nunc*. ego *tunc* non probo. *tu*, aut *nunc* legendum censeo, ita tamen vt, si legamus *quàm nunc*, legi velim *antehac*: si *quàm tu, antè hæc*: quorum vtrum sit melius, iudicet lector. codices quidem tres manuscripti habent, *quàm tu*. Horatius hunc locum mutuatus est epist. ad Pisones. *Multa renascentur, quæ nūc cecidere, cadéntque, Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet vsus.* SIC ALID EX ALIO] *alid* pro aliud, ab antiquo nominatiuo *alis*. de quo suprà ad illū versum lib. 1. *Quando alid ex alio reficit natura, nec vllam, &c.* DESISTET] sic habent libri manuscripti, & aliquot typis impressi. VITÁQVE MANCIPIO NVLLI D.] id est (vt loquuntur recentiores iurisců̄sulti) nulli datur vitæ proprietas, sed vsus, aut vsusfructus tantùm. *mancipium* dictum est à manu capiendo. Itaque mancipio ea accepisse dicimur, quorum dominium nobis quæsitum est, seu quorum domini sumus per abalienationem aliquam, videlicet per emtionem lege mancipi seruata, aut per donationem, aut per in iure cesionem: & *res mancipi* dicuntur, quarum dominium ab alio in alium transferri potest, quæque alienari possunt: & *mancipio dare*, est rem mancipi, puta, fundum, domum, equum, seruum alienare per traditionem, ita vt præstare debeas emtori, aut per in iure cesionem. M. Tull. Topic. *Finge mancipio aliquem dedisse id quod mancipio dari non potest: num iccircò id eius factū est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se vlla re obligauit?* M. Curius ad Cic. lib. 7. epist. *Sum enim* χρήσει μὲν (id est vsu quidem) *tuus*: κτήσει δὲ (id est possesione & mancipio) *Attici nostri. Ergo fructus est tuus: mancipium verò illius.* M. Tull. ad Cur. eodem lib. *Attici quando proprium te esse dicis mancipio, & nexu, meum autem vsu & fructu, contentus isto sum. Id enim cuiusque proprium est, quo quisque fruitur, atque vtitur.* Plautus Curculione. *Quis tibi hanc dedit mancupio? aut vnde emisti? fac sciam.*

Respice item quàm nil ad nos anteacta vetustas
Temporis æterni fuerit, quàm nascimur, antè.
Hoc igitur speculum nobis natura futuri
Temporis exponit. post mortem denique nostram
Num quid ibi horribile appâret? num triste videtur
Quicquam? nónne omni somno securius extat?
Atque ea nimirum quæcunque Acherunte profundo
Prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis.
Nec miser impendens magnum timet aëre saxum
Tantalus (vt fama'st) cassa formidine torpens:

Sed magis in vita diuûm metus vrget inani
Mortaleis, casúmque timent, quem cunque ferat fors.
Nec Tityon volucres ineunt Acherunte iacentem:
Nec, quod sub magno scrutentur pectore, quicquam
Perpetuam ætatem poterunt reperire profectò,
Quamlibet immani proiectu corporis extet,
Qui non sola nouem dispersis iugera membris
Obtineat, sed qui terraï totius orbem:
Non tamen æternum poterit perferre dolorem:
Nec præbere cibum proprio de corpore semper.
Sed Tityos nobis hic est, in amore iacentem
Quem volucres lacerant, atque exest anxius angor:
Aut alia quauis scindunt cuppedine curæ.
Sisyphus in vita quoque nobis ante oculos est,
Qui petere à populo fasceis, sæuásque secureis
Imbibit: & semper victus, tristísque recedit.
Nam petere imperium, quod inane'st, nec datur vnquam:
Atque in eo semper durum sufferre laborem:
Hoc est aduerso nixantem trudere monte
Saxum, quod tamen à summo iam vertice rursum
Voluitur, & plani raptim petit æquora campi.

RESPICE] retrò aspice tempus præteritum. QVÀM NASCIMVR ANTE] antè quàm nascimur. HOC IGITVR SPECVLVM] vt, quemadmodum præteritum tempus, quo non fuimus, nihil ad nos pertinet, ita neque futurum, quo nõ erimus, quicquam nos attingat. EXPONIT] proponit, foris ponit, & expromit. POST MORTEM DENIQVE] hæc cõiunctè lego cum superioribus. NVNQVID IBI, &c. ibi, nempe in tempore præterito, quo non fuimus. ATQVE EA NIMIRVM] hic locus erat deprauatus in omnibus libris impressis: integer & incorruptus in trib. codicibus manuscriptis. quos secuti sumus. accedit Priscianus, qui lib. I. hũc versum ita legit: *Atque ea nimirum quæcunque Acherunte profundo*, vbi docet *Acherunte* legendum per u, non *Acheronte* per o. idque more veterum. Atque ea (inquit) omnia, quæ poëtæ prodiderũt esse apud inferos, Tantali, Titij, Sisyphi, Danaidum pœnæ, Cerberus, Furiæ, Tartarus &c. sunt nobis in vita, nósque viuos exercent, lacerant, excruciant, exterrent, fodicant. Ad hunc locum pertinent, quæ scribit Seruius ad illum versum, *Cernere erat, per*

tota nouem, &c. libro 6. Æneidos, his verbis. *Sanè de his omnib. rebus mire reddidit rationem Lucretius, & confirmat in nostra esse vita omnia quæ finguntur de inferis. dicit enim Tityon amorem esse, hoc est libidinem: quæ secundum physicos, & medicos in iecore est, vt risus in splene, iracundia in felle, &c.* NEC MISER IMPENDENS] Eurip. Oreste. Κορυφῆς ὑπερτέλλοντα δειμαίνων πέτρον ἀέρι ποτᾶται, καὶ τίνει ταύτην δίκην. Sed apud Homerum alia pœna Tantalus afficitur: quam Horatius attigit saty. 1. lib. 1. *Tantalus à labris sitiens fugientia captat Flumina.* M. Tull. Tuscul. quæst. lib. 1. *mento summam aquam attingens, siti enectus Tantalus.* CASSA FORMIDINE] inani metu. QVEM CVNQVE FERAT FORS] ita legi debet: & ita scriptum est in libris antiquis. NEC TITYON VOLVCRES] Horat. od. 4. lib. 3. Incontinentis *nec Tityi iecur Relinquit ales nequitiæ additus Custos.* NEC QVOD SVB MAGNO] nec certe possent, aut possunt perpetuò reperire quicquam, quod sub Tityi pectore scrutentur, & pascantur. QVAMLIBET IMMANI, &c.] quantumuis magnum terræ spatium suo corpore occupet. de quo sic Virgil. 6. *per tota nouem cui iugera corpus Porrigitur: rostróq; immanis vultur adunco Immortale iecur tundens, fœcundáque pœnis Viscera, &c.* SED TITYVS NOBIS] amator (inquit) Tityus est. lege Macrob. lib. 1. cap. 10. in somn. Scip. de inferorum pœnis. CVPPEDINE CVRAE] codex Vatic. Memm. & Bertin. habent *cuppedine curæ.* quos secutus sum. alij, & plerique vulgati. *torpedine curæ.* SISYPHVS] ambitiosus (inquit) in hac vita Sisyphus est: QVI PETERE A POPVLO FASCEIS] qui petere à populo honores. IMBIBIT] imbibit petere, id est induxit in animum petere: hoc sibi persuasit, honores esse petendos. certum ac deliberatum ei est honores petere. sic loquitur lib. 6. *vt ex ira pœnas petere imbibat acreis.* & ita M. Tull. orat. pro Quinctio. *Quòd si facere nolit, atque imbiberit eiusmodi rationibus illum ad suas conditiones perducere: sese nihil precari &c.* sic enim hic locus legendus, & ita impressum est in libris Manutianis. sed hoc de verbo lege cap. 5. lib. 1. Variar. lectionũ M. Antonij Mureti. ET SEMPER VICT. TRISTISQVE RECEDIT] Horat. epist. ad Quint. lib. 1. *pone meum est: pono, tristísq; recedo.* ATQVE IN EO SEMPER D. S.] cod. Vaticanus habet, *Atq; ideo semper, &c.* Iccirco Epicurus negabat sapientem ad remp. accessurum. Horatius in ea, quam modo commemoraui epistola, pulchrè ostendit populareis honores esse admodum incertos, fluxos, & caducos. Pausanias in Atticis hoc amplius, grauiter asseuerat, nondum cuiquam, qui sese effusè ad remp. gerendam contulerit, seséque auræ populari crediderit, optabilem exitum contigisse. verba eius sunt hæc: Εὖ δέ μοι λελέχθαι δοκεῖ, αὐδ' ἕνα ἀφειδῶς ἐσπεσόντα ἐς πολιτείαν, καὶ πιστὰ ἡγησάμενον τὰ τοῦ δήμου, μήπω καλῶς τελευτῆσαι. HOC EST ADVERSO, &c.] hoc facere (inquit) est nixantem aduerso monte, saxum trudere. sic de Sisypho vetus quidã poëta, apud M. Tull. *quod Sisyphu' versat Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum.*

Deinde animi ingratam naturam pascere semper:
Atque explere bonis rebus, satiaréque nunquam:

Quod faciunt nobis annorum tempora, circùm
Cum redeunt: fætúsque ferunt, variósque lepôres,
Nec tamen explemur vitaï fructibus vnquam:
Hoc (vt opinor) id est, æuo florente puellas
Quod memorant, laticem pertusum congerere in vas:
Quod tamen expleri nulla ratione potestur.
Cerberus & Furiæ iam verò, & lucis egenus
Tartarus horriferos eructans faucibus æstus,
Hæc neque sunt vsquam, neque possunt esse profectò.
Sed metus in vita pœnarum pro malefactis
Est insignibus insignis, scelerísque luela
Carcer, & horribilis de saxo iactu' deorsum,
Verbera, carnifices, robus, pix, lamina, tedæ:
Quæ tamen & si absunt: at mens sibi conscia facti
Præmetuens, adhibet stimulos, torrét que flagellis:
Nec videt interea, qui terminus esse malorum
Possit, nec quæ sit pœnarum denique finis:
Atque eadem metuit magis hæc ne in morte grauescant:
Hinc Acherusia fit stultorum denique vita.

DEINDE ANIMI INGR. NAT. P.] deinde (inquit) animum pascere semper bonis rebus, & nunquam iis rebus explere, neque satiare, quod fit cum redeuntibus annis tãta rerum, quas terra parit, copia fruentes, nunquam explemur tamẽ: hoc est aquam in dolium pertusum cõgerere: quod de Danai puellis fabulantur poetæ. Nonius Marcellus hos versus profert in verbis *explere & satiare*: atque ita interpretatur, *explere quidem animum bonis rebus, sed nunquam satiare*: quasi explere sit minus, quàm satiare: sed errat, mea quidem sententia. ATQVE EXPLERE BONIS R. S.] ordo. atque explere nunquam, nunquámque satiare bonis rebus. hunc versum profert Nonius (vt dixi) duobus locis. Taleis describit lenas Argyrippus ille apud Plaut. Asin. qualeis hîc Lucretius homines nimium vitæ cupidos, & infinita viuendi cupiditate ardenteis. *Qui modu'st dandi? nam nunquam tu quidem expleri potes. Modò cum accepisti, haud multo pòst aliquid, quod poscas, paras.*

CIRCVM CVM REDEVNT] cum reuoluuntur, ὅτι περιέρχονται. ex quo appellantur ἐνιαυτοὶ, quasi in se redeuntes, & anni περιπλόμενοι ab Homero dicti, quasi περιπολεύμενοι. LATICEM PERTVSVM CONG. IN VAS] Horat. od. 11. lib. 3. *Audiat Lyde scelus, atque notas Virginum pœnas, & inane lymphæ Dolium fundo pereuntis imo, Seráque fata.* POTESTVR] ita loquebantur

bantur veteres, cum iungebatur huic verbo infinitiuus passiuus. Pacuuius. *siqua potestur inuestigari via.* Quadrigarius annal.3. *Adeo memorari nō potestur.* Cælius lib.1.annal. *Cum iure sine periculo bellum geri poteratur.* Virg. Æneid.8. *Quod fieri ferro, liquidóve potestur electro.* sic enim legunt Nonius, & Priscianus reclamante Politiano, qui legendum contendit, potest electro. SCELERISQVE LVELA]& carcer sceleris expiatio, & pœna. Sic ego hūc locum explico. Sed nonnulli codices typis excusi, in quibus sunt Aldini antiq. & quidam manuscripti, habent *sceleri̇́sque numella.* Est autem numella (vt docet Nonius) machinæ genus ligneum ad discruciandos noxios cōparatum, quò & collum, & pedes immittunt. Festus autem scribit genus esse vinculi, quo quadrupedes deligantur. Plaut. Asin. *Neruos, catenas, carcerem, numellas, pedicas, boias.* Ego quid sibi velint hæc, *sceleríſque numella*, non video. quàre vulgatam & receptam probo. ET HORRIBILIS DE SAXO IACTV' DEORSVM] sic restitui facili coniectura ductus. Nam cum reperissem in quodam cod. peruetusto *iactus deorum*, sæpéque in hoc loco hæsissem, neque viderem quò pertineret vox *eorum*, facile adductus sum, vt reponerem *deorsum.* neque est quòd quenquam moueat, quòd hoc loco sit trisyllabum: cum in 1. lib. sit disyllabum, ibi *Nam per aquas quæcunque cadunt, atque aëra deorsum*, & item alibi. fit enim hoc idem in aliis vocibus, vt in sueuit, suadet, seorsum: nempe, vt modò sint disyllaba, modò trisyllaba, vt hoc lib. sup. *Conturbatur, & (vt docui) diuisa seorsum, Disiectatur eodem illo &c.* lib. 4. *Aër, id quod nos vmbram perhibere suemus.* & lib. 2. *Quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.* deiiciebantur autem de saxo Tarpeio perduellionis rei, idque iussu tribuni plebis. Horat. saty. 6. lib. 1. *Deiicere è saxo ciueis, & tradere Cadmo?* ROBVS] robus (vt docet Festus) *dicitur is locus, quò præcipitatur maleficiorum genus, quòd antè arcis robusteïs includebatur.* LAMINA] lamina candens. Horat. epist. ad Vaalam. *Scilicet vt ventres lamna candente nepotum Diceret vrendos.* PRAEMETVENS] ante quàm sit damnatus, aut accusatus metuens. HINC ACHERVSIA] ex hoc (inquit) stultorū vita fit anxia, sollicita, ærumnosa, omnibus denique pœnis & cruciatibus referta, ita vt videantur viui eas pœnas perferre, quibus Tantalus, & Sisyphus, & Tityus, & Danaides &c. affici apud inferos putantur.

Hoc etiam tibi tute interdum dicere posis:
Lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit,
Qui melior multis, quàm tu, fuit, improbe, rebus.
Inde alij multi reges, rerúmque potentes
Occidērunt, magnis qui gentibus imperitarunt.
Ille quoque ipse, viam qui quondam per mare magnum
Strauit, iterque dedit legionibus ire per altum,
Ac pedibus salsas docuit superire lacunas:
Et contemsit, aquis insultans, murmura ponti,

Lumine ademto animam moribundo corpore fudit.
Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror,
Ossa dedit terræ proinde ac famul infimus esset.
Adde repertores doctrinarum, atque lepôrum:
Adde Heliconiadum comites: quorum vnus Homerus
Sceptra potitus, eadem alis sopitu' quiete'st.
Denique Democritum postquam matura vetustas
Admonuit memorem motus languescere mentis,
Sponte sua leto caput obuius obtulit ipse.
Ipse Epicurus obit decurso lumine vitæ,
Qui genus humanum ingenio superauit, & omneis
Præstinxit stellas, exortus vti ætherius sol.
Tu verò dubitabis, & indignabere obire,
Mortua cui vita est propè iam viuo, atque videnti?
Qui somno partem maiorem conteris æui?
Et vigilans stertis, nec somnia cernere cessas,
Sollicitámque geris cassa formidine mentem?
Nec reperire potes, quid sit tibi sæpe mali, cum
Ebrius vrgeris multis miser vndique curis,
Atque animi incerto fluitans errore vagaris?

HOC ETIAM TIBI TVTE] Præscribit hîc quædam, quæ magnopere valent ad mortem æquo animo ferendam, cum recordemur viros præstantissimos, potentissimos, & clarissimos eadem conditione vsos esse. LVMINA SIS OCVLIS ETIAM] sic restitui ex auctoritate quattuor librorum manuscriptorum. *sis* autem antiquum pro suis: quemadmodũ *sum* pro eum posuit Ennius lib. I. *At te non, vt sum, summam seruare decet rem*: & lib. 2. *At sese sum quæ dederat in luminis oras.* & *sos* pro eos antiqui dicebant. Idem Ennius. *Constitit inde loci propter sos diua dearum. & interdum pro suos, vt cum per datiuum casum idem Ennius effert, sis pro suis: Postquam lumina sis oculis bonus Ancu' reliquit.* Hæc ferè ad verbum Festus. vnde perspicuum est, Lucretium hunc versum ab Ennio mutuatum esse. MAGNIS QVI GENTIBVS IMPER.] imitatus est hunc versum Horat. saty. 6. lib. I. *qui magnis legionibus imperitarint.* ILLE QVOQVE IPSE] Xerxes, qui Hellesponto iuncto, Athone perfosso maria ambulauit, terrámque nauigauit, vt narrat Herod. Polyhymn. DOCVIT] tralatio. sic loquitur Horat. epist. ad Villicum: *Addit opus pigro riuus, si decidit imber, Multa mole docendus aprico parcere campo.* idem epist. ad Pison. *Seu cursum mutauit iniquum frugibus amnis*

Doctus iter melius. SVPERIRE] ſic habent quattuor libri manuſcripti:& ita legẽdum. ET CONTEMSIT AQVIS INSVLTANS MVRM.] & inſultans aquis, contemſit murmura ponti. *aquis* autem legendum, non equis,ſi hiſtoriam ſpectes,quæ eſt apud Herodotum Polyhymn. vbi narrat ille Xerxem indignatum quòd audiſſet pontem in Helleſponto factum,coorta ſæua tempeſtate eſſe diſturbatum, & contritum,iuſsiſſe trecentas plagas fluctibus infligi, & mare verberari, & compedibus cõſtringi,cum quidem ij quibus hoc negocij datum eſſet, talia quædam loquerentur obiurgantes, ὦ πικρὸν ὕδωρ, καὶ ἁλμυρόν, δεσπότης τοι δίκην ἐπιτιθεῖ τήνδε, ὅτι μιν ἠδίκησας, οὐδὲν πρὸς ἐκείνου ἄδικον παθών: καὶ βασιλεὺς μὲν Ξέρξης διαβήσεταί σε ἤντε σύ γε βούλῃ, ἤντε μή. σοὶ δὲ κατὰ δίκην ἄρα ὡς οὐδεὶς ἀνθρώπων θύει, ὡς ἐόντι δολερῷ τε καὶ ἁλμυρῷ ποταμῷ: id eſt ô aqua amara & ſalſa.dominus has de te pœnas ſumit,quia eum iniuſtè læſiſti,nulla ab eo accepta iniuria: & rex quidem Xerxes te traiiciet velis nolis:meritò autem tibi nemo homo ſacrificat, vtpote qui ſis fluuius doloſus & ſalſus. Iam inſultare eſt contumelioſe quippiam in alterum aut dicere,aut facere. Virgil. Æneid. 8.*neque finitimus Mezentius vnquam Huic capiti inſultans tot ferro ſæua dediſſet Funera*. idem 10. *Cernis vt inſultent Rutuli.* Horat.od.3.li.3.*Dum Priami,Paridiſque buſto Inſultet armentum.* ANIMAM MORIB. CORP. F.] Xerxes ab Artabano interfectus eſt, cum annos amplius xx. Perſarum regnum obtinuiſſet, vt ſcribit Diod. Siculus lib.11. SCIPIADES] Scipio.ſic Horat.ſaty.1.lib.2.*Virtus Scipiadæ, & mitis ſapiẽtia Læli.* BELLI FVLM.] Virgil.Æneid. 6. *duo fulmina belli Scipiadas.*

PROINDE AC] tanquam,proinde ac ſi. FAMVL INFIMVS] *famul famulus*(inquit)Nonius.Ennius. *mortalem fortuna repente Reddidit è ſummo regno vt famul infimus eſſet.* ſic autem emendaui Ennij verſum, qui corruptus eſt apud Nonium. *Famuli origo*(inquit Feſtus)*ab Oſcis dependet,apud quos ſeruus famul nominabatur: vnde & familia vocata.* ADDE HELICONIADVM] Adde(inquit Lucret.) Muſarum comites,nempe poëtas.profert hũc verſum Nonius,cum eo qui deinceps ſequitur,in verbo *potior*, docens hoc verbum interdum iungi cum quarto caſu,vt hîc:& ita Terent. Adelph. *Ille autem ſine labore patria potitur commoda.* QVORVM VNVS HOM. SC. P.] id eſt,quorum vnus Homerus primus, & principatum obtinens. EADEM ALIIS SOP.] Græcorum more locutus eſt. τῇ αὐτῇ τοῖς ἄλλοις.id eſt eadem atque alij.ſic lib.2. *Atque animalibu' ſunt mortalibus vna, eadémque.* & lib.4. *Nempe eadem facit, & ſcimus facere omnia turpi.* & Horat. *Inuitum qui ſeruat, idem facit occidenti.* DENIQVE DEMOCR. POSTQ. MAT. VET.] Democritum,cum centum & nouem annos vixiſſet, primò mortem propinquam dies aliquot nidore panum retardaſſe: deinde ſpõte ſua mortem oppetiſſe traditum eſt. ADMONVIT MEMOREM] ſic emendaui, reclamantibus codicibus omnibus. quin autem ita ſit legendum nemo doctus dubitabit. notum prouerbium *memorem mones*, *ſeu admones*. Plaut. Sticho. *capti conſilij memorem mones.* IPSE EPICVRVS.] Ipſe κατ᾽ ἐξοχὴν dictum & ἐμφατικῶς.illud autem alterum,*ipſe*,quod antecedit,idem valet quod vltrò.Non enim Democritus diem mortis expectauit, ſed anteuertit, & caput ei vltro obtulit:niſi quis dicat legendum *obtulit ipſi*, vt cohæreat cum

voce *leto*, manente eadem ſententia. DE CVRSO LVMINE VITAE] duæ tralationes diſsimiles concurrentes, & confuſæ. nam decurrere ſpatiū vitæ, ſeu decurrere ætatem, tralatio eſt à curſoribus. Terent. Adelph. *Nam ego vitam duram, quam vixi vſque adhuc, prope iam decurſo ſpatio, mitto.* Plaut. Sticho. *Quid mihi opus eſt decurſo ſpatio cum eis gerere bellum?* M. Tull. pro Quinctio: *prope acta iam ætate, decurſáque. iam lumen vitæ* altera tralatio eſt: Ita *decurrere lumen vitæ* duas continet tralationes permiſtas. ſimile quiddam notat M. Anton. Muretus apud Catull. ad illum locum, *Loquente ſæpe ſibilum edidit coma.* ad faſelum. ET OMNEIS PRAESTINXIT STELLAS] hîc codices manuſcripti, neque cum impreſsis, neque ipſi inter ſe conſentiunt: ſed alij habent *reſtinxit*, alij *reſtrinxit*, alij *extinxit*. Ego autem partim his ſcripturis conſideratis, atque inter ſe comparatis, partim ſententia Lucretij exquiſita non dubitaui reponere *Præſtinxit*, vt ſit præteritū à verbo *Præſtinguo*: quod verbū librariorum culpa pęnè è tota lingua Latina deletū eſſet, niſi ego à Nonio Marcello commonitus reſtituiſſem. Nam vbicunque apud M. Tull. Plautum, & ceteros legitur *præſtringere*, & *præſtrinxit* oculorum aciem, legendum eſt *præſtinguere*, & *præſtinxit*. eſt enim verbum compoſitum à præ & ſtinguo. quo verbo vtitur Lucretius lib. 2. & 4. *Præſtinguere* autem (vt docet Nonius) valet obtenebrare. Cum igitur hoc loco Lucretius innuat & ſignificet Epicurum aliorum omnium philoſophorum nominis ſplendorem, & gloriam obſcuraſſe, atque (vt ita dicam) obtenebraſſe, quemadmodum ſol exoriens ſtellarum fulgorem obſcurat: dubitari non poteſt, quin legendum ſit *præſtinxit*, non *reſtinxit*, aut *extinxit*. non enim ſol exoriens ſtellarum ſplendorem extinguit, ſed duntaxat præſtinguit. reſtinguit autem multo minus. nam reſtinguere de ardore, aut colore dicitur, non de lumine, aut fulgore. Præſtinxit igitur hîc legendum. Ac ſententiam meam adiuuat M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. *Sol dictus vel quia ſolus ex omnibus ſideribus eſt tantus, vel quia cum eſt exortus, obſcuratis omnibus ſolus apparet.* non dixit *extinctis*, ſed *obſcuratis*, id eſt obtenebratis, ac præſtinctis. à quo verbo dictæ ſunt præſtigiæ, & à præſtigiis præſtigiatores. hos verſus proferēs Lactat. lib. 3. de falſa ſapient. Quos equidem verſus (inquit) nunquam ſine riſu legere poſſum. Non enim de Socrate aut Platone hoc ſaltē dicebat, qui velut reges habentur philoſophorum: ſed de homine, quo ſano & vigente nullus æger ineptius delirauit. STELLAS] philoſophos, & ſapiēteis. PROPE IAM VIVO ATQVE VIDENTI] ζῶντι καὶ ὁρῶντι, prouerbium olet. Terent. Eun. *viuus, vidénsque pereo.* M. Tull. pro Quinctio. *huic acerbiſsimum viuo, videntique funus ducitur.* Idem pro P. Sextio. *viuus (vt aiunt) eſt, & videns cum victu, ac veſtitu ſuo publicatus.* Æſchines κατὰ Κτησιφ. τὰ δέκα τάλαντα ὁρώντων, φρονούντων, βλεπόντων ὑμῶν ἔλαθον ὑφελόμενοι: id eſt decē talenta videntibus, ſentientibus, aſpicientibus vobis furtim ſubſtraxerunt. ET VIGILANS STERTIS] ſic Amphitryo ille in comœd. ſui nominis apud Plautum. *vix apud me ſum. Vigilans prope dormio: vigilans ſomnio: viuus & ſanus intereo.* CASSA FORMIDINE] inani timore. ATQVE ANIMI INCERTO FL. ERR.] ordo: Fluitans incerto animi errore vagaris. *error animi, & error mentis* quid ſignificent apud ſcriptores, non obſcurum

est. M. Tull. lib. 3. epist. ad Attic. *Nam quòd scribis te audire, me etiam mentis errore ex dolore affici, mihi verò mens integra est.* Horat. epist. 2. lib. 2. *pol me occidistis amici, Non seruastis, ait, cui sic extorta voluptas, Et demtus per vim mentis gratißimus error.* ita neque de veritate huius scripturæ dubitandum est, & vulgata illa *Atque animo incerto &c.* reiicienda est. Veruntamē doctus quidam, idémque mihi amicissimus, putabat legendum *Atque animi incerti fluitans errore vagaris.*

Si possent homines, proinde ac sentire videntur
Pondus inesse animo, quod se grauitate fatiget,
E quibus id fiat causis quoque noscere, & vnde
Tanta mali tanquam moles in pectore constet:
Haud ita vitam agerent, vt nunc plerunque videmus,
Quid sibi quisque velit, nescire, & quærere semper,
Commutare locum, quasi onus deponere poßit.
Exit sæpe foras magnis ex ædibus ille,
Esse domi quem pertæsum'st, subitóque reuertit:
Quippe foris nihilo melius qui sentiat esse.
Currit agens mannos ad villam præcipitanter,
Auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans:
Oscitat extemplo tetigit cum limina villæ:
Aut abit in somnum grauis, atque obliuia quærit,
Aut etiam properans vrbem petit, atque reuisit.
Hoc se quisque modo fugit: at, quod scilicet, vt fit,
Effugere haud potis est, ingratis hæret, & angit,
Propterea, morbi quia causam non tenet æger:
Quam bene si videat: iam rebus quisque relictis
Naturam primùm studeat cognoscere rerum,
Temporis æterni quoniam, non vnius horæ,
Ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
Aetas post mortem, quæ restat cunque, manenda.
Denique tantopere in dubiis trepidare periclis
Quæ mala nos subigit vitaï tanta cupido?
Certa quidem finis vitæ mortalibus adstat,
Nec deuitari letum pote, quin obeamus.

Præterea versamur ibidem, atque insumus vsque:
Nec noua viuendo procuditur vlla voluptas.
Sed dum abest, quod auemus, id exsuperare videtur
Cetera, pôst aliud, cum contigit illud, auemus:
Et sitis æqua tenet, vitaï semper hianteis:
Posteráque, in dubio'st, fortunam quam vehat ætas,
Quídve ferat nobis casus, quíve exitus instet.
Nec prorsum vitam ducendo, demimus hilum
Tempore de mortis, nec delibrare valemus,
Quo minus esse diu poßimus morte peremti.
Proinde licet quot vis viuendo condere sæcla,
Mors æterna tamen nihilo minus illa manebit:
Nec minus ille diu iam non erit, ex hodierno
Lumine qui finem vitaï fecit, & ille,
Mensibus, atque annis qui multis óccidit antè.

E' QVIBVS ID FIAT] si ita possent homines suarum ægritudinum, & molestiarum causas cognoscere, vt sentiunt molestiarum aculeos, & grauitatem: non ita viuerent, vt magna ex parte eos viuere videmus. Videtur legendum, *Et quibus id fiat causis, &c.* & ita habent cod. Parisienses. MALI TANQVAM MOLES] εἰκὼν. quod si dixisset *mali moles*, non addito *tanquam*, fuisset translatio. sic lib. 1. de orat. ad Qu. Fratr. princip. *in eo maximæ molestiarum moles, & turbulentißimæ tempestates extiterunt*. Idem lib. 3. Tusc. *Aut semper aliquā molem meditabar mali.* QVID SIBI QVISQVE] sic legendum, & ita habent lib. manusc. & nōnulli impreßi. EXIT SAEPE FORAS] talis describitur Charinus ille Plautinus in Mercat. *Sûmne ego miser, qui nusquā bene queo quiescere? Si domi sum, foris est animus: sin foris sum, animus domi est: Ita mihi in pectore, atque in corde facit amor incendium.* MANNOS] equos breueis & paruos. Hora. epist. ad Mæcen. lib. 1. *Impositus mannis aruum, cælúmque Sabinū Non cessat laudare.* AVXILIVM TECTIS QVASI FERRE] significat summā festinationē. OSCITAT EXTEMPLO] oscitatio hominis est aliud agentis, & præsentibus non cōtenti, &, quæ adsunt, fastidientis, & quæ absunt, desiderantis. ATQVE OBLIVIA QVAERIT] quærit quomodo ea obliuiscatur, quæ sibi molesta sunt. Horat. saty. 6. lib. 2. *O rus: quando ego te aspiciam? quandóque licebit, Nunc veterum libris, nunc somno, & inertibus horis Ducere sollicitæ iucunda obliuia vitæ?* HOC SE QVISQVE MODO] Horat. saty. 7. lib. 2. *adde quod idem Non horam tecum esse potes: non ocia recte Ponere: téque ipsum vitas fugitiuus vt erro, Iam vino quærens, iam somno fallere curam, Frustra: nam comes atra premit, sequitúrque fuga.*

cem. nemo igitur se fugere potest, ne ij quidem, qui relicta patria alias terras petunt. Quid igitur (inquit idem Horat. oda 16. lib. 2.) *terras alio calenteis Sole mutamus? patriæ quis exsul Se quoque fugit?* AT, QVOD SCILICET, VT FIT, &c.] secutus sum codices vulgatos. sed suspicor hoc in loco inesse aliquid vlceris. nam manuscr. habent. *ad quem scilicet, &c.* vt fortasse legendum sit, *at, quem scilicet, vt fit, &c.* cuius lectionis hæc esset sententia. at is, quem non potest effugere: nempe ipsemet, (nemo enim se effugere potest) ingratiis hæret: vel sume ἀπὸ κοινοῦ vocem *morbus*, hoc modo, at morbus, quem effugere non potest, ingratiis hæret, & angit, quia ipsius morbi causam ignorat. INGRATIS] ingratiis, aut ingratis pro ingratiis aduerbium est: quod significat inuitè, & prꝫter voluntatem, & non sponte: quod Græci dicunt ἀκουσίως. Plaut. Amphit. Sos. *Non ædepol volo profectò.* M. *at pol profectò ingratiis.* Idem Curcul. *Tamen est eundum, quò imperauit, ingratiis.* idem Cistell. *Nunc mihi bonæ necessu'st esse ingratiis.* Terent. Eunuc. *Opus faciam, vt defatiger vsque, ingratiis vt dormiam.* Idem Heautont. *ea coacta, ingratiis Postilla cœpit victum vulgò quærere.* Velim autem non ignorare lectorem, quosdam libros, in quibus sunt Parisienses, habere hoc loco, *inuitus adhæret*, pro vera scriptura *ingratiis hæret*. quod iccircò notaui, vt meminerit quod suprà pluribus verbis egi, ad illum locum *Tum quasi talipedans, &c.* hanc vocem *inuitus*, seu *inuito*, fuisse annotationem: deinde ab imperito, & stulto librario in texturam verborum Lucretij transcriptam esse. IAM REBVS QVISQVE RELICTIS] rebus relictis, vsitatum genus loquendi veteribus, quod idem valet atque rebus aliis omnibus relictis. Plaut. Epid. *Ego relictis rebus Epidicum operam quærendo dabo.* Idem Trinu. *Probus est amator, qui relictis rebus rem perdit suam.* Terent. Andr. *Herus me relictis rebus iussit Pāphilum Hodie obseruare.* Idem Heautont. *Mihi nunc relictis rebus inueniendus est Aliquis, labore inuenta meo cui dem bona.* vbi tamen vulgati libri habent *relictis omnibus*, cum sit legendum, *relictis rebus*, itáque scriptum sit in libris manuscrip. TEMPORIS AETER. QVON. N. VN. H. AMB.] quoniam non est controuersia, vel nō quæritur de statu vnius horæ, sed de statu temporis æterni, atque infiniti, quod est post mortem. *ambigitur*: id est in controuersiam vocatur, ἀμφισβητεῖται. MANENDA] sic legendum, non vt in lib. vulgatis, *manendo.* ordo autem & sententia est: in quo statu temporis æterni, omnis ætas, quæcūque post mortem restat, mortalibus est manenda: id est perduranda: in quo statu temporis æterni, homines omnem ætatem quæcunque post mortem restat, necessariò permanebunt, & perdurabunt: neque vnquam de integro hanc lucem intuebuntur, etiamsi eandem materiam, ex qua constabant viui, temporis longinquitas denuo colligat, & in eūdem ordinem, atque in eandem posituram redigat. IN DVBIIS TREP. PERICLIS] pericula dubia dicuntur, quia incertum est vtrùm quis ex iis saluus euadere possit, néc ne. sic dicimus *in dubiis rebus.* Plaut. Mostell. *Qui homo timidus erit in dubiis rebus, is nauci non erit.* sic, *dubia tempora, & dubij casus* apud Horatium. Quid est (inquit) quòd tantopere trepidemus in rebus aduersis, & periculosis? nam quantumuis diligenter, & accuratè vitæ, & saluti nostræ consulamus, moriendum tamen est ali-

quando. NEC DEVITARI LETVM POTE] pote, id est δυνατὸν, quod posſibile diceremus, ſi liceret. SED DVM ABEST] hic m. nõ eliditur. qua de re ſuprà diximus ad illũ locum. *Corporum augebit numerum* lib. I. nunquã (inquit) fruimur bonis præſentibus, ſed futuris ſemper inhiamus: quæ vbi adepti ſumus, alia itẽ, quæ abſunt, deſideramus. rectè igitur pręcipiunt, qui ſuadent, vt in diem viuamus, vt Horat. od. 29. lib. 3. *ille potens ſui, Lætúſq; deget, cui licet, in diem Dixiſſe vixi, cras vel atra Nube polum pater occupato.* VEHAT] ſic Horat. od. 29. lib. I. *Quod fugiens ſemel hora vexit.* VITAM DVCENDO] vitam producendo, & diutius viuendo. DEMIMVS] detrahimus, deminuimus. NEC DELIBRARE VALEMVS] nec poſſumus quicquam deripere, ſeu detrahere. de tempore mortis. *delibrare* valet librũ ſeu corticem de ligno detrahere: quo verbo vtitur & Cæſar lib. 7. de bello Gall. *firmis ramis abſciſsis, atque horum delibratis, ac præacutis cacuminibus.* vnde per tranſlationem deminuere ſignificat, vt ſup. diximus. *delibrare* autem habent duo cod. manuſcripti, quibuſcum congruunt Pariſienſes: alij deliberare, quibuſcum cõſentiunt Aldini antiquiores: quod quidem factum eſt ex *delibrare*, cum indocti ſiue librarij, ſiue lectores, quid ſibi vellet delibrare, non intelligerent. ſententia autẽ huius loci hæc eſt. non poſſumus quicquam detrahere, ſeu demere de tempore mortis, quo minus diu mortui ſimus: id eſt etiam ſi aliquot annis, atque adeò ſæculis tardius moriamur, non ideò tamen minus diu mortui erimus. MORTE PEREMTI] mortui. Virg. Æneid. 6. *indigna morte peremti.* idem 9. *& primis vna tot cæde peremtis.* non celabo lectorem, me ſcriptum reperiſſe in lib. manuſcriptis *morte perenti* n ante t. quod eo notandum duxi, vt intelligant tandem omnes litterarum ſtudioſi veteres ſcripſiſſe *peremtum, ademtum, emtum, comtum* & ſimilia per *m* ſine *p* ante *t*: poſteaquàm autem Italiam barbaries oppreſsit, alios ſcripſiſſe *perentum*, & ſimilia per *n* ante *t*. alios per *m* interpoſito *p* inter *m* & *t* exiſtimanteis *m*. ante *t* ſine *p* nec ſcribi debere, nec pronunciari poſſe: quorum errorem coarguimus, & conuicimus in epiſtola ad lectorem, quã præpoſuimus commentariis Horatianis. CONDERE SAECLA] condere ſæcla dictum eſt vel vt dicimus *condere frumenta*, & *fructus*, vel vt *condere mortuum*, vel vt *condere luſtrum*: quoquomodo dictum ſit, tralatio eſſe videtur. Sic forte Horat. od. 5. lib. 4. *Condit quiſque diem collibus in ſuis.* *condere* enim *diem* videtur, qui ad veſperum peruenit, & cui dies totus conſumtus eſt. *condere* igitur *tempora, ſæcula, annos* dici poſſe videtur, cui tempora, ſæcula, anni conſumti & præteriti ſunt. MORS AETERNA] θανατὸς ἀθάνατος. vt ſuprà. *Mortalem vitam mors cui immortalis ademit.* NEC MINVS ILLE DIV, &c.] id eſt & æque diu mortuus erit ille, qui ex hodierno die viuendi finem fecit, atque ille qui multis antè annis interiit. nam cum tempus ſit infinitum, vterque poſt mortem mortuus tempus æquè infinitum manebit.

Dionysius Lambinus, M. Antonio Mureto S. D.

SI quis est ex iis, quibuscum aliqua mihi necessitudo intercedit, cui vnus aliquis è sex T. Lucretij Cari de natura rerum libris à me ex auctoritate codicum manuscriptorum emendatis, & explanatis debeatur: tu profectò Marce Antoni, non in postremis dignus es, qui tuam quoque huius munusculi iustam partem consequare. Nam cum hos libros sex, hominibus mihi amicissimis donare constituissem: plures autem, quàm quot essent libri, cum multorum causa, eadem, aut certe pæne par, ac similis esset, donare non possem: si te, vt hominem summa mecum necessitudine coniunctum, omníque doctrina liberali præstantem, præteriissem: neque tibi vllam iniuriam fieri, neque à me ius amicitiæ lædi fortasse meritò queri posses. Multos enim viros licet mihi commemorare tibi notissimos, atque adeò cõmuneis amicos, eosdémque perquàm eruditos: in his P. Paschalium, virum eloquentiss. historiographũ Regium: I. A. Baïffiũ: I. Maludanum: I. Passeratium, à me necessariò, cum hæ meæ faculates iam exhaustæ, & consumtæ essent, neque hæc nostra perangusta benignitas ad plureis, quàm ad sex, dimanare posset, indonatos, atque adeò insalutatos relictos. Si igitur amicitiæ, aut eruditionis causam duntaxat spectare vellem, cum sit hoc hominũ ferè ingenium, vt quod quisque se scire profitetur, in eo ceteris vel antecellere, vel certè æqualis videri velit: & te talem virum, ac mihi tam carum præterirem: nihilo tu fortasse iustiorem, quàm multi alij, de me querendi causam haberes. Nunc autem cum ad eas causas, quæ tibi cum aliis nonnullis possunt esse communes, accedant quædam propriæ, ac præcipuæ tuæ: grauissime me peccaturum, & dedecus admissurum esse existimarem, si te siue imprudens, siue cõsultò præterirem, neque tibi vnum ex mei Lucretij libris librum donarem. Tu enim mihi cum Romæ essem, princeps acerrimos ad hoc negocium suscipiendum, ac perficiendum stimulos admouisti, mihíque vulgata Lucretij exempla cum exemplaribus antiquis, ac manuscriptis conferenti assiduam operam dedisti. neque hoc tantùm fecisti, verùm etiam cum in scripturam aliquam à vulgata discrepantem ac diuersam incideremus, atque in ea hæreremus: tu sæpe ex obscuris, & propemodum oblitteratis veteris scripturæ vestigiis veram lectionem (quo ingenio, quoque acumine es) sagacissimè odorabaris. Præterea cum anno superiore vna cum clarissimo viro Hippolyto Estensi Cardinali Ferrariensi, Pij IIII. Pontificis Romani legato in Galliam nostram longo interuallo venisses, audiré sque me

singulos T. Lucretij Cari libros singulis amicis dicare in animo habere: videres autem mihi per ciuileis discordias, & Reip. calamitatē, huius politissimi scriptoris editionem maturare nō licere: neque tamen dubitares quin, vbi à tot, tantisque malis Gallia conquieuisset, aut certe respirasset, id statim parerem, quod iandiu parturissem: paucis ante quàm Galliam patriam tuam tua voluntate iterum relinqueres, Romámque repeteres, diebus, certum quendam ex mei Lucretij libris à me stipulatus es: non quòd rem ipsam tanti faciendam putares, quanquam tu soles nostras non minimi æstimare nugas: sed vt hoc apud omneis mortaleis & qui hodie viuunt, & qui pòst aliis erunt in annis, amicitiæ nostræ monimentum extaret sempiternum. Quod igitur tibi tot nominibus debeo, mi Murete: serò quidem, temporum culpa, quominus hoc æs alienum ad diem repræsentarem, impeditus: sed aliquando tamen bona fide, libentérque persoluo. Tibi autem hoc munusculum meum eo gratius fore confido, quòd cum tibi à me optio eligendi facta fuerit, hunc ipsum librum elegisti. neque verò tibi in eligendo, iudicium defuit. Totam enim hic liber simulacrorum, seu imaginum Epicurearum, quibus ille ad oculos nostros affluentibus, visum lacessi: ad animum autem accurrentibus, eúmque ferientibus, cogitandi vim, & διανοητικῆς φαντασίας excitari putabat, explicationem complectitur: idem speculorum rationem rem varietatis plenam, & cognitione dignissimam: idem acerrimam sensuum defensionem aduersus nouos Academicos, qui sensus esse incertos ac fallaceis, & nihil sciri posse contendebant: idem plenissimam atque vberrimam de quinque sensibus, de cogitandi ratione, de ingressu, de fame & siti, & de earum rerum causis, de somno, & somniis, de libidine, & amore, multáque alia vtilissima, ac iucundissima continet. Hunc igitur librum tibi promissum, & debitum, ac pæne dicam tuum, tibi non dono, sed optima fide reddo. Vale. Lutetiæ. anno à salute generi humano data 1563. pridie idus Septemb.

T. LVCRETII CARI DE RERVM NATVRA,

LIBER QVARTVS.

AVia Pieridum peragro loca, nullius antè
Trita solo: iuuat integros accedere fonteis,
Atque haurire, iuuátque nouos decerpere flores,
Insignémque meo capiti petere inde coronã,
Vnde prius nulli velarint tempora Musæ.
Primùm quòd magnis doceo de rebus, & arctis
Relligionum animum nobis exsoluere pergo:
Deinde, quòd obscura de re tam lucida pango
Carmina, musæo contingens cuncta lepôre.
Id quoque enim non ab nulla ratione videtur.
Nam veluti, pueris absinthia tetra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci, flauóque liquore,
Vt puerorum ætas improuida ludificetur
Labrorum tenus: interea perpotet amarum
Absinthi laticem, deceptáque non capiatur:
Sed potius tali facto recreata valescat:
Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerunque videtur
Tristior esse, quibus non est tractata, retróque
Volgus abhorret ab hac: volui tibi suauiloquenti
Carmine Pierio rationem exponere nostram,
Et quasi musæo dulci contingere melle,
Si tibi fortè animum tali ratione tenere
Versibus in nostris possem, dum percipis omnem
Naturam rerum: ac præsentis vtilitatem.
Sed quoniam docui, cunctarum exordia rerum
Qualia sint, & quàm variis distantia formis

Sponte sua volitant æterno percita motu:
Quóque modo poßint res ex his quæque creari:
Atque, animi quoniam docui natura quid esset,
Et quibus è rebus cum corpore comta vigeret,
Quóve modo distracta rediret in ordia prima:
Nunc agere incipiam tibi, quod vehementer ad has res
Attinet, esse ea, quæ rerum simulacra vocamus:
Quæ quasi membranæ summo de corpore rerum
Dereptæ volitant vltro, citróque per auras:
Atque eadem nobis vigilantibus obuia menteis
Terrificant, atque in somnis, cum sæpe figuras
Contuimur miras, simulacráque luce carentum:
Quæ nos horrificè languenteis sæpe sopore
Excierunt, ne fortè animas Acherunte reamur
Effugere, aut vmbras inter viuos volitare:
Néve aliquid nostri post mortem posse relinqui,
Cum corpus simul, atque animi natura peremta
In sua discessum dederint primordia quæque.

AVIA PIERIDVM] hi 17. versus iam sup. lib. 1. & à Lucretio positi sunt, & à nobis explicati. CONTINGENS CVNCTA LEPORE] duo codic. manuscripti *cont. cuncta liquore.* non probo. PRAESENTIS] id est antè sentis. sic autē habent quinque libri manuscrip. & nonnulli typis excusi. CVM CORPORE COMTA] sic suprà lib. 3. *quibúsque Comta modis vigeant.* vtrobique tamen quidam legi volunt iuncta. ORDIA PRIMA] primordia. NVNC AGERE INCIPIAM, &c.] Nunc de simulacris seu imaginibus disputare meditatur, quæ εἴδωλα, & τύποι nominātur ab Epicuro. Diog. Laërt. Καὶ μὴν καὶ τύποι ὁμοιοσχήμονες τοῖς στερεμνίοις εἰσι, λεπτότησιν ἀπέχοντες μακρὰν τῶν φαινομένων, &c. τούτους δὲ τοὺς τύπους εἴδωλα προσαγορεύομεν. id est atqui & formæ sunt simili figura præditæ, atq; ipsa solida corpora, subtilitate, & tenuitate longè distantes ab iis quæ oculis cernuntur, &c. has autem formas, idola, id est simulacra seu imagines appellamus. SVMMO DE CORPORE RERVM] id est de summa, & extrema rerum circumcæsura, de extremis lineamentis rerum. DEREPTAE] id est detractæ. sic autem legendum est, & ita scriptum reperi in libris manuscriptis. de quo verbo alibi diximus. VLTRÓQVE CITRÓQVE] sic habent libri manuscripti. SIMVLACRÁQVE LVCE CARENTVM] Virgilius Georg. 4. *tum corpora luce carentum Exportant tectis.* ibid. *Vmbræ ibant tenues, simulacráque luce carentum.* NE FORTE ANIMAS] hoc dico, esse simu-

lacra quædam,&c. ne forte putemus animas,&c. AVT VMBRAS INTER V. VOL.] Virgil. lib. 10. Æneid. *Morte obita qualeis fama est volitare figuras, Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.* PEREMTA] Festus *peremta, & interemta pro interfectis poni solet à poëtis. Lucr. Cum corpus simul atque animi nat. per.* IN SVA DISCESS. DED. PRIM.] id est in sua primordia resoluta sint,& discesserint. quod docuit lib. 1. idémque approbat Eurip. ἱκετίσι. ὅθεν δ᾽ ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ᾽ ἀφίκετο, ἐνταῦθ᾽ ἀπελθεῖν· πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα, τὸ σῶμα δ᾽ εἰς γῆν. οὔτι γὰρ κεκτήμεθα ἡμέτερον αὐτὸ, πλὴν ἐνοικῆσαι βίον· κἄπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν.

Dico igitur rerum effigias, tenueísque figuras
Mittier ab rebus summo de corpore earum:
Quæ quasi membranæ, vel cortex nominitanda'st:
Quòd speciem, ac formam similem gerit eius imago,
Cuiuscunque cluet de corpore fusa vagari.
Id licet hinc quamuis hebeti cognoscere corde.
Principiò, quoniam mittunt in rebus apertis
Corpora res multæ, partim diffusa solutè,
Robora ceu fumum mittunt, ignésque vaporem:
Et partim contexta magis, condensáque, vt olim
Cum veteres ponunt tunicas æstate cicadæ,
Et vituli cum membranas de corpore summo
Nascentes mittunt, & item cum lubrica serpens
Exuit in spinis vestem: nam sæpe videmus
Illorum spoliis vepreis volitantibus auctas:
Hæc quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
Ab rebus mitti summo de corpore earum.
Nam, cur illa cadant magis, ab rebúsque recedant,
Quàm quæ tenuia sunt, hiscendi'st nulla potestas.
Præsertim cum sint in summis corpora rebus
Multa minuta, iaci quæ poßint ordine eodem,
Quo fuerint, veterem & formæ seruare figuram,
Et multò citius, quanto minus indupediri
Pauca queunt, & sunt in prima fronte locata.
Nam certè iaci, atque emergere multa videmus
Non solùm ex alto penitúsque, vt diximus antè,

Verùm de summis ipsum quoque sæpe colorem.
Et volgò faciunt id lutea, rußaque vela,
Et ferrugina, cum magnis intenta theatris
Per malos volgata, trabeîsque trementia pendent.
Nanque ibi consessum caueaï subter, & omnem
Scenaï speciem patrum, matrúmque, Deorúmque
Inficiunt, cogúntque suo fluitare colore.
Et quanto circùm mage sunt inclusa theatri
Mœnia, tam magis hæc intus perfusa lepôre
Omnia conrident conrepta luce diei.
Ergo lintea de summo cùm corpore fucum
Mittunt, effigias quoque debent mittere tenueis
Res quæque: ex summo quoniam iaculantur vtræque.
Sunt igitur iam formarum vestigia certa,
Quæ volgò volitant subtili prædita filo,
Nec singillatim poßunt secreta videri.
Præterea omnis odor, fumus, vapor, atque aliæ res
Consimiles, ideò diffusæ è rebus abundant,
Ex alto quia dum veniunt intrinsecus ortæ,
Scinduntur per iter flexum, nec recta viarum
Ostia sunt, quà contendunt exire coorta.
At contrà tenuis summi membrana coloris
Cum iacitur, nihil est, quod eam discerpere poßit
In promtu, quoniam'st in prima fronte locata.
Postremò in speculis, in aqua, splendoréque in omni
Quæcunque appârent nobis simulacra, necesse'st,
Quandoquidem simili specie sunt prædita rerum,
Esse in imaginibus mißis consistere eorum.
Nam, cur illa cadant magis, ab rebúsque recedant
Corpora, res multæ quæ mittunt corpore aperto,
Quàm quæ tenuia sunt, hiscendi'st nulla potestas.
Sunt igitur tenues formarum, consimilésque
Effigiæ, singillatim quas cernere nemo

Cum poßit: tamen adsiduo, crebróque repulsu
Reiectæ reddunt speculorum ex æquore visum:
Nec ratione alia seruari posse videntur
Tantopere, vt similes reddantur cuique figuræ.

EFFIGIAS] sic habent lib. manuscripti. Plaut. Rud. *proh dij immortales, Veneris effigia hæc quidem est.* SVMMO DE CORPORE EARVM] secutus sum cod. Vaticanum. nam ceteri habent summo de cortice: quam scripturam reieci. QVAE QVASI MEMBRANAE VEL COR.] Profert hũc versum Nonius Marcellus, vbi docet nomen cortex interdum reperiri generis fœminei: & preterea illum Virgilianum in Sileno. *Tum Phaëtontiadas musco circundat amaræ Corticis.* ID LICET HINC] hinc, id est ex iis, quæ deinceps dicturus sum. PRINCIPIO QVONIAM] primum argumentum, quo probat esse rerum imagines, est à simili. multæ res (inquit) mittunt ex se corpora quædam partim diffusa, & tenuia, & rara, vt lignum in ignem coniectum mittit fumum: ignis vaporem seu calorem: partim magis contexta, & spissa, vt cicadæ tunicas teneis æstate ponunt: sic & imagines à rebus fluunt. IN REBVS APERTIS] manifestis, & quæ sunt in promtu. OLIM] aliquando, ποτέ. ILLORVM SPOLIIS, &c.] profert hunc versum Nonius in voce *vepres* docens esse & masculini generis, vt apud Virg. lib. 8. *sparsi rorabant sanguine vepres*: & fœminini, vt hîc: profert & in voce *spolia*. Sed queri potest cum dixerit *lubricam serpentem exuere vestem in spinis*: subiungat *Illorum spoliis*. videbatur enim dicere debuisse *Illius spoliis*, aut certè mutato duntaxat numero, quod sæpe fieri solet, *Illarũ*, nempe serpẽtium lubricarum: nisi ita dicamus, illorum, nempe cicadarum, vitulorum & serpentium. HISCENDI'ST NVLLA POTESTAS] magnam profectò gratiam debemus codici Bertiniano, & Memmiano: quorum beneficio hic locus restitutus est. nam ceteri libri scripti nihil me iuuerunt, nisi quòd in eis legitur partim *ostendi'st*, partim *hostendi'st*. vulgati autem in quibus legitur *ostendit* multo sunt deprauatiores. hæc igitur est recta scriptura, & germana Lucretiana *hiscendi'st nulla potestas*. quę hoc significat, nihil posse dici, nullámve causam afferri, quare illa quæ cernuntur, nempe membranæ de vitulis nascentibus: tunicæ de serpentibus, & cicadis, fumus de ligno, & simil. magis cadant & defluant de rebus, quàm quæ sunt pertenuia, & persubtilia, vt imagines. ne hiscere quidem licet. hyperbole. VETEREM ET FORMAE SERV. FIG.] videtur hæc quidem scriptura integra & plana: sed tamen libri scripti alij habent *Quo fuerint, & cum formæ ser. fig.* alij *veterem formæ, &c.* lacuna interiecta inter duas voces *veterem & formæ*. Vaticanus neque habet vocem *veterem*, neque *solitam*, quæ reperitur in vulgatis. Memmian. sic. *Quo fuerint & cum forma seruare figuram.* Vnde mihi suspicio iniecta est hunc locum mendo non vacare, & vocem solitam esse adiectam, vt fortasse sit ita legendum. *Quo fuerint & conformẽ*, seu potius *consimilem seruare figuram.* NAM IACIRE CERTE, ATQVE EMERGERE MVLTA] Cum reperissem in codicibus manu-

ſcriptis hunc verſum mire deprauatum, ſed ita, vt obſcura quædam apparerent ſcripturæ veteris veſtigia, ſic excudendum curaui. ſic autem habent cod. Bertinian. & Memmian. *Nam certè iacere, ac mergiri, &c.* ex quibus ſcripturis hanc feci: *Nam certè iaci, atque emergere.* Quòd ſi quis malet ita reponi, *Nam iacier certè, atque emergere (ſeu emergi) multa videmus*, nõ pugnabo. ſatis eſt mihi lectori ingenioſo ſcripturam veterẽ expoſuiſſe, vt ex ea verã eliciat. EX ALTO] ex intimis, & penetralibus partibus, vt declarat vox penitus. DE SVMMIS] de partibus extremis. ET VOLGÒ FACIVNT] hoc eſt vnum de multis mathematicis poſtulatis, lucem per res quaſlibet coloratas permanantem, colorari. quod demonſtrari poteſt ſimilitudine liquidorum: quæ colorem contrahunt ex iis locis, per quæ fluunt. LVTEA] lutei coloris, id eſt rubicundi, aut crocei. Virgil. Alex. *Mollia luteola pingit vaccinia caltha.* & apud eundem *Aurora lutea*, & in Pollione: *croceo luto*, pro *croco luteo*, vt vult Seruius. & Horat. epod. oda 10. *Tibíque pallor luteus.* nam *lutum* priore longa eſt color luteus, quali colore eſt ouorũ vitellus. RVSSAQVE] ſic legendum, & ita habent cod. manuſcripti. ruſſus color autem rubro finitimus eſt: à quo ruſſata factio nominata. ET FERRVGINA] ferruginea. *ferrugo* autem purpura eſt obſcurior, & propemodum nigra, Hiſpana, vt docet Seruius ad illum locum Virgil. Georg. 1. *Cum caput obſcura nigrum ferrugine texit.* Idem Virgil. Georg. 4. *& ferrugineos hyacinthos.* idem Æneid. 11. *Ille peregrina ferrugine clarus, & oſtro.* Plaut. Mil. glori. *Facito, vt venias ornatu huc naucleriaco, cauſiam Habeas ferrugineam, culturam ad oculos lineã: Palliolum habeas ferrugineum. nam is color thalaſsicus.* TREMENTIA PENDENT] non dubium eſt quin in verbo *pendent* mendum ſubſit. nam librorum manuſcriptorum alij habent *trementia fluctus*, alij *trementia circum*, alij *trementia*, deinde lacunam: in qua nihil eſt præterea ſcriptum, neque *pendẽt*, neque *circum*, neque *fluctus*. codices Florent. autem *trabeíſque tenentia circum.* de hoc igitur loco iudicet lector. nam mihi quidem aqua hæret. CAVEAI] cauea hoc loco ſignificat totum illum locum, in quo ſedent ſpectatores. M. Tull. Catone. *Vt Turpione Ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea ſpectat: delectatur tamen etiam, qui in vltima.* SCENAI SPECIEM] ſic repoſui cum reperiſſem in lib. manuſc. *Scenali ſpeciem.* INFICIVNT] tingunt ſuo colore. ET QVANTO CIRCVM MAGE SVNT INCLVSA] ita vt nullus luci pateat aditus à lateribus. CONRIDENT] tralatio vſitata ſcriptoribus, omnia ſimul renident, & lętitia diffundunt ſpectatorẽ: vel hilaritatem eiuſmodi præ ſe ferũt vt ridere videantur. CONREPTA LVCE DIEI] celeriter & raptim concepta, videlicet à parte ſuperna. ſic autem habent lib. manuſcr. non, vt vulgati *concepta.* ERGO LINTEA DE SVMMO CVM CORPORE] id eſt, Ergo cum lintea de ſummo corpore: id eſt de ſua extremitate fucum: id eſt colorem mittant, non debet mirum videri, ſi res quæque etiam imagines tenueis ex ſe mittant. EFFIGIAS QVOQVE DEBENT] ſic lib. manuſcr. non vt vulgati, *effigies.* TENVEIS] anapæſtus pro ſpondeo in ſexta ſede: vel tenueis hîc diſyllabum eſt. VESTIGIA CERTA] ſic lib. manuſc. & nonnulli vulgati. quidam itẽ vulgati, vt Pariſ. *veſtigia cæca.* SVBTILI PRAED. FILO] ſubtili

tili textura. tralatio eſt à tela, ſeu lino aut lana, quæ digitis carpitur ac deducitur. Filum interdum eſt res quæque ad tenuitatem ducta. IDEO DIFFVSAE E REBVS ABVND.] ideò hæ res diſperſę effluunt è rebus, quia dum ex intimis rerum partibus oriuntur, ſcinduntur per vias flexuoſas, & tortuoſas: colores autem & imagines, quæ ex ſummis rerum corporibus fluunt, rectis viis egrediuntur, nec quicquã eſt, quod illa diſcerpere queat. IN SPECVLIS] de ſpeculis infrà copioſè explicabit. ESSE IN IMAGINIB.] miſerabilem in modum hic verſus laceratus, & corruptus eſt in omnibus libris. Nam in manuſcriptis quidem ita legitur, *Ex imaginibus miſſis conſ. eorum*: planè mendoſe. in vtriſque Aldinis, Pariſienſib. & Lugdun. *Eſſe in imaginibus miſsis conſiſtere eorum*. in Florent. *Eſſe & imaginibus &c.* Iouianus Pontanus ſic legebat: *Hæc ab imaginibus, &c.* Ego in tanta varietate mihi licere putaui, quod mihi potiſsimum videretur, probare. Ita ſecutus ſum codices Venetos: cuius mei facti hãc rationem reddere poſſum, quòd ex hac ſcriptura, probabiliſsima & Epicuri opinioni maxime conſentanea ſententia elici poſſe mihi videtur, nempe hæc, eſſe, ſeu τὸ εἶναι, καὶ τὴν οὐσίαν: id eſt eſſentiam eorum ſimulacrorum, quæ nobis in aqua, & ſpeculis, & ceteris corporibus læuibus apparent, conſiſtere in imaginibus miſsis, id eſt in iis imaginibus, quas dicimus ex ſummo corpore rerum mitti: per quas cernimus, atque adeò cogitamus. Verùm hanc Epicuri opinionem nõ ſequuntur mathematici. dicunt enim illi cum ex omni lumine radij quidam rectis lineis & directò ad res oppoſitas producantur, tùm ex oculis noſtris, qui lumina quædam ſunt, radios quoſdam ad eas res, quæ cernuntur profluere: atque hanc eſſe cauſam viſus. RES MVLTAE] ſic legendum. non *res multas*. Eſt enim hic ordo. Nam cur illa corpora potius cadant, atque ab rebus recedant, quæ corpora multæ res abs ſe mittunt corpore aperto prædita, quàm corpora tenuia, dici non poteſt. ſed non diſsimulabo hunc verſum *Corpora res multæ, &c.* abeſſe à codice Bettiniano. TENVES FORMARVM, CONSIMILESQVE] ſic legendum, non *diſsimilésque*. ADSIDVO, CREBRÓQVE REPVLSV REIECTAE] ſingulæ enim imagines, quæ in ſpeculis cernuntur, ex ſententia Epicuri, non ſunt vnæ: ſed multæ, perpetuo repulſu multarum imaginũ à nobis in ſpecula breui tempore defluentium ita cõtinuatæ, vt quæ ſunt plures, vna videantur. SPECVLORVM EX AEQVORE] ex æquabilitate, & læuore ſpeculorum.

Nunc age, quàm tenui natura conſtet imago
Percipe: & in primis quoniam primordia tantùm
Sunt infra noſtros ſenſus, tantóque minora,
Quàm quæ primùm oculi cœptant non poſſe tueri.
Nunc tamen id quoque vti confirmem, exordia rerum
Cunctarum quàm ſint ſubtilia, percipe paucis.
Primùm animalia ſunt iam partim tantula, eorum

Tertia pars nulla vt possit ratione videri.
Horum intestinum quoduis quale esse putandum'st?
Quid? cordis globus, aut oculi: quid? membra: quid? artus:
Quantula sunt? quid præterea primordia quæque,
Vnde anima, atque animi constet natura necessum'st?
Nónne vides, quàm sint subtilia, quámque minuta?
Præterea, quæcunque suo de corpore odorem
Exspirant acrem, panaces, absinthia tetra,
Abrotonique graues, & tristia centaurea:
Horum vnumquoduis leuiter si fortè ciebis,
Quamprimùm noscas rerum simulacra vagare
Multa modis multis, nulla vi, cassáque sensu.
Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo'st
Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.
Sed ne forte putes ea demum sola vagare,
Quæcunque ab rebus rerum simulacra recedunt:
Sunt etiam, quæ sponte sua gignuntur, & ipsa
Constituuntur in hoc cælo, qui dicitur aër:
Quæ multis formata modis sublime feruntur:
Nec speciem mutare suam liquentia cessant:
Et cuiusquemodi formarum vertere in ora.
Vt nubeis facile interdum concrescere in alto
Cernimus: & mundi speciem violare serenam,
Aëra mulcenteis motu. nam sæpe gigantum
Ora volare videntur, & vmbram ducere latè:
Interdum magni montes, auolsáque saxa
Montibus anteire, & solem succedere præter:
Inde alios trahere, atque inducere bellua nimbos.

NVNC AGE QVAM TENVI] nunc incipit docere imagines esse tenuissima natura præditas, ídque à similitudine primorum corporum. Sic Laërtius. εἶθ' ὅτι τὰ εἴδωλα ταῖς λεπτότησιν ἀνυπερβλήτοις κέχρηται, οὐδὲν ἀντιμαρτυρεῖ τῶν φαινομένων. HORVM INTESTINVM QVODVIS, &c.] hunc versum profert Nonius in voce *intestinum*, sed mēdosè. adde quòd veteres codices dissentiunt à vulgatis. Sic enim in illis legitur: *Harum intestinū quo quis volet esse putandum*. quam iccirco proposui, vt consideret lector, ecquid ex ea

boni trahi posit. ODOREM EXSPIRAVIT] sic sæpe loquitur, vt verbo *exspirandi* quartum casum tribuat. PANACES] panaceam vocat Virgil. lib.12. Æneid. *Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam.* à nõnullis Heracleum nominari scribit Dioscorides lib.3.cap.55. *ipso nomine omnium morborum remedium promittit*, inquit Plin. LEVITER SI FORTE CIEBIS]cum in quinque libris manuscriptis reperissem scriptum *si forte duobus: quia ciebis* propius abesse ab antiqua scriptura mihi videbatur, quàm *mouebis*:ita excudẽdum curaui. SVBLIME FERVNTVR] vltima syllaba vocis *sublimè* semper corripitur à bonis scriptoribus. ordinem horum decem versum fœdè perturbatum, restitui. AERA MVLCENTEIS MOTVNAM,&c.] sic restitui ex auctoritate duorum librorum manuscriptorum: quibuscum consentit Memmianus: alij duo habent *Aëra mulcentes motum.* INTERDVM MAGNI MONTES] sic habent quattuor lib. manusc. Memm. autem, *Interdum montes magni.* ordo est: interdum magni montes, & saxa montibus auulsa videntur anteire, & præter solem succedere: id est sursum ire & subire vltra solẽ, vel potius ante solem, & è regione solis. sic orat. in Verr. frumentar. *Apronius interea pocula & cenam poscebat. serui autem eius, qui & moribus iisdẽ essent, quibus dominus, & eodem genere ac loco nati, præter oculos Lollij hæc omnia ferebant. præter oculos Lollij*, id est ante oculos Lollij, inquit Non. sic & Varro Eumen. *præter matris Deûm ædem exaudio cymbalorum sonitum.* INDE ALIOS TRAH. ATQVE IND. BELL. NIMBOS] sic habent quinque lib. manusc. ne quis forte contendat legendũ *nubila*, vt est in vulgatis. Et videtur, inquit, bellua trahere, & inducere alios nimbos. quidã tamen hanc scripturã modicè emẽdantes, legũt *Inde aliàs trahere*, &c.

Nunc ea quàm facili, & celeri ratione genantur,
Perpetuóque fluant ab rebus, lapsáque cedant.
Semper enim summum quicquid de rebus abundat,
Quod iaculentur: & hoc alias cum peruenit in res,
Transit, vt in primis vestem: sed vbi aspera saxa,
Aut in materiem ligni peruẽnit: ibi iam
Scinditur, vt nullum simulacrum reddere posit.
At cum, splendida quæ constant, opposta fuerunt,
Densáque, vt in primis speculum'st: nihil accidit horum.
Nam neque vti vestem, possunt transire, neque antè
Scindi, quàm meminit læuor præstare salutem.
Quapropter fit, vt hinc nobis simulacra genantur.
Et quamuis subitò, quouis in tempore, quanque
Rem contra speculum ponas, appàret imago:
Perpetuò fluere vt noscas è corpore summo

Texturas rerum tenueis, tenueisque figuras.
Ergo multa breui spatio simulacra genuntur,
Vt meritò celer his rebus dicatur origo.
Atque, vt multa breui spatio summittere debet
Lumina sol, vt perpetuò sint omnia plena:
Sic à rebus item simili ratione necesse'st
Temporis in puncto rerum simulacra ferantur
Multa modis multis in cunctas vndique parteis.
Quandoquidem speculum queiscunque obuertimus oris,
Res ibi respondent simili forma, atque colore.
Præterea modò cum fuerit liquidissima cæli
Tempestas, perquàm subitò fit turbida fœdè
Vndique, vti tenebras omneis Acherunta reamur
Liquisse, & magnas cæli complesse cauernas.
Vsqueadeò tetra nimborum nocte coorta,
Impendent atræ formidinis ora supernè.
Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo'st,
Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.

NVNC EA QVAM FACILI, ET CEL. RAT. GENANTVR] Nunc incipit docere, quàm facile & celeriter gignantur imagines: qua de re sic apud Laërtium. ἡ γένεσις τῶν εἰδώλων ἅμα τῷ νοήματι συμβαίνει. καὶ γὰρ ῥεῦσις ἀπὸ τῆς σωμάτων ἐπιπολῆς συνοχή, ἢ μειώσει διὰ τὴν ἀναπλήρωσιν σώζουσα τὴν ἐπὶ τοῦ στερεμνίου θέσιν, καὶ τάξιν τῶν ἀτόμων ἐπὶ πολὺν χρόνον, εἰ καὶ ἐνίοτε συγχεομένη, ὑπάρχει. id est ortus imaginum celeritate cogitationem æquat. Fluxus est enim ab extremitate corporum, continuatione, aut diminutione per suppletionem diu conseruãs situm, & ordinem corpusculorum primorum in solido. GENANTVR] gignantur. sic sine dubio legendum, reclamantibus omnibus codicibus. SVMMVM QVICQVID] id est summum quicque, vt sæpe aliàs. DE REBVS ABVNDAT] de rebus fluit. ALIAS CVM PERVENIT IN RES] hoc dicit: cum simulacrum peruenit in res nullo splendore, nullóque læuore præditas: aut eæ res sunt tenues, aut densæ: si tenues, transit: sin densæ, scinditur. VESTEM] vestem aliquam tenuissimam intellige, vt Coam. AT CVM SPLENDIDA] duo sunt omnium fere cõsensu necessaria ad speculorum naturã, nempe corporis læuitas, seu læuor, qui nunquam est sine splendore: alterum est densitas. nam si corpus sit leue quidem & splendidum, sed ita tenue, vt simulacrum ab ore fluens transeat: non erit speculum, neque reddet imagines. Quo magis miror Platonẽ

in Timæo, vbi de ſpeculis diſputat, & cauſas imaginum, quæ à ſpeculis redduntur, affert, denſitatem omiſiſſe, cum ſplendorem, & læuitatem poſuiſſet. ſic enim ille: τὸ δὲ περὶ τὴν τῶν κατόπτρων εἰδωλοποιίαν, καὶ πάντα, ὅσα ἐμφανῆ καὶ λεῖα καπιδεῖν, οὐδὲν ἔτι χαλεπόν. Ἐκ γὰρ τῆς ἐκτὸς, ἐντός τε τοῦ πυρὸς ἑκατέρου κοινωνίας ἀλλήλοις, ἑνός τε αὖ περὶ τὴν λειότητα ἑκάστοτε γενομένου καὶ πολλαχῇ μεταρρυθμισθέντος, πάντα τὰ τοιαῦτα ἐξ ἀνάγκης ἐμφαίνεται τοῦ περὶ τὸ πρόσωπον, τῷ περὶ τὴν ὄψιν πυρὶ περὶ τὸ λεῖον καὶ λαμπρὸν συμπαγοῦς γιγνομένου: id eſt, Quamobrem autem ſpecula, & quę ſunt ſplendida, læuiáque aſpectu, reddant imagines, non eſt difficile etiam cognoſcere. Nam ex ignis externi, & interni inter ſe communicatione, qui aſsidue, & continenter in lęuore fit vnus, & ſępenumero ad eũ applicatur, atque accommodatur, tales imagines neceſſariò repræſentantur, cum is ignis, qui ori, & faciei circundatus eſt, ſeſe cum eo igne, qui ob oculos offuſus eſt, in corpore ſplendido & læui coniunxit, & confudit. Cum ſint autẽ duæ de ratione ſpeculorum, id eſt quamobrem ſpecula reddant, & repræſentent imagines, ſententiæ: alij enim dicunt corporum, quæ ſpeculo oppoſita ſunt, imagines, cerni in ſpeculo, non quòd ipſæ imagines, quæ cernuntur, ſint in ſpeculo, ſed quòd ipſa oculorum acies in ſpeculum per rectam lineam proiecta, in ſeipſam à ſpeculo per aliam rectam lineam reflectatur: alij ſimulacra ipſa cerni putant à noſtris corporibus miſſa & profuſa in corpus læue, & ſplendidum, & denſum: horum ſententiam ſequitur Epicurus: Pythagorei & mathematici alteram probant. NIHIL ACCIDIT HORVM] neque imago ſcinditur, neque tranſit. quidam libri tamen habent, *nihil occidit horum.* VT HINC SIMVLACRA GENANTVR] gignantur. In quibuſdam libris & manuſcri. & impreſsis legitur, *redundent.* quod verbum puto eſſe ſubditum ab iis, qui videbant verbum *gerantur.* huic loco conuenire non poſſe. ET QVANVIS] & quantumuis ſubitò.

PERPETVO FLVERE VT NOSCAS] quancunque rem ſpeculo oppoſueris, eius rei quantumuis ſubitò imago appâret. ex quo intelligere licet, tenueis rerum quaſi membranas, & texturas è ſummis rerum corporibus perpetuò & continenter, & indeſinenter fluere. Vnde efficitur quod antè dixi, & Plato probat, imaginem quæ in ſpeculo cernitur, non eſſe vnũ quiddam ſtabile & certum, & idem: ſed alias atque alias eſſe imagines alteram in alterius locum deinceps & ſine vlla interruptione ſuccedenteis: quod probat & Lucretius à ſimilitudine luminum & radiorum ſolis. VT MERITÒ CELER HIS] nomen *celer* hîc fœminini generis eſt, vt ſit hic & hæc celer. ſic autem legitur in lib. manuſcriptis: & ita legebat Auancius.

HIS REBVS] his texturis rerum, id eſt imaginibus. ATQVE VT MVLTA] Cum libri manuſcripti haberent, *Et quaſi*, vulgati autem *Et ceu*: ego *Atque vt* repoſui, coniectura ductus. QVEISCVNQVE OBVERTIMVS ORIS, RES IBI] cum in duobus codicibus manuſcr. Bertiniano & Memmiano ſcriptum reperiſſem: *quocunque obuertimus oris*, curaui excudẽdum, *quiſcunque obuertimus oris*: id eſt, quibuſcunque regionibus obuertimus. Vaticanus porro habet *quocunque obuertimus, illuc Res tibi reſpondent, &c.* PRAETEREA] aliud ſimile. TEMPESTAS] tempeſtas nomen eſt *μέσον*: id eſt medium. ſic enim loquuntur Latini, tempeſtas liquida,

idonea, bona, egregia: & contrà, turbida, aduersa, mala. Varro lib. 6. de ling. Lat. in 12. tabulis. *solis occasus diei suprema tempestas esto.* ACHERVNTA REARIS] sic codex Vatic. Bertin. & Memm. alij *reamur*: nonnulli *Acherunte rececto*, planè mendosè. Iteratur autem hic versus cum tribus deinceps sequentib. lib. 6. CAELI COMPLESSE CAVERNAS] sic Varro Marcipore apud Nonium. *Nubes aquāi frigido velo leues Cæli cauernas aureas subduxerāt.* & M. Tull. in Arato. *Dicitur & latè cæli lustrare cauernas.* Ennius, *cæli ingentes fornices.* QVORVN QVANTVLA] quidam docti existimāt hunc versum, cum eo qui deinceps sequitur, alieno loco esse inculcatos, cum suprà suo positi fuerint. ego eos scriptos reperi in quattuor codicib. manuscriptis, & excusis omnibus. neque continuò si suprà positi sunt, hinc sunt expungendi.

Nunc age, quàm celeri motu simulacra ferantur,
Et quæ mobilitas ollis tranantibus auras
Reddita sit, longo vt spatio breuis hora teratur,
In quem quæque locum diuerso numine tendunt,
Suauidicis potius, quàm multis versibus edam:
Paruus vt est cycni melior canor, ille gruum quàm
Clamor in ætheriis dispersus nubibus Austri.
Principio persæpe leueis res, atque minutis
Corporibus factas, celeres licet esse videre.
In quo iam genere'st solis lux, & vapor eius,
Propterea quia sunt è primis facta minutis:
Quæ quasi truduntur, pérque aëris interuallum
Non dubitant transire sequenti concita plaga.
Suppeditatur enim confestim lumine lumen,
Et quasi protelo stimulatur fulgure fulgur,
Quapropter simulacra pari ratione necesse'st
Immemorabile per spatium transcurrere posse
Temporis in puncto: primùm quòd paruula causa
Est satis, à tergo quæ prouehat, atque propellat:
Deinde, quòd vsqueadeò textura prædita rara
Mittuntur, facilè vt quasuis penetrare queant res,
Et quasi permanare per aëris interuallum.
Præterea si, quæ penitus corpuscula rerum
Ex alto in terras mittuntur, solis vti lux,

Ac vapor, hæc puncto cernuntur lapsa diei
Per totum cæli spatium diffundere sese:
Pérque volare mare, ac terras, cælúmque rigare,
Quod superà'st: vbi tam volucri hæc leuitate feruntur:
Quid? quæ sunt igitur tam prima in fronte parata,
Cum iaciuntur, & emissum res nulla moratur,
Nónne vides citius debere, & longius ire?
Multipléxque loci spatium transcurrere eodem
Tempore, quo solis peruolgant lumina cælum?

NVNC AGE QVA'M CAELERI] nunc de imaginum celeritate incipit explicare. VT BREVIS HORA TERATVR] sic legendum censeo, secutus tamen nonnullos libros typis excusos. significat autem Lucretius simulacra esse mobilissima, & celerrime ferri, quia breuissimo tempore longum spatium peragrant. hoc enim significant hæc verba *longo vt spatio breuis hora teratur*: vt breue spatium temporis, longo loci spatio conteratur. Et verò Aristoteles lib. 4. physic. celere sic definit, quod breui tempore, longum spatium percurrit: tardum, quod longo tempore breue spatium permetitur. IN QVEM CVNQVE LOCVM DIV. NVMINE TENDVNT] sic habet cod. Vaticanus, nisi quòd habet *tendit*: planè mendosè: *tendunt* enim legẽdum, cum subintelligatur vox numeri multitudinis, *simulacra*. Præterea codex Bertinianus, & Memm. habent: *In quem quæque locũ. diuerso numine* autem, id est diuerso nutu. quidam tamen legi volunt *diuerso momine*, vt habent nonnulli lib. vulgati: id est diuerso motu. PARVVS VT EST CYCNI MELIOR] sic suprà initio libri, dicit non esse, quòd hirundo contendat cum cycnis. Sed cum hoc loco maxime congruit illud Antipatri in Erinnam lib. 3. epigr. Λωΐτερος κύκνου μικρὸς θρόος, ἠὲ κολοιῶν Κρωγμὸς, ἐν εἰαριναῖς κιδνάμενος νεφέλαις: id est Paruus cycnorũ melior cantus, strepitus quàm Graccorũ nebulis sparsus in ætheriis. AETHERIIS] quidam libri habent, *ætherij*. SOLIS LVX] Nam etiam mathematici docent lumen non impeditum per totum id spatium quod sibi ex proportione respondeat, puncto temporis, & tempore quod sensum effugit, diffundi. ET VAPOR EIVS] & calor eius. E' PRIMIS] è primordiis, seu principiis. sic lib. 2. *Nec quicquam commutari sine conciliatu Primorum*. QVAE QVASI TRVDVNTVR] sic habet cod. Scipionis Tethij, & item cod. Faërni. ceteri, *Quæ quasi cuduntur*. NON DVBITANT] sic locutus est lib. 6. *A pedibúsq; minutatim succedere frigus* Non dubitabat. PROTELO] impulsu producto, perpetuo, & continuo, vt sup. diximus. FVLGVRE FVLGVR] id est fulgore fulgor. Fulgor enim & fulgur pro eodem vsurpantur à Lucretio, & nonnullis aliis. IMMEMORABILE] ἀδιήγητον, καὶ ἀμύθητον, & ita immensum. PRAETEREA SI, QVAE PENITVS, &c.] Præterea, si ea, quæ ex alto, & ex intimis rerum partibus mittũtur, puncto temporis per

immensum spatium sese diffundunt, tantáque leuitate feruntur: quanto celerius moueri, quantóque longius interuallum transcurrere credibile est ea quæ è summis corporibus mittuntur, & quæ sunt in prima fronte, atque in promtu posita, nempe imagines? QVOD SVPERA'ST] cælum, quod est suprà: VBI TAM VOLVCRI] propterea quòd multa interposuerat, ab illo loco, *si quæ penitus*, *&c.* vt succurrat memoriæ lectoris, subiungit quasi de integro, *vbi hæc*, id est quandoquidem hæc &c. nõ dissimulabo tamen hunc versum abesse hoc loco à quibusd. lib. manuscr. & positum esse suprà post versum *Est, procul à tergo, &c.* MVLTIPLEXQVE LOCI SPAT.] nihil muto. Vaticanus codex tamen habet, *Multiplicísque loci spat.*

Hoc etiam in primis specimen verum esse videtur,
Quàm celeri motu rerum simulacra ferantur,
Quòd simul ac primùm sub diuo splendor aquäi
Ponitur: extemplò cælo stellante, serena
Sidera respondent in aqua radiantia mundi.
Iámne vides igitur, quàm puncto tempore imago
Aetheris ex oris ad terrarum accidat oras?
Quare etiam atque etiam mitti hæc fateare necesse'st
Corpora, quæ feriant oculos, visúmque lacessant:
Perpetuóque fluant certis ab rebus obortu:
Frigus vt fluuiis, calor à sole, æstus ab vndis
Aequoris, exesor mærorum littora circum.
Nec variæ cessant voces volitare per auras:
Denique in os salsi venit humor sæpe saporis,
Cum mare versamur propter, dilutáque contrà
Cum tuimur miseri absinthia, tangit amaror:
Vsque adeò omnibus ab rebus res quæque fluenter
Fertur: & in cunctas dimittitur vndique parteis.
Nec mora, nec requies inter datur vlla fluendi:
Perpetuò quoniam sentimus, & omnia semper
Cernere, odorari licet, exaudire sonorem.

SPECIMEN VERVM] indicium, & quasi argumentum. sic autem legitur in quattuor libr. manuscriptis: in vno, & item in Paris. *specimen veri.* QVOD SIMVL AC PRIMVM] hoc specimen & argumentum est, quàm celeriter ferantur imagines. QVAM PVNCTO TEMPORE] id est

est quàm breui tempore. AD TERRARVM ACCIDAT ORAS?] Sic habent quinque libri manuscri. nisi quòd Vaticanus habet *accidit*: & item Parisienses. ceteri vulgati *incidat*. ego puto legendum *accidat*. & ita paucis pòst versibus hic idem scriptor loquitur. QVARE ETIAM ATQVE ETIAM MITTI] sic restitui coniectura ductus cum in codicibus manuscriptis reperissem scriptum *mira*: in aliis *minima*: quod vtrũque scilicet deprauatum est ex antiqua & vera scriptura *mitti*. nam ex *mitti* factum est *mini*: deinde nunc *minima*, nunc *mira*. Meam coniecturam adiuuat versus ille, qui est lib. 6. *Perpetuo fluere, ac mitti, spargíque necesse est Corpora, &c.* PERPETVOQVE FL. CERT. AB R. OBORTV.] secutus sum codicem Florent. typis excusum. nam ceteri omnes & manuscr. & typis impressi habent, *ab rebus odores*, planè mendosè. atque hanc scripturam, quam secutus sum, probabat & Donatus Iannoctius Florentinus vir cum primis doctus. *obortu* autem coniungitur cum adiect. *perpetuo*, vt sit, *perpetuo obortu*, id est, perpetuo agnatione, atque accesione *oboriri* enim idem valet, quod adnasci, vt docet Festus. nam præpositionem, ob, solitam esse vsurpari pro ad, testis est hic versus (inquit ille) *Tantum gaudium oboriri ex tumultu maximo*: & hic Ennianus, *Ob Romam noctu legiones ducere cæpit.* superior autem versus cum duodecim deinceps sequẽtibus iterantur lib. 6. AESTVS] commotio vel impetus maris. & ita Nonius qui hunc versum profert. EXESOR MOERORVM] sic legi debet, & ita scriptum est in quinque libris manuscriptis, nisi quòd in Vaticano est *mœrorum*: in Faërn. *maurorum*. Parisiẽses planè habent *mœrorum*. dictum autem *mœrorum*, pro murorum antiquè, vt notat Seruius ad illum locum Virg. lib. 10. *Aggeribus mœrorum* his verbis: *nam veteres pleraque eorum, quæ nos per u dicimus, per diphthongum œ pronunciabant: hinc est mœrorum pro murorum: & contrà punio pro pœnio: quod verbum à pœna venit: quod Græcum est vocabulum ποινή. hinc est Punica regna vides, cum Pœnos vbique legerimus*. & apud Varron. lib. 5. de ling. Lat. *cum circum mœros mittitur, & cum concio aduocatur.* NEC MORA, NEC REQVIES] hoc imitatus, atque adeò mutuatus est Virgil. Georg. 3. & Æneid. 6. EXAVDIRE SONOREM] sic restitui coniectura ductus. nam cum ita scriptum in vno cod. reperissem, *ec santire sonorem*. ex *c s* feci x: ex *n*, *u*. ex *t*, *d*. ita ex illis corruptis *e c santire* feci *exaudire*. quàm emendandi rationem scio omnibus politi iudicij hominibus probatum iri.

Præterea quoniam manibus tractata figura
In tenebris quædam, cognoscitur esse eadem, quæ
Cernitur in luce, & claro candore: necesse'st
Consimili causa tactum, visúmque moueri.
Nunc igitur, si quadratum tentamus: & id nos
Commouet in tenebris: in luci quæ poterit res
Accidere ad speciem, quadrata nisi eius imago?

Esse in imaginibus quapropter causa videtur
Cernendi, neque posse sine his res vlla videri.
Nunc ea quæ dico rerum simulacra, feruntur
Vndique: & in cunctas iaciuntur didita parteis.
Verùm, nos oculis quia solis cernere quimus,
Propterea fit, vti speciem quò vertimus, omnes
Res ibi eam contrà feriant forma, atque colore.
Et quantùm quæque à nobis res absit, imago
Efficit, vt videamus, & internoscere curat.
Nam cum mittitur, extemplo protrudit, agítque
Aëra, qui inter se cunque'st, oculósque locatus.
Isq́ ita per nostras acies perlabitur omneis:
Et quasi perterget pupillas, atque ita transit.
Propterea fit, vti videamus quàm procul absit
Res quæque: & quanto plus aëris antè agitatur,
Et nostros oculos perterget longior aura,
Tam procul esse magis res quæque remota videtur.
Scilicet hæc summè celeri ratione geruntur,
Quale sit vt videamus: & vnà quàm procul absit.

PRAETEREA QVONIAM] hoc argumentum tale est. Figura (inquit) aliqua in tenebris, & noctu manibus tractata, eadem esse cognoscitur, quæ luce cernitur. At figura non potest cognosci in tenebris, nisi per speciem & imaginem. ergo neque in luce cerni. Sed hæc facile refelli possunt ab iis, qui Aristotelis scholam sectantur. sunt enim quædam singulis sensibus propriè subiecta, vt color videndi sensui, sonus auditui, &c. quædam plurium sensuum communia: vt figura & magnitudo communiter aspectui, & tactui subiecta est: motus & quies omnibus, prȩterquàm gustatui, &c. SI QVADRATVM TENTAMVS] legendum fortasse est, *tractamus*. IN LVCI] luci pro luce. ESSE IN IMAGINIBVS QVAPROPTER] ex imaginibus rerũ perpetuò effluentibus, & in oculos nostros incurrentibus fit visus ex sententia Epicuri. Platoni ex coniunctione, & cognatione duorum ignium seu luminum, alterius ex oculis nostris exeuntis: alterius à sole manantis efficitur visus. Mathematici aiunt radios quosdam ex oculis nostris effluenteis, & ad rem, quæ cernitur, accidenteis, videndi causas esse. Arist. lib. 2. de anima docet non ex emissione radiorũ ab oculis visum effici: sed ex functione, & actu rerũ, quȩ sub aspectũ cadũt, in oculos crebrò ventitante. DIDITA] distributa, dissipata, dispersa,

nonnulli libri ſcripti habent *dedita*. ego *didita* retineo. PROPTEREA FIT VTI,&c.] propterea (inquit) quòd ſolis oculis cernimus, ideò fit, vt, tametſi imagines ex omnibus rebus in omneis parteis affluant, ea parte tamen dũtaxat rem cernamus, in quam os, & faciem vertimus. SPECIEM] os, faciem, ὄψιν, aſpectum. ET QVANTVM QVAEQVE] id eſt & cuiuſque rei diſtantiam cognoſcimus, ſeu internoſcimus per imagines. PROTRVDIT. AGITQVE] ſic repoſui fretus auctoritate trium librorum manuſcriptorum. PERTERGET] permulcet. SVMME CELERI] valde celeri. QVALE SIT VT VIDEAMVS] vt eodem tempore videamus, & qualis res ſit, & quàm longe diſtet. fortaſſe legendum, *Qualis ſit*, id eſt qualis res ſit. alioqui dicemus eum mutaſſe genus.

Illud in his rebus minimè mirabile habendum'ſt,
Cur ea, quæ feriant oculos ſimulacra, videri
Singula cum nequeant, res ipſæ perſpiciantur.
Ventus enim quoque paullatim cum verberat, & cum
Acre ferit frigus, non primam quanque ſolemus
Particulam venti ſentire, & frigoris eius:
Sed magis vnuerſum, fieríque perinde videmus
Corpore tum plagas in noſtro, tanquam aliquæ res
Verberet, atque ſui det ſenſum corporis extrà.
Præterea lapidem digito cum tundimus, ipſum
Tangimus extremum ſaxi, ſummúmque colorem:
Nec ſentimus eum tactu, verùm magis ipſam
Duritiem penitus ſaxi ſentimus in alto.

ILLVD IN HIS REBVS] non debet (inquit) mirum videri, quamobrem, cum ſimulacra ſingula non cadant ſub aſpectum: res ipſæ per ſimulacra cernantur: & ita ipſa vniuerſa ſimulacra quodammodo videantur. VENTVS ENIM QVOQVE] id probat non eſſe mirandum, à ſimili. TANQVAM ALIQVAE RES] ſic habet codex Bertinianus: quæ ſcriptura ſi recta eſt, *aliquæ res* dictum intelligetur, pro *aliqua res*. alij, *aliqua res*, legendum putant, aiúntque *a* vltimam vocalem eſſe longam, etiam ſi ſit recti caſus. quidam docti legendum, cenſent, tãquam *aliqua re*, in ſeptimo caſu. *verberet* autem nempe ventus. IPSVM TANGIMVS EXTR.] negaret Ariſtoteles tangi colorem. color enim non tangitur, ſed cernitur: niſi quis dicat, extremum colorem ſaxi hîc accipiendum pro ipſa ſaxi extremitate, quam ſuperficiem vulgus appellat. Præterea ſtatim Lucretius quaſi ſe ipſe reprimens & corrigens, negat nos ſentire tactu colorem, ſed potius ipſam duritiem. PENITVS SENTIMVS IN ALTO.] in alto, & penitus idem valent. ita fit σχῆμα ἐν παραλλήλῳ.

Nunc age, cur vltra ſpeculum videatur imago,
Percipe. nam certe penitus remmota videtur.
Quod genus illa, foris quæ verè tranſpiciuntur,
Ianua cum per ſe tranſpectum præbet apertum,
Multa facítque foris ex ædibus vt videantur.
Is quoque enim duplici, geminóque fit aëre viſus.
Primus enim'ſt, citra poſteis qui cernitur aër.
Inde fores ipſæ dextra, læuáque ſequuntur.
Pòſt extraria lux oculos perterget, & aër
Alter, & illa, foris quæ verè tranſpiciuntur.
Sic vbi ſe primùm ſpeculi proiecit imago,
Dum venit ad noſtras acies, protrudit, agítque
Aëra, qui inter ſe cunque'ſt, oculóſque locatus:
Et facit, vt prius hunc omnem ſentire queamus,
Quàm ſpeculum: ſed vbi ſpeculũ quoque ſenſimus ipſum:
Continuò, hæc in id, à nobis quæ fertur imago,
Peruenit, & noſtros oculos reiecta reuiſit:
Atque alium præ ſe propellens aëra voluit,
Et facit, vt prius hunc, quàm ſe videamus: eóque
Diſtare à ſpeculo tantùm remmota videtur.
— Quare etiam atque etiam minimè mirarier eſt par
— Illis, quæ reddunt ſpeculorum ex æquore viſum
— Aëribus binis, quoniam res conſit vtroque.

NVNC AGE CVR VLTRA SPECVLVM] imago, quã reddit ſpeculum, non apparet in ſummo ſpeculo, ſed vltra ſpeculũ. Nunc igitur quãobrem id fiat, rationem affert, eámque illuſtrat à ſimili. REMMOTA VIDETVR] ſic codex Bertinianus. Memmianus *remota.* *rẽmota* autem eadem ratione dictum pro remota, qua *repperit*, pro reperit, *rettulit* pro retulit, *reccidere*, *refferre*, & ſimilia pro recidere, referre. QVOD GENVS] cuius generis: quemadmodum. PRIMVS ENIM'ST, CITRA POSTES QVI CERNITVR AER] ſic repoſui, ſecutus partim libros vulgatos, partim manuſcriptos. Sic enim habet codex Bertinianus: *citra poſt æſtum cernitur aër.* Memmianus autem & Vatic. habent *poſtes cur cernitur aër.* Pariſ. *poſtes cõcernitur.* Veneti & Lugdun. *Primus enim, citra poſtes qui cernitur aër.* Quidam *tum cernitur* probant: & *tum* referunt ad illum verſum, qui antecedit *Ianua cum per ſe tranſp. &c.* CITRA POSTEIS] id eſt citra oſtium, ſeu foreis,

ſeu ianuam.ſic ſup.lib.3.pag.215. *Iam magis exemtis oculis debere videtur Cernere res animus ſublatis poſtibus ipſis.* poſtibus ipſis ſublatis, id eſt oſtio ipſo ſublato.atque ita Adr.Turneb.explicat. Idem locũ illum apud Varron.lib. 4. de ling. Lat. reſponſum eſt Deum manium poſtuleonẽ poſtulare, &cet. ſic reſtituit: reſponſum eſt Deum, manium poſti leonem poſtulare. manium poſti (inquit ille) id eſt ianuę, ſeu oſtio inferorum, leonẽ, id eſt virum fortẽ. SPECVLI PROIECIT IMAGO] ſpeculi imaginem accipe, non eã imaginem, quam reddit, & repræſentat ſpeculum, ſed eam, quæ ex ſpeculo mittitur, & iacitur, quemadmodum docuit ſuprà ex omnibus rebus ſummis fluere imagines. PROTRVDIT, AGITQVE AERA] hic eſt primus aër, nempe is, quem imago à ſpeculo miſſa & proiecta, dum ad oculos noſtros peruenit, protrudit, ac propellit: qui quidem aër eſt inter oculos, & ſpeculum interiectus. ATQVE ALIVM PRAE SE] hic eſt ſecundus aër: nempe is quem imago à nobis fluens, & in ſpeculum adiecta, atque inde in oculos noſtros reiecta, præ ſe pellit: quem quia prius cernimus, quàm imaginem noſtri, iccirco fit, vt imago à ſpeculo remota videatur. CONTINVO HAEC IN ID, A NOBIS QVAE, &c.] ſic legendũ: non vt in vulgatis, *à nobis in eum, &c.* continuo (inquit) imago, quæ à nobis fertur, ad ſpeculum peruenit: & à ſpeculo reiecta, noſtros oculos reuiſit. QVARE ETIAM ATQVE ETIAM, &c.] hunc verſum cum duobus ſequentibus delendos cenſeo, vt ſpurios. eos tamen excudendos curaui, vt leguntur in codicibus manuſcriptis.

Nunc ea, quæ nobis membrorum dextera pars eſt,
In ſpeculis fit vt in læua videatur, eò quòd
Planitiem ad ſpeculi veniens cum offendit imago,
Non conuertitur incolumis: ſed recta retrorſum
Sic eliditur, vt ſi quis prius, arida quàm ſit
Cretea perſona, adlidat piláve, trabíve:
Atque ea continuò rectam ſi fronte figuram
Seruet, & eliſam retrò ſeſe exprimat ipſa:
Fiet, vt, antè oculus fuerit qui dexter, hic idem
Nunc ſit læuus, & è læuo ſit mutua dexter.
Fit quoque, de ſpeculo in ſpeculum vt tradatur imago:
Quinque etiam, ſex ve vt fieri ſimulacra ſuĕrint.
Nam quæcunque retro parte interiore latebunt:
Inde tamen, quamuis tortè, penitúſque remota
Omnia, per flexos aditus educta licebit
Pluribus hæc ſpeculis videantur in ædibus eſſe.

Vsqueadeò è speculo in speculum tralucet imago:
Et cum læua data'st, fit rursum, vt dextera fiat:
Inde retrorsum reddit se, & conuertit eòdem.
Quinetiam quæcunque latuscula sunt speculorum
Adsimili lateris flexura prædita nostri:
Dextera eapropter nobis simulacra remittunt
Aut quia de speculo in speculum transfertur imago:
Inde ad nos elisa bis aduolat: aut etiam quòd
Circumagitur, cum vênit imago, propterea quòd
Flexa figura docet speculi conuertier ad nos.

NVNC EA QVAE NOBIS, &c.] cùm ex hoc loco, tùm ex aliis multis intelligere licet, quod traditum est, Epicurum neque mathematicis artibus, neque vllis aliis disciplinis, quibus qui instructi sunt, eruditi dicũtur, politum fuisse. Affert enim rationem admodum ineptam, & infirmam, & popularem, quare quæ dextra sint, in speculis læua videantur. & contrà: népe quia imago à nobis in speculum iacta, & in id offendens, non reuertatur ad nos incolumis, sed retrorsum elidatur, quemadmodum si quis personam aliquam è creta etiamnunc humidam, & madidam, allidat ad colũnam, aut trabem: & ea retro conuertatur expressa, ita vt seruet priorem figuram. tum enim fiet, vt qui antea dexter erat oculus, nunc sit lęuus, & cõtrà. Sic igitur Epicurus, seu Lucretius. At Mathematici longè aliter, quemadmodum, & quamobrem hoc fiat, demonstrant: extatque huius rei cognitio, & perceptio (seu θεώρημα) ordine 19. apud Euclidem. docent igitur illi reflexionis angulum, ei angulo, quem facit linea à puncto rei visæ in speculum incidens, æqualem esse. Itaque semper fit reflexio in partem oppositam ei parti speculi, in quam incidit linea à puncto rei visæ producta. Præterea imagines, quæ in speculo cernuntur, qualecunque sit speculum, quam breuissimis fieri potest, lineis continentur. Cum igitur pars dextera rei visæ, lineæ reflexionis sinistræ respondeat ac subiaceat, potius quàm dexterę, & contrà pars læua rei visæ, dexteræ reflexionis lineæ subiecta sit potius, quàm læuæ: fit vt linea reflexionis, quæ magis dextera sit, sub dexterã imaginis partem cadat: & quæ sit magis læua, læuam imaginis partem tangat. Quare læua rei visæ pars dextræ imaginis parti opponitur, & contrà dextera rei visæ pars læuæ imaginis parti respondet. Denique rei visæ imago, & res visa sic se habent inter se, vt duo gladiatores, qui frontibus aduersis inter se certant. hîc enim alterius oculus læuus, alterius oculo dextro opponitur, & contrà. Plato denique in Timæo paucis verbis hanc rationẽ affert. ὅτι τοῖς ἐναντίοις μέρεσι τῆς ὄψεως περὶ τὰ ἐναντία μέρη γίνεται ἐπαφὴ κατὰ καθεστὼς ἔθος τῆς προσβολῆς: id est quia contrariis partibus aspectus contrariæ partes speculi attinguntur, pro consuetudine adiectionis. Sciendum est autem hoc fieri duntaxat in speculis planis, & conuexis. nam in concauis, respondent

dextra dextris, & læua læuis, cuius rei rationē disces ex Platone & Euclide. IN SPECVLIS FIT VT IN LAEVA] sic quidem habēt libri omnes & manuscripti, & typis excusi, nisi quòd in codice Tethiano non est præpositio in: in eóque ita scriptum est, *fit vt læua videatur*. ex qua scriptura Muretus suspicabatur esse legendum, *vti læua videatur*, cum diceret ille non esse quòd quēquam moueat *ua*. syllaba breuis: sæpe enim poni trybrachum pro dactylo, & choreum pro spondeo. CRETEA PERSONA] sic legendum, & ita scriptum est in cod. Bertin. & Memm. In Vaticano autem *cetera* litteris transpositis. Quòd autem in nonnullis impressis legitur, *Cerea persona*, ferri non potest. nam neque quod hîc dicit Lucretius ex cerea persona fieri potest, neque cera arescit, sed durescit potius. quidam putant legendum *Terrea*. RECTAM SI FRONTE FIGVRAM] quidam legēdum censent, *certam si forte figuram*. MVTVA] mutuò. FIT QVOQVE DE SPECVLO] fit etiam (inquit) vt de speculo in speculum transferatur imago, adeò vt quinque aut sex eiusdem rei simulacra reddantur, dum è speculo in speculum translucent. Nam si qua sunt in ædibus quantumuis remota, atque abstrusa, & retro condita, ea pluribus speculis adhibitis, per flexos quosdam aditus, in ædibus esse videbūtur. Immo verò pluribus speculis certo modo sitis, & compositis, fieri potest, vt tergum tuum cernas. Exempli gratia. sumito duo specula plana: eorúmque alterum à tergo ita collocato, vt sit resupinatum, id est neque prorsus rectum, neque prorsus supinum: alterum sublime & suspensum supra caput teneto, ita vt ob oculos tuos obuersum sit prono, & procliui situ. sine dubio tergū tuum in speculo illo sublimi, & tuis oculis superne opposito cernes, tui videlicet tergi imagine à posteriore & resupinato speculo, in alterū translata. QVINQVE ETIAM SEX'VE VT FIERI] codex Bertinianus nō habet disiunctiuam, *ue*. sic enim in eo scriptum. *Quinque etiam sex vt*. atque ita fortasse legi debet. sic Horat. epist. I. lib. I. *Si quadringentis sex septem millia desunt*. INDE RETRORSVM REDDIT SE, ET CONVERTIT EÔDEM] cum in codicibus quattuor manuscriptis, *Inde retrorsum redit*, scriptū reperissem, sine copulatione, *que*, continuò iudicaui ab aliis ita esse repositum, vt habent libri vulgati, *Indéque retrorsum redit*: ab aliis: *Inde retrorsum etiam redit*, &c. vt habent tres manuscripti. Nam Bertinianus neque habet copulationem, *que*, neque *etiam*. Itaque sic restitui: *Inde retrorsum reddit se, & conuertit eôdem*. sententia autem hæc mihi videtur esse. *Inde*: id est ex primo speculo, vel ex parte dextra, imago reddit se retrorsum, id est in læuam partem, in secundo speculo scilicet, & conuertit se eodem, nempe in læuā. QVIN ETIAM QVAECVNQVE] significātur, opinor, multa specula coniuncta columnæ figura, conuexa. Numerantur autē à mathematicis septem speculorū genera, ex quibus fiat vsitata, & rata reflexio. speculum planum: speculum columnare conuexum: speculū column. concauum: speculū pyramidis in morem conformatum cōuexum, & huic similiter cōformatum concauum: speculum globosum, seu sphæricum conuexum, globosum concauum. DEXTERA] id est quorū dextræ partes nostris dextris respōdent. FLEXA FIGVRA] teres instar columnæ. DOCET] imaginem.

Indugredi porrò pariter simulacra, pedémque
Ponere nobiscum credas, gestúmque imitari,
Propterea quia, de speculi qua parte recedas,
Continuò nequeunt illinc simulacra reuerti.
Omnia quandoquidem cogit natura referri,
Ac resilire ab rebus ad æquos reddita flexus.
Splendida porrò oculi fugitant, vitántque tueri:
Sol etiam cæcat, contrà si tendere pergas,
Propterea quia vis magna'st ipsius: & altè
Aëra per purum grauiter simulacra feruntur,
Et feriunt oculos turbantia compositur as.
Præterea splendor, quicunqu'est acer, adurit
Sæpe oculos, ideò quòd semina possidet ignis
Multa, dolorem oculis quæ gignunt insinuando.
Lurida præterea fiunt quæcunque tuentur
Arquati, quia luroris de corpore eorum
Semina multa fluunt simulacris obuia rerum,
Multáque sunt oculis in eorum denique mista,
Quæ contage sua palloribus omnia pingunt.

INDVGREDI PORRO PARITER] hæc etiam ad speculorum considerationem pertinent. idcircò hos sex proximos versus hoc loco excudendos curaui, eóque magis, quod hoc ordine leguntur in codice Bertiniano. PROPTEREA QVIA, DE SPECVLI] hæc ratio est admodum arguta, facilis, atque illustris. simulacra (inquit) videntur nobiscũ ingredi in speculo, quia, qua de parte speculi recedas, statim ex ea parte non possint simulacra reuerti. huius rationis ratio est, quia quæcunque ab rebus simulacra mittuntur, ea ad æquos & pares angulos referuntur. Mathematici autem docent idcircò imaginem rei visæ in speculo moueri videri, quia cum omnia puncta rei visæ ab aliis, atque aliis identidem punctis reflectantur, noua totius rei visæ efficitur imago. vnde per motum rei visæ puncta à quibus facta est reflexio, permutantur. ita forma moueri videtur, cũ re vera non moueatur, sed potius noua imago situ rei visæ mutato gignatur. id autem accidit propter continuationem reflexionis punctorum, quæ fit in extrema cæsura speculi. SPLENDIDA PORRO OCVLI] Absoluta de speculis disputatione, & eorum ratione, docet quamobrem splendida oculos offendant, maximè si nimium sint splendida: cuius rei hàc etiam causam afferri posse puto. Quæ sub sensum videndi cadunt, actionem quandam

dam in eum explicant, ita vt videndi ſenſus à rebus, quæ cernuntur, patiatur. Cum igitur actio & perpeſsio ſunt intra modũ, & altera alteri ex proportione reſpondet, iuuatur videndi ſenſus à re, quæ cernitur potius, quàm offenditur: & probe ſuo munere fungitur: Cum verò perpeſsio actionem ſuperat: id eſt cum id quod cernitur, plus æquo acre, & validum eſt, oculũ, & vidẽdi ſenſum offendit. SOL ETIAM CAECAT, &c.] Ariſtot. lib. 3. de anima, tradit hoc eſſe commune omniũ ſenſuum, vt ea, quæ ſub eos cadunt, ſi modum ſuperent, corrumpãt ſenſus, aut certe ſenſuum inſtrumenta. verbi gratia, ſonitus nimius, & modum ſuperans, exſurdat: nimius ſplendor, oculorũ aciem præſtinguit, atque adeò extinguit: & ita de ceteris ſentiendum. cuius rei hanc rationem affert, quòd ſenſus ratio quædam eſt: omnis autem ratio corrumpitur ab eo quod eſt nimium, & ab eo quod eſt parum: quemadmodum ſymphonia corrumpitur, ſi chordę vehementius, quàm par ſit, pulſentur. LVRIDA PRAETEREA FIVNT] *Luridi* (inquit Feſtus) *ſupra modum pallidi*. In quibuſdam libris vulgatis impreſſum eſt, *lutea*. Lutea autem, id eſt crocei coloris, ſeu, qualis eſt color ouorum vitellis. Sed quærat aliquis cur hoc fiat. propter oculi vitium ſcilicet. nã cum viſus fiat per aduentum formarum aſpectabilium in oculos: quicquid autem recipit, debeat eſſe omnis qualitatis expers, ſi futurum eſt, vt formas probè recipiat, quemadmodum materia debet eſſe omnium formarum expers, & informis, vt ſit formarũ capax: meritò oculis arquatorum, cum ſint lurore infecti, quæ non ſunt lurida, lurida videntur. ARQVATI] qui morbo regio laborant. *Arquatus morbus* (inquit Nonius) *dictus* (*qui & regius appellatur,*) *quòd arquo, ſeu arco: id eſt iridi, ſit concolor virore: vel quòd ita ſtringat corpora, vt in arcum ducat*. Varro Eumenid. *Nam, vt arquatis, & veternoſis, quæ lutea non ſunt, æque vt lutea videntur: ſic inſanis & furioſis, ſani videntur eſſe inſani.* CONTAGE] contagione.

E' tenebris autem quæ ſunt in luce tuemur,
Propterea, quia cum propior caliginis aër
Ater init oculos prior, & poſſedit apertos:
Inſequitur candens confeſtim lucidus aër,
Qui quaſi purgat eos, ac nigras diſcutit vmbras
Aëris illius. nam multis partibus hic eſt
Mobilior, multíſque minutior, & mage pollens.
Qui ſimul atque vias oculorum luce repleuit:
Atque patefecit, quas antè obſederat ater:
Continuò rerum ſimulacra adaperta ſequuntur:
Quæ ſita ſunt in luce, laceſsúntque vt videamus.
Quod contra facere in tenebris à luce nequimus,
Propterea, quia poſterior caliginis aër

Craßior insequitur, qui cuncta foramina complet:
Obsiditque vias oculorum, ne simulacra
Poßint vllarum rerum coniecta moueri.

E` TENEBRIS AVTEM] Quamobrem è tenebris ea quæ ſunt in luce cernamus, nō contrà, per longas ambageis hoc loco rationem exponit. Sed ex Ariſtotelis & mathematicorum ſententia, multo breuior ratio reddi poteſt, hoc modo. nihil per ſe videtur præter lucem & colorem. Itaque quicquid cernitur, opera, & beneficio coloris à luce illuſtrati cernatur neceſſe eſt. At videndi ſenſus fit per contactum quendam, nempe forma rei, quæ cernitur, ad oculos perueniente, & ſuam vim in videndi ſenſum explicante. Ita fit, vt è tenebris ea, quæ ſunt in luce poſita, cernamus. ATER INIT OCVLOS] *nit ocu-* tribrachus pro ſpondeo, ſeu dactylo: niſi dicamus *init* dictum pro *iniit*: proptereáque *nīt* eſſe longum: quod malo: vt ſuprà lib. I. *Inritât animi virtutem.* ET POSSEDIT.] quidam legunt *poßidit*: à verbo *ſido, dis*: vt infrà: *Obsíditque vias oculorum.* & lib. I. *poßidat inanc.* & alibi *perſidit*, & *reſidit.* LVCIDVS AER] Ariſtoteles diceret ad oculū peruenire ἐνέργειαν: id eſt actionem coloris luce perfuſi. E LVCE] ſic habent libri manuſcripti duo, in quibus eſt Memmianus: nō, vt alij, à luce. ſic ſuprà dixit: *E tenebris autem.* CONIECTA MOVERI] omnes fere libri manuſcripti habent, *contecta*: vnde ſuſpicor legendum *conlecta*. quanquam apud hunc ſcriptorem *coniectus* idem valet interdum, quod *collectus* & *cōgregatus.*

Quadratásque procul turreis cum cernimus vrbis,
Propterea fit, vti videantur ſæpe rotundæ,
Angulus obtuſus quia longè cernitur omnis,
Siue etiam potius non cernitur, ac perit eius
Plaga, nec ad noſtras acies adlabitur ictus,
Aëra per multum quia dum ſimulacra feruntur,
Cogit hebeſcere eum crebris offenſibus aër:
Hinc vbi ſuffûgit ſenſum ſimul angulus omnis,
Fit, quaſi tornata vt ſaxorum ſtructa tuantur,
Non tamen vt coram quæ ſunt, veréque rotunda,
Sed quaſi adumbratim paullùm ſimulata videntur.
Vmbra videtur item nobis in ſole moueri,
Et veſtigia noſtra ſequi, geſtúmque imitari,
Aëra ſi credas priuatum lumine poſſe
Indugredi, motus hominum, geſtúſque ſequentem.

Nam nihil esse potest aliud nisi lumine cassus
Aër, id quod nos vmbram perhibere suemus.
Nimirum, quia terra locis ex ordine certis
Lumine priuatur solis, quacunque meantes
Officimus: repletur item, quod liquimus eius.
Propterea fit, vti videatur, quæ fuit vmbra
Corporis, è regione eadem nos vsque secuta.
Semper enim noua se radiorum lumina fundunt,
Primáque dispereunt quasi in ignem lana trahatur.
Propterea facile & spoliatur lumine terra:
Et repletur item, nigrásque sibi abluit vmbras.

QVADRATA'SQVE PROCVL TVRREIS] nunc nonnullas visus fallacias, seu captiones proponit: quas tamen negat esse fallacias sensus, sed animi opinationes. Satis autem probabilem, & acutam rationẽ reddit, quare quadrata figura, procul rotunda videatur: quoniã scilicet omnis angulus si longius distet, obtusus videtur, seu potius nõ videtur: cuius rationis causa est, quòd dum simulacra rei quæ cernitur, per multum aëra feruntur, ab eo aëre ictus obtunditur: & ita videndi sensum effugit. quo fit, vt quæ sunt quadrata, tanquam rotunda videantur. Mathematici, & optici hoc sic demonstrarent. quicquid cernitur, definitam habet loci distantiam, vltra quam non potest cerni. finge igitur magnitudinem aliquam in vltima distantia cerni. cernetur igitur sub quàm minimo fieri potest, angulo. remoueatur nunc hæc magnitudo longius ab oculo. proculdubio non cernetur. alioqui sub minore angulo cerneretur, quàm qui est minimus. quod fieri non potest. magnitudo autem angulis prædita circa suos angulos minor est, quàm circa quaslibet alias suas parteis. Ita fiet vt oculus, corporis quadrati longissime distãtis angulum quanuis sibi propinquiorem minus cernere possit, quàm reliquas illius corporis parteis. ex quo efficietur, vt quadratum, rotundum videatur. NEQVE AD NOSTRAS ACIES ADLABITVR] sic reposui. cum ex libris vulgatis alij habeant *illabitur*, alii *delabitur*: ex manuscriptis autem alij *delabitur* cum vulgatis aliquot consentientes, alij *deriabitur*: cuius scripturæ rationem exputare non possum. FIT QVASI TORNATA VT SAX.] ordo est, fit vt structa saxorum: id est saxa, quæ structa sunt, tuantur, id est videantur quasi tornata, id est rotunda, & torno facta. *structa saxorum* autem sic dictum, vt *septa & clausa domorũ*, apud eundem, *strata viarum* apud Virgil. & apud hunc eundem: *ficta rerum*, *amara curarum*, apud Horat. & similia, quæ in commentariis Horatianis notauimus. ADVMBRATIM] τυπωδῶς, nõ adamussim, non exquisitè rotũda. VMBRA VIDETVR ITEM] Cum corpus inter solem & locum à sole illustratum, interpositum, vmbram efficiat, eo quòd locum illum,

qui à solis radiis percussus, erat luminosus, sua interpositione, lumine priuet (nihil enim aliud est vmbra, quàm aër à lumine vacuus,) cumq́ue quocunque in loco, in sole ambulantes, soli officimus, is locus lumine priuetur: non est mirum, si vnà cum corpore nostro vmbra moueri videatur. Quòd si quis quærat, quamobrem vmbra nigra videatur, ratio est in promtu. vmbra omnis lumini contraria est, vt priuatio habitui. at lumen omne clarum est. ergo vmbra obscura. at quod obscurum est, quodammodo nigrum est. Potest & hoc dici. Omne lumen candidum est. vmbra priuatio luminis est. vmbra igitur meritò nigra est. LVMINE CASSVS] à lumine vacuus, lumine priuatus. OFFICIMVS] obstamus soli. SEMPER ENIM NOVA] nunquam manet idem lumen, sed primum quodque perit, & aliud atque aliud continuè à sole fluit. idem de flamma sentiendum. qua de re pluribus versibus disseret lib. 5. eo loco, vbi probare conatur hûc mundum esse interiturum. PRIMA'QVE DISPEREVNT QVASI IN IGNEM] illustri & luculenta similitudine demonstrat prima quæque lumina disperire, & semper recens suboriri: nempe quemadmodum si lana in ignem, aut flammam aliquam traheretur: quicquid lanæ in ignem incideret, absumeretur: ita & de lumine sentiendum. videtur non longè abludere à prouerbio εἰς πῦρ ξαίνειν: quod est in ignem, seu in igni nere. hunc locum autem sic reperi scriptum in duobus libris manu scriptis, Bertiniano, & Memmiano, vt excudendum curaui, cum in vulgatis miserabilem in modum sit deprauatus. alij enim habent *quasi imagine*, alij *qua margine*, alij *quasi margine*. NIGRA'SQVE SIBI ABL. VMBR.] cur vmbræ nigræ dicantur, suprà probabileis rationes attulimus.

Nec tamen hîc oculos falli concedimus hilum.
Nam quocunque loco sit lux, atque vmbra, tueri
Illorum est. eadem verò sint lumina, nécne:
Vmbráque, quæ fuit hic, eadem num transeat illuc:
An potius fiat, paullo quod diximus antè:
Hoc animi demum ratio discernere debet:
Nec possunt oculi naturam noscere rerum.
Proinde animi vitium hoc oculis adfingere noli.
Qua vehimur naui, fertur, cum stare videtur:
Quæ manet in statione, ea præter creditur ire:
Et fugere ad puppim colles, campique videntur,
Quos agimus præter nauim, velisque volamus.
Sidera cessare ætheriis adfixa cauernis
Cuncta videntur, & adsiduo sunt omnia motu:
Quandoquidem longos obitus exorta reuisunt,

Cum permensa suo sunt cælum corpore claro.
Sólque pari ratione manere, & luna videtur
In statione, ea quæ ferri res indicat ipsa.
Extantésque procul medio de gurgite montes,
Claßibus inter quos liber patet exitus: iidem
Appârent: & longè diuolsi licet, ingens
Insula coniunctis tamen ex his vna videtur.
Atria versari, & circumcursare columnæ
Vsqueadeò fit vti pueris videantur, vbi ipsi
Desiërunt verti, vix vt iam credere poßint,
Non supra sese ruere omnia tecta minari.

PAVLO QVOD DIX.] nempe noua se radiorum lumina identidem fundere, & prima quæque disperire. PROINDE ANIMI VITIVM] si quid fallimur (inquit) in rebus cernendis, animi vitium est, non oculorũ. quare noli hãc culpam oculis ascribere. Pergit multa exempla commemorare, ex quibus sensus oculorum, & alij falli videntur: quod negat ita esse. Volebat enim Epicurus sensus esse certos, ac veros: qua de re lege M. Tullium in Lucullo: nos item nõnihil ex Epicuro ipso infrà referemus. QVA VEHIMVR NAVI] M. Tullius eo, quem dixi, loco, *Vidésne (inquit) nauẽ illam? stare nobis videtur. at iis qui in naui sunt, moueri hæc villa.* Mathematici docent, ac demonstrant ex immoderato atque intemperato habitu octo circunstantiarum, in motu, & quiete cernenda, errorẽ obiici pòtestati, seu virtuti ad res distinguendas valenti. in octo autẽ circunstantiis illis numeratur nimia distantia. itaque per immoderatã rei, quæ cernitur, distantiam, fit vt & eo qui cernit, quiescente, res quæ cernitur, cum moueatur, quiescere: & eo qui cernit, locum mutante, res quæ cernitur, cum quiescat, & fixa maneat, moueri videatur. Ex hac opinione dixit Virgil. Æneid. lib. 3. *Prouehimur portu: terræque, vrbésque recedunt.* ibidem. *& angusti rarescent summa Pelori.* QVOS AGIMVS PRAETER NAVIM] id est præter quos agimus & impellimus nauim. AETHERIIS ADFIXA CAVERNIS] sic suprà eodem lib. *cæli complesse cauernas.* ET ADSIDVO SVNT OMNIA MOTV] Bertin. habet *omnia mota.* IIDEM APPARENT] id est coniuncti & continentes apparent: vnum montem efficere videntur: seu cum duo montes sint, vnus mons videntur esse, seu vna insula. Sed nõ celabo lectorem, hoc totum, *iidem Apparent, & longè diuulsi licet*, abesse à tribus lib. manuscriptis, in eísque ita legi: *patet exitus, ingens Insula, &c.* de qua scriptura iudicet lector eruditus. ego quidem probo: atque eam confirmãt codices Paris. & Veneti antiquiores. ATRIA VERSARI, ET CIRCVMCVRSARE] atria (inquit) vbi pueri circumcursarunt, & circumacti fuerunt, videntur ipsa pueris circumuolui, & circumagi, vbi illi se circuma-

gere desierunt. huius animi opinationis hæc causa est, quòd spiritus ad visum pertinentes, intus concussi, ex motu totius corporis, huc & illuc oberrant, & circumaguntur, neq; mouẽdi corporis fine facto, & quiescente corpore externo, spiritus interni quiescũt. Nam cũ multo sint leuiores corpore concreto, multo etiam sunt mobiliores, & minor animæ potestas eos commouet: illi autem commoti formas & imagines rerum commotas atque agitatas potestati, seu virtuti res distinguenti atque internoscenti obiiciunt ac repræsẽtãt. ea enim omnia, quorum formæ commotis spiritibus animæ potestati obiiciuntur etiam quiescẽte eo qui cernit, moueri videntur: quẽadmodum rota ab aliquo impulsa diu mouetur postquàm manus, à qua impulsus est, moueri desita est.

Iámque rubrum tremulis iubar ignibus erigere altè
Cum cæptat natura: supráque extollere monteis:
Quos tibi tum supra sol monteis esse videtur,
Comminus ipse suo contingens feruidus igni:
Vix absunt nobis missus bis mille sagittæ:
Vix etiam cursus quingentos sæpe veruti.
Inter eos, solémque iacent immania ponti
Aequora, substrata ætheris ingentibus oris:
Interiectáque sunt terrarum millia multa:
Quæ variæ retinent gentes, & sæcla ferarum.
At conlectus aquæ digitum non altior vnum,
Qui lapides inter sistit per strata viarum,
Despectum præbet sub terras impete tanto,
A terris quantum cæli patet altus hiatus:
Nubila despicere, & cælum vt videare videre, &
Corpora mirando sub terras abdita cælo.
Denique, vbi in medio nobis equus acer obhæsit
Flumine, & in rapidas amnis despeximus vndas:
Stantis equi corpus transuersum ferre videtur
Vis, & in aduersum flumen contrudere raptim.
Et quocunque oculos traiecimus, omnia ferri,
Et fluere adsimili nobis ratione videntur.
Porticus æquali quanuis est denique ductu,
Stánsque in perpetuum paribus suffulta columnis:

Longa tamen parte ab summa cum tota videtur,
Paullatim trahit angusti fastigia coni,
Tecta solo iungens, atque omnia dextera læuis:
Donec in obscurum coni conduxit acumen.
In pelago nautis ex vndis ortus, in vndis
Sol fit vti videatur obire, & condere lumen:
Quippe vbi nil aliud nisi aquam, cælúmque tuentur,
Ne leuiter credas labefactari vndique sensus.

IAMQVE RVBRVM TREM. IVBAR] stella ante solem ortum vocatur iubar, quòd sit iubata, inquit Varro de lingua Latina lib. 5. Sic item & Festus. *iubar stella, quam Græci φωσφόρον, id est luciferum appellant, quòd splendor eius diffunditur in modum iubæ leonis.* quidam tamen putant hîc à Lucretio positum esse iubar pro splendore & lumine solis orientis, à quibus dissentio. accedat ad Varronis & Festi auctoritatem, Seruij sententia, qui notat ad illum locum Virgil. 4. Æneid. *It portis iubare exorto delecta iuuentus, &c. iubare exorto: id est orto Lucifero. nam propriè Lucifer iubar dicitur, quòd iubar lucis effundat.* QVOS TIBI TVM SVPRA, &c.] ordo est. ij montes, supra quos monteis sol tibi esse videtur, è propinquo loco eos suo igni contingens, vix absunt nobis, id est nostro iudicio, vel vix à nobis abesse videntur bis mille missus sagittæ, atque adeò quingentos teli cursus, seu iactus, cum tamen inter eos & solem immania: id est ingentia atque immensa maria interposita sint, &c. tres lib. manuscripti habẽt *Quos vbi tum, &c.* VERVTI] Nonius: *veruina, seu verbina genus teli longi, quod nõnulli verutum nominãt.* RETINENT] colunt, inhabitant. AT CONLECTVS AQVAE] sic reposui, secutus trium librorum manuscriptorum obscura quædam vestigia. conlectum aquæ autem interpretor collectionẽ aquæ, seu aquam collectam. Horat. epist. ad Vaalam, *Collectósne bibant imbreis, puteósne perenneis.* Quòd si quis malet legi *coniectus*, vt habent nonnulli libri manuscripti, & quidam typis excusi, non pugnabo: vt coniectum aquæ intelligamus, aquã coniectam, & quæ ex pluribus locis in vnum confluxit. in quibusdam libris vulgatis, vt in Parisiensib. impressum est, *commictus*: quæ scriptura fortasse deprauata est ex ea quæ reperitur in Memmiano codice, *commixtus. commixtus* autem idem valet, opinor, quod commixtio, & colluuies. DESPECTVM PRAEBET] despectum: id est aspectum è loco superiore. Cæs. lib. 2. *quod cum ex omnibus in circuitu partibus altißimas rupeis, despectúsque haberet, &c.* idem lib. 3. *& loca superiora, vnde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur.* IMPETE TANTO A TERRIS QVANT. CAELI] Virgil. lib. 6. *Bis patet in præceps tantum, tenditque sub vmbras, Quantus ad ætherium cæli suspectus Olympum.* CORPORA MIRANDO SVBTERR.] si scripturam vulgatam retinebimus, vt non sequatur copula verbum *videre*, in versu superiore: & (quod primum est) si hunc versum Lucre-

tianum esse iudicabimus, *mirando* interpretabimur, dum miraris, scilicet corpora, &c. sin addemus copulationem: *mirando* cohærebit cum voce cælo: vt intelligamus id cælum esse mirabile, quod sub pedibus nostris cernatur. sed libri scripti reclamant, in quibus scriptum est, *mirandæ*. cuius lectionis rationem explicare nequeo. ego sic putabam reponẽdum. *cælum vt videare videre, & Corpora mirari sub terras abdita cælo.* vel sic, *Corpora mirandi sub terras abdita cæli.* Omnino si hic versus tollatur, nihil de sententia huius loci depereat. Veruntamen iudicet lector. EQVVS ACER OBHAESIT] sic habent duo cod. manuscripti, Bertin. & Memmianus. Cum hæsit equus (inquit) in medio flumine, despicientibus nobis in aquas celeriter labẽteis, equus videtur rapi in aduersum, & superiorem partem fluminis: & flumen scilicet stare. RAPTIM] celeriter, & rapientis in morem. sic suprà lib. I. *nil ab se quod poßit mittere raptim.* PAVLLATIM TRAHIT ANGVSTI] porticus (inquit) quæ est tùm æqualibus columnis in perpetuum suffulta, & ita æquali omni ex parte constat altitudine: tùm parietibus æqualiter inter se perpetuò distantibus, atque ita æquali perpetua constat latitudine, si eam spectes à summa parte, videbitur tibi paullatim supernè, atque infernè, à dextra & læua contrahi, & coarctari, & coni similitudinem præ se ferre. est autẽ conus vertex rotundus atque obtusus cuiuscũque pyramidis siue rotundæ, siue quadratæ, & lateribus præditæ. Causam autem, cur ita videatur, afferunt mathematici pluribus quidem verbis, sed ego in pauca conferam. parallelarum linearum partes ab aspectu remotiores ad extremum fere concurrere videntur. quod sic demonstratur. Primùm lineæ parallelæ eandem necessariò soli extremitatem occupant. fingamus duas lineas parallelas esse centum pedes longas, atque inter se distare pedes decẽ. ducantur lineæ decem transuersæ ab altera parallela in alteram. hæ singulæ scilicet erunt inter se æquales, & denos pedes longæ. esto igitur oculus in summa parte huius planitiei, in qua parte ducta est prima linea transuersa. dico secundam lineam, quæ est oculo proxima, (nam primam non numero, quæ oculum tangit) ei qui cernit, longiorem videri, tertia: & tertiam quarta, & quartam quinta, & ita deinceps, adeò vt vltima linea transuersa & decima, quæ ab oculo remotissima est, breuissima videatur: cuius rei ratio est, quòd quo quæque magnitudo à nobis lõgius abest, eo angulum qui sub oculum cadit, efficit minorem: & contrà, quo quęque magnitudo à nobis propius abest, eo angulum, qui sub oculum cadit, habet maiorem. vnde sequitur magnitudinem tanto nobis videri maiorem, quanto à nobis propius abest: & contrà, tanto videri minorem, quanto remotior est. Sic fit vt extrema, & remotissima pars tectorum porticus, solum propè tangere: & dexter paries læuo cõfusus esse videatur. CONDVXIT] συνήγαγε. CONDERE] abscondere, occultare. NE LEVITER CREDAS] sic legendum, & ita scriptum est in lib. manuscriptis: non, vt in vulgatis, *nec leuiter.* pendet autem hic versus à superiore, & *ne* idem valet quod, vt ne, vel vt non, proinde ac si ita dicat: non est mirum, si nautis sol in vndis obire, & occidere videatur, quippe cum præter cælum & aquam nihil cernant, ne leuiter ac temere credas sensus vndique labefactari.

At maris ignaris, in portu clauda videntur
Nauigia aplustris fractis, obnitier vndis.
Nam quæcunque supra rorem salis edita pars est
Remorum, recta'st: & recta superne guberna,
Quæ demersa liquore obeunt, refracta videntur
Omnia conuerti, sursúmque supina reuerti:
Et reflexa propè in summo fluitare liquore.
Raráque per cælum cum venti nubila portant
Tempore nocturno: tum splendida signa videntur
Labier aduersum nubeis, atque ire supernè
Longè aliam in partem, quàm quò ratione feruntur.
At si forte oculo manus vni subdita subter
Preßit eum: quodam sensu fit, vti videantur
Omnia, quæ tuimur, fieri tum bina tuendo,
Bina lucernarum florentia lumina flammis,
Bináque per totas ædeis geminare supellex:
Et duplices hominum facies, & corpora bina.
Denique cum suaui deuinxit membra sopore
Somnus, & in summa corpus iacet omne quiete:
Tum vigilare tamen nobis, & membra mouere
Nostra videmur, & in noctis caligine cæca
Cernere censemus solem, luménque diurnum:
Conclusóque loco cælum, mare, flumina, monteis
Mutare, & campos pedibus transire videmur:
Et sonitus audire, seuera silentia noctis
Vndique cum constent, & reddere dicta tacentes.
Cetera de genere hoc mirando multa videmus:
Quæ violare fidem quasi sensibus omnia quærunt:
Nequicquam, quoniam pars horum maxima fallit
Propter opinatus animi, quos addimus ipsi,
Pro visis vt sint, quæ non sunt sensibu' visa.
— Nam nihil egregius, quàm res secernere apertas
— A' dubiis, animus quas ab se protinus abdit.

AT MARIS IGNARIS, &c.] In omni re cernenda aut radij ab oculis incidunt duntaxat in rem visam, quamuis tales radij non sint causa visus: & hic visus fit recta per vnum corpus diaphanes seu pellucidum: aut radij, qui ab oculis in rem visam inciderunt, reflectuntur in oculos: aut iidem illi radij franguntur. Incidunt duntaxat in rem visam, cum verbi gratia, equum, aut corpus aliquod, aut colorem in corpore non lęui, aut si lęui, non tamen denso cernimus. reflectuntur radij cum speculum, id est corpus aliquod politum & densum cernimus: franguntur cum rem aliquam per plura corpora pellucida, verbi gratia, per aërem, & vitrum, aut aquam cernimus. Quod igitur dicit hic Lucr. maris ignaris nauigia in portu, clauda, & eam remorum partem, quę in mari mersa est, fractam & curuam videri: is error oculorum nascitur ex tertio cernendi modo, qui fit per duo corpora διαφανῆ, quorum alterum sit magis pellucidum, quam alterum: vt aër magis pellucidus est, quàm aqua: aqua densior est aëre. Nam cum, verbi gratia, remum seu potius remi partem sub aqua cernimus, eam remi partem non rectè, sed obliquè cernimus, neque ipsa remi pars re vera cernitur in eo corpore pellucido, quod est densius aëre, sed imago, & similitudo duntaxat, quia linea à re visa non reflectitur recta ad oculum, sed in extremitate secundi corporis pellucidi nempe aquæ refringitur. Quo fit, vt oculus rem non suo loco cernat, sed alio: immo non rem ipsam, quippe quæ recta sit, sed vmbram quandam rei incuruam ac refractam, videat: & cum remi partes continuæ directè apparere non possint, appareant continuatæ indirectè. APLVSTRIS FRACTIS] quid sint aplustra diximus suprà lib. 2. ad illum locum, *fluitantia aplustra.* NAM QVAECVNQVE] quæcunque (inquit) remorum pars extat supra rorem salis: id est aquam maris, recta est: quæ mersa est, refracta videtur. M. Tull. Lucullo. *Neque verò hoc loco expectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam.* Plutarchus πρὸς Κολώτην, eo loco, vbi disputat aduersus sensus, ostendens eos non semper esse veros, aut veri nuncios, ait rei quidem quæ sub aqua est, imaginem, à qua imagine visus afficitur, atque (vt ita dicam) patitur, esse fractam, remum autem ex quo fluit imago, non esse fractum. τὸ γὰρ εἴδωλον ὑφ' οὗ πέπονθεν ἡ ὄψις, κεκλασμένον ἐστίν: ἡ κώπη δ' ἀφ' ἧς τὸ εἴδωλον, οὐκ ἔστι κεκλασμένη. huc pertinent ea quæ scribit Seneca natur. quæst. lib. 1. cap. 3. *Nihil acie nostra fallacius, non tantùm in his, à quibus subtiliter peruidendis illam colorum diuersitas submouet, sed etiam in his quoque, quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit: Poma per vitrum aspicientibus multo maiora sunt: Columnarum interualla porticus longiores iungunt.* ET RECTA SVPERNE GVBERNA] sic legendum, & ita habent libri quinque manuscripti. Nonius autem docet *guberna* positum esse in antiquis, pro gubernacula, vt à Lucill. lib. 20. saty. *Proras despoliate, & detondete guberna.* sup. lib. 2. *Disiectare solet magnum mare transtra, guberna.* RARAQVE PER CAELVM CVM] tempore nocturno (inquit) cælo sereno, cum ventus nubila rara: id est nubeis inaneis, & pellucidas portat, stellæ videntur aduersum nubila moueri, & nubila stare. SPLENDIDA SIGNA] stellæ. ADVERSVM NVBEIS] sic legendum reclamantib. libris omnibus, qui habent aduersum nimbos. rara enim nubila nimbi dici posse non videntur. AT SI FORTE OCVLO]

Quamobrem hoc fiat, rationem afferens Aristot. problem. sect. 3. idem accidit (inquit) si quis infernè oculum premat, quod ebriis, nempe vt vnum cernentibus, duo videantur. motum est enim principium aspectus, ita vt oculus alter conuenire in vnum non possit. hoc tantum interest, quòd hic motus fit extrinsecus: ille autem qui fit à vino, intrinsecus. hactenus Arist. licet & hanc causam afferre. Tum oculus directè videt, cum radij à re visa in pupillam cadunt ad perpendiculum, & recta ad principium visus, coniunctionémque neruorum ad visum conferentium feruntur. At cum oculus alter manu premitur, curuatur aspectus, & nerui sursum ac deorsum mouentur: & huc & illuc distrahuntur. ita fit vt vnum plura videátur. BINA LVCERNARVM FLORENTIA LVM.] sic habent quattuor libri manuscripti, quibuscum congruunt libri Parisien. & Veneti antiquio. ceteri vulgati habent *flagrantia*. quidam vir doctus putabat legẽdum *flammãtia*, vt apud Virg. lib. 3. Georg. *Exilit in siccum, & flammantia lumina torquens Sæuit agris*: à quo dissentio, malóque legi, vel, vt est in nonnullis vulgatis, *flagrantia*, vel vt in manu scriptis *florentia*, vt sit metaphora ducta ab arborum, aut aliarum rerũ floribus. DENIQVE CVM SVAVI] de somniis disputabit pluribus verbis infrà eodem lib. sub extrem. CENSEMVS] putamus: & ita sæpe vsurpat Plautus. CONCLVSÓQVE LOCO] lib. Vatic. & Faërn. habent *Conclusiq; loco*. verumtamen nihil muto. QVONIAM PARS HORVM MAX. FALL. PROPT.] hoc tenebat mordicus Epicurus, (vt suprà diximus) sensus esse veros: & si quid erroris nobis obiiciatur in videndo, aut audiendo, &c. eum errorem nasci ex opinione, non ex sensibus dicebat. quod propemodum probat Arist. cum alibi, tum lib. 3. de Animo. ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις τῶν ἰδίων, ἀεὶ ἀληθής, &c. ibidem. ἡ αἴσθησις τῶν μὲν ἰδίων ἀληθής ἐστιν, ἢ ὅτι ὀλίγιστον ἔχουσα τὸ ψεῦδος: id est sensus quidem propriorum subiectorum semper verus est: aut quàm minimum mentitur. hac autem de re sic M. Tull. in Lucullo. *Itaque Timagoras Epicureus negat sibi vnquam, cum oculos torsisset, duas ex lucerna flammulas esse visas. opinionis enim esse mendacium, non oculorum.* ibidem suprà. *Eò enim rem demittit Epicurus, si vnus sensus semel in vita mentitus sit, nulli vnquam esse credendum.* Idem lib. 1. de Finib. *iudicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatũ esse omne iudicium veri & falsi putat.* OPINATVS] opinationes. NAM NIHIL EGREG.] secutus sum libros vulgatos. nam manuscripti tres habent *Nam nihil ægrius est*. Memmianus: *Nam nihil gregius est*. quidam legendum cẽsent. *Nam nihil egregiũ'st*. id est egregium est. Paucis complectar quod sentio. hic versus cum proximo non videtur mihi τοῦ ποιητοῦ, non quòd comparatiuum egregius me offendat, (quanquam offendit,) Nam à Catone dictum est *industriorem, iter arduius, innoxiiorem*, à Lucillio *strenuior*, à Plauto *industrior*, à Pacuuio *egregiissima forma*, &c. quæ refert Prisc. lib. 3. sed quia hi duo versus sententiam continent perplexam, & absonam, & ineptam. quis enim interrogatus quamobrem non fallantur sensus, sed opinionum sit mendaciũ, & fallacia, respondeat, quia nihil egregius est, quàm res apertas à dubiis distinguere, ac secernere? Præterea quid sibi volunt illa, animus quas ab se protinus abdit? Nam si hoc significant, animum statim res dubias à se re-

pellere, atque à perspicuis & apertis distinguere, quia has intelligat, illas comprehendere non posit, falsum est nihil esse magis egregium, quàm res apertas à dubiis secernere. Omnino in hoc loco mihi aqua hæret, neque quicquam aliud dicere possum, quàm quod modo dixi, mihi hos versus nõ videri Lucretianos.

Denique, nil sciri siquis putat, id quoque nescit,
An sciri posit, quo se nil scire fatetur.
Hunc igitur contra mittam contendere causam,
Qui capite ipse suo instituit vestigia retro.
Et tamen hoc quoque vti concedam scire, at id ipsum
Quæram, cum in rebus veri nil viderit antè:
Vnde sciat, quid sit scire, & nescire vicißim:
Notitiam veri quæ res, falsiq; crearit:
Et dubium certo quæ res differre probarit.
Inuenies primis ab sensibus esse creatam
Notitiam veri, neque sensus posse refelli.
Nam maiore fide debet reperirier illud,
Sponte sua veris quod poßit vincere falsa.
Quid maiore fide porrò, quàm sensus haberi
Debet? an ab sensu falso ratio orta, valebit
Dicere eos contra, quæ tota ab sensibus orta'st?
Qui nisi sint veri, ratio quoque falsa fit omnis.
An poterunt oculos aures reprendere? an aureis
Tactus? an hunc porrò tactum sapor arguet oris?
An confutabunt nares, oculíve reuincent?
Non (vt opinor) ita'st. nam seorsum cuique potestas
Diuisa'st: sua vis cuique'st. ideóque necesse'st,
Quod molle, aut durum est: gelidum, feruénsve: seorsum
Id molle, aut durum: gelidum, feruénsve videri:
Et seorsum varios rerum sentire colores,
Et quæcunque coloribu' sunt coniuncta, necesse'st.
Seorsus item sapor oris habet vim, seorsus odores
Nascuntur, seorsum sonitus: ideóque necesse'st

Non poßint alios alij conuincere ſenſus.
Nec porrò poterunt ipſi reprendere ſeſe:
Aequa fides quoniam debebit ſemper haberi.
Proinde, quod in quoque'ſt his viſum tempore, verum'ſt.
Et, ſi non poterit ratio diſſoluere cauſam,
Cur ea, quæ fuerint iuxtim quadrata, procul ſint
Viſa rotunda: tamen præſtat rationis egentem
Reddere mendosè cauſas vtriuſque figuræ,
Quàm manibus manifeſta ſuis emittere quoquam:
Et violare fidem primam, & conuellere tota
Fundamenta, quibus nixatur vita, ſalúſque.
Non modò enim ratio ruat omnis: vita quoque ipſa
Concidat extemplò, niſi credere ſenſibus auſis,
Præcipiteíſque locos vitare, & cetera, quæ ſint
In genere hoc fugienda: ſequi, contraria quæ ſint.
Illa tibi eſt igitur verborum copia caſſa
Omnis: quæ contra ſenſus inſtructa, parata'ſt.
Denique vt in fabrica, ſi praua'ſt regula prima:
Normáque ſi fallax rectis regionibus exit:
Et libella aliqua ſi ex parti claudicat hilum:
Omnia mendosè fieri, atque obſtipa neceſſum'ſt,
Praua, cubantia, prona, ſupina, atque abſona tecta,
Iam ruere vt quædam videantur velle, ruántque,
Prodita iudiciis fallacibus omnia primis:
Sic igitur ratio tibi rerum praua neceſſe'ſt,
Falſáque ſit, falſis quæcunque ab ſenſibus orta'ſt.

DENIQVE NIL SCIRI] Sic Metrodorus Chius, vt refert M. Tull. in Lucullo. *Nego ſcire nos, ſciamúſne aliquid, an nihil ſciamus: ne id ipſum quidem neſcire, aut ſcire nos: nec omnino ſítne aliquid, an nihil ſit.* Idem ibid. *Parmenides, Xenophanes minus bonis quanquam verſibus, ſed tamen illis verſibus, increpant eorum arrogãtiam quaſi irati: qui, cum ſciri nihil poßit, audeant ſe ſcire dicere.* ibidem. *dubitari non poteſt, quin Socrati nihil ſit viſum ſciri poſſe. excepit vnum tantum ſcire ſe, nihil ſe ſcire: nihil amplius. quid dicam de Platone? qui certe tam multis libris hæc perſecutus nõ eſſet, niſi probauiſſet.* QVO SE NIL SCIRE FAT.] libri ſcri-

pti tres habent, *quoniam nil scire fatetur*. ego malim legi: *quòd se nil scire fatetur*. Hæc autem omnia disputantur, & dicuntur aduersus nouos Academicos, quorum fuit princeps Arcesilas. *Hic* (vt scribit Lactantius, seu Luctatius Firm. lib. 3. de falsa sapientia) *introduxit genus philosophiæ* ἀσύστατον: id est *instabile, seu inconstans. Vt enim nihil sciri posse sciendum sit, aliquid sciri necesse est. Nam si omnino nihil scias, idipsum nihil sciri posse tolletur. Ita si nihil sciri potest, necesse est id ipsum sciri, nihil sciri. Si autem scitur, nihil posse sciri: falsum est ergo quod dicitur, nihil posse sciri.* Hæc ille. MITTAM] omittam. CONTENDERE CAVSAM] sic M. Tull. Catil. *si causas contendere velimus*. QVI CAPITE IPSE SVO] id est, qui capite suo retro graditur. significat, opinor, eos præpostero & peruerso esse iudicio, qui ita sentiunt. INVENIES PRIMIS AB SENS.] de hoc consentiunt inter se omnes philosophi, præter Academicos, sciẽtiam oriri à sensibus. Sed, quod dicebat Epicurus κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι τὰς αἰσθήσεις, οὐδ' εἶναι τὸ δυνάμενον αὐτὰς διελέγξαι, id est iudicium veritatis penes sensus esse, neque esse quicquam, quod eos refellere queat: id negabant etiam veteres Academici, & multi alij. Mentem enim volebant esse rerum arbitram, atque iudicem: sensus autem omneis, hebetes & tardos, nec vllo modo res eas percipere, quæ sibi subiectæ viderentur: vt pote quę essent aut ita paruæ, vt sub sensum cadere non possent, aut ita mobiles, & celeres, vt nihil vnquam vnum & idem esset, quia omnia continenter fluerent, & laberentur. QVI NISI SINT VERI] si sensus non sint veri (inquit) ne ratio quidem ipsa vera sit, cũ sit orta à sensibus. sic Epicurus πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἤρτηται. πᾶσα δὲ αἴσθησις ἄλογός ἐστιν: id est omnis enim ratio à sensibus pendet: sensus autem omnis, rationis expers est. AN POTERVNT OCVLOS] sic Epicurus. οὔτε ἡ ὁμοιογενὴς αἴσθησις τὴν ὁμοιογενῆ διελέγξαι διὰ τὴν ἰσοσθένειαν. οὔτε ἡ ἀνομοιογενὴς τὴν ἀνομοιογενῆ, οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν κριτικαί. id est neque enim sensus similis generis, eiusdem generis sensum refellere potest, propter virium, & potestatis æqualitatem: neque qui dissimilis generis est, eum qui dissimili genere est, propterea quòd dissimilis generis sensus de iisdem iudicandi facultatẽ non habent. QVOD MOLLE AVT DVRVM EST: GEL. FER. SEORS.] Quis non videt hunc versum deesse, librariorum negligentia prætermissum? hoc enim sentit Lucretius. suum cuiusque sensus munus est, sua cuique vis & potestas data est. ideò necesse est, seorsum id videri molle aut durum, gelidum aut feruens, quod sit molle, aut durum, gelidum, aut feruens: nempe hæc tactu solo iudicari: & seorsum colores, eáque quæ sunt coloribus cõiuncta, sentire necesse est, videlicet oculis, & videndi sensu, & ita de ceteris. *deorsum* autem, & *seorsum*, interdum esse disyllaba, interdum trisyllaba suprà ostendimus. lib. 3. & (*vt docui*) *diuisa seorsum*. NEC PORRO POTERVNT] διὰ τὴν ἰσοσθένειαν: id est propter æqualitatem potestatis. non poterit (inquit) visus visum refellere, nec auditus auditum, nec gustatus gustatum, propter æqualem vtriusque potestatem, fidem, atque auctoritatem. quidam libri habent, *Nec porrò possunt*. ego nihil muto. MENDOSE] perperam, malè. QVAM MAN. MANIF. SVIS EMITTERE QVOQVAM] quàm emittere, seu amittere aliqua manifesta de suis manibus. *amittere* autem legendũ videtur non

emittere. *amittere* enim valet idem, quod apud Græcos ἀποβάλλειν, ἀφιέναι, ἢ προΐεναι. *quoquam* autē excudendū curaui, quemadmodū habent libri manuscripti, & omnes vulgati præter Florentin. qui habent *quenquam*, & Parisienſ. iñ quibus eſt, *quæquam*. quam poſtremam lectionem magis probo: & *quæquam* interpretor *vlla*, ſeu *aliqua*. SEQVI, CONTRARIA QVAE SVNT] ſequi quæ ſunt contraria fugiendis, id eſt quæ ſunt expetenda.

ET VIOLARE FIDEM PRIMAM] eam ſcilicet, quæ debetur ſenſibus. M. Tull. in Lucullo ait Chryſippum, dum ſtudioſe omnia conquiſierit contra ſenſus, & perſpicuitatem, contráque omnium conſuetudinem, contráque rationem, ipſum ſibi reſpondentem ſe inferiorem fuiſſe. Itaque ab eo armatum eſſe Carneadem Academicum contra ſenſus diſputantem.

CASSA] vana, inanis. DENIQVE VT IN FABRICA] vult ſenſus eſſe tanquam omnium rerum normas, ac regulas. Regula lignum eſt rectū oblongum, & latum, quo fabri vtuntur ad exigendas rectitudines, & parietes ædificiorum dirigendas. fiunt etiam è ferro regulæ. regulam Græci κανόνα appellant. Norma autem ex duabus regulis conſtat inæqualibus, ita coniunctis, vt angulum rectum efficiant: γνώμονα Græci: ſquadram fabri nominant. ET LIBELLA] libella conſtat regulis duabus æqualibus, ita iūctis inter ſe alteris duobus capitibus, & diuaricatis duobus alteris, vt rectū angulum efficiant. additur tertia regula, & ab vtroque ſuo extremo cum ceteris duabus per medias circiter parteis compingitur. pendet præterea è filo ab angulo, quem efficiunt duæ maiores regulæ, plumbea paruula maſſa turbinata. collocatur iam libella hoc modo, vt duarum regularum longiorum extremis nitatur, & illæ regulæ pronæ altera in alteram incumbāt. ab angulo autem plumbum deorſum demiſſum ita filum ad tranſuerſam regulam adplicet, vt eam mediam tangat, & æqualiter à ceteris duabus regulis diſtet. ALIQVA SI EX PARTI] id eſt ſi aliqua ex parte. parti pro parte, vt ſupra contagi pro contage, & ſimil. ATQVE OBSTIPA] id eſt curuata, obliqua, inflexa. Ennius lib. 18. *Montibus obſtipis, obſtantibus, vnde oritur nox*. M. Tull. Arato. *Obſtipum caput, & tereti ceruice reflexum*. Horat. ſaty. 5. lib. 2. *Dauus ſis comicus, atque Stes capite obſtipo, multum ſimilis metuenti*. Perſius ſaty. 3. *ærumnoſiſq; Solones, Obſtipo capite, & figentes lumine terram*. Ne quis autem dubitet de hac ſcriptura, ſic reperi ſcriptum in quinque libris manu ſcriptis. quod eo teſtatus ſum, quòd apud Feſtum legitur *obſtitum* non *obſtipum* fortaſſe mendosè: niſi dicamus aliud eſſe *obſtipum*, quam *obſtitum*: qua de re iudicet lector.

Nunc alij ſenſus quo pacto quiſque ſuam rem
Sentiat, haud quaquàm ratio ſcrupoſa relicta'ſt.
Principiò auditur ſonus, & vox omnis, in aureis
Inſinuata ſuo pepulere vbi corpore ſenſum.
Corpoream quoque enim vocem conſtare fatendum'ſt,
Et ſonitum, quoniam poſſunt impellere ſenſus.

Præterradit enim vox fauceis sæpe: facitque
Asperiora foras gradiens arteria clamor.
Quippe, per angustum turba maiore coorta
Ire foras vbi cœperunt primordia vocum:
Scilicet expletis quoque ianua raditur oris.
Rauca suis, & iter lædit, qua vox it in auras.
Haud igitur dubium est, quin voces, verbáque constent
Corporeis è principiis, vt lædere possint.
Nec te fallit item, quid corporis auferat, & quid
Detrahat ex hominum neruis, ac viribus ipsis
Perpetuus sermo nigraï noctis ad vmbram,
Auroræ perductus ab exoriente nitore,
Præsertim si cum summo'st clamore profusus.
Ergo corpoream vocem constare necesse'st,
Multa loquens quoniam amittit de corpore partem.

NVNC ALII SENSVS] Nunc docebit quo pacto rem sibi subiectā quisque sensus sentiat, atque initium ducet ab auditu. SCRVPOSA] difficilis, aspera. tralatio à viis. Scrupi autem dicuntur saxa aspera. ex quo scruposam rem dicimus, quæ aliquid habet in se asperitatis. INSINVATA] vox & sonus insinuata in aureis. CORPOREAM QVOQVE ENIM] quia dixerat, pepulere: pellere autem quicquam nulla res potest, nisi corpus, *Tangere enim & tangi nisi corpus, nulla potest res*: iccirco subiunxit, *Corpoream quoque enim &c.* Plato (vt scribit Gell. lib. 5. cap. 15. non putat vocem corpus esse: quia non quæuis aëris plaga uox est: aërem enim verberat etiā digitus motus, neque tamen vocem efficit, sed acris, & valida plaga: tanta denique vt aureis feriat, auditúmque lacessat. Stoici autem vocem corpus esse volunt. quicquid enim facit aut patitur, corpus esse: vocem facere & pati: facere quidem cum aureis & aërem, qui est in capite, verberat, cúmque ab ea imprimitur auditus, tanquam cera ab annulo: pati autem, cum ea incidens in loca læuia, & solida refringitur, ac repellitur. Plato in Timæo sic vocem definit τὴν δι' ὤτων ἀπ' ἀέρος ἐγκεφάλου τέ καὶ αἵματος μέχρι ψυχῆς πληγὴν διαδιδομένην. id est plagam, quæ ab aëre per aureis, cerebrum, & sanguinem vsque ad animum diditur. Aristot. autem lib. 2. de animo sic. φωνή ἐστι πληγὴ τοῦ ἀναπνεομένου ἀέρος ὑπὸ τῆς ἐν τούτοις τοῖς μορίοις ψυχῆς πρὸς τὴν καλουμένην ἀρτηρίαν. id est vox est plaga aëris, qui respiratur ab anima, quæ est in his particulis ad eam, arteria quæ appellatur. hunc versum cum tribus deinceps sequētibus profert A. Gellius lib. 10. cap. 26. ARTERIA] arteria vsurpauit in neutro genere, numero multitudinis, cū sit vsitatius in fæminino. M. Tull. de nat. Deor. lib. 2. *Primùm enim à pulmonibus arteria vsque ad os intimum pertinet:*

tinet: per quam vox principium à mente ducens, percipitur & funditur. lege apud eundem eod. libro præclara de auditu, & auribus. SCILICET EXPLETIS Q. IAN. RADITVR ORIS] sic excudendũ curaui, secutus quinque librorum manuscriptorum auctoritatem. versum autem, qui proxime sequitur in vulgatis libris, *Rauca suis, & iter lædit, quà vox it in auras*, vel, vt est in aliis, *Rauca suis, & iter reddit, qua vox &c.* vel vt in aliis, *Rauca viis, & iter lædit &c.* ego veruto confodi iussi, quia eum non reperi in libris manuscriptis. *oris* autẽ *expletis* sunt ablatiui casus absolutè positi, *oris* enim nõ est ab os ris, sed ab *ora æ.* NIGRAI N. AD VMB.] vsque ad noctẽ perductus. AVRORAE PERD. AB EX. N.] ab aurora, seu à matutino tẽpore.

Nec simili penetrant aureis primordia forma,
Cum tuba depresso grauiter sub murmure mugit,
—Et reuocat raucum retro cita barbara bombum,
Vallibus & cycni gelidis orti ex Heliconis
Cum liquidam tollunt lugubri voce querelam.
Hasce igitur penitus voces cùm corpore nostro
Exprimimus, rectóque foras emittimus ore:
Mobilis articulat verborum dædala lingua,
Formaturáque labrorum pro parte figurat.
Asperitas autem vocis fit ab asperitate
Principiorum, & item læuor læuore creatur.
Ac, vbi non longum spatium'st, vnde illa profecta
Perueniat vox quæque: necesse'st verba quoque ipsa
Planè exaudiri, discerníque articulatim.
Seruat enim formaturam, seruátque figuram.
At si interpositum spatium sit longius æquo:
Aëra per multum confundi verba necesse'st,
Et conturbari vocem, dum transoluat auras.
Ergo fit, sonitum vt possis audire, neque hilum
Internoscere, verborum sententia quæ sit,
Vsqueadeò confusa venit vox, inque pedita.

NEC SIMILI PENET. AVR. &c.] id est nec simili forma prædita primordia vocum aureis penetrant cum tuba graui cum murmure mugitum edit, atque cum cycni moribundi canunt: hoc est alius est tubæ sonitus, alitérque aureis afficit, quàm cycni cantus. ET REVOCAT RAVCVM RETR. C. B. B.] hunc versum ὠβέλισα tanquam spurium, & inter-

iectum, quanuis eum reperetim in libris manuscriptis, nisi quòd Memmianus habet *Et reboat raucum &c.* Parisienses autem, cum quibus congruunt Aldini antiquiores in eius locum habent, *Et reflexa retrò dant cornua barbara bombum.* Ego neque hunc, neque alterum, Lucretianum esse arbitror, delendúmque vtrunque censeo. suspicor autem quisquis hos versus affinxerit, eum Catullianos illos spectasse in carmine de nupt. Pelei, & Thet. *Multáque rancisonos efflabant cornua bombos, Barbaráque horribili stridebant cornua cantu.* VALLIBVS ET CYCNI GELIDIS ORTI EX HELICONIS] sic restitui partim codices manu scriptos, & nonnullos impressos secutus, partim coniectura ductus. nam cum in manuscriptis sic scriptum reperissem, *Et validis ne tortis ex Heliconis*: in Parisiensibus autem *Vallibus, & cycni nece detorti ex Heliconis*: in aliis ferè omnibus vulgatis *Et gelida cycni nece torti ex antro Heliconis*: ego veteris scripturæ tametsi mendosæ, vestigia accuratè odorans, & cum vulgata comparans, hanc esse putaui veram & rectam scripturam, aut certè verę proximam, nō pugnaturus si quis vel ingeniosior cōiecturam afferat meliorem, vel emendatiores codices nactus, scripturam veriorem. ordo autem & sententia est: Nec primordia simili forma prædita aureis penetrant, cum tuba grauiter mugit sub murmure graui & demisso, atque cum cycni ex vallibus gelidis Heliconis orti liquidam querelam voce lugubri tollunt. de cycnorum cantu suprà diximus ad illum locum: *Paruus vt est cycni melior canor, &c.* VERBORVM DAEDALA LINGVA] id est verborum opifex, formatrix, fictrix, figuratrix. M.T. de natura Deorum. lib. 2. *deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. ea vocem immoderate profusam fingit & terminat, sonósque vocis distinctos, & pressos efficit, cum & ad denteis & alias parteis pellit oris. itaque plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum denteis, nareis cornibus iis, quæ ad neruos resonant in cantibus.* ET ITEM LAEVOR LAEVORE CREATVR] sic habet cod. Vaticanus, & ita legendum. Sic enim verba sunt explicanda, & item læuor vocis læuore principiorū creatur. ceteri manuscripti habent *læuor lætiore*, corrupte: impressi autem *læuis læuore.* NEQVE HILVM INTERNOSCERE] sic restitui probabilissima coniectura ductus.

Præterea edictum sæpe vnum perciet aureis
Omnibus in populo missum præconis ab ore.
In multas igitur voces vox vna repentè
Diffugit, in priuas quoniam se diuidit aureis,
Obsignans formam verbis, clarúmque sonorem.
At, quæ pars vocum non aureis accidit ipsas,
Præterlata perit frustra diffusa per auras:
Pars solidis adlisa locis reiecta sonorem
Reddit: & interdum frustratur imagine verbi.
Quæ bene cum videas, rationem reddere possis

Tute tibi, atque aliis, quo pacto per loca sola,
Saxa pareis formas verborum ex ordine reddant,
Palanteis comites cum monteis inter opacos
Quærimus, & magna dispersos voce ciemus.
Sex etiam, aut septem loca vidi reddere voces,
Vnam cum iacères: ita colles collibus ipsis
Verba repulsantes iterabant dicta referre.
Hæc loca capripedes satyros, Nymphásque tenere
Finitimi fingunt, & Faunos esse loquuntur:
Quorum noctiuago strepitu, ludóque iocanti
Adfirmant volgò taciturna silentia rumpi,
Chordarúmque sonos fieri, dulcéisque querelas,
Tibia quas fundit digitis pulsata canentum:
Et genus agricolûm latè sentiscere, cum Pan
Pinea semiferi capitis velamina quassans,
Vnco sæpe labro calamos percurrit hianteis,
Fistula siluestrem ne cesset fundere musam.
Cetera de genere hoc monstra, ac portenta loquuntur,
Ne loca deserta ab diuis quoque fortè putentur
Sola tenere: ideò iactant miracula dictis,
Aut aliqua ratione alia ducuntur, vt omne
Humanum genus est auidum nimis auricularum.

PRAETEREA EDICTVM] aliquot lib. manuscrip. habent *Præterea verbum*. PRIVAS] proprias, aut singulas. lege Nonium, Gellium, Festum. NON AVREIS ACCIDIT IPSAS] sic reposui à Plauto, & ceteris Latini sermonis auctoribus admonitus, qui ita loqui solent. Plautus Rud. *certò enim mihi paternæ vocis sonitus aureis accidit.* si quis tamen malet legi, *non auribus accidit ipsis*, non repugnabo. PARS SOLIDIS ADLISA LOCIS] hæc est ea quæ à Græcis Echo nominatur: id est vocis imago, seu redditio, reiectio, & repulsio: quæ fit in locis læuibus, tortuosis, & concauis, vt vallibus, antris, parietibus, muris, ædificiis cameratis maxime vetustis. Ex quo Virg. Geor. 4. *aut vbi concaua pulsu Saxa sonant, vocísque offensa resultat imago.* ἠχὼ γίνεται (inquit Arist.) lib. 2. de ani. ὅταν ἀπὸ τοῦ ἀέρος ἑνὸς γενομένου διὰ τὸ ἀγγεῖον τὸ διορίσαν καὶ κωλῦσαν θρυφθῆναι πάλιν ὁ ἀὴρ ἀπωσθῇ, ὥσπερ σφαῖρα. id est Echo fit cum ab aëre, qui vnus efficiatur, propter vas definiens & prohibens ne frangatur, aër repulsus sit, vt globus. PER LOCA SOLA]

per loca deserta. Terent. Phorm. Nónne hoc publicitus scelus hinc deportarier in solas terras? Catullus carm. de Pelei & Thet. nupt. *Desertam in sola miseram se cernit arena.* Plautus Rudente. *Neque quâ quæram consultum est, neque quem rogem, quenquam interea Inuenio: neque magis solæ terræ sunt, quàm hæc loca, Atque hæ regiones.* SEX ETIAM AVT SEPTEM] Plutarchus refert περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσ. βιβ. β. in Ægypti pyramidibus vocem vnam intus editam, quattuor & quinque reddere. Pausanias Corinth. narrat ad dextram templi Chthoniæ Cereris, porticum esse, quam incolæ Echus porticum nominant: cuius ea natura sit, vt imaginem vocis triplicet. Sed quid mirum ter, quater, quinquies, sexies imaginem vocis iterari, ac multiplicari cum Ticini in aula magna Basilicæ ter & decies referatur? Eadem autem propemodum ratio est vocis imaginis sæpius redditæ, atque imaginum à speculis in specula translatarũ. Iam Echus exquisitæ, & perfectæ hæc propria sunt, vt citò respõdeat, vt longam verborũ seriem connectat, vt aliquoties & iterum atque iterum vocem articulatam referat. CAPRIPEDES] τραγόποδας. vtitur eadem voce Horat. SILENTIA RVMPI] id est vocem mitti. Virg. 10. Æneid. *quid me alta silentia cogis Rumpere?* pro eodem fere dicimus *rumpere vocem*, quod Græci dicunt ῥῆξαι φωνὴν, vt notauimus in commen. Horatianis. AGRICOLVM] agricolarum. CVM PAN PINEA SENIFERI] Pan pineam coronam in capite gerit, cornutúsque fingitur. cornua autem, radiorum solis, & cornuum Lunæ similitudinem quandam præbent. Fistulam septem calamis compactam altera manu tenet, altera pedum, id est baculum inflexum, & incuruum: pedibus caprinis præditus est. adde quòd solitudine delectatur, & maxime loca maritima colit. ideóque ἁλίπλαγκτος à Græcis appellatur, & Echonẽ amare existimatur. mare autẽ πολύηχον est, id est vocale, & clamosum. CALAMOS PERCVRR. HIANT] lib. 5. *Et supera calamos vnco percurrere labro.* ex septem calamis imparibus ordine iunctis constat fistula. Virg. Alex. *Est mihi disparibus septem compacta cicutis Fistula.* Pan autem fistulæ inuentor. Idem Virgil. ibidem. *Pan primus calamos cera coniungere plures Instituit.* VT O. H. G. EST AVID. NIMIS AVRICVL.] vt omnes homines sunt immodicè cupidi auditorum. quia autem homines sunt auditorum auidi, iccircò res admirabileis & portenti simileis cõfingunt, quibus alliciant & retineãt auditores.

Quod superest, non est mirandum, qua ratione
Quæ loca per nequeunt oculi res cernere apertas,
Hæc loca per voces veniant, aureísque lacessant.
Conloquimur clausis foribus: quod sæpe videmus.
Nimirum, quia vox per flexa foramina rerum
Incolumis transire potest, simulacra renutant.
Perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant.
Qualia sunt vitri, species quæ transuolat omnis.

Præterea parteis in cunctas diuiditur vox.
Ex alijs aliæ quoniam gignuntur, vbi vna
Dißiluit semel in multas exorta, quasi ignis
Sæpe solet scintilla suos se spargere in igneis.
Ergo replentur loca vocibus, abdita retrò
Omnia quæ circum fuerint, sonitúque cientur.
At simulacra vijs directis omnia tendunt,
Vt sunt missa semel. quapropter cernere nemo
Se supra potis est: at voces accipere extrà.
Et tamen ipsa quoque hæc dum transit clausa viarum
Vox, obtunditur, atque aureis confusa penetrat:
Et sonitum potius, quàm verba, audire videmur.

QVAE LOCA PER] ἀναστροφὴ. *quæ loca per*, pro per quæ loca, vt proximo versu, *hæc loca per*, pro per hæc loca. Nunc docebit quamobrem acies oculorum, seu vis & potestas videndi eò penetrare non posit, quò vox, & sonus permanant. Interposito enim inter nos, qui audimus, & eos, qui loquuntur, pariete, audire eorum sermonem possumus: faciem, aliámue corporis partem cernere non possumus. Nam & M. Tull. scribit in Topicis, Stalenum quendam ea locutum esse bonis viris subauscultantibus pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciúmque prolatis, rei capitalis damnatus est: & Thucydides lib. I. simile quiddam de Pausania tradidit. CONLOQVIMVR CLAVS. FORIB.] sic excudendum curaui, non ita longè discedens à vulgata scriptura: quæ talis est: *Cum loquimur, &c.* Nam Bertinianus, & Memm. & Tethian. codex, & item vulgati, Parisienses habẽt *Conloquium cl. forib.* hoc differt Memmianus ab illis, quòd habet, *quod sæpe videmus*: alij, vt vulgati omnes, *quoque sæpe videmus*. iudicet lector emunctæ naris. RENVTANT] renuunt, nolũt. QVALIA SVNT VITRI] foramina ἀπὸ κοινοῦ. intelligendum est hoc esse verum in vitro simplici, & nudo, & ita pellucido. nam si esset à postica parte plumbo, aut alio metallo inductum, & ita densum factum, imago per vitrum non permanaret, cum vitri foramina non patêrent: sed à vitro reiecta redderetur. SPECIES QVAE TRANSVOLAT OMNIS] nihil ego quidem mutaui, verùm tamen non celabo lectorem, in aliquot lib. manu scriptis legi, *species quà transuolat omnis*. quæ scriptura fortasse germana Lucretiana est. PRAETEREA PARTEIS IN CVNCTAS] aliam rationẽ affert magis (meo quidem iudicio) philosophicam, videlicet quia vox missa sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum, in multas parteis dissecatur. ita fit, vt loca etiam abdita vocibus compleantur, & aër etiam remotus, atque interclusus per consensum verberetur, ipséque verberatus sonitum, aut vocem ad aureis perferat. auditus enim semper patet, vt sonos omni ex parte editos accipe-

re poſsit. quod eo fit facilius, quod aër natura ſua continuum & continens quiddam eſt. ita quauis parte aëris à ſonitu impulſa, non longo pòſt tempore alia eius pars longè remota ſiue ſuprà, ſiue infrà, ſiue à fronte, ſiue à tergo, ſiue ad dextram, ſiue ad læuam partem, eiuſdem motus fit particeps, eodémque tempore aërem in auribus noſtris incluſum, cui cognatus ipſe eſt, verberat, & laceſsit. At viſus fit è regione & per rectas lineas à re, quæ cernitur, ad oculos, aut certè, vt mathematicus aliquis dicere poſsit, per directam quandam pyramidem, cuius baſis ſit in re quæ cernitur: angulus in oculo: qui angulus quo minor eſt, eo res, quæ videtur, minor videtur: quo maior, eo res maior apparet. Quare ea quidem cernimus, à quibus ad oculos rectæ lineæ produci poſſunt, ita tamen vt angulus, qui in oculos cadit, non ſit minor, quàm eſſe debeat. quod fit cum res ita à nobis remota eſt, vt videndi ſenſum effugiat: audimus autem etiam ea quæ ſunt ab auribus noſtris diſcluſa, & diſparata parietibus ac muris interpoſitis. VBI VNA DISSILVIT] ſic reſtitui cum in libris manu ſcriptis reperiſſem ſcriptum partim, *vbi nam*, partim *vbina*, partim *vbinu*. CLAVSA VIARVM] ſic legendum, & ita ſcriptum eſt in codicibus manu ſcriptis.

Hæc queis ſentimus ſuccum, lingua atque palatum,
Pluſculum habent in ſe rationis, plúſque operai.
Principiò ſuccum ſentimus in ore, cibum cum
Mandendo exprimimus: ceu plenam ſpongiam aquai
Si quis fortè manu premere, exſiccaréque cœpit.
Inde, quod exprimimus, per caulas omne palati
Diditur, & raræ per plexa foramina linguæ.
Hæc vbi læuia ſunt manantis corpora ſucci:
Suauiter attingunt, & ſuauiter omnia tractant
Humida linguai circum ſudantia templa.
At contrà pungunt ſenſum, lacerántque coorta,
Quanto quæque magis ſunt aſperitate repleta.
Deinde voluptas eſt è ſucco in fine palati:
Cum verò deorſum per fauceis præcipitauit:
Nulla voluptas eſt, dum diditur omnis in artus.
Nec refert quicquàm, quo victu corpus alatur,
Dummodo, quod capias, concoctum didere poſsis
Artubus, & ſtomachi humectum ſeruare tenorem.

HAEC QVEIS SENTIMVS SVCC.] nunc de guſtatu, de lingua ac palato, quibus ſuccum ſentimus, diſputare incipit. ait autem paullo plus ineſſe rationis in diſputatione de guſtatu, plúſque operæ, ac laboris, quàm

in ſuperioribus. ſecutus ſum porrò libros Pariſiẽſeis, & nonnullos alios typis excuſos. nam manuſcripti quidem habent, Hoc qui ſentimus: excuſi autem fere alij omnes: Nec qui ſentimus, planè mendosè. EXSICCAREQVE COEPIT] cum ex libris manuſcr. alij haberent, *exſiccaréque cœpit*, & ita nonnulli vulgati, alij *ac ſiccare cepit*, ceteri vulgati *ac ſiccare recepit*, *exſiccaréque cœpit* excudendum curaui, non improbaturus, ſi quis malit, *ac ſiccare recepit*. *recepit* autem interpretabor ἀνέλαβε. PER CAVLAS] per cauernas, & cauitates, ſeu meatus & (vt Græci nominant) poros. DIDITVR] diſpergitur. PER PLEXA FORAMINA] ſiue legas *perplexa* vno nomine ſiue *per plexa* ſeparatim, & duabus vocibus, parum refert. in Bertiniano quidem codice, & Memmiano ſcriptum eſt *perplexa* coniunctim. in Faërn. neque *perplexa*, neque *per plexa*, ſed *per flexa*. MANANTIS CORPORA SVCCI] corpora prima ex quibus ſuccus aliquis conſtat. SVAVITER OMNIA TRACTANT] ſuauiter permulcent, & delectant linguam.

DEINDE VOLVPTAS EST] quæ ex cibis & ſuccis percipitur voluptas (inquit) ea tota palati & linguæ finibus & regionibus continetur, ac terminatur. Vbi enim cibus in ventriculum præceps actus eſt, nulla iam reliqua eſt voluptas. Itaque nõ immeritò Nigrinus ille eos irridebat, qui plus nimio ſtudij in cenarum apparatu, & ſuccorum varietate, & ciborum condimentis adhiberent. Nam etiam hos breuis voluptatis amore captos multum negocij, moleſtiæque ſuſcipere. oſtendebat enim quattuor digitorum cauſa totum hunc ab iis laborem perferri. quam longitudinem longiſsimum hominis guttur non ſuperat. Nam neque ante quàm comeſſent, obſoniis magno precio emtis fructum capere, neque obſoniis illis iam in ſtomachum primùm, deinde in ventriculum linguæ motu depulſis, ac detruſis, ſatietatem ex cibis carioribus profectam, ſuauiorem eſſe. Ita illos eam voluptatem, quæ fit in tranſmiſsione, & quaſi traiectu gutturis, tanta pecunia parare. Hæc ex Luciano in Nigrino: quæ noſtro arbitratu vertimus.

Nunc aliis alius cur ſit cibus, vt videamus,
Expediam: quaréve, aliis quod triſte, & amarum'ſt,
Hoc tamen eſſe aliis poſsit prædulce videri.
Tantáque in his rebus diſtantia, differitáſque'ſt:
Vt quod alis cibus eſt, aliis fuat acre venenum.
Sæpe etenim ſerpens hominis contacta ſaliuis
Diſperit, ac ſeſe mandendo conficit ipſa.
Præterea nobis veratrum eſt acre venenum:
At capris adipes, & coturnicibus auget.
Id quibus vt fiat rebus cognoſcere poſsis,
Principiò meminiſſe decet, quæ diximus antè,
Semina multi modis in rebus miſta teneri.

Porrò omnes, quæcunque cibum capiunt animantes,
Vt sunt dißimiles extrinsecus, & generatim
Extima membrorum circum cæsura coërcet,
Proinde ex seminibus constant, variántque figura.
Semina cùm porrò distent, differre necesse'st
Interualla, viásque, foramina quæ perhibemus,
Omnibus in membris, & in ore, ipsóque palato.
Esse minora igitur quædam, maioráque debent,
Esse triquetra aliis, aliis quadrata necesse'st:
Multa rotunda, modis multis multangula quædam.
Nanque figurarum vt ratio, motúsque reposcunt,
Proinde foraminibus debent differre figuræ:
Et variare viæ proinde ac textura coërcet.
Hoc vbi quod suaue'st aliis, aliis fit amarum:
Illis, queis suaue'st, læuißima corpora debent
Contrectabiliter caulas intrare palati.
At contrà, quibus est eadem res intus acerba:
Aspera nimirum penetrant, hamatáque fauceis.
Nunc facile ex his est rebus cognoscere quæque.
Quippe, vbi cui febris bili superante coorta'st,
Aut alia ratione aliqua'st vis excita morbi,
Perturbatur ibi totum iam corpus, & omnes
Commutantur ibi posituræ principiorum:
Fit prius, ad sensum vt quæ corpora conueniebant,
Nunc non conueniant, & cetera sint magis apta,
Quæ penetrata queunt sensum progignere acerbum.
Vtraque enim sunt in mellis commista sapore,
Id quod iam superà tibi sæpe ostendimus antè.

NVNC ALIIS ALIVS CVR SIT CIBVS] hac eadem de re pauca quædam perstringit lib. 5. ibi *Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta Barbigeras pecudes*, &c. & lib. 6. ibi *Barbigeras oleaster eò iuuat vsque capellas, &c.* TANTÁQVE IN HIS REBVS] profert hunc versum Nonius in voce differitas. differitas autem, id est differentia. VT QVOD ALIS CIB. EST, AL. FVAT] citat & hucidem Nonius in verbo *fuat*: docérque positum

ſitum eſſe ab antiquis pro ſit. Virgil. Æneid. 10. *Tros, Rutulúſue fuat, nullo diſcrimine habebo.* Terent. Hecyra. *Fors fuat pol.* vbi Donatus. *fuat ſit ſignificat.* Iterum Lucret. lib. 5. *Quanta hæc cunque fuat, tanta hinc videatur in alto.* SAEPE ETENIM SERP. H. CONTACTA] ſic reſtitui haud dubia coniectura, ad hanc ſcripturam, tanquam manu, ductus. Adiuuit me Plinius, cuius hæc verba ſunt lib. 7. cap. 2. *Et tamen omnibus hominibus contra ſerpenteis ineſt venenum: ferúntque eas ictum ſaliuæ, tanquam aquæ feruentis cõtactum fugere.* PRAETEREA NOBIS VERATRVM] veratrum elleborum Græci appellant. COTVRNICIBVS AVGET] Plin. lib. 10. cap. 23. *Coturnicibus veratri ſemen gratiſsimus cibus.* GENERATIM] per ſingula animãmantium genera. CIRCVMCAESVRA] expreſsit vocem Græcam περικοπὴν id eſt περιγραφὴν, extremitatẽ cuiuſlibet rei, & extremum lineamentum, extremámque deſcriptionem. PROINDE EX SEMINIBVS] ita ex ſeminibus diſsimibus, variíſque figuris conſtant. TRIQVETRA] triangula, τρίγωνα. MVLTANGVLA] expreſsit Græcum nomen πολίγωνα. HOC VBI QVOD SVAVE'ST] id eſt cum id quod aliis ſuaue eſt, aliis amarum fit, credibile eſt, atque adeò neceſſariò verum eſt, corpora prima politiſsima, & læuiſsima, quę ſunt in eo cibo aut potu, qui linguam & palatum dulcedine & voluptate afficit, linguæ & palati meatus inter penetrandum permulcere. Nam omnibus in rebus genitis omnia & omnis figuræ inſunt primordia: vt ſuprà docuit, & mox admonendi cauſa repetet: ſed cuius figuræ plura conuenerunt ad quanque rem gignẽdam principia, ab eius figuræ pluribus principiis res & eſt, & appellatur. QVIPPE VBI CVI FEBRIS] ſic lib. 6. *At cum membra hominis percepit feruida febris, Tum fit odor vini plagæ mactabilis inſtar.* PENETRATA] *quæ penetrata*: id eſt quæ vbi penetrauerunt, &c. nã videtur ſignificare actionem. VTRAQVE ENIM SVNT] & amara, & dulcia, ſed plura ſunt primordia, quæ dulcedinem in melle creant, quàm quæ amarorem: & hæc ab illis ita numero ſuperantur, vt illa maximè excellant, ſenſúmque moueant, hæc ne ſentiantur quidem. ID QVOD IAM SVPERA] lib. 2.

Nunc age, quo pacto nareis adiectus odoris
Tangat, agam. primùm res multas eſſe neceſſe'ſt,
Vnde fluens voluat varius ſe fluctus odorum.
Nam fluere, & mitti volgò, ſpargíque putandum'ſt.
Verùm aliis alius magis eſt animantibus aptus,
Diſsimileis propter formas. ideóque per auras
Mellis apes quamuis longè ducuntur odore:
Vulturiíque cadaueribus: tum fiſſa ferarum
Vngula quò tulerit greſſum, præmiſſa canum vis
Ducit: & humanum longè præſentit odorem

Romulidarum arcis seruator candidus anser.
Sic aliis alius nidor datus, ad sua quenque
Pabula ducit, & à tetro resilire veneno
Cogit, eóque modo seruantur sæcla ferarum.
Hic odor ipse igitur, nareis quicunque lacessit,
Est, alio vt poßit permitti longius alter.
Sed tamen haud quisquam tam longè fertur eorum,
Quàm sonitus, quàm vox, mitto iam dicere, quàm res,
Quæ feriunt oculorum acies, visumq́; lacessunt.
Errabundus enim tardè venit, ac perit antè
Paullatim facilis distractus in aëris auras:
Ex alto primùm quia vix emittitur ex re.
Nam penitus fluere, atque recedere rebus odores
Significat, quòd fracta magis redolere videntur
Omnia, quòd contrita, quòd igni conlabefacta.
Deinde videre licet maioribus esse creatum
Principiis voci: quoniam per saxea septa
Non penetrat, quà vox volgò, sonitúsque feruntur.
Quare etiam quod olet, non tam facile esse videbis
Inuestigare in qua sit regione locatum.
Refrigescit enim cunctando plaga per auras:
Nec calida ad sensus decurrit nuncia rerum.
Errant sæpe canes itaque, & vestigia quærunt.

NVNC AGE] Nunc de odoratu, & odoribus disputare incipit. ADIECTVS] id est appulsus, seu appulsio odoris. Vide quę annotata sunt sup. lib. I. ad illum locum: *& nostros adiectu tangere tactus.* VNDE FLVENS VOLVAT] cod. Memmian. & Bertinin. habent *vnde fluens soluat, &c.* QVANVIS LONGE DVCVNTVR] secutus sum quattuor codic. manuscriptos, & treis typis impressos, Paris. & vtrosque Venetos antiquos, & recentiores. ceteri habent, *longo.* quãuis longe autem: id est *quantumuis longe.* & coniunge vocem *odore*, cum voce *Mellis.* FISSA FERAR. VNG.] σχιζόφεραις, pro eo quod est, *feræ*, quarum vngulæ fissæ sunt, vt ceruorum. PRAEMISSA CANVM VIS] id est canes odoratu valentes, & sagaces præmissi. *præmissa* enim legendum videtur, non *promissa*, nisi quis dicet *promissa* idem valere, quod longè & porrotenus missa, vel è longinquo loco

odores ſentiens:quod mihi certe nõ probatur. ROMVLIDARVM ARCIS, &c.]id eſt Romanorum arcis,&c. nota hiſtoria eſt, Capitolium vrbe à Gallis capta ſeruatum eſſe anſerum voce. Plin. lib. 10. *Eſt & anſeri vigil cura Capitolio teſtata defenſo per id temporis canum ſilentio proditis rebus. Quamobrem cibaria anſerum Cenſores in primis locant*. M. Tull. pro Roſcio Amerino. *Anſeribus cibaria publicè locantur*. Liuius lib. 5. annal. *Galli nocte ſubluſtri tanto ſilentio in ſummum euaſere, vt non cuſtodes ſolùm fallerent, ſed ne canes quidem ſollicitum animal ad nocturnos ſtrepitus, excitarent: anſeres non fefellere, &c.* EST, ALIO VT POSSIT, &c.] ordo eſt, Eſt igitur vt, id eſt contingere poteſt vt hic odor quicunque nareis laceſsit, alius longius alio ad nareis perueniat. *permitti*, id eſt ita mitti, vt perueniat quò mittitur. Sic Hircius lib. 8. de bello Gall. *Quo tutior altitudine eſſet, longiúſque tela permitteret*. MITTO IAM DICERE QVÀM RES, QVAE, &c.] nullus odor tã longe fertur, quàm vox & ſonitus, nedum quàm imagines. ratio eſt, quia odor tarde fertur, & prius perit interdum, quàm ad ſenſum peruenire poſsit: cuius rationis ratio eſt, quia odores ex alto & penitus manant, cum imagines ex ſummis rerum cæſuris fluant. Plato in Timæo ait, odores omneis eſſe aut fumum, aut nubem ſeu nebulam: Atque horum quidem id quod ex aëre in aquam mutatur, eſſe nebulam: quod autem ex aqua in aërem, fumum: Ex quo tenuiores quidem aqua eſſe odores: aëre autem craſsiores: Cui rei argumento eſſe, quòd ſi quis nareis obturet, aërem quidem trahet vnà cum ſpiritu ducto: odorem autem nullum intromittet. Ariſtoteles lib. 2. de animo, & lib. de ſenſu, & iis quæ ſub ſenſum cadunt, odoris vim ſeu poteſtatem calidam eſſe natura, odorandíque vim in calido, ac ſicco ſitam eſſe dicit: iccirco non eſſe mirum ſi congelatio, & frigus odores obtundant: odores nihil conferre ad alendum, neque ea quæ benè olent, edendi aut bibendi cupiditatem excitare, immò potius nauſeam mouere: ſuaueis odores valetudinem adiuuare eo quòd cerebrum tùm ſua natura, tùm propter exalationes alimenti humidum, ſuo calore temperent atque exſiccent: præterea nullas animanteis, quæ reſpirant, odorari, niſi reſpirent. Cum igitur reſpirãdo, eum aërem qui nobis eſt proximus, ducamus, non abſque ratione odores & nõ ita longinquo ex loco ſentiuntur, & tardius ad nareis noſtras perueniunt. Quòd ſi quis dicat aërem eſſe continuum, & iccircò per conſenſum fieri debere, vt etiam ex longinquo loco odores à nobis ſentiantur, reſpondebo quominus id fiat, craſſam odorum naturam impedimento eſſe. NAM PENITVS FLVERE, ATQVE RECED. REB. ODORES] ſecutus ſum libros manuſcr. Nam vulgati habent: *ac procedere rebus odorẽ*. Ego tamẽ malim legi *ac decedere rebus*, ſeu *atque excedere rebus odores*. QVÒD CONTRITA, QVÒD IGNI CONLABEFACTA] ſic habent tres codices manuſcripti, & totidem typis excuſi. nõnulli *concaleſacta*. ego *conlabefacta* magis probo. ſic enim ſup. locutus eſt lib. 1. *Quin labefactatus rigor auri ſoluitur æſtu*. & Virg. Æneid. 8. *notúſque medullas Intrauit calor, & labefacta per oſſa cucurrit*. huius autem totius loci hæc ſententia eſt. quòd fracta omnia magis redolere videntur, quàm nõ fracta: quòd contrita, quòd igni victa, hoc ſignificat, atque declarat, odores à rebus penitus manare. MAIORIBVS ESSE

CR. PRINC. VOCI] *voci*, id est voce, seu, quàm vocem. videre (inquit) licet odorem creatum esse ex maioribus atomis, voce. Quòd autem in vulgatis lib. & manuscriptis, legitur *quàm vox*, culpa librariorum scriptorum est, qui cum ad oram librorum ascriptum reperissent, è regione nominis *voci, quàm vocem*, hoc ipsum in texturam verborum Lucret. coniecerunt: deinde, cum ij, ad quos libri illi peruenerant, hunc versum propter syllabam in tertio pede superantem, esse mendosum sentirent, substituerunt, *quàm vox*. Ita Lucretium vitiosè & mendosè sua lingua loquentem fecerunt. Nā cum coniunctio *quàm*, vt ceteræ, copulet similes casus, Latine dici non potest, videre licet odorē maioribus principiis constare, quàm vox. QVARE ETIAM QVOD OLET] Quare (inquit) videbis non esse tam facile vestigiis exquirere vbi sit id quod olet: id est quod odorem mittit, quàm facile est, cognoscere & reperire vnde mittatur vox. NEC CAL. AD SENS. DEC. NVNCIA RERVM] sic restitui secutus obscura veteris scripturæ vestigia, ipsamque adeò veritatem. *nuncia* enim numeri singularis est hoc loco generis fæminini, & cohæret cum nomine plaga, vt sit hic ordo, hæcque sententia verborum, nec plaga decurrit ad sensus calida nuncia, id est recens nunciatrix rerum. Sic eod. lib. infrà. *Nuncia præclari vultus, pulchríque coloris*. & lib. 6. *Nec de corpore quæ sancto simulacra feruntur In menteis hominum diuinæ nuncia formæ, &c.* Sic M. Tull. lib. 1. de orat. ad Q. Fr. *Historia testis temporum, lux veritatis vita memoriæ, magistra vitæ, nuncia vetustatis.* Errant igitur, qui ex his locis probare conantur nuncium substantiuum neutrius generis vsitatum esse. nam in his *plaga nuncia*, & *simulacra nuncia*, perspicuè vox *nuncia* est ad nomen adiuncta, seu adiectiua: illic quidem feminini generis, numeri singul. hîc verò neutr. numeri multitud.

Nec tamen hoc solis in odoribus, atque saporum
In genere est: sed item species rerum, atque colores
Non ita conueniunt ad sensus omnibus omnes,
Vt non sint aliis quædam magis acria visu.
Quinetiam gallum noctem explaudentibus alis
Auroram clara consuetum voce vocare,
Nenu queunt rapidi contrà constare leones,
Inq; tueri: ita continuò meminere fugaï:
Nimirum, quia sunt gallorum in corpore quædam
Semina: quæ, cum sunt oculis immissa leonum,
Pupillas interfodiunt, acrémque dolorem
Præbent, vt nequeant contrà durare feroces:
Cum tamen hæc nostras acies nil lædere possint:
Aut quia non penetrant, aut quòd penetrantibus illis,

Exitus ex oculis liber datur, in remeando
Lædere ne poßint ex vlla lumina parte.

QVINETIAM GALL. NOCTEM EXPLAVD.] sic legendum, & ita ſcriptum eſt in quattuor cod. manuſcriptis, Vaticano, Bertin. Memm. Tethiano, non, vt eſt in vulgatis, *nocte. noctem* autem *explaudentibus alis*, interpretor, alis noctem cum ſonitu, & veluti plauſu excutientibus, atque exturbantibus. Videntur enim galli alæ noctem ſuo comploſu, vel ſuarum alarum ad latera appulſu exigere, & expellere. NENV QVEVNT R.C.] ſic reſtitui ſecutus codicem Bertinianum & Memmianum, & Tethianum. *nenu* autem valet non, vt ſuprà lib. 3. *At contra lapidum coniectum, ſpiclorúmque Nenu poteſt.* Plinius lib. 8. cap. 16. de leonib. *Atque hoc tale, tam ſæuum animal rotarum orbes circumacti, currúſque inanes, & gallinaceorum criſtæ, cantúſque etiam magis terrent.* lege eundem lib. 10. cap. 21. de gallis gallinaceis. INQVETVERI] & non queunt intueri. ITA CONTIN. MEMINERE FVGAI] meminere fugæ, pro eo quod eſt, ſeſe in fugam coniiciunt. figuratũ eſt loquendi genus. neque fortaſſe longe abeſt ab illo Homerico, quod nõ ſemel, ſed ſæpius vſurpatur, μνήσατο δὲ θουρίδος ἀλκῆς. IN REMEANDO] in redeundo, dum redeũt illa ſemina, ſi forte in noſtras acies penetrarunt.

Nunc age, quæ moueant animum res accipe, & vnde,
Quæ veniunt, veniant in mentem, percipe paucis.
Principiò hoc dico, rerum ſimulacra vagari
Multa modis multis in cunctas vndique parteis
Tenuia, quæ facile inter ſe iunguntur in auris,
Obuia cum veniunt, vt aranea, bracteáque auri.
Quippe etenim multo magis hæc ſunt tenuia textu,
Quàm quæ percipiunt oculos, viſúmque laceſſunt:
Corporis hæc quoniam penetrant per rara: ciéntque
Tenuem animi naturam intus, ſenſúmque laceſſunt.
Centauros itaque, & Scyllarum membra videmus,
Cerbereáſque canum facies, ſimulacráque eorum,
Quorum morte obita tellus amplectitur oſſa:
Omne genus quoniam paßim ſimulacra feruntur,
Partim ſponte ſua quæ fiunt aëre in ipſo:
Partim quæ variis ab rebus cunque recedunt:
Et quæ conſiſtunt ex horum facta figuris.
Nam certè ex viuo Centauri non fit imago:

Nulla fuit quoniam talis natura animaï.
Verùm vbi equi, atque hominis casu conuênit imago:
Hæresc it facilè extemplò, quod diximus antè,
Propter subtilem naturam, & tenuia texta.
Cetera de genere hoc eâdem ratione creantur.
Quæ cum mobiliter summa leuitate feruntur,
Vt prius ostendi, facile vno commouet ictu
Quælibet vna animum nobis subtilis imago.
Tenuis enim mens est, & mirè mobilis ipsa.

NVNC AGE QVAE MOVEANT.] Nunc docet animum tenuissimis, & celerrimis imaginibus moueri. Epicurus enim existimabat non solùm videndi sensum, verùm etiam διανοητικὰς φαντασίας: id est visiones ad cogitandum, intelligendúmque valenteis, simulacris & imaginibus excitari, & quemadmodum sine imaginibus cernere non possimus, ita sine imaginibus cogitari non posse. qua de re sic M. Tull. lib. 1. de natura Deorum. *Sic enim dicebas, speciem Dei percipi cogitatione, non sensu, nec esse in ea vllam soliditatem, neque eandem ad numerum permanere: eámque esse eius visionem, vt similitudine, & transitione cernatur, neque deficiat vnquam ex infinitis corporibus simulacrorum accessio, &c.* sequitur paullo pòst. *Hoc, per ipsos deos, de quibus loquimur, quale tandem est? Nam si tantummodo ad cogitationem valent, nec vllam habent soliditatem, nec eminentiam: quid interest vtrùm de hippocentauro, an de deo cogitemus? Omnem enim talem conformationem animi ceteri philosophi motum inanem vocant: nos autem aduentum in animos, & introitum imaginum. Vt igitur Tib. Graccum cũ videor concionantem in Capitolio videre: M. Octauium deferentem sitellam: tum eum motum animi dico esse inanem: tu autem & Gracci, & Octauij imagines remanere, quæ in Campitolium cum peruenerint, tum ad animum meum referẽtur: hoc item fieri in deo, cuius crebra facie pellantur animi: ex quo beati, atque æterni intelligantur. Fac imagines esse quibus pulsentur animi: species duntaxat obiicitur quædam. &c.* sequitur paucis pòst. *Nam quid est, quod minus probari possit, quàm omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis: nec ea forma, qua illi fuerunt? &c.* BRACTEAQVE AVRI] & tenuissima auri veluti membrana. PERCIPIVNT OCVLOS] sic habent quinque libri manuscripti, & omnes typis impressi præter Aldinos antiquiores: in quibus legitur *percipiunt oculi*, mendosè. nam *percipere* hîc ponitur pro occupare, seu afficere, seu perfundere. Sic lib. 5. *Est etiam quoque vti non magno solis ab igni Aëra percipiat calidis feruoribus ardor.* eadem ratione dicuntur illa *percipit me odiũ, horror, fames, &c.* CORPORIS H. Q. PEN. PER RARA] rara corporis dixit, corporis (vt ita dicam) raritates, quas alibi *inania, cauernas, & caulas* appellat. VIDEMVS] videre videmur, nempe somniantes: vel videmus animo, & cogitamus vigilantes. vel dic Centauros, id est Centaurorum imagines, &c. Centauri autem, Scyllæ, Cerberi non fuerunt, vt

ſtatim dicet, cum tamen eorum imagines ad animos noſtros perueniant. QVORVM MORTE OBITA] ſic ſup. lib. 1. *Cernere vti videamur eos, audiréque coram, Morte obita quorũ tellus amplectitur oſſa.* PARTIM SPONTE SVA] vt Cerberorũ, Scyllarum, & ſimilium rerum, quæ ſcilicet nunquam fuerunt. PARTIM QVAE VAR. AB R. CVNQVE] quæcunque tmeſis. ET QVAE CONSISTVNT] ſic legi debet, nõ, vt in vulgatis *conficiunt*, niſi quis malit legere *conſiunt*, vt habẽt nonnulli lib. ſcripti, vel vt quidã doctus putat, *conueniunt*. Videtur Lucretius tertium ſimulacrorum genus hoc verſu feciſſe, vt tria genera ab eo facta eſſe intelligamus: Primũ genus eorum, quæ ſponte fiunt, id eſt per ſe, vt quæ non fluunt ab vlla re quæ ſit in rerum natura, verbi gratia ſimulacra Scyllæ, Cerberi, & ſimil. Secundum genus eorum quæcunque ex rebus, quæ ſunt, fluũt, vt ſimulacra hominis, equi, lecti, & ſimil. Tertium eorum quæ compoſita & conſtituta ſunt ex pluribus earum rerum quæ ſunt, figuris, vt ſunt Centaurus, ſeu hippocentaurus, Chimæra, tragelaphus. nam hippocẽtaurus fit ex homine, & equo: chimæra ex prima parte leonis, media parte capræ, poſtrema draconis, tragelaphus ex altera parte hirci, altera cerui. Itaque fortaſſe ita legẽdum eſt potius *Partim quæ conſtant ex harum facta figuris.* alioqui ſecundum genus ſimulacrorum continebit & ſimulacra rerum, quæ ſunt, & ſimulacra rerum, quæ non ſunt. HAERESCIT FACILE] ſic habent tres libri manuſcripti. quibuſcum conſentiunt omnes typis excuſi, quos quidem viderim: duo reliqui manuſcripti *Accreſcit facile, &c.* quos non ſequor. puto enim ſcriptũ eſſe à librario *aereſcit* ſine aſpirationis nota, deinde poſtea ab alio librario factum *accreſcit* ex *aereſcit*.

Hæc fieri (vt memoro) facilè hinc cognoſcere poßis,
Quatinus hoc ſimile eſt oculis, quod mente videmus,
Atque oculis ſimili fieri ratione neceſſe'ſt:
Nunc igitur docui quoniam me forte leones
Cernere per ſimulacra, oculos quæcunque laceſſunt:
Scire licet mentem ſimili ratione moueri
Per ſimulacra leonum cetera, quæ videt æquè,
Nec minus, atque oculi: niſi quòd mage tenuia cernit.
Nec ratione alia, cum ſomnus membra profudit,
Mens animi vigilat, niſi quòd ſimulacra laceſſunt
Hæc eadem noſtros animos, quæ, cum vigilamus:
Vſqueadeò, certè vt videamur cernere eum, quem
Reddita vitaï iam mors, & terra potita'ſt.
Hoc ideò fieri cogit natura, quòd omnes
Corporis affecti ſenſus per membra quieſcunt,

Nec possunt falsum veris conuincere rebus.
Præterea meminisse iacet, languétque sopore,
Nec dissentit eum mortis, letíque potitum
Iampridem, quem mens viuum se cernere credit.

HAEC FIERI, VT MEMORO, FACILE] probat animi rationem & cogitationem, imaginum accursu commoueri, à similitudine videndi. hoc ita fieri (inquit) vt dico, ex hoc intelligere possis, *quatinus*, id est, quoniam, seu quia, hoc *quod mente videmus, simile est oculis,* id est simile est atque illud, quod oculis cernimus. ATQVE OCVLIS SIMILI] id est, & necesse est nos cernere mente atque animo similiter oculis, id est similiter vt oculis videmus. FORTE LEONES] adiecit aduerbium forte, quia leones posuit potius, quàm aliud animal. quasi ita dicat. finge me aliquo casu leones videre: hos igitur leones, quos forte video, non nisi per simulacra à leonibus in aciem oculorum meorum affluentia, cernere queo. at cogitatio ita fit, vt visus. ergo leones cogitare non possum sine imaginibus leonum ad animum meum accurentibus. non celabo lectorem, legi in cod. manusc. *me forte leonum*, mẽdosè opinor. PER SIMVLACRA LEONVM CETERA] copulationem & quæ erat post vocem leonum sustuli secutus auctoritatem codicis Bertiniani. tollendam autem esse etiam ratio peruincit. Nam hoc sentit Lucret. quoniam docui me leones, & alias res cernere per leonum simulacra, quæ oculos lacessunt: positum autem & cõcessum est, cogitationem simili ratione, atque visum, fieri: sequitur mentẽ similiter per alia simulacra magis tenuia moueri, & me leones cogitare per ea simulacra, quæ mens æque cernit, vt oculi ea, quæ sunt maiora, cernunt.

NEC RATIONE ALIA CVM SOMNVS] de somno cognoscemus hoc eodem lib. non multis pòst versibus. MENS ANIMI] ita sæpe hæc duo coniunguntur, vt lib. 5. *animi vix mente videtur.* & lib. 6. *Perturbata animi mens in mærore, metúque.* & sup. lib. 3. *Denique cur animi nunquam mens, consiliúmque Gignitur in capite?* sic & Plautus Cistell. *Nullam mentem animi habeo: vbi sum, ibi non sum: vbi non sum, ibi est animus.* sed de hoc genere plura ad illum locum Horat. epist. ad villic. lib. 1. *tamen istuc mens, animúsque Fert.*

REDDITA VITAI] mors vitæ reddita, hoc est (vt opinor) mors cum vita commutata. TERRA POTITA'ST] quem terra potita est: id est quem terra humatum tenet. QVOD OMNES CORP. AFFECTI] quidam libri scripti habent *offecti*. nonnulli typis excusi *effecti*. ego *offecti* probo: quod ego interpretor obstructi, & somno quasi obice quodã impediti. sup. li. 1. *extrà Officiuntur, vti cogãtur tardius ire.* PRAETEREA MEMINISSE IACET] *meminisse*, id est memoria, seu vis & potestas animi qua res præteritas meminimus. τὸ μεμνῆσθαι. sic loquitur Ennius. *Aut occasus vbi, tempúsve audere repreßit. audere*, id est audaciam, τὸ τολμᾶν. Idem Lucret. sup. eod. lib. *Esse in imaginibus mißis consistere eorum. esse*, id est τὸ εἶναι. & eod. lib. infr. *Nec fuit ante videre oculorum lumina nata. videre*, id est τὸ ὁρᾶν. & M. Tull. lib. 2. de finib. *Id primùm videamus beatè viuere vestrum quale sit. meminisse* au-

se autem legendũ esse, non (vt est in quibusdam vulgatis) *mens ipsa* testantur quinque libri manuscripti. MORTIS, LETIQVE POTITVM] qui dormit (inquit) quia vis memoriæ sopita est, nõ dissentit, neque negat eum esse mortuum, quem sibi viuum cernere videtur. *potitum* autem *mortis* dixit, pro eo quod est in potestatem mortis redactum. sic Plautus *potitus hostium*, Captiuis. *Nam postquàm meus rex est potitus hostium*, &c. id est in hostium potestatem peruênit.

Quod superest, non est mirum simulacra moueri,
Brachiáque in numerum iactare, & cetera membra.
Nam fit, vt in somnis facere hoc videatur imago.
Quippe, vbi prima perit, alióque est altera nata
Indu statu, prior hæc gestum mutasse videtur.
Scilicet id fieri celeri ratione putandum'st.
—Tanta est mobilitas, & rerum copia tanta,
—Tantáque sensibili quouis est tempore in vno
—Copia particularum, vt poßit suppeditare.
Multáque in his rebus quæruntur, multáque nobis
Clarandum'st, planè si res exponere auemus.

QVOD SVPEREST] docet non esse mirum imagines moueri, & saltare, & similia facere: aut certe facere videri. IN NVMERVM] aptè, cõpositè, numerosè: sic lib. 2. *Armati in numerum pulsarent æribus æra.* Virgil. Georg. 4. de cyclopib. *Illi inter sese magna vi brachia tollunt In numerum, versántque tenaci forcipe ferrum.* cuius contrarium est *extra numerum*. Idẽ Lucret. lib. 5. *Atque extra numerum procedere membra mouenteis Duriter, & duro terram pede pellere matrem.* Horat. epist. ad Loll. 2. lib. 1. *Quamuis nil extra numerum fecisse, modúmque Curas.* ad quem locũ plura à nobis annotata sunt. INDV STATV] sic reposui, cum legatur in libris omnibus *Inde statu*, planè mendosè. legendum enim *Indu*: quod valet *in*. sententia autem est hæc. Videtur (inquit) imago in somnis membra mouere & gesticulari in numerum, quia postea quàm prima imago periit, secundáque continuò in alio statu, quàm erat prima, nata est: videtur hæc prima statum, gestúmque mutasse, quod longè aliter est. nam imago imagini succedit, & vno, eodémque tempore, aliæ, atque aliæ imagines creantur: quemadmodum nõ est vnum lumen, quòd à corpore luminoso, quale est corpus solis, fluit, sed aliud, atque aliud. TANTA'ST MOBILITAS] ἐπιφώνημα, vt sup. lib. 1. *Tantum relligio potuit suadere malorum.* Sed hic versus hinc auferendus est, vt alieno loco positus. Nam infrà suo loco ponitur, ibíque duntaxat legendus. TANTAQVE SENSIBILI, &c.] neque hic versus, neque qui deinceps sequitur, Lucretianus est: COPIA PARTIC. VT P. SVPP.] vt possit sup-

petere, ἐπαρκεῖν. Verùm, vt dixi, non puto hunc versum esse poëtæ, sed spurium. Itaque sublatis duobus his versibus, vt spuriis, sublato & illo, qui hos proximè antecedit, quia frustrà, & non suo loco locatus est, sic censeo hunc locum esse legendum. *Scilicet id fieri celeri ratione putādum est: Multáque in his rebus quæruntur, &c.* sed non celabo lectorem, scriptum esse in quibusdam vulgatis cod. *quærendū.* CLARANDVM EST] clarare oportet, δηλωτέον. sic sup. lib. I. *Aeternas quoniam pœnas in morte timendum.*

Quæritur in primis, quare, quod cuique libido
Venerit, extemplò mens cogitet eius idipsum.
Anné voluntatem nostram simulacra tuentur?
Et simulac volumus, nobis occurrit imago?
Si mare, si terram cordi'st, si denique cælum,
Conuentus hominum, pompam, conuiuia, pugnas,
Omnia sub verbóne creat natura, parátque?
Cum præsertim aliis eâdem in regione, locóque
Longè dißimileis animus res cogitet omnis?
Quid porrò, in numerum procedere cum simulacra
Cernimus in somnis, & mollia membra mouere,
Mollia mobiliter cum alternis brachia mittunt?
Et repetunt oculis gestum pede conuenienti?
Scilicet arte valent simulacra, & docta vagantur,
Nocturno facere vt poßint in tempore ludos?
An magis illud erit verum, quia tempore in vno
—Cum sentimus id: vt cum vox emittitur vna:
Tempora multa latent, ratio quæ comperit esse:
Propterea fit, vti quouis in tempore quæque
Præstò sint simulacra locis in queisque parata?
Tanta est mobilitas, & eorum copia tanta.
Et quia tenuia sunt, nisi se contendit, acutè
Cernere non potis est animus. proinde omnia, quæ sunt
Præterea, pereunt, nisi sic sese ipse parauit.
Ipse parat sese porrò, speratque futurum,
Vt videat, quod consequitur rem quanque: fit ergo.
Nónne vides, oculos etiam, cum, tenuia quæ sint,

Cernere cœperunt, contendere se, atque parare:
Nec sine eo fieri posse, vt cernamus acutè?
Et tamen in rebus quoque apertis noscere possis,
Si non aduertas animum, proinde esse quasi omni
Tempore semotæ, fuerint, longéque remotæ.
Cur igitur mirum est, animus si cetera perdit,
Præter quàm quibus est in rebus deditus ipse?
Deinde adopinamur de signis maxima paruis:
Ac nos in fraudem induimus, frustramur & ipsi.

QVAERITVR IN PRIMIS] hæc quæstio, quare quod cuique libuerit, id cogitet, cũ cogitatio simulacris excitetur, pendet ex superiore, quamobrem simulacra moueri videantur. Itaque vtrique quæstioni eadem opera respondet: sed Peripateticorum atque Academicorum veterum more, qui ad propositam quæstionem, & ad interrogatum pluribus modis quasi dubitantes, & sibi diffidentes, respondebant: & tamen postremo loco, quam sententiam, & rationem magis probabant, ponebant. sic igitur Lucretius hoc loco. Quæritur (inquit) quare quod cuique libuerit, idipsum continuò mens eius cogitet. An quia simulacra nostro arbitratu ad nos accurrunt, nobísque obtẽperant, cum de re aliqua cogitare volumus? an potius quia in vno tempore multa delitescunt tempora, quæ non nisi ratione esse intelliguntur? Atque idcircò fit, vt quouis tempore, & quibusuis in locis simulacra præstò sint, atque ad nutum nostrum parata nobis assistant? Hanc de imaginibus, & de cogitandi per imaginũ appulsum ratione, Epicuri sententiam irridet, & improbat M. Tull. epist. quadam ad Cassium lib. 15. epist. his verbis. *Fit enim nescio quomodo, vt quasi coràm adesse videare, cum scribo aliquid ad te: neque id κατ᾽ εἰδώλων φαντασίας, vt dicunt tui amici noui: qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari. (Nam, ne te fugiat, Catius Insuber Epicureus, qui nuper est mortuus, quæ ille Gargettius, etiam antè Democritus εἴδωλα, hic spectra nominat) His autem spectris etiam si oculi possent feriri, quod cum velimus, ipsa accurrunt, animus quî possit, ego non video. doceas tu me oportebit, cum saluus veneris, in meáne potestate sit spectrum tuum, vt simulatque mihi collibitum sit de te cogitare, illud accurrat: neque solùm de te, qui mihi hæres in medullis, sed si insulam Britanniam cœpero cogitare, eius εἴδωλον mihi aduolet ad pectus.* Idem lib. 1. de nat. deor. *Quid quòd simul ac mihi collibitum est, præstò est imago? quid quòd etiam ad dormientem veniunt inuocatæ? Tota res Vellei nugatoria est.* Eodem pertinent illa eiusdem lib. 2. de diuinatione. *Igitur me imago Marij in campum Atinatem persequebatur. Nulla enim species cogitari potest, nisi pulsu imaginũ. Quid ergo? Istæ imagines ita nobis dicto audientes sunt, vt simulatque velimus, accurrant? etiámne earum rerum, quæ nullæ sunt? &c.* OCCVRRIT IMAGO] sic quidem habent libri omnes, & manuscripti, & typis excusi, quibus vsus sum: sed videtur potius legendum *accurrit*, vt declarant ea, quæ paullo antè ex

Marco Tullio protulimus,ibi:*cum velimus,ipſa accurrunt,&c.* & ibi:*eius εἴδωλον mihi ad pectus aduolet*, *&cet.* OMNIA SVB VERBÓNE CREAT] omniáne ſimulacra ſub verbo gignit natura? Vel ex hoc loco perſpicuum eſt,vbicunque legitur in codicibus ſiue manuſcriptis, ſiue impreſsis, ſimulacra geruntur, legendum genuntur, id eſt gignuntur. QVID PORRÒ, IN NVMERVM] videtur reuerti ad priorem quæſtionem, quamobrem ſimulacra in numerum moueri videantur: eámque vna opera diſſoluere.

ET REPETVNT OCVLIS,&c.] puto hunc eſſe verborum ordinem: Et repetunt geſtum pede oculis conuenienti: ποδὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἁρμόζοντι: vel legendum, *Et repetunt manibus geſtum pede cõuenienti*. SCILICET ARTE VALENT] libri ſcripti habent *Scilicet arte madent &c.* mendoſe opinor.veruntamen arbitrium lectoris eſto. AN MAGIS ILLVD] id eſt an potius illud erit verum, quia in vno tempore multa incluſa ſunt tempora: quibus ſingulis temporibus,ſingulæ nobis paratæ præſtò ſint imagines? CVM SENTIMVS, &c.] hunc verſum delendum puto, vt ſpurium: Nam & corrumpit ſentẽtiam huius loci, & nullam ipſe probabilem ſentẽtiam continet,niſi quis dicat, hoc modo retineri & interpretari poſſe. An magis illud erit verum, tum cum id ſentimus:id eſt cum vidẽtur nobis imagines in numerum brachia iactare,& ſaltare,in vno tempore,multa incluſa latêre tempora, vt cum vox vna vno tempore miſſa, plura tempora metitur? Omnino in hoc loco,atque in hoc verſu mihi aqua hæret. Adde quòd in quattuor libris manuſcriptis,ita eum ſcriptum reperi,*Conſentimus,id eſt cũ vox emittitur vna*: cuius ſcripturæ quæ ſententia, aut quæ ratio ſit,non ſatis diſpicio. Putaui aliquando ſic legendum, *Cum ſentimus item,vt,cum vox emittitur vna*: vel ſic,*Cum ſentimus idẽ,vt cum vox emittitur vna*. ſed quorſum hęc, cum mihi delendus eſſe videatur? LOCIS IN QVEISQVE PARATA] ſic habent quattuor libri manuſcripti Vatic. Scipionis. Faërni, Bertinianus: & ita legendum eſt. cum his congruunt illa Marci Tullij lib. I. de nat. Deor. quem paullo ante protuli:*fluentium frequenter tranſitio fit viſionum, vt è multis vna videatur*. TANTA HIS MOBILITAS, ET EOR.] hoc loco duntaxat & ſcribi,& legi debet hic verſus. Iam duos verſus, qui deinceps in omnibus libris leguntur, ſuſtuli, vt alieno loco inculcatos, & fruſtra repetitos, & minime ad hunc locũ quadranteis. legũtur enim ſuprà ſuo loco poſt verſum *Nam fit vt in ſomnis facere hoc videatur imago*. aptè enim ſequitur, *Quippe vbi prima perit,&c.prima* autem, imago ſcilicet. At hîc non licet ita dicere,quia non antecedit nomen *imago*,ſed vox *ſimulacra*, quæ eſt numeri multitudinis. ET QVIA TENVIA SVNT] quærere aliquis poterat:ſed ſi mens cogitare nõ poteſt,niſi per occurſum,ſeu accurſum ſimulacrorũ,& ſi,quod cuiq; libuerit,id cuiuſq; mens facile cogitare poteſt, quia quouis tẽpore,& quibuſuis in locis parata ſunt,& præſtò ſunt ſimulacra: quî fit, vt cum infinita & omnis generis ſimulacra ei præſtò ſint, non æquè videat eodem tẽpore ea quæ non vult,atque ea quæ vult? reſpondet Lucretius,ea ſimulacra, quibus mẽs mouetur,& quæ videt,eſſe tenuiſsima, & longè tenuiora ſcilicet,quàm quæ oculis cernimus. Quapropter animus non niſi ſe contendit,acutè cernere poteſt. ea igitur quæ accuratè, & con-

tentè cernit,cernit acutè:quę verò leuiter,&(vt ita dicam)aliud agens cernit,ea dilabuntur, & pereunt. Idque ex similitudine oculorum intelligere licet,qui cum rem aliquam cernere cœperunt (quod sine simulacris facere non possunt)eam rem acutè cernere non possunt, nisi simulacra illa contenta acie cernant. NISI SE CONTENDIT, ACVTÈ CERN.] sic restitui reclamantibus omnibus codicibus, admonitus ab eo loco, qui est infrà septimo abhinc versu:in quo ita loquitur: *contendere se atque parare.* Contendere autem his locis agendi vim habet, vt cum dicimus, *contendere neruos,contendere aciem oculorum,contendere vireis.* Idem Lucret. infr. eod. lib. *Et quasi de palma summas contẽdere vireis.* OMNIA QVAE SVNT PRAETEREA] id est omnia simulacra, quæ sunt præter illa, ad quæ cernenda animus sese cõtendit & parat,pereunt. NISI SIC SESE IPSE PAR.] id est nisi sese contendit,vt ea cernere queat, nempe dum rerum consecutionem,& seriem considerat. IPSE PARAT P.] porrò(inquit)ipse animus sese componit, & parat ad cernendum, sperátque fore, vt videat id quod quanque rem consequitur, id est quod cuique rei est consequens.

NÓNNE VIDES] hoc ostendit à simili. NEC SINE EO] id est nisi se contendant,& parent ad cernendum. Etiam mathematici docent, primùm aspectus alios fieri per lineas à punctis rerum aspectabilium ad perpendiculum in oculum,seu in visum incidenteis:& hi aspectus distincti appellantur:alios per lineas,quæ à rebus aspectabilibus non cadunt in visum ad perpendiculum:& hi indistincti nominantur: deinde omnem aspectum fieri vel inspectione simplici, & subita oculi adiectione ad rem aliquam: vel contuitione accurata, & intenta. Vt igitur rem aliquam acutè cernam, & planè ac perfectè inspiciendo cognoscam,duo concurrere oportet: vnũ vt res,quę cernitur,oculo sit ad perpẽdiculum opposita,lineæque à re quæ cernitur in oculum ad perpendiculum incidentes pyramidem efficiant,cuius vertex sit in puncto medio oculi,basis verò in extremitate, seu summa cæsura rei quæ cernitur:alterum,vt rei contuitio sit diligens & accurata, & tam diuturna, quantum satis sit. ET TAMEN IN REBVS] licet (inquit)intelligere etiam in rebus apertis,ac manifestis,nisi animum attendas, dum eas cernis, & si aliud agas, aut si peregrinetur animus, proinde esse, quasi eæ ipsæ res omni tempore abs te fuerint remotissimæ, tibíque obscurissimæ.sic M. Tull. lib. I. Tuscul. *Itaque sæpe aut cogitatione,aut aliqua vi morbi impediti,apertis atque integris oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus.* SEMOTAE FVERINT, LONGAEQVE REMOTAE] sic legendum vel inuitis omnibus codicibus,&, vt ita legatur,sententia ipsa flagitat.

PRAETERQVÀM QVIBVS EST IN R.] secutus sum codices Parisienseis, Venetos antiquiores, Florentinos. hoc tamen interest inter Venetos & Florent.quòd in Florent.legitur,*queis est in rebus*:in Venetis,*quibus est in rebus*,& ita in Paris.Iam hoc loquendi genus *deditus in rebus*, *deditus in studio*,vsitatum fuit antiquis. Catull. in nuptias Iuliæ & Manlij. *Non tuus leuis in mala Deditus vir adultera.* Iterum Lucret.sup.lib.3. *Et simul in pugnæ studio quòd dedita mens est.* Cato. *poëticæ arti honos nõ erat. si quis in ea re studebat, aut sese ad conuiuia applicabat,grassator vocabatur.* AC NOS IN FRAVDEM

INDVIMVS] eleganter & venustè dictum, *induere in fraudem.* sic M. Tull. Verr. de iure dicundo. *Hic videte in quot laqueos se induerit.* Idem in Lucullo: *Philo autem dum noua quædam commouet, quòd ea sustinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur: & apertè mentitur, vt est reprensus à patre Catulo, &, vt docuit Antiochus, in idipsum se induit, quod timebat.* Idem de diuin. 4. *cur vos induitis in eas captiones, quas nunquam explicetis?* Plaut. Casina. *Mea præda est illa: proin tu te in laqueum ne induas.* FRVSTRAMVR ET IPSI] cum in codicibus quibusd. manuscriptis reperissem scriptũ *Frustraminipsis,* idque cum litura: in aliis, *frustramur id ipsi,* & ita in Paris. & Venetis antiq. ego *frustramur & ipsi,* reposui: quæ scriptura perspicuè vera est. Iam verò etiam Aristot. lib. de insomniis, scribit nos facile decipi ac falli circa sensus, maxime cum perturbati aliquo animi motu sumus, vt amantes videntur ex parua similitudine eam, quam amãt, cernere: timidi & ignaui, hostium con spectũ sibi fingunt, &c. cuius rei extat exemplum apud Cæs. lib. 1. de bello Gall. vbi narrat Considium quendã alioqui rei militaris peritissimum, cum exploratum, quid hostes agerent, missus esset, metu perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renunciasse.

Fit quoque, vt interdum non suppeditetur imago
Eiusdem generis: sed fæmina quæ fuit antè,
In manibus vir tum factus videatur adesse:
Aut alia ex alia facies, ætásque sequatur:
Quod ne miremur, sopor, atque obliuia curant.
Illud in his rebus vitium vehementer, & illum
Effugere errorem, vitaréque præmeditator,
Lumina ne facias oculorum clara creata,
Prospicere vt poßimus: &, vt proferre viaï
Proceros passus, ideò fastigia posse
Surarum, ac feminum pedibus fundata plicari:
Brachia tùm porrò validis ex apta lacertis
Esse, manúsque datas vtraque à parte ministras,
Vt facere ad vitam poßimus, quæ foret vsus.
Cetera de genere hoc inter quæcunque pretantur:
Omnia peruersa præpostera sunt ratione.
Nil ideò quoniam natum'st in corpore, vt vti
Possemus: sed quod natum'st, id procreat vsum.
Nec fuit ante videre oculorum lumina nata:
Nec dictis orare prius, quàm lingua creata'st:

Sed potius longè linguæ præceßit origo
Sermonem: multóque creatæ sunt prius aures,
Quàm sonus est auditus: & omnia denique membra
Antè fuere, (vt opinor) eorum quàm foret vsus.
Haud igitur potuere vtendi crescere causa.
At contrà conferre manu certamina pugnæ,
Et lacerare artus, fœdaréque membra cruore,
Antè fuit multo, quàm lucida tela volarent.
Et volnus vitare prius natura coëgit,
Quàm daret obiectum parmai læua per artem.
Scilicet & fessum corpus mandare quieti,
Multo antiquius est, quàm lecti mollia strata.
Et sedare sitim prius est, quàm pocula, natum.
Hæc igitur possunt vtendi cognita causa
Credier, ex vsu quæ sunt, vitáque reperta.
Illa quidem seorsum sunt omnia, quæ prius ipsa
Nata, dedere suæ pòst notitiam vtilitatis.
Quo genere in primis sensus, & membra videmus.
Quare etiam atque etiam procul est, vt credere poßis,
Vtilitatis ob officium potuisse creari.

SOPOR, ATQVE OBLI. CVR.] hoc significat. non miramur, dum dormimus, quæ antè fæmina nobis visa sit, eam nunc virum esse factam, propterea quòd tum *meminisse iacet, languétque sopore*, vt suprà dixit. sopor & obliuia curãt, id est efficiunt, ne hoc miremur. tralatio est. sic loquitur lib. 3. *calidique vaporis Semina curare, in membris vt vita moretur.* ILLVD IN HIS REB. VIT. VEH. ET ILLVM EFF. ERR. VITARÉQVE PRAEMEDITATOR] hos duos versus indignis modis corruptos, ego vestigia scripturæ veteris odoratus, & Lucretij sententiam ipsis cubilibus persecutus non infeliciter, mea quidem sententia, restitui. Sed proponam primùm scripturarum dissimilitudinem: deinde eius scripturæ, quam probaui, sentẽtiam explicabo. Sic igitur scriptum est in cod. Vatic. *Illud in his rebus vitium vehementer inesse Effug. errore multaréque præmetuentor.* in Thet. & Faërn. *Effugere errores, multásque præmetuentur.* in Bertin. *Effugere errorem, vitaréque præmetuenter.* in Memm. *Effugere errore, vitaréque præmetuenter.* cod. typis impressi Paris. & Venet. antiq. *Effugere errorem, vitaréque præmeditemur.* ceteri vulgati ita corrupti sunt, vt pigeat me referre. Sic igitur repono. *Illud in his rebus vitium vehementer, & illum Errorem, vitaréque præmeditator,* &c. id est mul-

tò antè meditator in his rebus illud vitium, illúmque errorem effugere, ac vitare, ne scilicet facias, néue existimes oculos eius rei gratia esse creatos, vt cernamus: suras & pedes, vt ambulemus: brachia & manus ad ea facienda, quæ ad vitam sint vtilia, & cetera. Non enim membra, aut quicquam omnino in corporibus nostris natum est, vt eo vtamur: sed ex eo quod natum est, proficiscitur vsus. Neq; enim viderunt homines, antè quàm oculos à natura habuerunt, nec antè orationes habuerunt, aut omnino locuti sunt, quàm lingua creata est: sed cōtrà & oculi prius creati sunt, quàm quicquam cernerent, & lingua prius nata est, quàm loqui possent. Quòd si verum esset, quod quidam arbitrãtur, membra esse creata, vt eis cerneremus, audiremus, fabricaremur, ambularemus, & cetera: sequeretur ex eo, nos & prius, quàm oculos haberemus, cernere, & sine manibus fingere, aut pingere, & sine pedibus ambulare potuisse. Nam quicquid alicuius rei fit gratia, id ea re, cuius rei causa comparatur, posterius est tempore: vt lectus dormiendi & quiescendi causa factus est: poculum bibendi causa comparatum est: parma tegendi corporis & vitandæ plagæ gratia reperta est. at prius quàm lecti, pocula, parmæ essent: & quiescebant, & bibebant, & plagã vitabant homines. Cum igitur neque antè quàm oculi essent creati, cernere, neque ante pedum originẽ, passus proferre, neque ante manus factas, quicquam contrectare potuerint homines: falsum est & oculos cernēdi, & pedes ambulandi, & manus contrectandi causa esse factas. Aliter sentiebant Stoici, vt refert M. Tull. lib. 3. de Finib. *Iam membrorum, id est partium corporis alia videntur propter eorum vsum à natura esse donata, vt manus, crura, pedes, & ea, quæ sunt intus in corpore, quorum vtilitas quanta sit à medicis disputatur: alia autem nullam ob vtilitatem, quasi ad quendam ornatum, vt cauda pauoni, plumæ versicolores columbis, viris mamme atque barba.* Hanc Epicuri opinionem refellit & Luctatius, siue Lactantius lib. de opificio dei, his verbis. *Dixit enim neque oculos ad videndum esse natos, neque aureis ad audiendum, neque pedes ad ambulandum: quoniam membra hæc prius nata sunt, quàm esset vsus vidēdi, & audiendi, & ambulandi: sed horum omnia officia ex natis extitisse. Vereor ne huiusmodi portenta, & ridicula refutare non minus ineptum esse videatur. Sed libet ineptire, quoniam cum inepto agimus, ne se ille nimis argutum putet. Quid ais Epicure? Non sunt ad videndum oculi nati? &c.* QVAE FORET VSVS] id est quæ foret opus. quidam tamen legunt, *quæ ferat vsus.* INTER QVAECVNQVE PRETANTVR] quæcunque interpretantur. tmesis. NEC FVIT ANTE VIDERE] ordo est: nec videre fuit ante oculorum lumina nata. *videre* autem interpretor τὸ ὁρᾷν, ἡ ὅρασις, vt suprà. *Præterea meminisse iacet.* nisi quis malit dicere, nec fuit, id est nec licuit videre, &c. PRAECESSIT] sic legẽdum, & ita scriptum est in lib. manuscriptis: quibuscum consentiunt Paris. & Veneti antiquiores. OBIECTVM] προβλημα. obiectum autem parmæ daret, dixit pro eo quod est, parmã obiiceret. HAEC IGITVR POSSVNT] hæc, nempe tela, parma, lectus, pocula.

Illud item non est mirandum, corporis ipsa
Quòd natura cibum quærit cuiusque animantis.

Quippe

Quippe etenim fluere, atque recedere corpora rebus
Multa modis multis docui: sed plurima debent
Ex animalibus iis, quæ sunt exercita motu:
Multáque per sudorem ex alto pressa feruntur:
Multa per os exhalantur, cum languida anhelant.
His igitur rebus rarescit corpus: & omnis
Subruitur natura: dolor quam consequitur rem:
Propterea capitur cibus, vt suffulciat artus:
Et recreet vireis interdatus, atque patentem
Per membra ac venas vt amorem obturet edendi.
Humor item discedit in omnia, quæ loca cunque
Poscunt humorem: glomeratáque multa vaporis
Corpora, quæ stomacho præbent incendia nostro,
Dissupat adueniens liquor, ac restinguit, vt ignem:
Vrere ne poßit calor amplius aridus artus.
Sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro
Abluitur, sic expletur ieiuna cupido.

ILLVD ITEM NON EST] Nunc cur esuriant, & sitiant animantes, rationem affert. QVIPPE ETENIM] Aiunt medici cibum & potum ab animante propter magnitudinem caloris natiui desiderari: qui, nisi cibo & potu restingueretur, membra depasceretur, atque absumeret. nunc autem aliméto sicco & humido refrenatus, & vireis imminutas reficit, & quæ depereunt, reparat ac resarcit. ATQVE RECEDERE] fortasse legendum *ac decedere*, vt sup. lib. 2. Cum multa (inquit) corpora fluunt è rebus, & corporibus nostris, tùm longè plurima ex iis animantibus, quæ plurimũ exercentur, atque agitantur. INTERDATVS] interea datus: vt & alibi. VT AMOREM OBTVRET EDENDI] sic legendum est, tametsi hoc loco mendosi sint codices manuscripti. Sic Homer. ídque non semel. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος, καὶ ἐδήτυος ἐξ ἔρον ἕντο. cui prope par est hic versus Virgil. *Postquam exemta fames epulis, mensǽque remotæ.* HVMOR ITEM DISCEDIT] Atqui cibus & potus in ventriculo commiscentur, atque vnà concoquuntur. quibus concoctis succus ex illis expressus, atque ab alienis secretus permanat ad iecur, ibíque in sanguinem vertitur. IEIVNA CVPIDO] id est esuries, seu fames.

Nunc quì fiat, vti passus proferre queamus,
Cum volumus, variéque datum sit membra mouere:

Et quæ res tantùm hoc oneris protrudere nostri
Corporis insuerit, dicam: tu percipe dicta.
Dico animo nostro primùm simulacra meandi
Accidere, atque animum pulsare, vt diximus antè.
Inde voluntas fit. neque enim facere incipit vllam
Rem quisquam, quàm mens prouidit, quid velit, antè.
At, quod prouidet, illiu' rei constat imago.
Ergo animus cum sese ita commouet, vt velit ire,
Inque gredi: ferit extemplò, quæ in corpore toto
Per membra, atque artus, animäi dissita vis est.
Et facile'st factu, quoniam coniuncta tenetur.
Inde ea proporrò corpus ferit: atque ita tota
Paullatim moles protruditur, atque mouetur.
Præterea tum rarescit quoque corpus: & aër,
Scilicet vt debet, qui semper mobilis extat,
Per patefacta venit, penetrátque foramina largus:
Et dispergitur ad parteis ita quasque minutas
Corporis. hinc igitur rebus fit vtrinque duabus,
Corpus vti, vt nauis, velis, ventóque feratur.
Nec tamen illud in his rebus mirabile constat,
Tantula quòd tantum corpus corpuscula possunt
Contorquere, & onus totum conuertere nostrum.
Quippe etenim ventus subtili corpore tenuis
Trudit agens magnam magno molimine nauim:
Et manus vna regit quantouis impete euntem:
Atque gubernaculum contorquet quolibet vnum.
Multáque per trochleas, & tympana pondere magno
Commouet, atque leui sustollit machina nisu.

NVNC QVI FIAT] causam motus ad locum vult esse simulacra quædam ad meandum apta, mentem, seu animum pulsantia, & voluntatem mouendi è loco ad locum corporis efficientia. idem lib. secundo simplicius, & planius voluntatem vult esse principium motus, & à corde initium motus existere. sic enim eo loco. *Nam dubio procul his rebus sua cuique volũtas Prin-*

cipium dat: & hinc motus per membra rigantur. ibid. *Vt videas initum motus à corde creari, &c.* Aristoteles duas huius motus causas esse vult lib. 3. de animo. ὄρεξιν, καὶ νοῦν, id est appetitum, & mentem. ONERIS] quidam libri scripti habent, *honoris*: vt fortasse legendum sit, *honeris* cum aspirationis nota. honorem enim ab honere dictum esse docet Varro lib. 4. de ling. Latin. INSVERIT] insueuerit, solita sit. quidam tamen *insuerit* positum esse volunt pro insuefecerit. ACCIDERE] accidere animo nostro, id est accidere ad animum nostrum, vt sup. locutus est eod. lib. *in luci quæ poterit res Accidere ad speciem, &c.* & sup. eod. *ad terrarum accidat oras*. REM QVISQVAM QVA`M MENS] ordo est. neque enim quisquam vllam rem facere incipit antè quàm mens prouidit, quid velit. AT QVOD PROVIDET] At id, quod mens prouidet, (inquit) illius rei, quam quisque facere instituit, est imago. INQVE GREDI] & ingredi: tmesis. FERIT EXTEMPLÒ] animus ferit animam per totum corpus fusam & permanantem. QVONIAM CONIVNCTA] quoniam anima cum animo coniuncta est. sic lib. 5. *Nónne vides etiam quàm magno pondere nobis Sustineat corpus tenuissima vis animaï, Propterea quia tam coniuncta, atque vniter apta'st?* PRAETEREA TVM RAR.] altera causa motum adiuuans. CORPVS VTI, VT NAVIS] sic reposui paullùm discedens à scriptura vulgata, quæ est: *Corpus vt ac nauis, &c.* Inusitatum autem, & insolens loquendi genus, *ac nauis* pro, *proinde ac nauis*, vel *ita vt nauis*. Adde quòd libri scripti à vulgatis dissentiũt, & ipsi inter se disident. In aliis enim scriptum est, *Corporis vt de nauis*: in aliis *Corporis vt ac nauis*. ex qua scriptura Muretus suspicabatur legẽdum esse, *Corporis vt nauis, velis, &c.* vt per nauim corporis corpus ipsum intelligamus. QVIPPE ETENIM VENTVS] Aristoteles μηχανικῶν cap. 7. rationem affert quamobrem quanto antenna sit altius elata, tanto citius nauis feratur, eodem velo, eodémque vento. quæ ratio intelligi non potest nisi ab eo, qui, quare vectis tantam vim habeat mouendorum grauissimorũ onerum, causam cognorit. (est autem vectis palus ligneus, seu ferreus lingulatus, seu rostratus, μοχλὸν Græci appellant.) Nam (vt scribit Vitruuius lib. 10. cap. 8. quod onus manuum multitudo mouere non potest, supposita veluti centro porrecta pressione (quod Græci ὑπομόχλιον appellant) & vectis lingua oneri subdita, eiusdem vectis caput, vnius hominis viribus depressum, id onus extollit. Causa igitur huius rei est (vt docet ibidem Vitruu.) quia prior pars vectis breuior ab ea presione, quę est loco cẽtri, subit onus: & quia caput eius longius ab eo centro, id est à presione distans, cum per id ducitur, faciendo motus circinationem, cogit presionem paucis manibus oneris maximi pondus examinare. Sẽper enim quanto posterior pars, id est ea, quæ est à centro, seu à presione ad vectis caput, quod à motore premitur, fuerit longior priore, id est ea parte, quæ à centro ad lingulã seu rostrum pertinet, tãto facilius onus mouebitur. His igitur cognitis, & præpositis, quamobrem velum vento inflatum, maximè si antenna non procul absit à cacumine mali, celerrimè nauẽ moueat, facile intelligere licet. Malus enim rationem vectis obtinet: mali sedes, seu mali calx, est loco hypomochlij, id est presionis: ventus qui velum implet, est veluti motor. Ita-

que si antenna longissime absit à sede mali (ἑδώλιον nominat Aristoteles) quæ quidem mali sedes cētri rationem obtinet, nauis citissime feretur. Linea autem quo longius abest à centro, eo maiorem circulum describit. At, vt maximus quisque circulus est, ita celerrime & concitatissime mouetur. eodem enim temporis spatio, quo circulus minor, nempe is, qui propius abest à centro, certi loci spatium metitur & cōficit, circulus maior ampliorem locum percurrit. ET MANVS VNA REGIT] Vitruuius eodem, quem commemoraui, libro, *Quemadmodum etiam* (inquit) *nauis onerariæ maximæ gubernator ansam gubernaculi tenens: quod* οἴαξ *à Græcis appellatur, vna manu momento per centri rationem preßionibus artis agitans, versat eam amplißimis & immanibus mercis & penus ponderibus oneratam, &c.* Aristoteles cap. 6. μηχανικῶν huius rei causam hanc affert, quòd gubernaculum vectis locum obtineat, nauis oneris, gubernator motoris, cardines in quibus vertitur gubernaculum, hypomochlij. MVLTAQVE PER TROCHLEAS] trochlea machina est tractorij generis cum æreo aut ligneo orbiculo, qui per axiculum versatur traiecto fune ductario. ea vtimur etiam in haurienda è puteis aqua. fit autem trochlea auctore Isidoro Etymolog. lib. 19. cap. 2. ad similitudinē Θ litteræ Græcæ octauæ, dicta à trochis, id est rotis. TYMPANA] tympanum, quod Græci γέρανον appellant, genus rotæ est magno circuitu præditæ, cuius axis fune obuoluitur, interea dum eam circumagunt homines regulas pro gradibus affixas quasi ascendentes. SVSTOLLIT] sursum tollit. vtitur eodem verbo Plaut. Cistell. *amiculum hoc sustolle saltem.* & Catull. de nupt. Pelei & Thet. *Dulcia nec mæsto sustollens signa parenti.* & Cicero Arato: *Istius in Boream quod se sustollit acumen.*

Nunc quibus ille modis somnus per membra quietem
Inriget, atque animi curas è pectore soluat:
Suauidicis potius, quàm multis versibus edam,
Paruus vt est cycni melior canor, ille gruum quàm
Clamor in ætheriis dispersus nubibus Austri.
Tu mihi da tenueis aureis, animumque sagacem:
Ne fieri negites, quæ dicam, posse: retróque
Vera repulsanti discedas pectore dicta:
Tutemet in culpa cum sis, ne cernere poßis.
Principiò somnus fit, vbi est distracta per artus
Vis animæ, partimque foras eiecta receßit:
Et partim contrusa magis conceßit in altum.
Dissoluuntur enim tum demum membra, fluuntq;
Nam dubium non est, animaï quin opera sit
Sensus hic in nobis: quem cum sopor impedit esse:

Tum nobis animam perturbatam esse putandum'st,
Eiectámque foras, non omnem: nanque iacêret
Aeterno corpus perfusum frigore leti:
Quippe vbi nulla latens animaï pars remaneret
In membris, cinere vt multa latet obrutus ignis:
Vnde reconflari sensus per membra repentè
Possit, vt ex igni cæco consurgere flamma.
Sed quibus hæc rebus nouitas confletur, & vnde
Perturbari anima, & corpus languescere possit,
Expediam: tu fac ne ventis verba profundam.

NVNC QVIBVS ILLE MODIS] Nunc de somno disputare incipit. PER MEMBRA Q. INR.] Virg. Æneid. I. *placidam per membra quietem Irrigat*. Furius Bibac. *mitémque rigat per pectora somnum*. CVRAS E' PECTORE SOLVAT] vtroque modo loquimur, *& animi curas soluere*, & *animum curis soluere*. sic Catull. ad Sirm. penins. O, *quid solutis est beatius curis?* SVAVIDICIS POTIVS] hi versus suprà leguntur hoc eod. lib. non longè à princip. RETRÓQVE VERA REP. DISCEDAS] non putaui quinque librorum manuscriptorum, in quibus legitur *discedas*, non, vt in plerisque vulgatis, *discedant*, auctoritatem mihi esse reiiciendam: quam adiuuant codices typis impresi Veneti antiq. & Parisienses. Si quis tamẽ pluris faciet vulgatam scripturam, non repugnabo. NE CERNERE POSSIS] aliquot lib. manu scripti habent, *neque cernere possis*. PRINCIPIÒ SOMNVS FIT] sic somni causam inuestigat. somno sensus impediuntur: (quod est consentaneum cum iis quæ docet Aristot. somnium esse ἀδυναμίαν, id est impotẽtiam animi potestatis, quæ vt sentiamus efficit, ex alimẽti halitu profectam) at sensus qui est in nobis, fit opera animæ. Itaque necesse est, cum dormit animal, partim foras eiecta recesserit, partim in penetraleis corporis sedes concesserit, partim sit per membra dissipata. PARTIMQVE FORAS EIECTA] sic infrà non longè. *Eiectámque foras*. & item inferius. *vt pars inde animaï Eiiciatur*, & inferius. *Fit ratione eadem coniectus porro animaï Altior, atque foras eiectus largior eius*. ET PARTIM CONTRVSA] sic fere Aristoteles lib. de somno & experrectione, vbi ὕπνον dicit esse σύνοδόν τινα τοῦ θερμοῦ εἴσω, καὶ ἀντιπερίστασιν φυσικὴν διὰ τὸ ἀπωθεῖσθαι τὸ θερμὸν κάτω ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ τῆς ἀναθυμιάσεως πάλιν ἀντιστρέφοντος: id est somnũ esse coitionem calidi in intimis partibus, & eius naturalem ab aduerso frigore circumfuso compresionem, quia calidum ab humore exhalationis reuertentis, ad inferiora repellatur, ac detrudatur. Sic Plin. lib. II. cap. vlt. ait, *somnum esse animi in sese medium recessum*. NON OMNEM: NANQVE] nam si tota anima eiecta foras esset, iacêret corpus exanimũ. CINERE VT MVLTA] sic habent quattuor libri manuscripti, & tres typis excusi, Parisienses,

& vtrique Veneri. Nonius quidem testatur apud Cæsarem, Catull. Caluum *cinis* esse fæminini generis. Caluus: *Cum iam fulua cinis fueris*. idem. *Forsitan hoc etiam gaudeat ipsa cinis*. quæ proferuntur etiam à Sosipatro. Catull. ad Manlium: *Troia virûm, & virtutum omnium acerba cinis*. Optime autẽ conseruatur ignis, si cinere tegatur. Nam ita fit vt & cinis igni impositus eius calorem contineat, & ignis tamen per cinerem rarum quasi respiret, ac viuat. ignem enim dicimus viuere, & mori: viuere dum calorem naturalem continet, mortuum esse, vbi extinctus est. Lucret. 1. extr. *& viuant labentes ætheris igneis*. idẽ inf. eod. lib. *Quod cupido adfixum cordi viuescit, vt ignis*. Ad hunc autem locum pertinet illud Virg. lib. 8. Æn. *Impositum cinerem, & sopitos suscitat igneis*. & illud Horat. od. 1. li. 2. *& incedis per igneis Suppositos cineri doloso*. VT EX IGNI CAECO] sic reposui secutus auctoritatem librorum manuscriptorum. nam vulgati habent, *tecto*, quæ erat interpretatio nominis *cæco*. SED QVIBVS HAEC] Nunc docere incipit, qui fiat, vt anima partim foras eiici, partim in altum coniici & contrudi, partim per membra dispergi, ac dissipari possit. NE VENTIS VERBA PROF.] id est ne verba mea neq; ad aureis tuas perueniant, neque in animo tuo penitus insideant, sed abs te negligantur, aut etiam respuantur. Catull. carm. de Pelei & Thet. nupt. *Quæ cuncta aërij discerpunt irrita venti*. ibidem. *Irrita ventosæ linquens promissa procellæ*. plura exempla si desideras, lege quæ annotauimus ad illum locũ Horat. *Tradam proteruis in mare Creticũ Portare ventis*: od. 36. lib. 1.

Principiò externa corpus de parte necessum'est,
Aëriis quoniam vicinum tangitur auris,
Tundier, atque eius crebro pulsarier ictu.
Propter eáque ferè res omnes, aut corio sunt,
Aut seta, aut conchis, aut callo, aut cortice tectæ.
Interiorem etiam partem spirantibus aër
Verberat hic idem cum ducitur, atque reflatur.
Quare vtrinque secus cum corpus vapulet: & cum
Perueniant plagæ per parua foramina nobis
Corporis ad primas parteis, elementáque prima:
Fit quasi paullatim nobis per membra ruina.
Conturbantur enim positur æ principiorum
Corporis, atque animi sic, vt pars inde animai
Eiiciatur, & introrsum pars abdita cedat:
Pars etiam distracta per artus, non queat esse
Coniuncta inter se, nec motu mutua fungi.
Inter enim sepit aditus natura, viásque.

Ergo sensus abit mutatis motibus altè.
Et quoniam non est, quasi quod suffulciat artus,
Debile fit corpus, languescunt omnia membra:
Brachia, palpebræque cadunt, poplitésque procumbunt.
Sæpe etiam summittuntur, vireisque resoluunt.
Deinde cibum sequitur somnus, quia quæ facit aër,
Hæc eadem cibus, in venas dum diditur omneis,
Efficit, & multo sopor ille grauissimus extat,
Quem satur aut lassus capias: quia plurima tum se
Corpora conturbant magno contusa labore.
Fit ratione eàdem coniectus porrò animai
Altior, atque foras eiectus largior eius,
Et diuisior inter se, ac distractior intus.

PRINCIPIÒ EXTERNA] primùm (inquit) corpus extrinsecus ab aëre externo verberatur: deinde hic idem aër cum ducitur, & cum reflatur, corpus pulsat. quæ plagæ vbi per foramina, & meatus corporis peruenerunt ad primordia corporis: quodammodo sensuum in nobis fit ruina, &c. PROPTEREA'QVE FERE RES OMNES] & propterea, id est vt res sint ab iniuria aëris externi tuitiores, ac munitiores, aut corio, aut seta, &c. tectæ sunt. Vberius hanc rem persequitur M. Tull. lib. 2. de nat. deorum. *Animãtium aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alias squamma videmus obductas: alias cornibus armatas: alias habere effugia pennarum.* sic Plin. lib. 7. procem. *Ante omnia vnum animantium cunctorum alienis velat opibus: ceteris variè tegumenta tribuit, testas, cortices, coria, spinas, villos, setas, pilos, plumam, pennas, squammas, vellera.* AVT SETA, AVT CONCHIS] sic restitui partim coniectura ductus, partim auctoritate codicum calamo exaratorum fretus: in quibus ita reperi scriptum: *Aut etiam, aut conchis, &c.* INTERIOREM ETIAM PARTEM] Sic M. Tull. codẽ lib. *Cum aspera arteria ad pulmones vsque pertineat, excipiátque animam eam, quæ ducta sit spiritu, eandémque à pulmonibus respiret, & reddat, &c.* CVM DVCITVR, ATQVE REFLATVR] id est cum attrahitur, & cum respiratur, & redditur. εἰσπνεόμενος, καὶ ἐκπνεόμενος. EIICIATVR] sic reposui. suprà enim ita locutus est: *Eiectámque foras, &c.* MVTVA] mutuò, vt sup. lib. 2. *& inter se mortales mutua viuunt.* INTER ENIM SAEPIT ADITVS] sic restitui, & ita legendum, non vt in nonnullis vulgatis, *sæpit septus*, neque vt in quibusdam manuscriptis *sæpe cætus*, neque vt in aliis, *sæpit coïtus*. Errati causam puto præbuisse librariis, aut librariorum operis posteriorem syllabam verbi *sæpit* breuem, exceptam à vocali, cum existimarent necessariò dactylum hoc loco esse debere. Ita factum est, vt hunc locum corruperint,

& modò suppoſuerint, *ſapit cœtus*, modò *ſæpit ſeptus*. ſed ſciũt docti trybrachum pro dactylo interdum poni ſolere, non ſolùm in tertia ſede, verùm etiam in ſecunda, Virgil. 4. Æneid. *Pectoribus inhians*. ſic ſup. Lucret. eod. lib. *Ater init oculos*. & Horat. od. 3. lib. 1. *Perrupit Acherunta Herculeus labor*. Idem ſaty. 3. lib. 2. *Excluſus qui diſtat, agit vbi ſecum, eat, an non?* BRACHIA, PALP.] ſic Ariſtot. de ſomno. καὶ διὰ ψύξιν καταπίπτει τὰ βλέφαρα. id eſt, & propter refrigerationem decidunt palpebræ. ibid. ſup. καὶ ἀδυνατοῦσιν αἴρειν τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰ βλέφαρα. id eſt & non poſſunt attollere caput & palpebras. profert hunc verſum Nonius. mendoſè, vt & mendoſe legitur in libris omnibus etiam manuſcriptis: in quorum duobus cum ſcriptum reperiſſem, *poplitéſque procubãti*, Re cum Adriano Turnebo communicata, *procumbunt* repoſui. neque eſt quòd quenquam moueat prima ſyllaba, quæ apud Virg. ſemper producitur. Nam præpoſitioné, pro, in compoſitione, & in talibus verbis *propello, protrudo, procudó*, & ſimil. nunc corripiebant, nunc producebant veteres. Quòd ſi cui placebit legi, *cubant pro*, quod mauult vir ille doctiſſ. pro eo quod eſt *procubant*, *ſeu procumbunt*, non pugnabo. Iam verſum qui deinceps ſequitur, delẽdum cenſeo, vt ſpurium, fuit enim additus hoc verſu corrupto. DEINDE CIBVM SEQVITVR] Idem tradit Ariſtot. lib. de ſomno & experrectione: nempe cibi & potus halitus humidos ſurſum ferri: qui vbi in ſupernum locum peruenerint, tũc quia ſunt graues & corporei, deorſum referuntur & recidunt, & vnà ſecum calorem vitalem & natiuum, qui ſua ſponte ſurſum fertur, rapiunt, & ad interiora detrudunt. quo facto creatur ſomnus. Itaque à cibo ſomnus altiſsimus & grauiſsimus eſſe ſolet: itémque à labore. labor enim liquefacit, & quaſi tabefacit. quicquid autem ex corpore liqueſcente deteritur, eſt veluti cibus non coctus, & crudus. ET MVLTO SOPOR ILLE GRAVISS.] Ariſt. eod. loco μετὰ τὰς ποτὰς καὶ τὰ τῶν χυμῶν πλείστων ὁ ὕπνος γίνεται. MAGNO CONTVSA LABORE] codex Vatic. habet *concuſa*: vnde, ſuſpicatur Muretus legẽdum *concuſſa*. ceteri ſcripti cum vulgatis cõſentiunt. CONIECTVS PORRO ANIMAI ALTIOR] id eſt anima in altiores & interiores parteis cogitur, & colligitur, ſeu contruditur. altior, id eſt abſtruſior, reconditior. nonnulli libri tamen habent *Arctior*.

Et cui quiſque ferè ſtudio deuinctus adhæret:
Aut quibus in rebus multùm ſumus antè morati:
Atque in qua ratione fuit contenta magis mens:
In ſomnis eadem plerunque videmur obire:
Cauſidici cauſas agere, & componere leges:
Induperatores pugnare, ac prælia obire:
Nautæ contractum cum ventis degere bellum:
Nos agere hoc autem: & naturam quærere rerum
Semper, & inuentam patriis exponere chartis.

Cetera sic studia, atque artes plerunque videntur
In somnis animos hominum frustrata tenere.
Et quicunque dies multos ex ordine ludis
Adsiduas dederint operas: plerunque videmus,
Cum iam destiterint ea sensibus vsurpare,
At reliquas tamen esse vias in mente patenteis,
Quà possint eadem rerum simulacra venire.
Permultos itaque illa dies eadem obuersantur
Ante oculos, etiam vigilantes vt videantur
Cernere saltanteis, & mollia membra mouenteis:
Et citharæ liquidum carmen, chordásque loquenteis
Auribus accipere, & consessum cernere eundem,
Scenaïq; simul varios splendere decôres.
Vsqueadeò magni refert studium, atque voluntas,
Et quibus in rebus consuerint esse operati
Non homines solùm, sed verò animalia cuncta.
Quippe videbis equos forteis, cum membra iacebunt,
In somnis sudare tamen, spirarèque sæpe,
Et quasi de palma summas contendere vireis:
—Tunc quasi carceribus patefactis sæpe quiete:
Venantúmque canes in molli sæpe quiete
Iactant crura tamen subitò, vocésque repentè
Mittunt, & crebras reddũcunt naribus auras,
Vt vestigia si teneant inuenta ferarum.
Expergefactíque sequuntur inania sæpe
Ceruorum simulacra, fugæ quasi dedita cernant:
Donec discußis redeant erroribus ad se.
At consueta domi catulorum blanda propago
Degere, sæpe leuem ex oculis, volucrémque soporem
Discutere, & corpus de terra corripere instant,
Proinde quasi ignotas facies, atque ora tuantur.
Et quàm quæque magis sunt aspera semina eorum:
Tum magis in somnis eadem sæuire necessum'st.

At variæ fugiunt volucres, pennísque repentè
Sollicitant diuûm nocturno tempore lucos,
Accipitres somno in leni si prœlia, pugnásque
Edere sunt persectantes, visǽque volantes.

ET CVI QVISQVE F. ST. DEVINCTVS ADH.] sic restitui ex auctoritate quinque librorum manuscr. Cum somnia sint (vt ait Arist.) reliquiæ earum rerum, quas vigilantes sensu percipimus: vel (vt idem Aristoteles definit) visa ex motionibus rerum à vigilantibus sensu perceptarum animantibus inter dormiendum obiecta, quà dormiunt: cúmque ea quæ à vigilantibus sensu percepta sunt, non statim vt sensus afficere desierunt, euanescant, sed aliquantisper maneant: quemadmodum, si rem aliquam mobilem agitaueris, non continuò simulatque eam mouere desieris, & manum continueris, ea quoque conquiescit: non est mirum dormientibus nobis eorum imagines obiici, quæ vigilantes aut egimus, aut locuti sumus, aut cogitauimus. Cum his Lucretianis congruunt illa Claudiani. *Omnia quæ sensu voluuntur vota diurno, Pectore sopito reddit amica quies. Venator defessa toro cum membra reponit, Mens tamen ad siluas, & sua lustra redit. Iudicibus lites: aurigæ somnia currus, Vanáque nocturnis meta cauetur equis.* Sic fere & Ennius. *Quæ in vita vsurpant homines, cogitant, curant, vident, Quǽque agunt vigilantes, agitántque, ea si cui in somno accidunt, Minus mirum est.* CONTENTA] attenta, defixa. sup. *nisi se contendit, acute Cernere non potis est animus.* DEGERE BELLVM] quidam libri scripti *degere velum:* quidam *degerere velum.* de qua proxima scriptura iudicet lector. NOC AGERE HOC] nos autem hoc agere, nempe naturam rerum quærere. ET QVICVNQVE DIES] Et quicũque (inquit) dies aliquot, tragœdos au comœdos spectauerint, eósque recitanteis audierint, vbi desierunt spectare & audire, sibi tamen eosdem spectare, & cantores, fidicines, ac tibicines audire videntur. SENSIBVS VSVRPARE] oculis, & auribus percipere. sic Plaut. Trinum. *quas ego neque oculis, neque pedibus vnquam vsurpaui.* Lucretius lib. I. *nec frigora quimus Vsurpare oculis.* AT RELIQVAS] cod. Bertin. & Memm. habent *Rellicuas tamen esse vias.* Vatican. *Relliquias tamen esse viaï in mente patenteis:* quæ posterior scriptura fortasse non est reiicienda. CHORDASQVE LOQVENTEIS] tralatio est. Catullus ad arborem vento agitatam transtulit carm. ad Faselum: *Loquente sæpe sibilum edidit coma.* DECÔRES] pulchritudines, species decoras, & venustas. VSQVE ADEO MAGNI REFERT] vsque adeò magnũ momentum affert cuiusque studium, ac volũtas: vel vsque adeò interest quo quisq; studio teneatur, quáq; voluntate sit. OPERATI] occupati, in opere versati. SPIRAREQVE SAEPE] libri manu scripti tres habent, *spiraréque semper.* ego nihil muto. ET QVASI DE PALMA] id est de victoria. sic restitui cum in tribus libris manuscriptis reperissem scriptum *palmas.* TVM QVASI CARCERIBVS] versus hic tollendus, vt spurius. Atque vt magis intelligas eum esse inculcatum, is qui deinceps sequitur, qui est germanus Lucretianus,

aberat à Bertiniano. licet tamen eum retinere, & ita legere: *Tum quasi carceribus patefactis tempore puncto*, vt lib. 2. *Nónne vides etiam patefactis tempore puncto Carceribus, &c.* VENANTVMQVE CANES] prouerb. κύων ἄγρεαν ὀνειρώττων: id est canis prædā somniās. ET CREBRAS REDDVCVNT NARIBVS AVRAS] crebrò respirāt. crebrò attrahunt aërem quasi odorantes ferarum vestigia. Bertinianus habet *& crebrò reddunt naribus auras.* ERRORIBVS] sic restituit Adr. Turnebus, cum in libris omnibus legatur *terroribus*. AT CONS. DOMI CAT.] locutus est de canibus venaticis: nunc de iis, qui domui custodiendæ præponuntur, & de domesticis. DEGERE, SAEPE LEVEM EX OC. VOLQ'VE SOP.] hunc versum restitui, qui hoc loco desiderabatur, vt videbunt, qui superiora cum iis quæ sequuntur conferent, & sensum Lucretij considerabunt. Iam verbum *discutere* perspicue non habebat nomen, cum quo cohæreret, vt *somnum*, aut simile. nam neque *corpus discutere*, neque *discutere* sine nomine aliquo accusandi casus, cōstare potest. CONRIPERE] vt hic Lucretius corpus corripere è terra, sic Virg. Æneid. 3. *Corripio è stratis corpus*. Iterum Lucret. lib. 3. *Conripere ex somno corpus, mutaréque vultum*. ibid. *Quin conreptus homo ex somno, &c.* PROINDE QVASI IGN.] rectè dixit ignotas facies. nam canibus ignoti omnes etiam ij, qui nunquàm læserunt, hostium sunt loco, vt scribit Plato lib. 2. de rep. ET QVAM QVAEQVE MAGIS] sic reposui, etiā repugnātibus libr. omnibus. sic enim legi debet, vt docui in scholiis ad lib. I. SEMINA EORVM] libri scripti quinque habent *seminiorum*, vt fortasse legendum sit *seminia horum*. PENNÍSQVE REPENTE] libri scripti habent *pinnísque*. SOLLICITANT DIVVM NOCT.] timore & pauore lucos complent somniantes sibi à tergo instare accipitres insectāteis. ACCIPITRES SOMNO IN LENI] profert hunc versum Nonius, vt probet nomen *accipitres* vsurpari interdum in gen. fæmin.

Porrò hominum mentes magnis quæ motibus edunt?
Magna etenim sæpe in somnis, faciúntque, gerúntque.
Reges expugnant, capiuntur, prælia miscent:
Tollunt clamores, quasi si iugulentur ibidem.
Multi depugnant, gemitúsque doloribus edunt:
Et quasi pantheræ morsu, sæuíve leonis
Mandantur, magnis clamoribus omnia complent.
Multi de magnis per somnum rebu' loquuntur:
Indicióque sui facti persæpe fuere.
Multi mortem obeunt: multi, de montibus altis
Se quasi præcipitent ad terram corpore toto,
Exterrentur, & ex somno quasi mentibu' capti,
Vix ad se redeunt permoti corporis æstu.

Flumen item sitiens, aut fontem propter amœnum
Adsidet, & totum propè faucibus occupat amnem.
Pusi sæpe lacum propter, se, ac dolia curta
Somno deuincti credunt extollere vestem,
Totius humorem saccatum vt corpori fundant:
Cum Babylonica magnifico splendore rigantur.
Tum, quibus ætatis freta primitus insinuantur,
Semen vbi ipsa dies membris matura creauit:
Conueniunt simulacra foris è corpore quoque
Nuncia præclari vultus, pulchrique coloris:
Qui ciet inritans loca turgida semine multo:
Vt quasi transactis sæpe omnibu' rebu' profundant
Fluminis ingenteis fluctus, vestémque cruentent.

PORRO HOMINVM MENTES] redit ad hominum somnia. INDICIÓQVE SVI FACTI] id est & sæpe suum factum indicauerunt. M. Tull. Topicis. *& per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt*. Lucr. lib. 5. *Quippe vbi se multi per somnia sæpe loquentes, Aut morbo delirantes procraxe ferantur.* PVSI SAEPE LACVM P.] cum in libris scriptis reperissem scriptum *Puri*, scirémque veteribus pueros, pusos, & pusiones, & pupos, esse dictos, vt etiam Isidorus docet, in voce *pupus*: sic à Lucretio esse scriptum putaui, vt excudendum curaui. Pusum autem, & pusam: puerum & puellam significare, intelligere licet etiam ex illo epigrãmatio Pomponij in Cascã adolescentem: quod extat apud Varr. lib. 6. de ling. Lat. *Ridiculum est quod te Cascum tua dicit amica Casca Philotonis ipsa senex puerum. Dic tu illam pusam: sic fiet, mutua muli*: *Nam verè pusus tu, tua amica senex'st*. licet etiam hoc loco legere *pupi*. fuit enim facilis lapsus à P littera in R. Ne Turnebi quidem sententia mihi displicet, existimantis nihil esse mutandũ, & *puri* legendum. dixerũt enim (vt ait ille) veteres *puri* pro pueri. vnde *pulli*. Pueri igitur (inquit) sæpe putant se in somnis prope lacum, ac dolia vestem attollere, vt meiant, cum interea vesteis stragulas & lectum lotio madefaciunt, & commeiunt. Fuisse Romæ, cùm aliis in vrbis locis, tùm in angiportis dolia quædã breuia, & amphoras, & similia vasa meiendi causa comparata, ac disposita, declarant illa verba ex oratione C. Titij apud Macrob. lib. 3. cap. 17. *Dum eunt, nulla est in angiporto amphora, quam non impleant: quippe qui vesicam plenam vini habeant*. TOTIVS HVMOREM SACCATVM, &c.] sic esse legendum indicauit mihi Adr. Turnebus coniectura facta ex cod. Bertiniani scriptura, *saccutum*. lotium autem significat, quod nihil aliud est, quàm humor corporis saccatus, id est per totum corpus quasi per saccum percolatus. Atque hoc eodem nomine lotium appellat Arnobius lib. 2. aduersus Genteis, de

animab. loquens: *Corporibus inuolutæ inter pituitas & sanguinem degerent: inter stercoris hos vtres, & saccati obscœnißimas serias.* CVM BABYLONICA] vestes stragulę auectę ex Babylonia, diuersis coloribus intextis pictę. Plaut. Sticho. *Tum Babylonica peristromata.* Plin. lib. 8. cap. 48. *Colores diuersos picturæ intexere Babylon maxime celebrauit, & nomen imposuit.* Martialis. *Babylonia picta superbe Texta, Semiramia quæ variantur acu.* RIGANTVR] lotio cõsperguntur à pueris somniantibus. TVM, QVIBVS AETATIS FRETA] Tum adolescentes (inquit) quibus freta: id est æstus, & feruores ætatis primùm insinuãtur, &c. id est qui incipiunt rebus Venereis idonei esse. *Fretum* (inquit Varro) *à similitudine feruentis aquæ, quòd in fretum sæpe concurrat æstus, atque efferuescat.* NVNCIA PRAECLARI VVLTVS] id est quæ nuncium formæ alicuius eximiæ ad eorum animos in somnis perferũt. *nuncia,* id est nunciantia: adiectiuum est, nuncius a, um. QVI CIET] qui vultus eximius, quíque color pulcher commouet irritando loca, in quibus inest semen virile. Nam per *loca* hoc loco sedeis eas virileis in quas semen virile iam concoctum, & ad gignendum aptum confluxit, significat. Aliàs per loca magis propriè membra muliebria significantur. inf. eod. lib. *quia sic loca sumere possunt Pectoribus positis.* TVRGIDA] seminis & spiritus plena. Horat. saty. 7. lib. 2. *turgentis verbera caudæ.* VT QVASI TRANSACTIS] adeò vt, quasi re Veuerea transacta, & ad extremũ perducta, profundãt semen. ἐξονειρωγμόν: id est seminis profusionem nocturnam, & in somnis factam significat tectis verbis: quam describit Horat. simplicius saty. 5. lib. 1. *somnus tamen aufert Intentum Veneri: tum immundo somnia visu Nocturnam vestem maculant, ventrémque supinum.* FLVMINIS INGENTEIS FLVCTVS] id est magnam copiam seminis fluentis. quidam tamen legendum censent *Seminis ingenteis fluctus.*

Sollicitatur id in nobis, quod diximus antè,
Semen, adulta ætas cum primùm roborat artus.
Nanque alias aliud res commouet, atque lacesßit:
Ex homine humanum semen ciet vna hominis vis.
Quod simulatque suis eiectum sedibus exit:
Per membra, atque artus decedit corpore toto
In loca conueniens neruorum certa, ciétque
Continuò parteis genitaleis corporis ipsas.
Inritata tument loca semine, fitque voluntas
Eiicere id, quò se contendit dira libido:
Incitat inritans loca turgida semine multo,
Idq́; petit corpus mens, vnde'st saucia amore.
Nanque omnes plerunque cadunt in volnus, & illam
Emicat in partem sanguis, vnde icimur ictu,

Et si comminus est, hostem ruber occupat humor.
Sic igitur, Veneris qui telis accipit ictum,
Siue puer membris muliebribus hunc iaculatur,
Seu mulier toto iactans è corpore amorem,
Vnde feritur, eò tendit, gestitque coire,
Et iacere humorem in corpus de corpore ductum.
Nanque voluptatem præsagit multa cupido.
Hæc Venus est nobis: hinc autem'st nomen amoris:
Hinc illæ primùm Veneris dulcedinis in cor
Stillauit gutta, & successit frigida cura.
Nam si abest, quod ames: prestò simulacra tamen sunt
Illius, & nomen dulce obuersatur ad aureis.

ADVLTA AETAS CVM PRIM. ROB.] semen commouetur, & excitatur ineunte iuuenta, seu initio ætatis adultæ & corroboratæ. FITQVE VOLVNTAS] sic habēt quinque libri manuscr. quibuscum cōsentiunt omnes typis excusi præter Florent. qui habēt, *fitque voluptas*. INCITAT INRITANS, &c.] hunc versum ex illo qui paullo antè positus est, inepte à nescio quo, alieno loco repetitum, delēdum censeo. NAMQVE OMNES PLERVNQVE] hunc versum & duos deinceps sequenteis, vt spurios, delendos censeo. fuerunt enim adiecti ab aliquo inepto, qui putaret aliquid deesse ante versum illum: *Sic igitur, &c.* quasi Lucretius vti voluisset similitudine hominis ab altero vulnerati, cuius sanguis continuò in percussorem propinquum redundaret. sed neque Lucretius vti voluit illa similitudine, nisi quòd dixit mētem id corpus petere, vnde est saucia amore: neque hi versus satis significant, quod voluit eorum auctor. Præterea illud, *Omnes plerunque cadunt*, ineptè dictum est. sic potius dictum oportuit, *omnes plerique*. Terent. Andr. *quod plerique omnes faciunt adolescentuli*. Cæsar lib. 2. de bello Gall. *Nam plerisque omnibus Gallis præ magnitudine corporum suorum breuitas nostra contemtui est.* præterea illud *icimur ictu* impropriè, & inusitatè dictum est. Tùm hoc totum. *Etsi comminus est, hostem*, siue, vt habent alij lib. *os tum ruber, &c.* neque satis Latinè dictum est, & obscurum est. Denique tota elocutio, & sententia horum versuum frigida, & incōcinna est. VENERIS QVI TELIS ACC. ICTVM] qui amat: qui amore saucius est. Virgil. lib. 4. Æneid. *At regina graui iandudum saucia cura Vulnus alit venis.* SIVE PVER MEMBR. MVL.] siue hic pueri amore captus est, vt eius flore ętatis abutatur ad rē veneream, &c. MEMBRIS MVLIEBRIBVS] membris mollibus, qualia sunt muliebria: vel parte postica. τῷ πρωκτῷ. IACVLATVR] tanquam iaculo ferit. translatio. propriè Horatius posuit od. 2. lib. 1. *sacras iaculatus arceis.* NANQVE VOLVPT. PRAE-

AGIT] duo libri manuscr. habent: *Iámque voluptatem præsagit muta Cupido.* HINC AVTEM'ST NOMEN] cod. Vatic. & Faërn. habent, *hinc mite est nomen amoris.* HINC ILLAE PRIMVM VEN.] secutus sum libros quattuor manuscriptos, qui partim sic habent, *Hinc illa primum Veneris, &c.* partim sic: *Hinc illam & primùm, &c. illa* enim & *illam &* deprauata sunt ex *illæ. illæ* autem pro illius positum, vt paullò pòst: *rabies vnde illæ germ. surg.* FRIGIDA CVRA] liber Memmianus habet, *feruida cura.* ego nihil muto. sic enim Horat. epist. ad Iul. Florum lib. 1. *Frigida curarum fomenta relinquere posses.* NAM SI ABEST,] in particula si, i, non eliditur, & corripitur sequente vocali. sic lib. 5. *Nam si, vt ipsa petit maiestas cognita rerum.* & lib. 2. *Viuam progeniem qui in oras luminis edant.*

Sed fugitare decet simulacra, & pabula amoris
Absterrêre sibi, atque aliò conuertere mentem.
Et iácere humorem conlectum in corpora quæque:
Nec retinere semel conceptum vnius amore:
Et seruare sibi curam, certúmque dolorem.
Vlcus enim viuescit, & inueterascit alendo,
Inq; dies gliscit furor, atque ærumna grauescit,
Si non prima nouis conturbes volnera plagis,
Volgiuagáque vagus Venere antè recentia cures,
Aut aliò possis animi traducere motus.
Nec Veneris fructu caret is, qui vitat amorem:
Sed potius, quæ sunt sine pœna, commoda sumit.
Nam certa, & pura est sanis magis inde voluptas:
Quàm miseris. etenim potiundi tempore in ipso
Fluctuat incertis erroribus ardor amantum:
Nec constat quid primum oculis, manibúsque fruantur.
Quod petiere, premunt arctè, faciúntque dolorem
Corporis, & denteis inlidunt sæpe labellis,
Osculáque adfigunt, quia non est pura voluptas:
Et stimuli subsunt, qui instigant lædere id ipsum,
Quodcunque est, rabies vnde illæ germina surgunt.
Sed leuiter pœnas frangit Venus inter amorem,
Blandáque refrenat morsus admista voluptas.
Nanque in eo spes est, vnde'st ardoris origo,

Restingui quoque posse ab eodem corpore flammam.
Quod fieri contrà coràm natura repugnat:
Vnáque res hæc est, cuius quàm pluria habemus,
Tam magis ardescit dira cuppedine pectus.
Nam cibus, atque humor membris adsumitur intus:
Quæ quoniam certas possunt obsidère parteis,
Hoc facilè expletur laticum, frugúmque cupido:
Ex hominis verò facie, pulchróque colore,
Nil datur in corpus præter simulacra fruendum:
—Tenuia, quæ vento spes raptat sæpe misella.
Vt bibere in somnis sitiens cum quærit, & humor
Non datur, ardorem in membris qui stinguere poßit:
Sed laticum simulacra petit, frustráque laborat:
In medióque sitit torrenti flumine potans.
Sic in amore Venus simulacris ludit amanteis:
Nec satiare queunt spectando corpora coràm:
Nec manibus quicquam teneris abradere membris
Possunt, errantes incerti corpore toto.
Denique cum membris conlatis flore fruuntur
Aetatis: cum iam præsagit gaudia corpus,
Atque in eo est Venus, vt muliebria conserat arua:
Adfigunt auidè corpus, iungúntque saliuas
Oris: & inspirant pressantes dentibus ora,
Nequicquam, quoniam nihil inde abradere possunt,
Nec penetrare, & abire in corpus corpore toto.
Nam facere interdum id velle, & certare videntur:
Vsqueadeò cupidè Veneris compagibus hærent,
Membra voluptatis dum vi labefacta liquescunt.
Tandem vbi se erupit neruis conlecta cupido:
Parua fit ardoris violenti pausa parumper.
Inde redit rabies eadem, & furor ille reuisit:
Cum sibi, quod cupiant ipsi, contingere quærunt:
Nec reperire, malum id possunt quæ machina vincat:

Vsque-

Vsqueadeò incerti tabescunt volnere cæco.

SED FVGITARE DECET] Quàm pulchris versibus, quàm grauibus sententiis deterret nos ab amore Lucretius? quàm apertè, & luculentè amantium furorem, insaniámque ob oculos proponit? quàm doctè, & peritè amoris incommoda, & molestias enumerat? quàm meritò & verè eiusdem voluptates extenuat, eleuat, ac deprimit? quàm perspicuè amantium in re ipsa venerea transigenda, atque in ipso corporum complexu rabiem describit? Digni versus, qui accuratè legantur, atque ediscantur: digna præcepta, quæ & iuuenes, & viri his leuitatibus amatoriis dediti penitus in animo recondant. proderit etiam legere, quæ scripta sunt in amorē à M. Tull. lib. 4. Tuscul. ABSTERRERE SIBI] sic quidē habent libri omnes & manuscr. & vulgati. sed videtur mihi legēdum esse *Abstergêre sibi*. hoc enim loquendi genus est insolens, & prope absonum, *absterrere sibi pabula amoris*, pro eo quod est à se depellere: alterum autem *abstergêre sibi amorem*, & *abstergêre amoris pabula*, ita consonum, atque vsitatum, vt *abstergere molestiam, dolorem, metum, luctum*. dixit tamen inf. eod. lib. in extr. *Nec diuina satum genitalem numina cuiquam Absterrent*, *&c.* si cui forte illud huic simile videatur. ET IACERE HVMOREM CONLECTVM] secutus sum duos codices manuscriptos. mihi tamen non displicet amici cuiusdam mei coniectura, qui putat legendum *congestum*: quam adiuuat codex Memmianus. ceteri libri manuscipti, & item vulgati habent *coniectum*. NEC RETINERE SEMEL CONCEPTVM] sic habet codex manuscr. Memmianus, & typis excusi Florentini: quos secutus sum. nam *conuersum*, vt habent ceteri, mihi non probatur. ne hoc quidem dissimulabo, ad oram libri Memmiani annotatas esse has varias lectiones, *congestum*, *conceptum*, *concertum*. VNIVS AMORE] sic habent tres lib. manuscripti, & nonnulli vulgati. alij *amorem*. ATQVE AERVMNA GRAVESCIT] verbum aptissimum nomini *ærumnæ* adiunxit. SI NON PRIMA NOVIS] id est, si non veterē amorem nouo amore deleas ex animo. sic M. Tull. lib. 4. Tuscul. *etiam nouo quodam amore veterem amorem tanquā clauo clauum eiiciendū putant.* NAM CERTA, ET PVRA'ST] Nihil muto, tametsi tres libri manuscripti habeant: *Nam certe pura'st.* ETENIM POTIVNDI TEMPORE] quàm sit miserum amare, vel hoc vnum satis arguit ac declarat, quòd eo ipso tempore, quo voluptate tantopere expetita atque exoptata potiuntur ac fruuntur, eo (inquam) ipso tempore se mutuò mordent, vellicant, & cruentant. ET DENTEIS INLIDVNT SAEPE LAB.] Horat. od. 13. lib. 1. *siue puer furens Impressit memorem dente labris notam.* Plaut. Curculione. *Pariter hos perire amando video. vterque insaniunt. Viden' vt misere moriuntur? neque queunt complecti satis?* Idem Mil. glor. *labra labellis ferruminauit*. Idem Pseudolo. *Nam vbi amans complexu'st amantem: vbi ad labra labella adiungit, &c.* interdum etiā linguam linguæ admouent, duplices vt linguas habeant, quemadmodum idem Plautus loquitur Asin. QVODCVNQVE EST, RABIES VNDE ILLAE GERMINA SVRGVNT] sic restitui ex auctoritate quinque librorum manuscript. à quibus non admodum dissentiunt codices vul-

gati Parif.& Veneti antiq. *rabies* autem pofitum accipio pro rabiei. prætereа *illæ* generandi cafus eft fæmin. generis antiquus: de quo fup.lib.2. ibi *vnaq; figura*: vt fit hęc totius huius loci fententia. Et ftimuli fubfunt (inquit) qui amanteis incitant, atque impellunt, vt id ipfum lędát, vnde rabiei illius germina oriuntur, atque augefcunt, quodcunque illud tandem fit, fiue color, fiue facies, fiue pars alia aliqua corporis. nomina autem quintæ fic inflectebant antiqui, vt alibi diximus: rabies in cafu recto: rabies, & rabie, & rabiei, & rabij in patrio. SED LEVITER POENAS] id eft fed Venus, & res Venerea pœnarum, & doloris fenfum aufert, aut certe minuit. CVIVS QVA'M PLVRIA HABEMVS, TAM MAGIS] fic reftitui, treis libros manufcriptos fecutus. ex vulgatis enim alij habent *cuius quo pluria:* alij *cuius quàm plurima*: alij, iique deterrimi, *cuius quo plurima.* NAM CIBVS ATQVE HVM.] Oftendit difsimilitudinẽ eius voluptatis, quæ percipitur ex cibo & potu, ab ea, quæ proficifcitur è re Venerea, hoc modo. cibus & potus (inquit) in corpus eius qui eft, & bibit, affumuntur: & in ventrem intromifsi, certas corporis fedeis occupant: quo fit vt fames & fitis expleantur cibo & potu: & ita definat animans efurire, & fitire. At, qui amat nihil ex ore, ex grato colore eius, quam amat, detrahere, ac demere poteft, præter inania quædam fimulacra: quæ nullum locum occupant. quare amantem fatiare atque explere non poffunt. ASSVMITVR INTVS] fortaffe legendum *intro.* PRAETER SIMVLACRA FRVENDVM] fecutus fum codices quattuor manufcriptos, & omneis vulgatos. nam Vaticanus habet *feruendum.* ex qua fcriptura fufpicatur doctus quidam legendum *ferẽdum. ferendum* autem interpretatur, auferendum, vt ibi apud Horat. epift. ad Iul. Florum. *Prima feres ederæ victricis præmia.* & epift. 2. lib. 2. *non temere à me Quiuis ferret idem.* & Virg. lib. 5. *magnum dat ferre talentum.* TENVIA] proceleumaticus pro dactylo, aut fpondeo, vt fæpe aliàs: vel dicendum u effe confonantem. QVAE VENTO SPES RAPTAT SAEPE] fi hæc fcriptura emendata eft, aut verò fi hic verfus Lucretianus eft, fic videtur explicandus: quæ fimulacra tenuia fpes mifella fæpe raptat vento: id eft in ventum, feu cum vento. quæ tamen fententia abfurda eft. videtur enim ita potius dicere debuiffe Lucretius: quæ fimulacra vnà cum fpe ventus fæpe rapit, & difsipat. quidam amicus meus putabat tolerabiliorem fore fcripturã, fi ita legatur: *quæ in ventos fpes raptat fæpe mifella.* fed etiam in hac lectione hoc ineft vitij quòd fpes amantium non raptat fimulacra in ventos: fed ipfa fpes fæpe vna cum fimulacris videtur quafi à ventis raptari. ego malim hoc modo legi: *quæ ventus fpes raptat fæpe mifellæ*: ventus fpes autem: id eft ventus fpei, vt per ventum fpei, fpem leuem, & incertam, & fallacem intelligamus. Omnino locus hic mihi valdè fufpectus eft, neque puto hunc verfum effe Lucretianum: eóque fublato planifsima fententia eft. STINGVERE] reftinguere. eodem verbo alibi iterum atque iterum vtitur, vt lib. 2. *Euanefcere paullatim, ftinguique colorem.* TORRENTI FLVMINE] codex Bertinianus habet *torrentis*, mendofe. ABRADERE] auferre, detrahere. FLORE FRVVNTVR AETATIS] florem ætatis appellat, quem Græci ὥραν & ὀπώραν dicunt. Horat. od. 5. lib. 3. *iam tibi liuidos Diftin-*

guet autumnus racemos Purpureo varius colore. Sed nō dissimulabo in cod. Bertiniano legi *tuuntur*: in Memmiano, *luuntur* : quarum lectionum rationem nondum cogitando explicare potui. IAM CVM PRAESAGIT] cum in quibusdam codicib. manu scr. reperissem partim *dum iam*, partim *iam dum*: reposui *iam cum*: quæ scriptura perspicuè vera est. nam sentētia adhuc pendet. *iam dum* autem non quadrat. *dum* enim significat perpetuitatem & continuationem quandam, & spatium temporis. *cum* autem, punctum, & articulum temporis, quo aliquid fit, aut agitur. cum iam (inquit) corpus præsagit, id est præsentit, & præcognoscit voluptatem rei venereæ propinquam. ATQVE IN EO'ST VEN. VT MVL. CONS.] Verecundè rē obscenam circumlocutus est. significat enim tempus, quo vir inibi est, vt semen in loca muliebria profundat. ARVA] sic Virg. Georg. 3. *obtusior vsus Sit genitali aruo.* NAM FACERE INTERDVM] nam videntur (inquit) interdum hoc facere velle, nempe alter in corpus alterius corpore toto penetrare & introire. LIQVESCVNT] sic habent aliquot libri manuscr. & typis excusi. quam scripturam si quis probabit, versus, *Vsque adeò cupidè.* legetur ἀποφωνηματικῶς hoc sensu. tam cupidè inter se cohærēt Veneris vinculis astricti: idque tandiu dum membra vi voluptatis labefacta liquescūt, & quasi in humorem resoluuntur. in aliis libris scriptum est, liquescant: quam lectionem sic explico, vt coniungam hoc totum *vsque adeò dum*, cum uerbo *liquescant*, hoc modo: vsque adeò dum, id est vsque eò, seu vsque ad id tempus, dum: id est donec membra liquescāt, &c. TANDEM VBI SE ERVPIT NERVIS] sic libri quidem ferè omnes: sed tamē amicus quidā meus legendum putat, *se eripuit*. atq; hæc lectio à Petro Cādido in codicibus Florent. in calce libri annotata est. quale est illud, *se duxit foras* apud Terent. & illud, *quò nunc se proripit ille?* apud Virg. & illa vsitatissima *contulit se domum, in vrbem, rus, &c.* ego tamen nihil mutandum censeo. CONLECTA CVPIDO] alij libri habent *coniecta cupido*, quod idem valet. PAVSA] intermissio, requies, ἀνάπαυσις. vt sup. lib. 2. *nec dare pausam Conciliis.* QVAE MACHINA] quæ ratio, quod inuentum, quæ ars, τίς μηχανή. sup. lib. 3. *Nam tibi præterea quod machiner, inueniámque, &c.*

Adde quòd absumunt vireis, pereúntque labore.
Adde quòd alterius sub nutu degitur ætas.
Labitur interea res, & vadimonia fiunt.
Languent officia, atque ægrotat fama vacillans:
Vnguenta, & pulchra in pedibus Sicyonia rident:
Scilicet & grandes viridi cum luce smaragdi
Auro includuntur, teritúrque Thalassina vestis
Adsiduè, & Veneris sudorem exercita potat:
Et bene parta patrum fiunt anademata, mitræ:

Interdum in pallam, ac Melitensia, Ceáque vertunt.
Eximia veste, & victu conuiuia, ludi,
Pocula crebra, vnguenta, coronæ, serta parantur:
Nequicquam, quoniam medio de fonte leporum
Surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat:
Aut cum conscius ipse animus se forte remordet,
Disidiose agere ætatem, lustrisque perire:
Aut quòd in ambiguo verbum iaculata reliquit:
Quod cupido adfixum cordi viuescit, vt ignis:
Aut nimiùm iactare oculos, aliúmve tueri
Quòd putat, in voltúque videt vestigia risus.
Atque in amore mala hæc proprio, summéque secundo
Inueniuntur: in aduerso verò, atque inopi sunt,
Prendere quæ possis oculorum lumine aperto
Innumerabilia: vt melius vigilare sit antè,
Qua docui ratione, cauereque, ne inliciaris.
Nam vitare, plagas in amoris ne laciamur,
Non ita difficile est, quàm captum retibus ipsis
Exire: & validos Veneris perrumpere nodos.

ADDE QVOD ABSVMVNT] sic lib. 5. *Et Venus imminuit vireis*. sic Epicurus. ἡ συνουσία ὤνησε μὲν οὐδέποτε: ἀγαπητὸν δ' εἰ καὶ μὴ ἔβλαψε: id est cõcubitus, & vsus rei Venereæ profuit nunquam: bene agatur cum homine si non etiam nocuerit. ALTERIVS SVB NVTV] alterius arbitratu: sub alterius imperio, & dominatu. nam seruiunt amãtes. LABITVR INTEREA RES] res familiaris dilabitur, dissipatur, perit. sic Plautus Trin. *Quàm extemplò sæuis sagittis percussus est, illico res foras labitur, liquitur. da mihi hoc mel meum, si me amas, si audis. Ibi ille cucullus, ocelle mi, fiat, & si amplius vis dari, Dabitur*. ET VADIMONIA FIVNT] amantes contracto ære alieno vocantur in ius: & datis vadibus promittunt se iudicij diem obituros, atque in iudicio staturos: vel vades dati promittunt se prodigum illum amatorẽ, ad extremam iam egestatem redactum, & à creditoribus in ius vocatum, in iudicio stituros. Horat. saty. 1. lib. 1. *Ille, datis vadibus qui rure extractus in vrbem est* &c. AEGROTAT FAMA VACILLANS] ægrotat, νοσεῖ. tralatio est à corpore. quo verbo sæpe vtitur Demosthenes pro dissidiis & seditionibus laborare. sic Varro lib. 1. de vita populi Ro. apud Non. in verbo, *distrahere. Distractione ciuium elanguescit bonum proprium ciuitatis, atque ægrotare incipit, & consenescere*. sed non celabo lectorem in vno libro manuscr. ver-

sum *Labitur interea res*, *&c.* ordine conuerso legi post hunc, *Languent officia &c.* Ostendit autem Lucretius amãteis neque rei, neque famæ parcere, sed vtriusque iacturam facere: quod item pluribus versibus docet Horat. lib. 1. saty. 2. *Vt quondam Marsæus amator Originis, ille, Qui patrium mimæ donat fundúmque, Larémque, Nil fuerit mi (inquit) cum vxoribus vnquam alienis: Verùm est cum mimis, est cum meretricibus, vnde Fama malum grauius, quàm res trahit, &c.* SICYONIA] calcei Sicyonij. M. Tull. de orat. lib. 1. *Sed vt si mihi calceos Sicyonios attulisses, non vterer, quanuis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri: fortem & virilem non videri.* Lucill. *Et pedibus Sicyonia demit honesta.* RIDENT] renident, pulchra sunt. tralatio est. sup. lib. 1. princip. *tibi rident æquora ponti.* SMARAGDI] codices duo manuscr. habent, *zmaragdi.* THALASSINA VESTIS] vestis cærulei coloris. ET BENE PARTA PATRVM] & patrimonia, seu bona à patribus relicta, bene parta, dantur scortis, vt anademata, & mitras & simil. cómparent. Plaut. Epid. *quid istuc mirabile est? Quasi non fundis exornatæ multæ incedant per vias.* Horat. saty. 2. lib. 1. *Qui patrium mimæ donat fundúmque, larémque.* quem versum paullo antè protulimus. ANADEMATA] fasciæ, corollæ, redimicula. quanquam Festus docet redimicula à mulieribus vocari catellas, quibus vtuntur ornatus causa. quidam legi volunt *anademata mitræ* continenter, & sine distinctione, & interpretãtur vincula, quibus mitra vincîtur, capitíque religatur, vt mitrę sit numeri singul. patrij casus. INTERDVM IN PALLAM AC MELITENSIA, CEA'QVE VERTVNT.] sic restituit Adrianus Turnebus, seu Pellicerius, secutus vestigia veterum codicum. Sic enim habent Vaticanus, Tethianus, Faërn. *Interdum in pallam, atque allidens iacchiáque vertunt*: quibuscum congruunt Veneti antiq. Bertin. sic: *Interdum in pallam, alidensi achiáque vertunt.* Memmianus: *Interdum in pallam, atque alidensia chiáque vertunt.* Vulgati autem variè deprauati sunt. alij enim habent: *Interdum in pallam & qualos, & ianthina vertunt*, vt Lugdunenses: alij *Interd. in pall. & qualos & iacchia vertunt*, vt Florent. & Venet. recentiores: alij *Interdum in pallas & aclides, & iatria vertunt*, vt Parisienses: quæ scriptura à Baptista pio homine nullius iudicij excogitata est. extat & hæc, *Interdum in pallam, & stlitas, & iantina vertunt*: cuius neque rationem, neque sententiam video. Sic igitur, vt excudẽdum curaui, cum Adriano Turnebo legendum puto. Et tamen veterum codicum scripturas proposui, vt si quis ingeniosior veriorem lectionem excogitare poterit, habeat paratum vnde adiuuari posit. Iam vesteis Melitenseis & Ceas in precio fuisse sciunt vel mediocriter docti. M. Tull. Verr. 4. de iure dicundo. *Iam non quæro vnde cccc amphoras mellis habueris, vnde tantam Melitensium vestium, &c.* ibid. *sed tantúmne Melitensium? quasi etiam amicorum vxores ornaturus esses, &c.* Plin. lib. 4. de Cea insula. *Ex hac (inquit) profectam delicatiorem fœminis vestem auctor est Varro.* EXIMIA VESTE, ET VICTV] si hic versus mendo caret, videtur esse hæc totius loci sententia: rem vestiariam, & facultates ad victum necessarias insumunt in conuiuia, & opsonia: in ludos, in pocula, vnguẽta, coronas, serta. MEDIO DE FONTE LEP. SVRG. AM.] ex quo γλυκύπικρον illud amoris, à Græcis dictum: id est dulce

cum amaro coniunctum. ſic Plaut. Moſtell. *Nanque ecaſtor amor & melle, & felle eſt fæcundißimus. Guſtu dat dulce: amarum ad ſatietatem vſque aggerit.* IN IPSIS FLORIBVS] ἐν τοῖς τῶν ἡδονῶν ἀκμαῖς, id eſt tum maximè cũ amor ſuas delicias, ſuámque ambroſiam amãtibus propinat. AVT CVM CONSCIVS] quid ſi legamus. Aut quòd conſcius ipſe &c? ſequitur enim, *Aut quòd in ambiguo, &c.* LVSTRÍSQVE PERIRE] in luſtris & ganeis vitam conterere, & corporis vireis abſumere, & rem familiarem perdere. Feſtus. *Luſtra ſignificant lamas lutoſas, quæ ſunt in ſiluis, aprorum cubilia. à qua ſimilitudine ij qui in locis abditis, & ſordidis ventri, & deſidiæ operam dant, dicuntur in luſtris vitam agere.* Plaut. Aſin. *Cano capite te cucullum vxor ex luſtris rapit.* AVT QVÒD IN AMBIG.] id eſt aut quòd ea quę amatur, aliquid ambiguè locuta eſt. AVT NIMIVM IACTARE, &c.] ordo eſt. Aut quòd amator putat illam oculos nimium iactare, atque huc & illuc torquere, aliúmque virum intueri. ATQVE IN AMOREM. H. PROP.] argumentum eſt à minori. Atque (inquit) in amore ſecundo, & in quo omnia ex animi ſententia procedũt, hęc mala inueniuntur. quanto igitur plura & grauiora ineſſe credibile eſt in aduerſo? INOPI] ἀμηχάνῳ, ſeu in eo in quo amator amica nõ potitur: quæ ſumma miſeria eſt. PRENDERE QVAE POSSIS OC. LVM.] id eſt quæ oculis cernere queas: quę ſunt in promtu poſita, & manifeſta. NE LACIAMVR] ſic repoſui ratione & veritate fretus. Lacio enim verbum eſt antiquum, teſte Feſto. ſic enim ille, *lacit (inquit) in fraudem inducit. inde eſt allicere, lactat, delectat, oblectat.* Idem. *lacit decipiendo inducit. lax enim fraus eſt.* NON ITA DIFF. EST QVÀM] ita, quàm: non ita, quàm, genus loquendi rarum quidem, ſed tamen non inuſitatum veteribus. ſic ſup. lib. 2. extr. *Nulli, vt opinor, ita hæc ſpecies mirãda fuiſſet, Quàm tibi.* quanquam nonnulli legendum cenſent, *Non tam difficile eſt.* ſed errant.

Et tamen implicitus quoque poßis, inque peditus
Effugere infeſtum, niſi tute tibi obuius obſtes:
Et prætermittas animi vitia omnia primùm:
Tùm quæ corpori ſunt eius, quam percupis, ac vis.
Nam hoc faciunt homines plerunque cupidine cæci:
Et tribuunt ea, quæ non ſunt his commoda verè.
Multi modis igitur prauas, turpeíſque videmus
Eſſe in deliciis, ſummóque in honore vigere.
—Atque alios alij irrident, Venerémque ſuadent
—Vt placent, quoniam fœdo adflictantur amore:
—Nec ſua reſpiciunt miſeri mala maxima ſæpe.
Nigra μελίχροος *eſt: immunda & fœtida,* ἄκοσμος:
Cæſia, παλλάδιον: *neruoſa, & lignea,* δορκάς:

Paruula, pumilio, χαρίτων μία tota, merum ſal:
Magna, atque immanis, κατάπληξις, plenáque honoris:
Balba, loqui non quit, τραυλίζει: muta, pudens eſt.
At flagrans, odioſa, loquacula λαμπάδιον fit.
Ισχνὸν ἐρωμένιον *tum fit, cum viuere non quit*
Præ macie. ῥαδινὴ verò eſt, iam mortua tuſsi.
At gemina, & mammoſa, Ceres eſt ipſa ab Iaccho.
Simula, σιλήνη, ac ſatyra'ſt: labioſa φίλημα.
Cetera de genere hoc longum'ſt, ſi dicere coner.
Sed tamen eſto iam quantouis oris honore,
Cui Veneris membris vis omnibus exoriatur:
Nempe aliæ quoque ſunt: nempe hac ſine viximus antè:
Nempe eadem facit, & ſcimus facere omnia turpi:
Et miſeram tetris ſe ſuffit odoribus ipſa:
Quam famulæ longè fugitant, furtimque cachinnant.
At lacrymans excluſus amator limina ſæpe
Floribus & ſertis operit, poſteíſque ſuperbos
Vnguit amaracino, & foribus miſer oſcula figit.
Quem ſi iam admiſſum veniens offenderit aura
Vna modò, cauſas abeundi quærat honeſtas:
Et meditata diu cadat altè ſumta querela:
Stultitiéque ibi ſe damnet, tribuiſſe quòd illi
Plus videat, quàm mortali concedere par eſt.
Nec Veneres noſtras hoc fallit, quo magis ipſæ
Omnia ſummopere hos vitæ poſtſcenia celant,
Quos retinere volunt, adſtrictóſque eſſe in amore:
Nequicquam, quoniam tu animo tamen omnia poſsis
Protrahere in lucem, atque omneis anquirere in vſus.
Et ſi bello animo'ſt, & non odioſa viciſsim,
Prætermittet te humanis concedere rebus.

ET TAMEN IMPLICITVS] id eſt, & tamen etiam amore captus, & irretitus explicare, & exſoluere te poſsis, niſi tute tibi obſis. ET PRAETERMITTAS] eſt ἐπεξήγησις, hoc modo. Et niſi prætermittas eius, quam

amas & animi, & corporis vitia, id est nisi velis omnia illius & animi & corporis vitia dissimulare. Reperitur autem hæc scriptura in quinque libris manuscriptis. QVAM PERCVPIS, AC VIS] cum in libris manuscriptis reperissem partim *præpetis*, partim *præceptis*, partim *percis*, ego *percupis* reposui. quòd si quis malet *perpetis*, vt habent nonnulli vulgati, aut præpetis, vt quidam scripti, non pugnabo. NAM HOC FACIVNT] prætermittunt amicarum suarum corporis atque animi vitia. sic hunc versum explico referens ad superiora: alioqui lege *Vt tribuant ea, &c.* proximo versu. ET TRIBVVNT EA, QVAE] sic habent quinque libri manuscripti. Sed si superiorem versum ad hunc referamus, videbitur legendum, *Vt tribuant ea, quæ non sunt, &c.* ATQVE ALIOS ALII INRIDENT] si hunc versum cum duobus proximè sequentibus deleamus, tanquam spurios, nõ solùm nihil de sententia decedet, verùm etiam magis erunt media cum primis, & extrema cum mediis contexta, & consentanea. Nunc autem hi tres versus antecedentia ab iis quæ sequuntur, disiungunt, & insignem faciunt huius loci interruptionem. Nam posteaquam dixit nos videre prauas, & deformeis multis modis in deliciis, atque in precio esse, debet continuò subsequi. N*igra* μελίχροος *est, &c.* NIGRA ΜΕΛΙΧΡΟΟΣ] sic habent nonnulli libri manuscripti. alij, vt Bertinian. *melchrus*: quod deprauatum est ex melichrous. Aldinus antiq. μελάγχρυς: id est nigro colore prædita. quidam autem typis excusi μελίχλωρος deleto, est, id est pallore subuiridi, qualis est mellis color. quo nomine vtitur Theocrit. ἔργατιν, Βομβύκα χαρίεσσα, σύ ἐσιν καλέοντι τυ πάντες, Ισχνὰν, ἁλιόκαυστον: ἐγὼ δὲ μόνος μελίχλωρον. Nonnulli autem μελάγχλωρος legi volunt: id est nigro, & viridi colore. quo nomine vtitur Plato lib. 5. de rep. vbi hunc amantium errorem pluribus verbis persequitur. Ego μελίχροος probo magis quàm μελάγχροος. μελίχροος enim valet mellei coloris: μελάγχροος nigri. itaque si μελάγχροος legeretur, idem diceretur: nisi quis dicat, idem vitium ab homine Romano, Græco nomine appellatum, leuius quodammodo videri, atque extenuari: quemadmodum apparet ex toto hoc loco, vbi nomina, & verba fere omnia extenuantia, Græca sunt. Cum his autem Lucretianis cõfer illa Horatiana, in quibus optat Horatius, vt amicorum nostrorum vitia ita dissimulemus, atque eleuemus, vt & amantes amicarum suarum corporum vitiis propemodum delectantur: & parentes filiorum vitia leuioribus nominibus extenuant, satyra 5. lib. 1. & præterea locum illum Platonis lib. 5. de rep. Non celabo autem lectorem omnia vocabula Græca in libris antiquis scripta esse litteris Latinis. ego tamen de quorundam doctorum virorum sententia Græcis excudenda curaui. ET FOETIDA] fortasse legendum *sordida*.

ἌΚΟΣΜΟΣ] id est inornata. ΠΑΛΛΆΔΙΟΝ] id est parua Pallas, quæ ab Homero describitur, & appellatur γλαυκῶπις, id est cæsiis, & glaucis oculis: quanquam scio etiam aliter grammaticos Græcos hoc nomẽ interpretari. NERVOSA] sic habent libri quinque manuscripti, & aliquot typis excusi: non, vt vulgati, *naeuosa*. ΔΟΡΚΆΣ] id est capra fera, caprea.

PARVVLA, POMILIO, ΧΑΡΊΤΩΝ ΜΊΑ, &c.] sic restitui auctoritate veterum codicum fretus. Paruula (inquit) his nominibus appellatur

ab

ab amante, pumilio, id eſt nana, & humilis ſtaturæ, χαρίτων μία, id eſt vna Gratiarum, &c. atque hic locus multo iam antè à Pellicerio fuerat reſtitutus. TOTA MERVM SAL.] ſic eſt diſtinguendum. illa (inquit) quæ paruula eſt, vocatur etiam *tota merum ſal.* ΚΑΤΑ'ΠΛΗΞΙΣ] ſtupefactio, terror: id eſt ipſo aſpectu terrorem & ſtuporẽ incutiens. ΤΡΑΥΛΙ'ΖΕΙ] balbutit. MVTA, PVDENS EST] ſi qua puella ſit muta, & elinguis, aut infans, ait amans eam ingenuo pudore, quo minus loquatur, impediri. nam pudor obeſt locuturo. Horat. ſaty. 6. lib. 1. *Infans namque pudor prohibebat plura profari.* ΛΑΜΠΑ'ΔΙΟΝ] parua lampas, ſeu parua fax. ΙΣΧΝΟ`Ν Ε'ΡΩΜΕ'ΝΙΟΝ TVM FIT] id eſt cum ita macilenta eſt, vt viuere nequeat, appellatur ἰσχνὸν ἐρωμένιον: id eſt amicula gracilis. ἐρωμένη amica, puella quæ amatur: ex quo ὑποκοριστικὸν nomen ἐρωμένιον, vt à γλυκέρα γλυκέριον: φοινίκη φοινίκιον, &c. ῬΑΔΙΝΗ` VERO'ST] puella (inquit) iam tuſsi mortua, & tabida, amanti ῥαδινὴ eſt: id eſt gracilis. Theocr. εἰδ. ἐργάτιν. Μῶσαι Πιερίδες συναείσατε τὰν ῥαδινάν μοι παῖδα. AT GEMINA ET MAMMOSA, CERES EST IPSA AB IACCHO] ſic reſtitui ſcripturæ veteris veſtigia ſecutus. Nam cum ita ſcriptum reperiſſem in libris veteribus: *At iamina & mammo ſacer eſt ipſa ab Iaccho*: primùm non dubitaui reponere *mammoſa Ceres eſt, &c.* deinde cum hærerem in illo *iamina*, in cuius locum nonnulli cod. habebāt *Lamina*, Adr. Turnebus me expediuit: qui ſtatim mihi dixit ſibi videri *gemina* pro *iamina* parua immutatione facta, eſſe legendum. *geminam* autem interpretatur ille, opimam, amplam, & obeſam. Idem mihi indicauit Arnobij locum plurimum ad huius loci intelligentiam conferentem lib. 3. ſic autem ille, *Auet animus, atque ardet in Chalcidicis illis magnis, atque in palatiis cæli Deos, Deáſque conſpicere intectis corporibus, atque nudis: ab Iaccho Cererem (Muſa vt prædicat Lucretij) mammoſam, Helleſpontiacum Priapum inter deas virgines, atque matres circunferentem res illas, prœliorum ſemper in expeditione paratas.* Iam Ceres ab Iaccho: id eſt Ceres illa, quam Iacchus amat: vel Ceres amica Iacchi. *ipſa* autem poſitum eſt ad ſignificandam ſimilitudinem huius puellæ mammoſæ & Cereris. poſtremo *geminum* idem interdum valere, quod amplum, vel illud ſatis probat, quod Horatius od. 14. lib. 2. *Geryonen ter amplum* dicit, quem *tergeminum* Lucretius, Virg. et alij appellant. SIMVLA ΣΙΛΗ'ΝΗ AC SATYRA'ST] ſi qua puella ſimis eſt naribus, ſilena, & ſatyra ab amãte nominatur. ſileni enim, & ſatyri, ſimi & pinguntur ac finguntur. LABIOSA, ΦΙ'ΛΗΜΑ] quæ eſt labris prominentibus, ea (inquit) φίλημα dicitur: id eſt oſculum, ſeu os ad oſcula factum, & compoſitum. Nam & ſuauius viros oſculantur puellæ labioſæ, quàm quæ ſunt breuibus labris: & labioſas oſculari viris dulciſsimum eſt. *labioſa* autem ſeu *labeoſa* legendum, vt habẽt libri manuſcripti. Et verò intereſt inter *labia* & *labra*, vt vult Verrius Flaccus teſte Soſipatro Chariſio. ſic enim ille lib. 1. *labra & labia indiſtincte dicuntur &c. Verrius autem Flaccus ſic diſtinguit, modica eſſe labra, labia immodica, & inde Labiones dici.* Nam & Terent. *Eunucho labiis demiſsis gemens*, & *Plaut. Labiis dum ductant eum.* Nonius Marcellus docet etiam labias dici genere fœminino, & profert locum illum Plaut. Sticho. *Age tibicen, quando bibiſti, refer ad labias tibias.* CETERA DE GENERE HOC] hoc hemi-

stichium aliquoties ab eodem vsurpatur, vt suprà admonuimus: idque mutuatus est Horatius saty.1.lib.1. *Cetera de genere hoc, adeò sunt multa, loquacem Delassare valent Fabium.* SED TAMEN ESTO IAM] id est sed tamen demus eam esse eximia forma, demus eam esse venustissimã, atq; adeò ipsi Veneri parẽ: at aliæ sunt itẽ formosæ: at sine hac anteà viximus. NEMPE EADEM FACIT, ET SCIM. FAC. O. TVRPI] eadẽ turpi Græcorum more dixit ταὐτὰ τῇ αἰσχρᾷ, id est, eadem facit, atque ea, quæ turpis est. sic lib.3. *eadẽ aliis sopitu' quiete'st.* SVFFIT] imbuit, sed magis proprio verbo vsus est. AT LACRYMANS EXCLVS.] sic Tibull. lib.2. *Iuraui quoties rediturum ad limina nunquam? Cum bene iuraui, pes tamen ipse venit.* sic ille apud Terent. Eun. *Quid igitur faciam? nõ eam, ne nunc quidem cum arcessor vltro? &c.* vide quæ annotauimus ad illum locum epod. od.11. *Ad nõ amicos (heu) mihi posteis, &c.* VNGVIT AMARACINO] vnguit oleo, seu potius vnguento ex amaraco. *vnguit* autem legendum est, & ita habent libri veteres.

QVEM SI IAM ADMISSVM] ostendit inconstantiam, & mobilitatem amantium, qui cum exclusi fuerunt, desiderio puellæ contabescunt: vbi verò intromissi sunt, leuissima re offensi discedere volunt: & tum resipiscunt, túmque se stultitiæ condemnant, quòd mulierculam tãti fecerint. Fortasse autem significat vtile, atque adeò salutare esse amantibus, amicarum suarum ingenia, & mores, & victus consuetudinem, & vitia nosse, quoniam his cognitis, quantopere desipuerint, qui talem amarint, intelligunt. cuius rei exemplum est notissimum apud Terent. sic enim Parmeno. *Id verò est, quod mihi puto palmarium, Me reperisse quomodo adolescentulus Meretricum ingenia, & mores posset noscere: Mature vt cum cognorit, perpetuò oderit: Quæ dum foris sunt, nihil videtur mundius, Nec magis compositum quicquam, nec magis elegans. Quæ cum amatore suo cum cœnant, ligurriunt. Harum videre ingluuiem, sordeis, inopiam &c. Nosse omnia hæc, salus est adolescentulis.* VENIENS] sic omnes quidem libri vulgati: sed codex Bertin. & Memm. & Teth. habent, *venientem*: quæ lectio fortasse vera & recta est, vt sit hæc sententia, amantem iam admissum, & modò venientem si vna duntaxat aura offenderit, causas abeundi quærere speciosas: tanta inconstãtia est. NEC VENERES NOSTRAS HOC FALLIT] id est nec hoc ignorãt nostræ puellæ. nã, quos volunt in amore retinere, eos omnia vitæ suæ postscenia celant: id est non admittunt eos in eam familiaritatem, vt eis suas sordeis domesticas, suæque vitæ inhonestã rationẽ aperiant. *fallit.* id est latet λανθάνει. VITAE POSTSCENIA CEL.] Cum in libris manu scriptis reperissem partim *postcenia* partim *postcænia*, ego *postscænia*, siue *postscenia*, littera. s. addita, restitui. Erat autẽ *postscenium*, seu *postscænium* locus post scenã, vbi multa fiebant, quæ à spectatoribus audiebantur tantùm, non autem cernebãtur: quale erat βροντεῖον apud Græcos: in quo, vt scribit Iulius Pollux, calculis compluribus in vtres coniectis, & illis vtribus per aëra versatis, atque agitatis tonitru similitudo referebatur. *Proscenium* autẽ (vt docet Diomedes) est pulpitum & locus ante scenam, in quod pulpitum prodibant actores. Itaque proscænia vitæ hîc non conuenit. Nam per *postscænia vitæ* (vt diximus) significat Lucretius absconditam, & intimam puellarum, seu meretricum viuendi consuetudinẽ,

& omnia quę domi faciunt, cum solæ sunt: quæ suis amantibus occulta esse volunt. proscænia autem vitæ contrà significarent quicquid puellæ impudicæ & huiusmodi mulieres, coram amatoribus suis & loquũtur, & faciũt: quod totum est fictum & simulatum, & ad illiciendos amanteis comparatum: nihílque in eo verum, nihil simplex, nihil genuinum. At hæ mulieres fucum, munditiem, luxum, splendorem, risum, blanditias, & reliquum apparatum meretricium habent in promtu positum, & suis amantibus ostentant. sordeis autem suas, inopiam, ingluuiem, immunditiem, maculas corporis, rugas, crineis emtos, & similia occultant. sic Ouid. lib. 3. de arte amãdi. *Multa viros nescire decet: pars maxima rerum Offendet, si non interiora tegas.* Idẽ ibidem. *Quæ male crinita est, custodem in limine ponat, Ornetúrque Bonæ semper in ore deæ.* ANQVIRERE IN VSVS] secutus sum codices vulgatos, nisi quòd illi habent, *inquirere.* Nam libri scripti habent *omneis anquirere*, seu *inquirere risus.* PRAETERMITTET TE H. CONC.] id est sinet te ignoscere incommodis humanis. id est non admodum in eo laborabit, vt te celet sua incommoda, ac mala: sed ea te sinet cernere, sperans fore, vt ea æquo animo feras, tanquam humana, & hominibus vsitata.

Nec mulier semper ficto suspirat amore:
Quæ complexa viri corpus cum corpore iungit,
Et tenet adsuctis humectans oscula labris.
Nam facit ex animo sæpe: & communia quærens
Gaudia sollicitat spatium decurrere amoris.
Nec ratione alia volucres, armenta, feræque,
Et pecudes, & equæ maribus subsidere possent:
Si non, ipsa quòd illorum subat, ardet abundans
Natura, & Venerem salientum læta retractant.
Nónne vides etiam quos mutua sæpe voluptas
Vinxit, vt in vinclis communibus excrucientur?
In triuiis quin sæpe canes discedere auentes,
Diuorsi cupidè summis ex viribu' tendunt:
Cum interea validis Veneris compagibus hærent:
Quod facerent nunquam, nisi mutua gaudia nossent:
Quæ lacere in fraudem possent, vinctósque tenere.
Quare etiam atque etiam (vt dico) est communi' voluptas.

NEC MVLIER SEMPER] Neque verò mulier (inquit) semper se amare simulat, sed interdum ipsa quoque amat ex animo. ADSVCTIS HVMECTANS OSCVLA LABRIS] sic legendum, *non assuetis*, vt est in

libris vulgatis. Est autē *adsuctis* participium à verbo *adsugo*. Mirè verò expresit amantium osculantium nequitias improbulas: qui labra labris affigentes alter ex alterius labris humorem sugunt, quasique animas alter alterius hauriunt. hæc autem oscula dicuntur à poëtis humida: alia verò sicca. SPATIVM DECVRRERE AMORIS] eleganti, & honesta translatione significauit mulierem interdum etiam amare ex animo, & corpus suum cum viri corpore commiscentem ipsam quoque communia ex re venerea gaudia percipere properare. est autē tralatio ducta à stadiis, in quibus curritur, vt notauimus sup. ad illum locum *decurso lumine vitæ* lib. 3. SVBSIDERE] succumbere. SVBAT ARDET ABVNDANS] sic reperi scriptum in libris manusc. dicuntur autem *subare* quadrupedes fæminę cum libidine flagrantes marem appetunt, & maximè sues. Festus. *Suillum genus inuisum Veneri prodiderunt poëtæ, ob interfectum ab apro Adonim, quem dea illa diligebat: quidam autem quòd immundissimi sint ex omni mansueto pecore, & ardentissimæ libidinis, ita vt opprobrium mulieribus inde tractum sit, cum subare & subire dicuntur*. vtitur hoc verbo Horat. epod. 12. *iámque subando Tecta, cubilia, tentáque rumpis*. quòd si cui magis placebit scriptura vulgata, *subitò ardet*, nō pugnabo. ego quamobrem antiquam reiiciamus, causam nō video. dictum est autem *subat ardet*, ἀσυνδέτως. ET VENEREM SALIENTVM LAETA RETR.] & animalia illa de genere fæminarum Venerem marium salientium atque irruentium læta vicissim, & pro sua parte tractant, id est maribus in Venerem ruentibus pariter & mutuò respondent: vnà cum maribus voluptatem rei venereæ tractant. vtitur eodem loquendi genere infrà eod. lib. extr. *Clunibus ipsa viri Venerem si læta retractet*. IN TRIVIIS QVIN S. C.] secutus sum lib. vulgatos. Nam in manuscriptis scriptum est *In triuiis cum s. c. &c.* QVAE LACERE] sic reposui sola veritate fretus: sic suprà. *Nam vitare plagas in amoris ne laciamur, &c.* COMPAGIBVS] vinculis, nodis, copulis.

Et commiscendo cum semen fortè virile
Fæmineum mulxit subita vi, corripuitque:
Tum similes matrum materno semine fiunt:
Vt patribus patrio. sed quos vtriusque figuræ
Esse vides iuxtim, miscenteis volta parentum:
Corpore de patrio, & materno sanguine crescunt,
Semina cum Veneris stimulis excita per artus
Obuia conflixit conspirans mutuus ardor:
Et neque vtrum superauit eorum, nec superatum'st.
Fit quoque, vt interdum similes existere auorum
Possint, & referant proauorum sæpe figuras
Propterea, quia multi modis primordia multis

Mista suo celant in corpore sæpe parentes,
Quæ patribus patres tradunt à stirpe profecta.
Inde Venus varia producit sorte figuras:
Maiorúmque refert voltus, vocésque, comásque.
Quandoquidem nihilo minus hæc de semine certo
Fiunt, quàm facies, & corpora, membráque nobis.
Et muliebre oritur patrio de semine sæclum:
Maternóque mares existunt corpore creti.
Semper enim partus duplici de semine constat:
Atque vtri simile est magis id, quodcunque creatur,
Eius habet plus parte æqua, quod cernere poßis:
Siue virum suboles, siue'st muliebris origo.

ET COMMISCENDO CVM SEMEN] nunc quærere incipit quamobrem filij patribus, ac matribus similes sint, aut disimiles. commiscendo autem, id est inter commiscendum, seu in commistione viri & fæminæ. FAEMINEVM MVLXIT SVBITA VI, CONR.] secutus sum omni ex parte libros vulgatos, nisi quòd *mulxit*, non, vt illi habent, *mulsit*, excudendum curaui, in hoc vno scripturæ veteris auctoritatem nō aspernatus: quæ scriptura talis est. *Et commiscendo cum semine forte virile Fæmina vi mulcit subita vi, &c.* ego igitur ex *mulcit*, feci *mulxit*. nam *mulcit* scriptum puto pro *mulcsit*. c s. enim sæpe scribebatur à librariis illis pro x. in ceteris scripturam veterem præsertim deprauatam, reieci. Quòd si quis eius habendam rationem putabit tamen, quemadmodum mihi maximè videtur: sic aliqua poterit haberi, vt hoc modo legamus. *Et commiscendo cum semen forte virile Fæmina commulxit subita vi, corripuítque.* vel hoc modo: *Et commiscendo cum semen forte virile Fæminei mulxit subitò vis, corripuítque, &c.* quæ lectio omnium planisima est, & fortasse vera. Adr. Turnebus autem multò seuerius ac religiosius veterem scripturam retinebat hoc modo: *Et commiscendo cum semine, forte virile Fæmina vi mulxit subita, vi corripuítque.* Venio nunc ad receptam, eam (inquam) quam secutus sum, quanuis non admodum probem: quam sic explico. Cum in commiscendo, atque in concubitu seu complexu maris & fæminæ, semen fæminæ vi quadam subita mulxit id est attraxit, & corripuit semen virile: (quod nō semper accidit: iccircò addidit fortè. nam sæpe semen virile effluit ex locis muliebribus, neque mulgetur, aut rapitur à matrice:) tum igitur ex materno quidem semine fiunt filij matrum similes: ex paterno autem, patrum. Hæc mihi videtur esse huius loci sententia. ego tamen malim legi *Fæminei mulxit subitò vis, &c.* vt sit, vis fæminei seminis. Sed quod Lucretius hic maternum semen appellat, Aristoteles lib. I. de ortu animalium, negat fæminas in re Venerea semen vllum mittere: cuius sententiam improbant, ac refellunt medici. Iam quòd ad similitudinem

ac disſimilitudinem filiorum attinet, medici item aiunt, ſi ſemen patrium ſit potentius ac dominantius & ſemine materno, & ſanguine mẽſtruo, tum filios & animo & corpore patri eſſe ſimiles: ſin ab vtroque ſuperetur, tum eos & ingenio, & figura corporis ad matrum ſimilitudinem propius accedere. VT PATRIBVS PATRIO.] ſic quidem habẽt libri omnes tum manuſcripti, tum excuſi: ſed videtur legendum, patrum. nam conſuetudo Latini ſermonis poſtulat, vt verba ſic conſtruantur: tum ſimiles matrum filij fiunt, ſemine materno ſcilicet dominante, vel materiæ locum obtinente, vt fiunt ſimiles patrum, patrio ſemine. nam particulæ copulantes, & disiungentes copulant, & diſiungũt ſimileis caſus. ESSE VIDES IVXTIM] ſic legi debet, & ita habent quinque libri manuſcr. *iuxtim* autem pro iuxtà, id eſt ſimiliter, æqualiter, pariter. Salluſt. bello Iugur. *hiemem, atque æſtatem iuxtà pati*. Plautus Aulul. *dixi tibi mater. iuxtà mecum rem tenes*. Idem Trin. *Iuxtàq; eam curo cũ mea.* MISCENTENTEIS VOLTA PARENTVM] ſic habent lib. manuſc. atque hanc ſcripturam agnoſcit Nonius in voce *vultus*, vbi hunc verſum profert cum ſuperiore, vt probet vſitatum eſſe veteribus *vultus us.* & *vultum i. miſcenteis vulta* autem, ſeu vultus parentum, id eſt ſimilitudinem vtriuſque parentis promiſcuè, & æqualiter referenteis. ET MATERNO SANGVINE] ex hoc loco poſsit videri, Lucretio nihil intereſſe inter ſanguinem menſtruum, & ſemen maternum (quod nullum eſſe negat Ariſt.) cum tamen hæc plurimùm inter ſe differant. ſed dicamus maternum ſanguinem hîc intelligendum ſemen. nihil enim aliud eſt ſemen hominis, quàm ſanguis optimus, & concoctus, & ad gignendum aptus. σπέρμα nominant Græci. ſanguinem menſtruum autem καταμήνια iidem appellant. CONFLIXIT] ἐπεξηγητικῶς accipiendum, quaſi commiſit, colliſit. ET NEQVE VTRVM] ſic habent libri ſcripti: vulgati autem *Et neutrum*. ſed nihil refert. PROPTEREA QVIA MVLTA MODIS] ſic legendum, non *multimodis*. QVAE PATRIBVS PATRES TRADVNT] quæ patres tradunt filiis ſuis, qui ſuſceptis liberis patres ſunt. INDE VENVS VAR. PROD. SORTE FIG.] ſecutus ſum cod. Bertin. cum quo congruunt Pariſienſ. & Veneti antiq. & Lugdunenſes alteri. Nã Vaticanus habet, *Inde Venus variè producit ſæpe figuras*, cum quo congruunt Florentini. alij partim *Inde Venus variè producit forte figuras*, partim *Inde Venus variè producit ſorte figuras*. fortaſſe legendum: *varias producit ſæpe figuras*. neque tamen eam ſcripturã, quam ſecutus ſum reiiciendã cenſeo. QVANDOQVIDEM NIHILLO MINVS] hoc referendum eſt ad illud, quod proximè dixerat, Venerem ſæpe referre non ſolùm vultus, verùm etiam voces, & comas maiorum. quod quia mirum alicui videri poterat, ſubiiciens rationem, quandoquidem (inquit) hæc nempe comæ, & voces nihilo minus conſtant de ſemine certo, quàm oris forma, & totius corporis habitus, & figura. quin ſit autem legendum *nihilominus* etiam reclamantibus libris omnibus, neminem puto dubitaturum. Nam ſi nihilo magis legeretur, diceret Lucretius res aliquas incerto ſemine naſci: quod pugnat vel cũ Epicuri decretis, ſi ſemẽ pro primis corporibus accipiamus: vel cum ipſius Lucretij verbis, ſi ſemen patrium, & maternũ intelligamus. SAECLVM]

genus. SEMPER ENIM PARTVS D. D.] duplici de semine, nempe patrio, & materno. partum vsurpauit, pro eo quod paritur, vt lib. 2. PLVS PARTE AEQVA] plus æquali parte: id est habet plus eius, cui magis similis est, quàm eius, cui minus similis est. QVOD CERNERE POSSIS] alij libri habent: *Quæ cernere poßis*: quam lectionem non probo. SIVE VIRVM SVBOLES, &c.] sic legendum, & ita habent libri manuscr. denique hanc scripturam agnoscit Festus in voce *suboles* his verbis. *Suboles ab olescendo: id est crescendo, vt adolescentes quoque & adulti & indoles dicitur*. Lucr. lib. 4. *Siue virûm suboles, &c.* Virg. *Cara deûm suboles magnum Iouis incrementū.*

Nec diuina satum genitalem numina cuiquam
Absterrent, pater à natis ne dulcibus vnquam
Appelletur, & vt sterili Venere exigat æuum:
Quod plerique putant: & multo sanguine mæsti
Conspergunt aras: adolêntque altaria donis,
Vt grauidas reddant vxores semine largo.
Nequicquam diuûm numen, sorteisque fatigant.
Nam steriles nimiùm crasso sunt semine partim:
Et liquido præter iustum, tenuique vicißim.
Tenue, locis quia non potis est adfigere adhæsum,
Liquitur extemplò, & reuocatum cedit ab ortu.
Craßius hoc porrò, quoniam concretius æquo
Mittitur: aut non tam prolixo prouolat ictu:
Aut penetrare locos æquè nequit: aut penetratis
Aegrè admiscetur muliebri semine semen.
Nam multùm harmoniæ Veneris differre videntur:
Atque alias alij complent magis, ex aliísque
Suscipiunt aliæ pondus magis, inque grauescunt.
Et multæ steriles Hymenæis antè fuerunt
Pluribus: & nactæ pôst sunt tamen, vnde puellos
Suscipere, & partu poßent ditescere dulci.
Et, quibus antè domi fæcundæ sæpe nequissent
Vxores parère, inuentæ'st illis quoque compar
Natura, vt poßent natis munire senectam.
Vsqueadeò magni refert, vt semina poßint
Seminibus commisceri genitaliter apta,

Craßáque

Craſſáque conueniant liquidis, & liquida craßis,
Quæ cui iuncta viro ſit fæmina per Veneris res.
Atque adeò refert, quo victu vita colatur.
Nanque aliis rebus concreſcunt ſemina membris,
Atque aliis extenuantur, tabéntque vicißim.
Et quibus ipſa modis tractetur blanda voluptas,
Id quoque permagni refert. nam more ferarum,
Quadrupedúmque magis ritu, plerunque putantur
Concipere vxores, quia ſic loca ſumere poſſunt
Pectoribus poſitis, ſublatis ſemina lumbis.
Nec molles opu' ſunt motus vxoribus hilum.
Nam mulier prohibet ſe concipere, atque repugnat,
Clunibus ipſa viri Venerem ſi læta retractet:
Atque exoſſato ciet omni pectore fluctus.
Eicit enim ſulci recta regione, viáque
Vomerem, atque locis auertit ſeminis ictum.
Idq; ſua cauſa conſuerunt ſcorta moueri,
Ne complerentur crebrò, grauidǽque iacêrent,
Et ſimul ipſa viris Venus vt concinnior eſſet:
Coniugibus quod nil noſtris opus eſſe videtur.
Nec diuinitus interdum, Veneríſque ſagittis,
Deteriore fit vt forma muliercula ametur.
Nam facit ipſa ſuis interdum fæmina factis,
Morigeríſque modis, & mundo corpori' cultu,
Vt facilè inſueſcat ſecum vir degere vitam.
Quod ſupereſt, conſuetudo concinnat amorem.
Nam leuiter quamuis, quod crebro tunditur ictu,
Vincitur in longo ſpatio tamen, atque labaſcit.
Nónne vides etiam guttas in ſaxa cadenteis
Humoris, longo in ſpatio pertundere ſaxa?

NEC DIVINA SATVM] Conſtat ſibi Lucretius. Nam hominis erat de natura rerum ſe dicturum, ſeu ſcripturum profitentis, maxime eius, qui Epicurum ſequeretur, omnium rerum cauſas afferre atque explicare, nihilque

que ad Deos referre. ADOLENT'QVE ALT. DON.] adolent, id est augent, honorant, & ita Nonius. Virg. Æneid. lib. 7. *Præterea castis adolet dum altaria tedis*. aliàs adolere est vrere κατ' εὐφημισμόν. Virg. pharmac. *Verbenásque adole pingueis, & mascula tura*. FATIGANT] fatigant Deos precibus, & hostiis scilicet. sic Horat. od. 3. lib. 1. *prece qua fatigent Virgines sanctæ minus audientem Carmina Vestam?* fatigant sorteis, consulentes oracula. Virg. lib. 4. Æneid. *Italiam Lyciæ iussere capessere sortes*. NAM STERILES NIMIVM] duas causas affert sterilitatis, vnam quòd semen nimis crassum sit: alteram quòd nimis tenue. PRAETER IVSTVM] suprà modum: supra quàm satis sit. VICISSIM] partim. TENVE] vel proceleumaticus est, vel tenue disyllabum est. LOCIS] vasis muliebribus. ADFIGERE ADHAESVM] adhærere. profert & hunc versum Nonius Marcell. in voce *adhæsus*, & item alterum, qui est lib. 3. *Nam neque pulueris interdum sentimus adhæsum*. AB ORTV] sic legendum separatim, non *abortu* coniunctè, & ita habēt libri manu script. AVT PENETRATIS] sic restitui admonitus à cod. Vatic. in quo scriptum est *penetrati*. Et verò, vt *penetratis* legatur, ratio & veritas postulant. *penetratis* subintell. locis. nisi quis dicat penetratum significationem habere ἐνεργητικῶς, & positum pro eo quod est, cum penetrauit: cuius modi participia sunt iuratus, pransus, cænatus, &c. & ita sup. *Quæ penetrata queunt sensum progignere acerbum*. NAM MVLTVM HARMONIAE VEN.] Docet alios viros aliis fœminis ad procreationem liberorum conuenire. Itaque multum interesse qui vir cum qua muliere matrimonio copuletur, & nuptias cōtrahat. harmoniæ: id est cōueniētiæ. HYMENAEIS ANTÈ FVER. PLVR.] multæ pluribus hymenæis, id est pluribus nuptiis anteà steriles fuerunt, neque ex viris pluribus liberos suscipere potuerunt, &c. ET NACTAE PÒST SVNT TAMEN,] id est & tamē posteà alias nuptias nactæ, & alij viro iunctæ sunt, vnde liberos suscipere, & fæcundæ esse possent. hunc locum (absit verbo inuidia) sanè εὐστόχως restitui modicè à veteribus codicibus adiutus, cum anteà in hoc loco semper hæsissem partim propterea quòd participium *nactæ* insolenter mihi per se positum videbatur, partim propter ineptam repetitionem verbi *possunt*. Cum igitur reperissem scriptū in aliis codicibus veteribus, *& nactæ*, in aliis *& natæ possunt tamen vnde puellos Suscipere, & partu possent ditescere dulci*, sic restitui, quemadmodum excudendum curaui, & *nactæ pòst sunt tamen, vnde, &c.* quæ lectio perspicuè vera & recta est. PVELLOS] in hac ipsa voce *puellos*, profert hunc versum Nonius Marcellus: & præterea Ennianum illum. *Ipse suos Diuis mos sacrificare puellos*: & Lucillij: *Cúmque hic tam formosū tibi, ac te dignū puellus*: & illud Varronis Testamento: *Sic ille puellus Veneris repente vado cecidit cruentus olim*. ET QVIBVS ANTÈ DOMI INFAEC.] sic restitui, cum in omnibus libris legatur *fæcundæ*, perspicuè mendosè. hoc enim dicit Lucret. Et ij, qui habuissent domi vxores infæcundas & sterileis, inuenerūt tandem comparem, & fæcundam, ex qua liberos susciperent. INVENTA EST ILLIS QVOQVE COMP. NAT.] illis viris inuenta est vxor cōpar natura τῇ φύσει. *natura* accipio vt sit septimi casus. potest tamē etiam esse

AA a

recti casus, & cohęrere cum voce *compar*, vt alij malunt, vt per naturam cōparem, vxorem cōparis naturæ intelligamus. NATIS MVN. SENECT.] nam hanc gratiam debent parentibus liberi, vt non solùm eos alant, verùm etiam tutos ab iniuria præstent, quantum in eis situm sit. Hesiod. de liberis θρεπτήρια δοῖεν. VSQVE ADEÒ MAGNI REFERT, &c.] vel legendum necessariò *Vsque adeò magni hoc refert*, videlicet, quæ mulier cum quo viro iungatur, & misceatur, ad id vt semina seminibus commisceri posint genitaliter apta, id est accommodata ad gignendum, &c. vel dicēdum post versum *Crassáque conueniant, &c.* versum talem, & qui talem sententiam contineat, desiderari, *Quæ cum quo cupidè iungatur per Veneris res*: id est vsque adeò magni refert quæ fæmina cum quo viro corpus suum commisceat. quo versu addito, integer & planus erit hic locus, alioqui lacer, mutilus, & obscurus. Cum hæc superiora scripsissem, missum est ad me ab Io. Colombino viro docto populari meo, exemplum Lucretianum olim Lutetiæ typis excusum, ad cuius oram è regione huius loci ascriptus erat hic versus cum hac inscriptione, & quasi commendatione: *versus restitutus ex V. C. Quæ cui iuncta viro sit fæmina per Veneris res*. qui quidem versus ita mihi videtur Lucretio dignus, vt non dubitem, quin sit Lucretianus. ATQVE ADEÒ REFERT, &c.] refert verò etiā quo victu vir & fæmina vtantur. ALIIS REBVS] alio cibo, alióque victu. CONCR. SEM. MEMB.] semina cum membris, vel in mēbris crescunt. ATQVE ALIIS EXTENVANTVR] nihil muto, tametsi duo codices scripti Faerni, & Tethii habeāt *Atque aliis tenuantur item*: impressi autem Florent. *Extenuantur itémque aliis*: quas lectiones suspicor esse ab iis excogitatas, qui putarent hūc versum esse vitiosum propter verbum *extenuantur*: quod constat quinque syllabis, prima longa, deinde duabus breuibus, deinde quarta longa, & postrema breui. Sed fugit illos vel hîc esse anapæstum pro dactylo, aut spondeo, vel verbum *extenuantur* hîc ita pronunciandum esse, vt sit quattuor syllabarum duntaxat, & u sit consonans. quorum alterutrum sæpe fieri in voce *tenuis*, antè docuimus. TABE'NTQVE] id est & minuuntur. MORE FERARVM] hoc Veneris genus describit Naso lib. 3. de arte amandi. *Quæ facie præsignis erit, resupina iaceto: Spectetur tergo, cui sua terga placent.* QVIA SIC LOCA] loca muliebria, ἡ μήτρα. Varro lib. 4. de ling. Lat. *Loci muliebres, vbi nascendi initia consistunt*. M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. *Cum autem in locis semen insedit, rapit omnem fere cibum ad sese, eóque septum fingit animal*. Idem Lucr. infrà: *atque locis auertit seminis ictum*. ordo autem est: quia sic positis pectoribus: id est muliere prona & auersa iacente, & lumbis sublatis, loca possunt sumere semina virilia. NEC MOLLES OPV' SVNT] sic legendum, & ita habent libri veteres. sic loquitur in extremo. *Coniugibus quod nil nostris opus esse videtur*, & sup. item sæpe. CLVNIBVS IPSA VIRI, &c.] si clunium motu ipsa læta Venerem id est voluptatem viri retractet: id est iterum atque iterum retractet, & viro cluneis agitanti pariter respondeat. sic suprà, *& Venerem salientum læta retractant*. RETRACTET] libri veteres, retractat. ATQVE EXOSSATO CIET O. P.] id est omni pectore, seu corpore ex-

ossato, id est ita inflexo, & incuruato, vt exosse videatur, fluctus commouet. Apul. lib. 1. de asino aur. *Inque flexibus tortuosis eneruam, & exossem saltationem explicat cum omnium, qui aderant, admiratione.* sic Io. Auratus homo acerrimi ingenij, doctrinæque singularis versum illum Hesiodi in lib. ἔργα, καὶ ἡμέρ. Ἤματι χειμερίῳ, ὅτ' ἀνόστεος ὃν πόδα τένδει: qui vulgò de polypo pedē suum rodente intelligitur, interpretatur de homine ignauo, & inerti: qui nullo in hiemem æstate præterita præsidio parato, nulláque re ad vitam tolerandam prouisa, corpore contracto domi residet frigore rigens, faméque tabescēs. in nonnullis libris legitur *exossatim*: quod si cui probabitur magis, eadem tamen erit sententia, eadémque interpretatio quadrabit. Præterea ne illud quidem lectorem celabo, cuidam docto viro, legendum videri *ciet omneis pectore fluctus*. EICIT ENIM SVLCI RECT. REG. VIA'QVE VOMEREM, &c.] hunc locum approbante, atque adeò adiuuante M. Antonio Mureto felicissime (mea quidem sententia) restitui. est autem totus hic sermo ἀλληγορικός: per quem significat Lucretius, mulierem clunium agitatione conceptionem seminis virilis prohibere, quia vomerem: id est membrum virile tali corporis motu eiicit è recta via, ac regione sulci sui genitalis, id est partis suæ pudendæ, & à locis, id est à sedibus illis muliebribus auertit seminis virilis ictum. significat id quod vno verbo Græci dicunt semen οὐκ εὐθυβολεῖν. id est non recta via in loca iaci. sic fere Virgil. locutus est Georg. 3. vbi de equis scribit. *Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior vsus Sit genitali aruo, & sulcos oblimet inerteis.* Iam *eicit* disyllabum est, vt antè diximus. Præterea non est quòd quenquam moueat tertia syllaba vocis *vomerem*, in qua *m.* non eliditur. hoc enim non inusitatum fuisse veteribus etiam suprà docuimus. hanc huius loci restitutionem Adriano Turnebo viro doctissimo, & humanissimo cum ostendissem probauit ille quidem, sed cum videret in omnibus libris manuscriptis legi *Vomeris*, videndum esse dixit, possítne vetus scriptura nulla immutatione facta retineri. Itaque re aliquantisper considerata, dixit mihi fortasse seruata voce *Vomeris*, hunc locum ita legi & explicari posse. *Eicit enim*, subintell. venerem, vel seminis ictum, *recta sulci regione, & recta via vomeris*. sic quidem vir ille doctissimus: sed *recta via vomeris* quid sibi velit, non est facile expedire. I'DQVE SVA CAVSA] quidam *Idque* dictum putant pro *ob idque*. duo libri manuscripti hoc totum *Idq;* habent demersum in litura, vt fortasse legendum sit *Itque* pro *Itaque*. codex Vaticanus habet *Ipsáque*. Quid si legamus, *Sícque*? NE COMPLERENTVR, &c.] disciplina enim est scortis, curare ne grauidæ fiant. partus enim de mulieris forma multum detrahit: adde quòd non facile cōpletur fæmina nisi se vni dediderit, quod est alienum à re meretricia.

VENERI'SQVE SAGITTIS] id est Cupidinis sagittis, qui filius Veneris est. alterum pro altero posuit, vt Virgil. *Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis Cyllarus*. cum Cyllarus equus fuerit Castoris, Castórque eques fuerit, Pollux autem pugil. MODIS] moribus, τρόποις. ET MVNDO CORPORI' CVLTV] cum in aliquot libris manu scriptis reperissem scriptum *culto*, sæpéque antea hic locus mihi suspectus fuisset propterea

quòd hoc totum, & *mundo corpore culta*, vt habent libri vulgati, non ſatis aptè cohærebat cum iis quæ antecedunt, coniectura ductus ſic repoſui, *& mundo corpori' cultu*: quæ ſcriptura ſine controuerſia, recta & germana Lucretiana eſt: altera autem inepta, inconcinna, & propemodum non Latina.

CONCINNAT] *concinnare* (inquit Nonius) *à cinno potionis genere ex multis liquoribus confecto*. M. Tull. orat. perf. *Eſt autem quidam interiectus inter hos medius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec fulmine vtens ſuperiorum, vt cinnus amborum, neutro excellens, vtriuſque particeps, vel vtriuſque, ſi verum quærimus, expers*. quo loco in lib. vulgatis legitur vicinus amborũ. Concinnare igitur eſt conficere, componere, & quaſi cinnum efficere. NÓNNE VIDES ETIAM GVTTAS, &c.] ſic ſup. lib. I. *Stillicidi caſus lapidem cauat*. & Cherilus. Πέτραν κοιλαίνει ῥανὶς ὕδατος ἐνδελεχείη. Tibull. Eleg. 4. lib. I. *Longa dies molli ſaxa peredit aqua*.

Dionyſius Lambinus, Adr. Turnebo S. D.

EX T. Lucretij Cari libris ſex, Adriane Turnebe, quattuor iam ſunt conſumti, & quattuor magnis, & claris viris donati. reſtant duo, quintus & ſextus iampridem tibi, & Io. Aurato collegis meis, viris doctiſsimis, noſtræque Galliæ ornamentis, & præter collegij ipſius neceſsitudinem, mihi amiciſsimis deſponſi, ac deſtinati. Ac de Io. Aurato quidem homine tui ſimillimo, & pæne gemino, dicentur ea fortaſſe, quæ illo digna ſunt, ſi modò conſequi potero, cum ad librum ſextum, qui ei debetur, ventum fuerit. nunc autem cum ad te de te ſcribere inſtituo, & doctrinam tuam ſingularem conſidero, planè obſtupeſco. Nam ſi quando eos, qui vel noſtra, vel patrum noſtrorum ætate ingenij, & doctrinæ gloria claruerunt, memoria repeto: video ſingulos in ſingulis diſciplinis, atque artibus vel præſtare, vel præſtitiſſe: hunc in mathematicis, illum in phyſicis: alium in philoſophia Peripatetica, alium in Platonica: illum in iure ciuili, hunc in medicina: hunc in poëtica, illum in arte dicendi: hunc in lingua Latina, illum in Græca. Te verò quibus doctrinis eruditum, quibus diſciplinis inſtitutū, quibus litteris expolitū dicam? Nam ſi te in arithmeticis, geometricis, aſtrologicis, muſicis valde exercitatum eſſe prædicabo: veriſsimum quidem tuæ laudis teſtimonium tibi dabo: ſed reliquarum artium, ac diſciplinarū, quibus non minus excultus, atque ornatus es, laudes tibi adimere videbor. Si te præſtantiſsimum noſtræ ætatis philoſophum eſſe contendam: nemo erit mortalium, qui me refellere queat. Sed dum tibi vnum ex multis, quæ propriè & verè tua ſunt, reddo: cetera, quæ æquè ſunt tua, tibi detrahere exiſtimabor. Si te Romanæ antiquitatis eſſe ſcientiſsimum: ſi ad litterarum Latinarum receſſus intimos, abditóſque ac penetraleis, focos intraſſe confirmabo: nemo mihi verum dicenti non aſſentietur: ſed aliquis fortaſſe ſententiæ meæ ignarus, dum hoc ita tibi ſeorſum ab aliis, quæ non minus ſunt tua, tribuo: exiſtimabit te à me per ſummam iniuriam aliis tuis infinitibus laudibus, atque ornamentis ſpoliari. Si te linguam Græcam ita callere, ac tenere teſtificabor, vt ſi & iis temporibus, & in iis locis, in quibus hæc lingua maxime florebat, natus eſſes: nemo me, vt mentientem redarguere poterit: ſed mihi verendum eſt, ne dum tibi huius vnius laudis verus teſtis, & buccinator ſum, ceteras, quæ ſunt in te multò plures, & fortaſſe maiores, exiſtimer de induſtria reticere. Atqui cum de geometricis, & geographicis ſer-

monem habes: totum orbem terrarum videris decempedis quibusdam dimensus esse, radióque propemodum descripsisse: Cum de astris loqueris: cælum comminus spectasse, & stellas ipsas dinumerasse: Cum Aristotelem interpretaris: Alexandros, Themistios, Simplicios, atque adeò Aristotelem ipsum ab inferis excitare: Cum Platonem, Theophrastum, Plutarchum, qui videntur interdum à nobis intelligi nolle, suscipis explicandos: facis vt, quæ de industria obscurius esse locuti videbantur, planissimè, atque apertissimè dixisse videantur: Cum Homerum, Sophoclem, Euripidem, Pindarum, Aristophanem, & ceteros poëtas interpretaris: totam ætatem in poëtis legendis consumsisse existimaris: Cum Herodotum, Thucydidem, Polybium, & alios historicos tractas: facis, vt uullos præterea scriptores per omnem vitam peruolutasse videaris: Cum Demosthenem, Aeschinem, Lysiam, ceteros Græcos rhetores in manus sumis: Atheniensis hominis iisdem temporibus nati, & in eadem Repub. versati speciem præbes: Cum M. Tullij siue orationes, siue libros philosophicos, siue epistolarũ volumina in manibus habes: eos, qui te audiunt in eam opinionẽ adducis, vt M. Tullij animam in corpus tuum immigrasse putent: ita omneis illius admirabilis, & pæne dicam, diuini scriptoris locos & implicatos explicas, & obscuros illustras, & corruptos vel scripturæ veteris vestigia secutus, vel coniectura ductus restituis, atque emendas. Idem de poëtis Latinis liquidò confirmare possum. Quid dicam de tua incredibili memoria? quæ tãta est, vt nihil vnquam legeris, quod non tibi in animo penitus insederit. quid de studio ac diligentia? quæ tanta sunt, vt, si ingenio esses tardissimo, qui contrà acumine, & sollertia vincis omneis, tantos te in omni disciplinarum genere progressus fecisse, seu potius omneis scientiæ, doctrinæque numeros expleuisse minus debeat esse mirandũ. Sed finẽ faciam, ne quis, cui sis ignotus: (quanquam quis eorum, qui litteras vel summis digitis attigerũt, te ignorat?) veruntamen desinam, ne cui videar initio tuas laudes hac epistola prædicare voluisse, (cum longè alia mens, longè aliud consilium meum fuerit) neque id præstare, aut consequi potuisse: quis enim possit? Nam, ne ego hæc fingere assentandi causa videar, non vereor, cum & ij, qui tua scripta legerunt, & ij, qui te aliquando audiuerunt, de te sciant, & sentiant iis, quæ quisquam eorum, qui hodie viuũt, dicẽdo consequi possit, nedum ego, multo & maiora, & ampliora. Hunc igitur librum pulcherrimarum (vt scis) disputationum plenum, tibi iam promissum, ac desponsum vel vltro dono, vel optima fide persoluo. Vale. Lutetiæ Parisiorum, anno CIↃ IↃ LXIII. pridie Kalend. Nouemb.

T. LVCRETII CARI
DE RERVM NATVRA,
LIBER QVINTVS.

QVis potis est dignum pollenti pectore carmen
Condere pro rerum maiestate, hísque repertis?
Quísue valet verbis tantū, quis fingere laudes
Pro meritis eius poßit, qui talia nobis
Pectore parta suo, quæsitáque præmia liquit?
Nemo (vt opinor) erit mortali corpore cretꝰ.
Nam si, vt ipsa petit maiestas cognita rerum,
Dicendum'st: deus ille fuit, deus inclute Memmi,
Qui princeps vitæ rationem inuênit eam, quæ
Nunc appellatur sapientia: quíque per artem
Fluctibus è tantis vitam, tantísque tenebris,
In tam tranquillo, & tam clara luce locauit.
Confer enim diuina aliorum antiqua reperta.
Nanque Ceres fertur fruges, Libérque liquoris
Vitigeni laticem mortalibus instituisse:
Cum tamen his posset sine rebus vita manere:
Vt famá'st aliquas etiam nunc viuere genteis.
At benè non poterat sine puro pectore viui.
Quo magis hic meritò nobis deus esse videtur:
Ex quo nunc etiam per magnas didita genteis
Dulcia permulcent animos solatia vitæ.
Herculis antistare autem si facta putabis:
Longius à vera multo ratione ferere.
Quid Nemeæus enim nobis nunc magnus hiatus
Ille leonis obesset? & horrens Arcadius sus?
Denique quid Cretæ taurus, Lernæáque pestis
Hydra venenatis posset vallata colubris?
Quid've tripectora tergemini vis Geryonai?

Et Diomedis equi ſpirantes naribus ignem,
Thracen, Biſtoniáſque plagas, atque Iſmara propter,
Tantopere officerent nobis? vncisq́ timendæ
Vnguibus Arcadiæ volucres Stymphâla colentes?
Aureáque Heſperidum ſeruans fulgentia mala
Aſper, acerba tuens, immani corpore ſerpens,
Arboris amplexus ſtirpem? quid denique obeſſet
Propter Atlantæum littus, pelagéque ſeuera,
Quò neque noſter adit quiſquam, nec Barbarus audet?
Cetera de genere hoc quæ ſunt portenta peremta,
Si non victa forent, quid tandem viua nocerent?
Nil, vt opinor. ita ad ſatiatem terra ferarum
Nunc etiam ſcatit, & trepido terrore repleta'ſt
Per nemora ac monteis magnos, ſiluáſque profundas:
Quæ loca vitandi plerunque eſt noſtra poteſtas.
At niſi purgatum'ſt pectus, quæ prælia nobis,
Atque pericula tunc ingratis inſinuandum?
Quantæ conſcindunt hominem cuppedinis acres
Sollicitum curæ? quantiq́ perinde timores?
Quid've ſuperbia, ſpurcitia, ac petulantia, quantas
Efficiunt cladeis? quid luxus, deſidiéſque?

PRO RERVM MAIESTATE, HIS'QVE REPERTIS?] cum in libris manu ſcriptis partim ita ſcriptum reperiſſem, *maieſtate híſque repertis*, partim ita: *maieſtate atque repertis*, ego illo potius modo excudendum curaui, non repugnaturus ſi quis altero modo: *maieſtate atque repertis*, reponat.

QVIS FINGERE LAVDES] ſic habent libri manu ſcripti. nonnulli vulgati, *fundere*. MORT. CORP. CRETVS] cretus, id eſt, creatus. hunc locum grauiter, atque acriter exagitat Lactant. lib. 3. de falſa ſapiẽtia. NAM SI, VT IPSA] *nam ſi vt*, dactylus eſt, neque i vocalis eliditur: quod ſæpe aliàs fieri admonuimus. ſic inf. eod. lib. *terrarum qui in orbi ſancta tuetur Fana, &c.* DEVS ILLE FVIT] libri manuſcr. habent, *Deus ipſe fuit*. PRINCEPS] primus. ſic lib. 1. *Quòd patrio princeps donarat nomine regem*. Nonnulli vel ex hoc loco colligunt, non ſignificari Epicurum, ſed alium antiquiorẽ, ſiue Pythagoram, ſiue Socratem, ſiue vnum aliquem è ſeptem, ſiue ipſum Thaletem. Firmianus lib. 3. de falſa ſapientia cap. 14. *Vnde apparet* (inquit) *aut Pythagoram laudare, qui ſe primus,* (*vt dixi*) *philoſophum nominauit: aut Mileſium*

sium Thaletem, qui de rerũ natura primus traditur disputasse. NVNC APPELL. SAPIENTIA.] sic Ennius lib. 7. ex Festo: *Nec quisquam sophiam, sapientia quæ perhibetur, In somnis vidit priu' quàm sam discere cœpit.* Sic enim primum versum emendaui. in secundo autem versu *sam* idem valet, quod eam. Sed quòd ad huius loci sententiam attinet, eam maxime illustrant quæ loquitur Torquatus apud M. Tull. lib. 1. de finib. his verbis. *Nam cum ignoratione rerum bonarum, & malarum maxime hominum vita vexetur, ob eúmque errorem & voluptatibus maximis sæpe priuentur, & prauissimis animi doloribus torqueantur, sapientia est adhibenda, quæ & terroribus, cupiditatibúsque detractis, & omnium falsarum opinionum temeritate derepta certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem. Sapientia enim est vna, quæ mæstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat: qua præceptrice in tranquillitate viui potest, omnium cupiditatum ardore restincto.* IN TAM TRANQVILLO, ET T. CL. LVCE LOC.] vide vt paria paribus reddiderit: è fluctibus in tranquillo, è tenebris in luce vitam locauit. Errant autem, qui legendum censent, *In tam tranquilla*, quasi cohærere debeat cum voce *luce.* sic enim dicimus, esse in tranquillo, & referri in tranquillum. Lucill. *Quódque te in tranquillum ex sæuis transfert tempestatibus.* Ex Nonio in nomine *sæuus.* NANQVE CERES] Cum multa de Cerere tradita sint à veteribus, hoc vnum non videtur hoc loco prætermittendum, quod scriptum reliquit Diodor. Siculus lib. 5. Οὐκ ἄξιον δὲ παραλιπεῖν τῆς θεοῦ ταύτης τὴν ὑπερβολὴν τῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους εὐεργεσίας. χωρὶς γὰρ τῆς εὑρέσεως τοῦ σίτου, τήν τε κατεργασίαν αὐτοῦ τοὺς ἀνθρώπους ἐδίδαξε, καὶ νόμους εἰσηγήσατο, καθ᾽ οὓς δικαιοπραγεῖν εἰθίσθησαν. δι᾽ ἣν αἰτίαν φασὶν αὐτὴν θεσμοφόρον ἐπονομασθῆναι. τούτων δὲ τῶν εὑρημάτων οὐκ ἄν τις ἑτέραν εὐεργεσίαν εὕροι μείζονα. καὶ γὰρ τὸ ζῆν, καὶ τὸ καλῶς ζῆν περιέχουσι. id est non est autem prætereundum huius Deæ (Cereris) immensum in homines beneficium. Nam præter quàm quòd frumentum inuênit, etiam eius subigendi rationem docuit, & leges dedit, quibus iustitiam colere didicerunt. Atque ob hanc causam dicunt eam legiferam esse nominatam. His autem beneficiis nullum maius reperiri potest. Nam & viuendi, & benè viuendi rationem continent. Virgil. Æneid. 4. *mactant lectas de more bidenteis Legiferæ Cereri, Phœbóque, patríque Lyæo.* Idem lib. 1. Georg. *Prima Ceres ferro mortaleis vertere terram Instituit cum iam glandeis Dodona negaret.* Et Orpheus. Γῆ μήτηρ πάντων, Δημήτηρ πλουτοδότειρα: id est *Tellus omniparens largitrix diuitiarum Alma Ceres.* LIBÉRQVE LIQV. VIT. L.] liquoris vitigeni laticem: id est vinum. Virg. lib. 1. Georg. *Liber & alma Ceres vestro si munere tellus Chaoniam pingui glandem mutauit arista: Poculáque inuentis Acheloia miscuit vuis.* de Baccho cùm multa Diodorus. Sic. lib. 1. tùm ibidem eundem Osirin fuisse narrat: multa similiter & lib. 2. 3. 4. VT FAMA EST ALIQVAS] lege Diodorum Siculum lib. 3. de iis populis, qui oram sinus Arabici, & troglodyticam regionem, & Æthiopiam Australem, ac meridionalem incolunt: quorum alij piscibus, alij testudinibus, alij radicibus, alij frondibus, & seminibus, & fructibus arborum, & gramine, alij locustis vescuntur, neque vsum, aut naturam frugum nouerunt. AT BENE NON POT. SINE P.] quia *Sincerum est nisi vas, quodcunque infundis acescit*, vt ait Horatius noster. & idem *valeat* (inquit) *possessor oportet, Si comportatis rebus be-*

ne cogitat vti. DIDITA] dispersa. ANTISTARE] anteire, antecellere. FERERE] sic duo libri manuscripti, & ita vulgati. alij *ferèris*. nihil refert. QVID NEMEAEVS] persequitur aliquot Herculis labores: quorum primus fuit Leo Nemeæus, magnitudine inusitata, neque ferro, neque ære, neque saxo vulnerabilis, sed sola vi manuum violabilis. Leonis autem hiatus περιφραστικῶς: id est Leo. ET HORRENS ARCADIVS SVS] aper Erimanthius: qui tertius labor fuit. non enim ordinem seruat Lucretius. CRETAE TAVRVS] quem Pasiphaë adamauit, ex quo natus est Minotaurus. hic fuit septimus. LERN. P. HYDRA] cuius erant ceruices centũ, totidémque serpentium capita, quorum vno abscisso, duo renascebantur. QVIDVE TRIP. TERG.] Geryo, seu Geryones Chrysaoris Iberiæ regis filius, tergeminus, & ter amplus, & triceps, & tricorpor ideò à poëtis dictus, quia tres fratres erant, viribus corporis præstantes. Virgil. lib. 8. *Tergemini nece Geryonis, spoliísque superbus*. Horat. od. 14. lib. 1. *Qui ter amplum Geryonen, Tityónque tristi Compescit vnda.* de hoc lege Pausani. Attic. & Eliac. & Diod. Sicul. lib. 4. fuit autem hic decimus labor. ET DIOMEDIS EQVI] hic fuit octauus. Diomedis siue equi, siue equæ χαλκᾶς φάτνας εἶχον διὰ τὴν ἀγριότητα, &c. (inquit Diodor. Sic.) id est ærea præsepia habebant propter immanitatem, ac feritatem, catenis ferreis propter roboris præstãtiam vinciebantur: alebantur autem non hordeo, aut auena, aut alio cibo è terra nato, sed corporibus humanis membratim discerptis, ac dilaceratis. Virgil. lib. 10. *Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis?* THRACEN, BISTON.] erat enim Diomedes Thrax, seu Threx. BISTONIASQVE] Thracias à Bistonia vrbe, vel à stagno Bistone. ex quo Bistonides. Horat. od. 19. lib. 2. *Bistonidum sine fraude crines.* ARCAD. VOLVC. STIMPH. COL.] hic fuit quintus. Stymphalus vrbis, & montis nomen in Arcadia, & Stymphalis palus: vnde Stymphalides aues, quæ magnitudine gruibus pares erant (vt tradit Pausan. Arcad.) figura ibibus similes, rostra habebãt ita solida & dura, vt arma penetrarent. suberi autem soli cedebant. Stymphalia monstra appellat Catull. carm. ad Manlium. *Tempore quo certa Stymphalia monstra sagitta Perculit imperio deterioris heri.* eas aueis sagittis suis confixit Hercules, vt declarant versus Catulli, & tradit Pausan. Arcad. Sed Diodorus Siculus scribit lib. 4. eum constructo æneo crepitaculo, & ingenti per id sonitu excitato illas abegisse. AVREAQVE HESPERIDVM] Duodecimus hic fuit Herculi labor iniunctus ab Eurystheo, vt ex hortis Hesperidum mala aurea, seu oues aureas asportaret. (nam μῆλον apud Græcos vtrunque significat.) quorum custos erat draco peruigil. de hoc autem dracone, & de Hesperidibus lege Diodorum Sic. lib. 4. Virg. Æn. 4. *monstrata sacerdos, Hesperidum templi custos, epulásque draconi Quæ dabat, & sacros seruabat in arbore ramos.* ACERBA TVENS,] acerbo aspectu, acerbè intuẽs. imitatus est Virgil. Georg. 3. *Asper acerba sonans.* STIRPEM] truncum. Virgil. Æn. 12. *lentóque in stirpe moratus.* PROPTER ATLANTAEVM LITTVS] cum in omnibus libris manuscriptis, quos quidem viderim, Vaticano, Thes. Faërn. Bertin. Memm. scriptum reperissem *Propter Atlaneum littus*, in vulgatis autem *Oceani propter littus*, déque hac scripturæ dissimilitu-

dine ad Adr. Turnebum retulissem, coniecit ille valde εὐστόχως, legendum, *Propter Atlantæum littus*: quemadmodum excudendum curaui, leui immutatione facta scripturæ veteris, nempe mutato i. in l. & ex e. vocali facta diphthongo æ. & addito t. quæ emendatio minimè violenta est. PELAGE'QVE SEVERA] sic habent libri quinque manuscripti. per *pelage seuera* autem, intellige non nauigabilia, & quæ non præbent se nauigātibus placata, aut facilia, sed infesta, & inimica. pelage autem Græcum est, πελάγη, vt μέλη mele. sic lib. 6. *At pelage multa, & laté substrata videmus.* NAM AD SATIATEM] nam etiam hodie ad satietatem, πρὸς κόρον: id est valde repleta est terra ferarum. SCATIT] sic legendum, & ita habent libri manuscripti, non *scatet*. sic infrà, *Largifluum fontem scátere, atque erumpere flumen*. sic apud hūc *fulgit, feruit*, &c. QVAE PROELIA NOBIS, ATQVE PER. TVNC INGR. INSINVANDVM] id est quæ tunc prœlia inire, quæ'q; pericula adire nos oportet vel inuitos? *insinuandum*: subintellige est: id est insinuare, & subire nos oportet. *ingratiis*: id est velimus, nolimus. sic suprà lib. 3. extr. *at, quod scilicet (vt fit) Effugere haud potis est, ingratiis hæret, & angit.* Cum in libris omnibus legeretur: *Atque pericula sunt ingr. &c.* ego, *Atque pericula tunc*, reposui: quæ scriptura sine controuersia recta est. CVPPEDINIS] id est cupiditatis. idem lib. 6. princip. *Et finem statuit cuppedinis, atque timoris.* & sup. lib. 4. *Tam magis ardescit illa cuppedine pectus*: & item sæpe. *Cupiditates* (inquit M. Tull. de Finib.) *sunt insatiabiles, quæ non modò singulos homines, sed vniuersas familias euertunt: totam etiam labefactant sæpe remp. Ex cupiditatib. odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur.* Ibidem sub persona Torquati dicit Epicurum tria genera cupiditatum posuisse: vnum earum, quæ essent & naturales, & necessariæ: alterum earum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ: tertium earum, quæ nec naturales essent, nec necessariæ, &c.

Hæc igitur qui cuncta subegerit, ex animóque
Expulerit dictis, non armis: nónne decebit
Hunc hominem numero diuûm dignarier esse?
Cum bene præsertim multa, ac diuinitus ipsis
Immortalibu' de diuis dare dicta suërit:
Atque omnem rerum naturam pandere dictis.
Cuius ego ingressus vestigia, dum rationes
Persequor: ac doceo dictis, quo quæque creata
Fœdere sint, in eo quàm sit durare necessum:
Nec validas æui valeant rescindere leges:
Quo genere in primis animi natura reperta'st
Natiuo primum consistere corpore creta:
Nec posse incolumis magnum durare per æuum:

Sed ſimulacra ſolere in ſomnis fallere mentem,
Cernere cum videamur eum, quem vita reliquit:
Quod ſupereſt, nunc me huc rationis detulit ordo,
Vt mihi mortali conſiſtere corpore mundum,
Natiuúmque ſimul ratio reddunda ſit, eſſe:
Et quibus ille modis congreſſus materiaï
Fundarit terram, cælum, mare, ſidera, ſolem,
Lunáïq; globum: tum quæ tellure animantes
Extiterint: & quæ nullo ſint tempore natæ:
Quóve modo genus humanum variante loquela
Cœperit inter ſe veſci per nomina rerum:
Et quibus ille modis diuûm metus inſinuarit
Pectora, terrarum qui in orbi ſancta tuetur
Fana, lacus, lucos, aras, ſimulacráque diuûm.
Præterea ſolis curſus, lunæque meatus
Expediam, qua vi flectat natura gubernans:
Ne fortè hic inter cælum, terrámque reamur
Libera ſponte ſua curſus luſtrare perenneis
Morigera ad fruges augendas, atque animanteis:
Néve aliqua diuûm volui ratione putemus.
Nam, bene qui didicere deos ſecurum agere æuum,
Si tamen interea mirantur, qua ratione
Quæque geni poſſint, præſertim rebus in illis,
Quæ ſupra caput ætheriis cernuntur in oris:
Rurſus in antiquas referuntur relligiones,
Et dominos acreis adſciſcunt, omnia poſſe
Quos miſeri credunt, ignari quid queat eſſe,
Quid nequeat, finita poteſtas denique cuique
Quanam ſit ratione, atque altè terminus hærens.

SVBEGERIT] Horat.li.1.epiſt. *Notáque fatali portenta labore ſubegit.* DICTIS, NON ARMIS] id eſt verbis & rationibus, nõ ferro, neque telis, neq; corporis viribus, vt Hercules. HVNC HOMINEM] ſiue Pythagorã, ſiue Thaletem, vt vult Firmianus. IMMORTALIBV' DE DIVIS] ſic

restitui, vsum & consuetudinem Latini sermonis secutus. sic enim loquũtur Latini: *sermo de diuis, dicta, seu verba de Diis.* PANDERE DICTIS] sic lib. I. *& rerum naturam expandere dictis.* CVIVS EGO INGRESSVS VEST.] hic versus pertinet ad versum abhinc decimum, cuius principiũ est, *Quod superest, nunc me huc rationis, &c.* Et videtur esse ἀνακόλουθον propter hyperbaton scilicet. sic enim videbatur loqui debuisse. Cuius me ingressũ vestigia, dum persequor &c. nunc quod superest huc rationis ordo detulit, ac prouexit, vt ratio mihi reddenda sit mundum esse & natiuum, & mortalem. QVO GENERE IN PRIMIS, &c.] lib. 3. NEC POSSE INCOL.] sic lib. 3. *Non modò non omne incolumis durare per æuum, Sed minimũ quoduis nequeat consistere tempus?* lego autem incolumis, vt sic hic ordo. & reperta est non posse incolumis magnum durare per æuum, *Sed simulacra in somnis mẽtem fallere solere reperta sunt. &c.* CERNERE VTI VIDEAMVR] cũ in codice Vatic. scriptum reperissem, *Cernere vt videamur,* ego *Cernere vti* reposui. QVOD SVPEREST, NVNC ME HVC RAT.] Nunc instituit docere mundum esse natum, & interiturum. Pendet autem ad hunc versum sententia vsque ab illo, *Cuius ego ingressus vestigia, &c.* qui fortasse ita legendus est: *Cuius me ingressum vestigia, dum rationes, &c.* quæ scriptura si cui placebit, sic erit hic versus legendus: *Quod superest nunc huc, &c.* detracto pronomine *me*, quod non reperitur in plerisque libris. CONGRESSVS MATERIAI] concilium primorum corporum, coïtus, & cœtus primordiorum. COEPERIT INTER SE VESCI] sic restitui, partim secutus fidem codicum manuscript. partim Nonij Marcelli testimonio adductus, qui sic legit hunc versum, & interpretatur *vesci*, vti. *Vesci* (inquit ille) *etiam significat vti.* Virg. Æneid. I. *Quem si fata virum seruant, si vescitur aura Aetheria.* Lucret. li. 5. *Quóve modo, &c.* Pacuuius. *fugimus, qui arte hac vescimur. Idem arm. iudicio. Qui viget, vescatur armis, & percipiat præminm.* TERRARVM QVI IN ORBI] in prouocabulo qui, i vocalis non eliditur, & corripitur: quod non esse nouum sæpe admonuimus. qui deorum metus (inquit) tuetur deorũ fana, lacus, lucos, aras, simulacra: id est facit vt homines fana, & cetera, quæ suprà diximus, diis immortalibus consecrent. NATVRA GVBERNANS] sic infrà paucis pòst versibus. *Quod procul à nobis flectat fortuna gubernans*: vel, vt aliis in libris legitur, *natura gubernãs.* NE FORTE HAEC] sic habent libri manuscript. quinque. *hæc* autem nempe solem, & lunam. NAM BENE QVI DID. DEOS SEC.] hic versus, & nouẽ deinceps subsequentes, iterantur non longe à principio libri sexti. SECVRVM AGERE AEVVM] securè viuere. ex hoc illud Horatianũ sumtum est saty. 5. lib. I. *nanque deos didici securum agere æuum.* sic sup. lib. I. & 2. *Omnis enim per se Diuûm natura necesse'st Immortali æuo summa cum pace fruatur, &c.* QVAEQVE GENI] id est gigni. QVANAM SIT RATIONE] hic versus cum superiore iteratur lib. I. & lib. 6.

Quod superest, ne te in promißis plura moremur,
Principiò, maria ac terras, cælúmque tuêre:

Horum naturam triplicem, tria corpora, Memmi,
Treis species tam dißimileis, tria talia texta,
Vna dies dabit exitio: multósque per annos
Sustentata ruet moles, & machina mundi.
Nec me animi fallit, quàm res noua, miráque menti
Accidat exitium cæli, terræque futurum:
Et quàm difficile id mihi sit peruincere dictis:
Vt fit, vbi insolitam rem adportes auribus antè,
Nec tamen hanc poßis oculorum subdere visu,
Nec iacère indu manus, via quà munita fidei
Proxima fert humanum in pectus, templáque mentis.
Sed tamen effabor: dictis dabit ipsa fidem res
Forsitan, & grauiter terrarum motibus orbis
Omnia conquassari in paruo tempore cernes:
Quod procul à nobis flectat fortuna gubernans:
Et ratio potius, quàm res persuadeat ipsa,
Succidere horrisono posse omnia victa fragore.

NE TE IN PROMISSIS P. M.] quidam viri docti censent delendum præpositionem, *in.* TVERE] intuere, aspice. HORVM NATVRAM, &c.] sic necessariò legendum. nam in vulgatis legitur *Quorum naturam, &c.* TREIS SPECIES, &c.] hunc versum profert Nonius in voce *textus.* VNA DIES DABIT] Idem lib. 2. extr. *Sic igitur magni quoque circũ mœnia mundi Expugnata dabunt labem, putreísque ruinas.* Idem infra eod. lib. *At non multa virûm sub signis millia ducta Vna dies dabat exitio, &c.* hoc æmulatus est Ouidius his versib. *Carmina sublimis tunc sunt moritura Lucreti, Exitio terras cum dabit vna dies.* Negat autem hoc Aristoteles 1. lib. de cælo: negat & Plato in Timæo. sed hoc interest inter Platonem, & Aristotelem, quòd Plato mundum à Deo creatum esse ait, interiturum negat, non quòd sua natura non sit mortalis, sed quòd nõ sit consentaneum bonitati opificis Dei, quod opus tanto consilio, tantáque sapientia fabricatus sit, id opus aut dissoluere, aut aliqua vi dissolui sinere. Aristoteles autem quicquid natum sit, vult etiam interire posse, atque adeò interiturum. Cælum autem neque natum esse, neque vnquam interiturum. NEC ME ANIMI FALLIT] genus loquendi vsitatũ Latinis, & maxime poëtis, vt alibi notauimus. OCVLORVM SVBDERE VISV] oculis subiicere. *visu*, id est visui. INDV MANVS] in manus. *indu* præpositio antiqua, quæ valet *in*: iacère autem in manus, id est manibus contrectandam dare. QVA] per quam partem, nempe per sensum tangendi, & sensum videndi. TEMPLÁQVE MEN-

TIS] mētem. DICTIS DABIT IPSA FIDEM RES FORSITAN] id est forsan res ipsa, nempe mundi interitus, fidem cōciliabit meis verbis, te viuo, & vidente: cum omnem hunc mundum conquassari, & concidere, & dissolui cernes, tum mihi credes. FLECTAT] auertat. FORTVNA GVBERNANS] nonnulli libri habent *natura gubernans*. SVCCIDERE] subter cadere.

Qua prius aggrediar quàm de re fundere fata
Sanctius, & multo certa ratione magis, quàm,
Pythia quæ tripode è Phœbi, lauróque profatur:
Multa tibi expediam doctis solatia dictis:
Relligione refrenatus ne fortè rearis
Terras, & solem, & cælum, mare, sidera, lunam
Corpore diuino debere æterna manere:
Propterea̋que putes ritu par esse gigantum,
Pendere eos pœnas immani pro scelere omneis,
Qui ratione sua disturbent mœnia mundi,
Præclarúmque velint cæli restinguere solem,
Immortalia mortali sermone notantes.
Quæ procul vsqueadeò diuino ab numine distent,
Inq; deûm numero quæ sint indigna videri,
Notitiam potius præbere vt posse putentur,
Quid sit vitali motu, sensúque remotum.
Quippe etenim non est, cum quouis corpore vt esse
Posse animi natura putetur, consiliúmque.
Sicut in æthere non arbor, non æquore salso
Nubes esse queunt, neque pisces viuere in aruis:
Nec cruor in lignis, nec saxis succus inesse.
Certum, ac dispositum est, vbi quicquid crescat, & insit:
Sic animi natura nequit sine corpore oriri
Sola, neque à neruis, & sanguine longiter esse.
Hoc si posset enim: multò prius ipsa animi vis
In capite, aut humeris, aut imis calcibus esse
Posset, & innasci quauis in parte soleret:
Tandem in eodem homine, atq; in eodem vase maneret.

Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum,
Dispositúmque videtur, vbi esse, & crescere poßit
Seorsum anima, atque animus: tanto magis inficiandum,
Totum posse extra corpus, formámque animalem
Putribus in glebis terrarum, aut solis in igni,
Aut in aqua durare, aut altis ætheris oris.
Haud igitur constant diuino prædita sensu,
Quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.

SANCTIVS, ET MVLTO, &c.] hic versus, & qui proximè sequitur, iam suprà positus extat lib. I. RELLIGIONE REFREN.] superstitione, & inani deorũ metu repressus. MEARE] moueri, labi. PROPTEREA' QVE PVTES, &c.] id est & idcircò putes ęquum esse eos omneis dare pœnas, pro sua impietate, vt Gygantes, qui suis rationibus mundum interiturum esse probare conantur. IMMORTALIA] cælum, solem, lunam, &cet. QVAE PROCVL VSQVE ADEÒ] hæc nunc dicuntur ex persona Lucretij. QVIPPE ETENIM NON EST] id est nõ enim fieri potest, vt animus, & consilium cum quouis corpore sit. sic lib. 3. *Denique in æthere non arbor, non æquore in alto Nubes esse queunt, &c.* ibi enim duodecim versus & amplius, huius loci, iã positi sunt. NON AEQVORE SALSO] lib. 3. eo, quẽ indicaui, loco legitur: *non æquore in alto.* VBI QVICQVID CRESCAT] id est vbi quicq; crescat. CONSTAT CORPORE CERTVM] constat certum, id est certum est.

Illud item non est, vt poßis credere, sedes
Esse Deûm sanctas in mundi partibus vllis.
Tenuis enim natura Deûm, longéque remota
Sensibus à nostris animi vix mente videtur.
Quæ quoniam manuum tactum suffûgit & ictum:
Tactile nil nobis quod sit, contingere debet.
Tangere enim non quit, quod tangi non licet ipsum.
Quare etiam sedes quoque nostris sedibus esse
Dißimiles debent, tenues de corpore eorum:
Quæ tibi posterius largo sermone probabo.

NON EST VT] nõ potest fieri vt, οὐκ ἔστιν ὅπως. SEDES ESSE DEVM] negat Lucretius vllam mũdi partem deorum sedem esse, cum Homerus, & plerique philosophi consentiant cælum deorum esse domicilium. idem testatur & vita communis (inquit Aristoteles) Nam manus ad cælum porrigimus,

gimus, atque attollimus cũ vota facimus, ac precamur. TENVIS ENIM NATVRA] sic argumentatur Lucretius. Deorum natura tenuissima est, atque à sensib. nostris remotissima. at quod est huiusmodi, neque quicquã tangere, quod nobis sit tactile, neque à nobis tangi potest. omnes autem mundi partes sub sensus nostros cadunt. ergo nullæ mundi partes deorum sedes esse possunt. QVOD T. NON LICET IPS.] quidam legendum putant: *quod tangi non queat ipsum.* ANIMI VIX MENTE V.] vix cogitatione, & intelligentia cõprehenditur. sup. lib. 4. *Mens animi vigilat.* CONTINGERE DEBET] contingere, id est attingere, tangere.

Dicere porrò hominum causa voluisse parare
Præclaram mundi naturam, proptereáque
Id laudabile opus diuûm laudare decere,
Aeternúmque putare, atque immortale futurum,
Nec fas esse, Deûm quod sit ratione vetusta
Gentibus humanis fundatum perpetuo æuo,
Sollicitare suis vllum de sedibus vnquam,
Nec verbis vexare, & ab imo euertere summam:
Cetera de genere hoc adfingere, & addere, Memmi,
Desipere'st. quid enim immortalibus, atque beatis
Gratia nostra queat largirier emolumenti,
Vt nostra quicquàm causa gerere aggrediantur?
Quídve noui potuit tanto pòst antè quietos
Inlicere, vt cuperent vitam mutare priorem?
Nam gaudere nouis rebus debere videtur,
Cui veteres obsunt: sed, cui nil accidit ægri,
Tempore in anteacto cum pulchrè degeret æuum:
Quid potuit nouitatis amorem accendere tali?
An, credo, in tenebris vita, ac mærore iacebat,
Donec diluxit rerum genitalis origo?
Quídve mali fuerat nobis non esse creatis?
Natus enim debet quicunqu'est, velle manere
In vita, donec retinebit blanda voluptas.
Qui nunquam verò vitæ gustauit amorem,
Nec fuit in numero, quid obest non esse creatum?

Exemplum porrò gignundis rebus, & ipsa
Notities hominum diuis vnde insita primum,
Quid vellent facere vt scirent animóque viderent?
Quóve modo est vnquam vis cognita principiorum,
Quidnam inter sese permutato ordine possent?
Si non ipsa dedit specimen natura creando?
Nanque ita multa modis multis primordia rerum
Ex infinito iam tempore percita plagis,
Ponderibúsque suis consuerunt concita ferri,
Omni' modísque coire, atque omnia pertentare,
Quæcunque inter se possint congressa creare,
Vt non sit mirum si in taleis dispositura s
Deciděrunt quoque, & in taleis veněre meatus,
Qualibus hæc rerum genitur nunc summa nouando.

DICERE PORRÒ] negat mundum hominum causa esse à Deo creatum. hos versus profert & Firmian. NEC FAS ESSE, DEVM QVOD] ordo & sententia est. nec fas esse quenquam id quod sit ratione, & cõsilio deorum, hominum causa conditum, id est mundum, verbis & argumentis suo loco mouere, aut labefactare conari. SOLLICITARE] proprie. *Nam sollicitare* (inquit Festus) *est solo citare, id est ex suo loco mouere. solum autem quin significet locum quis dubitet, cum exsules quoque dicantur loco patriæ suæ pulsi?* ET AB IMO EVERTERE SVMMAM] sic quidem habet codex Vaticanus. Verumtamen ego legendum censeo, *euertere fundo* hac ratione ductus, quòd cum in quattuor lib. manuscriptis, & in omnibus impressis repererim *euertere summa*, in vno Vaticano *euertere summam*: quæ sola scriptura videtur tolerabilis, & speciosa: existimem omnia exemplaria esse corrupta, deprauata, ac detorta à scriptura recta, *fundo*, & summam esse emendatum ab eo qui facile viderit *summa* esse mendosum. omnino *euertere summã* mihi non admodum probatur, quia hæc tria verba *sollicitare, vexare, euertere* referantur ad illud quod est suprà, nempe, quod sit deorum *ratione vetusta Gentibus humanis fundatum perpetuo æuo*. quod nihil est aliud, quàm mundus. Iam sic suprà locutus est lib. 3. non longe à principio, *Hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiaĩ Rumpere, & in summa pietatem euertere fundo*: vbi tamen vulgò legitur *euertere suadet*. neque tamen ignoro ita Latine dici posse *euertere ab imo* simpliciter. sic enim Virgil. est locutus lib. 2. *& ex imo verti Neptunia Troia*. QVID ENIM IMMORT. ATQVE B.] totius huius loci sententiam persecutus est M. Tullius primo libro de nat. Deo. his verbis. *Quid autem erat, quòd concupisceret Deus mundũ signis & luminibus, tanquam ædilis ornare? si, vt Deus ipse melius habitaret: anteà videlicet tempore infini-*

to in tenebris, tanquam in gurgustio, habitauerat. Post autē varietaténe eum delectari putamus, qua cælum, & terras exornatas videmus? Quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tandiu carere potuisset. An hæc, vt ferè dicitis, hominum causa à deo constituta sunt? sapientúmne? propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio. an stultorū? at primùm causa non fuit, cur de improbis benè mereretur, &c. QVID POTVIT NOVITATIS AMOREM ACCEND.] sic restitui trium librorum manuscriptorū fidem secutus. AN CREDO IN TENEBRIS] an scilicet deorum vita iacebat in tenebris, & mærore, donec mūdus creatus est? an habitabant dij tanquam in gurgustio? quod est absurdum dictu. QVIDVE MALI] hunc versum, qui fuerat alieno loco positus, in suum locum restitui. debet enim legi post versum, *Donec diluxit, & cet.* QVID OBEST NON ESSE CREATVM?] in quibusdam libris legitur, *non esse creato?* EXEMPLVM] τὸ παράδειγμα. exemplum quod sequerentur, & ad cuius similitudinem mundū crearent. vel exemplum: id est ἰδέα, εἶδος. NOTITIES HOMINVM] ἡ ἔννοια. ipsa idea. τὸ εἶδος. huius loci hæc sententia est. Nihil creari, nihil fingi potest sine idea, seu specie, seu exemplo: nec sine eius rei, quę creanda est notitia, & cognitione informata. At vnde primùm diis immortalibus insitæ sunt ideæ rerum creandarum? vnde nacti sunt illarum notitias, per quas scirent, animóque cernerent, quid facere instituerent? Platonici respōderent ideas esse æternas, & in mente diuina ab infinito tempore vnà cum deo insitas. QVÓVE MODO EST VNQVAM] sic restitui secutus codices Faërn. & Thet. Vaticanus autem habebat *nunquam*. mendosè. SI NON IPSA DEDIT SPECIMEN NAT. CREANDO] primùm *specimen* non speciem legendum est. specimen enim nunc dicit, opinor, quod suprà exemplum, id est παράδειγμα appellauit: seu potius specimen posuit pro eo quod arguit, & significat, qualis quæque res sit, pro indicio, & nota rei. sic enim dicimus, specimen innocentiæ Rutilium fuisse: specimen suæ virtutis aliquem dare: senatum omni vitio carere, & ceteris ordinibus specimen esse debere: deinde *creando* potius, vt habent codices Florentini, quàm creandi: vt sit hęc totius huius loci sententia: nullo alio modo principiorum vim & potestatem cognosci potuisse, quid illa valerent ordine & situ, & ceteris mutatis, nisi quia natura creando & gignēdo specimen dedit: id est ostendit quæ esset vis principiorum. QVALIBVS HAEC GENITVR] id est gignitur.

Quòd si iam rerum ignorem primordia quæ sint,
Hoc tamen ex ipsis cæli rationibus ausim
Confirmare, aliisque ex rebus reddere multis,
Nequaquam nobis diuinitus esse paratam
Naturam rerum: tanta stat prædita culpa.
Principiò, quantum cæli tegit impetus ingens,
Inde auidam partem montes, siluæque ferarum

Possedêre, tenent rupes, vastæque paludes,
Et mare, quod latè terrarum distinet oras.
Inde duas porrò propè parteis feruidus ardor,
Assiduúsque geli casus mortalibus aufert.
Quod superest arui, tamen id natura sua vi
Sentibus obducat, ni vis humana resistat,
Vitaï causa valido consueta bidenti
Ingemere: & terram pressis proscindere aratris.
Si non fœcundas vertentes vomere glebas,
Terraiq; solum subigentes cimus ad ortus:
Sponte sua nequeant liquidas existere in auras.
Et tamen interdum magno quæsita labore,
Cum iam per terras frondent, atque omnia florent:
Aut nimiis torret feruoribus ætherius sol,
Aut subiti perimunt imbres, gelidæque pruinæ:
Flabráque ventorum violento turbine vexant.
Præterea genus horriferum natura ferarum,
Humanæ genti infestum, terráque, maríque,
Cur alit, atque auget? cur anni tempora morbos
Apportant? quare mors immatura vagatur?
Tùm porrò puer, vt sæuis proiectus ab vndis
Nauita, nudus humi iacet, infans, indigus omni
Vitali auxilio: cùm primùm in luminis oras
Nixibus ex aluo matris natura profudit:
Vagitúque locum lugubri complet, vt æquum'st,
Cui tantum in vita restet transire malorum.
At variæ crescunt pecudes, armenta, feræque:
Nec crepitacula eis opu' sunt, nec cuiquã adhibenda'st
Almæ nutricis blanda, atque infracta loquela:
Nec varias quærunt vesteis pro tempore cæli.
Denique non armis opus est, non mœnibus altis,
Queis sua tutentur, quando omnibus omnia largè
Tellus ipsa parit, natúraque dædala rerum.

QVÒD SI IAM RERVM,&c.] id est quòd si concedam me ignorare, quæ sint principia rerum,&c. TANTA STAT] id est adeò multa insunt peccata,multáque,quæ reprehendi posint, vel multa non rectè, neque ordine facta, in natura rerum, & in hoc mundo. QVANTVM] non dixit quantum terræ,sed quantum simpliciter. non enim quicquid cælum complectitur & tegit, terra est, sed partim terra habitabilis, partim mare, partim fluuij & lacus,& paludes,partim siluæ & nemora, partim terra propter ardorem,aut frigus inhabitabilis. IMPETVS INGENS] cæli impetum dixit, cæli ambitum celerrimum, & volubilisimum. sic M.Tull.lib. 2. de nat. Deor. *Cum autem impetum cæli admirabili cum celeritate moueri, vertíque videamus, constantisśiméque conficientem vicisśitudines anniuersarias, &cet.* AVIDAM PARTEM] id est magnam partem, vastam,& ingentem, quasi auidè occupatam, per hypallagen. sic posuit Horat. od. 14. lib. 2. *pauimentum superbum*, pro pauimento superbi domini. FERVIDVS ARDOR] sub zona torrida. ASSIDVVSQVE GELI CASVS] sub duabus zonis extremis nimio frigore rigentibus. gelus autem etiam masculino genere vsitatũ fuisse veteribus testatur Nonius Marc. profértque hæc verba ex Afranio. *Quis tu es ventoso in loco soleatus intempesta noctu, sub diuo, aperto capite, silicem cum findat gelus?* NIVIS HVM. RESISTAT] arando,fodiendo,sarriendo, pastinando, colendo denique, vt statim dicet. INGEMERE] sic Virg. Georg. lib.1. *Depresso incipiat iam tũ mihi taurus aratro Ingemere.* PROSCINDERE] Idem Virgil. lib. 2. Georg. *Et validis terram proscinde iuuẽcis.* SI NON FAECVNDAS,&c.] hic versus cum duobus qui sequuntur,iam antè positi sunt lib.1. ET TAMEN INTERDVM MAGNO,&c.] Virg. lib. 1.Georg. *Nec tamen, hæc cum sint hominúmque, boúmque labores Versando terram experti, nihil improbus anser, &c.* ibidem. *Quid tempestates Autumni, & sidera dicam, &c.* quæ cum his Lucretianis conferre non parum iuuabit. APPORTANT] quidam legi volunt, *Important*, quod magis probarem, si quo in codice scriptum reperissem. sic quidem est locutus infrà eod. lib. *Aut aliam quamuis cladem importare pericli.* TVM PORRÒ PVER] lege ad hũc locum Plinium lib.7.de imbecillitate naturæ humanæ. VITALI AVXILIO] sic habent omnes libri: malim tamen legi *Vitaï auxilio*, vt censet Muretus. VAGITVQVE LOCVM] sic Plin. eo quem dixi, loco. *Hominem tantum nudũ, & in nuda humo natali die abiicit ad vagitus statim & ploratus, nullúmque tot animaliũ pronius ad lacrymas, atque has protinus vitæ principio.* CREPITACVLA] id est crepundia.cum in quibusdam libris manuscriptis scriptum reperissem, *Nec crepitacula eis opus est*, non dubitaui, quin ea scriptura à recta & vera, *Nec crepitacula eis opu' sunt*, esset deprauata. nã quòd in omnib. libris vulgatis legitur, *Nec crepitaculis opus est*, & ita in Bertin. nõ dubito quin hæc scriptura subdita sit ab eo qui, *Nec crepitacula eis opus est*: ferri non posse animaduerteret, nec veram excogitare posset. INFRACTA] fracta, & decurtata. DAEDALA] artifex, opifex lege quæ annotata sunt ad illum locum lib. 1. *Dædala Tellus.*

Principiò quoniam terraï corpus, & humor,

Aurarúmque leues animæ, calidique vapores,
E quibus hæc rerum consistere summa videtur:
Omnia natiuo, ac mortali corpore constant:
Debet tota eadem mundi natura putari.
Quippe etenim quorum parteis, & membra videmus
Corpore natiuo, & mortalibus esse figuris:
Hæc eadem fermè mortalia cernimus esse,
Et natiua simul. quapropter maxima mundi
Cum videam membra, ac parteis consumta regigni:
Scire licet, cæli quoque idem, terræque fuisse
Principiale aliquod tempus, cladémque futuram.
Illud in his rebus ne me arripuisse rearis
Memmi, quòd terram, atque ignem mortalia sumsi
Esse: neque humorem dubitaui, auráisque perire:
Atque eadem gigni, rursúsque augescere dixi:

PRINCIPIÒ QVON.] ostendit mundi parteis interire: ex quo vult effici, mundum quoque ipsum interiturum. LEVES ANIMAE] venti. profert hunc versum Nonius. Sic Horat. od. 12. lib. 4. *Impellunt animæ lintea Thraciæ.* DEBET TOTA EADEM] sic restitui coniectura ductus, cũ in duobus libris manuscript. reperissem, *Debet omnia eadem*. omnia enim factum est ex *ota*. *t* autem omissum à librario propter alterum *t*. quod antecedit. FVISSE PRINCIPIALE ALIQVOD TEMPVS, CL.] id est fuisse tempus, quo cælum & terra principium, & originẽ habuerint, & fore cum intereant. Putant item Stoici fore aliquando, vt hic mundus ardore deflagret: & nos Christiani credimus. ILLVD IN HIS REBVS NE ME ARRIP.] sic restitui, non leui coniectura ductus. nam cum in duobus libr. manuscr. reperissem ita scriptum, *ne arripuisse rearis*, facile adductus sum, vt existimarem, *me*, pronomen esse omissum à librario scriptore propter similitudinem particulæ, *ne*: deinde ex *arripuisse* factum esse *corripuisse* ab aliquo semidocto, qui facile quidẽ sentiret versum claudicare: sed quid sententiæ deesset, nõ videret. *ne me arripuisse rearis* autem, id est ne forte me existimes per vim, & temere, & sine ratione assumsisse, quasi abs te datum & concessum, id quod sumsi, & posui, nẽpe parteis mundi interituras, &c.

Principio pars terraï nonnulla perusta
Solibus adsiduis, multa pulsata pedum vi
Pulueris exhalat nebulam, nubeísque volanteis,

Quas validi toto dispergunt aëre venti.
Pars etiam glebarum ad diluuiem reuocatur
Imbribus, & ripas radentia flumina rodunt.
Præterea, pro parte sua quodcunque alid auget,
Roditur: & quoniam dubio procul esse videtur
Omniparens, eadem rerum commune sepulchrum:
Ergo terra tibi limatur, & aucta recrescit.
Quod superest, humore nouo mare, flumina, fonteis
Semper abundare, & latices manare perenneis,
Nil opus est verbis, magnus decursus aquarum
Vndique declarat: sed primum quicquid aquai
Tollitur, in summáque fit, vt nil humor abundet,
Partim quòd validi verrentes æquora venti
Diminuunt, radiísque retexens ætherius sol:
Partim quòd subter per terras diditur omneis.
Percolatur enim virus, retróque remanat
Materies humoris, & ad caput amnibus omnis
Conuenit: inde super terras fluit agmine dulci,
Quà via secta semel liquido pede detulit vndas.

PRINCIPIO PARS] ad hunc locum vsque sententia pendet: hinc autem incipit probare id quod sumsit, ne quis dicat eum pro suo iure, & quasi per vim rapuisse, non sumsisse. EXHALAT NEBVLAM] verbo exhalat subiunxit casum accusandi, vt Virgil. lib. 2. Georg. qui videtur hunc locum imitatus esse. *Quæ tamen exhalat nebulam, fumósque volucreis.* Idem lib. 7. *sæuámque exhalat opaca Mephitin.* Iterum Lucret. infr. eodem lib. *Exhalántque lacus nebulam, fluuiíque perennes.* etiam verbo exspirãdi, vt sup. lib. 2. *Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.* & verbo efflandi, vt infrà eod. lib. *atque suos efflauit languidus igneis.* PARS ETIAM GLEB. AD DIL.] profert hunc versum Nonius in voce *diluuies.* PROPTEREA QVODCVNQVE.] Præterea (inquit) quicquid pro parte sua aliud auget, id roditur. *alid,* id est aliud, vt sæpe aliàs. mendose autem in vulgatis legitur, *alit* per *t.* sic infr. paullo pòst. *Nam quodcunque alias ex se res auget, alitque, Deminui debet &c.* RODITVR] id est, diminuitur. tralatio: quod statim dicit *limari,* alia tralatione. OMNIPARENS] Virgil. lib. 6. Æneid. *terræ omniparentis alumnum.* ERGO TERRA TIBI LIMATVR] ergo terra minuitur, ac deteritur. limatur autem legendum, non libatur. *tibi,* venustatis & concinnitatis causa positum, vt apud Horat. epist. 3. lib. 1. *Quid mihi Celsus agit?*

MAGNVS DECVRSVS AQVARVM VND.] id est magnæ aquæ vndique decurrentes. PRIMVM QVICQVID] primum quicque, vt sæpe aliàs. & quidem paucis pòst versibus: *Nam primum quicquid fulgoris deperit eij.* VERRENTES AEQVORA VENTI] sic infrà. *Nequicquam, quoniam verrentes æquora venti Diminuunt, &c.* & lib. I. *Sunt igitur venti nimirum corpora cæca, Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cæli Verrunt.* PERCOLATVR ENIM VIRVS, RETR.] fuit hæc quorundam antiquorum philosophorum opinio, quam commemorat Aristot. lib. 2. μετεωρ. Fluuios ex mari nasci, quemadmodum in idem relabuntur: quia aqua salsa percolata fit dulcis, & ad bibendum vtilis. sic Arist. διηθούμενον γὰρ γίνεται τὸ ἁλμυρὸν, πότιμον. sup. lib. 2. *Et quo mista putes magis aspera læuibus esse Principiis, vnde est Neptuni corpus acerbum, Est ratio secernundi, seorsúmque videndi, &c.* ET AD CAPVT] ad fonteis. iteratur autem hic versus cum tribus deinceps sequẽtibus lib. 6. AGMINE DVLCI] Virgil. lib. 2. Æneid. *leni fluit agmine Tibris.* sic Ennius lib. 5. *Quod per amœnam vrbem leni fluit agmine flumen. agmen pro actu, & ductu,* inquit Macrob. lib. 6. Saturn. QVA' VIA SECTA SEMEL] ita leuiter, & mobiliter fluit hic versus, vt Lucretius fluuium per alueum suum labentem nostris oculis subiicere videatur. repetitur & lib. 6.

Aëra nunc igitur dicam, qui corpore toto
Innumerabiliter priuas mutatur in horas.
Semper enim quodcunque fluit de rebus, id omne
Aëris in magnum fertur mare: qui nisi contrà
Corpora retribuat rebus, recreétque fluenteis:
Omnia iam resoluta forent, & in aëra versa.
Haud igitur cessat gigni de rebus, & in res
Reccidere adsiduè, quoniam fluere omnia constat.
Largus item liquidi fons luminis ætherius sol
Irrigat aßiduè cælum candore recenti,
Suppeditátque nouo confestim lumine lumen.
Nam primum quicquid fulgoris disperit eij,
Quocunque accidit. id licet hinc cognoscere poßis,
Quòd simulac primùm nubes succedere soli
Cœpere, & radios inter quasi rumpere lucis:
Extemplò inferior pars horum disperit omnis,
Terráque inumbratur, quà nimbi cunque feruntur,
Vt noscas splendore nouo res semper egere:
Et primum iactum fulgoris quenque perire:

Nec ra-

Nec ratione alia res posse in sole videri,
Perpetuò ni suppeditet lucis caput ipsum.
Quin etiam nocturna tibi, terrestria quæ sunt,
Lumina, pendentes lychni, claræque coruscis
Fulguribus pingues multa caligine tedæ,
Consimili properant ratione, ardore ministro
Suppeditare nouum lumen, tremere ignibus instant:
Instant, nec loca lux inter quasi rupta relinquit:
Vsqueadeò properanter ab omnibus ignibus eius
Exitium celeri toleratur origine flammæ.
Sic igitur, solem, lunam, stellásque putandum
Ex alio, atque alio lucem iactare subortu:
Et primum quicquid flammaï perdere semper:
Inuiolabilia hæc ne credas fortè vigere.

PRIVAS] singulas, vel proprias. sed si singulas interpretamur, videtur legendum: *priuas mutatur in horas*: sin proprias, ferri poterit scriptura recepta, vt per oras proprias, intelligamus extremitates ignis, aquę, & terrę. ego tamen *priuas mutatur in horas* legi malo. sup. lib. 4. *In multas igitur voces vox vna repente Diffugit, in priuas quoniam se diuidit aureis.* RECCIDERE] sic legendum, & ita habent codex Bertin. & cod. Memmianus. in vtrisque Aldinis autem legitur *Recidere*, per vnicum c. mendosè. *Reccidere* enim dictum, vt rettulit, resferre, redducere, remmota, & simil. apud Horat. & apud hunc eundem. QVONIAM FLVERE] sic sup. lib. 4. *Nec mora, nec requies inter datur vlla fluendi.* LARGVS ITEM LIQ. FONS] infr. eod. lib. *Nam licet hinc fontem scátere, atque erumpere flumen Ex omni mundo, &c.* SVPPEDITA'TQVE NOVO CONF.] sic sup. *Semper enim noua se radiorum lumina fundunt: Primáque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur, &c.* NAM PRIMVM QVICQVID FVLG.] id est primum quicque fulgoris ei disperit. SVCCEDERE SOLI] id est subire solem, seu succedere sub solem. sic enim loquitur Cæsar lib. 1. *ipsi confertißima acie, reiecto nostro equitatu, phalange facta sub primam nostram aciem successerunt.* Idem lib. 2. *testudine facta portis succedunt, murum subruunt.* & Virg. Georg. 3. *Aut tecto assuetus coluber succedere, & vmbræ.* Idem lib. 4. *atque alto succedere cælo.* NI SVPPEDITET] nisi suppetat. absolutè accipiendũ. QVIN ETIAM NOCTVRNA TIBI] negat Aristoteles lib. 2. μετεωρ. simile esse lumen solis, ceteris luminibus, & flammis, quæ humido aut pingui aluntur, si aluntur. nam cetera lumina (inquit) continenter mutãtur, neque vnquam sunt eadem. at solis lumen semper est vnum & idem. quòd si verum esset solem humoribus ali: nõ solùm quotidie nouus sol oriretur, sed semper & asiduè nouus esset: quod fal-

ſum,atque abſurdum eſt. PENDENTES LYCHNI] Virg.lib.1. Æneid. *dependent lychni laquearibus aureis.* FVLGVRIBVS] id eſt fulgoribus, vt ſæpe aliàs. SVPPEDITARE] nũc ἐνεργητικῶς ſubminiſtrare, præbere, πορίζειν. TOLERATVR] ſuſtentatur: ſic Cæſar dixit lib.1. *domi nihil erat, quo famem tolerarent.* in cod. Memmiano tamen legitur *celeratur.* & ita in Florẽtinis: omnino mendosè. SVBORTV] ſic legendum, *ſubortu,* vno vocabulo, à verbo ſuborior: quod eſt in alterius locum orior. ET PRIMVM QVICQVID] id eſt, & primum quicque. FLAMMAI] cod. Memm. flammarum. & ita Florent. ego tamen nihil muto.

Denique non lapides quoque vinci cernis ab æuo?
Non altas turreis ruere, & putreſcere ſaxa?
Non delubra Deûm, ſimulacráque feſſa fatiſci?
Nec ſanctum numen fati procellere fineis
Poſſe? neque aduerſus naturæ fœdera niti?
Denique non monimenta virum dilapſa videmus
Cedere proporrò? ſubitóque ſeneſcere caſu?
Non ruere auolſos ſilices à montibus altis?
Nec validas æui vireis perferre, patique
Finiti? neque enim caderent auolſa repentè,
Ex infinito quæ tempore pertoleraſſent
Omnia tormenta ætatis priuata fragore.
Denique iam tuère hoc circùm, ſupráque: quod omnem
Continet amplexu terram: quod procreat ex ſe
Omnia (quod quidam memorant) recipítque peremta:
Totum natiuum mortali corpore conſtat.
Nam quodcunque alias ex ſe res auget, alitque,
Deminui debet, recreari cum recipit res.
Præterea ſi nulla fuit genitalis origo
Terrarum, & cæli: ſempérque æterna fuere:
Cur ſupera bellum Thebanum, & funera Troiæ,
Non alias alij quoque res cecinere poëtæ?
Quò tot facta virûm toties cecidere? neque vſquam
Aeternis famæ monimentis inſita florent?
Verùm (vt opinor) habet nouitatem ſumma, recénſq;
Natura'ſt mundi, neque pridem exordia cepit.

Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur:
Nunc etiam augescunt: nunc addita nauigiis sunt
Multa: modò organici melicos peperere sonores.
Denique natura hæc rerum, ratióque reperta'st
Nuper, & hanc primus cum primis ipse repertus
Nunc ego sum, in patrias qui poßim vertere voces.
Quòd si fortè fuisse antehac eadem omnia credis:
Sed periisse hominum torrenti sæcla vapore:
Aut cecidisse vrbeis magno vexamine mundi:
Aut ex imbribus adsiduis exisse rapaceis
Per terras amneis, atque oppida cooperuisse:
Tanto quippe magis victus fateare necesse'st,
Exitium quoque terrarum, cælique futurum.
Nam cum res tantis morbis, tantísque periclis
Tentarentur: ibi si tristior incubuisset
Causa, darent latè cladem, magnásque ruinas:
Nec ratione alia mortales esse videmur
Inter nos: nisi quòd morbis ægrescimus isdem,
Atque illi, quos à vita natura remouit.
Præterea quæcunque manent æterna, necesse'st
Aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
Nec penetrare pati sibi quicquam, quod queat arctas
Dissociare intus parteis, vt materiai
Corpora sunt, quorum naturam ostendimus antè:
Aut ideò durare ætatem posse per omnem,
Plagarum quia sunt expertia, sicut inane'st,
Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:
Aut etiam, quia nulla loci sit copia circum,
Quò quasi res poßint discedere, dissoluiq;,
Sicut summarum summa'st æterna, neque extrà
Quis locus est, quò dissiliant: neque corpora sunt, quæ
Poßint incidere, & valida dissoluere plaga.
At neque (vti docui) solido cum corpore mundi

Natura'ſt, quoniam admiſtum'ſt in rebus inane:
Nec tamen eſt vt inane, neque autem corpora deſunt,
Ex infinito quæ poſsint fortè coorta
Proruere hanc rerum violento turbine ſummam,
Aut aliam quamuis cladem importare pericli.
Nec porrò natura loci, ſpatiúmque profundi
Deficit, exſpergi quò poſsint mœnia mundi,
Aut alia quauis poſsint vi pulſa perire.
Haud igitur leti præcluſa'ſt ianua cælo,
Nec ſoli, terræque, nec altis æquoris vndis:
Sed patet immani, & vaſto reſpectat hiatu.
Quare etiam natiua neceſſum'ſt confiteare
Hæc eadem. neque enim mortali corpore quæ ſunt,
Ex infinito iam tempore adhuc potuiſſent
Immenſi validas æui contemnere vireis.

AB AEVO] à tempore, à temporis longinquitate. FATISCI?] defetiſci? Attius. *Tamen haud fatiſcar, quin tuam opem implorem*. Idem. *vereor, ſi vnquam fatiſcar facere quicquid quibo boni.* Lucret. ſup. lib. 3. *& (vt docui) ſimul æuo feſſa fatiſcit.* FATI PROCELLERE FINEIS] ſecutus ſum codicem Bertin. & Vatic. & vulgatos ferè omneis, Pariſ. vtroſque Venetos, Lugdunenſeis. nam ceteri habent partim *protellere*, partim *protelere*. Memm. *fatipſe tollere.* CEDERE PROPORRÒ] nihil mutaui in hoc verſu. veruntamē non celabo lectorem, in codicibus quattuor manuſcr. Vatic. Teth. Faërn. Memm. ita legi, *Quærere proporro ſibicunque ſeneſcere credas?* cuius ſcripturæ rationem exputare non poſſum. docti quidam in voce *proporrò* mendum ſubeſſe ſuſpicantur, & legendum *proretrò* cenſent. NON RVERE AVOLSOS] hūc verſum profert Nonius in voce *ſilices.* TORMENTA AETATIS] tralatio eſt vel à tormentis bellicis, vel à quęſtionibus. PRIVATA] refer ad vocem *ſaxa*, non *tormenta.* DENIQVE IAM TVERE] tuĕre, aſpice à verbo tuor. Denique aſpice hoc cælum, (inquit) ſic Ennius, *Aſpice hoc ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem.* AMPLEXV] ambitu. M. Tull. ex Eurip. *Qui tenero terram circumactu amplectitur.* QVOD PROCREAT EX SE] tanquam pater. DEMINVI DEBET] ſic habent codices manuſcr. Vaticanus, Tethia. Faërn. Memm. Bertin. GENITALIS] principialis, ſeu potius gignens, aut ad gignendum pertinens. SVPERA BELLVM THEB.] *ſupera*, id eſt ſupra. de quo aliàs diximus. Fuit autē bellum Thebanum antiquius Troiano. lege Macrob. lib. ſecundo comm. in ſomn. Scip. vbi eadem fere argumenta leges aduerſus mundi æternitatem.

SVMMA] mundus. NVNC ETIAM AVGESCVNT] cod. Vatic. habet, *Nunc autem augescunt*. ſic Demoſth. Philipp. nona, quæ vulgò tertia inſcribitur, ait cùm alia multa ſua ętate immutata, & meliora facta eſſe, & creuiſſe, tùm ea maxime, quæ ad rem militarem pertinēt. ἐγὼ δὲ ἁπάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, πολλῶν εἰληφότων ἐπίδοσιν, καὶ οὐδὲν ὁμοίων ὄντων τῶν νῦν τοῖς πρότερον, οὐδὲν ἡγοῦμαι πλέον, ἢ τὰ τοῦ πολέμου κεκινῆσθαι καὶ ἐπιδεδωκέναι. ORGANICI] vt tibicines, fidicines, citharœdi. ſup. lib. 2. *Ac muſæa mele, per chordas organici quæ Mobilibus digitis expergefacta figurāt.* DENIQVE NATVRA HAEC] lege Luctatiū Firmian. lib. 3. de falſa ſapiét. cap. 16. vbi hunc locū profert. ET HANC PRIMVS] Quocirca non immeritò illud de ſe prædicauit, quod eſt initio lib. 4. & in primo lib. non longè ab extr. *Auia Pieridum peragro loca nullius ante trita ſolo, &c.* IN PATRIAS QVI POSS. VERT.] in Latinum ſermonē. Fuit enim Lucretius, Romanus. QVÒD SI FORTE' FVISSE ANTEHAC, &c.] huc pertinent ea, quæ ſunt apud Platon. in Timæo non longè à princip. vbi ſenex ille Ægyptius ſacerdos cum Solone loquens, ait Græcos ſemper eſſe pueros, neque quicquam antiquum noſſe, propterea quòd multis non vno tempore in Græciam vel ab ignibus, vel ab aquarum diluuionibus, cladibus importatis, non potuerit à maioribus ad poſteros rerum præteritarum cognitio quaſi per manus tradita peruenire. Nōnulli autem legūt hìc: *Quòd ſi forte fuiſſe antè hæc eadem omnia credis, &c.* VAPORE] calore. COOPERVISSE] in verbo cooperuiſſe duæ vocales oo. cooleſcunt in vnam ſyllabam: vt ſup. lib. 2. *Tandem coolueriut ea quæ coniecta repente Magnarum, &c.* TENTARENTVR] pulchrè dictum tentari morbo, periculo, incommodo. ſic lib. 1. *Quæ nondum clueant vllo tentata periclo.* & 2. *nullo primordia poſſe dolore Tentari.* IBI SI TRISTIOR INCVB. CAVSA] hoc negat metuendum eſſe Ariſtot. lib. de mundo cap. 5. Quin etiam ait diluuiones aquarum, & incendia, deflagrationéſque terrarum ad ſalutem vniuerſi valere his verbis, ἥτε γῆ φυτοῖς κομῶσα παντοδαποῖς, &cet. τὴν ἀγήρω φύσιν ὁμοίως τηρεῖ, καίτοι καὶ σεισμοῖς τινασσομένη, καὶ πλημμυρεῖσι ἐπικλυζομένη πυρκαϊαῖς τε κατὰ μέρος φλογιζομένη. ταῦτα δὲ πάντα ἔοικεν αὐτῇ πρὸς ἀγαθοῦ γινόμενα, τὴν δι' αἰῶνος σωτηρίαν παρέχειν. Σειομένης τε γὰρ διεξάττουσιν αἱ τῶν πνευμάτων παρεμπτώσεις κατὰ τὰ ῥήγματα τὰς ἀναπνοὰς ἴσχουσαι, καθὼς ἄνω λέλεκται, καθαιρομένη τε ὄμβροις, ἀποκλύζεται πάντα τὰ νοσώδη: περιπνεομένη δὲ αὔραις, τά τε ὑφ' αὐτὴν, καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτὴν εἰλικρινεῖται: καὶ μὴν καὶ αἱ φλόγες μὲν τὸ παγετῶδες παίνουσιν. οἱ πάγοι δὲ τὰς φλόγας ἀνιᾶσι. καὶ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ μὲν γίνεται, τὰ δ' ἀκμάζει. τὰ δὲ φθείρεται: id eſt & terra ſtirpibus & plātis variis ornata, ac veſtita, &c. naturam ſenectutis expertem pariter retinet, cum tamen & motibus concutiatur, & ab aquis inundantibus obruatur, & incendiis non tota quidem, ſed quibuſdam ſuis partibus deflagret. Hæc autem omnia videntur ei boni gratia euenientia æternam ſalutem afferre. Nam & cum concutitur, diſiliunt, ac difflantur interiecti ſpiritus, reſpirandi viam per terræ parteis effractas reperientes, quemadmodum ſuprà dictum eſt: & cum imbribus purgatur, rebus omnibus inſalubribus & morboſis abluendo leuatur: cum autem à ventis perflatur, & quæ ſub ea ſunt, & quæ ſuprà, pura redduntur. Iam verò flammæ quidem id quod glaciei natura præditum eſt, denſant: cōglaciationes autem flammas

remittunt: & rerum singularium aliæ oriuntur, aliæ florent, aliæ intereunt. PRAETEREA QVAECVNQVE] hoc eodem argumento, atque adeò iisdem versibus suprà lib. 3. vsus est, vbi probare conatur animum esse mortalẽ. Quare quæ ad locũ illum notauimus, inde repetat lector, si quid requiret. HAVD IGITVR LETI] sic lib. 3. de anima. *Haud igitur leti præclusa est ianua menti.* SED PATET] sed ianua leti valde latè, & vastè retrorsum patefacta est. CONTEMNERE VIREIS] in duobus manuscrip. codicibus scriptum erat *contempnere*: quod eo notaui, vt intelligat lector eodem errore ductos esse eos qui *contempsi, contemptum, sumpsi sumptum*, & similia scribunt cum p. atque eos, qui *contempno, dampno, tempto*, & similia.

Denique, tantopere inter se cum maxima mundi
Pugnent membra, pio nequaquàm concita bello:
Nónne vides aliquam longi certaminis ollis
Posse dari finem? vel cum sol, & vapor omnis
Omnibus epotis humoribus exsuperarint:
Quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur:
Tantum suppeditant amnes, vltróque minantur
Omnia diluuiare ex alto gurgite ponti:
Nequicquam, quoniam verrentes æquora venti
Diminuunt, radiísque retexens ætherius sol:
Et siccare prius confidunt omnia posse,
Quàm liquor incepti poßit contingere finem.
Tantum spirantes æquo certamine bellum
Magnis de rebus inter se cernere certant,
Cum semel in terra fuerit superantior ignis:
Et semel (vt fama'st) humor regnarit in aruis.
Ignis enim superauit, & ambens multa perußit,
Auia cum Phaëthonta rapax vis solis equorum
Aethere raptauit toto, terrásque per omneis.
At pater omnipotens ira tum percitus acri
Magnanimum Phaëthonta repenti fulminis ictu
Deturbauit equis in terram: sólque cadenti
Obuius æternam succepit lampada mundi:
Disiectósque redegit equos, iunxítque trementeis:
Inde suum per iter recreauit cuncta gubernans,

Scilicet vt veteres Graiûm cecinere poëtæ:
Quod procul à vera'st animi ratione repulsum.
Ignis enim superare potest, vbi materiaï
Ex infinito sunt corpora plura coorta:
Inde cadunt vires aliqua ratione reuictæ:
Aut pereunt res exustæ torrentibus auris.
Humor item quondam cœpit superare coortus,
Vt fama'st hominum, multas quando obruit vrbeis.
Inde vbi vis aliqua ratione auersa recessit,
Ex infinito fuerat quæcunque coorta:
Constitĕrunt imbres, & flumina vim minuerunt.

PIO NEQVAQVAM] impio bello concitata, quale est bellum ciuile & intestinum. EXSVPERARINT] superiores fuerint. TANTVM SVPPEDITANT] vel accipe ἐνεργητικῶς tantum humoris suppeditant, vel absolutè vsque adeò suppetunt, ἀρκοῦσι. DILVVIARE] diluuie obruere. SPIRANTES] πνέοντες. CERNERE] decernere, & controuersiam diiudicare, & finire. sic Pacuuius. *Et æquum, & rectum est, quod postulas, iurati cernant.* sic dicimus *vitam cernere.* Ennius. *Ferro, non auro vitam cernamus vtrique.* Idem. *Ter sub armis malim vitā cernere, quàm semel modò parĕre.* SVPERANTIOR] ἐκρατέστερος, κρείττων, potentior, validior. AMBENS] particip. à verbo ámbedo. AVIA CVM PHAETONTA] nota est fabula Phaëthōtis, & eam persequitur Ouid. Metamorph. lib. secundo, initio. Plato in Timæo quid hæc fabula significet, docet, vt mox dicemus. AT PATER OMNIPOTENS] Ouid. lib. 2. Metam. *At pater omnipotens superos testatus & ipsum, Qui dederat currus, &c.* Virgil. lib. 6. Æn. *At pater omnipotens densa inter nubila telum, &cet.* DETVRBAVIT EQVIS IN TERRAM] sed excepit eum Eridanus, *fumantiáque abluit ora,* (inquit Ouidius.) Aristot. autē, περὶ θαυμας. ἀκουσμ. scribit Electridas insulas in latebris, & recessu Adriæ, ab Eridano fluuio quondam fuisse exaggeratas: & etiam nunc videre licere paludem ei fluuio propinquam, cuius aqua calida est, ex quáque odor exspiratur teterrimus: huius autem loci incolas dicere Phaëthontē fulmine percussum in hanc paludem decidisse. QVOD PROCVL A VERA EST ANIMI, &c.] Idem & Platoni videtur in Timæo, cuius hæc verba sunt. τὸ γὰρ οὖν καὶ παρ' ἡμῖν λεγόμενον, ὥς ποτε Φαέθων ἡλίου παῖς τὸ τοῦ πατρὸς ἅρμα ζεύξας διὰ τὸ μὴ δυνατὸς εἶναι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ὁδὸν ἐλαύνειν, τά τ' ἐπὶ γῆς ξυνέκαυσε, καὶ αὐτὸς κεραυνωθεὶς διεφθάρη, τοῦτο μὲν μύθου σχῆμα ἔχον λέγεται: τὸ δ' ἀληθές ἐστι τῶν περὶ γῆν, καὶ κατ' οὐρανὸν ἰόντων παράλλαξις, καὶ διὰ μακρῶν χρόνων γινομένη τῶν ἐπὶ γῆς πυρὶ πολλῷ φθορά. id est, Nam quod etiā apud nos dicitur, Phaëthontē olim solis filium patris curru iuncto, propterea quòd non potuerit patria via aurigari, & ea quæ sunt in terra exussisse, & ipsum fulmine percussum periisse: hoc quidē

dicitur per fabulæ figuram: re vera autem significatur & eorum, quæ sunt in terra, eorúmque, quæ in cælo & cum cælo mouentur, immutatio, tùm is qui fit longo interuallo interposito rerum, quę in terra sunt multis ignibus grassantibus, interitus. Aristoteles item Phaëthontis fabulam refert ad incendia, & flammas ex cælo profectas, quæ parteis mundi ad orientem spectanteis exusserunt. sic enim ille lib. 4. de mundo in extremo. *πυρκαϊαί τε, καὶ φλόγες αἱ μὲν ἐξ οὐρανοῦ γινόμεναι πρότερον, ὥσπερ φασὶν ἐπὶ Φαέθοντος, τὰ πρὸς Ἕω μέρη κατέφλεξαν.* ALIQVA RATIONE REVICTAE] id est aliqua ratione vicissim victę. VT FAMA EST HOMINVM] sic est distinguẽdum: quod loquendi genus agnoscent Latinè docti. M. Tull. pro Cluentio. *non timuisse si minus vim deorum, hominúmque famam, &c.* Idem pro Sylla. *At si tibi nos peregrini videmur, quorum iam & nomen, & honos inueterauit & huic vrbi, & hominum famæ, ac sermonibus, &c.* Idem de Arusp. resp. *mitto illam veterem ab ipsis diis immortalib. vt hominum fama est, Hetruriæ datã disciplinam.* MVLTAS QVANDO OBRVIT VRB.] cum reperissem scriptũ in cod. Vatic. *multas quando obruit ũdis*, reposui *vrbeis*. nam sæpe obseruaui in libris veteribus lineam paruam suprà duci pro *r.* vt *coōta* pro *coorta*, *tūba* pro turba, *ōdine* pro ordine. Præterea sine vlla varietate sic habet liber Florentiæ impressus. CONSTITERVNT] repressi, & cohibiti sũt: vel se cohibuerũt.

Sed quibus ille modis coniectus materiaï
Fundarit cælum, ac terram, pontique profunda,
Solis, lunaï cursus, ex ordine ponam.
Nam certè neque consilio primordia rerum
Ordine se quæque, atque sagaci mente locarunt:
Nec quos quæque darent motus pepigere profectò:
Sed quia multa modis multis primordia rerum
Ex infinito iam tempore percita plagis,
Ponderibúsque suis consuerunt concita ferri,
Omni'modisq; coïre, atque omnia pertentare,
Quæcunque inter se possent congressa creare,
Propterea fit, vti magnum volgata per æuum
Omnigenos cætus, & motus experiundo,
Tandem conueniant, quæ vbi conuenere, repente
Magnarum rerum fiant exordia sæpe,
Terraï, maris, & cæli, generísque animantum.
Hìc neque tum solis rota cerni lumine largo
Altiuolans poterat, nec magni sidera mundi,

Nec mare, nec cælum, nec denique terra, neque aër,
Nec similis nostris rebus res vlla videri.
Sed noua tempestas quædam, moléſque coorta.
Diffugere inde loci partes cœpere, paréſque
Cum paribus iungi res, & diſcludere mundum,
Membráque diuidere, & magnas diſponere parteis
Omnigenis è principiis: diſcordia quorum,
Interualla, vias, connexus, pondera, plagas,
Concurſus, motus turbabat, prœlia miſcens,
Propter diſsimileis formas, variáſque figuras,
Quòd non omnia ſic poterant coniuncta manere,
Nec motus inter ſeſe dare conuenienteis:
Hoc eſt à terris altum ſecernere cælum,
Et ſeorſum mare vti ſecreto humore pateret,
Seorſus item puri, ſecretíque ætheris ignes.

SED QVIBVS ILLE MODIS] Nunc aggreditur ad explicandum, quo pacto ex corporibus primis, quæ neque conſilio, neque certo fœdere inito mouentur, factus ſit mundus. CONIECTVS] congreſſus, aceruus, coïtus, ſeu cœtus primorum corporum. quidam legunt *conlectus*: alij *congeſtus*. ego nihil muto. PONTI'QVE PROFVNDA] ſic dictũ ponti profunda, vt vera viaï, vltima naturaï, &c. SOLIS, LVNAI] ſecutus ſum codic. Tethian. & Faërn. in quibus ita ſine vlla litura legitur: in codice Vatic. autem. *Solis, lunæ curſus*, vt facile appareat copulationem *que*, eſſe poſterius adiectam. NAM CERTÈ NEQVE CONSILIO] hic verſus cũ duobus deinceps ſequentib. iã ſuprà poſiti ſunt lib. I. QVAE VBI CONVENERE] cum in omnibus libris manuſcr. ſcriptum reperiſſem: *quæ conuenere*, non, vt eſt in quibuſdam vulgatis, *ea quæ conuenta*, ſic repoſui, *quæ vbi conuenêre*: id eſt ea principia, quæ cum conuenerunt, & congreſſa ſunt, &c. Licet tamen hunc locum emendare ex illo, qui eſt huic ſimillimus, & planè geminus lib. 2. *Tandem cooluerint ea quæ coniecta*, (vel vt alij legi volunt) *conlecta repente*, &c. licet etiam legere, *ea quæ coniuncta*, vt infrà. *poterant coniuncta manere.* ALTIVOLANS] ſic legendum, & ita habent duo lib. manuſcr. & aliquot impreſſi. ita denique legit Macrob. lib. 6. Saturn. INDE LOCI] id eſt ab illo loco, ſeu potius ab illo tẽpore. ſic Ennius apud Feſtum *Inde loci lituus ſonitus effudit acutos*. & iterum Lucret. infrà eod. lib. *inde loci mortalia ſæcla creauit, &c.* DISCLVDERE] Virgil. in Sileno. *Tum durare ſolum, & diſcludere Nerea ponto Cœperit*. Nam Macrobius lib. 6. Saturn. cap. 4. hæc Lucretiana cum illis Virgilianis comparat. *diſcludere*: id eſt diſcernere,

distinguere, disparare. HOC EST A' TERRIS] non poterant principia (inquit) inter se dare motus cõuenienteis, hoc est non poterant à terris cęlum separare, &c.

Quippe etenim primùm terraï corpora quæque,
Propterea, quòd erant grauia, & perplexa coibant,
In medióque imas capiebant omnia sedeis.
Quæ quanto magis inter se perplexa coibant,
Tam magis expressere ea, quæ mare, sidera, solem,
Lunámque efficerent, & magni mœnia mundi.
Omnia enim magis hæc è læuibus, atque rotundis
Seminibus, multóque minoribu' sunt elementis,
Quàm tellus. ideò per rara foramina terræ
Partibus erumpens primus se sustulit æther
Signifer, & multos secum leuis abstulit igneis,
Non alia longè ratione, ac sæpe videmus,
Aurea cùm primùm gemmanteis rore per herbas
Matutina rubent radiati lumina solis:
Exhalántque lacus nebulam, fluuiiq́ perennes:
Ipsa quoque interdum tellus fumare videtur:
Omnia quæ sursum cum conciliantur in alto:
Corpore concreto subtexunt nubila cælum.
Sic igitur tum se leuis, ac diffusilis æther
Corpore concreto circundatus vndique sepsit:
Et latè diffusus in omneis vndique parteis,
Omnia sic auido complexu cetera sepsit.

PERPLEXA] implicata, & cõnexa. IN MEDIOQVE IMAS, CAP.] id est subsidebant in medio, qui locus est infimus. EXPRESSERE] ἐξ-θλίψιν. per expressionem, seu exprimendo emisere. OMNIA ENIM MAGIS HAEC] nẽpe mare, sidera, sol, luna: vel aër, sidera, sol, luna. Nam sic quidam legunt suprà: *expressere ea, quæ aëra, sidera, solem, & cet.* AETHER SIGNIFER] sic habent omnes libri & manuscripti, & typis excusi. nonnulli tamen legunt *Ignifer.* & ita infrà paucis pòst versibus. *inde æther ignifer ipse.* sed lib. 6. perspicue, & sine controuersia signiferum dicit æthera. *Vrget enim quoque signiferi super ætheris æstus.* Aristoteles quidem lib. de mundo, & lib. 1. de cælo negat æthera esse igneum, idémque ait dictum esse ἀπὸ

τοῦ ἀεὶ θεῖν, non ἀπὸ τοῦ αἴθεσθαι: id eſt ab eo, quod ſemper currat, & moueatur, non ab ardendo. GEMMANTEIS] ſic ſuprà lib. 2. *Inuitant herbæ gemmantes rore recenti.* CONCILIANTVR] cõgregantur. SIC IGITVR TVM SE] ſic legendum. *tum* autem: id eſt cum mundus naſci cœpit. AVIDO] vaſto, & ingenti, vt ſup. *Inde auidam partem montes, ſiluæq; ferarum, &c.*

Hunc exordia ſunt ſolis, lunæque ſecuta:
Inter vtroſque globi quorum vertuntur in auris:
Quæ neque terra ſibi aſciuit, nec maximus æther:
Quòd neque tam fuerint grauia, vt depreſſa ſederent:
Nec leuia, vt poſſent per ſummas labier oras.
Et tamen inter vtroſque ita ſunt, vt corpora bina
Verſent, & partes vt mundi totius extent.
Quod genus in nobis quædam licet in ſtatione
Membra manere, tamen cum ſint ea, quæ moueantur.
His igitur rebus retractis, terra repentè,
Maxima quà nunc ſe ponti plaga cærula tendit,
Succidit, & ſalſo ſuffòdit gurgite foſſas.
Inq; dies quanto circum magis ætheris æſtus,
Et radij ſolis cogebant vndique terram
Verberibus crebris extrema ad limina apertam,
In medio vt propulſa ſuo condenſa coïret,
Tam magis expreſſus ſalſus de corpore ſudor
Augebat mare manando, campóſque natanteis:
Et tanto magis illa foras elapſa volabant
Corpora multa vaporis, & aëris, altáque cæli
Denſebant procul à terris fulgentia templa.
Sidebant campi, creſcebant montibus altis
Aſcenſus: neque enim poterant ſubſidere ſaxa,
Nec pariter tantundem omnes ſuccumbere partes.
Sic igitur terræ concreto corpore pondus
Conſtitit, atque omnis mundi quaſi limus in imum
Confluxit grauis, & ſubſedit funditus, vt fæx.
Inde mare, inde aër, inde æther ignifer ipſe,

Corporibus liquidis sunt omnia pura relicta,
Et leuiora aliis alia, & liquidißimus æther,
Atque leuißimus aërias super influit auras,
Nec liquidum corpus turbantibus aëris auris
Commiscet: sinit hæc violentis omnia verti
Turbinibus: sinit incertis turbare procellis:
Ipse suos igneis certo fert impete labens.
Nam modicè fluere, atque vno posse æthera nisu,
Significat tantum mare, certo quod fluit æstu,
Vnum labendi conseruans vsque tenorem.

HVNC] nempe æthera, exordia solis & lunæ sunt subsecuta, id est post æthera, creari cœpti sunt sol, & luna. exordia autem pro primordiis videtur vsurpasse. INTER VTROSQVE, &c.] hic versus delendus, vt spurius, miniméque Lucretianus. QVAE] solis & lunæ exordia: id est primordia, ex quibus sol & luna creati sunt. QVÒD NEQVE TAM FVERINT] aliquot libri manuscripti habent, *fuêrunt*. quæ scriptura non est reiicienda. PER SVMM. LAB. ORAS] sic habent libri manuscripti. quidam tamen legi volunt, *auras*. ego nihil mutandum censeo, & summas oras interpretor extremitates mundi, quas æther occupauit. ET TAMEN INTER VTROSQVE] æthera, & terram. mendosè enim legitur vulgò, *inter vtrasque*. VT CORPORA BINA] sic legendum non, *corpora viua*. nam si hanc vulgatam scripturam probaremus, sequeretur solem & lunam esse animatos: quos paullo antè negauit vitali motu, sensúque esse præditos. Itaque secum ipse pugnaret. Legendum igitur hoc loco necessariò vel reclamantibus omnibus codicibus, *corpora bina*. Ac ne quis miretur hoc mendum in omneis libros etiam veteres irrepsisse, redeat in memoriã eorum, quæ aliàs dixi, solitos esse librarios illos scriptores scribere interdum u pro b, & contrà. vt suprà in versu illo *Vitai causa valido consueta bidenti Ingemere*, libri manuscripti habent, *consueta videnti*: & sexcenta similia reperiuntur. Ita cum à librario scriptore scriptum esset *vina* pro *bina*: semidoctus aliquis ex voce *vina* fecit *viua*: atque ex vno errato, duo fecit, vt solent facile propagari, & multiplicari mala. QVOD GENVS] cuius generis, qualia. CVM SINT EA, QVAE MOVEANTVR] sic habent quattuor lib. manu scripti, in quibus est Memmianus. PONTI PLAGA CAERVLA] mare. Virg. maria *cærula* appellauit simpliciter. Æneid. 3. *Annixi torquent spumas, & cærula verrunt*. qui versus iteratur lib. 4. sic & M. Tull. lib. 5. de finib. *Nam nemo est vnquam hæc transuectus cærula cursu, &c.* Lucretius autem lib. 1. in extr. *cæli cærula* dixit. *Et cæli flammam per cæli cærula pasci*. & infr. hoc lib. 5. *magni per cærula mundi*. & lib. 6. *Principiò tonitru quatiuntur cærula cæli*. & eod. lib. *cærula* simpliciter, pro cęlis, seu cælo, *Et quasi densendo subtexit cærula nimbis*. ET SAL-

SO SVFFODIT] cod. Memm. *& salso soffudit.* ex qua scriptura quidam suspicantur legendum *suffudit*: à quibus dissentio. COGEBANT] compellebant. EXTREMA AD LIMINA APERTAM] huius loci restitutio, vt & aliquot aliorum Adr. Turnebo debetur: qui cum videret vnà mecum ita legi in omnibus libris tùm excusis, tùm manu scriptis, *Verberibus crebris extrema ad limina partem*: ἀνυστοχώτατα sic, vt excudendum curaui, emendandũ coniecit. *Verberib, creb. extr. ad limina apertam.* quam scripturam sic explico. Et radij solis cogebant terram apertam, id est nudam, nondum arboribus consitam, nondum frugibus, herbísque vestitam, cogebant, inquam, verberibus crebris ad extremas oras, vt propulsa in medio suo coiret. CAMPÓSQVE NATANTEIS] id est æquora maris, & mare ipsum. sic lib. 6. *quid vndas Arguit, & liquidam molem, campósque natanteis?* SIDEBANT] subsidebant. DENSEBANT] id est densabãt, vt sæpe aliàs. SVBSIDERE] id est ita sidere, vt planitiem efficerent. INDE AETHER IGNIFER] sic habent omnes libri & manuscr. & typis excusi. adiuuat autem hãc scripturam Epicuri & Lucretij sententia, qui volunt æthera esse igneum, & ex ignibus liquidissimis constare: quod item putabat Zeno, & Anaxagoras: quanquam negat, & refellit Aristoteles. Volebãt iidem illi, (Anaxagoram, Zenonem, & Epicurum dico) stellas igneis esse. quod item negat Aristot. vt suprà diximus. Ex Stoicorum sententia sunt illa M. Tullij lib. 2. de nat. Deor. *hunc aëra rursus amplectitur immensus æther: qui constat ex altissimis ignibus, &c.* sequitur deinceps, *Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum existunt, quorum est princeps sol omnia clarissima luce collustrans, &c.* sic Virg. lib. 2. Æneid. *Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas: Vos æterni ignes, & non violabile vestrum Testor numen, ait.* SVOS IGNEIS] sua astra: ex quibus, cum sint ignes, dicitur *ignifer*: & rursum quia sunt signa quædam, *signifer.* IMPETE] impetu. sup. lib. 2. *Transmittunt valido quatientes impete campos.* & lib. 4. *Despectum præbet sub terras impete tanto.* & item alibi sæpe. NAM MODICE] id est moderatè. ATQVE VNO P. AETH. NISV] atque vno, & eodem impetu, seu tenore. SIGNIF. TANTVM MARE] ordo est: tantum & tam latum mare, quod certo æstu fluit, & refluit, & quod vnum, & eundem fluendi tenorem retinet, significat, & arguit æthera vno & eodem modo circumagi. omnibus libris reclamantibus excudendum curaui. *Significat tantum mare, &c.* cum habeant *ponto mare.* quæ scriptura quid sibi velit, nescio, nisi dicamus intelligendum Pontum, aut Hellespontum. quod si placeat, legendum esset *Ponti mare.*

Motibus astrorum nunc quæ sit causa canamus.
Principiò magnus cæli si vertitur orbis:
Ex vtraque polum parti premere aëra nobis
Dicendum'st: extráque tenere, & claudere vtrinque:
Inde alium suprà fluere, atque intendere eodem,
Quò voluenda micant æterni sidera mundi:

Ast alium subter, contrà qui subuehat orbem:
Vt fluuios versare rotas, atque haustra videmus.
Est etiam quoque, vti posit cælum omne manere
In statione, tamen en cum lucida signa ferantur:
Siue quòd inclusi rapidi sunt ætheris æstus:
Quærentésque viam circumuersantur: & ignes
Paßim per cæli voluunt se immania templa:
Siue aliunde fluens alicunde extrinsecus aër
Versat agens igneis: siue ipsi serpere possunt,
Quò cuiusque cibus vocat, atque inuitat eunteis,
Flammea per cælum pascenteis corpora paßim.
Nam quid in hoc mundo sit eorum, ponere certum,
Difficile'st: sed quid poßit, fiátque per omne
In variis mundis varia ratione creatis,
Id doceo: plureisq́ sequor disponere causas
Motibus astrorum: quæ poßint esse per omne.
E quibus vna tamen sit & hæc quoque causa necesse'st:
Quæ vigeat motu in signis: sed quæ sit earum
Præcipere, haud quaquam'st pedetentim progredientis.

MOTIBVS ASTRORVM] Nunc de motibus astrorum differere meditatur, atque incipit. SI VERTITVR] vt certe vertitur. Sed Epicurus de cælo, & de iis quæ ad cæli motum, & naturam pertinent, & de iis quæ μετέωρα Græci appellant, disputat Academicorum more, nihílque certo affirmat, neque vnam harum rerum causam affert, sed plureis. EX VTRAQVE POLVM PARTI] id est ex vtraque parte. vtrunque enim dicebant veteres parte & parti, voce & voci, contage & contagi, & similia, in sexto & septimo casu. EXTRAQVE TENERE] cum in libris quattuor manuscriptis reperissem scriptum *ex vtráque*, in Memmiano autem planè *extráque*, & in vulgatis Florentinis, non sum veritus hanc scripturam sequi. Adde quòd sententia postulare videtur, ut vel ita legamus, vt ego excudẽdum curaui, parua immutatione facta ab antiqua scriptura, vel hoc modo. *Dicendum est, & vtrinque, &c.* Hæc enim totius huius loci sententia videtur esse. Si cælum vertitur (quod quidem credibilius est) dicendum est nobis, aëra ex vtraque parte, id est à dextra & læua premere, atque vrgere polum, & ab vtraque parte extrinsecus tenere, & includere: aliũ præterea esse aëra qui supra cælum, & supra verticem nostrum extrinsecus labatur, eodémq; intendat, quò vnà cum cælo sidera feruntur: alium postremò esse sub cælo

& ſub pedibus noſtris, qui cælum extrinſecus ſubuehat, & ſuſtollat, quemadmodum videmus à fluuiis rotas, & hauſtra ſubleuari, & circumuerſari. Sunt autem hauſtra rotarum cadi ab hauriẽdo nominati, vt docet Nonius. VT FLVVIOS VERS. R. ATQVE H.] profert hunc verſum Nonius in voce *hauſtrum*. EST ETIAM QVOQVE] fieri etiam poteſt (inquit) vt cælum ſtet, ſidera autem moueantur, ſiue quòd ætheris ignes incluſi dũ exitum quærunt, circumuerſantur, & paſſim ſe per cælum circumagunt, & circumuoluunt, ſiue quòd aër extrinſecus fluens igneis ætheris impellit, ac verſat, ſiue quòd iidem ignes eò ferũtur, quò quenque cibus inuitat. qua de re plura dicemus inf. ad illum locum: *Brumaleis vſque ad flexus &c.* Fuerunt autem & alij philoſophi, qui cælum ſtare, & quieſcere: terram moueri, & verſari dixerunt, quod videtur etiam Plato probare in Timæo, ſed obſcurius, vt ait M. Tullius. IMMANIA TEMPLA] ſic habent aliquot libri manuſcripti. immania autem id eſt ingentia, & immenſa. templum Varro lib. 6. de ling. Latina, docet tribus modis dici à natura, vt *templa cæli*: in Hecuba. *O magna templa cæli commixta ſtellis ſplendidis.* ab auſpicio, in terra: vt in Periboea *Scrupea ſaxa Bacchi templa prope aggreditur.* à ſimilitudine, ſub terra: vt in Andromacha: *Acheruſia templa alta Orci ſaluete infera.* Idem ibidẽ paullo antè profert hunc verſum neſcio cuius, niſi fortè ſit Ennij, *Vnus erit quẽ tu tolles in cærula celi Templa.* QVÒ CVIVSQVE CIBVS VOCAT] negat Ariſtot. ſtellas, & ſidera humoribus paſci. NAM QVID IN HOC] Ita loqui ſolebat Epicurus, cum ageret de rebus incertis, & obſcuris, & à natura inuolutis, οὐδὲν γὰρ τῶν φαινομένων τούτοις ἀντιμαρτυρεῖ. id eſt nihil eorum, quæ ſunt in promtu poſita, contra hæc teſtimonium dicit. & ταῦτα οὐ μάχεται τοῖς φαινομένοις: id eſt, hæc non pugnant cum iis, quę ſunt in promtu poſita: & οἱ τὸ ἓν λαμβάνοντες τοῖς τε φαινομένοις μάχονται, καὶ τοῦ εἰ δυνατὸν ἀνθρώπῳ, θεωρῆσαι διαπεπτώκασιν: id eſt, qui vnum principium rerum omniũ ſumunt, & iis quæ ſunt in promtu repugnant, & facultate cognoſcendi ſit'ne in hominis poteſtate poſitum, exciderunt. OMNE] τὸ πᾶν. ſic Plato Tim. τὸ γὰρ δὴ πᾶν τόδε τὸ μὲν αὐτὸς ὁ θεὸς πορευόμενον ξυμποδηγεῖ, καὶ συγκυκλεῖ, &c. id eſt, hoc igitur omne deus ipſe dirigit, & verſat, &c. IN VARIIS MVNDIS] ſuprà enim docuit innumerabileis eſſe mũdos. QVAE VIGEAT MOTV IN SIGNIS] ſic repoſui, cum reperiſſem in omnibus fere libris ita ſcriptum, Quæ vigeat *motum ſignis*. ſententia autem, quæ ex hac ſcriptura elicitur, hæc eſt: Lucretium plures afferre cauſas motionis aſtrorum, ex quibus hæc etiam vna ſit, quæ valeat ad mouenda ſigna: ſed quæ ſit earum, &c. HAVD QV. EST PED. PROGREDIEN.] ſic infr. eod. lib. in extr. *ſimul experientia mentis Paullatim docuit pedetentim progredientis.*

Terráque vt in media mundi regione quieſcat,
Euaneſcere paullatim, & decreſcere pondus
Conuenit: atque aliam naturam ſubter habere
Ex ineunte æuo coniunctam, atque vniter aptam

Partibus aëriis mundi: quibus insita viuit.
Propterea non est oneri: neque deprimit auras:
Vt sua cuique homini nullo sunt pondere membra:
Nec caput est oneri collo, nec denique totum
Corporis in pedibus pondus sentimus inesse.
At quæcunque foris veniunt, impostáque nobis
Pondera sunt, lædunt permulto sæpe minora:
Vsqueadeò magni refert, cui quæ adiaceat res.
Sic igitur tellus non est aliena repente
Allata: atque auris aliunde obiecta alienis:
Sed pariter prima concepta ab origine mundi,
Certáque pars eius, quasi nobis membra videntur.
Præterea grandi tonitru concussa repente
Terra, suprà quæ se sunt, concutit omnia motu:
Quod facere haud vlla posset ratione, nisi esset
Partibus aëriis mundi, cælóque reuincta.
Nam communibus inter se radicibus hærent
Ex ineunte æuo coniuncta, atque vniter apta.
Nónne vides etiam, quàm magno pondere nobis
Sustineat corpus tenuissima vis animai,
Propterea quia tam coniuncta, atque vniter apta'st?
Denique iam saltu pernici tollere corpus
Quis potis est, nisi vis animæ, quæ membra gubernat?
Iámne vides quantum tenuis natura valere
Possit, vbi est coniuncta graui cum corpore, vt aër
Coniunctus terris, & nobis est animi vis?

TERRA'QVE VT IN MEDIO] Nunc qui fiat, vt terra in medio quiescat, docet. Epicurus τὴν γῆν τῷ ἀέρι ἐποχεῖσθαι ὡς συγγενῆ, id est terram in aëre vehi, vt cognatam dicebat. Aristoteles ideò terram in medio loco consistere docet, quia grauia omnia medium locum petunt, terra autem elementorum grauissima est. Plato in Phædone ἰσοῤῥοπίαν ipsius terræ, id est, ponderis & momenti æquabilitatem vult esse huius rei causam. sic Ouid. princip. lib. I. metam. *Nec circumfuso pendebat in aëre tellus Ponderibus librata suis.* QVIBVS INSITA VIVIT] non dicit terram viuere, vt quæ sit omnium

omnium elementorum maxime bruta, sed viuere hoc loco accipiendum est pro eo quod est, statum suum conseruare. sic lib. I. *& viuant labentes aetheris ignes*. quanquam longe maiore ratione dicuntur ignes, quàm terra, viuere, vt aliàs notauimus. VSQVE ADEÒ MAGNI] sic restitui coniectura ductus, cum ita scriptum reperissem in duobus libris manuscriptis. *quid quaa adaqueat res*. quæ restitutio facilis & procliuis est. *adaqueat* enim scriptum fuit pro *adiaceat*: *quid* pro *quoi*, seu *cui*. SIC IGITVR TELLVS, &c.] vult terrã aëri non esse oneri, propterea quia vnà cum aëre nata est, & quia ei iungitur, vt neque à se alieno, neque ipsa ab illo aliena, sed suis partibus, quibus eum contingit, ad eius parteis accommodatis. OBIECTA] quidã legunt *adiecta*: quod tametsi non improbem, nihil tamen muto. NÓNNE VIDES] sic sup. lib. 4. *ergo animus cum sese ita commouet, vt velit ire, &c.*

Nec nimio solis maior rota, nec minor ardor
Esse potest, nostris quàm sensibus esse videtur.
Nam quibus è spatiis cunque ignes lumina possunt
Adiicere, & calidum membris adflare vaporem,
Illa ipsa interualla nihil de corpore limant
Flammarum, nihil ad speciem'st contractior ignis.
Proinde calor quoniam solis, luménque profusum
Perueniunt nostros ad sensus, & loca tingunt:
Forma quoque hinc solis debet sublime videri,
Nil adeò vt possis plus, aut minus addere verè.
Lunáque siue notho fertur loca lumine lustrans,
Siue suam proprio iactat de corpore lucem,
Quicquid id est, nihilo fertur maiore figura,
Quàm, nostris oculis quam cernimus esse videtur.
Nam prius omnia quæ longè remmota tuemur
Aëra per multum, specie confusa videntur,
Quàm minimum filum. quapropter luna necesse'st,
Quandoquidem claram speciem, certámque figuram
Præbet, vt est oris extremis cunque notata,
Quanta hæc cunque fuat, tanta hinc videatur in alto.
Postremò quoscunque vides hinc ætheris igneis,
(Quandoquidem, quoscũque in terris cernimus igneis,
Dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum,

Perparuum quiddam interdum mutare videtur
Alterutram in partem filum, cum longius absint,)
Scire licet, perquàm pauxillo posse minores
Esse, vel exigua maiores parte, breuíque.

NEC NIMIO SOLIS] Hæc etiam erat cum primis stolida, atque insulsa Epicuri opinio, solem, lunam, stellas ea magnitudine esse, qua nobis videtur. Qua de re sic M. Tullius Acad. lib. 2. *Quid potest esse sole maius? quem mathematici amplius duodeuiginti partibus confirmant maiorem esse, quàm terram: quàtulus nobis videtur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quàm videatur, sed non multo. ne maiorem quidem multo putat esse: vel tantum, quantus videatur, vt oculi, aut nihil, aut non multùm mentiantur.* Idem de finib. lib. 1. *Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriáque perfecto. huic bipedalis fortasse. tantum enim censet, quantus videtur, vel paullo aut maiorem, aut minorem.* sic Laërt. τὸ δὲ μέγεθος ἡλίου τε, καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων κατὰ μὲν τὸ πρὸς ἡμᾶς, τηλικοῦτον ἐστὶν, ἡλίκον φαίνεται. εἰ γὰρ τὸ μέγεθος διὰ διάστημα ἀποβεβλήκει, πολλῷ ἂν μᾶλλον τὴν χρόαν, &c. κατὰ δὲ τὸ καθ' αὑτὸν, ἤτοι μεῖζον τοῦ ὁρωμένου, ἢ ἔλαττον μικρῷ, ἢ τηλικοῦτόν ἐστιν. οὕτω γὰρ καὶ τὰ παρ' ἡμῖν πυρὰ ἐξ ἀποστήματος θεωρούμενα, κατὰ τὴν αἴσθησιν θεωρεῖται: id est, solis autem, & reliquorum astrorũ magnitudo, quod ad nos attinet, tanta est, quanta videtur. Si enim suam iustam magnitudinẽ propter interuallum amitteret, multo magis colorem, &c. quod ad ipsum verò attinet, aut maior est sol, quàm videtur, aut paullo minor, aut tantus, est, quantus videtur. Sic enim & quæ apud nos sunt ignea, si ex interuallo cernantur, prout est sensus, cernuntur. Sed valde pingue est (inquit Aristoteles primo meteor.) vnumquidque eorum quæ mouentur in cælo, existimare paruum esse, quia nobis hinc cernentibus paruum videtur. Idem lib. de insomnis, ait in hoc falli sensus. NAM QVIBVS È SPAT.] id est, nam quibuscunque è spatiis ignes ad aliquem locum lumen iacere, & calorem afflare possunt, ea ipsa spatia, seu interualla nihil de ipso ignium corpore, seu magnitudine detrahunt, neque deminuunt: neque ignes illi ad speciem sunt vlla re minores. hæc totius huius loci sententia est, vsque ad versum, *Proinde calor, &c. adiicere* autem restituimus, cum vulgò legatur *adlicere* plane mendosè. *adiicere* enim lumen, & calorem translatè dictum, vt iacere & mittere telum. vnde Lucretius radios, & lumina solis, *tela diei* non semel appellat. sic sup. lib. 1. *Aestifer ignis vti lumen iacit, atque vaporem. adiicere telum* autem est ita telum iacere, vt ad locum quem petis, perueniat. Cæsar lib. 3. *neque propter altitudinem facile telum adiiciebatur.* ex quo *adiectus*. Lucret. lib. 1. *quæ mittere corpora posit Sensibus, & nostros adiectu tangere tactus.* ad quem locum lege, quæ sunt à nobis annotata. ordo autem verborum hic est, quibuscunque è spatiis ignes possunt adiicere membris lumina: & afflare vaporem, id est calorem, illa ipsa interualla nihil de ignium corpore detrahũt. ILLA IPSA INTERVALLA NIHIL DE CORP. LIMANT] hunc locum partim coiectura, partim ex auctoritate veterum codicum re-

ſtitui.ſententia eſt plana. *limant* autem de corpore, id eſt delimant de corpore, quod valet detrahunt, ac deterunt, ſeu deminuunt. quòd ſi quis legi malet *limant*, non pugnabo. *libant* autem nullo modo probo. delibrare autẽ ductum à libro, qui corticẽ ſignificat, eſt corticem detrahere, & ita deterere, & minuere, καλέπτειν. λέπειν. Nonius. *delibratum*, id eſt decorticatum. quòd CONTRACTIOR] minor. ET LOCA TINGVNT] refer hoc ad lumen, quo loca tinguntur, quanuis dixerit numero multitudinis, & loca tingunt. calor enim peruenit ad noſtros ſenſus, id eſt ad tactum: lumen ſuo fulgore loca tingit. ſic lib. 6. *Hoc etiã pacto volucri loca lumine tingunt.* DEBET SVBLIME VIDERI] cum magna eſſet hoc loco ſcripturæ varietas, aliíque codices haberent *debet illíncque videre*. alij *luménque videri*. alij *lunáque videri*. alij *illúmque*, alij *ilúmque videri*. ego *ſublime* repoſui: quæ ſcriptura ſine dubio recta eſt. hæc enim ſentẽtia Lucretij eſt: quoniam calor ſolis ad ſenſum noſtrum peruenit, luménque ſuo cãdore loca complet, atque illuſtrat, ſequitur ex his formam etiam ſolis non imminutam in cælo ex terra à nobis videri. *ſublime* autem, id eſt in alto, ſeu in ſublimi: neque eſt quòd quiſquam de vltima ſyllaba dubitet. corripitur enim cùm apud hunc, tùm apud Virgil. Lucret. lib. 2. *Nocturnáſque faceis cæli ſublime volanteis*. Virgil. Georgic. 3. *Iámque humiles, iámque elati ſublime videntur Aëra per vacuum ferri.*
ADDERE VERE] duo libri manuſcripti habent, *addere veris*. LVNÁQVE SIVE NOTHO L.] notho lumine, id eſt, luce non ſua, ſed aliena: quæ eſt opinio probabilior, & ab omnibus ferè recepta. Et Feſtus in voce *mulus*, duas cauſas afferens quamobrem mulus vehiculo lunæ adhibeatur, hanc ponit ſecundam, quòd muli non ex ſuo genere, ſed ex equis oriãtur. Catull. carm. ſæcul. *Tu potens Triuia, & notho es Dicta lumine luna.* Virgil. lib. 1. Georg. *Nec fratris radiis obnoxia ſurgere luna.* M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. *Luna autem quæ eſt, vt oſtendunt mathematici, maior, quàm dimidia pars terræ, iiſdem ſpatiis vagatur, quibus ſol: ſed tùm congrediens cum ſole, tum degrediens, & eam lucem, quàm à ſole accipit, mittit in terras, & varias ipſa mutationes lucis habet.* QVAM CERNIMVS] ſcripturam vulgatam ſeruaui, quæ etiam in nonnullis veteribus libris reperitur: cuius hæc ratio, ac ſententia eſt: luna (inquit) nihilo maiore figura fertur, aut mouetur, quàm eſſe videtur ea figura, quam oculis noſtris cernimus. quidam docti legi volunt, *cum cernimus*. in nonnullis libris legitur, *qua cernimus*: quæ lectio ferri non poteſt. NAM PRIVS OMNIA, QVAE LONGÈ REMMOTA, &c.] huius loci hęc ſententia eſt. Nam omnia (inquit) quæ longè remota cernimus, prius cernimus confuſa, id eſt non ſubtiliter diſtincta, neque definita, ſed indiſtincta, ſpecie ipſa, ipſóque aſpectu, prius (inquam) ea confuſa cernimus, quàm minimum eorum filum, id eſt minimum lineamentum, & ductum oculis vſurpare poſsimus. Verbi gratia, ſi Socratem è loco longinquo cernamus, primùm ex aſpectu hominem eſſe cognoſcam tantùm, neque eum à ceteris hominibus diſtinguere potero. non enim mihi licebit per loci diſtantiã proprias quaſdam Socratis notas, quibus figura Socratis, à ceterorum hominum figuris differt, inſpicere: deinde vbi ad eum propius acceſſero, tum proprias illas notas, & propria quædam oris lineamenta, tum nateis ſimas,

tum oculos Socratis prominenteis cernam. QVAPROPTER LVNA NECESS.] quoniam igitur (inquit) certa & clara lunæ figura, certáque lineamenta, & oræ extremæ certæ & claræ à nobis cernuntur, necesse est etiam, vt, quantacunque est, tanta hinc nobis in cælo videatur. QVANTA HAEC CVNQVE FVAT, &c.] Cum reperissem scriptum in duobus libris manuscr. *Quanta quoque hæc fuat*, &c. variè autem hic versus legeretur in vulgatis, assensus sum Mureto ita legendum censenti. *fuam* autem valet sim, vel fuerim. Afranius. *Caue ne pendeas, si fuas in quæstione.* Virg. Æn. 10. *Tros, Rutulúsve fuat, nullo discrimine habebo.* Lucret. sup. lib. 4. *Vt quod aliis cibus est, aliis fuat acre venenum.* MVTARE VIDENTVR] ordo est ignes perparuum quiddam mutare videntur filum in alterutram partem, id est, in plus vel minus. FILVM] id est lineamentum, ductum, extremitatem. CVM LONGIVS ABSINT] secutus sum codices vulgatos omneis, preter paucos, in quibus legitur: *quo longius absit*. nam in manuscriptis scriptum reperi, *quoque longius absit*: vt credibile sit, legendum esse, *quo longius absint*. *absint* autem legẽdum videtur potius, quàm *absit*, vt referatur ad *ignes*: quòd si quis contendet legendum *absit*, cohærebit cum voce *filum*.

Illud item non est mirandum, qua ratione
Tantulus ille queat tantum sol mittere lumen,
Quod maria, ac terras omneis, cælumque rigando
Compleat, & calido perfundat cuncta vapore.
Nam licet hinc mundi patefactum totius vnum
Largifluum fontem scatère, atque erumpere flumen
Ex omni mundo, quò sic elementa vaporis
Vndique conueniunt, & sic coniectus eorum
Confluit, ex vno capite hic vt profluat ardor.
Nónne vides etiam quàm latè paruus aquaï
Prata riget fons interdum, campísque redundet?
Est etiam quoque, vti non magno solis ab igni
Aëra percipiat calidis feruoribus ardor:
Opportunus ita'st si fortè, & idoneus aër,
Vt queat accendi paruis ardoribus ictus.
Quod genus interdum segetes, stipulámque videmus
Accipere ex vna scintilla incendia passim.
Forsitan & rosea sol altè lampade lucens
Possideat multum cæcis feruoribus ignem
Circum se, nullo qui sit fulgore notatus,

Aestiferum vt tantum radiorum exaugeat ictum.

ILLVD ITEM NON EST] Nunc docet quamobrem sol, cum sit tam parua figura præditus, tantum lumen mittere ac profundere queat. NAM LICET HINC] fieri potest (inquit) vt sol sit fons quidã omnium ignium, ac luminum, ad quem confluant omnes ignes, omniáque lumina, & vnde tantum lumen, tantúsque calor emânet, quæ totum orbem terrarum compleant. LARGIFLVVM FONTEM] vult solem esse fontem quendam omnium luminum, quemadmodum fontes aquarum dicuntur propriè, vnde & scatent aquæ, & oriuntur flumina. EX OMNI MVNDO QVÒ SIC] ordo est. quò, id est ad quem solem sic elemẽta vaporis ex omni mũdo vndique conueniunt, & sic coniectus, seu congestus & aceruus eorum confluit, vt tantus calor ex vno capite profluat. Est autem hoc loco memoria repetendum, atque attendendum, quod dicit Aristot. meteor. lib. 1. non esse vnum certum aquarum locum, aut alueum, aut receptaculum inexhaustum, vnde perpetuò mânent aquæ, vndéque scateant fontes, & erumpant flumina: nam ne tanta quidem concauitas, quantus est orbis terrarum, tantam vim aquarum suppeditare posset, quanta quotidie effluit: sed esse quædam aquarum capita, ad quæ ex locis editioribus confluunt paullatim & pænè dicam guttatim aquæ. hæc capita fonteis, seu fontium origines, & scaturigines aquarum appellamus: ex his manant aquæ per riuos initiò paruos, atque angustos: qui longius fluentes ac labentes aliis riuis additi magnos posteà fluuios gignunt. SCATERE] à verbo scato is, tertiæ inflexionis. sic sup. eod. lib. *Et partim plano scatĕre, atque erumpere campo.* & lib. 6. *Spirat fons dulcis aquaï, Qui scatit, & salsas circum se dimouet vndas.* ibid. *Et scatĕre illa foras in stuppam semina, &c.* ATQVE ERVMPERE FLVMEN] sic omnes ferè libri vulgati. cod. Florentin. *erumpere lumen.* ego lectionem vulgatam mutandam non censeo. nam translatè puto eum esse locutum, & *flumen luminis* intelligẽdum. ELEMENTA VAPORIS] sic reposui cum in aliquot lib. manuscriptis *vapores* scriptum reperissem. CONIECTVS] nihil muto, quanuis nõnulli legendum putent *conlectus. coniectum* autem interpretor *congestum, confluxũ, congressum.* EST ETIAM QVOQVE VTI] fieri etiam potest (inquit) vt cum solis ignis non sit admodum magnus, neque acer, magnis tamen feruoribus aër exardescat, quia sit idoneus ad incendium accipiendum. PERCIPIAT] occupet, comprehendat, vt sup. lib. 4. *Quàm, quæ percipiunt oculos, visúmque lacessunt.* QVOD GENVS] cuius generis, quemadmodum. ACCIPERE EX VNA SCINT.] secutus sum hoc loco cod. Florentinos, vt omnium emendatissimos. nam ceteri vulgati habent vel *Accendi*, vel *Accendere* planè mendose. manuscripti autem partim *Accendere*, partim *accedere*: quod postremum deprauatum est ex vero *accipere*. nam ex *accipere* factum est primùm *accidere*. *p.* inuerso. deinde *accedere*: deinde ex *accedere*, *accendere* & *accendi*. Iam præterquàm quòd veritas & ratio hanc scripturam confirmat, etiam exemplo adiuuatur. sic enim idem loquitur lib. 6. *Aridior porrò si nubes accipit ignem.* ex hac re autem similitudinem duxit Virgil. lib. 2. Æn. *In segetem veluti cum flamma furentibus*

Austris Incidit,&c. FORSITAN ET ROSEA] tertia ratio. ſolebat enim Epicurus earum rerum, quę à philoſophis in controuerſiam reuocantur, & de quibus ſenſus non facile iudicare poteſt, plureis afferre rationes. quod teſtatur Laërt. his verbis. τὸ δὲ μίαν αἰτίαν τούτων ἀποδιδόναι τῶν πλεοναχῶς φαινομένων, μανικὸν, καὶ οὐ καθηκόντως πραττόμενοι ὑπὸ τῶν τὴν ματαίαν ἀστρολογίαν ἐζηλωκότων, καὶ εἰς τὸ κενὸν αἰτίας τινῶν ἀποδιδόντων, &c. id eſt vnam autem harum rerum afferre cauſam, quæ multis modis vidêtur diſputari poſſe, furioſum eſt, neque rectè fit ab iis, qui inanem aſtrologiam ſtudioſe conſectantur, & qui temere quarundam rerum rationes reddunt. POSSIDEAT] eſt vt poſſideat: fieri poteſt, vt poſsideat. CAECIS] obſcuris, & oculorum ſenſum effugientibus. NVLLO QVI SIT FVLG. NOT.] qui non fulgeat, & icircò non cernatur à nobis. EXAVGEAT] id eſt valde augeat. ſic autē habent libri manuſcripti, & nonnulli typis excuſi. vtitur eodem verbo Terent. Heaut. *concurrunt multæ opiniones, quæ mihi animum exaugeant*: id eſt, quæ me magis adducant ad credendum illam eſſe corruptam. & Plaut. Sticho. *Heræ ſubueni: benefacta maiorum tuorum exauge.*

Nec ratio ſolis ſimplex, nec certa pateſcit,
Quo pacto æſtiuis è partibus Aegocerotis
Brumaleis adeat flexus, atque inde reuertens
Canceris vt metas vertat ſe ad ſolſtitialeis:
Lunáque menſibus id ſpatium videatur obire,
Annua ſol in quo conſumit tempora curſu:
Non, inquam, ſimplex his rebus reddita cauſa'ſt.
Nam fieri vel cum primis id poſſe videtur,
Democriti quod ſancta viri ſententia ponit:
Quanto quæque magis ſint terram ſidera propter:
Tanto poſſe minus cum cæli turbine ferri.
Euaneſcere enim rapidas illius, & acreis
Imminui ſubter vireis, ideóque relinqui
Paullatim ſolem cum poſterioribu' ſignis,
Inferior multo quòd ſit, quàm feruida ſigna:
Et magis hoc lunam: & quanto demiſsior eius
Curſus abeſt procul à cælo, terríſque propinquat,
Tanto poſſe minus cum ſignis tendere curſum:
Flaccidiore etiam quanto iam turbine fertur
Inferior, quàm ſol, tanto magis omnia ſigna

Hanc adipiſcuntur, circùm, prætérque feruntur.
Propterea fit, vt hæc ad ſignum quodque reuerti
Mobilius videatur, ad hanc quia ſigna reuiſunt.
Fit quoque, vt è mundi tranſuerſis partibus aër
Alternis certo fluere alter tempore poßit,
Qui queat æſtiuis ſolem detrudere ſignis
Brumaleis vſque ad flexus, gelidúmque rigorem:
Et qui reiiciat gelidis à frigoris vmbris,
Aeſtiferas vſque in parteis, & feruida ſigna.
Et ratione pari lunam, ſtelláſque putandum'ſt,
Quæ voluunt magnos in magnis orbibus annos,
Aëribus poſſe alternis à partibus ire.
Nónne vides etiam diuerſis nubila ventis
Diuerſas ire in parteis, inferna ſupernis?
Quî minus illa queant per magnos ætheris orbeis
Aeſtibus inter ſe diuerſis ſidera ferri?

NEC RATIO SIMPLEX] non eſt (inquit) vna ratio, neque certa, quo modo ex partibus æſtiuis, id eſt ex orbe ſolſtitiali, atque à cancro, tráſeat ad ægocerota, ſeu capricornum: id eſt, ad orbem brumalem. BRVMALEIS ADEAT FLEXVS] tralatio eſt à certaminibus Olympicis, & ſimilibus curulibus. ſignificat autem id quod vulgus ſolſtitium brumale appellat. METAS VERTAT SE AD SOLSTITIALEIS] id eſt, (vt vulgus loquitur) ad ſolſtitium æſtiuum ſe vertat. Nam apud probatos Latinitatis auctores ſolſtitij nomen, ſolſtitium æſtiuum duntaxat ſignificat, vel quia (vt ſcribit Varro lib. 5. de lingua Latina) ſol eo die ſiſtere videtur, vel quòd ſole ad nos verſo, proximũ eſt ſolſtitium. DEMOCRITI QVOD SANCTA, &c.] hic verſus ſuprà iã poſitus eſt lib. 3. QVANTO QVAEQVE MAGIS] id eſt quanto ſint nobis propinquiora, atque ita à cælo remotiora. ILLIVS] cæli turbinis. RELINQVI PAVLL. SOLEM] ἀπολείπεσθαι: celeritate ſuperari. ET MAGIS HOC] & magis lunam relinqui ſole, ſeu quàm ſolem. ET QVANTO] ſic legendum, vt ſit hic Lucretij ſenſus: & quanto Lunæ curſus demiſsior, id eſt humilior, & inferior cum ſit, lõgius abeſt à cęlo, &c. tanto poſſe minus, &c. FLACCIDIORE] languidiore & tardiore. TANTO MAGIS, &c.] quanto etiam (inquit) luna cum ſit ſole inferior, languidiore, & tardiore impetu, & circuitu fertur, quàm ſol, tanto magis cetera ſigna ſuperiora eam aſſequuntur, atque adeò prætereunt, & ſuperant. AD HANC QVIA SIG. REVIS.] nihil mutãdum cenſeo, quanuis quidam legi velint, *recurrunt*, *aut recurſant*. nam cum

ita, vt excudendum curaui, habeát omnes libri manuſcripti, & vulgati, tum vſitatum eſt Latinis genus loquendi viſere, & reuiſere ad hoc, aut illud. Lucret. lib. 6. *Nam quicunque ſuos fugitabant viſere ad ægros.* ad quem locum plura. FIT QVOQVE, VT E' M.] alia ratio. AESTIVIS SIGN.] à cancro. BRVM. VSQVE AD FLE.] ad capricornum & ad brumam. tralatio eſt à ludis Circenſib. in quibus cum ad metas quadrigæ peruenerint, flectendus curſus eſt, & metę feruidis ſunt euitandæ rotis, vt loquitur Flaccus noſter. ex quo flexus appellatur à Latinis, καμπτῆρες à Grȩcis. Itaque ſtatim eadem tranſlatione ſolſtitium, & brumam, ſolis metas appellabit, ibi *Diſtinet æquato ſolis diſcrimine metas.* Fuerunt autem nonnulli, qui humidum quod è terra, & mari ſurſum tollitur, cauſam eſſe ſolſtitij, & brumæ putarunt, quaſi ſol pabulum ſequatur. quam opinionem refellit, & reiicit Ariſtoteles lib. 2. meteor. his verbis. διὸ καὶ γελοῖοι πάντες ὅσοι τῶν πρότερον ὑπέλαβον τὸν ἥλιον τρέφεσθαι τῷ ὑγρῷ· καὶ διὰ τοῦτ᾽ ἔνιοι καὶ φασὶ ποιεῖσθαι τὰς τροπὰς αὐτόν: id eſt, Quocirca ridiculi etiam ſunt omnes quicunque è veteribus ſolem ali humido exiſtimarunt, & iccircò nonnulli aiunt ſolem ſuas ad ſolſtitium, & brumam conuerſiones facere. M. Tull. opinionem illam Cleanthi aſcribit lib. 3. de nat. deor. his verbis. *Quid enim? non eiſdem vobis placet omnem ignem paſtu indigere, nec permanere vllo modo poſſe niſi alatur? Ali autem ſolem, lunam, reliqua aſtra, aquis alia dulcibus, alia marinis? Eámque cauſam Cleanthes affert, cur ſe ſol referat, nec longius progrediatur ſolſtitiali orbe, itémque brumali, ne longius diſcedat à cibo?*

At nox obruit ingenti caligine terras,
Aut vbi de longo curſu ſol extima cæli
Impulit, atque ſuos efflauit languidus igneis
Concuſſos itere, & labefactos aëre multo:
Aut quia ſub terras curſum conuertere cogit
Vis eadem, ſupera quæ terras pertulit orbem.
Tempore item certo roſeam Matuta per oras
Aetheris auroram defert, & lumina pandit:
Aut quia ſol idem ſub terras ille reuertens
Anticipat cælum radiis accendere tentans:
Aut quia conueniunt ignes, & ſemina multa,
Confluere ardoris conſuerunt tempore certo,
Quæ faciunt ſolis noua ſemper lumina gigni.
Quod genus Idæis fama eſt è montibus altis
Diſperſos igneis orienti lumine cerni
Inde coire globum quaſi in vnum, & conficere orbem.

Nec

Nec tamen illud in his rebus mirabile debet
Esse, quòd hæc ignis tam certo tempore poßint
Semina confluere, & solis reparare nitorem.
Multa videmus enim, certo quæ tempore fiunt
Omnibus in rebus. florescunt tempore certo
Arbusta, & certo dimittunt tempore florem.
Nec minus in certo dentes cadere imperat ætas
Tempore, & impubem molli pubescere veste,
Et pariter mollem malis demittere barbam.
Fulmina postremò, nix, imbres, nubila, venti,
Non nimis incertis fiunt in partibus anni.
Nanque vbi sic fuêrunt causarum exordia prima,
Atque vti res mundi cecidêre ab origine prima,
Consequa natura est iam rerum ex ordine certo.

AT NOX OBRVIT] Nunc incipit diei, & noctis causas explicare. EXTIMA CAELI] extimas parteis cæli. CONCVSSOS ITERE,] cōquassatos, & fractos labore itineris, *itere* pro itinere. sic enim inflectebant veteres *iter iteris*. & *itiner itineris*, teste Nonio. Neuius Lycurgo. *ignoti iteris sumus: tute scis*. Attius Oenomao. *Præstò etiam adsum: exprome. quid fers? nam te longo itere cerno vadere*. Idē Telepho. *studiúmque iteris reprime*. SVB TERRAS CVRS.] fuerunt etiam nonnulli philosophi, qui solem non sub terris moueri, sed circum terras dixerunt: iccircò autem ex oculis nostris euanescere, & noctē fieri, quia terra vrsæ subiecta, alta, & edita est. ex quo fieri, vt solis luminibus officiat. Aristot. lib. secundo μετεωρ. cap. 1. in extr. SVPERA QVAE T. P. ORBEM] ordo est: quæ vis pertulit orbem, videlicet solis, supera, seu supra terras. quidam tamen legunt: *supera terræ quæ pertulit orbem*, vt subintelligatur *solem*. MATVTA] M. Tull. lib. 3. de nat. deorum. *Quid deinde? Ino dea dicetur, quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cum sit Cadmi filia?* AVRORAM] aurorā roseam ῥοδοδάκτυλον. TEMPORE ITEM CERTO] cur tempore certo aurora existat. QVOD GENVS] cuius generis, vel quemadmodum. IDAEIS FAM.] De Ida mōte omnium qui sunt in Hellesponto, altissimo sic Diodorus Siculus lib. 17. ἴδιον δ᾽ ἐστὶ καὶ παράδοξον συμβαίνει γίνεσθαι περὶ τοῦτο τὸ ὄρος. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ κυνὸς ἐπιτολὴν ἐπ᾽ ἄκρας τῆς κορυφῆς διὰ τὴν νηνεμίαν τοῦ περιέχοντος ἀέρος, ὑπερπετῆ γίνεσθαι τὴν ἄκραν τῆς τῶν ἀνέμων πνοῆς: ὁρᾶσθαι δὲ τὸν ἥλιον ἔτι τῆς νυκτὸς οὔσης ἀνατέλλοντα τὰς ἀκτῖνας, οὐκ ἐν κυκλοτερεῖ σχήματι περιγεγραμμένον, ἀλλὰ τὴν φλόγα κατὰ πολλοὺς τόπους ἔχοντα διεσπαρμένην, ὥστε δοκεῖν πυρὰ πλείω θιγγάνειν τοῦ τῆς γῆς ὁρίζοντος: id est, proprium autem, & admirabile quiddam in hoc monte fieri solet. Nam sub Canis ortum, qui fit in summo mōtis vertice, propter aëris circumfusi quietem ab omni mo-

tu, ventóque vacuam, hunc verticem à ventorum flatu immunem, atque intactum esse. Cerni autem solem cum etiam nox est, radios suos exprimentem, non in figuram rotundam conuersum, & conformatum, sed flámas in diuersas parteis dispergentem, vt complures ignes extremum terræ terminum, quem finientem appellant, attingere videantur. simile quiddam narrat idem Diod. lib. 3. accidere in Arabia fortunata, quod ad solis ortum attinet, his verbis. ἐκ μέσου δὲ τοῦ πελάγους φασὶν ἀναφαινόμενον αὐτὸν (ἥλιον) ὁρᾶσθαι μὲν ἄνθρακι παρεμπλήσιον τῷ πυρωδεστάτῳ, σπινθῆρας δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ μεγάλους ἀπορρίπτειν. id est, ex medio autem mari aiunt solem exorientem cerni prunæ candentissimæ similem: scintillas autẽ ex se magnas iácere, &c. ET CERTO DIMITTVNT] sic habent aliquot libri manuscripti, & non pauci vulgati, melius, opinor, quàm demittunt. NEC MINVS IN CERTO] sic legendum, *in certo*, diuisim, non *incerto* coniunctim. atque illo modo scriptum est in tribus lib. manuscr. & in Florentinis. VESTE] lanugine. & ita Nonius. vnde *inuestes* impuberes. sic Virg. Æneid. 8. *Aurea Cæsaries ollis, atque aurea vestis*. Lucret. inf. eod. lib. *iuuentas Occipit, & molli vestit lanugine malas.* NON NIMIS INCERTIS] sic habent tres libri manuscripti, & Florentini, & sanè vt ita legatur ratio postulat, nisi quis dicat legendum item vt supra, diuisa voce *in certis*, & retinẽdam vulgatam scripturã, *minus*. Cum hoc loco congruit is, qui est lib. 6. *Autumnóque magis stellis fulgentibus alta Concutitur cæli domus vndique, totáque tellus.* ATQVE VTI RES MVNDI, &c.] hunc versum puto fuisse ab aliquo interpositum, neque esse Lucretianum. CONSEQVA] consequens.

Crescere itémque dies licet, & tabescere nocteis:
Et minui luces, cum sumant augmina noctes,
Aut quia sol idem sub terras, atque supernè,
Imparibus currens anfractibus ætheris oras
Partit: & in parteis non æquas diuidit orbem:
Et quod ab alterutra detraxit parte, reponit
Eius in aduersa tanto plus parte relatus:
Donicum ad id signum cæli peruenit, vbi anni
Nodus nocturnas exæquat lucibus vmbras.
Nam medio cursu flatus Aquilonis, & Austri,
Distinet æquato cælum discrimine metas,
Propter signiferi posituram totius orbis,
Annua sol in quo contundit tempora serpens,
Obliquo terras, & cælum lumine lustrans:
Vt ratio declarat eorum, qui loca cæli
Omnia dispositis signis ornata notarunt.

Aut, quia craßior est certis in partibus aër,
Sub terris ideò tremulum iubar hæsitat ignis:
Nec penetrare potest facilè, atque emergere ad ortus.
Propterea noctes hiberno tempore longæ
Cessant, dum veniat radiatum insigne diei:
Aut etiam, quia sic alternis partibus anni
Tardius & citius consuerunt confluere ignes,
Qui faciant solem certa de surgere parte.

CRESCERE ITE'MQVE] Nunc quamobrem dies & noctes augeãtur, & minuantur. CVM SVMANT AVGMINA] cum augescant. sic locutus est lib. 2. *Sursus enim versus gignuntur, & augmina sumũt.* TABESCERE] minui. tralatio est. sic lib. 2. extr. Nec *tenet, omnia paullatim tabescere, &c.* IMPARIBVS CVRR. ANF.] dum impariter, & inæqualiter circumagitur. hac de re sic Laërt. μήκη νυκτῶν καὶ ἡμερῶν παραλλάττοντα, καὶ παρὰ ταχείας ἡλίου κινήσεις γίνεσθαι, καὶ πάλιν παρὰ βραδείας ὑπὲρ γῆν, id est dicebat Epicurus noctiũ & dierum longitudines ex celeribus, & contrà ex tardis solis motibus suprà terrã fieri. ANFRACTIBVS] cursibus, & itineribus flexuosis. Cæs. lib. 7. de Bello Gall. *oppidi murus à planitie, atque initio ascensus, recta regione (si nullus anfractus intercederet)* CIↃCC *passus aberat.* AD ID SIGNVM] ad ἰσημερίαν, id est, vt Latini appellant, æquinoctium. NAM MEDIO CVRSV, &c.] id est inter Aquilonẽ & Austrum: seu solstitium & brumam. vox *flatus* autem patrij casus est. CAELVM] cælum accipio, vt sit recti casus, numeri singularis. METAS] solstitium, & brumam: seu circulum Cancri, & circulum Capricorni. sunt enim veluti metæ solis: ad quas cũ peruẽnit, iter, cursúmque suum flectit. PROPTER SIGNIF. POS. TOT.] propter situm zodiaci obliquum. M. Tull. de diuin. lib. 2. *Vim quandam esse aiunt signifero in orbe, qui Græcè* ζωδιακὸς *dicitur.* CONTVNDIT] conterit, consumit, vt sup. *Annua sol in quo consumit tempora cursu.* EORVM] astrologorum, & eorum qui scripserunt phænomena. PROPT. FIT] hunc versum secutus aliquot cod. manuscr. hoc loco posui: qui tamen mox iteratur. AVT QVIA CRASSIOR EST] alia ratio. TREM. IVBAR H. IGN.] sol. AVT ETIAM] tertia ratio. CONFLVERE IGNES] ex quibus noua semper solis lumina gignuntur, vt suprà dixit, ibi *Aut quia conueniunt ignes & semina multa Confluere ardoris consuerunt tempore certo, &c.* CERTA DE SVRG. PAR.] ἀναστροφὴ de certa parte surgere.

Luna potest solis radiis percussa nitere,
Inq; dies maius lumen conuertere nobis
Ad speciem, quantum solis secedit ab orbe,
Donicum eum contra pleno bene lumine fulsit:

Atque oriens obitus eius super edita vidit.
Inde minutatim retrò quaſi condere lumen
Debet item, quanto propius iam ſolis ad ignem
Labitur ex alia ſignorum parte per orbem:
Vt faciunt, lunam qui fingunt eſſe pilaï
Conſimilem, curſúſque viam ſub ſole tenere.
Propterea fit, vti videantur dicere verum.
Eſt etiam quoque vti proprio cum lumine poßit
Voluier, & varias ſplendoris reddere formas.
Corpus enim licet eſſe aliud, quod fertur, & vnà
Labitur omnimodis occurſans, officiénſque,
Nec potis eſt cerni, quia caſſum lumine fertur.
Verſaríque poteſt, globus vt, ſi fortè, pilaï
Dimidia ex parti candenti lumine tinctus,
Verſandóque globum varianteis edere formas.
Denique eam partem, quæcunque eſt ignibus aucta,
Ad ſpeciem vertit nobis, oculóſque patenteis,
Inde minutatim retrò contorquet, & aufert
Luciferam partem glomeraminis, atque pilaï:
Vt Babylonica Chaldæam doctrina refutans
Aſtrologorum artem contrà conuincere tendit:
Proinde quaſi fieri nequeat, quod pugnat vterque,
Aut minus hoc illo ſit cur amplectier auſis.
Denique, cur nequeat ſemper noua luna creari
Ordine formarum certo, certíſque figuris:
Inq; dies priuos aboleſcere quæque creata,
Atque alia illius reparari in parte, locóque,
Difficile eſt ratione docere, & vincere verbis,
Ordine cum videas tam certo multa creari.
It ver, & Venus, & Veneris prænuntius antè
Pennatus graditur Zephyrus veſtigia propter:
Flora quibus mater præſpargens antè viaï
Cuncta coloribus egregiis, & odoribus opplet.

Inde loci sequitur calor aridus, & comes vnà
Puluerulenta Ceres, & Etësia flabra Aquilonum.
Inde Autumnus adit: graditur simul Euius Euan:
Inde aliæ tempestates, ventique sequuntur,
Altitonans Vulturnus, & Auster fulmine pollens.
Tandem bruma niueis affert, pigrúmque rigorem
Reddit, hiems sequitur crepitans accentibus algi.
Quo minus est mirum, si certo tempore luna
Gignitur, & certo deletur tempore rursus,
Cum fieri possint tam certo tempore multa.

LVNA POTEST SOLIS.] Cur lunæ figura varietur, & modò plena sit, modò dimidiata, modò bicornis, modò nulla. PERCVSSA] sic legendum, & ita habent libri aliquot manuscripti. percussa radiis solis, id est, icta lumine solis. sic locutus est sup. lib. 2. *Recta aut obliqua percussus luce refulget.* ibidem inf. *quodam gignuntur luminis ictu.* & hoc eodem lib. sup. *Vt queat accendi paruis ardoribus ictus:* Vnde verbera radiorum dicuntur tum solis, tum lunæ. sup. eod. lib. *Et radiij solis cogebant vndique terram Verberibus crebris &c.* Sed de hac variatione lunæ luminis & figuræ sic Epic. apud Laërt. Ἔτι δὲ ἐνδέχεται τὴν σελήνην ἐξ ἑαυτῆς ἔχειν τὸ φῶς: ἐνδέχεται δὲ ἀπὸ τοῦ ἡλίου. Καὶ γὰρ παρ' ἡμῖν θεωρεῖται πολλὰ μὲν ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντα, πολλὰ δὲ ἀφ' ἑτέρων. καὶ οὐδὲν ἐμποδοστατεῖ τῶν ἐν τοῖς μετεώροις φαινομένων, &c. sequitur ἡ δὲ ἔμφασις τοῦ προσώπου ἐν αὐτῇ δύναται μὲν γίνεσθαι καὶ κατὰ παραλλαγὴν μερῶν, καὶ κατὰ προχώρησιν ἢ ἀναχώρησιν, καὶ καθ' ὅσον ἂν τρόπον θεωροῖτο τὸ σύμφωνον τοῖς φαινομένοις, id est, Præterea fieri potest, vt luna à se ipsa lumen habeat: contingere etiam potest vt à sole. Nam etiam apud nos multa cernere licet, quæ id quod habent, ex se ipsis habeant: multa, quæ ab aliis: neque quicquam eorum, quæ in aëre appârent, obstat quo minus ita sit, &c. vultus autem eius varius & multiplex, qui sese nobis exprimit, atque ostēdit, potest nasci & ex immutatione partium, & ex accessione eius ad solem, aut recessione, & ex alia causa in qua spectetur id quod consentaneum est iis, quæ sunt in promtu. DONICVM EVM CONTRA, &c.] Donec contra eum, nempe solem, id est, donec ei opposita, &c. ATQVE ORIENS, &c.] id est, & tunc orta est, cum sol occidit. EST ETIAM QVOQVE VTI] quod dixerunt Anaximander, & Antipho. CORPVS ENIM LICET ESSE ALIVD,] id est, Nam fieri potest, vt sit corpus aliquod aliud, quàm luna, quod vnà cum ea feratur, & labatur, eíque occursando atque officiendo, faciat, vt luna varias formas reddat. VERSARIQVE POTEST] nempe luna. alia est ratio quare luna varias figuras reddat. CHALDAEAM] Chaldæos astrologiæ fuisse peritissimos & Diodorus Siculus testatur libro secundo his verbis: τοῦτο μέντοι γε διαβεβαιώσαιτο ἄν τις προσηκόντως, ὅτι Χαλδαῖοι μεγίστην ἕξιν ἐν ἀστρολογίᾳ τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων ἔχουσι, καὶ διότι πλείστην ἐπιμέλειαν ἐποιήσαντο ταύτης τῆς θεωρίας,

id est, hoc quidem certe liquidò quispiam confirmare posit, omnium hominum maximum vsum in astrologia Chaldæos habere, plurimúmque studij, atque operæ in hanc cognitionem contulisse. & M. Tull. lib. 1. de diuin. *Chaldæi in Syria cognitione astrorum, sollertiáque ingeniorum antecelluerunt.* Babylonios quoque multorum annorum obseruationes siderum coctilibus laterculis inscriptas habuisse refert Plinius lib. 7. cap. 56. PROINDE QVASI, &c.] En vide, vt Epicurus probabilia sequatur in his, quæ supra terram gignuntur, nihil vnum egregie præter cetera affirmet. DENIQVE CVR NEQVEAT, &c.] quod item de sole nonnulli existimarunt, vt sup. dictum est. I'NQVE DIES PRIVOS] & in dies singulos. sic eod. lib. sup. *Innumerabiliter priuas mutatur in horas.* ABOLESCERE] cum in libris manuscriptis reperissem scriptum *aboriscique* suspicatus sum eos fuisse corruptos ab iis, qui ex *abolescere aboriri* fecissent: quod tantundem fere valet. *aboriri* quidem impressum est in cod. Venetis antiq. & Parisiensib. eoque verbo vsus est etiam lib. 3. *& infringi linguam, vocémque aboriri.* quod si quis malet, non improbabo. *abolescere* autem valet decrescere: quod huic loco maxime cõuenit. VINCERE VERBIS] pulchre dictum. sic lib. 2. *Quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo.* & sup. hoc eod. lib. *Et quam difficile id mihi sit peruincere verbis.* & lib. 6. *primùm iam semina aquaï Multa simul vincam consurgere nubibus ipsis.* sic & Horat saty. 3. lib. 1. *Nec vincet ratio, tantundem vt peccet, idémque, &c.* PRAENVNCIVS] πρόδρομος, præcursor. FLORA] Arnobius lib. 3. aduersus genteis. *Flora illa genitrix, & sancta obscenitate ludorum bene curat, vt arua florescant, &c.* idem lib. 8. *sanè & Acca Laurentia, & Flora meretrices propudiosæ inter morbos Romanorũ, & Deos computandæ.* Luctat. Firm. lib. 1. de falsa religione. *Flora cum magnas opes ex arte meretricia quæsiuisset, populum Rom. scripsit hæredem, certam pecuniam reliquit: cuius ex annuo fænore suus natalis dies celebraretur editione ludorũ, quos appellarent Floralia, &c.* lege & Ouid. lib. Fast. ETESIA FLAB. AQVIL.] Etesiæ: qui item sunt Aquilones: id est venti à septentrionib. flantes: hoc tantum interest, quòd Etesiæ certo anni tempore, nempe post solstitium spirant: Aquilones quouis anni tempore. EVIVS EVAN.] Bacchus à voce Bacchantium εὐοῖ. VOLTVRNVS] Euronotus. CREPITANS ACCENTIBVS ALGI] sic habent tres libri manuscripti, & vulgati Florentini, Veneti recentiores, vtrique Lugdunenses: nonnulli, *Crepitans ardentibus algit*, planè ineptè, meo quidem iudicio. CVN FIERI POSSINT] in duobus libris manuscriptis scriptum est, *Cum florere queant.*

Solis item quoque defectus, lunæque latebras,
Pluribus è causis fieri tibi posse putandum'st.
Nam cur luna queat terram secludere solis
Lumine, & à terris altum caput obstruere eij,
Obiiciens cæcum radiis ardentibus orbem:
Tempore eodem aliud facere id non posse putetur

Corpus, quod cassum labatur lumine semper?
Sólque suos etiam dimittere languidus igneis
Tempore cur certo nequeat, recrearéque lumen,
Cum loca præteriit flammis infesta per auras,
Quæ faciunt igneis interstingui, atque perire?
Et cur terra queat lunam spoliare vicißim
Lumine? & oppressum solem super ipsa tenere,
Menstrua dum rigidas coni perlabitur vmbras:
Tempore eodem aliud nequeat succurrere lunæ
Corpus: vel supera solis perlabier orbem,
Quod radios interrumpat, luménque profusum?
Et tamen ipsa suo si fulgit luna nitore,
Cur nequeat certa mundi languescere parte?
—Dum loca luminibus propriis inimica perexit?
—Menstrua dum rigidas coni perlabitur vmbras?

SOLIS ITEM QVOQVE] nũc de defectibus solis & lunæ: & priore loco de defectu solis. SECLVDERE SOLIS LVMINE] terram separare à solis lumine, & ita priuare, ac spoliare. EII] soli. OBIICIENS CAEC. RAD. ARD.] obiiciens suum orbem obscurũ radiis solis. TEMPORE EODEM, &c.] cur (inquit) luna posit terram lumine solis priuare, sui orbis obiectu: eodem tẽpore aliud corpus, quàm luna, quod semper nobis sit obscurum, non debeat putari idem efficere posse? proinde quasi dicat: non potest afferri ratio, quamobrem aliud corpus, quàm luna, idẽ efficere non queat, quod lunam efficere plerique dicunt. Primus autem Thales dixit solem deficere, eò quòd luna, quę est terrena natura, eum subeat ad perpendiculum: id est interponatur inter solem & terram. SÓLQVE SVOS] hæc fuit Xenophanis opinio. Putauit idem ille nouos quotidie soles & occidere, & oriri. FLAMMIS INFESTA] non ita dico flammis inimica, vt frigida: sed flammis immoderatis oppleta, atque occupata, & quodammodo infestata, ac vexata. INTERSTINGVI] interea exstingui, intereáque perire. ET CVR TERRA QVEAT] nunc de lunæ defectu. ET OPPRESSVM SOLEM SVPER IPSA T.] sic quidem habent omnes libri, & manuscr. & vulgati: quæ lectio, si cui probatur, sic explicari potest: & ipsa scilicet luna, super, id est, cum sit super, solem oppressum tenere. Sed ego inuitis libris omnibus sic legendum esse puto: & oppressum subter solem ipsa tenere. hoc enim sentit Lucretius. Cur terra inter solem & lunam intercedens (nam ex huiusmodi interpositione, defectum lunæ nasci volũt ferè omnes) lunam lumine spoliare, solémq; quo-

dammodo subter se oppressum tenere posit, dum luna in vmbram terræ incidit: eodem tempore aliud corpus, quàm terra, lunæ succedere & subiici, vel supra solis orbem ferri non queat? mendum natum est ex voce *supter* scripta per p. vnde postea factum est *super*. postremò cum syllabæ prioris breuitas versum corrumperet, mutatus est ordo verborum, & ita scriptum est, vt videmus. ad hunc locum pertinent illa M. Tull. lib. 2. de nat. deor. *atque etiam tum subiecta atque opposita Soli radios eius, & lumen obscurat, tum ipsa incidens in vmbram terræ, cum est è regione solis, interpositu, interiectúque terræ repente deficit.* MENSTRVA DVM RIGIDAS, &c.] id est dũ luna spatio menstruo cursum suum conficiens, perlabitur vltimam vmbrarum terræ partem. quidam per conum terram significari volunt, quasi sit κωνοειδὴς, cum Aristoteles lib. 2. μετεωρ. dicat esse tympani figura, & lineas ab eius centro ductas duos conos efficere. SVCCVRRERE] succedere, vel subter, vel sursum ire. RADIOS] solis. CVR NEQVEAT CERTA] sic habet cod. Vatic. & vulgati Florent. MENSTRVA DVM RIG.] frustra hic uersus alieno loco iteratur.

Quod superest, quoniam magni per cærula mundi
Qua fieri quicquid posset ratione, resolui:
Solis vti varios cursus, lunǽque meatus
Noscere possemus, quæ vis, & causa cieret:
Quóue modo soleant offecto lumine obire,
Et neque opinanteis tenebris obducere terras,
Cum quasi conniuent: & aperto lumine rursum
Omnia conuisunt clara loca candida luce:
Nunc redeo ad mundi nouitatem, & mollia terræ
Arua nouo fætu quid primum in luminis oras
Tollere, & incertis tentarit credere ventis.
Principiò genus herbarum, viridémque nitorem
Terra dedit circum colleis, campósque per omneis
Florida fulserunt viridanti prata colore.
Arboribúsque datum'st variis exinde per auras
Crescendi magnum immissis certamen habenis.
Vt pluma, atque pili primùm, setǽque creantur
Quadrupedũ in membris, & corpore pennipotentũ:
Sic noua tum tellus herbas, virgultáque primum
Sustulit: inde loci mortalia sæcla creauit

Multa

Multa modis multis varia ratione coorta.
Nam neque de cælo cecidisse animalia possunt:
Nec terrestria de salsis exisse lacunis.
Linquitur, vt meritò maternum nomen adepta
Terra sit, è terra quoniam sunt cuncta creata.
Multáque nunc etiam existunt animalia terris,
Imbribus, & calido solis concreta vapore.
Quo minus est mirum, si tum sunt plura coorta,
Et maiora, noua tellure, atque æthere adulta.

QVOD SVPEREST, QVONIAM] breuis ἀνακεφαλαίωσις eorũ, quæ hactenus explicauit: post quam redit ad initium mundi, & docet quid primùm in mundo recenti natum sit. OFFECTO LVMINE] sic restitui tres codices manuscriptos secutus, in quibus planè, & sine litura ita scriptũ est: in duobus aliis autem *offeto*, & *offæto*. offecto autem interpretor, obducto, & obstructo, & per alicuius corporis interpositionem, ad tempus excluso. idẽ lib. 2. *& extrà Officiuntur, vti cogantur tardius ire.* CONNIVENT] lumen suum claudunt. tralatio esset, nisi addidisset, quasi. ET INCERTIS TENTARIT CREDERE VENTIS] sic restitui partim coniectura ductus, partim à veteribus libris adiutus, partim à sententia ipsa admonitus. Nam cum reperissem in aliis libris manuscript. *tendant committere*, in aliis *credunt committere*: in vulgatis item modò hoc, modò illud, modò *tendat* numero singulari: viderem autem sententiam postulare verbum numeri singul. præteriti temporis, optatiui modi, ego ex *tendant* feci *tentarit*, ex *credunt credere*, suspicatus vulgatum *committere* fuisse explicationẽ verbi *credere*, ad oram libri ascriptam, quæ postea in contextum verborum translata sit eiecto vero, & germano verbo *credere*. IMMISSIS CER. HABEN.] id est laxatis. Virg. lib. 6. Æneid. *Sic fatur lacrymans, classique immittit habenas.* INDE LOCI] id est ab illo tempore. sic sup. *Diffugere inde loci partes cœpere, paresque Cum paribus iũgi.* NAM NEQVE DE CAELO] sic sup. lib. 2. extr. *Haud (vt opinor) enim mortalia sæcla supernè Aurea de cælo demisit funis in arua.* LINQVITVR VT MERITÒ] sic lib. 2. *Quare magna Deûm mater, materque ferarũ, Et nostri genitrix hæc dicta est corporis vna.* & infr. statim *Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta Terra tenet meritò, &c.* MVLTÁQVE NVNC ETIAM EXISTVNT] à simili probat animalia omnia principiò è terra humida solis calore calefacta extitisse.

Principiò genus alituum, variæque volucres
Oua relinquebant exclusæ tempore verno:
Folliculos vt nunc teretes æstate cicadæ

Linquunt, sponte sua victum, vitámque petentes.
Tum tibi terra dedit primùm mortalia sæcla.
Multus enim calor, atque humor superabat in aruis.
Atque vbi quæque loci regio opportuna dabatur,
Crescebant vteri terræ radicibus apti:
Quos vbi tempore maturo patefecerat ætas
Infantum, sugens humorem, aurásque petessens:
Conuertebat ibi natura foramina terræ,
Et succum venis cogebat fundere apertis
Consimilem lactis, sicut nunc fæmina quæque
Cum peperit, dulci repletur lacte, quòd omnis
Impetus in mammas conuertitur ille alimenti.
Terra cibum pueris, vestem vapor, herba cubile
Præbebat, multa & molli lanugine abundans.
At nouitas mundi nec frigora dura ciebat,
Nec nimios æstus, nec magnis viribus auras.
Omnia enim pariter crescunt, & robora sumunt.
Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta
Terra tenet meritò, quoniam genus ipsa creauit
Humanum, atque animal propè certo tempore fudit
Omne, quod in magnis bacchatur montibu' passim,
Aëriásque simul volucres variantibu' formis.
Sed quia finem aliquam pariendi debet habere,
Destitit, vt mulier spatio defessa vetusto.
Mutat enim mundi naturam totius ætas,
Ex alióque alius status excipere omnia debet,
Nec manet vlla sui similis res: omnia migrant,
Omnia commutat natura, & vertere cogit.
Nanque aliud putrescit, & æuo debile languet:
Porrò aliud concrescit, & è contemtibus exit.
Sic igitur mundi naturam totius ætas
Mutat, & ex alio terram status excipit alter.
Quod potuit, nequeat: possit quod non tulit ante.

PRINCIPIÒ GENVS ALITVVM] rationem primæ originis animantium explicat ex sententia Anaximandri, & aliorum quorundam veterum philosophorum: quam pluribus verbis persequitur Diod. Siculus lib. 1. non longè à principio: quę quia hunc locum non mediocriter mihi vidētur illustratura, ascribere non pigebit. Ταύτην δὲ (γῆν) τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμουμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαί τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας. ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἕλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον, ἐπειδὰν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἄφνω διάπυρος ὁ ἀὴρ γένηται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον. ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὀμίχλης: τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεοῦσθαι. τὸ δ' ἔσχατον τῶν κυοφορουμένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τε καὶ περιρραγέντων, ἀναφυῆναι, καὶ φανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων. τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα, πρὸς τοὺς μετεώρους ἀπελθεῖν γενόμενα πτηνά: τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως, ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι: τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μετειληφότα πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν, ὀνομασθέντα πλωτά, &c· id est, Hanc autem (terram) primùm quidem cum ignis soli circumfusus eam collustrasset, concreuisse: deinde cum propterea quòd cōcaluerat, extremæ eius oræ veluti fermentarētur, multis locis humida quædam intumuisse, & in eis putrores quosdam tenuibus membranis circundatos extitisse: quod in paludibus, & in stagnantibus locis etiam nunc fieri cernere licet, cum ea loci regione frigida facta, aër repente exarserit, neque sensim fuerit immutatus: Humida autem illa eo, quo diximus, modo calore animata, noctu quidem ex nebula superne cadente cibum cepisse: interdiu autem ab æstu solidata esse: postremò iis, quæ in vteris terræ inoluissent, iustum incrementum consecutis, membranísque perustis, ac perfractis, extitisse, atque exortas esse omneis generis animalium formas: Horum autem ea quidem, quæ plurimùm caloris nacta fuissent, ad superna loca abiisse, volatilia facta: ea autem quæ terrenam retinuissent soliditatem, in reptilium, & aliorum terrestrium ordine esse numerata: quæ verò naturā humidam maxime haberent, ad locum eiusdē generis concurrisse, natatilia nominata. Idem ibidem quosdam Euripidis versus ex Menalippa profert ab hac sententia non discrepanteis: Ὡς οὐρανός τε, γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία: Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα, Τίκτουσι πάντα, κἀνέδωκαν εἰς φάος, Δένδρη, πετεινά, θῆρας, οὕς θ' ἅλμη τρέφει, Γένος τε θνητῶν. id est, Nam terra, cælúmque vna forma erant simul: Sed alterum postquàm seorsum ab altero Iunctum est, peperere cuncta, & edidere in luminis Oras, vt arbores, feras, atque alites. Et quas alit mare, & genus mortalium. EXCLVSAE.] propriè, & vsitate dixit. Gallinas enim & ceteras aues pullos ex ouis excludere dicimus. FOLLICVLOS VT NVNC] tunicas appellauit supra lib. 4. non longè à principio. *vt olim Cum veteres ponunt tunicas æstate cicadæ.* TVM TIBI TERRA] sic habent aliquot libri vulgati: quibuscum consentiunt tres manu scripti. alij *Tunc ibi.* ATQVE VBI QVAEQVE] sic restitui, cum in lib. manuscriptis scriptū reperissem partim *Hoc vbi*, partim *Ecce vbi*, partim *Ac tibi*, partim *Hecubi.* CRESCEBANT VTERI] profert hunc versum Firmianus lib. 2. de org.

erroris cap. 12. totámque hanc de prima animalium origine sententiam refellit his verbis. *Aiunt certis cõuersionibus cæli & astrorum motibus maturitatem quandam extitisse animalium serendorum : itaque terram nouam semen genitale retinentem, folliculos ex se quosdam in vterorum similitudinem protulisse, de quibus Lucret lib. 5. Crescebant vteri &c. eósque cum maturassent, natura cogente ruptos animalia tenera profudisse: deinde terram ipsam humore quodam, qui esset lacti similis, exuberasse, eóque alimento animanteis esse nutritos: &c.* nam satis est mihi locum indicasse. eodem pertinet illud M. Tull. lib. 1. de legib. *Nam cum de natura omni quæritur, disputari solent nimirum ista, sicut disputantur: perpetuis cursibus, & conuersionibus cælestibus extitisse quandam maturitatem generis humani, quod sparsum in terras, atque satum, diuino auctum sit animorum munere.* TERRAE RADICAPTI] id est inhærentes, & affixi terræ radicibus. SVGENS HVMOREM] sic restitui, cum in omnibus libris legatur *fugiens*, planè mendosè. Nam cùm sententia, tùm locus ille Luct. Fir. quem paullo antè protuli, facile ostendunt ita legendum esse. AVRA'SQVE PETESSENS] sic habent tres libri manuscripti. dictum autem petesso, vt capesso, lacesso, arcesso: nisi quis malit reponi *petissens*: cui facile assentiar. Sic enim Festus. *Petissere antiqui pro petere dicebant ea forma verbi qua sunt lacessere, & incessere. Sed (vt mihi videtur) eo significabant sæpius petere, vt petissant, sæpius petant.* Hactenus Festus. vtitur hoc verbo & M. Tull. lib. secundo de Consulatu. *Mentéque diuina cælum, terrásque petissit.* CONVERTEBAT IBI] sic quidem habēt omnes libri & manuscripti, & vulgati: Verum tamen *ibus* legendum puto, vt intelligamus naturam conuertisse foramina terræ ad infanteis, seu potius ad vteros illos tempore maturo patefactos. *ibus* autem antiquum pro *iis* teste Nonio. Plautus Milite. *ibus denumerem stipendium*. Pomponius. *Nunc quando voluisti facere, fac voluptati sies ibus.* AT NOVITAS MVNDI] hoc pertinet ad id quod quis obiicere poterat, neque omisit Firmianus: sic enim ille eo, quem paullo antè indicaui, loco. *Quomodo autem vim frigoris, aut caloris ferre, aut vitare potuerunt, aut omnino nasci, cum sol exureret, frigus astringeret? Non erant (inquiunt) à principio mūdi hiems, & æstas, sed perpetua temperies, & ver æquabile. Cur ergo nihil horum fieri etiam nūc videmus? &c.* QVARE ETIAM ATQVE ETIAM] sic supra paullo antè. *Linquitur vt merito, &c.* QVOD IN MAGNIS BACCHATVR M. P.] id est quod passim per monteis bacchantium in morem vagatur. DESTITIT VT MVLIER] sic sup. lib. 2. in extr. *Iámque adeò affecta est ætas, affectáque tellus: Vix animalia parua creat, &c.* EXCIPERE OMNIA] subsequi omnia, διαδέχεσθαι. succedere omnibus. NANQVE ALIVD PVTRESCIT, &c.] sic sup. lib. 2. princip. *sic rerum summa nouatur Semper, & inter se mortales mutua viuunt: Augescūt aliæ gentes, aliæ minuuntur, &c.* eod. lib. *miscetur funere vagor, Quem pueri tollunt visentes luminis oras, &c.* AEVO DEBILE] ætate, atque annis debilitatū & confectum.

Multáque tum tellus etiam portenta creare
Conata'st, mira facie, membrísque coorta.

Androgynum inter vtrũ, nec vtrunque, & vtrinq; remotum,
Orba pedum partim, manuum viduata vicißim:
Multa sine ore etiam, sine voltu cæca reperta,
Vinctáque membrorum per totum corpus adhæsu,
Nec facere vt possent quicquam, nec cedere quoquam,
Nec vitare malum, nec sumere, quod foret vsus.
Cetera de genere hoc monstra, ac portenta creabat:
Nequicquam, quoniam natura absterruit auctum,
Nec potuêre cupitum ætatis tangere florem,
Nec reperire cibum, nec iungi per Veneris res.
Multa videmus enim rebus concurrere debere,
Vt propagando poßint procudere sæcla:
Pabula primùm vt sint, genitalia deinde per artus
Semina quà poßint membris manare remißis:
Fæminaque vt maribus coniungi poßit, habendum,
Mutua queis nectant inter se gaudia vtrisque.
Multáque tum interiisse animantum sæcla necesse'st,
Nec potuisse propagando procudere prolem.
Nam quæcunque vides vesci vitalibus auris,
Aut dolus, aut virtus, aut denique mobilitas est
Ex ineunte æuo genus id tutata reseruans.
Multáque sunt, nobis ex vtilitate sua quæ
Commendata manent tutelæ tradita nostræ.
Principiò genus acre leonum, sæuáque sæcla
Tutatá'st virtus, vulpeis dolus, & fuga ceruos.
At leuisomna canum fido cum pectore corda,
Et genus omne, quod est veterino semine partum,
Lanigeræque simul pecudes, & bucera sæcla,
Omnia sunt hominum tutelæ tradita, Memmi.
Nam cupidè fugêre feras, pacémque secutæ
Sunt, & larga suo sine pabula parta labore:
Quæ damus vtilitatis eorum præmia causa.
At queis nil horum tribuit natura, nec ipsa

Sponte sua possent vt viuere, nec dare nobis
Vtilitatem aliquam, quare pateremur eorum
Præsidio nostro pasci genus, esséque tutum:
Scilicet hæc aliis prædæ, lucróque iacebant,
Indupedita suis fatalibus omnia vinclis:
Donicum ad interitum genus id natura redegit.

ANDROGYNVM INTER VTROS, &c.] hunc versum delendum censeo, vt spurium, hoc primùm. deinde cum variè legatur in codicibus & manusc. & vulgatis, eam potissimum lectionem secutus sum, quæ mihi minus inepta visa est. Omnino ego arbitror hunc versum ab aliquo nugatore esse inculcatum. ORBA PEDVM, &c.] vel ex hoc versu apparet versum *Androgynum, &c.* esse alienum. MVLTA SINE ORE] quidam lib. habent: *Muta sine ore.* non probo. ADHAESV] vsus est hac voce supra lib. 3. *Nam neque pulueris interdũ sentimus adhæsum*, & item alibi. QVOD FORET VSVS] sic reposui coniectura ductus, cum reperissem in vno codice manuscr. *quod fouet vsus.* NEC POT. CVP. AET. T. FLOR.] id est nec potuere ad iustum ætatis robur, & vigorem peruenire. lib. 1. *summũ ætatis peruadere florem.* ibid. paullo pòst. *Stare, quibus possint æui contingere florem.* MVLTA VID. ENIM] versus est hypermeter. sententia autem est hæc: multa concurrere debere, vt animantes genus suum propagare possint, primùm vt sint pabula: deinde vt viæ quædam sint, per quas semina vim gignendi habentia manare possint, membris per rem veneream laxatis & remissis: postremò vt mas & fæmina membra habeant, quibus ambo inter se per rem veneream iungi, & communem inter se voluptatem capere possint. SEMINA QVÀ POSSINT] sic legendum potius, quàm *quæ possint*. nam hic ordo est, deinde vt sit via, quà genitalia semina per artus membris relaxatis manare possint. HABENDVM, MVTVA QVEIS, &c.] secutus sum hîc cod. Florentinos, & nonnullos alios. nam altera scriptura ægrè defendi potest. hanc autem sic explico. Et vt fæmina cum maribus iungi possit, habendum est vtrisque: id est vtrosque scilicet mares & feminas habere oportet membra, quibus mutua gaudia inter se nectant. VESCI VITALIBVS AVRIS] Virgil. lib. 1. Æneid. *Quem si fata virum seruant: si vescitur aura Aetheria, &c.* idem lib. 4. *Quid puer Ascanius? superátne, & vescitur aura?* AVT DOLVS, AVT VIRTVS, AVT DEN. &c.] quæcunque (inquit) animalia vides viuere, ea aut dolo, aut virtute, aut celeritate salutem suam tutata sunt. sic Tyrius Max. διαλ. περὶ τῆς Σωκρ. ἐρωτικῆς. ὥσπερ γὰρ ἄλλο ἄλλῳ ζώῳ ἀλέξημα ἥκει παρὰ τῆς φύσεως εἰς τὸν αὐτοῦ βίον, ὑφ᾽ οὗ σώζεται, λέουσιν ἀλκὴ, ἐλάφοις δρόμοι, θήρα δὲ κυσί: καὶ τῷ μὲν ἐνύδρῳ γένει αἱ νήξεις, τῷ δὲ μεταρσίῳ αἱ πτήσεις, τῷ ἰλυσπωμένῳ οἱ φωλεοί &c. quemadmodum enim aliud alij animali à natura vitæ præsidium, & munimentum datur, à quo seruatur: leonibus robur, ceruis cursus, canibus venatio: & generi aquatili natationes, volatili volatus, reptili latebræ, &c. MVLTAQVE SVNT EX VTIL.] vt bo-

ues, oues, capræ, equi, muli, &c. quæ animantes partim ad vescendum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda nobis sunt vtiles. SAEVA'QVE SAECLA] & genera animantiũ iracunda. AT LEVISOMNA] sic habent codices aliquot vulgati: in his Veneti, & Florentini, & ita legẽdum. non *Et leuisomna.* nã hic versus refertur, & pertinet ad ea quę sequuntur. leuisomnos autem canes appellat, quasi leuem somnum dormiẽteis, & qui facile è somno excitentur. vigiles ab Horatio dicuntur oda 16. lib. 3. *& vigilum canum Tristes excubiæ.* QVOD EST VETERINO] *Veterina* (inquit Nonius) *animalia dicuntur omnia, quæ vehere quid possunt.* Lucret. *Et genus omne, quod est vet. sem. p.* & Festus. *Veterinam bestiam* (inquit) *iumentũ Cato appellauit à vehendo. Opilius veterinam dici putat, quasi venterinam, vel vterinã, quòd onus ad ventrem religatum gerat.* ET BVCERA SAECLA] bucerum pecus de bubus dicimus, inquit Festus. idem Lucret. lib. 2. *Buceriaq; greges, & equorum duellica proles.* QVARE] id est propter quam rem, seu propter quam vtilitatem. nam *quare* hîc non interrogat, sed enunciando referendi vim habet. SCILICET HAEC] refer ad illa superiora: quibus nihil horum tribuit natura. ita vt nec ipsa, &c.

Sed neque Centauri fuerunt, nec tempore in vllo
Esse queat duplici natura, & corpore bino
Ex alienigenis membris compacta potestas,
Hinc illinc par vis vt non pari esse potis sit.
Id licet hinc quamuis hebeti cognoscere corde.
Principiò circùm tribus actis impiger annis
Floret equus, puer haud quaquã. quin sæpe etiam nũc
Vbera mammarum in somnis lactantia quærit.
Pòst vbi equum validæ vires ætate senecta,
Membráque deficiunt fugienti languida vita:
Tum demum pueris æuo florente, iuuentas
Occipit, & molli vestit lanugine malas:
Ne fortè ex homine, & veterino semine equorum
Confieri credas Centauros posse, neque esse:
Aut rapidis canibus succinctas semimarinis
Corporibus Scyllas, & cetera de genere horum,
Inter se quorum discordia membra videmus:
Quæ neque florescunt pariter, nec robora sumunt
Corporibus, neque proficiunt ætate senecta:

Nec ſimili Venere ardeſcunt, nec moribus vnis
Conueniunt, neque ſunt eadem iucunda per artus.
Quippe videre licet, pingueſcere ſæpe cicuta
Barbigeras pecudes, homini quæ ſt acre venenum.
Flamma quidem verò cum corpora fulua leonum
Tam ſoleat torrere, atque vrere, quàm genus omne
Viſceris in terris quodcunque & ſanguinis extet:
Quî fieri potuit, triplici cum corpore vt vna.
Prima leo, poſtrema draco, media ipſa Chimæra
Ore foras acrem efflaret de corpore flammam?
Quare etiam tellure noua, cælóque recenti
Talia qui fingit potuiſſe animalia gigni,
Nixus in hoc vno nouitatis nomine inani:
Multa licet ſimili ratione effutiat ore:
Aurea tum dicat per terras flumina volgò
Fluxiſſe, & gemmis florere arbuſta ſueſſe:
Aut homnem tanto membrorum eſſe impete natum,
Trans maria alta pedum niſus vt ponere poſſet:
Et manibus totum circum ſe vertere cælum.
Nam quòd multa fuere in terris ſemina rerum,
Tempore quo primùm tellus animalia fudit:
Nil tamen eſt ſigni, miſtas potuiſſe creari
Inter ſe pecudes, compactáque membra animantum,
Propterea, quia quæ de terris nunc quoque abundant
Herbarum genera, ac fruges, arbuſtáque læta,
Non tamen inter ſe poſſunt complexa creari.
Res ſic quæque ſuo ritu procedit: & omnes
Fœdere naturæ certo diſcrimina ſeruant.

SED NEQVE CENTAVRI FVERVNT] animantes ex homine & equo compacti. ſic ſup. lib. 4. *Nam certè ex viuo Centauri non fit imago, Nulla fuit quoniam talis natura animãi Verum vbi equi, atque hominis caſu conuênit imagò, Hæreſcit facile extemplo, quod diximus ante.* Virgil. lib. 6. Æneid. facit Centauros & Scyllas in veſtibulo inferorum ſtabulare cum ſomniis. *quam ſedẽ ſomnia vulgò Vana tenere ferunt, foliiſque ſub omnibus hærent: Multáque præterea*

variarum

variarum monstra ferarum Centauri in foribus stabulant, Scyllæque biformes. DVPLICI NVTVRA] humana, & equina. POTESTAS] δύναμις, potentia. HINC ILLINC PAR VIS VT NON PARI,] si huius versus varias scripturas lectori proponere vellem, totam paginam implerem: satis erit mihi eas referre, quæ reperiuntur in lib. manuscriptis, vt videat lector, me ita hunc locum restituisse, vt tamen ab iis non longè discesserim. sic igitur habet Vaticanus, *Hinc illinc par vis vt non sint pars esse potis sit*: Scipionis & Faërni sic: *Hinc illinc paribus vi non sit pars esse potis sit*. Bertinianus & Memmianus sic: *Hinc illinc par vis vt non sit par esse potis sit.* quæ scripturæ cum sint vitiosæ, ego sic reposui, *Hinc illinc par vis vt non pari esse potis sit*: quæ scriptura ferè in Venetis recentioribus, & Lugdunensibus reperitur. sic enim in eis legitur *Hinc illinc par vis vt non par esse potis sit*. Sententia autem huius scripturę, si cui forte obscurior videatur, hæc est. Non potest esse natura seu potestas aliqua ex alienigenis membris, vt humanis & equinis compacta, & conflata, ita alienigenis (inquam) vt vis par pari esse, id est par pari respōdere non posit. de versus autem ratione non est quòd quisquam dubitet, propter vocem *pari*, in qua voce syllaba, *ri*, non eliditur, & corripitur. nam hoc esse Lucretio vsitatum alibi ostendimus. ID LICET] id, nempe in Centauro non posse hinc illinc parem pari vim esse. CIRCVM] circiter, vel dic potius *circumactis*, vt sit tmesis. FLORET] ἀκμάζει, viget. hoc modo ostendit Centauros esse nō posse. non potest vnum animal ex inæqualibus, disparibus, disconuenientibus potestatibus, & membris esse conflatū. Nam ita pars altera erit imbecilla, altera firma: hæc diuturna, & viuax: altera vitæ breuis, & ad mortem præceps: & quo tempore altera erit ætate corroborata atque adulta, vt equus, qui tribus annis exactis, viget: altera vix dum ab vbere matris erit depulsa, vt puer: & contrà quo tempore pars humana erit valida, ac robusta, tum equina erit senectute confecta. Postremò non iisdem voluptatibus ducuntur, neque iisdem molestiis afficiuntur homo & equus. Idem de Scylla canibus succincta, sentiendum: de qua etiam mox dicet. QVIPPE ETIAM NVNC] id est, quippe etiam cum treis annos natus est. sed videtur legendum: *quippe etiam tunc*. LACTANTIA] lac suppeditantia. FVGIENTI LANGV. VITA] sic dixit vitam fugiētem, vt Latini dicunt vinum fugiens, & litteras fugiēteis. PVERIS] aliàs *puerili*. ego tamen malo *pueris*. IVVENTAS] iuuentutis Dea, & ipsa iuuēta. ET MOLLI VESTIT LANVG.] sic sup. eod. lib. mollem vestē dixit, pro molli pilo, & lanugine. *& impubem molli pubescere veste*. NE FORTE EX HOMINE] hunc versum profert Nonius. *ne forte* autem, id est hæc dixi, vt ne forte credas, &c. CONFIERI] id est, confici. vtitur eod. verbo sup. lib. 3. *Id quoque enim sine pernicie confiet eorum*. & sæpe Virg. vt lib. 4. Æneid. *nunc qua ratione quod instat, Confieri possit, &c.* & Cæs. lib. 7. de bello Gall. *postquàm id difficilius confieri animaduertit, &c.* AVT RAPIDIS CAN. SVCC.] Scyllam sic describit Hom. ὀδυσ. μ. Ἔνθα δ' ἐνὶ Σκύλλη ναίει δεινὸν λελακυῖα· Τῆ ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλῆς Γίνεται, αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακὸς, οὐδέ κε τίς μιν Γηθήσειεν ἰδὼν, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν, &c. M. Tull. Verr. de suppliciis: *hoc infestior nautis Verres, quàm Scylla, quòd multo se pluribus, & maioribus*

canibus succinxerat. QVIPPE VIDERE LICET P. S. CIC.] sic lib. 4. de veratro. *Præterea nobis veratrum est acre venenum: At capris adipes, & coturnicibus auget.* FLAMMA QVIDEM VERÒ] Probat nunquam fuisse Chimæram etiam hoc argumento, quòd cum poetæ fabulentur eam flammas ore efflare, constet autem ex leone, dracone, capra, seu ipsa chimæra: leones proinde vt ceteræ animantes, à flammis læduntur, & torrentur. Sed non dissimulabo nonnullos libros habere, *Ignea flamma quidem.* PRIMA LEO, POSTR. DR.] sic Hom. ἰλ. ζ. & Hesiod. theogon. Πρόσθε λέων, ὄπιθεν ἢ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα. ORE FORAS ACREM EFFLARET DE CORP. F.] hanc potissimùm scripturam secutus sum vt & maxime probabilem, & maximè cum libris antiquis consentaneam. sic fere loquitur lib. 6. *Spiritus ore foras tetrum voluebat odorem.* EFFVTIAT] Nonius docet *effutire* idem valere, quod cum mẽdacio dicere, & profert hunc locum. animaduerti autem hoc verbum in quibusdam lib. scribi duplici t t. AVT HOMINEM TANTO M.] quamobrem hoc non potuerit initio efficere natura, causam affert lib. 1. *Denique cur homines tantos natura parare Non potuit, pedibus qui pontum per vada possent Transire, & magnos manibus diuellere mõteis, Multáque viuendo vitalia vincere sæcla, Si non, materies quia rebus reddita certa est Gignundis? &c.* RES SIC QVAEQVE SVO, &c.] cum in omnibus lib. & manuscr, & impressis, præterquàm in Florent. sic reperissem scriptum: *Sed sic quæque suo ritu procedit, & omnes Fœdere naturæ certo discrimina seruant*, à me impetrare non potui, vt in quattuor vocibus, *quæque, &, omnes seruant*, mendum subesse existimarem, sed in aliqua alia potius. Itaque Florentinam lectionem reieci, quæ talis est. *Sed sic quodque suo ritu procedit, vt omnia Fœdere naturæ certo discrimine seruent.* suspicatus autem primam vocem versus esse deprauatã, sic reposui, *Res sis quæque suo ritu procedit, & omnes, &c.*

Et genus humanum multo fuit illud in aruis
Durius, vt decuit, tellus quod dura creasset:
Et maioribus, & solidis magis ossibus intus
Fundatum, & validis aptum per viscera neruis:
Nec facilè ex æstu, nec frigore quod caperetur:
Nec nouitate cibi, nec labi corporis vlla.
Multáque per cælum solis voluentia lustra
Volgiuago vitam tractabant more ferarum.
Nec robustus erat curui moderator aratri
Quisquam: nec scibat ferro molirier arua,
Nec noua defodere in terram virgulta, neque altis
Arboribus veteres decidere falcibu' ramos.
Quod sol, atque imbres dederant, quod terra crearat

Sponte sua, satis id placabat pectora donum.
Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerunque, & quæ nunc hiberno tempore cernis
Arbuta pœniceo fieri matura colore,
Plurima tum tellus etiam maiora ferebat.
Multáque præterea nouitas tum florida mundi
Pabula diua tulit, miseris mortalibus ampla.
At sedare sitim fluuij, fontésque vocabant:
Vt nunc montibus è magnis decursus aquaï
Clarior accitat sitientia sæcla ferarum.
Denique noctiuagi siluestria templa tenebant
Nympharum, quibus exibant humore fluenta
Lubrica, proluuie larga lauĕre humida saxa:
Humida saxa super viridi stillantia musco:
Et partim plano scatĕre, atque erumpere campo.
Nec dum res igni scibant tractare, neque vti
Pellibus, & spoliis corpus vestire ferarum:
Sed nemora, atque cauos monteis, siluásque colebant,
Et frutices inter condebant squallida membra,
Verbera ventorum vitare, imbreisque coacti.
Nec commune bonum poterant spectare, neque vllis
Moribus inter se scibant, nec legibus vti.
Quod cuique obtulerat prædæ fortuna, ferebat,
Sponte sua, sibi quisque valere, & viuere doctus.
Et Venus in siluis iungebat corpora amantum,
Conciliabat enim vel mutua quanque cupido,
Vel violenta viri vis, atque impensa libido,
Vel pretium glandes, atque arbuta, vel pira lecta.

ET GENVS HVMANVM, &c.] Nunc de primis hominibus verba facere incipit. DVRIVS, VT DECVIT, TELL. Q. D. C.] sic ferè Virgil. Georg. I. *Vnde homines nati durum genus.* NEC LABI] id est, nec labe, vt alibi *parti, contagi, voci,* & multa alia, pro parte, cōtage, voce, &c. VITAM TRACTABANT] id est, vitam trahebant, seu traducebant. quidam tamē

legendum putāt *tolerabant*:quibus propemodum aſſentior. MOLIRIER] moliri dicimur quicquid cum labore facimus,aut agimus.moliri igitur arua hoc loco poſitum eſt pro eo,quod eſt,agros colere,ſeu ex campis, & locis inaratis, agros cultos magno labore efficere: vel agros laborioſa cultura meliores reddere. Neque verò me fallit, legi in quibuſdam libris vulgatis, *mollirier arua* gemino ll. ſed *molirier* vnico l. magis probo. NEC NOVA DEFODERE IN T. V.] infra eod.lib.extr. *Vnde etiam libitum eſt ſtirpeis committere ramis, Et noua defodere in terram virgulta,&c.* QVOD TERRA CREARAT SP. S.]ad hunc locum illuſtrandū pertinēt illa Tirij Maximi. περὶ ἔρωτος. Ἦσαν δέ που κατὰ τὸν Ἐπικούρου φασὶ βίον, αἱ τροφαὶ τοῖς ἀνθρώποις φηγοί, καὶ ὄχναι. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπεφημίσθη φέρειν ἡ γῆ τοὺς καρποὺς αὐτομάτους, ὅτι αὐτοῖς οὐδὲν ἔδει γεωπονίας ἐξ αὐτοφυοῦς βιοτεύουσιν. id eſt, Viuebant autem ſcilicet (qualem victum adamabat, vt aiunt, Epicurus) primi homines glandibus, & piris agreſtibus. Atque iccirco fama eſt,tum terram fructus tuliſſe ſponte ſua venie͞teis: quia nihil eis opus erat agri cultura, aut labore ruſtico, cum victu vterentur ſponte ſua nato. ARBVTA] rubra poma ſiluarū:quæ Plin. *vnedones* appellat. Virgil.Georg.1. *atque arbuta ſacræ Deficerent ſiluæ.* POENICEO] ſic habent libri manuſcripti non,vt vulgati *puniceo.* Veteres enim in multis nominibus œ pro u.vſurpabant.ita *mœnera* & *pœnire* dicebant pro *munera* & *punire*, vt ſuprà admonuimus ad illum locum lib.1. *fera mœnera militiaï.*& ad illū lib.3. *Purpura,puniceúſque color clariſſimu' multo,&c.*vbi etiam malim legi *pœniceúſque color*,vt eſt in lib.manuſcr. PABVLA DIVA TVLIT MIS. MORT. A.] ſi legimus,vt habent nonnulli libri vulgati, *Pabula dura tulit,&c.* ſic explicabo:pabula tulit dura quidem illa,& agreſtia, ſed tamē primis illis hominibus ampla,id eſt, ἀρκοῦντα, καὶ ἱκανά: id eſt, quibus illi erant contenti, vel quæ illis ſatis erant:Sin,vt habent tres libri manuſcripti,& docti viri magis probant:*Pabula diua tulit*:ſeu *Pabula dia tulit, &c. diua*, ſeu *dia pabula* interpretabor,ſua ſponte,& ſine labore,& quaſi diuinitus venientia, ac naſcentia. FONTÉSQVE VOCABANT] ſic habent omnes libri & manuſcr. & typis excuſi,præter Florent.in quibus legitur,*fontéſque docebant*.ego *vocabant* probo,& interpretor,inuitabāt. DECVRSVS AQVAI] id eſt, aqua decurrens,quod eſt ex loco decliui fluens.ſup.eod.lib. nō longè à princip. *magnus decurſus aquarum Vndique declarat.* CLARIOR ACCITAT SITIENTIA S. F.] clarior aqua,quàm aliis in locis,*accitat*, id eſt inuitat ſitienteis feras.ſed nō celabo lectorem in quibuſdam libris manuſcr.ita ſcriptum eſſe. *Claricitare ſitientia,&c.* quæ ſcriptura ſine dubio mendoſa eſt. veruntamen cōſideret eam lector ingenioſus. SILVESTRIA TEMPLA] id eſt antra, & Nympharum domos. QVIBVS EXIBANT] ex quibus ibant:ex quibus manabant. HVM. FL. LVBR.] ordo eſt,fluenta,humore lubrica,id eſt fluenta humida,& liquida. LAVERE] *lubrica lauēre*, id eſt lubrica ad lauandū,vel vt lauarent.licet etiā coniungere cum verbo *exibant*, vt ſit,*exibant lauere*, id eſt, vt lauērent, quemadmodum loquebantur veteres. ET PARTIM] *partim* hìc ſolum poſitum,quemadmodum & alibi. referēdum eſt autem ad verſum illum ſuperiorem: *Lubrica proluuie larga lauēre,&c.* SCATERE] ſcatēre à verbo ſcato is.it.tertiæ inflexionis. ſic lib.

6. *Quod genus in du mari spirat fons dulcis aquaï, Qui scatit*.ibid. *Et scatere illa foras in stuppam semina.* NECDVM RES IGNI SCIB. TR. Casis enim,& pellibus repertis,certis matrimoniis institutis,& receptis, ignis vsu cognito,tum ingenium hominum mollius esse cœpit, vt dicet nō ita multis pòst versib. PELLIBVS] quæ inuentori ipsi,eíque qui primus gesit,inuidiosæ,& pestiferæ fuerunt,vt dicet inf. eod. lib. extr. ibi. *Pellis item cecidit,&c.* NEC COMM. BON. POT. SP.] hac de re inf. eod. lib. ibi. *Condere cœperunt vrbeis,&c.* Aliquot versuum,qui deinceps sequuntur, ordinem nescio quorum hominum culpa perturbatum restitui. ET VENVS IN SILVIS IVNGEBAT,&c.] in quibusdam libris manuscr.reperi scriptum: *Et Venus in siluis lucebat*.ex qua vitiosa scriptura putabam legendum : *Et Venus in siluis laciebat*. Veruntamen receptam lectionem probo.

Et manuum mira freti virtute,pedúmque,
Consectabantur siluestria sæcla ferarum
Missilibus saxis,& magno pondere clauæ:
Multáque vincebant,vitabant pauca latebris:
Setigerísque pares suibus siluestria membra
Nudabant terræ nocturno tempore capti,
Circùm se foliis ac frondibus inuoluentes.
Nec plangore diem magno,solémque per agros
Quærebant pauidi, palantes noctis in vmbris,
Sed taciti respectabant,somnóque sepulti,
Dum rosea face sol inferret lumina cælo.
A` paruis quòd enim consuerant cernere semper
Alterno tenebras,& lucem tempore gigni,
Non erat, vt fieri posset,mirarier vnquam,
Nec diffidere,ne terras æterna teneret
Nox in perpetuum detracto lumine solis:
Sed magis illud erat curæ,quòd sæcla ferarum
Infestam miseris faciebant sæpe quietem:
Eiectique domo fugiebant saxea tecta
Spumigeri suis aduentu, validíque leonis:
Atque intempesta cedebant nocte pauentes
Hospitibus sæuis instrata cubilia fronde.
Nec nimio tum plus,quàm nunc,mortalia sæcla

Dulcia linquebant lamentis lumina vitæ.
Vnus enim tum quiſque magis deprenſus eorum
Pabula viua feris præbebat dentibus hauſtus:
Et nemora ac monteis gemitu, ſiluáſque replebat,
Viua videns viuo ſepeliri viſcera buſto.
At, quos effugium ſeruarat: corpore adeſo
Poſterius tremulas ſuper vlcera tetra tenentes
Palmas, horriferis accibant vocibus Orcum:
Donicum eos vita priuarant vermina ſæua
Experteis opis, ignaros quid volnera vellent.
At non multa virûm ſub ſignis millia ducta
Vna dies dabat exitio: nec turbida ponti
Aequora lædebant naueis ad ſaxa, viróſque.
Sed temerè, in caſſum mare fluctibu' ſæpe coortis
Sæuibat, leuitérque minas miſcebat inaneis.
Nec poterat quenquam placidi pellacia ponti
Subdola pellicere in fraudem ridentibus vndis.
Improba nauigij ratio tum cæca iacebat.
Tum pænuria deinde cibi, languentia leto
Membra dabat: contrà nunc rerum copia merſat.
Illi imprudentes ipſi ſibi ſæpe venenum
Vergebant: nunc dant aliis ſollertius ipſi.

MVLTA'QVE VINCEBANT] multa viribus corporis obtinebant: ratò fugiebant, raróque metu perterriti latebras quærebant, & latebrarum præſidio periculum vitabant. A' PARVIS] quidam libri habent *A' pueris*. NON ERAT, VT FIERI, &c.] ordo eſt. non erat eis curæ mirari quomodo id fieri poſſet: nec curabant diffidere: id eſt nō veniebat eis in mentem diffidere, ne terra tenebris ſempiternis obſeſſa permaneret. INFESTAM M. F.] infeſtam faciebant: id eſt, vt M. Tull. loquitur, infeſtam habebant: atque, vt planius dicam, infeſtabant. SAXEA TECTA] antra, ſaxeas domos. ſup. *ſilueſtria templa*. HOSPITIBVS SAEVIS] ſuibus ſilueſtribus, leonibus, lupis, vrſis, & ſimilib. feris. ATQVE INTEMPESTA] *Intempeſtam noctem Aelius dicebat*, (vt refert Varro lib. 5. de ling. Lat.) *cū tempus agendi eſt nullum: quod alij concubium appellarunt, quòd ferè omnes tum cubarent: alij verò ab eo quòd ſileretur, ſilentium noctis. quod idem tempus Plautus conticinium.* NEC NIMIO TVM PLVS] quamuis homines tum ſæpe à fe-

ris, dilacerabantur, ac deuorabantur: non tamen tunc multo magis, quàm nunc, moriebantur. DVLCIA LINQ. LAMENTIS LVMINA] sic quidem habent omnes libri & manuscr. & typis excusi: Sed placet mihi M. Antonij Mureti coniectura: qui legendum putat *labentis lumina vitæ*. Nã quòd ita quidã declarant, vitam relinquebant lamentis: id est cum lamentis: sententiam quidem afferunt probabilem, & huic loco consentaneam: sed inusitato loquendi genere expressam. MAGIS] quàm nunc. VIVA VIDENS VIVO] non temere harum syllabarum complosionem quæsiuit, *Viua vi. viuo.* Quòd autem ad huius loci sententiam attinet, cum eo cõgruit illud Ennianum: *Vulturis in siluis miserum mandebat homonem. Heu, quàm crudeli condebat membra sepulcro!* HORR. ACC. V. ORC.] horribilibus vocibus mortem vocabant dolore cruciati. DONICVM EOS] id est, donec eos &c. sic autem habent duo libri manuscrip. reliqui *Denique*, & item quidam vulgati: quod deprauatum est ex recto *Donicum*. VERMINA] dolores ex vermibus membra corrodentibus, ac depascentibus. consule Festum. QVID VOLN. VELLENT] id est, quid vulnera postularent: seu quæ remedia vulneribus sanandis essent adhibẽda. AT NON MVLTA VIRVM] At non multa virorum millia vno die in prœlio cadebant. *Dicæarchus libro de interitu hominum* (vt refert M. Tull. lib. 2. de Offic.) *collectis ceteris caussis, eluuionis, pestilentiæ, vastitatis, belluarum etiam repentinæ multitudinis, earum impetu docet quædam hominum genera esse consumta: deinde comparat, quanto plures deleti sint homines impetu, id est bellis, aut seditionibus, quàm omni reliqua calamitate.* NEC TVRBIDA PONTI] nec mare ventis turbatum, & concitatum naueis ad scopulos allidebat, & ita frangebat. SED TEMERE, IN CASSVM MARE FLVCTIBV' S. C.] id est, sed mare fluctibus coortis, & tempestate commota, temere & frustra sæuibat, seu irascebatur, nempe quia nemo tum nauigabat. mendosè in quibusdam lib. vulgatis legitur *Nec temere in cursu, &c.* Licet autem etiam ita legere: *Sed temere in cassum frustra mare sæpe coortum, &c.* vt habent libri Parisienses, & Veneti vtrique, & Basilienses. LEVITERQVE MINAS MISCEBAT] & leuiter: id est sine periculo mortalium, minas inaneis miscebat, id est frustra minabatur fluctibus. in quibusdam vulgatis legitur, *minas ponebat inaneis*: quam lectionem si quis probabit, sic interpretabor: ponebat leuiter minas, &c. id est, desinebat minari. PELLACIA] id est fallacia, & fallax æquoris tranquillitas, quæ postea in magnos, & horribileis fluctus verti solet. sup. lib. 2. *Subdola cum ridet placidi pellacia ponti.* PELLICERE IN FRAVDEM] suis blanditiis in fraudem allicere. sup. lib. 4. *Quæ lacere in fraudem possent, vinctósque tenere.* RIDENTIBVS VNDIS] placidis, & lenibus. nã γέλως θαλάσσης, id est risus maris, pro tranquillitate maris ponitur à poëtis. CAECA] cur cæcam nauigiorum rationẽ appellat? an quòd tunc erat ignota? an quòd ab hominibus cæcis, id est imprudentibus atque inconsideratis, posteà excogitata & inuenta est? VERGEBANT] infundebant. vergendi verbo vtebantur in sacrificiis. SOLLERTIVS] ingeniosius.

Inde casas postquàm, ac pelleis, ignémque pararunt:

Et mulier coniuncta viro concesſit in vnum:
Caſtáque priuatæ Veneris connubia læta
Cognita ſunt, prolémque ex ſe videre creatam:
Tum genus humanum primùm molleſcere cœpit.
Ignis enim curauit, vt alſia corpora frigus
Non ita iam poſſent cæli ſub tegmine ferre:
Et Venus imminuit vireis, puerique parentum
Blanditiis facilè ingenium fregere ſuperbum.
Tunc & amicitiam cœperunt iungere habentes
Finitima inter ſe, nec lædere, nec violare.
Et pueros commendarunt, muliebréque ſæclum
Vocibus, & geſtu, cum balbè ſignificarent,
Imbecillorum eſſe æquum misererier omnium.
Non tamen omnimodis poterat concordia gigni:
Sed bona, magnáque pars ſeruabant fœdera caſti.
Aut genus humanum iam tum foret omne peremtũ:
Nec potuiſſet adhuc perducere ſæcla propago.

AC PELLEIS] primùm enim pellibus corpora texerunt homines: deinde elegantiorem, atque operoſiorem veſtitum repererunt. Itaque Hercules pelle amictus fingitur ac pingitur, vt homines antiquum veſtiendi corporis morem memoria repetant. Quod cõfirmat Diodori Siculi auctoritas lib. 1. his verbis. ὁμοίως δὲ τό, τε ῥόπαλον, καὶ τὴν λεοντῆν τῷ παλαιῷ πρέπειν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους μή πω τῶν ὅπλων εὑρημένων τοὺς ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμύνεσθαι τοὺς ἀντιπαλοῦντας, ταῖς δὲ δοραῖς τῶν θηρείων σκεπαστηρίοις χρῆσθαι: id eſt ſimiliter autem clauam, & pellem leoninam antiquo Herculi conuenire, propterea quòd temporibus illis homines nondum armorum vſu reperto vim aduerſariorum ſuorum lignis propulſabant, pellibus autem corpora tegebant. CVRAVIT] effecit. tralatio eſt. ſic lib. 3. *calidíque vaporis Semina curare, in membris vt vita moretur.* & lib. 4. *Quod ne miremur, ſopor, atque obliuia curant.* ALSIA CORPORA] ſic legi debet, & ita habent libr. manuſcr. ſunt autem alſij, & alſioſi, qui frigus ferre non poſſunt. Varro lib. 2. de re ruſtica cap. 3. de capris. *ſtabulatur pecus melius, ad hibernos exortus ſi ſpectat, quòd eſt alſioſum.* CAELI SVB TEGMINE] ſub diuo. HABENTES FINITIMA] id eſt finitimi, ſeu finitimos agros habentes. ὅμοροι. non eſt autem quòd quenquam moueat duorum manuſcriptorum librorum ſcriptura, *auentes*. erratum enim eſt librariorum, qui ſæpe ſcribebant u. pro b, & contrà b. pro u. & item ſæpe aſpirationis notã omittebant. MISERERIER OMNIVM] ſic habent omnes ferè lib. vulgati. manuſcripti autem

autem *omni*. ex quo ſuſpicantur nonnulli legēdum *omnis*, ſeu *omneis*. Omnino ſcriptura vulgata tolerabilis, & probabilis eſt. Nam in voce *omnium* fit συνίζησις, ſeu συμφώνησις, vt apud Virgil. lib. 1. Æneid. *dependent lychni laquearibus aureis*. & apud Catull. carm. de nuptiis Pelei & Thet. *Qualis adeſt Thetidi, qualis concordia Peleo.* SED BONA, MAGNA'QVE PARS] ſi non omnibus modis poterat cōcordia gigni: at bona, & magna pars fœdera ſeruabat. ADHVC] vſque ad hoc tempus.

At varios linguæ ſonitus natura ſubegit
Mittere: & vtilitas expreßit nomina rerum,
Non alia longè ratione, atque ipſa videtur
Protrahere ad geſtum pueros infantia linguæ,
Cum facit, vt digito, quæ ſint præſentia, monſtrent.
Sentit enim vim quiſque ſuam, quam poßit abuti.
Cornua nata prius vitulo quàm frontibus extent,
Illis iratus petit, atque infenſus inurget.
At catuli pantherarum, ſcymníque leonum
Vnguibus, ac pedibus iam tum, morſúque repugnant,
Vix dum cum ipſis ſunt dentes, vnguéſque creati.
Alituum porrò genus alis omne videmus
Fidere: & à pennis tremulum petere auxiliatum.
Proinde putare aliquem tum nomina diſtribuiſſe
Rebus: & inde homines didiciſſe vocabula prima:
Deſipere'ſt. nam cur hic poſſet cuncta notare
Vocibus, & varios ſonitus emittere linguæ:
Tempore eodem alij facere id non quiſſe putentur?
Præterea, ſi non alij quoque vocibus vſi
Inter ſe fuerant: vnde inſita notities eſt
Vtilitatis? & vnde data'ſt huic prima poteſtas,
Quid vellet, facere, vt ſcirent, animóque viderent?
Cogere item plureis vnus, victóſque domare
Non poterat, rerum vt perdiſcere nomina vellent:
Nec ratione docere vlla, ſuaderéque ſurdis,
Quid ſit opus facto. faciles neque enim paterentur:
Nec ratione vlla ſibi ferrent amplius aureis

Vocis inauditos sonitus obtundere frustrà.

AT VARIOS LINGVAE SONITVS] Nunc de principio & origine sermonis humani. ET VTILITAS] lege etiam hac de re Diod. Sic. initio lib. I. SENTIT ENIM VIM Q. S. QVAM P.] cum in omnibus ferè lib. vulgatis legeretur, *quod possit abuti*, ego *quoad* reposueram, vt sit hæc sententia. sentit quisque vim suam, quousque ea vi abuti posit. nam *quoad* vnius syllabæ est per synizesin, vt sup. lib. 2. *Quoad licet, ac potis es reperire inolentis olivi, &c.* Sed cum in vno, atque altero lib. manuscripto reperissem, *quam possit abuti*, hanc scripturam secutus sum, vt longè omniū optimam. AT CATVLI PANTH. SCYMNIQVE] profert hunc versum Nonius in voce *catuli*. Iam scymni græca vox est, idémq; valet quod Latina catuli. VIX DVM CVM IPSIS SVNT] in quibusdam libris manuscriptis desideratur vox *ipsis*, vt fortasse legēdum sit, *Vix dum etiam cum sunt dentes, vnguésque creati.* Codices quidem Florentini sic habent: *Vix etiam cum sunt, &c.* ALITVVM PORRÒ GENVS] profert hūc versum Nonius, cum eo, qui proxime sequitur, in voce *auxiliatus*. *alituum* autem pro *alitum* positum. Virgil. lib. 8. Æneid. *Alituum, pecudúmque genus sopor altus habebat.* & Lucretius paullo pòst. *Postremò genus alituum, &c.* PROINDE PVTARE ALIQVEM] Hæc contra Platonem dicuntur: qui in Cratylo docet nomina consultò rebus esse imposita, cúmque, qui primus nomina fabricatus sit, ὀνοματουργὸν: id est nominum opificem, & ὀνοματοθέτην, id est nominum impositorem, seu conditorem nominat. TEMPORE EODEM ALII, &c.] proinde ac si dicat. si quis vnus potuit nomina rebus imponere, & res vocabulis notare: idem & alius eodem tempore facere potuit. PRAETEREA SI NON ALII QVOQVE] huius loci hęc sentētia est. Præterea si non etiam alij homines inter se oratione vsi fuerant: vnde huic vni nata est cognitio vtilitatis, quæ ex sermone percipitur? & vnde ei data est potestas faciendi, vt alij scirent, atque intelligerent, quid sibi vellet? SVADEREQVE SVRDIS] id est suadere non intelligētibus, seu iis qui intelligere non curarent.

Postremò quid in hac mirabile tantoperè'st re,
Si genus humanum, cui uox, & lingua vigeret,
Pro vario sensu varias res voce notaret,
Cum pecudes mutæ, cum denique sæcla ferarum
Dissimileis soleant voces, variásque ciere,
Cum metus, aut dolor est, & cum iam gaudia gliscunt?
Quippe etenim id licet è rebus cognoscere apertis.
Inritata canum cum primùm magna Molossûm
Mollia ricta fremunt duros nudantia denteis:
Longè alio sonitu rabie districta minantur:

Et cum iam latrant, & vocibus omnia complent.
At catulos blandè cum lingua lambere tentant,
Aut vbi eos iactant pedibus, morsúque petentes
Suspensis teneros imitantur dentibus haustus:
Longè alio pacto gannitu vocis adulant:
Et cum deserti baubantur in ædibus, aut cum
Plorantes fugiunt summisso corpore plagas.
Denique non hinnitus item differre videtur,
Inter equas vbi equus florenti ætate iuuencus
Pennigeri sæuit calcaribus ictus amoris,
Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma?
Et cum sis aliàs concussis artubus hinnit?
Postremò genus alituum, variæque volucres,
Accipitres, atque ossifragæ, mergique marinis
Fluctibus in salsis victum, vitámque petentes,
Longè aliàs alio iaciunt in tempore voces:
Et cum de victu certant, prædáque repugnant,
Et partim mutant cum tempestatibus vnà
Raucisonos cantus: cornicum vt sæcla vetusta,
Coruorúmque greges, vbi aquam dicũtur, & imbreis
Poscere, & interdum ventos, aurásque vocare.
Ergo si varij sensus animalia cogunt,
Muta tamen cum sint, varias emittere voces:
Quanto mortaleis magis æquum'st tum potuisse
Dissimileis alia, atque alia res voce notare?

POSTREMÒ QVID IN H.] postremò (inquit) quid mirum est homines, quibus natura præcipuè vocem, & linguam dedit, potuisse suo cuiusque arbitratu, ac pro suo cuiusque sensu, qui est varius, & multiplex, singulas res notare, cum muta animalia suos affectus, qui sunt admodum pauci, dissimilibus tamen vocibus notare possint, ac soleant? Nam animantes rationis expertes dolorem duntaxat, & voluptatem, & ceteros affectus, qui his duobus subiiciuntur, voce inarticulata quidem illa, sed tamen dissimili significant. GAVDIA GLISCVNT] sic loquitur Pacuuius, *sed nescio quid nam sit animi. horrescit, & gliscit gaudium. gliscere* (inquit Nonius) *est congelascere, & colligi, vel crescere, vel ignescere.* INRITATA CANVM CVM PR.]

ordo & sententia horum verborum hæc est. Cum primùm ricta magna, & mollia canum Molossorum: id est ex Epiro, irritata, duros nudantia denteis tremũt, seu fremunt: id est, cũ primùm canes magni Epirotici rictu diducto, & dẽtibus nudatis irritati tremũt: longè alio sonitu rictibus ira districtis minãtur, atque cùm iam latrant, & omnia vocibus cõplent. *tremunt* autem initio reposueram, Nonium secutus, qui in voce *rictus* proferens hunc locum, ita videtur legisse, nisi corruptus est. Sed docti quidam, quibus assentior, malunt legi *fremunt*, vt est impressum in codicibus Parisiensibus, & antiquis Aldinis: quanquam *tremunt* non reiicio. Præterea *districta* excudẽdum curaui, adductus auctoritate librorum veterum, cum in vulgatis legatur, distracta. rictus us. autem, & rictum i. pro eodem vsurparunt veteres teste Nonio. Lucret. lib. 6. *inhorrebat rictum, frons tenta minebat.* AT CATVLOS] sic legendum: & ita scriptum est in quattuor libris manuscriptis, & in antiquis Venetis. AVT VBI EOS] secutus sum codices antiq. Aldinos: in quibus ita legitur. nam ceteri sunt mendosi. IACTANT] sic legẽdum, non *lactant.* significat enim tempus illud, quo tempore canes ludibũdæ suos catulos aut pedibus iactant, aut morsiunculis appetentes, non valide impresis dentibus, sed sustentatis, & suspensis, & faucibus temerè admotis eos quodammodo haurire velle videntur, ita tamen vt illas suis catulis nocere nolle, facile appareat. LONGE ALIO PACTO] hunc versum profert Nonius, quanquam corruptum. ADVLANT] adulantur. adulationem propriè canum esse docet Nonius in voce *adulatio.* M. Tull. de nat. Deor. lib. 2. *canum tam amans dominorum adulatio.* BAVBANTVR] latrant. Verbum factũ à voce canum (inquit Nonius.) PENNIGERI] alibi, *pinnigeri.* cur Cupido fingatur pennatus, consule Propertium lib. 2. eleg. 12. ET CVM SIS ALIAS, &c.] sic restitui, cum in libris omnibus legeretur, *Et cum sic alias. sis* autem, id est suis, vt sup. lib. 3. *Lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit.* AD ARMA] quæ nam arma? Martiá ne, an Venerea? POSTREMÒ GENVS ALITVVM, &c.] sup. *Principiò genus alituum, variæque volucres.* OSSIFRAGAE] ossifraga aquilæ genus: de quo lege Plin. lib. 10. cap. 2. ET CVM DE VICTV, &c.] proinde ac si ita loquatur. Et mutant cantus partim cum de victu certant, prædáque repugnant, partim cum tempora mutantur. CORNICVM VT SAECLA VETVSTA, CORV.] Virgil. Georg. 1. *Tum Cornix plena pluuiam vocat improba voce, Et sola in sicca secum spatiatur arena.* Idem ibid. *Tum liquidas corui presso ter gutture voces, Aut quater ingeminant, & sæpe cubilibus altis Nescio qua præter solitum dulcedine læti Inter se foliis strepitant.*

Illud in his rebus tacitus ne fortè requiras:
Fulmen detulit in terras mortalibus ignem
Primitus: inde omnis flammarum diditur ardor.
Multa videmus enim cælestibus incita flammis
Fulgẽre, cum cæli donauit plaga vapores.

Et ramoſa tamen cum ventis pulſa vacillans
Aeſtuat in ramos incumbens arboris arbor,
Exprimitur validis extritus viribus ignis:
Et micat interdum flammaï feruidus ardor,
Mutua dum inter ſe rami, ſtirpéſque teruntur.
Quorum vtrunque dediſſe poteſt mortalibus ignem.
Inde cibum coquere, ac flammæ mollire vapore,
Sol docuit, quoniam miteſcere multa videbant
Verberibus radiorum, atque æſtu victa per agros:
Inq; dies magis hi victum, vitámque priorem
Commutare nouis monſtrabant rebus, & igni,
Ingenio qui præſtabant, & corde vigebant.
Condere cœperunt vrbeis, arcémque locare
Præſidium reges ipſi ſibi, perfugiúmque.
Et pecudes, & agros diuiſere, atque dedere
Pro facie cuiuſque, & viribus, ingenióque.
Nam facies multùm valuit, viréſque vigebant.
Poſterius res inuenta'ſt, aurúmque repertum:
Quod facilè & validis, & pulchris demſit honorem.
Diuitioris enim ſectam plerunque ſequuntur
Quamlibet & fortes, & pulchro corpore creti.
Quòd ſiquis vera vitam ratione gubernet:
Diuitiæ grandes homini ſunt, viuere parcè
Aequo animo. neque enim'ſt vnquàm pænuria parui.
At claros ſe homines voluêre eſſe, atque potenteis,
Vt fundamento ſtabili fortuna maneret,
Et placidam poſſent opulenti degere vitam,
Nequicquã, quoniam ad ſummum ſuccedere honorẽ
Certantes, iter infeſtum fecere viaï.
Et tamen è ſummo quaſi fulmen deiicit ictos
Inuidia interdum contemtim in tartara tetra:
Vt ſatius multo iam ſit parêre quietum,
Quàm regere imperio res velle, & regna tenere.

Proinde sine incassum defeßi sanguine sudent
Angustum per iter luctantes ambitionis:
Inuidia quorum ceu fulmine summa vaporant
Plerunque, & quæ sunt aliis magis edita cunque:
Quandoquidem sapiunt alieno ex ore: petúntque
Res ex auditis potius, quàm sensibus ipsis.
Nec magis id nunc est, neque erit mox, quàm fuit antè.

ILLVD IN HIS REBVS, &c.] Nunc ostendit vnde ignis in terras delatus sit. profert hũc locum Seruius lib. I. Georg. ibi: *Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.* MVLTA VID. ENIM] profert hunc versum cum eo qui deinceps sequitur, Nonius Marc. in verbo *fúlgere* penultima correpta. Idem Lucret. lib. 6. *Fulgit item, nubes ignis cũ lumina multa Excussere.* ET RAMOSA TAMEN CVM V.] significat etiam probabile esse primum ignẽ ex duabus arboribus inter se collisis & conflictis expressum fuisse: quod fieri solere dictum est sup. lib. I. *At sæpe in magnis fit montibus* (inquis) *vt altis Arboribus vicina cacumina summa terantur, &c.* ET MICAT, &c.] Seruius hunc locum proferẽs eodem, quem indicauimus, loco, legit Emicat: itáque legitur in quibusd. libr. manuscr. MVTVA DVM] mutua, id est mutuò: vt sup. lib. 2. *crebra reuisit.* ibid. *& inter se mortales mutua viuunt.* VERBERIBVS RADIORVM] tralatio. sic sup. hoc lib. *Et radij solis cogebant vndique terram Verberibus crebris extrema ad limina apertã, &c.* ET CORDE VIGEBANT] id est & cordati erant: consilio, & mente præstabant. FACIES] species, εἶδος. Etiam Aristoteles lib. I. de rep. scribit, si qui reperiantur ea pulchritudine corporis præditi, quæ in deorum statuis cernitur, nemini dubiũ futurum, quin ij aliis imperare debeant. Xenophon præterea in symposio ait pulchritudinem esse quiddam regium natura. Eodem pertinet hoc Euripidis, quod est apud Stobęũ in iis quę collegit de pulchritudine. Ἔνδικοι δ' ἂν τῶν ἐχθρῶν ἄρρεν' ἀρρένων, Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος. Πλείστη γὰρ ἀρετὴ τοῦθ' ὑπάρχον ἐν βίῳ Τὴν ἀξίωσιν τῶν καλῶν τὸ σῶμ' ἔχειν. VIRE'SQVE VIGEB.] id est, & qui viribus præstabant, erant in pretio, & aliis imperabãt. Sic Varro Margop. *Qui pote plus, viget: pisceis vt sæpe minutos Magnu' comest: vt aueis enecat accipiter.* POSTERIVS RES INVENTA'ST] res, id est pecunia, bona fortunæ. Horat. saty. 5. lib. 2. *Et genus & virtus, nisi cum re vilior alga est.* QVOD FACILE ET VAL. ET P.] Horat. saty 3. lib. 2. *omnis enim res Virtus, fama, decus, diuina, humanáque pulchris Diuitiis pârent.* DIVITIORIS] id est, ditioris. sic Terent. Phorm. *semper aliquid addant diuitioribus.* & M. Tull. 3. de Orat. *diuitior dithyrambus.* & offic. II. *Mamerco homini diuitißimo.* CRETI] creati. DIVITIAE GRANDES HOM.] Cùm sæpe habebat in ore Epicurus parsimoniam, continentiam, tenuitatem victus, animi denique æquitatem, tùm id quod verbis laudabat, aiunt eum perpetua vitæ constãtia comprobasse. Verba autem eius hæc sunt apud Laërtium. Καὶ τὴν αὐτάρ-

κειαν δὲ ἀγαθὸν μέγα νομίζομεν, οὐχ ἵνα πάντως τοῖς ὀλίγοις χρώμεθα, ἀλλ᾽ ὅπως, ἐὰν μὴ ἔχωμεν τὰ πολλά, τοῖς ὀλίγοις χρώμεθα πεπεισμένοι γνησίως, ὅτι ἥδιστα πολυτελείας ἀπολαύουσιν, οἱ ἥκιστα ταύτης δεόμενοι. id est, & animi æquitatē nihil externi desiderātem, magnum bonum esse arbitramur, non vt prorsus modicis vtamur, sed vt, si non habeamus multa, paucis vtamur, verè persuasum habētes eos iucundissimè sumtuoso apparatu, victúque perfrui, qui eum minime desiderant. de eiusdem continentia sic M. Tull. lib. 3. Tuscul. *Negat Epicurus iucundè posse viui, nisi cum virtute viuatur: negat vllam in sapientem vim esse fortunæ: tenuem victum antefert copioso.* DEGERE VITAM] sic habēt quattuor lib. manuscripti. vulgati *ducere vitam.* CONTEMTIM] duo libri manuscripti habent *contemtus*, planè mendosè. sed tamen de hac scriptura lectorem celatum nolui. PROINDE SINE INCASSVM] secutus sum scripturā vulgatam. nam nonnulli scripti habent, *Proinde fidei incassum*, planè mendosè. EX AVDITIS] id est, ex iis quæ audierunt, & acceperunt ab aliis, nō quæ ipsi suis oculis viderunt, aut vsu experti sunt. sic loquitur Plautus Bacchid. *Quin ego quom peribat, vidi, non ego ex audito arguo.* VAPORANT] ardent, flagrant. ET QVAE SVNT ALIIS] sic legendum, non vt est in vulgatis, *altis.*

Ergo regibus occisis, subuersa iacebat
Pristina maiestas soliorum, & sceptra superba:
Et capitis summi præclarum insigne cruentum
Sub pedibus volgi magnum lugebat honorem.
Nam cupidè conculcatur nimis antè metutum.
Res itaque ad summam fæcem, turbásque redibat,
Imperium sibi cum, ac summatum quisque petebat.
Inde magistratum partim docuere creare:
Iuráque constituêre, vt vellent legibus vti.
Nam genus humanum defessum vi colere æuum,
Ex inimicitiis languebat: quo magis ipsum
Sponte sua cécidit sub leges, arctáque iura.
Acrius ex ira quòd enim se quisque parabat
Vlcisci, quàm nunc concessum'st legibus æquis:
Hanc ob rem est homines pætesum vi colere æuum:
Vnde metus maculat pœnarum præmia vitæ.
Circumretit enim vis, atque iniuria quenque:
Atque vnde exorta'st, ad eum plerunque reuertit:
Nec facilè est placidam, ac pacatam degere vitam,

Qui violat factis communia fœdera pacis.
Et si fallit enim diuûm genus, humanúmque:
Perpetuò tamen id fore clàm diffidere debet.
Quippe vbi se multi per somnia sæpe loquentes,
Aut morbo delirantes procraxe ferantur:
Et celata diu in medium peccata dedisse.

SOLIORVM] sellarum regiarum. INSIGNE] diadema. ANTE' METVTVM] id est, quod homines antè metuerunt. participium pasiuum veteribus vsitatũ, posterioribus obsoletum. AD SVMMAM FAECEM] ad infimam plebem, atque ad vulgus hominum. SVMMATVM] principatum, summum gradum, supremos honores. QVO MAGIS IPSVM SPONTE S. CEC. SVB L.] id est, quapropter tanto magis se subiecit legibus, & viribus. significat Lucretius leges esse ab hominibus acceptas, vt eis sine vi, sinéque iniuriæ metu viuere liceret. sic fere Horat. saty. 3. lib. 1. *Iura inuenta metu iniusti fateare necesse est, Tempora si, fastósque voles euoluere mundi.* sic apud Herod. lib. 1. Deioces quidam magna de se opinione iustitiæ apud Medos excitata, cum de eorum controuersiis vltro ad se delatis magna cum æquitate sentẽtiam ferret, tyrannidem libentibus illis occupauit. ARCTA'QVE IVRA] codex Memmianus habet, *atque lusa*: ex qua scriptura P. Paschalius vir eloquentisimus, historicus Regius, idémque mihi amicisimus suspicatur legendum *arctáque iussa.* cui propemodum assentior. Nam apud M. Tull. crebrò reperitur hæc vox. vt iussa populorum, scita ac iussa nostra. VNDE] ex legibus. nonnulli libri habent *Inde.* PRAEMIA VITAE] dulcedinem vitæ: seu fructum, qui ex vita percipi debet. CIRCVMRETIT ENIM] quia qui vim, & iniuriam infert alteri, legibus irretitus dat continuò, aut certè aliquando pœnas. NEC FACILE EST PLACIDAM, &c.] quia (vt ait M. Tull. *sua quęque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat.* ET SI FALLIT] & si latet. sic Horat. epist. ad Quinctium lib. 1. *Da mihi fallere: da iustum, sanctúmque videri: Noctem peccatis, & fraudibus obiice nubem.* PERPETVÒ TAMEN ID F. CLAM] sic M. Tull. lib. 1. de Finib. *cuius in mente consedit temeritas, hoc ipso quòd adest, turbulenta non potest non fieri: & si verò molita quippiam est, quamuis occultè fecerit, nunquam tamen confidet id fore semper occultum. Plerunque improborum facta primò suspicio insequitur, deinde sermo atque fama, tùm accusator, tum index: multi etiam, vt te consule, ipsi se indicauerunt.* FORE CLAM] Terent. Adelph. *si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.* QVIPPE VBI SE M. P. SOMN.] sic sup. lib. 4. *Multi de magnis per somnum rebu' loquuntur: Indicióque sui facti persæpe fuere.* PROCRAXE] id est, palàm aperuisse, atque indicasse, & quasi in publico garriisse. Verbũ est è Græco detortũ κράζω, quod valet clamo, & vociferor. cuius præteritum κέκραγα: hinc verbum procrago procraxi, procraxisse, & κατὰ συγκοπὴν, procraxe, vt sup. lib. 3. *abstraxe* pro abstraxisse, & similia. quanquam hoc loco quidam malunt legi *protraxe*, vt habent

bent plerique libri vulgati : à quibus equidem inuitus dissentio. sed cũ *procraxe* reperiatur in aliquot libris manuscriptis, & in antiquis Venetis, & probetur Hermolao Barbaro, & (quod caput est) longe significantius sit, quàm protraxe, illud potius, quàm hoc excudendum curaui.

Nunc quæ causa deûm per magnas numina gẽteis
Peruolgarit, & ararum compleuerit vrbeis,
Suscipiendáque curarit sollennia sacra,
Quæ nunc in magnis florent sacra rebu', locísque:
Vnde etiam nunc est mortalibus insitus horror,
Qui delubra deûm noua toto suscitat orbi
Terrarum, & in festis cogit celebrare diebus:
Non ita difficilè est rationem reddere verbis.
Quippe etenim iam tum diuûm mortalia sæcla
Egregias animo facies vigilante videbant,
Et magis in somnis mirando corporis auctu.
His igitur sensum tribuebant propterea, quòd
Membra mouere videbantur, vocésque superbas
Mittere pro facie præclara, & viribus amplis.
Aeternámque dabant vitam, quia semper eorum
Suppeditabatur facies, & forma manebat:
(Et manet omnino) quos tantis viribus auctos
Non temere vlla vi conuinci posse putabant.
Fortunísque ideò longè præstare putabant,
Quòd mortis timor haud quenquam vexaret eorum:
Et simul in somnis quia multa, & mira videbant
Efficere: & nullum capere ipsos inde laborem.
Præterea cæli rationes ordine certo,
Et varia annorum cernebant tempora verti:
Nec poterant quibus id fieret cognoscere causis.
Ergo perfugium sibi habebant omnia diuis
Tradere, & illorum nutu facere omnia flecti.
In cæloque Deûm sedes, & templa locarunt,
Per cælum volui quia sol, & luna videtur:

Luna, dies, & nox, & noctis signa seuera,
Noctiuagæque faces cæli, flammæque volantes,
Nubila, ros, imbres, nix, venti, fulmina, grando,
Et rapidi fremitus, & murmura magna minarum.

NVNC QVAE CAVSA] Nunc docet quæ res opinionem deorum in animis hominum inseuerit, & vnde nata sit religio. QVAE N. IN M. FL. S. R.] eam scripturam secutus sum, quæ reperitur in tribus libris manuscriptis, & in totidem vulgatis. neque est quòd quenquam offendat vox *sacra* iterata. Nam hæc ἐπαναφορὰ valet ad ornatũ ac venustatem. Si quis tamen alteram lectionem malet, non pugnabo: quæ talis est. *Quæ nũc in magnis florent rebúsque, locísque.* in *magnis rebus* autem, verbi gratia in iis, quæ ad bellum, aut ad pacem pertinent, vbi vota pro rep. nuncupantur, & cum res magnæ suscipiuntur. quidam tamen hunc versum existimant non esse Lucretianum, sed inculcatum. CELEBRARE] colere, & celebria reddere. ANIMO FAC. VIG. VID.] id est animo depingebant, & informabant vigilantes: ἐφαντάζοντο. MIRANDO CORPORIS AVCTV] mira corporis magnitudine: miro augmento, seu augmine. in quibusdam libris scriptum reperi *auctus*: vnde quis suspicari posit legẽdum *mirandos corporis auctus*, vt sit hæc sententia, & videbant magis in somnis, quàm vigilantes, magnos corporis auctus: id est, ingentia corpora. AETERNÁMQVE DABANT VIT.] id est & tribuebant ingentibus illis corporibus deorum immortalitatem: pulchra & valida illa deorum corpora, immortalia faciebãt. (ET MANET OMNINO,)] ex voce, tamen, quæ erat corrupta, totidem litteris verbum *manet*, feci: quod huic loco prorsus conuenit. Nam huius loci hæc sententia est. diis tribuebant immortalitatem, quia semper eorum facies suppetebat, & forma permanebat: & planè permanet: & quia tantis, &c. FORTVNÍSQVE IDEÒ LONGE P.] id est & eò fortunatisimos & beatisimos esse putabant, quòd metu mortis vacarent. PRAETEREA CAELI] altera causa quamobrem homines deos esse crediderint ex Epicuri sententia. At Stoici hoc maxime argumẽto prouidentiam probari posse putabant, quòd essent certi cæli motus, rati astrorum ordines, & ab omni æternitate immutabiles cursus. ERGO PERFVGIVM, &c.] ergo cum rerũ causas ignorarent, hoc perfugium habebant, vt omnia deorum arbitrio & prouidentiæ mandarent.

O genus infelix humanum, talia diuis
Cum tribuit facta, atque iras adiunxit acerbas:
Quantos tum gemitus ipsi sibi, quantáque nobis
Volnera? quas lacrymas peperere minoribu' nostris?
Nec pietas vlla'st velatum sæpe videri

Vertier ad lapidem, atque omneis accedere ad aras:
Nec procumbere humi prostratū, & pandere palmas
Ante Deûm delubra, nec aras sanguine multo
Spargere quadrupedum, nec votis nectere vota:
Sed mage placata posse omnia mente tueri.
Nam cum suspicimus magni cælestia mundi
Templa super, stellisque micantibus æthera fixum:
Et venit in mentem solis, lunæque viarum:
Tunc aliis oppressa malis in pectore cura
Illa quoque expergefactum caput erigere insit,
Ecquæ fortè Deûm nobis immensa potestas
Sit, vario motu quæ candida sidera verset.
Tentat enim dubiam mentem rationis egestas,
Ecquæ nam fuerit mundi genitalis origo:
Et simul ecquæ sit finis, quoad mœnia mundi,
Et taciti motus hunc poßint ferre laborem:
An diuinitus æterna donata salute,
Perpetuo poßint æui labentia tractu,
Immensi validas æui contemnere vireis.
Præterea cui non animus formidine diuûm
Contrahitur? cui non conrepunt membra pauore:
Fulminis horribili cum plaga torrida tellus
Contremit, & magnum percurrunt murmura cælū?
Non populi, gentésque tremunt? regésque superbi
Conripiunt diuûm perculsi membra timore,
Ne quod ob admissum fœdè, dictúmve superbè
Pœnarum graue sit soluendi tempus adactum?
Summa etiam cum vis violenti per mare venti
Induperatorem claßis super æquora verrit
Cum validis pariter legionibus, atque elephantis:
Non diuûm pacem votis adit, ac prece quæsit
Ventorum pauidus paces, animásque secundas?
Nequicquam, quoniam violento turbine sæpe

Conreptus nihilo fertur minus ad vada leti:
Vsqueadeò res humanas vis abdita quædam
Obterit, & pulchros fasceis, sæuásque secureis
Proculcare, ac ludibrio sibi habere videtur.
Denique sub pedibus tellus cum tota vacillat:
Concussǽque cadunt vrbes, dubiǽque minantur:
Quid mirum si se temnunt mortalia sæcla?
Atque potestates magnas, mirásque relinquunt
In rebus vireis diuûm, quæ cuncta gubernent?

O GENVS INF. HVM.] ἐκφώνημα. sic sup. lib. 2. princip. *O miseras hominum menteis, o pectora cæca.* ATQVE IRAS ADIVNXIT AC.] quod Epicurus dicebat alienum esse à præstantia naturæ diuinæ. sup. lib. 2. *Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri, Nec bene promeritis capitur, neque tangitur ira.* MINORIBV' NOSTRIS] posteris nostris. NAM PIETAS NVLLA'ST, &c.] hunc versum cum quattuor deinceps sequentibus profert Firmianus lib. 2. de origine erroris. VELATVM] qui deos venerabãtur, operto erant capite. cuius ritus rationem multis verbis reddit Plutarch. ῥωμαϊκοῖς. Plaut. Amphitr. *Inuocat Deos immortaleis vt sibi auxilium ferant, Manibus puris, capite operto.* VERTIER AD LAPIDEM] ad statuam marmoream iacentem volutari. PANDERE PALMAS] tendere manus. quod item faciunt qui Deos orant. Virgil. Æneid. 1. *Ingemit, & duplices tendens ad sidera palmas, &c.* PLACATA P. O. MENTE] placata mente: id est, ἀταράχως. Laudabat autem, & crebrò habebat in ore Epicurus ἀταραξίαν illam: id est vacuitatem ab omni motu turbido, mentísque æquabilitatem. CAPVT ERIGERE] caput attollere. sic sup. de relligione lib. 1. *Quæ caput à cæli regionibus ostẽdebat Horribili super aspectu mortalibus instãs.* INFIT] incipit, vt sup. lib. 3. *Commutare animũ quicunque adoritur, & infit.* ECQVAE FORTE, &c.] pendent hæc ex iis quæ antecedunt. illa cura (inquit) caput erigere, id est, animos hominũ sollicitare incipit, num forte aliqua sit Deorum potestas immensa, quæ mundum gubernet. RATIONIS EGESTAS] ignoratio rationis & causæ. ECQVAENAM] num aliqua: vt lib. 2. *Nunc age summaï ecquænam sit finis eorum, &c.* QVOAD] vsque ad quam finem. CONREPVNT] contrahuntur, & in vnum coguntur. tralatio est mirabilis, & audax. Idcirco docti quidam legendum censent, *horrescunt*, vt inf. lib. 6. *In terra quoque vt horrescant, ac tecta requirant.* ego nihil mutandum censeo. CONRIPIVNT] celeriter contrahunt, vt lib. 4. *conrepta luce diei.* PERCVLSI] quidã lib. scripti habent *percussi*. NE QVOD OB ADMISSVM, &c.] ordo est. ne ob aliquod facinus fœdè admissum, aut ob dictum superbum graue tempus adactum sit, ad eos subaudi: id est, tempus eis aduenerit soluendi pœnarum, id est soluendi pœnas, aut soluendarum pœnarum. sic loquitur Terentius prologo Heautont. *Date crescendi*

copiam, Nouarum qui spectandi faciunt copiam sine vitiis. & M. Tull. de inuent. rhet. lib. 2. princip. *nobis omnium quicunque fuerunt, ab vltimo principio huius praeceptionis vsque ad hoc tempus expositis copiis quodcunque placeret eligendi potestas fuit.* sic & Sueton. in Octauiano Augusto. sub extre. *Iisdem etiam epulum in conspectu suo praebuit permissa, immò exacta iocandi licentia, diripiendíque pomorum, & obsoniorum, rerúmque missilium.* VERRIT] impellit, iactat, agitat. tralatio est, qua vsus est & aliàs, vt lib. 1. *Sunt igitur venti nimirum corpora caeca, Quae mare, quae terras, quae denique nubila caeli Verrunt.* QVAESIT] orat, vel quaerit. Festus. *Quaeso significat idem quod rogo. quaesere tamē Ennius pro quaerere posuit.* ANIMÁSQVE SECVNDAS] id est, & ventos secundos. sic Horat. od. 12. lib. 4. *Impellūt animae lintea Thraciae.* PVLCHROS FASC. SAEVÁSQVE SEC.] per insignia magistratuum, & honorum, honores ipsos significat, vt sup. lib. 3. *Qui petere à populo fasceis, saeuásque secureis Imbibit.* & Horat. epist. ad Quinctium lib. 1. *vt si Detuleris fasceis indigno.* DENIQVE SVB PED. T. C. T. V.] terrae motū significat, ac describit. SI SE TEMNVNT] si sibi diffidunt, & ad deos confugiunt suae imbecillitati diffidentes. MORTALIA SAECLA] homines, genera humana.

Quod superest, aes atque aurum, ferrúmque repertum'st,
Et simul argenti pondus, plumbique potestas,
Ignis vbi ingenteis siluas ardore cremarat
Montibus in magnis, seu caeli fulmine misso,
Siue quòd inter se bellum siluestre gerentes,
Hostibus intulerant ignem formidinis ergô:
Siue quòd inducti terrae bonitate, volebant
Pandere agros pingueis, & pascua reddere rura:
Siue feras interficere, & ditescere praeda.
Nam fouea, atque igni prius est venarier ortum,
Quàm saepire plagis saltum, canibúsque ciere.
Quicquid id est, quacunque è causa flammeus ardor
Horribili sonitu siluas exederat altas
Ab radicibus, & terram percoxerat igni:
Manabat venis feruentibus in loca terrae
Concaua conueniens argenti riuus, & auri,
AEris item, & plumbi: quae cum concreta videbant
Posterius claro in terris splendere colore:
Tollebant nitido capti, laeuique lepôre,
Et simili formata videbant esse figura,

punctum fortasse mutandum est hoc modo, Et simul argenti pondus plumbique, potestas Ignis vbi ingenteis – et cet.

Atque lacunarum fuerant vestigia cuique.
Tum penetrabat eos, posse hæc liquefacta calore
Quamlibet in formam, & faciem decurrere rerum,
Et prorsum quamuis in acuta, ac tenuia posse
Mucronum duci fastigia procudendo,
Vt sibi tela parent, siluásque excidere poßint,
Materiem læuare, dolare, & radere tigna,
Et terebrare etiam, ac pertundere, pérque forare.
Nec minus argento facere hæc, auróque parabant,
Quàm validi primùm violentis viribus æris,
Nequicquam, quoniam cedebat victa potestas,
Nec poterat pariter durum sufferre laborem.
Nam fuit in pretio magis æs, aurúmque iacebat
Propter inutilitatem hebeti mucrone retusum.
Nunc iacet æs, aurum in summũ succeßit honorem.
Sic voluenda ætas commutat tempora rerum,
Quod fuit in pretio, fit nullo denique honore:
Porrò aliud succedit, & e contemtibus exit:
Inq; dies magis appetitur: florétque repertum
Laudibus: & miro'st mortaleis inter honore.

QVOD SVPEREST, AES, &c.] Nunc docet quomodo aurum, argentum, æs & cetera metalla reperta sint. IGNIS VBI INGENTEIS] Vult metalla esse primùm reperta incendio siluarum. hanc sententiam confirmat id quod scribit Aristot. περὶ θαυμας. ἀκουσμ. his verbis. Ἐν τῇ ἰβηρίᾳ λέγουσι τῶν δρυμῶν ἐμπρησθέντων ὑπὸ τινῶν ποιμένων, καὶ τῆς γῆς διαθερμανθείσης ὑπὸ τῆς ὕλης, φανερῶς ἀργύρῳ ῥεῦσαι τὴν χώραν, καὶ μετὰ χρόνον σεισμῶν ἐπιγενομένων, καὶ τῶν τόπων ῥαγέντων, παμπληθές συναχθῆναι ἀργύριον: ὃ δὴ καὶ Μασσαλιώταις πρόσοδον ἐποίησεν οὐ τὴν τυχοῦσαν: id est. Aiunt in Hispania siluis incẽsis à quibusdam pastoribus & terra à materia concalefacta perspicuè argentum in ea regione fluxisse, & aliquanto pòst tempore terræmotu subsecuto, & locis discisis, ingentem vim argenti coactam esse. quæ res etiam Massiliensibus vectigalia peperit non parua. Sed de metallorum primis inuentoribus lege Georg. Agricolam lib. 1. de metallis. FORMIDINIS ERGÔ] id est terroris inferendi causa. ergô productum valet idem quod χάριν, vt docet Festus. SIL. EXED. ALTAS] sic habent tres libri manuscripti, Vatic. Tethian. Memmianus: & vulgati Veneti, Parisienses. alij *altis*, vt cohæreat cum voce *radidicibus*. TVM PENETRABAT EOS] tum veniebat eis in mẽtem: vel

tum sibi persuadebant. ET PRORSVM QVAMVIS IN AC.] ordo est, & penetrebat eos hæc prorsum posse duci procudendo in fastigia mucrorum quamuis, id est quantumuis acuta & tenuia. VT SIBI TELA PARENT] *tela* id est instrumenta apta ad dolandum, læuandum, radendū, perforandum, &c. sic infrà eod. lib. *Textile post ferrū'st, quia ferro tela parātur.* MATERIAM LAEVARE, DOLARE, &c.] cum ego ita scriptum reperissem in quattuor codicib. manuscriptis, *Materiámque dolare, læuare, & radere tigna*, conuerso ordine verborum sic restitui *Materiam læuare, dolare & rad. tig.* Quanquam P. Paschalius censet legendum *Materiam læuare, & læuia radere tigna.* Iam vulgata scriptura, quæ reperitur in vtrisque codicibus Venetis, Florentinis, Parisiensib. Lugdunens. *Materiámque dolare, & læuia radere tigna*, mihi non probatur. nisi quis eam ita leuiter immutet, *& læuia reddere tigna*: quæ immutatio cum longius absit & ab antiqua, & à vulgata scriptura, proponenda illa quidem, sed non recipienda mihi visa est. DOLARE] vnde dolabra dicuntur. ET TEREBRARE] vnde terebrum, & terebellum. PERQVE FORARE] & perforare: tmesis. vt sup. *dísque supatis, ínque pediri, cónque globari*, & similia sexcenta. POTESTAS] auri, & argenti. NAM FVIT IN P. M. AES] propterea quòd solidius, & durius est auro. PROPTER INVTILITATEM] quia mollius est ære, & ferro. AVRVM IN SVMMVM SVC. H.] aurum meritò ceteris omnibus metallis anteponitur, propter eximium nitorem, & naturam ab igni & flamma, præterquàm quòd liquescit, vndique tutam, atque inuictā. hoc etiam auri maxime proprium est, quòd cum sit ære, ferro, atque adeò argento mollius, malleo tamen omnium metallorum latissimè ducitur, vt ex aureo leuissimi pōderis nummo complures aureæ bracteæ fieri possint. VOLVENDA AETAS] volubilis. sic Virg. princip. lib. 9. *Turne, quod optanti diuûm promittere nemo Auderet, voluenda dies en attulit vltrò.* Idem lib. I. *Triginta magnos voluendis mensibus orbeis Imperio explebit.*

Nunc tibi quo pacto ferri natura reperta
Sit, facile est ipsi per te cognoscere Memmi.
Arma, antiqua, manus, vngues, dentésque fuerunt,
Et lapides, & item siluarum fragmina rami.
Et flāmæ, atq; ignes, postquàm sunt cognita primùm.
Posterius ferri vis est, ærísque reperta:
Et prior æris erat, quàm ferri cognitus vsus:
Quo facilis magis est natura, & copia maior.
AEre solum terræ tractabant, æréque belli
Miscebant fluctus, & volnera vasta serebant:
Et pecus, atque agros adimebant. nam facilè ollis
Omnia cedebant armatis nuda, & inerma.

Inde minutatim processit ferreus ensis,
Versáque in opprobrium species est falcis ahenæ,
Et ferro cœpere solum proscindere terræ,
Exæquatáque sunt creperi certamina belli.
Et prius est reppertum in equi conscendere costas,
Et moderarier hunc frenis, dextráque vigere,
Quàm biiugo curru belli tentare pericla.
Et biiugo prius est, quàm bis coniungere binos,
Et quàm falciferos inuentum ascendere currus.
Inde boues lucas turrito corpore tetros
Anguimanos belli docuerunt volnera Pœni
Sufferre, & magnas Martis turbare cateruas.
Sic alid ex alio peperit discordia tristis,
Horribile humanis quod gentibus esset in armis:
Inq́ dies belli terroribus addidit augmen.

NVNC TIBI QVO PACTO] nunc docet, quomodo aurũ repertum sit. POSTQVÀM SVNT] non enim ignis vnà cũ hominibus natis cognitus est, vt sup. *Nec dum res igni scibant tractare, neque vti Pellibus, &c.* ET PRIVS AERIS ERAT, &c.] sic Ouid. 4. Fast. *Æs erat in pretio, chalybis iam massa placebat. Eheu perpetuò debuit illa tegi.* Apud Homerum appellatione æris, quod Græci χαλκὸν appellant, ferrũ intelligitur, propterea q̃ veteres ære vtebantur pro ferro, vt notat Eustathius ad illum locum ἰλιάδ. α. περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψε φύλλα τε καὶ φλοιόν. quod item testatur Hesiodus hoc versu Χαλκῷ εἰργάζοντο, μέλας δ' οὐκ ἔσκε σίδηρος. VOLNERA VASTA SEREBANT] sic habent omnes libri, quos quidem viderim. quidam tamen *ferebant* legendum putant, vt ferebant pro inferebant positum esse intelligamus. VERSÁQVE IN OPPROBR. sic Virgil. lib. 1. Georg. in extr. *Et curuæ rigidum falces conflantur in ensem.* PROSCINDERE] sic sup. *bidenti Ingemere, & terrā pressis proscindere aratris.* & Lucill. *Túne iugo iungas me autem, & succedere aratro Inuitum, & glebas subigas proscindere ferro?* CREPERI] profert hunc versum Nonius, & *creperum* interpretatur anceps, dubium. Præterea Festus, *creperum dubium:* (inquit) *vnde increpitare: quia maledicta ferè incerta, & dubia sunt.* Postremò Varro lib. 5. de lingua Lat. *Crepusculum significat dubium. ab eo res dubiæ dictæ creperæ, quòd crepusculum, dies etiamnum sit, an iam nox, multis dubium est.* Attius. *Nunc tu in re crepera quid captas consilij?* ET PRIVS EST REPPERTVM IN EQVI] sic habent duo lib. manuscr. & ita legendum. BIIVGO CVRRV] curru à duobus equis tracto: bigis. ET BIIVGO PRIVS EST, &c.] id est & prius est inuentum cur-

ru biiugo belli pericula tentare, quàm quadrigis vti. FALCIFEROS] de falciferis curribus lege sup. ad illum locum lib. 3. *Falciferos memorant currus abscindere membra, &c.* INDE BOVES LVCAS] id est elephãtos. Varro lib. 6. de ling. Lat. opinionẽ refellit & eorum, qui putant boues Lucos, siue boues Lucas à Lucanis dictas ab eo ꝙ Romani cum maximã quadrupedẽ, quã ipsi haberent, vocarent bouem, in Lucania Pyrrhi bello primùm elephãtos apud hosteis vidissent: & eorum, qui à Libycis dictas volunt. ad extremum autem ait se arbitrari boues lucas ab luce potius dictas esse, quòd longè relucebant propter inauratos regios clypeos, quibus eorum turres erant ornatæ. Plinius tamen lib. 8. prioribus illis assentiens sic scribit. *Elephantos Italia primùm vidit Pyrrhi regis bello: & boues Lucas appellauit in Lucanis visos anno vrbis* CCCCLXXII. Ennius. *Atque prius pariet locusta lucam bouem.* TVRRITO CORPORE] Plin. lib. 8. cap. 9. *turreis armatorum in hosteis ferunt.* TETROS ANGVIMANOS] elephantos: quibus proboscis flexilis, volubilis, & plicabilis loco manus est: atque adeò manus appellarur à Latinis. M. Tull. lib. 2. de natura Deor. *Manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficileis aditus habebant ad pastum.* Anguimani igitur dicuntur quia manum habent anguis instar, volubilem. Hos (vt scribit Vegetius lib. 3.) contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit: postea Annibal in Africa. ALID] aliud, à masculino *alis*, quo vsus est & Catullus. lege quæ annotata sunt sup. lib. 1. suprà lib. 1. *Quando alid ex alio reficit natura, nec vllam, &c.*

Tentarunt etiam tauros in munere belli:
Expertíque sues sæuos sunt mittere in hosteis:
Et validos Parthi præ se misere leones
Cum ductoribus armatis, sæuísque magistris:
Qui moderarier his possent, vinclísque tenere,
Nequicquam, quoniam permista cæde calentes
Turbabant sæui nullo discrimine turmas,
Terrificas capitum quatientes vndique cristas:
Nec poterant equites fremitu perterrita equorum
Pectora mulcere, & frenis conuertere in hosteis.
Inritata leæ iaciebant corpora saltu
Vndique, & aduorsum venientibus ora petebant:
Et necopinanteis à tergo diripiebant:
Deplexæque dabant in terram volnere vinctos
Morsibus adfixæ validis, atque vnguibus vncis.
Iactabántque sues tauri, pedibúsque terebant,

Et latera, ac ventres hauribant subter equorum
Cornibus, ad terrámque minanti mente ruebant.
At validis socios cædebant dentibus apri,
–Tela infracta suo tinguentes sanguine sæui:
In se fracta suo tinguentes sanguine tela.
Permistásque dabant equitum, peditúmque ruinas.
Nam transuersa feros exibant dentis adactus
Iumenta: aut pedibus ventos erecta petebant,
Nequicquam: quoniam à neruis succisa videres
Concidere, atque graui terram consternere casu.
Si quos antè domi domitos satis esse putabant,
Efferuescere cernebant in rebus agundis,
Volneribus, clamore, fuga, terrore, tumultu:
Nec poterant vllam partem reducere eorum.
Diffugiebat enim varium genus omne ferarum:
Vt nunc sæpe boues Lucæ, ferro male mactæ
Diffugiunt, fera facta suis cum multa dedere.
Sic fuit, vt facerent. sed vix adducor, vt antè
Non quierint animo præsentire, atque videre,
Quàm commune malum fuerat, fœdúmq; futurum.
Et magis id possis factum contendere in omni,
In variis mundis, varia ratione creatis,
Quàm certo, atque vno terrarum quolibet orbi.
Sed facere id non tam vincendi spe voluerunt,
Quàm dare quod gemerent hostes, ipsiq; perire,
Qui numero diffidebant, armisque vacabant.

IN MVNERE BELLI] sic habent tres libri manuscripti, Vaticanus, Bertinianus, Memmianus: & typis excusi, Veneti antiquiores. alij *in munera belli*. quæ scriptura non est reiicienda. PARTHI] sic habent tres lib. manuscripti, & totidem vulgati. alij vulgati, *partim*. CVM DVCTORIBVS ARMATIS] nihil muto, tametsi negare non possim eam scripturam, quæ in duobus libris manuscriptis reperitur, *Cum doctoribus armatis*, ferri posse. QVI MODERARIER HIS] hanc lectionem probo, quamuis nonnulli libri habeant, *Qui moderarier hos possent*. PERMISTA CAEDE CA-

LENTES] sic sup.lib.3. *Sæpe ita de subitò permista cæde calentes.* TERRIFICAS CAPITVM,&c.] sic sup.lib.2. *Terrificas capitũ quatiẽtes numine cristas.* PECTORA] leonum pectora, equorum hinnitu, & fremitu perterrita. LEAE] leonum fæminæ. ORA PETEBANT] sic legendum, non *patebant*. DEPLEXAE'QVE] sic habent omnes libri & manuscripti, & typis excusi. quæ scriptura si recta, & vera est, *deplexæ*, hoc est, deligatæ, & solutę. quidã legi volunt, *depexæ*, id est, horridæ, seu laceræ, κατ' ἀντίφρασιν: vt apud Terent. Heaut. *adeò exornatum dabo, Adeò depexum, vt dum viuat, meminerit semper mei.* Nam depexus comtum, & cultum significat. nonnulli *deuexæ*: id est pronæ & deorsum ruentes. DABANT IN TERRAM] ad terram affligebant. VOLNERE VINCTOS] sic legi debere, & duo libri manuscripti declarãt, & ratio euincit. sic sup.lib. I. *æterno deuinctus volnere amoris.* RVEBANT] proruebant. IN SE FRACTA S. TINGV. SANG. TELA] ante hũc versum scriptus est in lib. manuscriptis versus alter eiusdem ferè sentẽtiæ. *Tela infracta suo tinguentes sanguine sæui*: qui reperitur etiã in lib. Parisiensib. & nonnullis aliis impressis. ego (vt dicam, quod sentio) neque hunc, neque alterum Lucretianum esse puto. hunc tamen illo tolerabiliorem esse arbitror. EXIBANT DENTIS ADACTVS] id est, effugiebant, euadebant. sic lib. 6. *Aut procul absiliebat, vt acrem exiret odorem.* ibid. citrà, *Profluuium porrò qui tetri sanguinis acre Exierat, &c.* SI QVOS fortasse legendum, *Sic, quos.* DOMI DOMITOS] *domi, domi* compositio, & complosio binarum syllabarum. EFFERVESCERE] quidam libri habent *Efferuiscere.* quod probo: & vbique malim ita legi *feruiscit, & feruiscere.* FERRO MALE' MACTAE] sic legendũ, & ita habent quatt. lib. manuscr. & aliquot typis excusi: *mactus* autem (vt docet Festus) idem valet, quod magis auctus. ex quo mactare. Iam malè mactus: id est non auctus, læsus: vel *mactæ ferro* sic dictum, vt mactare infortunio, cruce, cruciatu apud Plautum. DIFFVGIVNT] sic habent omnes ferè libri manuscripti, & aliquot impressi, alij *Effugiunt.* FERA FACTA] sic habent omnes libri, quos quidem viderim. quidam legi volunt *fera fata.* SIC FVIT, VT] id est, sic fieri potuit, vt facerent: contingere potuit, vt ita facerent. ATQVE VIDERE] atque præuidere. nam præpositio *præ* repetenda est. QVÀM COMM. MAL. FVERAT] quàm valde sibi cum aduersariis hoc malum fuerat cõmune futurum: vel quàm æqualiter & peræquè hæ animantes fuerant sibi & aduersariis exitio futuræ. DARE QVOD GEMERENT] dare propter quod gemerẽt: dare ploratus hostibus: δοῦναι οἰμωγάς. sic Terẽt. Phorm. *Vin' primũ hodie facere, quod ego gaudeã Nausistrata, Et quod tuo viro oculi doleãt?*

Nexilis ante fuit vestis, quàm textile tegmen:
Textile post ferrum'st: quia ferro tela parantur.
Nec ratione alia possunt tam læuia gigni
Insubula, ac fusi, radij, scapique sonantes.
Et facere antè viros lanam natura coëgit,

Quàm muliebre genus. nam longè præstat in arte.
Et sollertius est multo genus omne virile:
Agricolæ donec vitio vertere seueri,
Vt muliebribus id manibus concedere vellent:
Atque ipsi potius durum sufferre laborem:
Atque opere in duro durarent membra, manúsque.

QVIA FERRO TELA PARANTVR] textile (inquit) fuit post vsum ferri repertum, quia tela, seu instrumenta, quibus textilis vestis conficitur, ferro parantur & componuntur. hunc locum sic restituit Adr. Turnebus. Nam in omnibus fere libris legitur *tela paratur*. quasi *tela* sit numeri singularis fæminini generis: quod est falsum. est enim numeri multitudinis, *tela, orum*. NEC RAT. AL.] quàm ferro. INSVBVLA] sic legendum esse iudicaui ex Isidoro, qui docet, insubula esse textoris instruméta, dicta quòd infrà & suprà sunt, vel quia insubulantur. FVSI] κλωστῆρες. Catull. de Pelei & Thet. nuptiis. *Libratum tereti versabat pollice fusum.* ET RADII] κερκίδες. Virg. 9. Æneid. *Excußi manibus radij, reuolutáq; pensa.* SCAPIQVE] σπάθαι instrumenta textoris, quorum pulsu tela coarctatur, & condensatur. ATQVE IPSI POTIVS D. S. L.] repete *ἀπὸ κοινοῦ vellent.* OPERE IN DVRO] in opere rustico faciendo, in agro colendo. DVRARENT] dura & callosa redderent. sic habent tres libri manu scripti, & Veneti antiq.

At specimen sationis, & insitionis origo,
Ipsa fuit rerum primùm natura creatrix.
Arboribus quoniam bacæ, glandésque caducæ
Tempestiua dabant pullorum examina subter:
Vnde etiam libitum'st stirpeis committere ramis:
Et noua defodere in terram virgulta per agros.
Inde aliam, atque aliam culturam dulcis agelli
Tentabant, fructúsque feros mansuescere terra
Cernebant indulgendo, blandéque colendo.
Ináq; dies magis in montem succedere siluas
Cogebant, infráque locum concedere cultis:
Prata, lacus, riuos, segetes, vinetáque læta
Collibus, & campis vt haberent: atque olearum
Cærula distinguens inter plaga currere posset
Per tumulos, & conualleis, campósque profusa:

Vt nunc esse vides vario distincta lepôre
Omnia, quæ pomis intersita dulcibus ornant:
Arbustisque tenent felicibus obsita circùm.

AT SPECIMEN SATIONIS] Núc docet vnde didicerint homines serere, atque inserere. & ait specimen: id est exemplum, seu documentum sationis naturam dedisse, cum sub arboribus virgulta quædam tenera, & pulli arborum ex earum fructibus in terram delapsis nascerentur. CADVCAE] cadentes ex arboribus. PVLLORVM EXAMINA] fætus arborũ pullulantium. examina propriè de apibus dicuntur. STIRPEIS COMMITTERE RAMIS] quod vnum est ex pluribus insitionis generibus: de quo Virg. lib. 2. Georg. *Aut rursum enodes trunci resecantur, & altè Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces Plantæ immittuntur, &c.* ET NOVA DEFÓDERE, &c.] sup. eod. lib. *Nec noua defodere in terram virgulta, &c.* INDVLGENDO] tralatio. Virgil. Georg. 2. *Indulge ordinibus.* IN MONTEM SVCCEDERE] sursum cedere. INFRAQVE LOCVM] & locũ qui infrà esset, seu locum inferiorem. talia sunt illa *nuper notitia* apud Terent. Heaut. & *semper amicitia* apud Propert. in quibusdam libris tamen legitur: *infráque situm.* id est situm inferiorem. INTER PLAGA CVRRERE] intercurrere. tmesis.

At liquidas auium voces imitarier ore
Antè fuit multo, quàm læuia carmina cantu
Concelebrare homines possent, aureísque iuuare.
Et Zephyri caua per calamorum sibila primùm
Agresteis docuere cauas inflare cicutas.
Inde minutatim dulceis didicere querelas:
Tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
Auia per nemora, ac siluas, saltúsque reperta,
Per loca pastorum deserta, atque ocia dia.
Sic vnum quicquid paullatim protrahit ætas
In medium, ratióque in luminis eruit oras.
Hæc animos ollis mulcebant, atque iuuabant
Cum satiate cibi. nam tum sunt omnia cordi.
Sæpe itaque inter se prostrati in gramine molli
Propter aquæ riuum, sub ramis arboris altæ
Non magnis opibus iucundè corpora habebant:
Præsertim cum tempestas ridebat: & anni

Tempora pingebant viridanteis floribus herbas.
Tum ioca, tum sermo, tum dulces esse cachinni
*Consueru*nt. *agrestis enim tum musa vigebat.*
Tum caput, atque humeros plexis redimire coronis,
Floribus, & foliis lasciuia læta monebat:
Atque extra numerum procedere membra mouenteis
Duriter, & duro terram pede pellere matrem:
Vnde oriebantur risus, dulcésque cachinni:
Omnia quòd noua tum magis hæc, & mira vigebãt.
Et vigilantibus hinc aderant solatia somni,
Ducere multi'modis voces, & flectere cantus:
Et superà calamos vnco percurrere labro.
Vnde etiam vigiles nunc hæc accepta tuentur:
Et numerûm seruare genus didicere: neque hilo
Maiore interea capiunt dulcedine fructum,
Quàm siluestre genus capiebat terrigenarum.
Nam, quod adest præstò (nisi quid cognouimus antè
Suauius) in primis placet, & pollere videtur.
Posteriórque ferè melior res, illa reperta
Perdit, & immutat sensus ad pristina quæque.
Sic odium cepit glandis: sic illa relicta
Strata cubilia sunt herbis, & frondibus aucta.
Pellis item cecidit, vestis contemta ferina:
Quam reor inuidia tali tunc esse repertam,
Vt letum insidiis, qui gesit primus, obiret:
Et tandem inter eos distractum sanguine multo
Dispersisse, neque in fructum conuertere quisse.

AT LIQVIDAS] Nunc de musicæ origine. AVREI'SQVE IVVARE] aureis delectare. CICVTAS] calamos, cannas. Virgil. Alex. *Est mihi disparibus septem compacta cicutis Fistula*. sup. lib. 4. *Vnco sæpe labro calamos percurrit bianteis*. qui versus statim iteratur. VNVMQVICQVID] vnumquicque. HAEC ANIMOS OLLIS, &c.] id est, his rudes illi homines mulcebantur, ac delectabantur eo ipso tempore, quo epulabantur, & satiabantur: vel vnà cum cibo, quo satiabãtur, agresti musica animos suos oblecta-

bant. NAM TVM SVNT OMN.] quidam legunt, *nam tum hæc sunt omnia cordi.* CVM TEMPESTAS RIDEBAT] cum per anni tempus licebat: cum anni tempestas non erat turbida, aut frigida, sed serena, & tepida. Idem Lucret. lib. 2. princ. *Præsertim cum tempestas arridet, & anni tempora, &c.* ATQVE EXTRA NVMERVM PROC.] non in numerum, vt sup. lib. 4. *Quid porrò, in numerũ procedere cum simulacra Cernimus in somnis & mollia membra mouere?* DVRITER] antiquum, teste Charisio. Ennius Phœnissis. *Quã tibi ex ore orationem duriter dictis dedit?* Terent. Adelph. *Ruri agere vitam, semper parcè, ac duriter sese habere.* ET DVRO TERR. P. PELL. M.] & saltare duriter, & quasi terram λακτίζειν: id est calcibus petere, atque insectari. HINC] ex eo quod sequitur, *Ducere multimodis voces, &cet.* SOLATIA SOMNI] secutus sum codicem Vaticanum. significat autem eos, qui dormire nequirẽt, variis cantibus, & vocibus insomniam solatos esse. ET SVPERA] id est & suprà, seu in superiore parte calamorum. sic suprà lib. 4. *Vnco sæpe labro calamos percurrit hianteis.* TERRIGENARVM] id est primotum illorum hominum è terra natorum: γηγενῶν, terræ filiorum. POSTERIÓRQVE FERE, &c.] id est & ferè euenit, vt res posterior melior, priora reperta perdat, atque ex animo deleat: & immutet sensus ad pristina, id est faciat vt pristina nõ ęquè sint grata, neque iucunda sensibus, atque anteà fuerãt. SIC ODIVM CEPIT GL.] ex quo illud, ἅλις δρυός: satis quercus. & M. Tull. orat. perf. *Quæ est in hominibus tanta peruersitas, vt inuentis frugibus glande vescantur?* PELLIS ITEM] quæ fuit inuenta à primis illis hominibus, vt sup. *Inde casas postquàm ac pelleis, ignémque pararunt, &c.* cecidit autem pellis, & contemni cœpta est post vsum vestium è lana nexilium, aut textilium aut sutilium repertum. QVAM REOR INV.] id est, quam puto ita fuisseinuentori ipsi inuidiosam, vt is, qui primus eam gesit, per insidias ab aliis interfectus fuerit. ET TANDEM INTER EOS DISTRACTVM SANG. M. DISPERSISSE] secutus sum codices manuscriptos. nam vulgati habent *Disperiisse*, mendosè. huius igitur scripturæ, hæc sententia est. Et reor eum, qui primus gesit vestem ferinã, inter eos, à quibus per insidias interfectus est, distractum, dispersisse, id est, diuersis in partibus contaminasse sanguine multo, subintellige vestem. licet etiam legas *distractam*, vt habent libri vulgati. *distractam* vestem scilicet.

Tunc igitur pelles: nunc aurum, & purpura curis
Exercent hominum vitam, bellóque fatigant.
Quo magis in nobis (vt opinor) culpa residit.
Frigus enim nudos sine pellibus excruciabat
Terrigenas: at nos nil lædit veste carere
Purpurea, atque auro, signísque ingentibus apta:
Dum plebeia tamen sit, quæ defendere posit.
Ergo hominum genus in cassum, frustráque laborat

Semper, & in curis consumit inanibus æuum:
Nimirum, quia non cognouit, quæ sit habendi
Finis, & omnino quoad crescat vera voluptas:
Idq; minutatim vitam prouexit in altum:
Et belli magnos commouit funditus æstus.
At vigiles mundi magnum & versatile templum
Sol & luna suo lustrantes lumine circùm,
Perdocuere homines annorum tempora verti:
Et certa ratione geri rem, atque ordine certo.
Iam validis septi degebant turribus æuum:
Et diuisa colebatur, discretáque tellus.
Tum mare veliuolum florebat nauibu' pandis:
Auxilia, & socios iam pacto fœdere habebant:
Carminibus cum res gestas cœpere poëtæ
Tradere: nec multo priu' sunt elementa reperta.
Propterea, quid sit prius actum, respicere ætas
Nostra nequit, nisi quà ratio vestigia monstrat.
Nauigia, atque agri culturas, mœnia, leges,
Arma, vias, vesteis, & cetera de genere horum
Præmia, delicias quoque vitæ funditus omneis,
Carmina, picturas, & dædala signa polire,
Vsus, & impigræ simul experientia mentis
Paullatim docuit pedetentim progredientis.
Sic vnum quicquid paullatim protrahit ætas
In medium, ratióque in luminis eruit oras.
Nanque alid ex alio clarescere corde videbant
Artibus, ad summum donec venêre cacumen.

CVLPA RESIDIT] sic legendum, à verbo *resido dis* : quo vtitur lib. 2. *Et proiecta refrenatur, retróque residit?* non *resedit*, à verbo *resideo*. FRIGVS ENIM] necessitas primò vestium vsum reperit. frigoris enim depellendi, & iniuriæ cæli arcendæ causa vestes repertæ sunt: deinde accessit luxus & voluptas, cum vesteis purpureas, & auro insigneis, & acu pictas gestare vo luerunt. IN CASS. FRVSTAQVE LAB.] quia non est contentus modico, & quia cupiditates habet infinitas, miniméque necessarias, &, vt statim

statim subiungit, quia non cognouit, quæ sit habendi finis: id est, quid sit homini satis: vel si cognouit, eo non est contentus. sic Lucill. lib. 5. *Nam si quod satis est homini, id satis esse potesset, Hoc sat erat: nunc cum hoc non est, qui credimu' porrò Diuitias vllas animum mi explere potesse?* Idem lib. 18. *Denique vti stulto nil sit satis, omnia cum sint.* AT VIGILES MVNDI] dicit homines ex solis & lunæ cursu didicisse annorum tempora circumagi, atque in orbem redire, & statos, ac ratos esse rerum ordines. IAM VALIDIS SEPTI] Tum cœperũt homines in turribus, atque in locis munitis habitare, vrbeis condere, agros limitibus distinguere, ac terminare, nauigare, &c. NAVIBV' PANDIS] nauibus curuis. nonnulli libri habent *florebat propter odores*, sed, vt opinor, corruptè. NEC MVLTO PRIV'] quàm poëtæ res gestas carminibus persequi cœperunt. QVID SIT PRIVS ACTVM] prius quàm elementa litterarum essent reperta. RESPICERE] respicere dicimur præterita. nam quæ præterita sunt, retro esse dicuntur. Horat. od. 29. lib. 3. *non tamen irritum Quodcunque retro est, efficiet: neque Diffinget, infectúmque reddet, Quod fugiens semel hora vexit.* PEDETENTIM PROGREDIENTIS] sic sup. eod. lib. *sed quæ sit earum Præcipere, haud quaquam'st pedetentim progredientis.*

Dionysius Lambinus,
Io. Aurato S. D.

Vellem hoc natura rerum tulisset Ioãnes Aurate, vt quemadmodum eorum, quibus superiores libros dicaui, neminem eruditione, & doctrina tibi antepono: ita pari omnium gradu, ordinéque seruato, tibi & illis suum cuique librum dicare potuissem. Nã neque alios aliis anteferẽdo, his iniuriã facere, ab illis inire gratiam voluisse visus essem: neque te, qui principem, aut certè proximum doctrinæ locum inter nostræ ætatis homines eruditos obtines, sexto loco locauissem. Nunc autem cum mihi ordo librorum seruãdus esset: ea autem numerorum sit natura, vt & quæ prima sunt, secundis, & quæ secunda, tertiis, & reliqua deinceps consequentibus ordine sint priora, prioréque loco ponenda: effugere non potui, quin, cum singulos libros singulis hominibus donare constituissem, alios aliis anteferrem. Quanuis enim negare non poßim, à me etiam hominum dignitatis habitam esse rationem: spectaui tamen vnà cum dignitate præcipuas quasdam, & peculiareis singularum personarum causas. Ne longius abeam: in eo, quòd Errico Memmio primum librum dicaui: præter hominis dignitatem, atque amplitudinem summa eruditione coniunctam, primùm spectata est à me duorum Memmiorum ὁμωνυμία, seu gentilitatis, & nominis communitas: deinde referendæ gratiæ obligatio, vtpote, qui in hoc negocio conficiendo plurimùm à libro illo manuscripto, quem is mihi commodatò dedisset, adiutus essem: deinde cetera, quæ in mea ad illum epistola à me sunt exposita. Secundum item librum vt Petro Ronsardo donarem, multæ, & magnæ me causæ impulerunt: quarum tu in primis conscius es. Quid dicam de Germano Pimpuntio Valente homine doctißimo, & singulari humanitate prædito, & de me optime merito? Quid de Mureto? quid de Turnebo? Quæ sint horum omnium causæ, vides. Quinque igitur libris consumtis, atque exhaustis, restat sextus non ab aliis derelictus, aut reiectus: sed, vt omnium pulcherrimus, ornatißimus, accuratißimus tibi vni reseruatus. Totã enim de rebus supernis, & sublimibus, quas μετεώρους appellant Græci, disputationẽ continet. ad quas accedunt iucundißimæ de Aetnæ ignibus, de Nili incrementi causis, de auernorum ratione, de variis fontium, & puteorum naturis, de magnete, de pestilentiæ origine quæstiones: &, quæ libri clausula est, Atheniensis illius pestilentiæ funestißimæ descriptio ex Thucydide pæne ad verbum expressa. Hunc igitur librum Aurate, tibi excepi, ac reseruaui. Neque enim mihi fas fuit te præterire, primùm collegam meum: deinde in ipsa collegij ne-

cesſitudine easdem litteras docentem, ac profitentem: deinde, quod caput eſt, amicum. Et verò cum de eximia, ac, pæne dicam, diuina tui ingenij præſtãtia, ſingularíque doctrina cogito, & cum tua ſcripta vel relego, vel memoria repeto, videor mihi felicibus illis, & fertilibus nobilium poëtarum temporibus natus eſſe: ijs dico vel quibus Græci illi Simonides, Archilochus, Pindarus, Steſichorus, Alcæus, Mimnermus, Callimachus, Theocritus: vel quibus Latini, Catullus, Virgilius, Horatius, Tibullus, Propertius, Ouidius florebant. Ceteros enim homines admiramur, & in doctis viris numeramus, qui veterum illorum ſiue Græcorum, ſiue Latinorum ſententias ſæpe perobſcuras, & ænigmatum ſimillimas explicare, atque enodare poſſunt. Te autem quid dicam eam laudem eſſe conſecutum, qui non ſolùm antiquorũ ſcripta vel obſcura ſic illuſtras, vel corrupta ſic corrigis ac reſtituis, vt cum illis vixiſſe videaris: verùm etiam ſcribendi ſimilitudine proximè ad illos accedis? Cum enim dithyrambos ſcribendos ſuſcipis: cum Pindaro ancipiti Marte certas. cum verſus Lyricos ſcribis: cum eodem Pindaro, cum Simonide, Steſichoro, Alcæo, Sapphone non ſine vincendi ſpe contendere videris. Cum elegos decantas: Mimnermum, Callimachum, Philetam ſi non ſuperas, at certe aſſequeris breuiſsimo proximus interuallo. Cum bucolica ludibundus componis: Theocrito nihil concedis. Quid de tuis ſcriptis Latinis dicam? Cum te ad epigrammata ſcribenda confers: Catullum ſpiras. Cũ verſus Lyricos canis, lyram videris tractare Horatianam. Cum elegos amatorios ludis: Tibullum, & Propertium, & Ouidium exprimis. Denique veteres illos in ſingulis poëſeos generibus elaboraſſe & præſtitiſſe videmus: te vnum & epicum, & melicum, & lyricum, & elegorum, & bucolicorum, & epigrammatum ſcriptorem optimum admiramur. Neque verò mihi verendum eſt, ne, dum ego de te hæc prædico, tibi videar gratificari voluiſſe: cũ hæc ſcribam iis viuis, qui me mentientem refellere, & coarguere poſsint. Veruntamen finem facere ſatius eſt, ne in re nota, clara, & tot hominum conſcientia, ſermonéque teſtata, noſtræ quoque orationis teſtimonium minime neceſſarium adhibere voluiſſe videamur. Vale Lutetiæ, pridie idus Octob. anno CIↃ IↃ LXIII.

T. LVCRETII CARI DE RERVM NATVRA,

LIBER SEXTVS.

PRimæ frugiferos fætus mortalibus ægris,
Dididerũt quondã præclaro nomine Athenæ:
Et recreauerunt vitam, legéſque rogarunt:
Et primæ dederunt ſolatia dulcia vitæ,
Cum genuere virum tali cũ corde repertum,
Omnia veridico qui quondã ex ore profudit:
Cuius & extincti propter diuina reperta
Diuolgata vetus iam ad cælum gloria fertur.
Nam cum vidit hic, ad victum quæ flagitat vſus,
Et, per quæ poſſent vitam conſiſtere tutam,
Omnia iam fermè mortalibus eſſe parata:
Diuitiis homines, & honore, & laude potenteis
Affluere, atque bona natorum excellere fama:
Nec minus eſſe domi cuiquam tamen anxia corda,
Atque animum infeſtis cogi ſeruire querelis:
Intellexit, ibi vitium vas efficere ipſum,
Omniáque illius vitio corrumpier intus,
Quæ collata foris, & commoda cunque venirent,
Partim quòd fluxum, pertuſúmque eſſe videbat,
Vt nulla poſſet ratione explerier vnquam:
Partim quòd tetro quaſi conſpurcare ſapore
Omnia cernebat, quæcunque receperat, intus.
Veridicis igitur purgauit pectora dictis:
Et finem ſtatuit cuppedinis, atque timoris,
Expoſuítque bonum ſummum, quò tẽdimus omnes,
Quid foret, atque viam monſtrauit tramite prono,
Quà poſſemus ad id recto contendere curſu,
Quídve mali foret in rebus mortalibu' paßim,

Quod flueret naturæ vi, variéque volaret,
Seu casu, seu vi, quòd sic natura parasset:
Et quibus è portis occurri cuique deceret.
Et genus humanum frustra plerunque probauit
Voluere curarum tristeis in pectore fluctus.
Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quàm
Quæ pueri in tenebris pauitant, fingúntque futura.
Hunc igitur terrorem animi, tenebrásque necesse'st
Non radij solis, nec lucida tela diei
Discutiant, sed naturæ species, ratióque:
Quo magis inceptum pergam pertexere dictis.

PRIMAE FRVGIFEROS] sic M. Tull. orat. pro Flacco. *Adsunt Athenienses, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atq; in omneis terras distributæ putantur.* & Diodorus Siculus lib. 13. Καὶ γὰρ εἴπερ τινῶν ἄλλων, Ἀθηναίων ἄξιόν ἐστιν ἐντραπῆναι μὲν τὸ τῆς πόλεως ἀξίωμα, χάριν δ' αὐτοῖς ἀπομερεῖσαι τῶν εἰς ἄνθρωπον εὐεργετημάτων. οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ πρῶτοι τροφῆς ἡμέρου τοῖς Ἕλλησι μεταδόντες, ἣν ἰδίᾳ παρὰ θεῶν λαβόντες τῇ χρείᾳ κοινὴν ἐποίησαν. οὗτοι νόμους εὗρον, δι' οὓς ὁ κοινὸς βίος ἐκ τῆς ἀγρίας καὶ ἀδίκου ζωῆς, εἰς ἥμερον καὶ δικαίαν ἐλήλυθε συμβίωσιν: id est, Etenim si quorum aliorum, Atheniensium ciuitatis dignitatem par est colere, & vereri, iísque beneficiorum quæ in homines contulerunt, gratiam referre. hi enim sunt, qui primi victum mansuetum & ciuilem hominibus impertiuerunt, quem propriè & priuatim à Diis consecuti, vsu cum omnibus communicarunt. hi leges inuenerunt, quibus vita cōmunis ex vitæ cultu agresti, atque iniusto, ad hunc humanum, ac iustum conuictum peruênit. FRVGIFEROS] quidam libri habēt, *frugiparos.* MORTALIBVS AEGRIS] hanc versus clausulam mutuatus est pluribus locis Virgil. vt Georg. 1. *duæ mortalibus ægris Munere concessæ Diuûm.* & lib. 2. Æneid. *Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris Incipit.* DIDIDERVNT] distribuerunt. ROGARVNT] tulerunt. CVM GENVERE VIRVM] erat enim Atheniensis Neoclis & Chærestratæ filius, ἐκ δήμου Γαργηττίου. ET PER QVAE POSSENT] hic versus hoc loco poni debet, nempe deinceps post versum, Nā *cum vidit hic, &c.* si modo Lucretianus est. *consistere* autem id est statuere, & stabilire. sed quidam putant non esse Lucretianum, atque iccirco delēdum censent: quibus planè assentior. nam primùm superuacaneus est, præsertim quo ordine vulgò legitur: deinde illud, *vitam consistere tutam*, concoquere non possum: postremò in lib. Florent. legitur *conciscere*: adde quòd in Memmiano scriptum est, *Et per quam vitam possent consistere tutam.* PARATA]

quaſi in medio poſita, & parabilia. natura enim res paratu difficileis, & ſumtuoſas non deſiderat, ſed parabilibus contenta eſt. ATQVE ANIMVM INFESTIS COGI SERVIRE Q.] hunc locum (abſit verbo inuidia) perquam εὐστόχως reſtitui. Cum enim hîc ita in omnibus libris ſcriptum eſſet, *Atque animi ingratis vitam vexare querelis Cauſam quæ infeſtis cogit ſeruire querelis*, niſi quòd in nonnullis ſcriptis proximus ſic legitur, *Pauſa atque infeſtis, &c.* in Florentino autem, ſic *Plurima, quæ infeſtis, &c.* ego qui animaduerterim (quod antea admonui) vbicunque duo verſus, quorum alter alteri ſit proximus, eodem nomine finirentur, alterum ferè eſſe alienũ, & inculcatum: veram & rectam ſcripturam repoſui. cuius ſententiam, quãuis planiſsima ſit, mox exponam. INTELLEXIT IBI VITIVM, &c.] *ἀνταπόδοσις*. Nam hic verſus pendet ab illo, qui eſt ſuprà. *Nam cum vidit hic, & cet.* vt ſit hæc totius huius loci ſententia. Nam cum vidit Epicurus, ea ferè omnia, quæ vſus & neceſsitas ad victum poſtulant, hominibus eſſe parata: homines, diuites, honoratos, potẽteis eſſe, liberóſque habere populi iudicio probatos: neque ideò minus tamen quẽquam eorũ anxiè viuere, animúmq; ipſorũ cogi ſeruire & opprimi querelis moleſtiſsimis atq; acerbiſſimis: tum intellexit vas ipſum vitij cauſam eſſe, & omnia bona, quæcunq; extrinſecus & foris comportata, & congeſta eſſent, illius vitio corrumpi. COLLATA] id eſt, comportata. ſic enim Horat. epiſt. 2. lib. 1. *valeat poſſeſſor oporteet, Si comportatis rebus bene cogitat vti.* PARTIM QVÒD FLVX. FERT.] quale eſſe dolium Danai filiarum ferunt. ſup. lib. 3. *Et nõ omnia pertuſum congeſta quaſi in vas Commoda perfluxere, &c.* Quæ extant apud Feſtum de dolio pertuſo, mutilata ſunt. hæc tantùm ſunt integra, *Pertuſum dolium dicitur, cum ventrem ſignificat.* PARTIM QVÒD TETRO] ſic Horat. epiſt. 2. lib. 1. *Sincerũ eſt, niſi vas, quodcũque infundis aceſcit.* QVAECVNQVE RECEPERAT] poſt verbum *receperat*, diſtinctionis nota ponenda eſt, vt aduerbium *intus* cohæreat cũ infinitiuo *conſpurcare*. alioqui legendum eſſet receperat intrò. VERIDICIS IGITVR] hunc verſum & quattuor deinceps ſequẽteis profert Luct. Firmianus lib. 7. diuin. inſt. ET FINEM STATVIT CVPP.] Epicurus cupiditates neceſsitate & natura terminabat. eas autem quæ neque naturales eſſent, neque neceſſariæ, dicebat eſſe infinitas, & ſtultis conuenire. ATQVE TIMORIS] cum ſuſtulit omneis religiones, & immortalitatem animorum. Ita enim docuit deos non eſſe timendos, vt qui non iraſcãtur: & mortuos omni ſenſu carere, quippe cum homine mortuo ſenſus omnes extinguantur: in quibus tamen valde diſſentimus ab Epicuro. TRAMITE PRONO] itinere facili & procliui. ſecutus ſum autem nonnullos libros manuſcriptos. nam vulgatorum alij habẽt *tramite paruo*, alij *limite paruo*. quarum duarum lectionũ eam, quæ poſterior eſt, non improbo. RECTO CONT. CVRSV] κατ' εὐθεῖαν, κατ' εὐθυωρίαν, non per ambages, mæandros, & flexiones. QVOD FLVERET NATVRAE VI,] cum in cod. Vaticano, Bertiniano, & Memmiano, ſcriptum reperiſſem, *Quod flueret naturali, variéque volaret*, ego *naturæ vi* repoſui: in ceteris codices manu ſcriptos ſecutus ſum. vulgati habent *Quod flueret naturali viro, atque veniret.* ET QVIBVS È PORTIS] quibus uiis. tralatio

est à re militari. VOLVERE CVRAR. TRIST.] idem infr. *Constitues magnos irarum voluere fluctus*. quod mutuatus est Virg. lib. 12. Æneid. *Irarum tantos voluis sub pectore fluctus*. NAM VELVTI] septem hi, qui deinceps sequuntur, versus iam antè lib. 2. non longè à principio, positi sunt. HVNC IGITVR TERR.] tres hi versus ordine sequentes, etiam lib. 1. vsurpati sunt ferè in princip.

Et quoniam docui mundi mortalia templa
Esse, & natiuo consistere corpore cælum:
Et quæcunque in eo fiunt, fieríque necesse'st,
Pleraque dissolui: quæ restant percipe porrò:
Quandoquidem semel insignem conscendere currũ
Vincendi exhortata'st spes, atque obuia rursum
Quæ fuerant, sunt placato conuersa fauore.
Cetera quæ fieri in terris, cælóque tuentur
Mortales, pauidis cum pendent mentibu' sæpe,
Efficiunt animos humileis formidine diuûm:
Depressósque premunt ad terram, propterea quòd
Ignorantia causarum conferre Deorum
Cogit ad imperium res, & concedere regnum.
Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt, ac fieri diuino numine rentur.
Nam, bene qui didicere Deos securum agere æuum:
Si tamen interea mirantur, qua ratione
Quæque geri possint, præsertim rebus in illis,
Quæ supra caput ætheriis cernuntur in oris:
Rursus in antiquas referuntur religiones:
Et dominos acreis asciscunt, omnia posse
Quos miseri credunt, ignari quid queat esse:
Quid nequeat: finita potestas denique cuique
Quanam sit ratione, atque altè terminus hærens:
Quo magis errantes tota ratione feruntur.
Quæ nisi respuis ex animo, longéque remittis
Diis indigna putare, alienáque pacis eorum:
Delibrata Deûm per te tibi numina sancta

Sæpe aderunt, non quo violari ſumma deûm vis
Poßit, vt ex ira pœnas petere imbibat acreis:
Sed quia tute tibi placida cum pace quietos
Conſtitues magnos irarum voluere fluctus:
Nec delubra Deûm placido cum pectore adibis,
Nec, de corpore quæ ſancto ſimulacra feruntur
In menteis hominum diuinæ nuntia formæ,
Suſcipere hæc animi tranquilla pace valebis.
Inde videre licet, qualis iam vita ſequatur.
Quam quidem vt à nobis ratio veriſsima longè
Reiiciat, quanquam ſunt à me multa profecta:
Multa tamen reſtant, & ſunt ornanda politis
Verſibus, & ratio cæli, ſpecieſque tenenda:
Sunt tempeſtates, & fulmina clara canenda,
Quid faciant, & qua de cauſa cunque ferantur,
Ne trepides cæli diuiſis partibus amens,
Vnde volans ignis peruenerit, aut in vtram ſe
Verterit hinc partem, quo pacto per loca ſepta
Inſinuarit, & hinc dominatus vt extulerit ſe.
Quorum operum cauſas nulla ratione videre
Poſſunt, ac fieri diuino numine rentur.
Tu mihi ſupremæ præſcripta, & candida calcis
Currenti ſpatium præmonſtra callida Muſa,
Calliope, requies hominum, diuûmque voluptas,
Te duce vt inſigni capiam cum laude coronam.

ET QVONIAM DOCVI MVNDI] libro ſuperiore. PORRÒ] porrotenus. QVANDOQVIDEM SEMEL] allegoria eſt ducta à certaminibus Circenſibus. VINCENDI EXHORTATA'ST SPES] cum in lib. Scipionis ſcriptum reperiſſem, *Ventorum*, vt habent ferè omnes libri, cum litura: & ad oram libri aſcriptum *Vincendi*: in Memmiano autem *exiſtat ſpes*, ſic repoſui: *Vincendi exhortata'ſt ſpes*. ratione hanc ſcripturam flagitante. Nã primùm *ventorum* ab aliquo maleuolo, aut ineptè religioſo ſubſtitutum eſt: deinde ex *ventorum* factum eſt *votorum*: quod vtrunque à ſententia alienum eſt, niſi quis dicat, per *ſpem votorum* ſignificari ſpem potiendi

re

re optata: quod loquendi genus non videtur mihi Lucretio dignũ. Confer autẽ cum hoc loco versus, qui sunt infrà, nõ longo pòst interuallo. *Tu mihi supremæ præscripta & candida calcis Currenti spatium præmonstra callida Musa, &c. Te duce vt insigni capiam cũ laude coronam.* ATQVE OBVIA RVRS. &c.] & quandoquidem quæ mihi obstabant, sunt conuersa in fauorem secundum ac propitium. quidam vir doctus legendum putat, *sunt conuerso placata fauore.* EFFICIVNT ANIMOS] hunc versum, & partem eius, qui deinceps sequitur, profert Firmianus aduersus eos, qui statuas colunt, & venerantur: lib. 2. diuin. instit. *efficiunt humileis* autem, id est ταπεινοῦσι, ad terram abiiciunt. NAM, BENE QVI DIDICERE] hic versus cum octo deinceps sequentibus iam antè positi sunt lib. 5. SECVRVM AGERE AEVVM] hunc versum paullùm immutatũ mutuatus est Horat. lib. 1. serm. saty. 9. *Non ego: nanque deos didici securum agere æuum.* QVID NEQVEAT, &c.] hic versus, & item qui proximè sequitur, lib. 1. positus est ferè in princip. QVO MAG. ERR. TOTA REGIONE] sic restitui: & ita sine dubio legendum. sic enim loquimur *errare toto cælo, tota via.* iam *tota regione*, & *tota via* idem valent. Sæpe autem animaduerti à librariis in voce *ratione* peccatum esse, cum *ratione* scriberent, pro *regione.* si quis tamen malet legi *cæca ratione*, vt habent nonnulli codices, non pugnabo. LONGE'QVE REMITTIS] & longè abs te reiicis ac repellis. DIIS INDIGNA PVTANDO] sic legendum, non vt vulgò *putare.* ALIENA'QVE PACIS] aliena iunxit cum patrio casu. sic lib. 3. *Aut quia non veniunt omnino aliena salutis.* DELIBRATA] cum in aliquot libris manuscriptis reperissem scriptum *deliberata*, ego *delibrata* reposui. quod interpretor deminuta, & violata, & quasi detrita. *delibrare* enim valet corticem detrahere, vt suprà ex Festo diximus. lib. 3. in extr. *Nec prorsum vitam ducendo demimus hilum Tempore de mortis, nec delibrare valemus*: nisi quis malit legi & hîc *delimata*: & illîc, *nec delimare valemus.* VIOLARI] quod fieret si dij irascerentur. ira enim iratorũ & animos, & corpora immutat. IMBIBAT] in animo habeat, vehementer cupiat. sic sup. lib. 3. *Qui petere à populo fasceis, sæuásque secureis Imbibit.* MAGNOS IR. VOLV. FL.] sic locutus est paullo antè, *Voluere curarum tristeis, &c.* & T. Liuius lib. 35. de Philippo. *nosse se spiritus eius, nosse animum: scire ferarum modo, quæ claustris, aut vinculis teneantur, ingenteis iamdiu iras eum in pectore voluere.* DIVINAE NVNCIA FORMAE] id est diuinæ formæ memoriam refricantia, vel potius diuinæ formæ imaginem perferentia. *nuncia* hoc loco nomen est adiectũ, seu adiectiuum. nuncius a. um. vt sup. lib. 4. *Nuncia præclari voltus, pulchrique coloris.* SVSCIPERE HAEC] nec poteris (inquit) deorum simulacra & imagines, quæ proficiscuntur & fluunt ex eorum quasi corporibus, animo quieto concipere, seu in animum tranquillũ recipere, id est cogitatione seu mente quieta & tranquilla complecti. non poteris de diis animo quieto & tranquillo cogitare: sed quoties ij tibi venient in mentem, tristibus curis sollicitabere, magnis timoribus terrebere. ET RATIO SVPERVM, CAELI'QVE] sic restitui secutus auctoritatem librorum manuscr. Atque vt magis credas vulgatam scripturam esse corruptam, Memmianus sic habet: *ratio cælique te-*

nenda. ex qua scriptura appâret omissam esse à librario vocem *superûm*: deinde cum perspicuè versus claudicaret, inculcatū esse nomen, *ratio*. per supera autem μετέωρα significat. CAELI DIVISIS PARTIBVS] hoc ad aruspicum, Etruscorúmque disciplinam pertinet: de qua sic M. Tull. lib. secundo de diuin. *cælum in xvi. parteis diuiserunt Etrusci. facile id quidem fuit, quattuor, quas nos habemus, duplicare, pòst idem iterum facere, vt ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset.* VNDE VOLANS] hic versus cum duobus deinceps sequentibus posterius iterantur. IN VTRAM] dextram, an sinistrā. dextræ autem partes sunt octo ab occasu: sinistræ totidem ab ortu. INSINVARIT] insinuarit hoc loco absolutè positum est, pro subierit, intrarit, introierit, penetrarit. QVORVM OPERVM CAVSAS] hi duo versus paullo antè positi sunt. PRAESCRIPTA ET CANDIDA CALCIS.] id est calcem præscriptam, & candidam. talia sunt illa *vera viaï. vltima naturaï, cærula cæli*, & similia innumerabilia. quidam tamen legi volūt *præscripta ad candida calcis, &c cet.* vt sit hæc sententia. tu mihi Musa currenti spatium ad calcem præscriptam & candidam, præmonstra eam calcem.

Principiò tonitru quatiuntur cærula cæli
Propterea, quia concurrunt sublime volantes
Aetheriæ nubes contra pugnantibu' ventis.
Nec fit enim sonitus cæli de parte serena:
Verùm, vbicunque magis denso sunt agmine nubes,
Tam magis hinc magno fremitus fit murmure sæpe.
Præterea neque tam condenso corpore nubes
Esse queunt, quàm sunt lapides, ac tigna: neq; autem
Tam tenues, quàm sunt nebulæ, fumique volantes,
Nam aut cadere abrupto deberent pondere pressæ,
Vt lapides: aut, vt fumus, constare nequirent,
Nec cohibere niueis gelidas, & grandinis imbreis.
Dant etiam sonitum patuli super æquora mundi,
Carbasus vt quondam magnis intenta theatris
Dat crepitum malos inter iactata, trabeísque.
Interdum perscissa furit petulantibus Euris,
Et fragileis sonitus chartarum commeditatur.
Id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis,
Aut vbi suspensam vestem, chartásve volanteis
Verberibus venti versant, plangúntque per auras.

Fit quoque enim interdū, vt non tam cōcurrere nubes
Frontibus aduersis poßint, quàm de latere ire
Diuerso motu radentes corpori tractum:
Aridus vnde aureis terget sonus ille, diúque
Ducitur, exierit donec regionibus arctis.
Hoc etiam pacto tonitru concussa videntur
Omnia sæpe graui tremere, & diuolsa repentè
Maxima dißiluisse capacis mœnia mundi:
Cum subitò validi venti conlecta procella
Nubibus intorsit sese, conclusáque ibidem
Turbine versanti magis ac magis vndique nubem
Cogit, vti fiat spisso caua corpore circùm.
Pòst vbi commouit vis eius, & impetus acer:
Tum perterricrepo sonitu dat missa fragorem.
Nec mirum, cum plena animæ vesicula parua
Sæpe ita dat pariter sonitum displosa repentè.

PRINCIPIO TONITRV QVAT.] vult tonitru fieri ex nubium concursu ventis contrà pugnantibus. Aristot. lib. 2. μετεωρ. ait tonitru esse sonitum, aut crepitum plagæ, quam gignit calor per vim ruens & incidens in eas nubeis, quibus inclusus continetur. SVBLIME VOLANTES] sic sup. lib. 2. *Nocturnásque faceis cæli sublime volanteis.* NEC FIT ENIM SONITVS] contrà Horat. od. 34. lib. 1. *nanque Diespiter Plerunque per purum tonanteis Egit equos, volucrémque currum.* Idem Lucretius infrà negat fulmina cælo sereno, aut leuiter densis nubibus mitti, ibi: *nam cælo nulla sereno Nec leuiter densis mittuntur nubibus vnquam.* DENSO SVNT AGMINE] denso actu, & quasi ductu. Idem lib. 5. *inde super terras fluit agmine dulci.* Virgil. lib. 3. Georg. *confertóque agmine cerui Torpent mole noua.* Idem lib. 2. Æneid. *has seruant agmine denso.* NAM AVT CADERE ABRVPTO] sic reposui secutus & codices manuscr. & nonnullos vulgatos, in his Aldinos antiquiores, & Parisienseis. *abrupto pondere* autem sic dictum, vt illud Virgil. Æn. 3. *abrupti nubibus ignes.* sic Plin. lib. 2. cap. 48. *Defert hic aliquid abruptum è nube gelida conuoluens, versánsque, &c.* & ipse Lucret. lib 1. *Nunc hinc, nunc illinc abrupti nubibus ignes.* PATVLI SVPER AEQ. M.] super mundi planitiem. CARBASVS VT QVOND.] quemadmodum interdum velum theatris intentum sonitum edere solet. quidam legunt *magnis intenta trachelis*, existimantes Lucretium hoc loco vela significare autennis alligata (trachelum enim media pars mali est) cum ea vela significet potius, quæ solebant theatris prætendi solis, aut imbris arcendi causa, vt appàret ex illis

versibus, qui leguntur lib. 4. *Et volgò faciunt id lutea, rußáque vela, Et ferrugina, cum magnis intenta theatris Per malos, &cet. Nanque ibi consessum, &cet.* DAT CREPITVM MVROS INTER] sic aliquot lib. manuscr. & nonnulli vulgati: in his Veneti antiq. & Paris. Alij habent, malos inter. PETVLANTIBVS EVRIS] aliàs *petulantibus auris.* COMMEDITATVR] tralatio. sic Horat. od. 14. lib. 4. *horrendámque cultis Diluuiem meditatur agris.* PLANGVNT] verberat. RADENTES CORP. TRACT.] sui corporis tractum, & extremitatẽ radentes. ARIDVS VNDE AVR.] profert hunc versum Nonius in voce *aridus.* EXIERIT DON. REG.] donec calor ille & ignis compressus eruperit è nubibus. PROCELLA] καταιγίς, vel ἐκνεφίας ἄνεμος. NVBIBVS INTORSIT SESE] in nubeis sese induit, atque insinuauit: sese nubibus inuoluit. COGIT, VTI SPISSO CAVA, &c.] id est vno verbo, inflat. DAT MISSA] procella emissa edit fragorem. NEC MIRVM, CVM PLENA] sic Varro Andabatis. *Anima vt conclusa in vesica quãdo est arctè ligata, si perculeris, aëra reddet.* Horat. saty. 8. lib. 1. *Nam displosa sonat quantum vesica, pepēdi Diffissa nate ficus.* Et Epicurus apud Laërt. βροντὰς ἐνδέχεται γίνεσθαι κατὰ πνεύματος ἐν τοῖς κοιλώμασι τῶν νεφῶν ἀνείλησιν, καθάπερ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀγγείοις παρὰ πυρὸς πεπνευματωμένοις βόμβον ἐν αὐτοῖς, &c. id est tonitru autem fieri potest ex spiritu in nubeis cauas inuoluto, atque intorto, quemadmodũ in vasis nostris ab igni inflatis edi spiritum videmus. DISPLOSA] vsus est eadem voce Horatius cum de eadem re loqueretur, in eo versu, quem proximè protuli: & idem Lucret. infrà. *displosa repente Opprimere vt cæli videantur templa supernè.*

Est etiam ratio cum venti nubila perflant,
Cur sonitus faciant. etenim ramosa videmus
Nubila sæpe modis multis, atque aspera ferri.
Scilicet vt crebram siluam cum flamina Cauri
Perflant, dant sonitum frondes, ramíque fragorem.
Fit quoque, vt interdum validi vis incita venti
Perscindat nubem perfringens impete recto:
Nam quid poßit ibi flatus, manifesta docet res:
Hìc, vbi lenior est, in terra cum tamen alta
Arbusta euoluens radicibus haurit ab imis.
Sunt etiam fluctus per nubila, qui quasi murmur
Dant infringendo grauiter, quod item fit in altis
Fluminibus, magnóque mari, cum frangitur æstu.
Fit quoque, vbi è nube in nubem vis incidit ardens
Fulminis, hæc multo si fortè humore recepit

Ignem, vt continuò magno clamore trucidet.
Vt calidis candens ferrum è fornacibus olim
Stridit, vbi in gelidum properè demersimus imbrem.
Aridior porrò si nubes accipit ignem,
Vritur ingenti sonitu succensa repentè:
Lauricomos vt si per monteis flamma vagetur,
Turbine ventorum comburens impete magno.
Nec res vlla magis, quàm Phœbi Delphica laurus
Terribili sonitu flamma crepitante crematur.
Denique sæpe geli multus fragor, atque ruina
Grandinis, in magnis sonitum dat nubibus altè.
Ventus enim cum confercit, franguntur in arctum
Concreti montes nimborum, & grandine misti.

CVR SONITVS F.] sic restitui, cum libri & manuscripti, & typis excusi mendosi essent, neque inter se congruerent. Est etiam ratio (inquit) quamobrem venti cum nubeis perflant, sonitus edant. hoc demonstrat à simili. FLAMINA CAVRI] Caurus, seu Corus ventus est spirans ab occasu æstiuo: quem Græci ἀργέστην appellant. VALIDI VIS INCITA V.] vis incita, vis incitata. sic lib. I. *Principio venti vis verberat incita pontum.* & lib. 5. *Multa videmus enim cælestibus incita flammis Fulgere.* & hoc lib. infrà. *Est etiam cum vis extrinsecus incita venti, &c.* IMPETE] impetu, vt lib. 2. *Transmittunt valido quatientes impete campos:* itémque suprà & infrà complurib. locis. HIC VBI LENIOR EST, &c.] ordo est. Cum tamen hîc nempe in terra, vbi lenior est, quàm in regione aërea, & in partibus mundi supernis, arbores radicitus euellat. *cum* iunxit cum indicatiuo: quod M. Tullio & bonis scriptoribus vsitatum est: tametsi secus existimet vulgus. QVOD ITEM FIT] nam in fluminibus magnis magni sæpe fluctus excitantur. MAGNO CLAMORE TRVC.] tralatio est, nisi forte legendum sit *clangore*: quod quibusdam videtur. OLIM] aliquando. STRIDIT] Stridit à strido is. tertiæ. sic apud Horat. sat. vlt. lib. 2. *Stridere secreta diuisos aure susurros.* ACCIPIT IGNEM] sic suprà lib. 5. locutus est. *Accipere ex vna scintilla incendia paßim.* LAVRICOMOS] lauris vestitos & coopertos. NEC RES VLLA MAGIS] *Laurus* (inquit Plin. lib. 15. cap. vlt.) *manifestò abdicat igneis crepitu, & quadam detestatione interaneorum etiam vitia ligno torquente. Tiberium principem tonante cælo coronari ea solitum ferunt contra fulminum metus.* DELPHICA LAVRVS] Duo laurus genera tradidisse Catonem scribit eodem loco Plinius, Delphicam & Cypriam: Pompeium Lenæum adiecisse, quam mustacem appellauit. sed dici potest laurum Delphicam à Lucretio appellari, quasi Apollineam, quòd Apollini Delphico sacra sit. FLAM-

MA CREPITANTE] sic Virg. Georg. lib. 1. *Atque leuem stipulam crepitantibus vrere flammis.* notat Macrob. Saturn. lib. 6. cap. 4. GELI] gelus li, & gelu, lu. (inquit Non.) sic suprà lib. 5. *Aßiduus geli casus mortalibus aufert.* & alibi. *Et vis magna geli, magnum duramen aquarum.* CONFERCIT] cõplet, & condensat nubeis.

Fulgit item, nubes ignis cum semina multa
Excussere suo concursu, ceu lapidem si
Percutiat lapis, aut ferrum. nam tum quoque lumen
Exilit, & claras scintillas dissupat ignis.
Sed tonitrum fit vti pòst auribus accipiamus,
Fulgère quàm cernant oculi, quia semper ad aureis
Tardius adueniunt, quàm, visum quæ moueant res.
Id licet hinc etiam cognoscere, cædere si quem
Ancipiti videas ferro procul arboris auctum:
Antè fit vt cernas ictum, quàm plaga per aureis
Det sonitum: sic fulgorem quoque cernimus antè,
Quàm tonitrũ accipimus, pariter qui mittitur igni,
E simili causa, & concursu natus eodem.
Hoc etiam pacto volucri loca lumine tingunt
Nubes, & tremulo tempestas impete fulgit,
Ventus vbi inuasit nubem, & versatus ibidem
Fecit vt antè cauam docui spissescere nubem:
Mobilitate sua feruescit, vt omnia motu
Percalefacta vides ardescere: plumbea verò
Glans etiam longo cursu voluenda liquescit.
Ergo feruidus hic nubem cum perscidit atram:
Dissupat ardoris quasi per vim expressa repentè
Semina, quæ faciunt nictantia fulgura flammæ:
Inde sonus sequitur, qui tardius adicit aureis,
Quàm quæ perueniunt oculos ad lumina nostros.

FVLGIT ITEM] Nunc de fulgure, quod ἀστραπὴν nominant Græci. *Fulgit* autem legendum, non *fulget*: & ita Nonius. sic lib. 5 *Multa videmus enim cælestibus incita flammis Fulgère.* idem infrà, *Fulgit item cum rarescunt quoque nubila cæli.* IGNIS CVM SEMINA] Aristot. lib. 2. μετεωρ. fulgur

vult esse ventum è nubibus expressum, tenui & inualido incendio inflammatum. CEV LAPIDEM SI PERCVT. LAP.] sup.lib.I. *Cum lapidi lapidem terimus, mutare calorem.* quanquam Adrianus Turnebus in illo versu lectionem vulgatã retinet, *manare cruorem*, & genus molẽdi significari arbitratur. SED TONITRVM FIT VTI, &c.] Aristot. eod. lib. γίνεται δὲ μετὰ τὴν πληγὴν καὶ ὕστερον τῆς βροντῆς· ἀλλὰ φαίνεται πρότερον διὰ τὸ τὴν ὄψιν προτερεῖν τῆς ἀκοῆς: id est, fit autem fulgur, seu fulgitrum post plagam, & posterius quàm tonitru. sed cernitur prius propterea quòd videndi sensus celerior & acrior est, quàm auditus. ADVENIVNT] res quę auditu sentiũtur. CAEDERE SI QVEM] vtitur alio exemplo Aristot. illo eod. loco, nempe remigationis, his verbis. δηλοῖ δ' ἡ εἰρεσία τῶν τριήρων. ἤδη γὰρ ἀναφερόντων πάλιν τὰς κώπας, ὁ πρῶτος ἀφικνεῖται ψόφος τῆς κωπηλασίας. declarat autem triremium remigium. Iam enim iterum remigibus remos attollentibus, primus ad aureis sonitus peruenit. ARBORIS AVCTVM] arboris augmen: arborem. PER AVREIS] alibi legitur *per auras.* FVLGOREM] fulgur. nam (vt alibi diximus) alterum pro altero sumitur. PARITER QVI MITT.] pariter igni, id est in eodem tempore, atque ignis. HOC ETIAM PACTO] aliam causam affert fulguris. VOL. LOCA LVMINE TING.] nubes tingunt loca lumine: id est illustrant, & quasi colorant. sic lib.5. *Perueniunt nostros ad sensus, & loca tingunt.* FECIT, VT ANTÈ CAVAM DOC.] ordo est. fecit spissescere nubem, vt antè docui. hoc autem docuit eod. lib. paullo antè. ibi *Cum subito validi venti conlecta procella Nubibus intorsit sese, &c.* PLVMBEA VERÒ GLANS ETIAM] sic infrà. *Non alia lõge ratione ac plumbea sæpe, &c.* VOLVENDA] volubilis, vel dũ voluitur, vt sup. lib.5. *Et voluenda ætas commutat tempora rerum.* NICTANTIA] Nictare (inquit Festus) *est oculorum & aliorum membrorum nisu sæpe aliquid conari. vide cetera apud eundem, & Paullum. Sed hîc nictantia translatè positum videtur pro micantia, seu vibrantia.* ADLICIT AVR.] lacessit & prouocat audiendi sensum. OCVLOS AD LVM. NOSTROS] ordo est, *quàm lumina, quæ ad oculos nostros perueniunt.* sic autem legi debet, vt ego excudendum curaui, non vt vulgò legitur, *oculorum ad lumina nostra.*

Scilicet hoc densis fit nubibus, & simul altè
Extructis aliis alias super impete miro.
Nec tibi sit fraudi, quòd nos infernè videmus,
Quàm sint lata magis, quàm sursum extructa quid extent.
Contemplator enim cum montibus adsimilata
Nubila portabunt venti transuersa per auras:
Aut vbi per magnos monteis cumulata videbis
Insuper esse aliis alia, atque vrgere superna
In statione locata sepultis vndique ventis:
Tum poteris magnas moleis cognoscere eorum:

Speluncásque velut saxis pendentibu' structas
Cernere, quas venti cum tempestate coorta
Complerunt, magno indignantur murmure clausi
Nubibus, in caueísque ferarum more minantur.
Nunc hinc, nunc illinc fremitus per nubila mittunt:
Quærentésque viam circumuersantur: & ignis
Semina conuoluunt è nubibus: atque ita cogunt
Multa, rotántque cauis flammam fornacibus intus,
Donec diuolsa fulserunt nube corusci.
Hac etiam fit vti de causa mobilis ille
Deuolet in terram liquidi color aureus ignis,
Semina quòd nubeis ipsas permulta necesse'st
Ignis habere. etenim cum sunt humore sine vllo,
Flammeus est plerunque colos, & splendidus ollis.
Quippe etenim solis de lumine multa necesse'st
Concipere, vt meritò rubeant, igneísque profundant.
Hasce igitur cum ventus agens contrusit in vnum,
Compreßitque locum cogens: expressa profundunt
Semina, quæ faciunt flammæ fulgêre colores.
Fulgit item, cum rarescunt quoque nubila cæli.
Nam cum ventus eas leuiter diducit eunteis,
Dissoluitque: cadant ingratiis illa necesse'st
Semina, quæ faciunt fulgorem. tum sine tetro
Terrore, & sonitu fulgit, nullóque tumultu.

ET SIMVL ALTÈ EXTRVCTIS] id est, & simul altè exaggeratis, & coaceruatis. sic loquitur inf. *Fulmina gignier è craßis, altéque putandum est Nubibus extructis.* NEC TIBI SIT FRAVDI, &c.] nec te decipiat, vel, & non te inducat, quòd ex locis infernis magis cernimus, quàm latè pateant nubila, quàm quanta sint altitudine, & quàm in altum, & sursum versus exaggerata. *inferne*, id est ex terra, ex loco infimo, seu inferno. neque verò est, quòd quenquam moueat vltima syllaba correpta. est enim breuis. & & ita de *supernè sentiendum*: vt lib. 4. *& recta superne guberna*. Veruntamen non dissimulabo in quibusdam lib. legi *inferna*: quam lectionem si probabimus, paullo aliter hunc locum explicabimus. QVÀM SVRSVM, &c.] ordo. quàm quid extent sursum extructa, id est, quàm quantum extent sursum

ſum verſus ſpiſſa & denſa. quòd ſi quis malet legi *inferna*, totum hunc locũ ſic declarabo. Et non te decipiat, quòd nos magis videmus, quàm ſint lata inferna, id eſt infernæ nubium partes, quàm ſurſum extructa, id eſt eæ partes quæ ſunt ſurſum verſus extructæ, quid extent, id eſt quantum emineant. CONTEMPLATOR ENIM] ſup. lib. 2. *Contemplator enim cum ſolis lumina cunque, &c.* SPELVNCASQVE VELVT SAX. P. STR.] M. Tull. lib. 1. Tuſcul. quæſt. ex neſcio quo poëta: *per ſpeluncas ſaxis ſtructas aſperis pendentibus, maximis.* TEMPESTATE COORTA] ſic loquitur & Cæſar lib. 7. de bello Gall. *quòd magna ſubitò erat coorta tempeſtas.* Idem Lucret. lib. 1. *Aut ita diffugient, vt tempeſtate coorta, &c.* idem infr. *Vſque adeò donec tempeſtas ſæua coorta'ſt.* MAGNO INDIGN. MVRM. CL.] Virgil. lib. 1. Æneid. *Illi indignantes magno cum murmure, montis Circum clauſtra fremũt.* HAC ETIAM] alia cauſa fulguris, quia nubes multa in ſe ignis ſemina cõtineant. LIQVIDI] lucidi, vel puri, vel effuſi & abundantis. Macrob. lib. 6. Saturn. cap. 5. PLERVNQVE COLOS] vtraque ſunt vſitata color, honor, timor, labor, vapor, odor: colos, honos, timos, labos, vapos. Nonius in voce vapos, odos. QVIPPE ETENIM SOLIS DE LVM.] hanc ſententiam tangit, & refellit Ariſtot. lib. ſecundo μετεώρ. Καίτοι τινὲς λέγουσιν, ὡς ἐν τοῖς νέφεσιν ἐγγίνεται πῦρ. τοῦτο δ' Ἐμπεδοκλῆς μὲν φησιν εἶναι τὸ ἐμπεριλαμβανόμενον ἐκ τῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων: Ἀναξαγόρας δὲ τοῦ ἄνωθεν αἰθέρος, ὃ δὴ ἐκεῖνος καλεῖ πῦρ, κατενεχθὲν ἄνωθεν κάτω. id eſt, Atqui aiunt nonnulli in nubibus ignem innaſci. hunc autem ignem Empedocles quidem dicit eſſe eum, qui comprehenditur & cõcipitur ex radiis ſolis: Anaxagoras autẽ ex ſupremo æthere (quem ille ignẽ appellat) ſupernè deorſum delatum, &c. HASCE IGITVR] ſic habent libri ferè omnes manuſcr. & nonnulli vulgati: alij *Has igitur.* EXPRESSA] ἐκπεθλιμμένα. FVLGIT ITEM] hunc verſum profert Nonius in verbo *fulgit*. Alia cauſa fulguris, non cuiuſlibet, ſed eius, quod fit ſine terrore. INGRATIIS] aduerbium, quod valet inuitè, & velint nolint: vt ſup. lib. 3. in extr. *ingratiis hæret & angit.* eſt autem vtrobique triſyllabum. apud Terentium autem Heautont. quattuor ſyllabarum *Proterruiſti hinc. ea coacta in gratiis, &c.*

Quod ſupereſt, quali natura prædita conſtent
Fulmina, declarant ictus, & inuſta vapore
Signa, notæque graueis halantes ſulfuris auras.
Ignis enim ſunt hæc, non venti ſigna, neque imbris.
Præterea per ſe accendunt quoque tecta domorum:
Et celeri flamma dominantur in ædibus ipſis.
Hunc tibi ſubtilem cum primis ignibus ignem
Conſtituit natura minutis, mobilibúſque
Corporibus, cui nil omnino obſiſtere poſſit.
Tranſit enim validè fulmen per ſepta domorum:

Clamor vti, ac voces: transit per saxa, per æra:
Et liquidum puncto facit æs in tempore, & aurum.
Curat item vt vasis integris vina repentè
Diffugiant: quia nimirum facilè omnia circùm
Conlaxat, raréque facit lateramina vasis,
Adueniens calor eius, vt insinuatur in ipsum: &
Mobiliter soluens differt primordia vini:
Quod solis vapor ætatem non posse videtur
Efficere, vsqueadeò pollens feruore corusco:
Tanto mobilior vis, & dominantior hæc est.

QVOD SVPEREST, QVALI] Nunc de fulminis natura, eiúsque mobilitate. Et ait declarari fulmen natura esse ignea ex eo quòd loca fulmine tacta odorem sulfuris mittant, & quòd atra sint quasi calore inusta. hũc locum autem in integrum restitui partim offensus scriptura vulgata, quæ est, *Quod superest quòd sic*: partim ab vno codice manuscr. admonitus, in quo scriptum reperi, *Quod superest, quasi*: ex quo feci *Quod superest, quali, &c.* quæ lectio sine dubio recta & vera est. NOTAE'QVE GRAVEIS HALANTES] ordo. notæque halantes, id est exhalantes auras graueis & tetras. & sulfureas. vitiose autem habẽt quidam vulgati lib. *halanteis*. TRANSIT ENIM VALIDE] cod. Memm. habet *Transit enim validum fulm.* CLAMOR VTI, AC VOCES] sic habent tres lib. manuscripti, Vaticanus, Tethianus, Memmianus: & ita legi debet: tantùm apponendum est comma post nomen *voces*, vt verbum *transit* cohæreat cum voce *fulmen*, & sit ἐπαναφορά, hoc modo fulmen transit per septa domorum, trãsit per saxa, per æra, quemadmodum clamor & voces. ad hunc locum pertinent illa lib. I. *Inter septa meant voces, & septa domorum Transuolitant*. ibidem, *Transit enim fulmen cæli per septa domorum, Clamor vt, ac voces*. Sed quæri potest quamobrem tanta vis insit in fulmine, tantáque mobilitas. primùm ventus est. ventus autẽ mobilis est. deinde ventus est incensus: ignea autem omnia mobilia sunt. deinde è nubibus magno impetu exprimitur: at quæ exprimuntur, quà erũpunt, celerrime & validissimè euolant, vt quæ è tormentis missa ferri videmus: quod & Lucret. posterius testatur ibi. *Inde vbi non potuit nubes capere impetis auctum, Exprimitur vis, atque ideò volat impete miro, Vt, validis quæ de tormẽtis missa feruntur*. motus autem calorem auget. Ita fit vt ignis fulmineus sit & subtilissimus, & celerrimus, & validissimus: saxa discutiat, aut penetret: æs & aurum & similia liquefaciat: solo denique contactu, atque adeò afflatu animanteis interimat, & similia auditu mira faciat. ET LIQVIDVM PVNCTO] Et clypei æs, aut ferrum liquefacit: lignum nullo damno afficit (inquit Aristot. lib. 3.) propterea quòd natura ligni rara & mollis est: hęc metalla autem dura & solida sunt: fulmen autem per lignum & similia permanat ac permeat prius quàm in ea vim suam expromat: dura verò, & ob-

ſtantia, & remorantia vel diſcutit ac diſturbat, vel conſumit ac liquefacit. Plin.lib.2.cap.51. *Aurum & æs, & argentum liquatur intus ſacculis ipſis nullo modo ambuſtis.* CVRAT ITEM] tralatio eſt. ſic ſup. lib. 3. *calidíque vaporis Semina curare in membris vt vita moretur.* VT VASIS INTEGRIS] ſic & Plin.lib.eod. *Tertium fulminis genus eſt, quod clarum vocant, mirificæ maximè naturæ, quo dolia exhauriuntur intactis operimentis, nullóque alio veſtigio relicto.* DIFFVGIANT] tralatio illuſtris, & tamen vſitata, pro eo quod eſt diffluant, & dilabantur. idem lib.1. in extr. ad flammas tranſtulit. *Ne volucrum ritu flammarum mœnia mundi Diffugiant ſubitò, &c.* in eodem libr. ſup. ad fulmina, ad imbreis & ad ventos: *Aut ita diffugient, vt tempeſtate coorta Fulmina diffugere, atque imbreis, ventóſque videmus.* LATERAMINA VASIS] cum ſic habere animaduerterem libros omneis manuſcriptos, vulgatos autem *latera omnia*, diu multúmque dubitaui, vtram lectionem probarem. ad extremum lectionem veterem ſequi malui, ídque tutius eſſe iudicaui. Acceſsit quo facilius hanc ſcripturam probarem, quòd vaſa vinaria, cum ſint fere rotunda, latera non habent: lateramina autem, id eſt lateres habent, cum ſint fictilia, & ex terra cõſtent. AVT INSINVATVR] id eſt vbi, vel cum inſinuatur. AETATEM] longiſsimum tempus, diutiſsimè. ſic Plautus Amphitr. *eo modo, vt profectò viuas ætatem miſer.* idem Curculione. *ſed viues per me ætatem quidem.* Idem Pſeudulo. *do Iouem teſtem tibi, te ætatem impune habiturum.* Idem Pœnulo. *Bono ſi quid maleſacias, ætatem expetit.* Sic & Terent. Eunu. *an abiit à milite? C. Iandudum, ætatem.* Idem Heautont. *Quid? (malum) me ætatem cenſes velle id adſimularier? Vnus eſt dies, dum argentum eripio, pax, nihil amplius.* vbi tamen vulgò legitur. *Quid? malum, me tandem.* idem Hecy. *Nam neque ille hoc animo erit ætatem: neque pol tu eadẽ iſtac ætate.* VSQVE ADEÒ POLLENS] ſic reſtitui à quinque libris manu ſcriptis admonitus, in quorum tribus ſcriptum eſt *tollens*, in duobus *tellens*. ET DOMINANTIOR] & potentior, ἐγκρατιστέρα, κρείττων, κυριωτέρα. HAEC] vis fulminis.

Nunc ea quo pacto gignantur, & impete tanto
Fiant, vt poßint ictu diſcludere turreis,
Diſturbare domos, auellere tigna, trabéiſque,
Et monimenta virûm demoliri, atque ciere,
Exanimare homines, pecudes proſternere paßim,
Cetera de genere hoc, qua vi facere omnia poßint,
Expediam, neque te promißis plura morabor.
Fulmina gignier è craßis, altéque putandum'ſt
Nubibus extructis. nam cælo nulla ſereno,
Nec leuiter denſis mittuntur nubibus vnquam.
Nam dubio procul hoc fieri manifeſta docet res,
Quòd tunc per totum concreſcunt aëra nubes

Vndique, vti tenebras omneis Acherunta reamur
Liquisse, & magnas cæli complesse cauernas:
Vsqueadeò tetra nimborum nocte coorta
Impendent atræ formidinis ora supernè,
Cum commoliri tempestas fulmina cœptat.
Præterea persæpe niger quoque per mare nimbus,
Vt picis è cælo demissum flumen, in vndas
Sic cadit, & fertur tenebris procul, & trahit atram
Fulminibus grauidam tempestatem, atque procellis,
Ignibus, ac ventis cumprimis ipse repletus,
In terra quoque vt horrescant, ac tecta requirant.
Sic igitur supera nostrum caput esse putandum'st
Tempestatem altam. neque enim caligine tanta
Obruerent terras, nisi inædificata supernè
Multa forent multis exemto nubila sole:
Nec tanto possent hæc terras opprimere imbri,
Flumina abundare vt facerent, campósque natare,
Si non extructis foret altè nubibus æther.

AVELLERE TIGNA,] sic reposui secutus scripturæ veteris non obscura vestigia. nam libri vulgati habent *ligna.* MONIMENTA] vt statuas, sepulchra, tropæa, porticus, theatra, templa, arcus triumphaleis, & simil. DEMOLIRI] quidam libri scripti habent *commoliri.* ego scripturam vulgatam retineo. NEQVE TE IN PROMISSIS PL. M.] sic sup. lib. 5. *Quod superest, ne te in promissis plura moremur, &c.* vbi admonuimus à quibusdam viris doctis legi, *ne te promissis, &c.* PLVRA] amplius. ALTÉQVE PVT. EST NVB. EXSTRVCTIS] sic legendum, non vt in quibusdam lib. *extractis*, neque vt in nonnullis, *extrusis* . *altè exstructis* autem, id est, alte exaggeratis, & densis. sic M. Tull. dixit lib. 2. de leg. *sepulchrum altius exstruere.* idem 5. Tuscul. translatè *mensæ conquisitissimis epulis exstruebantur:* & Horat. saty. 6. lib. 2. *Quæ procul exstructis inerāt hesterna canistris.* NAM CAELO N. S.] nam eadem est venti, terræ motus, tonitrus, & fulminis materia, & (vt ita dicam) essentia, nempe sicca exhalatio, vt scribit Aristoteles lib. 2. meteor. in extr. ex hac enim super terram quidem fit ventus: in terra autē, seu sub terra, terræ motus: in nubibus verò vel imber, vel tonitrus, vel procella, vel fulmen. VNDIQVE VTI TENEB. OMN.] quattuor versus, qui deinceps sequuntur, suprà positi sunt lib. 4. non longè à princip. DEMISSVM FLVMEN] sic legendum, non *demissum fulmen.* nigrum enim

nimbum expresſit ſimilitudine fluminis picei è cælo demiſsi. HORRESCANT] homines AC TECTA REQVIRANT] immò etiam ſpecus ſubeant. quod de Tiberio traditum eſt. INAEDIFICATA] exaggerata, & exſtructa. tralatio eſt. propriè vſurpauit Cæſar lib. I. de bello ciuili. *portas obſtruit, vicos, plateáſque inædificat, foſſas tranſuerſas in viis perducit.* & M. Tull. orat. de aruſp. reſp. *in domo tua eſt inædificatum ſacellum.* quanquam hoc proximum exemplum aliquantum à ſuperiore diſcrepat. NEC TANTO POSS. HAEC TERR.] ſecutus ſum codices vulgatos. nam manu ſcripti habent, *Nec tanto poſſent venientes opprimere imbri*: vnde quidam ſuſpicantur legendum *viuenteis*, id eſt animanteis. hęc autem, videlicet fulmina. ne illud quidem omittendum, quibuſdam videri legendum & ſuprà, *Obrueret terras, &c.* vt ſubintelligatur vox, *tempeſtas*: & hîc, *Nec tanto poſſet terras hæc oppr. imb. &c.* & verſu ſeq. *Flum. abund. vt faceret.* CAMPÓSQVE NATARE] hoc eod. lib. infrà *quid vndas Arguit, & liquidam molem, campóſque natanteis?* & lib. 5. *Augebat mare manando, campóſque natanteis.*

His igitur ventis, atque ignibus omnia plena
Sunt: ideò paſsim fremitus, & fulgura fiunt.
Quippe etenim ſuperà docui permulta vaporis
Semina habere cauas nubeis: & multa neceſſe'ſt
Concipere ex ſolis radiis, ardoréque eorum.
Hic vbi ventus eas idem, qui cogit in vnum
Forte locum quemuis, expreſsit multa vaporis
Semina, ſéque ſimul cum eo commiſcuit igni:
Inſinuatus ibi vortex verſatur in alto,
Et calidis acuit fulmen fornacibus intus.
Nam duplici ratione accenditur. ipſe ſua nam
Mobilitate caleſcit, & è contagibus ignis.
Inde, vbi percaluit vis venti, vel grauis ignis
Impetus inceſsit: maturum tum quaſi fulmen
Perſcindit ſubitò nubem, fertúrque coruſcis
Omnia luminibus luſtrans loca percitus ardor.
Quem grauis inſequitur ſonitus, diſploſa repentè
Opprimere vt cæli videantur templa ſupernè.
Inde tremor terras grauiter pertentat, & altum
Murmura percurrunt cælum. nam tota ferè tum
Tempeſtas concuſſa tremit, fremitúſque mouentur.

Quo de concussu sequitur grauis imber, & vber,
Omnis vti videatur in imbrem vertier æther:
Atque ita præcipitans ad diluuiem reuocare:
Tantus discidio nubis, ventique procella,
Mittitur ardenti sonitus cum prouolat ictu.

QVIPPE ETENIM SVPRA] paucis antè versibus: ibi *Hac etiam fit vti de causa mobilis ille Deuolet in terram, &c.* HIC VBI VENTVS, EAS IDEM] ordo: Vbi igitur hic idem ventus, qui eas in vnum quemuis locum fortè cogit, expresit, &c. SEQVE SIMVL CVM EO] in præpositione *cum.m* non eliditur. quod neque huic scriptori, neque aliis nonnullis est inusitatum, vt aliàs admonuimus. IPSE SVA NAM MOB.] libri vulgati habent: *ipse sua cum, &c.* quidam legunt *ipse suáque.* E CONTAGIBVS] contagibus à singulari contages: quo vtitur sup. lib. 3. *Et mala multa animus contagi fungitur eius.* & 4. *Quæ contage sua palloribus omnia pingunt.* & infrà. *contagibus ibant.* MATVRVM TVM QVASI] tum fulmen quasi maturum, quippe vbi ventus percaluit vel suo motu, vel igne foris concepto, (fulmẽ enim nihil ferè aliud est, quàm ventus incensus, vt suprà diximus) tum, inquam, perscindit subitò nubem, &c. QVO DE CONC. SEQ. GR. IMB. ET VB.] hunc versum profert Priscian. lib. 5. DISCIDIO] sic habent lib. manuscripti. discidium autem à verbo discindo natum est, de quo suprà diximus.

Est etiam cum vis extrinsecus incita venti
Incidit in validam maturo fulmine nubem:
Quam cum perscidit, extemplò cadit igneus ille
Vortex, quod patrio vocitamus nomine fulmen.
Hoc fit idem in parteis alias, quocunque tulit vis.
Fit quoque, vt interdum venti vis missa sine igni,
Ignescat tamen in spatio, longóque meatu,
Dum venit, amittens in cursu corpora quædam
Grandia: quæ nequeunt pariter penetrare per auras:
Atque alia ex ipso conradens aëre portat
Paruula, quæ faciunt ignem commista volando.
Non alia longè ratione, ac plumbea sæpe
Feruida fit glans in cursu, cum multa rigoris
Corpora dimittens, ignem concepit in auris.
Fit quoque, vt ipsius plagæ vis excitet ignem:

Frigida cum venti pepulit vis missa sine igni:
Nimirum quia cum vehementi perculit ictu,
Confluere ex ipso possunt elementa vaporis:
Et simul ex illa, quæ tum res excipit ictum.
Vt lapidem ferro cum cædimus, euolat ignis:
Nec quòd frigida vis sit ferri, hoc secius illa
Semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum.
Sic igitur quoque res accendi fulmine debet,
Opportuna fuit si fortè, & idonea flammis.
Nec temerè omnino planè vis frigida venti
Esse potest, ex quo tanta vi immissa superne'st:
Quin prius in cursu si non accenditur igni:
At tepefacta tamen veniat commista calore.

EST ETIAM CVM VIS] est cum, est quando, more Græcorum dictum, ἔστιν ὅτε: quod valet aliquando, & interdum. hoc igitur dicit Lucretius. Interdum etiam vis venti extrinsecus incita: id est incitata, &c. IGNEVS ILLE VORTEX, QVOD P.] non temerè additum est igneus. nam si esset vortex sine igne è nube perscissa abruptus, non esset fulmen, sed τύφων: id est vibratus ἐκνεφίας, seu vibrata procella: cui rei testimonio est Plin. lib. 2. cap. 43. his verbis. *Sin verò depresso sinu arctius rotati flatus nubem effregerint sine igne: id est sine fulmine, vorticem faciũt, qui typhon vocatur, id est vibratus ecnephias.* neque ab his admodum discrepant quæ leguntur apud Arist. lib. 3. meteor. cap. I. QVOD PATRIO VOCIT.] cod. Memmianus habet quod Latio vocitamus nom. fulm. Græci autem κεραυνὸν appellant. HOC FIT IDEM] sic complures lib. manuscripti, & aliquot vulgati: in his Parisienses. alij habent, *Hoc fit idem.* CONRADENS] colligens, sumens, conquirens, petens. sic infr. *vortex Conradens ex aëre semina nubis.* sup. lib. I. translatè posuit *fidẽ dictis conradere nostris.* NON ALIA LONGE R. AC PL.] sic sup. *plumbea verò Glans etiam longo cursu voluenda liquescit.* RIGORIS] id est frigoris, vt sup. lib. 5. *Brumaleis vsque adflexus, gelidúmque rigorem.* & inf. *Prima caloris enim pars, & postrema rigoris.* VT LAPIDEM FERRO CVM CAEDIMVS] sup. eod. lib. *ceu lapidem si Percutiat lapis, aut ferrũ.* OPPORTVNA FVIT S. F. &c.] si forte fuit apta ad ignem accipiendum. NEC TEMERE OMNINO, &c.] id est, nec omnino sine magna causa, aut ratione ventus frigidus esse potest, ex quo tempore, seu ex quo loco tanta vi immissus est.

Mobilitas autem sit fulminis, & grauis ictus:
Et celeri fermè pergunt sic fulmina lapsu,

Nubibus ipsa quòd omnino prius incita se vis
Conligit, & magnum conamen sumit eundi.
Inde, vbi non potuit nubes capere impetis auctum:
Exprimitur vis, atque ideò volat impete miro:
Vt validis quæ de tormentis missa feruntur.
Adde quòd è paruis, ac læuibus est elementis:
Nec facilè est tali naturæ obsistere quicquam.
Inter enim fugit, ac penetrat per rara viarum.
Non igitur multis offensibus in remorando
Hæsitat. hanc ob rem celeri volat impete labens.
Deinde, quòd omnino natura pondera deorsum
Omnia nituntur: cum plaga sit addita verò,
Mobilitas duplicatur, & impetus ille grauescit:
Vt vehementius, & citius quæcunque morantur
Obuia discutiat plagis, itinérque sequatur.
Denique, quòd longo venit impete, sumere debet
Mobilitatem, etiam atque etiam quæ crescit eundo,
Et validas auget vireis, & roborat ictum.
Nam facit, vt quæ sint illius semina cunque
E' regione, locum quasi in vnum cuncta ferantur,
Omnia coniiciens in eum voluentia cursum.
Forsan & ex ipso veniens trahat aëre quædam
Corpora, quæ plagis intendant mobilitatem.
Incolumeísque venit per res, atque integra transit
Multa, foraminibus liquidis quia transuolat ignis.
Multáque perfringit, cum corpora fulminis ipsa
Corporibus rerum inciderint, qua texta tenentur.
Dissoluit porrò facilè æs, aurúmque repentè
Conferuefacit, è paruis quia facta minutè
Corporibus vis est, & læuibus ex elementis,
Quæ facile insinuantur, & insinuata repente
Dissoluunt nodos omneis, & vincla relaxant.

MOBI-

MOBILITAS]Nunc mobilitatis, quæ est in fulmine, causas affert. INCITA SE VIS] sic legẽdum potius, quàm *insita*, si libris manuscr. fidem habemus. CONAMEN SVMIT]conatum sumit. sic loquitur, & infr. *& partem in quamquam conamina sumsit.* IMPETIS AVCTVM] id est, impetus magnitudinẽ, seu incrementum. EXPRIMITVR]ἐκθλίβεται. ADDE, QVOD E' PARVIS, &c.] sic sup. lib. 2. *Dicere enim possis cælestem fulminis ignẽ Subtilẽ magis è paruis constare figuris, &c.* NEC FACILE'ST TALIN. O.] sic paullo antè. *cui nil omnino obsistere possit.* PER RARA VIARVM]sic habent omnes libri vulgati: quibuscum congruunt quattuor libri manuscr. neque video quamobrẽ quicquam immutare debuerit Marullus: qui reposuit *per operta viarum.* Nã significat (opinor) Lucretius fulmẽ penetrare in corpora per raras vias, quæ scilicet insunt in corporibus nõ solidis, sed raris, quale est lignum. nam quæ sunt solida, & dura vel discutit, & disturbat, vt saxa: vel liquefacit, vt aurum: vel comburit, vt ossa. DEINDE QVÒD OMNINO, &c.] alia ratio mobilitatis fulminis: quæ sumitur ex eo quod supra probauit lib. 2. omnia corpora deorsum ferri, nulla sursum: ibi. *Nunc locus est (vt opinor) in his illud quoque rebus Confirmare tibi nullam rem posse sua vi Corpoream sursum ferri, sursumq; meare.* ITINE'RQVE SEQV.] profert hunc locum Nonius in voce *itiner*: affértque testimonia aliorum antiquorum scriptorum, vt Turpil. in Thrasyl. *age, age: ingredere: atque vtinam istuc perpetuum itiner sit tibi.* & Pacuu. Atalanta. *dolet, pigétque magis, magísque me conatum hoc nequicquam itiner.* NAM FACIT] mobilitas. VT QVAE SINT ILL. S. CVNQVE] tmesis. quæcunque illius sint semina. illius, videlicet fulminis. E' REGIONE] directò. tollenda autem distinctionis nota est post vocem *regione.* OMNIA CONIIC. IN EVM V. C.] horum verborum ordo difficilis est. ego hunc esse puto. coniiciens ea (inquam) mobilitas, omnia semina voluétia, id est volubilia, vt sit absolutum, quemadmodum lib. 5. *Multáque per cælum solis voluentia lustra*: vel se conuoluentia in eum cursum: vel sic: coniiciens omnia semina voluentia cursum, in eum locum. FORSAN ET EX IPSO] alia causa mobilitatis, nempe quia fulmẽ, dum fertur, quædam corpora ex aëre secum trahere potest, quæ augeant eius mobilitatem. At quæ alia ex aëre corpora trahere potest, quàm venti semina? Atqui Aristot. lib. 3. meteor. cap. 1. in extr. ait semper ventum esse comitem fulminis, sempérque ei præire. cuius rei hoc argumẽtum affert, quòd ea, quæ à fulmine iam iam tangenda sunt, prius quàm percutiantur, mouẽtur, vt pote vento prius in ea irruente. INTENDANT] amplificent, augeant. INCOLVMEI'SQVE VENIT] nunc rationem exponit, quamobrem per quasdam res integras & incolumeis transeat: quasdam perfringat, ac disturbet, aut liquefaciat ac dissoluat. vox *incolumeis* accusandi casus est, numeri multitudinis, non recti casus, numeri singularis. vt & *multa integra.* significat enim fulmen transire res multas integras. FORAM. LIQVIDIS] quia (inquit) ignis per foramina rerum liquida, id est patentia, & aperta transuolat: quod simile est, vt si diceret, ignem per res foraminosas, & raras transire, cuiusmodi sunt lignum, corium, vestis, & simil. Atque huius quidem scripturæ, quæ in omnibus ferè libris reperitur,

hæc ſententia eſt. ſed in quodam exemplo Baſileæ impreſſo anno CIↃ IↃ XXXI, ſic legitur, *foraminibus liquidus quia tranſuolat ignis*. quæ lectio ſi cui probabitur, hæc erit eius ſententia, ignem liquidum, id eſt purum, & ſincerum tranſire per foramina rerum, ſeu per res foraminoſas, & minime ſolidas. Præterea non eſt celandus lector omneis libros manu ſcriptos habere, partim *quia tranſuiat ignis*, partim *quia trauiat ignis*. MVLTAQVE PERFRINGIT] multa etiam perfringit fulmen, nempe dura, & ſolida, & reſiſtentia: qualia ſunt ſaxa, cum in talia corpora inciderit, qua parte texta cohæreſcunt. QVA TEXTA TENENTVR] id eſt, qua parte ſunt denſiſsima, ac ſolidiſsima. DISSOLVIT PORRO FACILE AES] ratio quamobrem æs & aurum à fulmine facile diſſoluantur, & liqueſiant. VIS] æris, & auri.

Autumnóque magis ſtellis fulgentibus alta
Concutitur cæli domus vndique, totáque tellus:
Et cum tempora ſe Veris florentia pandunt.
Frigore enim deſunt ignes, ventíque calore
Deficiunt, neque ſunt tam denſo corpore nubes.
Inter vtrunque igitur cum cæli tempora conſtant:
Tum variæ cauſæ concurrunt fulminis omnes.
Nam fretus ipſe anni permiſcet frigus, & æſtum.
Quorum vtrunque opus eſt fabricanda ad fulmina nobis,
Vt diſcordia ſit rerum, magnóque tumultu
Ignibus, & ventis furibundus fluctuet aër.
Prima caloris enim pars, & poſtrema rigoris,
Tempus id eſt vernum. quare pugnare neceſſe'ſt
Diſsimileis inter ſe res, turbaréque miſtas.
Et calor extremus primo cum frigore miſtus
Voluitur, autumni quod fertur nomine tempus.
Hîc quoque confligunt hiemes æſtatibus acres.
Propterea ſunt hæc bella anni nominitanda.
Nec mirum'ſt, in eo ſi tempore plurima fiunt
Fulmina, tempeſtáſque cietur turbida cælo:
Ancipiti quoniam bello turbatur vtrinque
Hinc flammis, illinc ventis, humoréque miſto.

AVTVMNÓQVE MAGIS] cur Autumno & Vere crebriora ſint tonitrua, & fulmina. ALTA CONCVTITVR CAELI DOMVS] ſup.

lib. 2. in extr. *Nubibus vt tenebras faciat, cæliq; serena Concutiat sonitu.* NAM FRETVS IPSE ANNI] hunc versum profert Nonius, vt probet vtrũque esse vsitatum Latinis *fretum i. & fretus us.* mascul. gen. profert ille & hoc Varronis. *Inter Italiam & Siciliam: qui est fretus inter Rhegium & Messanam.* testatur & Charisius, *hic fretus, huius fretus* vsurpatũ esse ab antiquis: profertq; aliquot exempla ex Porcio Licinio, Messalla, & M. Tull. Idémque docet A. Gellius lib. 13. cap. 19. Errat igitur & Priscianus qui lib. 1. *fretu* positum esse à Lucretio pro *freto* scribit, quasi hic fretus, huius us, nõ sit in vsu, quod tamen idem fatetur lib. 5. & Marullus qui eum secutus, legit hoc loco *Nanq; frit ipse anni.* per fretum anni autem eas anni parteis, quæ sunt inter frigus & calorem interiectę, significat, à similitudine maris angusti, inter duas terras, quod fretum propriè appellant Latini à feruendo: quia in talibus angustiis maximè mare efferuescit, atque æstuat. idem Lucret sup. lib. 1. *Angustoque fretu rapidum mare diuidit vndis.* QVORVM VTRVNQVE OPVS EST] opus est, id est necessarium est, vt lib. 2. *Scire licet nil principiis opus esse colores:* & item sæpe. PRIMA CALORIS ENIM] prima caloris pars à quo æstas incipit, & postrema rigoris: id est frigoris, in quod hiems desinit, id ipsum tempus est vernum. legendum est autem, *Tempus id est vernum,* quemadmodum habent libri manuscripti, & aliquot vulgati emendatiores, non, *Tempus adest vernum.* ET CALOR EXTREMVS] æstatis. PRIMO CVM FRIGORE] hiemis. NEC MIRVM'ST, IN EO SI TEMPORE] sic habent quattuor lib. manuscripti: & ita legẽdum est. vulgati autem inter se dissentiunt, omniúmque lectio inepta est. Iam ea scriptura, quæ reperitur in cod. Tethiano, *Nec mirum si in eo sic,* à recta paullùm detorta est. nam si pro *'st:* sic pro *si* subditum est.

Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam
Perspicere, & qua vi faciat rem quanque videre:
Non Thyrrena retro voluentem carmina frustrà
Indicia occultæ diuûm perquirere mentis,
Vnde volans ignis peruenerit, aut in vtram se
Verterit hic partem: quo pacto per loca septa
Insinuarit, & hinc dominatus vt extulerit se:
Quídve nocere queat de cælo fulminis ictus.
Quòd si Iupiter, atque aliÿ fulgentia diui
Terrifico quatiunt sonitu cælestia templa,
Et iaciunt ignes, quo cuique est cunque voluntas:
Cur, quibus incautum scelus auersabile cunque'st,
Non faciunt, icti flammas vt fulguris halent
Pectore perfixo documen mortalibus acre?

Et potius nullæ ſibi turpis conſciu' rei
Voluitur in flammis innoxius, inque peditur,
Turbine cæleſti ſubito correptus, & igni?
Cur etiam loca ſola petunt? fruſtráque laborant?
An tum brachia conſueſcunt, firmántque lacertos?
In terráque patris cur telum perpetiuntur
Obtundi? cur ipſe ſinit, neque parcit in hoſteis?
Denique, cur nunquam cælo iacit vndique puro
Iupiter in terras fulmen? ſonitúſque profundit?
An ſimul ac nubes ſucceſſere, ipſe in eas tum
Deſcendit, propè vt hinc teli determinet ictus?
In mare qua porrò mittit ratione? quid vndas
Arguit, & liquidam molem, campóſque natanteis?
Præterea, ſi vult caueamus fulminis ictum:
Cur dubitat facere, vt poſsimus cernere miſſum?
Si nec opinanteis autem vult opprimere igni:
Cur tonat ex illa parte, vt vitare queamus?
Cur tenebras antè, & fremitus, & murmura concit?
Et ſimul in multas parteis quî credere poſsis
Mittere? an hoc auſis nunquam contendere factum,
Vt fierent ictus vno ſub tempore plures?
At ſæpe'ſt numero factum, fierique neceſſe'ſt,
Vt pluere in multis regionibus, & cadere imbreis,
Fulmina ſic vno fieri ſub tempore multa.
Poſtremò cur ſancta Deûm delubra, ſuáſque
Diſcutit infeſto præclaras fulmine ſedeis?
Et benefacta Deûm frangit ſimulacra? ſuiſque
Demit imaginibus violento volnere honorem?
Altáque cur plerunque petit loca? plurimáque huius
Montibus in ſummis veſtigia cernimus ignis?

HOC EST IGNIFERI] ἐπιφώνημα hoc eſt (inquit) naturam fulminis perueſtigare, atque adeò cernere, & qua poteſtate, ſeu facultate quidque faciat, videre, non reuoluentem, & replicantem Etruſcorum aruſpicum

carmina, id est, libros Tageticos (qui omnem Etruscorum disciplinam cõtinebant, à Tagete illo puero Etrusco ex agro Tarquiniensi, cum terra araretur, edito: de quo lege M. Tull. lib. 2. de diuin.) non, inquam, Etruscorum libros consulentem, signa voluntatis deorum obscuræ, & incognitæ indagare: quod faciebant aruspices diuiso in aliquot parteis cælo, vt suprà diximus, ibi, *Ne trepides cæli diuisis partibus, &c.* VNDE VOLANS, &c.] hi tres versus deinceps sequentes iam antè positi sunt, statim post eum versum, quem modò protuli. INDICIA OCCVLTAE] sic habent tres libri manuscripti & Veneti recentiores, & Lugdunenses, & Basilienses. duo manuscript. & Veneti antiq. & Paris. & Florent. *Iudicia.* QVÒD SI IVPITER] vult probare fulmina à Diis non mitti, sed ex certis & naturalibus causis nasci. ALII FVLG. DIVI.] Plinius lib. 2. cap. 52. *scribit ex Thuscorum litteris nouem Deos fulmina emittere.* QVÒ CVIQVE EST CVNQVE VOLVNTAS] sic habent quattuor libri manuscr. & aliquot vulgati. alij *quò cuique est cunque voluptas*: alij *quò inducit quenque voluptas.* SCELVS AVERSABILE] sic habent tres lib. manuscr. quibuscum congruunt Florent. *auersabile* autem scelus interpretor, horrendum, fugiendum, & quod omnes auersari debent. Itaque totum hunc locum sic explico ac declaro. Cur dij non faciunt, vt quicunque à scelere nefario atque horrẽdo sibi nõ cauerunt, id est sese non abstinuerunt, ij percussi halent fulguris flammas, id est flammis conflagrent, quo sint ceteris mortalibus documento, atque exemplo? & potius homines innocentes & nullius turpitudinis sibi conscij, fulmine icti exanimãtur? sic Aristoph. Νεφελ. Εἴπερ βάλλει τοὺς ἐπιόρκους, πῶς δῆτ' οὐχὶ Σίμων' ἐνέπρησεν, Οὐδὲ Κλεώνυμον, οὐδὲ Θεόδωρον; καίτοι σφόδρ' εἴσ' ἐπίορκοι. Ἀλλὰ τὸν αὑτοῦ νεὼν βάλλει, καὶ Σούνιον ἄκρον Ἀθηνῶν, Καὶ τὰς δρῦς τὰς μεγάλας. τί μαθών; οὐ γὰρ δὴ δρῦς ἐπιορκεῖ: id est, si Iupiter fulmine periuros petit, quî fit vt Simonem nõ inflammarit, neque Cleonymum, neque Theodorum? Atqui valde sunt periuri: sed templum suum petit, & Sunium Athenæum promontorium, & quercus magnas? quamobrem? non enim quercus peierat. DOCVMEN MORT.] esset acre mortalibus documentum, si improbi, & impij darent pœnas. nunc autem quia hoc non fit, Iarbas ille apud Virgil. lib. 4. Æneid. sic cum Ioue expostulat. *Aspicis hæc? an te genitor cum fulmina torques, Nequicquam horremus? cæcique in nubibus ignes Terrificant animos, & inania murmura miscent?* ET POTIVS NVLLAE SIBI TVRPIS CONSCIV' REI] sic restitui hunc versum, coniectura quidem ductus, sed tamen à vetere scriptura admonitus, quæ talis est, *nulla sibi conscius re.* ex hac enim suspicatus sum præpositionem *in* esse inculcatam, & ita à Lucretio scriptum esse, vt excudendum curaui, præsertim veritate hanc lectionem flagitante. sic enim Latini loquuntur. nullius rei turpis sibi conscius, non cõscius in re turpi. *nullæ* autem in patrio casu, antiquum, & antiquis vsitatum, vt apud Terent. Heaut. *alteræ dum narrat.* lege quæ annotata sunt suprà ad illum locum lib. 4. *vnáque figuræ.* LOCA SOLA] loca deserta, solitudines. BRACHIA CONSVESCVNT] consuescunt pro consuefaciunt, id est exercent. CVR IPSE] pater Iupiter. NEQVE PARCIT IN H.] & cur non parcit suo telo in hosteis, id est ad hosteis suos perdendos? DE-

NIQVE CVR NVNQVAM CAELO] sic sup. eod. lib. *nam cælo nulla sereno Nec leuiter densis mittũtur nubibus vnquam.* sic Arist. lib. 2. meteor. cap. 9. καὶ διὰ τί ποτε τοῦτο γίγνεται κατὰ τὸν οὐρανὸν, ὅταν ἐπινέφελον ᾖ μόνον, ἀλλ᾽ οὐχὶ συνεχῶς οὕτως, αἰθρίας δ᾽ οὔσης οὐ γίγνεται; id est, & quamobrem hoc fit in cęlo cum est nebulosum & concretum tantummodò, & non ita perpetuò: cælo autem puro & sereno non fit? IPSE IN EAS TVM] cum & in quinque libris manu scriptis, & in aliquot vulgatis reperissem ita scriptum, *ipse in æstum,* non, vt in aliis, *ipsus in æstum,* orta est continuò mihi mendi suspicio, præsertim iam anteà mea sponte hanc vulgatam fastidienti. quid enim sibi vult *descendere in æstum?* primis igitur cum vltimis comparatis, & mediis cum extremis, venit mihi in mentem ita esse legendum, & ita à Lucretio esse scriptum, *ipse in eas tum, &c.* Primum enim leuis admodum & parua fit immutatio scripturæ vulgatæ: quippe ex voce *aestum* fiunt duæ, *eas tum*, duarum vocalium ordine mutato. deinde sententia iam fit planissima, hoc modo, An simulac nubes sursum venerunt, tũ ipse Iupiter è summo cæli & ætheris vertice in eas descendit, vt in his nubibus, teli, id est, fulminis ictus determinet? IN MARE QVA] cum hoc toto loco congruit ille apud M. Tull. lib. 2. de diuin. *Quid enim proficit, cum in medium mare fulmen iacit? quid cum in altissimos monteis? quod plerunque fit. quid cum in desertas solitudines? quid cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne obseruantur quidem?* CAMPÓSQVE NATANTEIS] sup. *Augebat mare manando, campósque natanteis.* & infr. *Aëra permensus multũ, campósque natanteis.* PRAETEREA SI VVLT CAVEAM.] dilemma. Iupiter aut vult nobis antè denunciare & pręsignificare fulminis ictum, vt nobis ab eo caueamus: aut vult nos opprimere necopinanteis, & imparatos. si vult nos præmonere: cur nõ facit, vt fulmẽ ab eo missum cernamus? sin vult nos opprimere imparatos: cur ex certa cæli parte tonat? ET SIMVL IN MVLTAS, &c.] huius loci & argumenti hæc mihi videtur sententia & vis esse. vel dices Iouem vno, eodémque tempore fulmen in multas parteis mittere, vel negabis. si dices, quo pacto hoc cuiquam persuaderi potest vnum siue hominem, siue deum multa tela in multas ac diuersas parteis vno tempore mittere? si negabis, res ipsa euincet vt fateatis. POSTREMO CVR SANCTA] cum hoc loco congruit ille qui est lib. 2. in extr. *tum fulmina mittat, & ædeis Sæpe suas disturbet, & in deserta recedens Sæuiat exercens telum, quod sæpe nocenteis Præterit, exanimátque indignos, ínque merenteis.* & cum his Lucretianis consentiunt illa M. Tullij ex lib. 2. de consul. quæ posita sunt lib. 1. de diuin. *Nã pater altitonans, &c.* nam ea protulimus sup. lib. 2. in extr. & profert Firmianus lib. 3. diuin. instit. cap. 17. ALTAQVE CVR PLERVNQVE] Horat. od. 10. lib. 2. *feriúntque summos Fulmina monteis.* PLVRIMÁQVE HVIVS] sic restitui, & ita legi debet.

Quod superest, facile'st ex his cognoscere rebus,
Πρηστῆρας *Graij quos ab re nominitarunt,*
In mare qua missi veniant ratione supernè.

Nam fit, vt interdum tanquam demiſſa columna
In mare de cælo deſcendat: quam freta circum
Ferueſcunt grauiter ſpirantibus incita flabris:
Et quæcunque in eo tum ſunt deprenſa tumultu
Nauigia, in ſummum veniunt vexata periclum.
Hoc fit, vbi interdum non quit vis incita venti
Rumpere, quam cœpit, nubem: ſed deprimit, vt ſit
In mare de cælo tanquam demiſſa columna
Paullatim, quaſi quid pugno, brachiique supernè
Coniectu trudatur, & extendatur in vndas:
Quam cum diſcidit: hinc prorumpitur in mare venti
Vis, & feruorem mirum concinnat in vndis.
Verſabundus enim turbo deſcendit: & illam
Deducit pariter lento cum corpore nubem.
Quam ſimulac grauidam detruſit ad æquora ponti:
Ille in aquam ſubitò totum ſe immittit, & omne
Excitat ingenti ſonitu mare feruĕre cogens.
Fit quoque, vt inuoluat ventis ſe nubibus ipſe
Vortex conradens ex aëre ſemina nubis,
Et quaſi demiſſum cælo preſtēra imitetur.
Hic vbi ſe in terras demiſit, diſſoluitque:
Turbinis immanem vim prouomit, atque procellæ.
Sed quia fit rarò omnino, monteiſque neceſſe'ſt
Officere in terris: appāret crebrius idem
Proſpectu maris in magno, cælóque patenti.

QVOD SVPEREST, &c.] Quod ſupereſt, (inquit) ex iis, quæ antè diximus, cognoſcere facile eſt eorum fulminum, quæ πρηστῆρες à Græcis nominantur, naturas, cauſas, & motus. Nam alia quædam ſunt fulmina, quæ præſteres nō ſunt, vt quæ nō ſunt ignita: qualia ſunt, quæ columnæ, procellæ, turbines, vortices appellantur. Atque vt hāc totam de fulminibus diſputationem facilius intelligere poſsimus, ſciendum eſt (quod & anteà attigimus) omnia & tonitrua, & fulgetra, & fulmina, flatus eſſe: qui ſi minutatim & ſparſim diffundātur, ac cum ſint tenuiores, diſflētur: tonitrua, & fulgura edunt. ſi denſiores, & crebriores, minúſque tenues erumpant: procellam gignunt, quę vocatur à Græcis ecnephias ventus. iccircò violentus eſt. eru-

ptionis enim celeritas robur & vim efficit. Cum verò flatus sine igne erũpens ex nube, in alterius nubis flatum incurrerit, quemadmodum ventus in portis, aut viis ex laxitate in angustias redactus, luctatur, & circumuersatur: tum fit vortex, qui typhon à Græcis appellatur, maxime si fragorem edat. nam si stridorem potius mittat, quàm fragorem, turbo est. Quòd si hic flatus posteà exardescat, præster est. Si verò non posteaquàm è nube erupit, ignem concipiat, sed cum primum è nube exprimitur: fulmen est, quod Græci κεραυνὸν vocant. Vbi autem non potest flatus nubem perfringere, neque ex ea erumpere, sed eam deorsum in terram, aut in mare deprimit, ita vt videatur vnda quædam densa, & rigida oblonga decidere: tũ est columna. BRACHIIQVE SVPERNE CONIECTV] mendose habent quidam lib. vulgari *brachiisque*. CONCINNAT] efficit. sup. lib. 4. in extr. *consuetudo concinnat amorem*. & infrà. *magnũ concinnat hiatum*. DETRVSIT] sic legendum, non *detrudit*. FIT QVOQVE] Nunc de vortice: de quo sic Plin. lib. 2. *Sin verò flatus repentini depresso sinu arctius rotati nubem effregerint, sine igne, hoc est sine fulmine: vorticem faciunt.* VT INVOLVAT VENTI SE NVBIBVS IPSE VORTEX] sic ex Aristotele, & Plinio hunc locum restitui, cum antea legeretur. *ventis è nubibus*. venti autem vortex dicitur, quia vortex nihil aliud est, quàm flatus circumactus, & & circumuolutus. PRESTERA IMITETVR] à prestere hoc tantùm differat, quòd non sit accensus.

Nubila concrescunt, vbi corpora multa volando
Hoc super in cæli spatio coïere repentè
Asperiora, modis quæ poßint indupedita
Exiguis, tamen inter se comprensa teneri.
Hæc faciunt primùm paruas consistere nubeis:
Inde ea comprendunt inter se, cónque gregantur,
Et coniungendo crescunt, ventísque feruntur
Vsqueadeò, donec tempestas sæua coorta'st.
Fit quoque vti montis vicina cacumina cælo
Quàm sint quæque magis, tanto magis edita fument
Aßiduè fuluæ nubis caligine crassa,
Propterea, quia cum consistunt nubila primùm,
Antè videre oculi quàm poßint tenuia, venti
Portantes cogunt ad summa cacumina montis.
Hìc demum fit, vti turba maiore coorta,
—*Condensa, ac stipata simul cernantur, & vdo*
Vertice de montis videantur surgere in æthram.

Nam

Nam loca declarat sursum ventosa patêre
Res ipsa, & sensus, monteis cum ascendimus altos.
Præterea permulta mari quoque tollere toto
Corpora naturam, declarant littore vestes
Suspensæ, cum concipiunt humoris adhæsum.
Quo magis ad nubeis augendas multa videntur
Posse quoque è salso consurgere momine ponti.
Nam ratio cum sanguine abest humoribus omnis.
Præterea fluuiis ex omnibus, & simul ipsa
Surgere de terra nebulas, æstúmque videmus:
Quæ velut halitus, hinc ita sursum expressa feruntur,
Suffundúntque sua cælum caligine, & altas
Sufficiunt nubeis paullatim conueniundo.
Vrget enim quoque signiferi super ætheris æstus,
Et quasi densendo subtexit cærula nimbis.
Fit quoque, vt hunc veniant in cœtum extrinsecus illa
Corpora, quæ faciunt nubeis, nimbósque volanteis.
Innumerabilem enim numerum, summámque profundi
Esse infinitam docui, quantáque volarent
Corpora mobilitate ostendi, quámque repentè
Immemorabile per spatium transire solerent.
Haud igitur mirum'st, si paruo tempore sæpe
Tam magnos monteis tempestas, atque tenebræ
Cooperiant maria, ac terras, impensa supernè:
Vndique quandoquidem per caulas ætheris omneis,
Et quasi per magni circum spiracula mundi
Exitus, introitúsque elementis redditus extat.

NVBILA CONCR.] Quo pacto nubes & nubilia fiant. COMPRENSA] sic potius legendum videtur, vt habent quidam lib. manuscr. quàm vt est in aliis *compressa*. atque hanc lectionem confirmat versus sequẽs ab hoc tertius, *Inde ea comprendunt inter se*. dictum autem *comprendunt inter se*, vt, amant inter se. QVÀM SINT QVAEQVE MAGIS] sic habẽt omnes libri, nequis semidoctus putet legi debere *Quo sint quæque magis*. de quo loquendi genere in scholiis lib. I. diximus. PROPTEREA QVIA CVM

CONSISTVNT N. P.] sic restitui trium lib. manuscriptorum auctoritate fretus. coniungendum est autem aduerbium, *cum*, vnà cum aduerbio *primùm*, vt sit, *cumprimùm*. ANTE VID. OC. Q. P. T.] ante quàm oculi ea videre posint, vt pote tenuia, & tenueis halitus. CONDENSA ET STIPATA SIMVL C. ET VDO] hunc versum sic emendatum reperi in margine vnius exempli Veneti ab Aldo impresi, quod mihi commodatò dederat Io. Pupperius Lugdunensis. Sed neque eum, nec duos, qui deinceps sequuntur à proximo, Lucretianos esse puto. IN AETHRAM] id est, in aëra lucidum. nomen est Græcum, quo sæpe vtuntur & Latini. Virg. Æneid. 6. *Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra Siderea polus.* Idem lib. 12. *Nanque volans rubra fuluus Iouis ales in æthra, &c.* Hom. ἰλ. ρ. Ποίησον δ' αἴθρην, δὸς δ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι. ad quem locum Eusthath. αἴθρην λέγει τὴν λάμψιν, τὴν εὐδίαν, τὴν αἰθείαν: id est æthram dicit aërem lucidum, serenitatē, & cælum purum. NAM LOCA DECLARAT] sic habent lib. quattuor manuscripti. *loca sursum* autem interpretor, *loca superna*. quāquam non probatur mihi hoc loquendi genus. RES IPSA, ET SENSVS] sic tres libri manuscript. quibuscum cōsentiunt antiqui Veneti, & Parisienses. ordo autem verborum est. res ipsa & sensus declarat, loca superna patêre ventosa, cum &c. Verùm (vt iam dixi) neque hic versus, neque superior, neque ille *Condensa, & stipata, &c.* videntur mihi Lucretiani: neque denique horum versuum sententia mihi placet. Quòd si operæpretium esset eos emēdare, sic legendos putarem: *Nam hoc loca declarant sursum ventosa, patêtque Sensibus res ipsis monteis cum ascendimus altos.* DECLARANT LITT. VEST. SVSP.] sic suprà lib. 1. *Denique fluctifrago suspensæ in littore vestes Vuescunt.* ADHAESVM] vtitur & alibi hoc nomine, vt lib. 3. *Nam neque pulueris interdum sentimus adhæsum Corpore.* MOMINE] si hæc scriptura placet, quæ reperitur in tribus lib. manusc. & in omnibus vulgatis, *momen ponti* intelligemus agitationem, motum, & salum maris: sin cui suspecta est, videat præstet'ne legere *numine ponti*. nam in Memmiano, scriptum est *nomine*: quod quidam putant deprauatum esse ex *numine*. omnino magis probo *momine*. verùm tamen iudicet lector. NAM RATIO CVM SANG. ABEST H.] Auancius scriptum reliquit, se, quid sibi hic versus velit, non videre. ego ex verbis sententiam aliquā elici posse puto, sed quorsum ponatur, aut quò pertineat, excogitare nō possum. Omnino si Lucretianus est, videtur alieno loco esse inculcatus, & suprà potius post versum *Arguit & liquidam molem, campósque natanteis*, esse collocandus: vt sit hic Lucretij sensus. quamobrem Iupiter in mare fulmen mittit? quid vndas arguit, & mare? nam ratio, & sanguis, & sensus abest ab aquis. Licet igitur multi mortales in aquis intereant, non tamen iccirco aquæ in crimen vocādæ sunt, cum sint rationis & consilij expertes: peccatum autem non fit sine consilio & voluntate nocendi. Sed non celabo lectorem in cod. Memmiano scriptum esse *Nam ratio consanguinea se amoribus omnibus*: in vulgatis autem Florentinis, *Nam ratio tum segnis abest humoribus omnis*: in Parisiensib. autem *Nam ratio cum sanguine adest hum. omnis.* SVFFICIVNT] suppeditant. AETHERIS AESTVS] calor ætheris signiferi. iam æthera signiferum etiam suprà dixit

lib. 5. *primus se sustulit æther Signifer.* DENSENDO] id est densando, vt sup. lib. 1. *Denseri poterunt ignes, rarique relinqui.* INNVMERABILEM ENIM, &c.] lib. 1. *Omne quod est igitur nulla regione viarum Finitum'st, & cet.* QVANTAQVE VOLARENT CORP.] lib. 2. *Nunc quæ mobilitas sit reddita materiai Corporibus, &c.* IMPENSA SVPERNE] tempestas & tenebrę, duo illa, impensa, id est effusa, cooperiant maria ac terras è supera regione. *impensa* à verbo impendor, eris: id est profusa, effusa, magna. PER CAVLAS] per inania, & cauitates, vt sup. lib. 2. *Dispersámque foras per caulas eiicit omneis.*

Nunc age, quo pacto pluuius concrescat in altis
Nubibus humor, & in terras, demissus vt imber,
Decidat, expediam. primùm iam semina aquaï
Multa simul vincam consurgere nubibus ipsis
Omnibus ex rebus, paritérque ita crescere vtrunque,
Et nubeis, & aquam, quæcunque in nubibus extat:
Vt pariter nobis corpus cum sanguine crescit:
Sudor item, atq; humor quicunque est denique mēbris.
Concipiunt etiam multum quoque sæpe marinum
Humorem, veluti pendentia vellera lanæ,
Cum supera magnum venti mare nubila portant.
Consimili ratione ex omnibus amnibus humor
Tollitur in nubeis: quò cum bene semina aquarum
Multa modis multis conuenere vndique adaucta:
Confertæ nubes vi venti mittere certant
Dupliciter. nam vis venti contrudit, & ipsa
Copia nimborum turba maiore coorta
Vrget, & è supero premit, ac facit effluere imbreis.
Præterea cum rarescunt quoque nubila ventis,
Aut dissoluuntur solis super icta calore:
Mittunt humorem pluuium: stillántque, quasi igni
Cera super calido tabescens multa liquescat.
Sed vehemens imber fit, vbi vehementer vtroque,
Nubila vi cumulata premuntur, & impete venti.
At retinere diu pluuiæ, longúmque morari

Consuerunt, vbi multa fuerunt semina aquarum:
Atque aliis aliæ nubes, nimbíque rigantes,
Insuper atque omni volgò de parte feruntur:
Terráque cum fumans humorem tota rehalat.
Hinc vbi sol radiis tempestatem inter opacam
Aduersa fulsit nimborum aspergine contrà,
Tum color in nigris existit nubibus arqui.
Cetera quæ sursum crescunt, sursúmque creantur:
Et quæ concrescunt in nubibus omnia, prorsum
Omnia, nix, venti, grando, gelidǽque pruinæ,
Et vis magna geli, magnum duramen aquarum,
Et mora, quæ fluuios paßim refrenat eunteis:
Perfacile'st tamen hæc reperire, animóque videre
Omnia quo pacto fiant, quaréve creentur,
Cum bene cognoris, elementis reddita quæ sint.

NVNC AGE, Q. P.] Nunc de aqua pluuia, & imbribus. DIMISSVS] quidam legunt *demissus.* VINCAM] firmissimis argumentis probabo. sic lib. 2. *Quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo.* sic Horat. saty. 3. lib. 2. *Vincit enim stultos ratio insanire nepotes.* SVDOR ITEM, ATQVE HVM.] hunc versum, vt spurium delendum censeo. CONCIPIVNT] alibi scribitur *Consugunt.* alibi *Conciliant.* VELLERA LANAE] vellus à vellēdo dictum esse docet Varro lib. 4. de ling. Lat. sic vtrunque coniungit Horat. od. 13. epod. *Muricibus Tyriis iteratæ vellera lanæ Cui properabantur?* MITTERE] aquas conceptas, & collectas. TVRBA MAIORE COORTA] sic legēdum esse vincit versus, qui paullo antè positus est *Hîc demū fit vti turba maiore coorta, &c.* FACIT EFFLVERE] sic loquitur sup. lib. 5. *Qui faciant solē certa de surgere parte.* STILLA'NTQVE] sic restitui, cum in omnibus libris tum manuscr. tum vulgatis, (præter Florent. qui habent, *stillando*) legatur *stillante* planè mendosè. Arbitror autem à Lucretio scriptum esse, *stillántque*, deinde à scriptore librario descriptum multis post sæculis, *stillántce.* c pro qu. vt *aca* pro *aqua.* & *terce catérce*, pro *térque, quatérque*: postremò à nōnullis factum, *stillánte*, detracto c. quòd eam litteram inanem, & superuacaneam putarint. AT RETINERE] Cur interdum longæ & diuturnæ sint pluuiæ. REHALAT] humorem è cælo delapsum iterū, atque iterum sursum halat. HÎC VBI SOL RADIIS] Nunc de arcu, seu arquo cælesti. ADVERSA FVLSIT] nam semper fit ex aduersa soli parte. Atque ex hoc probant iridem, seu arcum pluuium nihil esse aliud, quàm aspectus nostri refractionem, ad solem: quam Græci *ἀνάκλασιν* appellant. TVM CO-

LOR IN] hunc versum profert Nonius in voce *arcus*, legítque hoc loco *arqui*, non *arci*, docens *arquum*, dici *Irim: arcum*, *suspensum fornicem*. existunt porrò, aut certé appârent tres colores in iride: puniceus, viridis, purpureus. MAGNVM DVRAMEN] aquæ duratæ, seu vis ea, quæ durat aquas, seu glacies. ET MORA, QVAE FL.] idem dicit. glaciem enim significat, quæ fluuios moratur. sic Virgil. lib. 4. Georg. *& glacie cursus frenaret aquarum*. & Horat. epist. ad Iul. florum. *Thracáne vos, Ebrúsque niuali compede vinctus, &c.* EVNTEIS] quidam libri habent, *aquanteis*: in his Florentini. REPERIRE] quidam legendum putant *te per te, animóque videre*.

Nunc age, quæ ratio terraï motibus extet,
Percipe, & in primis terram fac vt esse rearis
Subter item, vt supra'st, ventis, atque vndique plenam
Speluncis, multósque lacus, multásque lacunas
In gremio gerere, & rupeis, deruptáque saxa:
Multáque sub tergo terraï flumina tecta
Voluere vi fluctus, submersáque saxa putandum'st.
Vndique enim similem esse sui, res postulat ipsa.
His igitur rebus subiunctis, suppositísque,
Terra superne tremit magnis concussa ruinis
Subter, vbi ingenteis speluncas subruit ætas.
Quippe cadunt toti montes, magnóque repentè
Concussu latè disserpunt inde tremores:
Et meritò, quoniam plaustris concussa tremiscunt
Tecta viam propter non magno pondere tota.
Nec minus exsultant, vbi currus cunque equitum vi
Ferratos vtrinque rotarum succutit orbeis.
Fit quoque, vbi magnas in aquæ, vastásque lacunas
Gleba vetustate è terra prouoluitur ingens,
Vt iactetur aquæ fluctu quoque terra vacillans:
Vt vas in terra non quit constare, nisi humor
Destitit in dubio fluctu iactarier intus.
Præterea ventus cum per loca subcaua terræ
Conlectus parti ex vna procumbit, & vrget
Obnixus magnis speluncas viribus altas,
Incumbit tellus, quò venti prona premit vis:

Tum, supera terram quæ sunt extructa domorum,
Ad cælúmque magis quanto sunt edita quæque,
Inclinata minent in eandem prodita partem,
Protractǽque trabes impendent ire paratæ.
Et metuunt magni naturam credere mundi
Exitiale aliquod tempus, cladémque manere,
Cum videant tantam terrarum incumbere molem.
Quòd nisi respirent venti: non vlla refrenet
Res, neque ab exitio poßit reprendere euntem.
Nunc quia respirant alternis, ínque grauescunt,
Et quasi conlecti redeunt, cedúntque repulsi:
Sæpius hanc ob rem minitatur terra ruinas,
Quàm facit. inclinatur enim, retróque recellit,
Et recipit prolapsa suas se in pondere sedeis.
Hac igitur ratione vacillant omnia tecta,
Summa magis mediis, media imis, ima perhilum.

NVNC AGE QVAE RATIO] Nunc de terræ motibus, de quorum variis generibus lege Aristot. lib. de mundo. cap. 4. ET IN PRIMIS TERRAM F. VT] hæc sententia fuit Democriti, vt scribit Arist. lib. 2. de reb. superis. Δημόκριτος δέ φησι πλήρη τὴν γῆν ὕδατος οὖσαν καὶ πολὺ δεχομένην ἕτερον ὄμβριον ὕδωρ, ὑπὸ τούτου κινεῖσθαι. πλείονός τε γὰρ γινομένου, διὰ τὸ μὴ δέχεσθαι τὰς κοιλίας, ἀποβιαζόμενον ποιεῖν τὸν σεισμόν, καὶ ξηραινομένην καὶ ἕλκουσαν εἰς τοὺς κενοὺς τόπους ἐκ τῶν πληρεστέρων τὸ μεταβάλλον ἐμπῖπτον κινεῖν id est, Democritus autem ait terram cum sit aquæ plena, multámque aliam aquam pluuiam recipiat, ab hac moueri. Nam & cum hæc augetur, crescítque, propterea ꝙ lacunæ totam non recipiunt, eam vi irrumpentẽ, terrę motum efficere: & terrã arescentem, atque in parteis inaneis è locis plenioribus attrahentẽ ab aqua locũ mutãte & illabente moueri. MVLTA'QVE SVB TERGO] id est, & multa flumina sub terra latentia fluctuare, & saxa vnà secum rapere è locis plenioribus.

SIMILEM ESSE SVI] terram. cod. Vatic. habet. *simile esse & par res postulat ipsa.* HIS IGITVR REB. SVBIVNCT. SVPP.] τούτων δὴ ὑποκειμένων. TERRA SVPERNE TREMIT] millies iam dixi vltimã syllabam aduerbij *superne*, breué esse: itaque eos errare, qui hoc loco & similibus legi volunt *superna*, præsertim reclamantibus omnibus lib. & manuscr. & vulgatis præter Venetos antiq. & Paris. DISSERPVNT] sic legendũ, nõ *discerpunt. disserpunt* autem, id est, in diuersas parteis serpunt, & dimanant, & diuagantur. QVONIAM NON MAGNO] argumentum à minori VIAM PROPTER] ἀναστροφή: propter viã, id est prope viã. NEC MIN. EXVL-

TANT VBI CVRR. CVNQVE EQVIT. VI] secutus sum codices Florent. Lugdun. Venetos, Basiliensis. nam alij vulgati habent, *Nec minus exultantia sunt, fortis quàm vbi equûm vis.* Memmianus autem manuscr. *Nec m. exultantes dupuiscunque vim.* cuius scripturę ratio me fugit. FIT QVOQVE VBI MAGNAS IN AQVAE,] sic restitui scripturæ veteris vestigia secutus. sic enim habent quattuor lib. manuscripti, *Fit quoque vbi in magnas aquæ.* vulgati autem fœdè corrupti sunt, in quibus ita legitur. *Fit quoque vbi in magnas æquè.* Venetos antiq. & Parisienses, & Vicetinos excipio: in quibus est, *Fit quoque vbi magnas in aquas, &c.* quam lectionem non damno. VT IACTETVR AQVAE FLVCTV Q. T. VACILLANS] secutus sum codices Parisienseis. nam alij vulgati partim habent, *Vt iactetur, aquæ fluctu quoque terra vacillet:* partim *Vt iactentur aquæ, fluctu quoque terra vacillet.* manu scripti autem etiam inter se dissentiunt, & alij cum his, alij cum illis vulgatis congruunt. Memmianus porrò in eo quòd habet *vacillans*, etiam cum Parisiensibus consentit. legendum fortasse est, *Vt iactetur aqua, & fluctu quoque terra vacillet.* VT VAS IN TERRA, &c.] id docet à simili hoc modo. Quemadmodm (inquit) si aqua quæ est in vase, moueatur, mouetur & vas, neque prius moueri desinit, quàm aqua moueri desita sit. IACTARIER] in codice Vaticano scriptum est, *versarier.* PRAETEREA VENTVS] aliam rationem affert terræ motus. EXTRVCTA DOMORVM] talia sunt illa, *strata viarum, structa saxorum.* AD CAELVM] & quãto quæque sunt editiora, & à terra remotiora edificia, tanto magis, tantóq; latius mouentur. MINENT] sic reposui, cum libri omnes & manuscripti, & vulgati habeãt partim *micant*, partim *minant*, partim *manent*, partim hoc ipsum *minent. minent* autem verbum est simplex pro composito positum, imminent. atque ita habent codices Veneti anno CIↃ CCCCLXXXXV impressi. PRODITA] sic habent omnes libri tũ manuscr. tũ vulgati, quos quidem viderim. quidam tamen in nonnullis scriptum dicunt esse *percita*: ex qua putat quidam amicus meus legendum *procita.* ego nil mutandũ censeo. sic enim paullo pòst loquitur. *rerũmq; sequatur prodita summa.* ET METVNT M. N. C.] & homines metuunt vsque adeò vt credant exitium aliquod, cladémque mundo imminere. QVOD NISI RESP. VENTI: NON VLLA R.] si autem non respirarent venti: nulla res terram refrenaret, aut reprimeret, nulláque eam euntem, & pereuntem ab interitu retinere posset. REPRENDERE EVNTEM] sic habent aliquot libri manuscripti. *euntes* autem factum ex *euntez* per z. z. autem scribebant librarij illi scriptores pro m. RETRÓQVE RECELLIT] id est *reclinat.* & ita Festus. ET RECIPIT PROL. SVAS SE IN POND. S.] ordo est. Et prolapsa se in suas sedeis pondere, id est per suum pondus recipit. PERHILVM] perpaullum.

Est hæc eiusdem quoque magni causa tremoris,
Ventus vbi, atque animæ subitò vis maxima quædam.
Aut extrinsecus, aut ipsa à tellure coorta

In loca se caua terraï coniecit, ibiquē
Speluncas inter magnas fremit antè tumultu:
Versabundáque portatur pôst incita cum vis,
Exagitata foras erumpitur, & simul altam
Diffindens terram, magnum concinnat hiatum.
In Tyria Sidone quod accidit, & fuit Aegis
In Peloponneso. quas exitus hic animai
Disturbât vrbeis, & terræmotus obortus?
Multáque præterea ceciderunt mœnia magnis
Motibus in terris, & multæ per mare pessum
Subsedere suis pariter cum ciuibus vrbes.
Quòd nisi prorumpit, tamen impetus ipse animaï
Et fera vis venti per crebra foramina terræ
Dispertitur, vt horror: & incutit inde tremorem:
Frigus vti nostros penitus cum vênit in artus:
Concutit inuitos cogens tremere, atque moueri.
Ancipiti trepidant igitur terrore per vrbeis:
Tecta superne timent, metuunt inferne, cauernas
Terraï ne dissoluat natura repente:
Neu distracta suum latè dispandat hiatum:
Idq́ suis confusa velit complere ruinis.
Proinde licet quamuis cælum, terrámque reantur
Incorrupta fore æternæ mandata saluti:
Attamen interdum præsens vis ipsa pericli
Subditat hunc stimulum quadam de parte timoris,
Ne pedibus raptim tellus subtracta feratur
In barathrum, rerúmque sequatur prodita summa
Funditus, & fiat mundi confusa ruina.

EST HAEC EIVSDEM] alia causa terræmotus. ANIMAE SVB. VIS] vis animę, id est vis flatus, vt sæpe aliàs. AVT IPSA A' TELLVRE] sic legendum est, vel vt habent nonnulli alij lib. veteres *ab tellure*: quibuscum consentiunt cod. Florentini. CONCINNAT] efficit, vt sæpe aliàs. IN TYRIA SIDONE QVOD ACC.] Iustinus lib. 18. *Tyriorum gens cōdita à Phœnicibus fuit, qui terræ motu vexati, relicto patriæ solo, Assyrium stagnū primò,*

primò, mox mari proximum littus incoluerunt, condita ibi vrbe, quam à piscium vbertate, Sidona appellauerunt. Nã piscem Phœnices sidon vocant. ET FVIT AEGIS IN PELOP.] Ægis Achaïcis. hunc terræ motum fortasse significat Arist. lib. 2. meteor. cap. 8. ibi, ἐγένετο δὲ καὶ περὶ Ἀχαΐαν, &c. nam satis est mihi locum indicasse. DISTVRBÃT VRBEIS] secutus sum codices manuscriptos. neque verò est quòd quenquam moueat vltima syllaba verbi *disturbãt*. est enim longa, pro præterito *disturbauit* posita, vt sup. lib. I. *Virtutem irritãt animi*, pro irritauit. Mendosi igitur sunt omnes libri vulgati, quorum alij habent *Disturbauit res*, vt Florent. alij *Disturbátque vrbeis*, vt Veneti antiq. alij *Disturbans vrbeis*: vt Veneti recentiores, & Lugd. & Basil. MVLTA'QVE PRAET.] lege Plin. lib. 2. cap. 80. PESSVM] deorsum, & quasi sub pedes. nõnulli tamẽ lib. habẽt *paßim*. DISPERTITVR, VT HORROR, &c.] sic ferè Aristot. lib. β. μετεωρ. δεῖ γὰρ νοεῖν ὅτι ὥσπερ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν, καὶ τρόμων, καὶ σφυγμῶν αἴτιόν ἐστιν ἡ τοῦ πνεύματος ἀπολαμβανομένη δύναμις, οὕτω καὶ ἐν τῇ γῇ τὸ πνεῦμα παραπλήσια ποιεῖ, καὶ τὸν μὲν τῶν σεισμῶν, οἷον τρόμον εἶναι, τὸν δ' οἷον σφυγμόν. id est intelligere enim oportet, quemadmodum in corpore nostro tremorum, & pulsuum causa est efficiens vis animæ, seu flatus, qui intercipitur, ita & in terra flatum simile quiddam efficere, & terræmotus alios esse veluti tremores, alios pulsibus consimileis. TECTA SVPERNE TIM. METVVNT INFERNE] sic legendum, & ita scriptum est in codice Vaticano, Tethiano, & Memmiano. quibuscum congruunt codices Florentini, & Veneti recentiores. alij autem, in quibus suppositum est, *superna*, & *interna*, mendosi sunt, quippe corrupti ab iis, qui putarent in illis aduerbiis vltimam syllabam longam esse. quod falsum est, vt sæpe iam diximus. subintellige autem in *timent*, *metuunt*, homines. SVBDITAT H. STIM.] hunc stimulum timoris subter admouet. NE PEDIBVS RAPTIM, &c.] sic lib. I. extr. *Terráque se pedibus raptim subducat, &c.* PROINDE LICET QVAMVIS] id est quantumuis licet homines putent mũdum esse immortalem, nunquámque interiturum: ipsa tamen periculi magnitudo interdum eos timere cogit, ne terra sese eorum pedibus substrahat atque in barathrum præceps cadat.

Nunc ratio reddenda, augmen cur nesciat æquor.
Principiò mare mirantur non reddere maius
Naturam, quò sit tantus decursus aquarum:
Omnia quò veniant ex omni flumina parte.
Adde vagos imbreis, tempestatésque volanteis:
Omnia quæ maria, ac terras spargúntque, rigántque:
Adde suos fonteis: tamen ad maris omnia summam
Guttaï vix instar erunt vnius ad augmen:
Quo minus est mirum, mare non augescere magnum.
Præterea magnam sol partem detrahit æstu.

Quippe videmus enim vesteis humore madenteis
Exsiccare suis radiis ardentibu' solem.
At pelage multa, & latè substrata videmus.
Proinde licet quamuis ex vno quoque loco sol
Humoris paruam delibet ab æquore partem:
Largiter in tanto spatio tamen auferet vndis.
Tum porrò venti magnam quoque tollere partem
Humoris possunt verrentes æquora ponti:
Vna nocte vias quoniam persæpe videmus
Siccari, mollísque luti concrescere crustas.
Præterea docui multum quoque tollere nubeis
Humorem magno conceptum ex æquore ponti:
Et paßim toto terrarum spargere in orbe,
Cum pluit in terris, & venti nubila portant.
Postremò, quoniam raro cum corpore tellus
Est, & coniuncta'st oras maris vndique cingens:
Debet, vt in mare de terris vènit humor aquaï,
In terras itidem manare ex æquore salso.
Percolatur enim virus, retróque remanat
Materies humoris, & ad caput amnibus omnis
Confluit: inde super terras redit agmine dulci:
Quà via secta semel liquido pede detulit vndas.

NVNC RATIO REDD.] Cur tot fluuiis in mare decurrentibus, mare tamen nihilo maius fiat, quæsitum est ab antiquis, teste Arist. lib. 2. *μετεωρ.* cuius hæc verba sunt. τὸ δὲ ζητεῖν τὴν ἀρχαίαν ἀπορίαν διὰ τί τοσοῦτον πλῆθος ὕδατος οὐδαμοῦ φαίνεται (καθ' ἑκάστην γὰρ ἡμέραν ποταμῶν ῥεόντων ἀναριθμήτων, καὶ τὸ μέγεθος ἀπλέτων οὐδὲν ἡ θάλαττα γίνεται πλείων) τοῦτο οὐδὲν μὲν ἄτοπον ἀπορῆσαί τινας, οὐ μὴν ἀποβλέψαντί γε, χαλεπὸν ἰδεῖν. τὸ γὰρ αὐτὸ πλῆθος ὕδατος εἰς πλάτος τε διαταθὲν, καὶ ἀθρόον, οὐκ ἐν ἴσῳ χρόνῳ ἀναξηραίνεται, ἀλλὰ διαφέρει τοσοῦτον, ὥστε τὸ μὲν διαμεῖναι ἂν ὅλην τὴν ἡμέραν, τὸ δ' ὥσπερ εἴ τις ἐπὶ τράπεζαν μεγάλην περιτείνειεν ὕδατος κύαθον, ἅμα διανοουμένοις ἂν ἀφανισθείη πᾶν. ὃ δὴ καὶ περὶ τοὺς ποταμοὺς συμβαίνει. συνεχῶς μὲν γὰρ ῥεόντων ἀθρόων ἀεὶ τὸ ἀφικνούμενον εἰς ἀχανῆ καὶ πλατὺν τόπον ἀναξηραίνεται ταχὺ καὶ ἀδήλως. id est Quærere autē id de quo ab antiquis dubitatum est, quamobrem tanta aquæ multitudo nusquam appareat (innumerabilibus enim & immensis fluminibus quotidie in mare influentibus, id nihilo fit maius) hoc quidem non est absurdum si nonnulli dubitent, non est tamen si quis attendat, ra-

tionem videre difficile. Nam eadem aquæ magnitudo in latitudinem confertim effusa, nõ æquali tempore arescit: sed hoc differt, quòd pars quidem totum diem permanere posit, pars autem pũcto temporis euanescat, proinde ac si quis aquæ cyathum in magnam mensam profuderit, ac dilatarit. quod & hîc accidit. Asiduè enim & continenter & confertim influentibus in mare fluminibus, semper id quod delabitur in locum vastum, & latum, citò, & obscurè arescit. hactenus Aristot. Idem ibidem refellit sentẽtiam Platonis in Phædone de Tartaro, quẽ ille putat principium & fõtem esse omnium aquarum. DECVRSVS AQVARVM] translatè, & tamen vsitatè dictum est. sic lib. I. *Montibus ex altis magnus decursus aquaï, &c.* AD MARIS OMN. SVMM.] id est si cum maris summa omnia comparẽtur. AD AVGMEM] ad augendũ mare. PRAETEREA MAGNAM SOL.] alia ratio quamobrem mare non augeatur tot fluuiis in id influẽtibus. AT PELAGE MVLTA] Cum & in aliquot lib. manuscriptis reperissem scriptum *At pelagi multa*, & viderem scripturam vulgatam, *pelago*, ferri non posse, sic reposui, præsertim cum viderem codices Florent. sic habere, sciremq; Marullum hanc lectionem probauisse. *pelage* autem, id est maria, quarti casus est, πελάγη. quo vtitur sup. lib. 5. princip. *Propter Atlantæum littus, pelagéque seuera.* vtitur & Catull. in Galliambo. *Rapidum salum tulistis, truculentáq; pelage*: quanquã non pugnẽ cum iis, qui apud Catull. lectionẽ vulg. malint *pelagi* in patrio casu. DELIBET] degustet, & ita detrahat, & deminuat. quidam tamen legendũ etiam hoc loco putant *delibret*: nõnulli *delimet*. TVM PORRÒ] alia ratio. VERRENTES] sup. lib. 5. *Partim quòd validi verrentes æquora venti Deminuunt, radiísque retexens ætherius sol.* PRAETEREA DOCVI] alia ratio. POSTREMÒ QVONIAM] postrema ratio, quæ est huiusmodi. quoniam (inquit) terra raro corpore est, & oras maris extremas omni ex parte cingit: quẽadmodum aqua è terris in mare, ita è mari in terrã manare debet. PERCOLATVR ENIM] hic versus & tres deinceps sequentes iam suprà positi sunt lib. 5.

Nunc ratio quæ sit, per fauceis montis vt AEtnæ
Exspirent ignes interdum turbine tanto,
Expediam. neque enim media de clade coorta
Flammæ tempestas Siculûm dominata per agros
Finitimis ad se conuertit gentibus ora,
Fumida cum cæli scintillare omnia templa
Cernentes pauida complebant pectora cura,
Quid moliretur rerum natura nouarum.
Hisce tibi in rebus latè'st, altéque videndum,
Et longè cunctas in parteis dispiciendum,
Vt reminiscaris summam rerum esse profundam,

Et videas cælum summaï totius vnum,
Quàm sit paruula pars, & quàm multesima constet:
Et sit pars homo terraï quota totius vnus.
Quod bene propositum si planè contueare,
Ac videas: planè mirari multa relinquas.
Num quis enim nostrûm miratur, si quis in artus
Accepit calidò febrim feruore coortam,
Aut alium quemuis morbi per membra dolorem?
Obturgescit enim subitò pes, arripit acer
Sæpe dolor denteis, oculos inuadit in ipsos,
Existit sacer ignis, & vrit corpore serpens
Quancunque arripuit partem, repitq́ per artus,
Nimirum, quia sunt multarum semina rerum,
Et satis hæc tellus nobis, cælúmque mali fert,
Vnde queat vis immensi procrescere morbi.
Sic igitur toti cælo, terræque putandum'st,
Ex infinito satis omnia suppeditare,
Vnde repentè queat tellus concussa moueri,
Pérque mare, & terras rapidus percurrere turbo,
Ignis abundare Aetnæus, flammescere cælum.
Id quoque enim fit, & ardescunt cælestia templa.
Et tempestates pluuiæ grauiore coortu
Sunt, vbi fortè ita se tetulerunt semina aquarum.
At nimis est ingens incendij turbidus ardor.
Scilicet & fluuius, qui non est, maximus eii'st,
Qui non antè aliquem maiorem vidit, & ingens
Arbor, homóque videtur: & omnia de genere omni,
Maxima quæ vidit quisque, hæc ingentia fingit:
Cum tamen omnia cum cælo, terráque, maríque,
Nil sint ad summam summaï totius omnem.

NVNC RATIO QVAE SIT] Nunc de Ætna Siciliæ monte, & de eius ignibus disputare parat. PER FAVCEIS MONTIS VT AETNAE &c.] fauceis appellat, quas Græci κρατῆρας nominant, vt idem dicit paullo

pòst ibi. *In summo sunt vertice item crateres, vt ipsi Nominitát, nos quas fauceis perhibemus, & ora.* NEQVE ENIM MEDIA DE CL.] huius loci hæc mihi videtur esse sententia. nō enim ex aliqua clade media, coorta flamma per Siculorum agros diuagata, gēteis admiratione affecit, quo tempore omneis cæli parteis scintillare cernentes magnopere erant sollicitæ, atque anxiæ, dubitantes quidnam rerum nouarum natura meditaretur: sed ex monte Ætna. Ad hunc locum pertinent illa M. Tullij lib. 2. de nat. Deorum. *Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Aetnæorum ignium finitimas regiones obscurauisse dicuntur, vt per biduum nemo hominem homo agnosceret: cum autem tertio die sol illuxisset, tum vt reuixisse viderentur.* HISCE TIBI IN REBVS] nunc demum incipit rationem horum ignium exquirere. VT REMINISCARIS] lib. I. *Omne quod est igitur nulla regione viarum Finitu'st: nanque extremum debebat habere, &c.* & lib. 2. *Et quo iactari magis omnia materiaï Corpora peruideas, reminiscere totius imum Nil esse in summa, neque habere vbi corpora prima Consistant, quoniā spatiū sine fine, modóque est, &c.* ET QVÀM MVLTESIMA CONSTET] & quàm sit pars multesima, id est & quàm sit parua pars, si cum toto comparetur. multesima pars est ea, cui multæ debent esse pares, aut similes ad constituendum totum: πολλοστὸν μέρος appellant Græci. profert autem hunc versum Nonius in voce *multesima.* ET QVOTA PARS HOMO SIT TERRAI TOT. V.] Cum in omnibus libris manu scriptis scriptum reperissem, partim *Nec quota*, partim *Hæc tota*, partim *Et quota*, sic reposui. huius autem scripturæ, quæ perspicuè vera, & recta est, hæc sententia est: Et vt videas quota, id est, quàm multesima & parua sit pars totius terræ homo vnus, &c. OBTVRGESCIT] sic habent omnes libri & vulgati, & manuscripti, quos quidem viderim. Sed Auancius Veronensis legebat *Obbrutescit*, id est, obstupescit. quo verbo vsus est lib. 3. *An contractis in se partibus obbrutescat.* SACER IGNIS] Virg. lib. 3. Georg. *nec longo deinde moranti Tempore contactos artus sacer ignis edebat. sacer ignis* (inquit Corn. Celsus lib. 5.) *malis vlceribus annumerari debet.* ET SATIS HAEC TELLVS NOBIS, CAEL.] secutus sum codices Florent. nam ceteri vulgati, cum quibus manuscripti congruunt, habent *Et satis hæc tellus morbi, cæl.* SVPPEDITARE] sic habent quattuor lib. manuscripti, & vulgati Veneti antiq. quod probo. est enim absolutè accipiendum. VT TEMPESTATES PL.] sic legendū, non vt vulgò, *Et tempestates pl.* GRAVIORE COORTV SVNT] id est maiores & grauiores sunt, seu maiore copia cadunt. TETVLERVNT] secutus sum cod. Parisienseis, Florētinos, Basilienseis, Venetos vtrosque, Lugdunenseis maiores. nam minores mendosè habent, *retulerunt.* manuscripti autem etiam corruptè *detulerunt.* iam tetuli pro tuli antiquum, quo & Terent. vtitur Andria. *Nam pol si scissem, nunquam huc tetulissem pedem.* & Plaut. Mostell. *Quia septem menses sunt, cum in hasce ædeis pedem Nemo intro tetulit, semel vt emigrauimus.* AT NIMIS EST INGENS, &c.] occupatio est obiectionis. INCENDII] aliàs *incendi*, aliàs *incendij*: quod tamen intelligendum est pro trisyllabo *incendi* positum. SCILICET ET FLVVIVS] solutio obiectionis à simili, hoc modo. scilicet & fluuius, qui non est maximus, ei videtur maximus, id est,

eius iudicio, & sententia est maximus, qui aliquem antè maiorem non vidit: & item homo, & arbor non maximi, ei vidētur maximi, qui nullos anteà maiores vidit. ET INGENS, &c.] & ingens videtur arbor, homóque ei, qui maiorem arborem, maiorémque hominem non vidit. MAXIMA] id est, quibus maiora nunquam anteà vidit.

Nunc tamen illa modis quibus inritata repentè
Flamma foras vastis Aetnæ fornacibus efflet,
Expediam. primùm totius subcaua montis
Est natura, ferè silicum suffulta cauernis.
Omnibus est porrò in speluncis ventus, & aër.
Ventus enim fit, vbi est agitando percitus aër.
Hic vbi percaluit, calefecítque omnia circùm
Saxa furens quà contingit, terrámque: & ab ollis
Excussit calidum flammis velocibus ignem:
Tollit se, ac rectis ita faucibus eiicit altè,
Funditq; ardorem longè, longéque fauillam
Differt, & crassa voluit caligine fumum,
Extruditq; simul mirando pondere saxa:
Ne dubites, quin hæc animaï turbida sit vis.
Præterea magna ex parti mare montis ad eius
Radices frangit fluctus, æstúmque resorbet.
Ex hoc vsque mari speluncæ montis ad altas
Perueniunt subter fauceis. hàc ire fatendum'st,
Et penetrare mare, & penitus se cogier arcto,
Atque efflare foras: ideóque extollere flammas:
Saxáque subiectare, & arenæ tollere nimbos.
In summo sunt vertice item crateres, vt ipsi
Nominitant, nos quas fauceis perhibemus, & ora.
Sunt aliquot quoque res, quarũ vnam dicere causam
Non satis est, verùm plureis, vnde vna tamen sit.
Corpus vt exanimum, si quod procul ipse iacêre
Conspicias hominis: fit vt omneis dicere causas
Conueniat leti, dicatur vt illius vna.

Nam neque eum ferro, nec frigore vincere poßis
Interiisse: neque à morbo, neque forte veneno:
Verùm esse ex genere hoc aliquid, quod contio dicat,
Scimus: item in multis hoc rebus dicere habemus.

NVNC TAMEN ILLA] Redit ad institutã disputationem de Ætneorum ignium ratione: de quibus sic Virgil. Æneid. 3. *sed horrificis iuxtà tonat Aetna ruinis: Interdúmque atrum prorumpit ad æthera nubem Turbine fumantem piceo, & candente fauilla, Attollítque globos flammarum, & sidera lambit: Interdũ scopulos, auulsáque viscera montis Erigit eructans, liquefactáque saxa sub auras Cũ gemitu glomerat.* de iisdem sic Aristot. lib. de mundo. Ἐμπεριέχει δὲ καὶ πολλὰς ἡ γῆ ἐν αὑτῇ καθάπερ ὕδατος, οὕτω καὶ πνεύματος, καὶ πυρὸς πηγάς. τούτων δὲ αἱ μὲν ὑπὸ γῆν εἰσιν ἀόρατοι, πολλαὶ δὲ ἀναπνοὰς ἔχουσι, καὶ ἀναφυσήσεις, ὥσπερ Λιπάρα τε καὶ Αἴτνη, καὶ τὰ ἐν Αἰόλου νήσοις. αἳ δὴ καὶ ῥέουσι πολλάκις ποταμῶν δίκην, καὶ μύδρους ἀναρριπτοῦσι διαπύρους. id est, Cõtinet autem terra & multos in se vt aquæ, ita & flatus, & ignis fonteis. Horum porrò alij quidem sub terra sunt occulti, & obscuri, alij autem respirationes & quasi reflationes habẽt, vt Lipara, & Ætna, & loca in Æoli insulis. qui sæpenumero & fluuiorum modo fluunt, & flammas, ac massas candenteis prouomunt. de iisdem idem lib. περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. PRINCIPIO TOTIVS] sic ferè Trogus lib. 4. vt est apud Seruium in tertium Æneid. *Sicilia terra est cauernosa & fistulosa: quo fit vt ventorum flatibus pateat, vnde ignis concipitur. intrinsecus sulphur habet & bitumen: in quæ vbi ventus per spiramenta cauernarum incubuit, diu luctatus ignem concipit. Sic Aetnæ durat incendium. motus ergo ventorum causa incendij est.* VENTVS ENIM FIT VBI EST AGITANDO] Itaque quidam dicunt ventum nihil aliud esse, quàm agitatum aëra. TERRAM'QVE] & vbi terram calefecit, quà eam tangit. DIFFERT] in diuersas parteis fert. ANIMAI] flatus, spiritus, πνεύματος. PRAETEREA MAGNA] alia ratio horum ignium. PARTI] parte, vt sæpe aliàs. HAC] per has speluncas fatendũ est mare penetrare. ET PENIT. SE COG. ARCTO] & mare penitus in angustum cogi à seipso coarctato. sed non dissimulabo in aliquot lib. manu script. ita scriptum esse, *Et penetrare mari penitus res cogit aperto.* quibuscum consentiunt cod. Parisienses, & Veneti antiq. SVBIECTARE] sursum iactare. SVNT ALIQVOT QVOQVE] ne quis miretur me multas horum ignium rationes afferre, quasi dubium atque incertum, sunt aliquot etiam res, quarum vnam causam afferre non est satis, sed plures afferẽdæ sunt, ex quibus tamen vnica causa sit. ídque ostendit à simili. DICATVR VT ILLIVS VNA] id est vt causa illius leti, quo homo ille interiit, quæ vna est, dici possit. doctus quidam legendum putat, *dicatur vt illiu' vera.* VERVM ESSE EX GENERE HOC ALIQVID Q. C. CRE.] secutus sum cod. aliquot vulg. Nam quattuor manuscr. cum quibus consentiunt vulg. Veneti antiq. & Parisienses habent. *Verùm aliquid genere esse ex hoc, quod concio dicat.* Memmianus autem manu script. sic. *Vtrum genere aliquid esse ex hoc contioito.* quæ

ſcriptura quid ſibi velit, non video. Omnino in hoc loco mendum ſubeſſe ſuſpicor. CONTIO] turba, quæ circum ſtat, & quæ ad audiendũ conuenit.

Nilus in æſtati creſcit: campíſque redundat
Vnicus in terris Aegypti totius amnis:
Is rigat Aegyptum medium per ſæpe calorem:
Aut quia ſunt æſtate Aquilones oſtia contra
Anni tempore eo, quo Eteſia flabra feruntur.
Et contra fluuium flantes remorantur, & vndas
Cogentes ſurſus replent, cogúntque manere.
Nam dubio procul hæc aduerſo flabra feruntur
Flumine, quæ gelidis à ſtellis axis aguntur.
Ille ex æſtifera parti venit amnis ab Auſtro
Inter nigra virûm, percoctáque ſæcla calore,
Exoriens penitus media ab regione diei.
Eſt quoque, vti poßit magnus congeſtus arenæ
Fluctibus aduerſis oppilare oſtia contra,
Cum mare permotum ventis ruit intus arenam.
Quo fit vti pacto liber minus exitus amni,
Et procliuus item fiat minus impetus vndis.
Fit quoque, vti pluuiæ forſan magis ad caput eius
Tempore eo fiant, quo Eteſia flabra Aquilonum
Nubila coniiciunt in eas tunc omnia parteis.
Scilicet ad mediam regionem eiecta diei
Cum conuenerunt, ibi ad altos denique monteis
Contruſæ nubes coguntur, viq; premuntur.
Forſit et Aethiopum penitus de montibus altis
Creſcat, vbi in campos albas deſcendere ningueis
Tabificis ſubigit radiis ſol omnia luſtrans.

NILVS IN AESTATI.] Nunc cur Nilus in æſtate creſcat: qua de re ſæpe quæſitum eſt ab antiquis: & Herodotus treis antiquorum opiniones refert, eáſque refellit: quarum prima eſt ea, quæ in Eteſias cauſam confert: ſecunda, quæ in Oceanum: tertia, quæ in niueis liquefactas: quartam affert ſuam, qua ſolem vult eſſe cauſam efficientem huius incremẽti, nempe quia ſol

sol brumæ tempore in Libyæ partibus cursum suum con[illegible]ens, multum ad se humorem è Nilo attrahat: atque iccirco Nilus hoc tempore præter naturam suam minor fiat: æstate autem aduentante, atque appropinquante sol discedens ad Septentriones, Gręcię fluuios siccet & minuat. idcircò Nilum uideri æstate crescere, cum reuera hoc non fiat, sed potius hieme decrescat. sed hanc sententiam reprehendit Diod. Siculus lib. 1. quem legito si plura hac de re cognoscere cupis: & Herod. Euterpe: & Plin. lib. 5. cap. 9. & Melam lib. 1. cap. 9. & Solinū cap. 45. IN AESTATI] in æstate. IS RIGAT AEGYPT.] sic Virg. Geor. 4. *Et viridem Aegyptū nigra fœcundat arena.* & M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. *Aegyptum Nilus irrigat, & cum tota æstate obrutam, oppletámque tenuerit, tum recedit, mollitósque & oblimatos agros ad serendum relinquit.* AVT QVIA SVNT AEST. AQ.] hanc rationem aiunt fuisse Thaletis, ídque testatur & Diodorus Siculus lib. 1. his verbis, Θαλῆς μὲν οὖν εἷς τῶν ἑπτὰ σοφῶν ὀνομαζόμενος φησὶ τοὺς Ἐτησίας ἀντιπνέοντας ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ ποταμοῦ κωλύειν εἰς θάλασσαν προχεῖσθαι τὸ ῥεῦμα, &c. id est, Thales vnus è septem sapientibus ait Etesias Nili ostiis reflanteis prohibere ne in mare profundatur. Etesiæ autem iidem sunt, atque Aquilones. flant enim à septentrionibus: hoc interest ꝙ Aquilones qualibet anni parte potius, quàm æstate, & incertis anni temporibus spirant: Etesiæ autem sola æstate, nempe sub solstitium spirant. Itaque Etesiæ dicti sunt παρὰ τὸ ἔτος: quæ vox annum significat, quia certo anni tēpore flāt. de quibus sic Arist. lib. 2. de reb. superis. Οἱ δὲ ἐτησίαι πνέουσι μετὰ τροπὰς καὶ κυνὸς ἐπιτολήν, &c. id est, Etesiæ autem flant post solstitium, & canis ortum. QVO ETESIA FLABRA FERVNTVR] hanc esse puto veram, & rectam scripturam, non quòd reperiatur in lib. manuscriptis expressa, sed quòd propius absit ab antiqua. sic enim omnes fere libri veteres habent, *quo etesia flare feruntur*: Memmianus autem: *quo etesia esflare feruntur*: cum quo consentiūt aliquot vulgati: in his Parisienses, & Veneti antiquiores. QVAE GELIDIS A' ST.] quæ flabra flant à septentrionibus. PERCOCTA'QVE SAECLA CALORE] sic legi debet, & ita legitur infrà non longe ab extremo, ibi *Vsque ad nigra virūm, percoctáque sæcla calore.* adde quòd Vaticanus codex habet *calore*, non, vt vulgati *colore.* significat autem Æthiopas. EST QVOQVE VTI MAGNVS] hanc rationem commemorat Pomponius Mela. OPPILARE] obstare tanquā multæ pilæ, seu columnæ confertim oppositæ. verbum est absolutè positū hoc loco. sed M. Tullius vsus est participio patiente secunda Philipp. *negotiúmque transegisses, nisi ille se sub scalas tabernæ librariæ coniecisset, hísque oppilatis impetum tuum compressisset.* RVIT] ruit positum est ἐνεργητικῶς, vt apud Virgil. Georg. 1. *cumulósque ruit malè pinguis arenæ.* & 1. Æneid. *spumas salis ære ruebant.* & Lucret. sup. lib. 1. *Quamlibet in partem trudunt res antè, ruúntque Impetibus crebris.* ET PROCLIVVS] sic habent tres libri manuscr. FIT QVOQVE VTI PL.] alia ratio, quam commemorat Plin. lib. 5. cap. 9. *Causas huius incrementi varias prodidere, sed maximè probabileis, Etesiarum eo tempore ex aduerso flantium repercussum vltro in ora acto mari: aut imbreis Aethiopiæ æstiuos, iisdem Etesiis nubila illò ferentibus è reliquo orbe.* AD CAPVT EIVS] etiam de capite, & origine Nili valde dubitarunt veteres. extat apud Hero-

dotum in Euterpe hac de re longisſima diſputatio, & item apud Diod. Siculum lib.1. quos cum legeris, nihilo certiora de Nili fontibus cognoueris. Quin & Plinius eadem de re ſcribens lib. 5. cap. 9. nos æquè ferè incertos dimittit. ſic autem ille. *Nilus* (inquit) *incertis ortus fontibus, it per deſerta & ardentia: & immenſo longitudinis ſpatio ambulans, famáque tantùm quæſitus, ſine bellis, quæ ceteras omneis terras inuenere, originem* (*vt Iuba rex potuit exquirere*) *in mõte inferioris Mauritaniæ nõ procul Oceano habet, lacu protinus ſtagnante, quam vocãt Nilidem*. ſic ferè & Solinus. Tum porrò poëtæ ferè omnes Nili originem faciunt ignotam, vt Horat. od. 14. lib. 4. *Te fontium qui celat originem Nilus*. & Tibull. lib. 1. *Nile pater, quanam poſſum te dicere cauſa, Aut quibus in terris occuluiſſe caput?* & Lucanus lib. 10. *Arcanum natura caput nõ prodidit vlli: Nec licuit populis paruũ te Nile videre: Amouítque ſinus, & genteis maluit ortus Mirari, quàm noſſe tuos.* FORSIT ET AETHIOPVM] cum in duobus cod. manuſcriptis ſcriptum reperiſſem, Forſit at Æthiopum, Forſit &, repoſui. forſit autẽ idem valet, quod forſan, & forſitan. quo vſus eſt Horat. ſat. 6. lib. 1. & Virg. Æneid. 11. Poſtrema autem ratio eſt, quamobrẽ Nilus æſtate creſcat. CRESCAT] ſic lib. Vaticanus, & vulgati Florentini: atque ita legendũ. eſt enim hæc ſententia. Forſitan etiam Nilus creſcere poſsit de montibus Æthiopũ. Fuit autem hæc opinio Anaxagoræ, & Euripidis, quẽ eius diſcipulum fuiſſe ferunt: quam hoc vno argumento refellit Diodorus Siculus, quòd fieri non poteſt propter immoderatos calores, vt in Æthiopia niues exiſtant. DESCENDERE NINGVEIS] ninguis, is, antiquum, pro nix, niuis. deſcendere autem legendum eſſe, nõ decedere, res ipſa loquitur. SVBIGIT] cogit, vt Virg. lib. 6. Æneid. *Caſtigátque, auditque dolos, ſubigítque fateri.* & Lucill. lib. 30. *Tune iugo iungas me autem, & ſuccedere aratro Inuitũ, & glebas ſubigas proſcindere ferro?*

Nunc age, auerna tibi quæ ſint loca cunque, lacúſque,
Expediam, quali natura prædita conſtent.
Principiò, quòd auerna vocantur, nomen id ab re
Impoſitum'ſt, quia ſunt auibus contraria cunctis,
E regione ea quòd loca cum aduenere volantes,
Remigij oblitæ pennarum vela remittunt,
Præcipitéſque cadunt molli ceruice profuſæ
In terram, ſi fortè ita fert natura locorum:
Aut in aquam, ſi fortè lacus ſubſtratus auerno'ſt.
Qualis apud Cumas locus eſt, montémque Veſeuum:
Oppleti calidis vbi fumant fontibus auctus.
Eſt & Athenæis in mœnibus, arcis in ipſo
Vertice, Palladis ad templum Tritonidos almæ,

Quò nunquam pennis appellunt corpora raucæ
Cornices, non cum fumant altaria donis:
Vsqueadeò fugitant non iras Palladis acreis
Peruigilij causa, Graiûm vt cecinere poëtæ,
Sed natura loci hoc opus efficit ipsa suaui.
In Syria quoque fertur item locus esse videri,
Quadrupedes quoque quò simulac vestigia primùm
Intulerint, grauiter vis cogat concidere ipsa,
Manibus vt si sint diuis mactata repentè.
Omnia quæ naturali ratione geruntur,
Et quibus è causis fiant, appâret origo:
Ianua ne his Orci potius regionibus esse
Credatur posta: hinc animas Acheruntis in oras
Ducere fortè Deos maneis inferne reamur,
Naribus alipedes vt cerui sæpe putantur
Ducere de latebris serpentia sæcla ferarum.
Quod procul à vera quàm sit ratione repulsum,
Percipe. nanque ipsa de re nunc dicere conor.

NVNC AGE AVERNA] Nunc de auernis disserere incipit. dicta autem sunt auerna, quasi ἄορνα, id est sine auibus, quia (vt ipse Lucretius statim dicet) sunt auibus contraria cunctis. de Auerna palude interiecta inter Misenum & Dicæarchiam, id est Puteolos, lege Diod. Siculum lib. 4. Nã hoc loco Lucretius de genere ipso auernorum, non de vno auerno loquitur. Aristot. lib. περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. quandam auernam paludem describit non longè ab insulis Electridibus, fluuióque Eridano: cuius paludis aquę sint calidæ: odor ab ea exhalet grauis, & tetet: ex ea nullum animal bibat: supra eam nulla auis volet: quòd si forte volare conata sit, continuò in eam decidat, & intereat. Idem aliam non multis pòst versibus auernam paludẽ Cumæ vicinam commemorat his verbis. περὶ τὴν κύμην τὴν περὶ Ἰταλίαν, λίμνη ἐστὶν ἡ προσαγορευομένη ἄορνος, &c. Ad Cumas Italiæ vrbẽ palus est quæ auerna appellatur, &c. PRINCIPIÒ, QVÒD AVERNA] profert hunc versum Nonius, sed mendosè. QVIA SVNT AVIBVS C.] Virg. lib. 6. Spelũca alta fuit, vastóq; immanis hiatu, Scrupea, tuta lacu nigro, nemorúmque tenebris: Quam super haud vllæ poterant impunè volantes Tendere iter pennis: talis sese halitus atris Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat: Vnde locum Graij dixerunt nomine auernum. È REGIONE EA QVÒD] ordo est. quòd cum è regione ad ea loca venêre, &c. legendum

autem fortasse est aduenêre: vel subintellige *ad.* sic Virg. lib. 1. Æneid. *Deuenere locos, vbi nunc ingentia cernes Mœnia.* REMIGII OBLITAE PENNARVM] sic Virg. lib. 6. Æneid. *tibi Phœbe sacrauit Remigium alarũ.* SI FORTE ITA FERT] sunt enim quædam auerna sine aqua. SI FORTE LACVS SVBSTR.] si forte lacus est auernis subiectus. QVALIS APVD CVMAS LOCVS EST, MONTEMQVE VESEVVM.] Cum hic versus in cod. Vaticano ita legatur, *Is locus est ap, & Visui per montis*: in Tethiano autem & Faërn. *Is locus est Cumas aput, & Visui per montis*: in Memmiano porrò: *Is locus est Cumas apud ecris ui per montis*: in vulgatis autem partim *Is locus Cumas est apud eius sub pede mõtis*, partim *Is locus est Cumas apud Etruscos per monteis*: partim *Etruscos & monteis*, partim *etrisui per montis*: perspicuum sit autem Lucretium instituisse disputationem non de vno certo auerno, sed de omnibus, & de genere ipso auernorum: in hac sententia sum, à qua deduci non possum, neque hunc versum, neque eum, qui deinceps sequitur, esse Lucretianos, sed ab aliquo inepto inculcatos, & fortasse ex aliqua annotatiuncula ad oram libris ascripta natos. Quid enim ineptius, atque adeò absurdius, quàm posteaquam de toto genere Auernorum disputauit, vt dixi, hos versus subiungere, *Is locus est Cumas, &c.* quibus ostendat se de vno auerno locutum esse? vel igitur non sunt Lucretiani, (quod verius esse puto) vel principium versus ita est emendandum, quemadmodum excudendum curaui: vt intelligamus Lucretium auernorum genere explicato, singularis auerni, eiúsque noti exemplum proponere voluisse. Hnnc auernum autem non longè abesse à Veseuo, seu Vesuuio monte, & Cumis constat. si quis tamen malet legi, *montémque Misenum*, non pugnabo. AVCTVS] id est scaturigines, & quasi incremẽta aquarum. EST ET ATHENAEIS] est etiam in mœnibus Athenienſibus, id est Athenis, in ipso arcis vertice, locus, ad quem nunquam cornices aduolant. NON CVM FVM. ALT.] ne tunc quidem cum verisimile erat eas maximè aduolaturas. TRITONIDOS] Pallas Tritonia, & Tritonis, & Tritogenia dicitur, quòd ad amnẽ Tritonem nata sit. Virgil. lib. 2. *sæuaq; petant Tritonidos arcem.* Aliæ tamẽ horum cognominum rationes afferuntur. VSQVE ADEÒ FVGITANT NON IR. P. ACR.] id est, non quòd fugiant graueis Palladis iras, sed ꝙ talis sit illius loci natura. Coronis, quæ postea in auem cornicem versa est, cum Erichthonium in cista inclusum, cistam aperientibus Pandroso, Herse, Aglauro, vidisset: rem ad Palladem detulit. Propterea è comitatu Palladis eiecta est. auis posteà à Neptuno facta, ne tum quidẽ iras Palladis oblita, templum eius fugere, quasi iratæ fingitur. Ouid. Metamorph. 2. *Acta Deæ refero: pro quo mihi gratia talis Redditur, vt dicar tutela pulsa Mineruæ, &c.* PERVIGILII CAVSA] si legamus *Peruigili cura*, id est summo studio, accuratè, asſidua cura: coniungemus cum verbo *vitant*, vt sit *vitant peruigili cura*. Sin, vt in plerisque libris legitur, *Peruigilij causa*: huius scripturæ rationem non erit facile explicare, nisi quis dicat iratam Coronidi fuisse Mineruam *peruigilij causa*, id est quia peruigilauerit, vt Erichthonium in ea cista inclusum videret. SED NAT. LOCI HOC OPVS] secutus sum codices Parisienseis. nam alij habent, *Sed nat. loci opus efficit.* quæ lectio si cui ma-

gis probetur, in voce loci, i, vocalis ante vocalem non elidetur, & producetur. ſic apud Horat. epod. od. II. *Feruidiore mero arcana promorat loco.* SVAVI] ſic legi debet, non vt vulgò *ſuapte*: quod natum eſt ex deprauata ſcriptura *ſuabi*. LOCVS ESSE VIDERI, QVADR. QVOQVE QVÒ] Sic habent omnes libri & manuſcripti, & vulgati, quos quidem viderim, præter Florentinos: in quibus ita impreſſum eſt, *locus eſſe, volantes, &c.* quarum lectionum neutra mihi admodum placet, niſi dicamus hanc receptam, quam ſecutus ſum, ſic explicari poſſe, In Syria etiam fertur eſſe locus, & videri, quò etiam quadrupedes ſimulac, &c. vel ſic: in Syria fertur eſſe, id eſt, licere, videre, ſeu videri, &c. Ego ſic putabam hunc locum emendandum, *In Syria q. f. i. locus eſſe, volucres, Et quò quadrupedes ſimulac u. p.* Per hunc locum autem, Plutonium ſignificari puto, quod eſt in Hierapoli non procul à Laodicea: de quo ſic Strabo lib. 13. τὸ δὲ πλουτώνιον ὑπ' ὀφρύϊ μικρᾷ τῆς ὑπερκειμένης ὀρεινῆς, στόμιόν ἐστι σύμμετρον ὅσον ἄνθρωπον δέξασθαι δυνάμενον. βεβάθυνται δ' ἐπὶ πολὺ, &c. τῷ δ' εἴσω παρειόντι ζώῳ θάνατος παραχρῆμα ἀπαντᾷ. ταῦροι γοῦν εἰσαχθέντες πίπτουσι, καὶ ἐξέλκονται νεκροί. ἡμεῖς δὲ στρουθία ἐπέμψαμεν, καὶ ἔπεσον εὐθὺς ἐκπνεύσαντα, id eſt, Plutonium autem ſub exiguo montis imminentis ſupercilio, os eſt ea amplitudine, vt hominem capere poſsit tantùm, altitudine verò immẽſa &c. animanti autem eò ingreſſo mors præſens parata eſt. Tauri enim introducti, concĭdunt, & extrahuntur mortui. nos autem paſſerculos immiſimus, & ſtatim ceciderũt anima profuſa. hactenus Strabo. Eſt etiam Panium antrum in radice montis Libani: quod grauem, & mortiferum ſpiritum exhalat. CONCIDERE IPSA] mutat genus. ſubintelligendũ enim eſt animalia, aut aliquid ſimile. MANIBVS VT SI SINT DIVIS] proinde ac ſi ſint Diis Manibus repente immolata. IANVA NE HIS ORCI POTIVS R.] id eſt, hoc dico nempe hæc omnia naturali ratione geri, & cauſam apparere, quamobrem fiant, ne forte potius Orci ianua credatur his regionibus eſſe poſita: vt vulgò creditur. CREDATVR POSTA] ſic reſtitui. neq; verò dubium eſt quin ita ſit legẽdum. *poſta* autẽ id eſt poſita, ſita. HINC] ex hac Orci ianua. DVCERE] trahere. INFERNE] ſic legendum, non inferna. infernè autem id eſt ex inferis, ſeu ex locis infernis. NARIBVS ALIPEDES] quemadmodum cerui alipedes, hoc eſt, quibus pedes alarum ſunt loco, & pedum celeritate præſtantes, naribus ſerpenteis è latebris ducere exiſtimantur. Quod hîc ceruis tribuit Lucretius, hoc idem elephantis attributum eſſe proditum eſt, teſte Plinio lib. II. cap. 53. *Elephantorum anima ſerpenteis extrahit, ceruorum item vrit.*

Principiò hoc dico, quod dixi ſæpe quoque antè,
In terra cuiuſque modi rerum eſſe figuras:
Multa, homini quæ ſunt vitalia: multáque morbos
Incutere, & mortem quæ poſſunt accelerare:
Et magis eſſe aliis alias animantibus aptas
Res ad vitaï rationem oſtendimus antè,

Propter dissimilem naturam, dissimileisque
Texturas inter sese, primasque figuras.
Multa meant inimica per aureis, multa per ipsas
Insinuant nareis infesta, atque aspera tactu.
Nec sunt multa parum tactu vitanda, neque autem
Aspectu fugienda, saporéque tristia quæ sint.
Deinde videre licet, quàm multæ sint homini res
Acriter infesto sensu, spurcæque, grauésque.
Arboribus primùm certis grauis vmbra tributa'st,
Vsqueadeò, capitis faciant vt sæpe dolores,
Siquis eas subter iacuit prostratus in herbis.
Est etiam in magnis Heliconis montibus arbos
Floris odore hominem tetro consueta necare.
Scilicet hæc ideò terris ex omnia surgunt,
Multa modis multis multarum semina rerum
Quòd permista gerit tellus, discretáque tradit.
Nocturnúmque recens extinctum lumen, vbi acreis
Nidore offendit nareis, consopit ibidem:
—Concidere vt pronos qui morbus mittere sueuit:
Castoreóque graui mulier sopita recumbit:
Et manibus nitidum teneris opus effluit eij,
Tempore eo si odorata'st, quo menstrua soluit.
Multáque præterea languentia membra per artus
Soluunt: atque animam labefactant sedibus intus.
Denique si calidis etiam cunctere lauacris,
Plenior & fueris solio in feruentis aquaï,
Quàm facilè in medio fit vti des sæpe ruinas?
Carbonúmque grauis vis, atque odor insinuatur
Quàm facile in cerebrum, nisi aquam præcepimus antè?
At cum membra hominis percepit feruida febris:
Tum fit odor vini plagæ mactabilis instar.
Nónne vides etiam terra quoque sulfur in ipsa
Gignier? & tetro concrescere odore bitumen?

Denique, vbi argenti venas, aurique sequuntur
Terrai penitus scrutantes abdita ferro,
Qualeis exspiret scaptesula subter odores?
Quídve mali fit vt exhalent aurata metalla?
Quas hominum reddunt facies? qualeísque colores?
Nónne vides, audísve perire in tempore paruo
Quam soleant? & quàm vitaï copia desit,
Quos operæ in tali cohibet vis magna? necesse'st
Hos igitur tellus omneis exæstuet æstus:
Exspirétque foras in aperta, promtáque cæli.

QVOD DIXI SAEPE] sup. lib. 2. ibi *Nunc age iam deinceps cunctarum exordia rerum Qualia sint, &cet.* MVLTA HOMINI] ordo est. multa esse, quæ homini sint vitalia: & multa, quę posint morbos incutere, & mortem accelerare. OSTENDIMVS ANTE] lib. 4. ibi *Nunc aliis alius cur sit cibus, vt videamus, &c.* & lib. 5. ibi, *neque sunt eadem iucunda per artus. Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta, &c.* DEINDE VIDERE LICET] hunc versum cum eo, qui deinceps sequitur profert Nonius in nomine *spurcus.* ACRITER INFESTO SENSV] lego *acriter infestæ sensu*, tametsi Nonius legat *infestent sensum.* ARBORIBVS PRIMVM CERTIS GRAVIS] vt iuglandibus: de quibus sic Plin. lib. 17. cap. 12. *Iam quædam vmbrarum proprietas. Iuglandium grauis, & noxia, etiam capiti humano, omnibúsque iuxtà satis, &c.* & iuniperis. Virgil. Gallo. *Iuniperi grauis vmbra.* EST ETIAM IN MAGNIS] quæ sit hæc arbor, & quo nomine appelletur, non legi, aut si quando legi, non memini. TERRIS EX] pro ex terris: ἀναστροφή. MVLTA MODIS MVLTIS, &c.] ordo est, quod tellus gerit multa multarum rerum semina multis modis permista, & ea discreta tradit. Itaque putaui aliquando hos versus prępostere locatos, & cõuerso ordine legendos, hoc modo, *Quòd permista gerit, &c. Multa modis, &c.* NOCTVRNVMQVE RECENS, &c.] odor lucernæ modò extinctæ consopit, atque adeò spiritum intercludit: denique (vt scribit Plin. lib. 7. cap. 7. *plerunque abortus causa est.* CONCIDERE VT] huius versus ita varia & multiplex scriptura est, ita absurda atque adeò obscura sententia, vt verisimile sit nõ esse Lucretianum. proponam igitur lectori scripturæ varietatem: hoc primum: deinde quid de hoc loco sentiam, dicam. Sic igitur habent quidam libri manusc. in his Tethianus: *Concidere & fumos qui morbo mittere sueuit*: Vaticanus sic: *Concidere & primos qui monstro mittere sueuit*: Memmianus sic: *Concidere vt pronos qui morbos mittere sueuit*: cum quo consentiunt quidam vulgati: Lugdunenses & Florentini sic: *Concidere vt pronos, qui morbus mittere sueuit*: Parisienses sic: *Concidere & primos qui morbos mittere sueuit*: Aldini antiqu. sic: *Concidere & primos, qui morbo mittere sueuit.* Iouian. Pontanus sic legebat: *Concidere vt primos*

qui morbo mittere ſueuit.ad oram codicis Memmiani ſic emendatum eſt.*Concidere vt ſpumas qui morbos mittere ſueuit*. quidam amicus meus ſic: *Conſopit ſpinus, qui morbos mittere ſueuit*. ſpinus autem lapidis genus eſt apud Theophr. Vides lector nihil eſſe certi, in quo inſiſtere queas. Nunc quid ſentiam de hoc loco, expectas vt dicam. delendum. nam neque Lucretianum eſſe arbitror, & auſim affirmare ex aliqua annotatiuncula aſcripta natū. Sed ſi quæras quam potiſsimum harum ſcripturarum probem: nulla mihi probatur. eſt tamen aliqua ſpecies in hac, *Concidere, vt, ſpumas qui morbo mittere ſueuit*. quanquam *agere ſpumas* dicimus, non mittere. CASTOREÓQVE GRAVI] graue appellat caſtoreum propter odorem grauem. nam grauidæ mulieres caſtorei odore partum abiiciunt. Virgil. 1. Georg. *viroſa caſtorea* dicit ab eo quod eſt virus. dictum autē caſtoreum à caſtore, qui Latino nomine fiber appellatur. quem vulgò aiunt ſcientem quamobrem expetatur, abſciſsis ſibi teſticulis, effugere è manibus inſectantium: quam opinionē ſecutus etiā Cicero, *Redimunt ſe* (inquit) *ea parte corporis, propter quam maximè expetuntur*. *Sed negat hoc ſextius medicinæ diligentiſsimus* (vt tradit Plin. lib. 32. cap. 3. *quia parui ſint teſticuli, & ſubſtricti, & ſpinæ adhærentes, nec adimi ſine vita animalis poßint*. ET MANIB. NITID. &c.] opus muliebre, vt tela, & ſimilia ad lanificium pertinentia. *nitidum* autem puto intelligendum, quod Homerus dicit ἑανὸν, aut φαεινόν. EFFLVIT EII] excidit ei de manibus. SI ODORATA EST] *ſi o* duæ ſyllabæ breues: quæ cum longa antecedente dactylum efficiunt. QVO MENSTRVA SOLVIT] vel ex hoc loco refelluntur ii, qui in ſuperiore verſu legi volunt, *Caſtoreóque grauis*, & per *grauem*, grauidam ſignificari volunt. Nam mulieres grauidæ menſtrua non ſoluunt. MVLTA'QVE PRAETER.] id eſt, & multæ res præterea ſoluunt membra, &c. DENIQVE SI IN CAL. ET. CVNCTERE LAVACRIS] cum in libris manuſcriptis ſcriptum reperiſſem partim *cuncta relauaris*, partim *contere lauaris*: in Venetis præterea & Pariſienſ. *cum te releuaris*, ego Mureto approbatore, atque adeò auctore iam anteà cum Romę eſſem, *cunctere lauacris*, & in meis aduerſariis repoſueram, & in meo Lucretio emendaram. quam emendationem multò magis amplexus ſum cum in libro Adr. Turnebi ita hunc verſum reperi emendatum. docti quidam tamen ex hac antiqua ſcriptura coniiciunt legendum *lauabris*. lauabrum autem dicunt eſſe nomen integrum à lauando: à quo ſit diminutum *labrum*, vas in balneo, vbi lauabant. PLENIOR ET SIS IN SOLIO] ſolium vas in quo lauabant ſedentes, atque idem fortaſſe quod labrum. IN MEDIO] ſolio. PRAECEPIMVS] antè hauſimus, & bibimus. ANTE] antè quàm odor carbonum in cerebrum inſinuari poſsit. AT CVM MEMBRA HOMINIS] vide obſecro te, lector, quot, & quãtas huius loci corrumpēdi anſas præbuerit vnius litteræ immutatio. Nam cum pro *febris*, imperiti illi librarij ſcripſiſſent *feuris*, u, pro b. deinde ex *feuris* factum eſſet *ſeruis*: hinc natæ ſunt tot & tam variæ ſcripturæ. alij enim ſic corruperunt. *At cum membra minus pertexit feruida ſeruus*: & ita habent codices Pariſ. & Veneti antiquiores: ali j, *At cum membra domãs percepit feruida ſeruis*: & ita Florent. alij, *At cum membra domus percepit feruidus ignis*. quid multa? longum eſt ceteras

teras ſcripturas referre. Sententia autem eius, quam reſtitui, ſcripturæ, hæc eſt. At cum homo febri affectus & correptus eſt, tum odor vini eſt illi tanquam plaga, ſeu ictus validiſsimus. confer cũ hoc loco verſus aliquot lib. 4. ab illo, *Quippe vbi cui febris belli ſuperante coorta'ſt, &c.* MACTABILIS] quæ mactare poſsit. quidã libri, in his Pariſienſes habent, *manabilis.* NÓNNE VIDES ETIAM TERRA] ad hunc locum illuſtrandum multum confert quod ait Vitruuius lib. 8. cap. 7. his verbis. *In puteorum autem foſsionibus non eſt contemnenda ratio: ſed acuminibus, ſollertiáque magna naturales rerum rationes conſiderandæ, quòd habet multa, variáque terra in ſe genera. Eſt enim, vti reliquæ res, ex quattuor principiis compoſita: & primùm eſt ipſa terrena, habétque ex humore aquæ fonteis: item calores, vnde etiam ſulphur, alumen, bitumen naſcitur: aërísque ſpiritus immaneis, qui cum graues per interuenia fiſtuloſa terræ perueniunt ad foſsionem puteorum, & ibi homines offendunt fodienteis, naturali vapore obturant in eorum naribus ſpiritus animaleis. ita qui non celerius inde effugiunt, ibi interimuntur.* DENIQVE VBI ARGENTI] ordo verborum & ſententia huius loci hæc eſt. denique nónne vides qualeis odores exſpiret ſcapteſula, vbi, ſeu in qua homines auri atque argenti venas ſequuntur, terræ parteis abditas ac retruſas ferro ſcrutanteſ? SCAPTESVLA] ſcapteſulam (ſic enim ſcribi debet) Pompeius Feſtus ait eſſe locum vnde argentum effoditur in Macedonia, à fodiendo dictum. nam σκάπτειν Græcè fodere dicitur: idémque hũc Lucretij verſum profert. Vt autem notior ſit huius vocabuli origo, ſcapteſula dicta eſt quaſi σκαπτὴ ὕλη, id eſt foſsilis materia. mutata eſt enim aſpirationis nota in ſ. ſcapte hula, ſcapteſula, vt in ὗς ſus, ὑπὲρ ſuper, &cet. SVBTER] ſubter aduerbium eſt, vel ſubintellige terram. Sed quod hîc de metallorum, & fodinarum odoribus à Lucretio dicitur: ſciendũ eſt non vnum eſſe omnium metallorum odorem. nam odor auri igne calefacti gratus & ſuauis eſt: argenti minus gratus: æris & ferri ſpurcus & teter. Taleis igitur & ſingularum fodinarum odores eſſe credibile eſt. QVAS HOMINVM REDD.] quàm pallidas, & virideis, & exangueis? vt videantur mortui ambulare. DESIT, QVOS, &c.] deſit iis, quos vis magna, id eſt neceſsitas, durum telum, & ſeruitus (erant enim olim ſerui pœnæ, damnati ad opus metalli) cohibet, & continet in tali opere. poſt vocem *magna*, interpũctionis nota ſcribenda eſt. nam quòd vulgò ita legitur: *cohibet vis magna vacare*, peccatum eſt ab iis, qui non videntes, hanc partem vltimã verſus, *neceſſe'ſt*, referri & pertinere ad ea quæ ſequuntur, nimium arroganter & confidẽter deleta vera ſcriptura, ſubſtituerunt, verbũ *vacare.* ſic enim legitur in omnibus libris vulgatis, præter Venetos antiq. & Pariſienſeis, *cohibet vis magna vacare*, planè inepte. NECESS'EST HOS IGITVR] id eſt neceſſe igitur eſt, vt terra hos odores omneis exſpiret foras in apertas & promtas cęli parteis. Atque hæc eſt ſola omnium auernorum cauſa.

Sic & auerna loca alitibus ſummittere debent
Mortiferam vim, de terra quæ ſurgit in auras,
Vt ſpatium cæli quadam de parte venenet:

Quò simul ac primùm pennis delata sit ales,
Impediatur ibi cæco conrepta veneno,
Et cadat è regione loci, quà dirigit æstus.
Quò cum conruit: hæc eadem vis illius æstus
Relliquias vitæ membris ex omnibus aufert.
Quippe etenim primò quasi quendam conciet æstum:
Posterius fit, vti, cum iam cecidere veneni
In fonteis ipsos, ibi sit quoque vita vomenda:
Propterea quòd magna mali sit copia circùm.
Fit quoque, vt interdum vis hæc, atque æstus auerni
Aëra, qui inter aueis cunque est, terrámque locatus,
Discutiat, propè vti locus hinc linquatur inanis:
Cuius vbi è regione loci venère volantes:
Claudicat extemplò pennarum nisus inanis:
Et conamen vtrinque alarum proditur omne.
Hîc, vbi nictari nequeunt, insisteréque alis:
Scilicet in terram delabi pondere cogit
Natura: & vacuum propè iam per inane iacentes,
Dispergunt animas per caulas corporis omneis.

SIC ET AVERNA] Multis similibus collectis ac præpositis, ex quibus intelligere licet variis è rebus odores mitti, redit ad auerna: & ostẽdit, auernorum rationem in aquarum, aut terrarum odoribus, quæ in auras surgunt, esse positam. DIRIGIT] quidam lib. manuscripti habent *qua derigit æstus.* VENENI IN FONT.] sic legẽdum est. *cecidere* autem, *aues* scilicet. nam mutat numerum, cum antecedat vox *ales* numeri singul. FIT QVOQVE, VT INTERDVM] potest etiã fieri, (inquit Lucretius) vt spiritus ex auernis efflatus aëra inter aueis & terrã interpositum dimoueat, ac discutiat, & ita totũ illud spatium inane relinquatur. quo facto aues in eo inani spatio volare conantes, nõ habentes iam vbi nitantur, delabuntur in terrã, aut in aquã, eodémque tempore, quia aërem quẽ ducant, non habent, extinguantur atq; intereant. Sed quod efficit terræ æstus, & ingẽs halitus, idẽ potest efficere etiã multorũ hominũ vox magnis lateribus profusa. quod testatur Plutarc. in T. Flaminio: vbi narrat Macedonibus à Flaminio deuictis cũ præco Corinthios, Locros, Phocenseis, Eubæos, Thessalos, ceteros, liberos, & à vectigalibus pensitandis immuneis in stadio declarasset, tantũ clamorẽ Græcorum, imperatori Ro. gratias agentiũ, atque inter se gratulantiũ fuisse, vt corui interea è regione stadij volantes in medium theatrum exa-

nimes deciderint. cuius rei causam confert Plutarchus vel in aërem discissum: quia cum multus clamor & magnus profunditur, dissipatus, ac distractus aër volantibus auibus, vbi nitantur, atque insistant, præbere non potest. ita fit, vt decidant: vel in ictum ac plagam à clamore incussam: qua quasi transuerberatæ exanimantur: vel in aëris circumactionem & quasi vorticem, qualis in aquis & mari existere solet, salo vim & impetum deintegro assumēte, & amplificato. PENN. NIS. INAN.] nusquã niti possunt aëre discusso. inane enim nulli rei subsistit. al. *pinnarũ*. VTRINQ.] à dextra & leua. PRODITVR] sic reposui quattuor codices manuscriptos secutus: in his Vaticanum, & Memmianum. sic suprà vsurpauit: *Inclinata minent in eandem prodita partem*: & paullo pòst, *rerúmque sequatur prodita summa*. HIC VBI NICTARI NEQVEVNT] Pompeij Festi testimonium atque auctoritatem secutus sic excudendum curaui: qui in verbo *nictari* profert hũc versum, docétque *nictare* esse oculorum & aliorum membrorum nisu sæpe aliquid conari, vt iam antè ex eo retulimus sup. Nõ celabo lectorem tamen, in omnibus libris manuscriptis & vulgatis, quos quidem viderim, legi *nixari*. quam scripturam si quis magis probabit, non valde repugnabo. quin nisi me moueret Festi auctoritas, *nixari* retinuissem. est enim verbum à nitendo deductum: quod huic loco magnopere conuenit. nam & supra tertio abhinc versu, *nisum pennarum* dixit, & Virgil. lib. 4. Æneid. sic locutus est: *Hîc primùm paribus nitens Cyllenius alis Constitit.*

Frigidior porrò in puteis æstate fit humor:
Arescit quia terra calore, & semina siqua
Fortè vaporis habet, properè dimittit in auras.
Quo magis est igitur tellus affecta calore:
Hoc fit frigidior, qui in terrà'st abditus, humor.
Frigore cum premitur porrò omnis terra, coítque,
Et quasi concrescit: fit scilicet, vt coëundo
Exprimat in puteos, si quem gerit ipsa calorem.
Esse apud Ammonis fanum fons luce diurna
Frigidus, at calidus nocturno tempore fertur.
Hunc homines fontem nimis admirantur, & acri
Sole putant subter terras feruescere raptim,
Nox vbi terribili terras caligine texit.
Quod nimis à verà'st longè ratione remotum.
Quippe vbi sol nudum contrectans corpus aquãi,
Non quierit calidum supera de reddere parte,
Cum superum lumen tanto feruore fruatur,

Quî queat hic ſubter tam craſſo corpore terram
Percoquere humorem & calido ſociare vapori?
Præſertim cum vix poßit per ſepta domorum
Inſinuare ſuum radiis ardentibus æſtum?
Quæ ratio eſt igitur? nimirum terra magis quòd
Rara tenet circùm hunc fontem, quàm cetera tellus:
Multáque ſunt ignis prope ſemina corpus aquai.
Hinc vbi roriferis terram nox obruit vmbris:
Extemplò ſubtus frigeſcit terra, coítque.
Hac ratione fit, vt tanquam compreſſa manu ſit,
Exprimat in fontem, quæ ſemina cunque habet ignis,
Quæ calidum faciunt laticis tactum, atque ſaporem.
Inde vbi ſol radiis terram dimouit obortis,
Et rareſecit calido miſcente vapore:
Rurſus in antiquas redeunt primordia ſedes
Ignis, & in terram cedit calor omnis aquaï.
Frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
Præterea ſolis radiis iactatur aquaï
Humor, & in lucem tremulo rareſcit ab æſtu:
Propterea fit, vti quæ ſemina cunque habet ignis,
Dimittat. quin ſæpe gelum, quod continet in ſe,
Mutat, & exſoluit glaciem, nodóſque relaxat.

FRIGIDIOR PORRÒ, &cet.] Lucretiana hæc quidem ratio quanobrem puteorum aquæ æſtate ſint frigidiores, hieme calidiores, valde probabilis & naturalis eſt. Sed Ariſtoteles diceret id fieri διὰ ἀντιπερίστασιν. Alij quia aër hieme frigidus eſt, æſtate calidus: cum quo aqua comparata, hieme quidem calida, æſtate verò frigida videtur. quemadmodum cum calidiores æquo ſumus, calida tactu, nobis videntur frigida, & contrà: Itémque in balneo meientibus vrina frigida videtur. M. Tull. eandem ferè, atque Lucretius rationem affert, vt iam dicam. RARESCIT QVIA] ſic eſſe legendum, non *areſcit*, declarat verſus ille infrà: *Et rareſecit calido miſcente vapore.* VAPORIS] caloris. AFFECTA CALORE] ſic repoſui ſecutus fidem trium librorum manu ſcriptorum. neque dubium eſt quin ita legi debeat, & vulgata ſcriptura, *effæta calore*, ſit reiicienda: quam ita interpretantur, ſpoliata, & orbata calore, cum hæc ſententia pugnet cũ Lucretij verbis & ſenſu, quippe qui paullo antè dixit, *Rareſcit quia terra calore*. *affecta* autem *calore*,

id est à sole calefacta. FRIGORE CVM PREMITVR,&c.] id est, cum autem terra frigore comprimitur, & contrahitur, & quasi concrescit, fit scilicet vt coëundo, & concrescendo exprimat, id est per compressionē emittat in puteos semina caloris, quæ in se continet. M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. ex sententia Stoicorum, eandem fere, quam Lucretius, rationem affert his verbis. *Omnes igitur partes mundi (tangam autem maximas) calore fultæ sustinētur: quod primùm in terræ natura perspici potest. Nam & lapidum conflictu, atque tritu elici ignem videmus: & recenti fossione, terram fumare calentem: atque etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi, & id maximè hibernis fieri temporibus, quòd magna vis, terræ cauernis, contineatur caloris, eáque hieme sit densior, ob eámque caussam calorem insitum in terris contineat arctius.* ESSE APVD AMMONIS] sic habent libri manu scripti Teth. & Memm. & Bertin. alij, *Est apud, &c.* mendosè. Iupiter Ammon autem ab arena dictus est, quam ἄμμον Græci vocāt, quia locus, in quo colitur, vndique desertus, & aridus, & arenis coopertus est. de quo, & de hoc fonte lege Arrianum lib. 3. & Q. Curtium lib. 4. Sic autem de fonte Curtius. *Est etiam aliud Ammonis nemus: in medio habet fontem, aquam solis vocant. sub lucis ortum tepida manat: medio die cum vehementissimus est calor, frigida eadem fluit: inclinato in vesperam calescit: media nocte feruida exæstuat, quóque propius nox vergit ad lucem, multum ex nocturno calore decrescit, donec sub ipsum diei ortum assumto tempore languescat.* de eodem sic Arrianus. καὶ πηγὴ ἐξ αὐτοῦ ἀνίσχει οὐδέν τι ἐοικυῖα ταῖς πηγαῖς, ὅσαι ἄλλαι ἐκ γῆς ἀνίσχουσιν. ἐν μὲν γὰρ μεσημβρεία ψυχρὸν ὕδωρ γευσαμένῳ τε καὶ ἔτι μᾶλλον ἁψαμένῳ οἷον ψυχρότατον: ἐγκλείναντος δὲ τοῦ ἡλίου ἐς ἑσπέραν, θερμότερον: καὶ ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἔτι θερμότερον, ἔστε ἐπὶ μέσας τὰς νύκτας. μέσων δὲ νυκτῶν ἑαυτοῦ θερμότατον: ἀπὸ δὲ μέσων νυκτῶν ψύχεται ἐν τάξει. καὶ ἕωθεν ψυχρὸν ἤδη ἐστὶ, ψυχρότατον δὲ μεσημβρίαν. id est, Et fons ex eo oritur nulla in re ceteris fontibus, qui ex terra existunt, similis. nam meridie aqua frigida est, si quis eam gustauerit, & multo magis, si quis attigerit, ita vt frigidior esse non possit. inclinante autem in vesperam sole, calescit. à vespera porrò calidior fit in horas vsque ad mediam noctem. quo tēpore calidissima est. à media nocte autē sensim refrigescit magis ac magis. & manè iā frigida est. meridie porrò frigidissima. de hoc eodē sic Plin. lib. 2. cap. 103. *Iouis Ammonis fons interdiu frigidus, noctibus feruet.* de eodē Mela li. 1. cap. 8. RAPTIM] celeriter, vt sæpe aliàs. TERRIBILI] noctis caliginem terribilem dixit, quia tenebræ terrorem incutiunt. QVIPPE VBI SOL NVDVM] argumentum est à maiori. si sol non potuit nudum & apertum aquæ corpus suis radiis superne calefacere, quanto minus queat terra opposita inferne calidum reddere? *nudum* autem legi debet, non vt in quibusdam vulgatis, *vdū.* TAM CRASSO CORPORE] sic habent duo libri manuscr. & nonnulli vulgati: in his Parisienses. ceteri *tam crassi corpori'.* vtraq; lectio probabilis est. TERRAM] subter terrā tam crasso corpore: id est tā densam, & spissam. CALIDO SOCIARE VAPORI] id est calore temperare, & calefacere. tralatio. alij libri habent *calido satiare vapore.* quam lectionem non probo. veruntamen iudicet lector. INSINVARE] ἐνεργητικῶς, intromittere. NIMIRVM TERRA M. Q. RARA TEN., &c.] hunc etiam locum valde εὐστόχως (nisi me fallit) restitui. Nam cum ex libris alij haberent

Parua tenet, vt Parisienses: alij *Pura*, vt Veneti recentiores, & Florent. & Basil. alij *Par tenet*, vt cod. Memmianus: alij *Para tenet*, vt Vatic. & Bertin. ego enim cũ ex hac varietate scripturæ mendi suspicio mihi esset iniecta, & iã anteà huius loci sententia non satis explicata videretur: ex antiqua scriptura *Para tenet*, feci *Rara tenet*: cuius sententia est in promtu. hoc enim dicit, eã terram, quæ hunc fontem circumplectitur, esse rariorem cetera terra, multáque ignis semina in se continere: atque hæc ignis semina iccircò aquæ corpori esse vicina. Itaque nocturno frigore hanc terram compressam & cõtractam, quæ alioqui sua natura rara est, ignis semina in se inclusa in fontem exprimere: quibus fons cõcalescat. QVAE CAL. FACIVNT LATICIS TACTVM, ATQVE SAPOREM] id est, quæ faciunt, vt huius fontis aqua sit tactu, & gustatu calida: quod est cõsentaneum cum iis quæ paullo antè ex Arriano retuli. Sic autem habent libri omnes, quos quidem viderim. Sed Beda legit hoc loco *Quæ calidum faciunt aquæ tactum, &cet.* docens vocalem alioqui breuem, quæ littera q. iuncta cum vocali u. & deinceps qualibet alia vocali exciperetur, produci licere, vt hîc à Lucretio producitur. OBORTIS] cod. Florent. habẽt, obortus: manuscripti autem nonnulli, abortus: quæ vitiosa scriptura fortasse confirmat Florentinam. RVRSVS IN ANT. RED. PR.] ordo est, primordia ignis redeũt in antiquas sedeis, nempe in terram. PRAETEREA SOLIS] aliam rationem affert. PROPTEREA FIT, VTI, QVAE] profert hunc versum cum duobus deinceps sequentibus Prisc. sed duos proximos paullo aliter, quàm vulgò leguntur, vt iam dicemus. QVIN SAEPE GEL.] vulgati ferè omnes præter Parisienseis & Venetos antiq. habent, *cum sæpe gelũ*: manu scripti tres, *quasi sæpe gel.* quibuscum congruunt Paris. & Veneti antiq. quo modo legit & Priscian. si illo loco emendatus est: alij scripti, partim *quia sæpe gelum*, partim *quin sæpe gelum*: quod postremum, vt omnium optimum, secutus sum: quanquam illud, *cum sæpe gel.* non improbo. MITTIT] sic legitur apud Priscianum, & ita habent codices Veneti antiquiores, & Parisienses, & tres manuscripti. Memmianus autem *Mutit*, quod deprauatum esse ex recto *mittit* vel cæcus videat. *mittit* autem positum pro dimittit, seu omittit. NODÓSQVE RELAXAT] sic legitur etiam apud Prisc. & ita habent omnes ferè vulgati, prẹter Ald. antiq. in quib. legitur: *nouósque rel.* & ita scriptum est in Vaticana membrana. in duobus aliis libris manuscriptis, *venásque*: quibuscum consentiunt libri Florentini: in Memmiano *nubósque*. quæ scripturæ omnes sine dubio sunt corruptæ.

Frigidus est etiam fons, supra quam sita sæpe
Stupa iacit flammas concepto protinus igni,
Tedáque consimili ratione accensa per vndas
Conlucet, quocunque natans impellitur auris:
Nimirum quia sunt in aqua permulta vaporis
Semina, de terráque necesse'st funditus ipsa

Ignis corpora per totum consurgere fontem,
Et simul exspirare foras, exiréque in auras,
Non tam viua tamen, calidus queat vt fieri fons.
Præterea dispersa foras erumpere cogit
Vis per aquam subitò, sursumq́ ea conciliari:
Quod genus endo mari spirat fons dulcis aquaï:
Qui scatit: & salsas circùm se dimouet vndas.
Et multis aliis præbet regionibus æquor
Vtilitatem opportunam sitientibu' nautis,
Quòd dulceis inter salsas interuomit vndas:
Sic igitur per eum possunt erumpere fontem,
Et scatère illa foras in stupam semina: quò cum
Conueniunt: aut cum tedaï corpori adhærent:
Ardescunt facilè extemplo: quia multa quoque in se
Semina habent ignis stupæ, tedǽque tenentes.
Nónne vides etiam nocturna ad lumina lychnum
Nuper vbi extinctum admoueas, accendier antè,
Quàm tetigit flammam? tedámque pari ratione?
Multáque præterea prius ipso tacta vapore
Eminus ardescunt, quàm comminus imbuat ignis.
Hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandum'st.

FRIGIDVS EST ETIAM FONS] Talis fons est in Epiro, non longè à Dodonæi Iouis templo, vt testatur Mela lib. 2. his verbis. *Et fons ideò sacer, quòd cũ sit frigidus, & immersas faceis, sicut ceteri, extinguat, vbi sine igne procul admouentur, accendit*. de eodem fonte Plin. lib. 2. cap. 103. *In Dodone Iouis fons cum sit gelidus, & immersas faceis extinguat, si extinctæ admoueantur, accendit. Idem meridie semper deficit. qua de causa anapauomenon vocant.* DE TERRÁQVE NECESSE'ST] Etiam Aristoteles lib. 2. μετεωρ. testatur in terra vim ignis inesse, his verbis. εἰσὶ δὲ πολλαχοῦ κρῆναι καὶ ῥεύματα ποταμῶν παντοδαποὺς ἔχοντα χυμούς. ὧν πάντων αἰτιατέον τὴν ἐνοῦσαν, ἢ ἐγγινομένην δύναμιν πυρός. καομένη γὰρ ἡ γῆ, τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον παντοδαπὰς λαμβάνει μορφὰς καὶ χροιῶν καὶ χυμῶν. id est sunt autem multis locis fontes & fluuij omnis generis saporibus præditi, quorũ omniũ causa ei quę inest, aut innascitur in terra ignis potestati ascribenda est. terra enim dum vritur magis & minus omnis generis formas & colorum & saporum sumit. PER TOTVM CONSVRGERE FONTEM] sic habent omnes libri & manuscripti, & vulgati præter Lugdunen-

ſeis, in quibus legitur, *conſiſtere fontem.* CONCILIARI] cogi, congregari. QVOD GENVS] cuius generis. ENDO MARI] id eſt in mari. ſecutus autem ſum codicem Memm. licet & legere *Indu mari.* nam *indu* etiam in ſignificat. ſic ſup. lib. 2. *quis habere profundi Indu manu validas potis eſt moderãter habenas?* vulgata autem lectio, *Inde mari*, corrupta, & vitioſa eſt. FONS DVLCIS AQVAI] fortaſſe vt Arethuſa: quæ tamen non in mari, ſed in inſula eſt. M. Tull. de ſignis. *In hac inſula extrema eſt fons aquæ dulcis, cui nomen Arethuſa eſt.* Plin. lib. 2. cap. 101. *Quidam fontes odio maris ipſa ſubeũt vada, ſicut Arethuſa fons Syracuſanus, in quo redduntur iacta in Alphæum.* huc pertinet illud Virgil. Gallo. *Sic tibi cum fluctus ſubter labêre Sicanos, Doris amara ſuam non intermiſceat vndam.* SCATIT] à verbo ſcato. is. vt lib. 5. *Et partim plano ſcatêre, atque erumpere campo.* QVÒ CVM CONV.] ad quam ſtuppam cum ſemina ignis cõueniunt, &c. AVT CVM TEDAI CORP. ADH.] ſic reſtitui librorum manuſcript. veſtigia ſecutus. ARDESCVNT] ſtuppa & teda. TEDAEQVE TENENTES] *tedæ habent tenentes*, ſic dictum, vt illud ſup. lib. 1. *Amplexi quod habent perversè prima viai:* ad quem locum lege, ſi tibi commodum eſt, quæ annotaui. NÓNNE VIDES ETIAM] argumentum à ſimili, quo vtitur & Ariſt. lib. 1. meteor. vt mox dicemus. NOCT. AD LVM. LYCHNVM.] omnes lib. vulg. habent, *noct. ad lum. linum*, præter Pariſienſeis: in quibus impreſſum eſt, *lychnum.* quæ ſcriptura reperitur in codice Memmiano: reperitur & in libris Baſilienſibus ad marginem aſcripta. in Tethiano autem & Faërn. manuſcriptis *licnum.* ex qua ſcriptura legendum aliquando putaui *lignum.* Nam etiam *lignum* paullo antè extinctum, ſi ad lumen nocturnum admoueatur, cõtinuò denuò accenditur. Cùm alias autẽ ob cauſas *lignum* mihi magis placet, quàm *linum*, tum propterea quia etiam ſuprà lib. 2. ignem è ligno & teda factum, ſeu ortum coniũctè poſuit, ibi *Noſter hic è lignis ortus, tedáque creatus.* de illa autem, quam dixi reperiri in libris Pariſienſibus, quid dicam, neſcio. Nam vt eam improbem, facit quòd lychnus, & nocturnum lumen ſi quid inter ſe differũt, differunt vt ſpecies, & genus. Propemodum igitur ſimile eſt ac ſi ita loqueretur, Nónne vides vbi lychnum nuper extinctum ad lychnum admoueas, illum antè accendi, quàm flammam tetigit? Rurſum vt eam probem, facit Ariſtoteles, qui lib. 1. meteor. eo loco, vbi diſputat de ſtellis cælum percurrẽtibus, tali vtitur ſimilitudine. ἀπορήσειε δ' ἄν τις πότερον ὥσπερ ἡ ὑπὸ τοὺς λύχνους τιθεμένη ἀναθυμίασις, ἀπὸ τῆς ἄνωθεν φλογὸς ἅπτει τὸν κάτωθεν λύχνον, &c. id eſt dubitare autẽ poſsit quiſpiam vtrùm quẽadmodũ exhalatio ſicca lychnis ſubiecta, à ſuperna flamma, lychnum inferiorem accendit, &c. has igitur ſcripturas conſideret lector eruditus, & quam iudicarit optimam, eam ſequatur. IMBVAT IGNIS] tralatio eſt à ſuccis & odoribus ad ignem.

Quod ſupereſt, agere incipiam, quo fœdere fiat
Naturæ lapis hic vt ferrum ducere poſsit:
Quem magneta vocant patrio de nomine Graij,
Magnetum quia ſit patriis in finibus ortus.

Hunc homines lapidem mirantur: quippe catenam
Sæpe ex annellis reddit pendentibus ex se:
Quinque etenim licet interdum, pluresque videre
Ordine demissos leuibus iactarier auris,
Vnus vbi ex vno dependet subter adhærens:
Ex alióque alius lapidis vim, vincláque noscit:
Vsqueadeò permananter vis perualet eius.
Hoc genus in rebus firmandum'st multa prius, quàm
Ipsius rei rationem reddere possis:
Et nimiùm longis ambagibus est adeundum:
Quo magis attentas aureis, animúmque reposco.
Principiò omnibus à rebus quascunque videmus,
Perpetuò fluere, ac mitti fateare necesse'st
Corpora, quæ feriant oculos, visúmque lacessant:
Perpetuóque fluant certis ab rebus obortu:
Frigus vt à fluuiis, calor à sole, æstus ab vndis
Aequoris, exesor mœrorum littora propter:
Nec varij cessant sonitus manare per auras.
Denique in os salsi venit humor sæpe saporis,
Cum mare versamur propter: dilutáque contrà
Cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
Vsqueadeò omnibus ab rebus res quæque fluenter
Fertur, & in cunctas dimittitur vndique parteis.
Nec mora, nec requies inter datur vlla fluendi,
Perpetuò quoniam sentimus, & omnia semper
Cernere, odorari licet, exaudire sonorem.

QVOD SVPEREST, AGERE INCIP.] Nunc differere incipit de lapidis eius, quem & Magnetem, & Heraclium, & sideritin appellant, natura. Magnes autem appellatus est vel ab inuentore, quod à Nicandro traditum est, vt auctor est Plinius, vel à Magnesia terra, in qua primùm inuentus est: quam sententiam sequitur noster Lucretius. Gerit hic lapis ferri impoliti similitudinem, & in metallis ferrariis plerunque inuenitur: non tamen in omnibus, immò ne in multis quidem, sed in valde paucis. Cum sit autem huius lapidis hæc natura, vt ferrũ attrahat: multi philosophi rationem

quæsiuerunt. Thales (vt scribit Arist. lib. 1. de animo, eò putauit Magnetem anima quadam esse præditum, quòd vim mouendi, & alliciendi ferri haberet. Plato in Timæo ait vim inesse in Magnete nõ attrahendi ferri, sed propellendi aëris: inesse & in ferro, sed imbecilliorem. ita ne spatium inane relinquatur, ferrum propulso à Magnete aëre, continuò in locum ab aëre vacuum succedere. quæ ratio congrueret cum ratione Lucretij, nisi de inani Plato & Epicurus inter se discreparent. QVIPPE CATENAM SAEPE EX ANNELLIS, &c.] totus hic locus quanuis non admodũ obscurus, illustrabitur tamen verbis Platonis in Ione non longè à principio. Videtur enim Lucretius cum hos versus scriberet, verba illa Platonis spectasse. sic autem ille. θεία δὲ δύναμις ἥ σε κινεῖ, ὥσπερ ἐν τῇ λίθῳ, ἣν Εὐριπίδης μὲν μαγνῆτιν ὠνόμασεν, οἱ δὲ πολλοὶ ἡρακλείαν. καὶ γὰρ αὕτη ἡ λίθος οὐ μόνον αὐτοὺς τοὺς δακτυλίους ἄγει τοὺς σιδηροῦς, ἀλλὰ καὶ δύναμιν ἐντίθησι τοῖς δακτυλίοις, ὥστε δύνασθαι ταὐτὸ τοῦτο ποιεῖν, ὅπερ ἡ λίθος, ἄλλους ἄγειν δακτυλίους. ὥστε ἐνίοτε ὁρμαθὸς μακρὸς πάνυ σιδηρείων δακτυλίων ἐξ ἀλλήλων ἤρτηται. πᾶσι δὲ τούτοις ἐξ ἐκείνης τῆς λίθου ἡ δύναμις ἀνήρτηται: id est, diuina autẽ vis est, quæ te mouet, quemadmodum in eo lapide, quem Euripides quidem Magnetin nominauit, plerique autem Heracleum. hic enim lapis non solùm ipsos annulos ferreos attrahit, verùm etiam eam vim inserit annulis, per quam idem quod lapis ipse, possint efficere, nempe alios annulos ducere: ita vt interdum longa admodum series, longáque catena annulorũ ferreorum inter se apta & connexa sit. his autem omnibus ex illo lapide vis ac potestas insita pendet. ORDINE DEMISSOS] sic legi debet, non *ordine demisso*. LEV. IACT. AVRIS] secutus sum libros manu scriptos: in his Tethianum, & Memmianum: quibuscum congruunt vulgati Florẽtini. ceteri habent *leuibus iact. hamis*. quam scripturam nullo modo probare possum. PERMANANTER] id est] eo modo, vt permãnet, & perueniat ad multas res ferreas. HOC GENVS IN REBVS] in rebus huius generis. FIRMANDVM EST M.] id est multa firmanda sunt, vel multa firmare oportet, vt suprà lib. I. LONGIS AMBAGIBVS] longis circuitionibus rerum ac verborum. Virg. Georg. 2. *non hîc te carmine ficto, Atque per ambages, & longa exorsa tenebo.* PRINCIP. OMM. A' R. Q. VID. PER P.] sic fere sup. lib. 4. *Quare etiam atque etiam minima hæc fateare necess'est Corpora, quæ feriant oculos, visúmque lacessant, &c.* ibi enim duodecim versus, qui hîc deinceps sequuntur, sine vlla ferè varietate positi sunt. EXESOR MOERORVM] sic legi debet: & ita scriptum reperitur in quattuor libris manu scriptis, & aliquot vulgatis, *mœrorum* autem positum pro *murorum*, œ, pro u. vt à pœna, punire, seu puniri, à Pœnis, Punicus, a, um. de quo sup. lib. 4. vbi hi versus iam antè positi sunt, vt dixi. CVM TVIMVR MISC.] hunc versum profert Priscianus lib. 8.

Nunc, omnes repetam quàm raro corpore sint res,
Cõmemorare, quod in primo quoque carmine claret.
Quippe etenim, quãquam multas hoc pertinet ad res
Noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,

Qua de disserere aggredior, firmare necesse'st,
Nil esse in promtu, nisi mistum corpus inani.
Principiò fit, vt in speluncis saxa superna
Sudent humore, & guttis manantibu' stillent.
Manat item nobis è toto corpore sudor:
Crescit barba, pilique per omnia membra, per artus:
Diditur in venas cibus omneis, auget, alitque
Corporis extremas quoque parteis, vnguiculósque.
Frigus item transire per æs, calidúmque vaporem
Sentimus, sentimus item transire per aurum,
Atque per argentum, cum pocula plena tenemus.
Denique per dissepta domorum saxea voces
Peruolitant, permanat odos, frigúsque, vapósque
Ignis: quin ferri quoque vim penetrare suĕuit,
Vndique quà circùm corpus lorica coërcet,
Morbida vis, quæcunque extrinsecus insinuatur.
Et tempestates terra, cælóque coortæ
E' cælo emotæ, terráque repente facessunt,
Quandoquidem nihil est non raro corpore nexum.

QVOD IN PRIMO Q. CARM.] primo libro. ibi enim de inani disputauit. DIDITVR IN VEN.] dissipatur, dispergitur, ac distribuitur, à verbo dido. is. dididi, diditum. malim autem legi *Diditus*, vt sit hæc sentẽtia, cibus in venas omneis diditus auget, alítque etiam extremas parteis corporis. quanquam si *diditur* legas, eadem ferè sententia erit. cum hoc loco congruit ille lib. I. *Dissupat in corpus sese cibus omne animantum.* CVM POCVLA PL. TEN.] sic sup. lib. I. *Permanat calor argentum, penetraléque frigus, Quando vtrunque, manu retinentes pocula rite, Sensimus infuso lympharum rore supernè.* PER DISSEPTA DOMORVM] lib. I. *Transit enim fulmen cæli per septa domorum, Clamor vt, ac voces.* PERMANAT ODOS, FRIGVSQVE, VAPO'SQVE] sic legendum, & ita legit Nonius Marcellus, neque aliter habent libri manuscr. VAPO'SQVE IGNIS] & calor ignis. QVIN FERRI QVOQVE VIM] id est ferrum. SVEVIT, VNDIQVE QVA'] sic & distinguẽdum, & legendum. *sueuit* autem nempe *morbida vis.* QVA' CIRCVM CORPVS LOR. COERCET] penetrare (inquã) sueuit vis morbida ferrum ea parte, qua parte lorica corpus vndique circùm coërcet. id est, morbus etiam loricatum tentat, & corripit: neque lorica, quæ totum hominis corpus tegit, & circundat, arcere vim & causam morbi ex-

ternam poteſt, quominus in corpus penetret. Secutus autem ſum codices Florentinos. Nam ceteri vulgati partim habent, *quà circum colli lorica cohæret*: partim *quà circum colli lorica coërcet*. manuſcripti autem partim *quà circum corij lorica coërcet*, vt Tethianus: partim *quà circum coli lorica coërcet*, vt Vaticanus: partim *quà circum cæli lorica coërcet*, vt Memmianus: partim *quà circum corpus lorica coërcet*, vt Faërn. Neque verò mihi placet cuiuſdam amici mei quanuis doctiſs. ſententia: qui cenſet legendum *quà circum collo lorica cohæret*. nam lorica non ſolet collum tegere, neque vndique & omni ex parte (id eſt enim circùm) collo cohærere, ſed pectus, ventrem, & latera operire. M. Tull. orat. pro Mur. *Deſcendi in campum cum fortiſsimo præſidio fortiſsimorum virorum, & cum illa lata, inſigníque lorica, non quæ me tegeret: etenim ſciebam Catilinam non latus, aut ventrem, ſed caput, & collum ſolere petere, &c.* MORB. VIS QVAECVNQVE EXTR.] Cum à duobus libris manu ſcriptis abeſſe animaduertiſſem vocem, *ſimul*, atque in eis ita ſcriptum reperiſſem, *Morbida vis que cum extr.* orta mihi continuò ſuſpicio eſt, eā particulam eſſe inculcatam ad verſum mutilatum ſupplendum, cum à Lucretio ſcriptum eſſet *Morbida vis, quæcūque extrinſecus inſin.* ideò autem addidit, *quæcunque extrinſ. inſinuatur*, vt quæ ex cælo corrupto naſcitur: quia interdū morbi oriuntur intrinſecus: vt ex vitioſo corporis habitu, aut immoderatis animi affectibus. È CAELO EMOTAE, TERRAQVE REPENTE FAC.] ſic hunc verſum reſtitui, cum in codice Tethiano ita ſcriptum reperiſſem, *In cælo, terràque remote faceſſunt*. facile enim ſuſpicatus ſum primùm à librario factum eſſe ex *emotæ*, *remotæ*, deinde propter vocum ſimilitudinem, omiſſam eſſe vocem *repente*: atque ita ordinem, & caſum vocabulorum eſſe immutatum, poſtremò additam vocem, *iure*, ad verſum perficiendum. emouere autem eſt extra mouere, & eiicere, atque expellere. Virgil. lib. 6. *His dictis curæ emotæ.* Horat. od. xv. lib. 4. *emouitque culpas, Et veteres reuocauit arteis.* FACESSVNT] diſcedūt. M. Tull. lib. 1. de legib. *paulisper faceſſant, rogemus.* idem in Hortenſ. *faceſſant igitur omnes, qui docere nihil poſſunt, quo melius, ſapientiúſque viuamus.* Plautus Rud. *ſiquidem ſis pudicus, hinc faceſſas.* QVANDOQVIDEM NIL EST NON R. C.] hæc ratio valet ad ea omnia, quæ proximè dixit, nihil eſſe factum, aut genitum, quod non ſit raro corpore connexum. quod docuit lib. 1. ibi. *Nec tamen vndique corporea ſtipata tenentur Omnia natura: nanque eſt in rebus inane.* & ibi. *Eſt igitur nimirū id quod ratione ſagaci Quærimus, admiſtum rebus, quod inane vocamus.*

Huc accedit, vti non omnia, quæ iaciuntur
Corpora cunque ab rebus, eodem prædita ſenſu,
Atque eodem pacto rebus ſint omnibus apta.
Principiò terram ſol excoquit, & facit are:
At glaciem diſſoluit, & altis montibus altè
Extructas ningueis radiis tabeſcere cogit.
Denique cera liqueſcit in eius poſta vapore.

Ignis item liquidum facit æs, aurúmque resoluit:
At coria, & carnem trahit, & conducit in vnum.
Humor aquæ porrò ferrum condurat ab igni:
At coria, & carnem mollit durata calore.
Barbigeras oleaster eò iuuat vsque capellas,
Diffluat ambrosia quasi verò, & nectare tinctus:
At nihil est homini, fronde hac quod amarius extet.
Denique amaracinum fugitat sus, & timet omne
Vnguentum. nam setigeris subus acre venenum'st,
Quod nos interdum tanquam recreare videtur.
At contrà nobis cœnum teterrima cum sit
Spurcities, eadem subus hæc res munda videtur,
Insatiabiliter toti vt voluantur ibidem.
Hoc etiam superest, ipsa quàm dicere de re
Aggredior, quod dicendum prius esse videtur.
Multa foramina cum variis sint reddita rebus,
Dissimili inter se natura prædita debent
Esse, & habere suam naturam quæque, viásque.
Quippe etenim varij sensus animantibus insunt,
Quorum quisque suam propriè rem percipit in se.
Nam penetrare aliò sonitus, alióque saporem
Cernimus è succis, aliò nidoris odores.
Præterea manare aliud per saxa videtur:
Atque aliud per ligna, aliud transire per aurum:
Argentóque foras aliud, vitróque meare.
Nam fluere hàc species, illàc calor ire videtur:
Atque aliis aliud citius transmittere eàdem.
Scilicet id fieri cogit natura viarum
Multi'modis varians, vt paullo ostendimus antè,
Propter dissimilem naturam, textáque rerum.
Quapropter bene vbi hæc confirmata, atque locata
Omnia constiterint nobis præposta, parata:
Quod superest, facilè hinc ratio reddetur: & omnis

Causa patefiet, quæ ferri pelliciat vim.

HVC ACCEDIT, VTI NON] adde (inquit) quòd non æquè omnia corpora, quæ ex rebus omnibus fluunt, rebus omnibus apta sunt, neque res omnes peręque in res omneis vim suam expromunt, atque explicant. ET FACIT ARE] ἀναστροφή. *facit are*, pro arefacit. ET ALTE EXSTRVCTAS] id est & exaggeratas, & ita cõfertas, densas. NINGVEIS] niueis. sup. eod. lib. *albas descendere ningueis Tabificis subigit radiis.* TABESCERE] liquescere, τήκεσθαι. sic sup. *radios solis tabificos* dixit, quia niueis liquefaciant. DENIQVE CERA] hac tota de re lege Aristot. lib. 4. meteor. LIQVESCIT] quidam libri manuscripti habent *liquefit.* CONDVCIT IN VN.] συνάγει εἰς ἕν. sic sup. lib. 1. *& parteis conducere in vnum.* FERRVM CONDVRAT AB IGNI] ferrum candens, & igni calefactũ aqua condurat. Ita fit στόμωμα, id est acies (inquit Aristotel. lib. 4. meteor. cap. 6.) subsidit enim, & expurgatur fex, & scoria. Quo sæpius autem aurum igni mollitum in aquam frigidam coniicitur, & refrigeratur, eo fit purius, ac solidius: atq; ex tali ferro fit acies. BARBIG. OLEASTER EÒ IVVAT] capræ enim delectantur frõdibus amaris, vt salicibus. Virgilius Tityro. *Florentem cythisum, & salices carpetis amaras.* Oleastri autem frondes amaræ sunt. idem Virgil. Georg. 2. *Infelix superat foliis oleaster amaris.* cum hoc loco conferre proderit eum qui est lib. 4. *Præterea nobis veratrum est acre venenum, At capris adipes, & coturnicibus auget.* DIFFLVAT] sic legendum, non *effluat.* AT NIHIL ET HOM. FR. HAC QVOD AMARIVS EXTET] secutus sum scripturæ veteris, quamuis corruptæ, vestigia. sic enim habent libri manuscripti nonnulli. *At nihil est homini quod maius fronteat extet*: alij sic: *Quo nihil est homini quod amarius frondeat extet.* Memmianus sic: *At nihil est homini quod mari frandeat ac extet.* Vulgati autem aliquot hoc modo, *Qua nihil est homini quod amarum frondeat æquè.* Parisienses & Veneti antiq. & Florent. sic habent planè vt nos excudendum curauimus. quidam hunc versum nõ putant esse Lucretianum. AMARACINVM] vnguentum ex amaraco. ET TIMET OMNE VNGVENT.] Itaque sic dici solet, sui gratius esse, & suauius olere cœnum, quàm vnguentum. NAM SETIGERIS] lib. 5. *Setigerisque pares suibus.* & Virgil. lib. 7. *Setigerique sues, atque in præsepibus vrsi.* TANQVAM RECREARE] εἰκών. quasi reficere. AT CONTRA COENVM] hunc versum cum eo, qui deinceps sequitur, profert Nonius, in nomine *spurcities.* EADEM SVBVS HAEC RES MVNDA VID.] magna est etiam hoc loco librorum manuscriptor. varietas ac dissensio. alij enim sic habent, *eadem subus hæc munda videtur.* cui scripturæ deest syllaba ad versus perfectionem. alij sic: *eadem subus hæc immunda videtur.* ex qua facta est hæc vulgata, quæ reperitur in libris Parisiensibus, & Florentinis, *eadem suibus hæc munda videtur.* nam alij vulgati habent: *eadem suibus hæc munda videtur.* ego vel sic, vt excudendum curaui, à Lucretio scriptum esse arbitror, vel sic, *eadem subu' res hæc munda videtur.* Quòd autem ad huius loci sententiam attinet, *Suum generi* (inquit Plin. lib. 8. cap. 51.) *in luto volutatio grata. Animaliũ* (inquit idem ille) *hoc maxime brutum. Itaque animam ei pro sale datam non illepi-*

de existimabant. quod & M. Tull. retulit lib. 5. de finib. & Varro lib. 2. de re rust. Idem Plin. *In luto suum requies est, vt in lauacro, hominum.* eodem pertinet illud Horat. epist. secunda lib. 1. *Vixisset canis immundus, vel amica luto sus.* VOLVANTVR] ex quo volutabrum. Virgil. Georg. 3. *Sæpe volutabris pulsos siluestribus apros Latratu turbabis agẽs.* HOC ETIAM SVPEREST] aliud postremò præponit antequàm de Magnetis natura disputet, & prius quàm quamobrem ferrum attrahit, rationem afferat, nempe de variis variarum rerum viis ac foraminibus: quorum foraminum varietas & dissimilitudo oritur ex primorum corporum dissimilitudine, vt docet lib. 4. ibi. *Nunc aliis alius cur sit cibus, vt videamus, Expediam, &c.* cui loco iunge & ea quæ disputantur lib. 2. ibi. *Perfacile est iam animi ratione exsoluere nobis, Quare fulmineus multo penetralius ignis, &c.* QVIPPE ETENIM VARII SENSVS, &c.] cum hoc loco confer eum qui est lib. 2. ibi. *Hæc igitur variis debent constare figuris. Nidor enim penetrat, quà succus non it in artus: Succus item seorsum, & rerũ sapor insinuatur Sensibus, vt noscas primis differre figuris, &c.* & eũ qui est lib. 4. ibi. *Nunc age quo pacto nareis adiectus odoris Tangat, agam, &c.* NAM PENETRARE ALIÒ SONITVS] sic lib. 2. *Præterea lumẽ per cornu trãsit, at imber Respuitur. quare? &c.* & lib. 4. *Quod superest, non est mirandum qua ratione, &c.* totúmque adeò locum legito, vbi de vocis, succorũ, & odoris ratione disserit. NAM FLVERE HAC SPECIES] nam per vitrũ simulacra transeunt, per aurum & argentum calor. quanquam ne Lucretius quidem negauerit etiam per vitrum calorem permanare. PRAEPOSTA] præposita, & vt vulgus loquitur, præmissa.

Principiò, fluere è lapide hoc permulta necesse'st
Semina, siue æstum, qui discutit aëra plagis:
Inter qui lapidem, ferrúmque'st cunque locatus.
Hoc vbi inanitur spatium, multúsque vacesit
In medio locus, extemplò primordia ferri
In vacuum prolapsa cadunt coniuncta, fit vtq;
Annulus ipse sequatur, eátque ita corpore toto.
Nec res vlla magis primoribus ex elementis
Indupedita suis arctè connexa cohæret,
Quàm validi ferri naturæ frigidus horror.
Quo minus est mirum, quod paullo diximus antè,
Corpora si nequeunt de ferro plura coorta
In vacuum ferri, quin annulus ipse sequatur:
Quod facit, & sequitur donec peruẽnit ad ipsum
Iam lapidem, cæcísque in eo compagibus hæsit.

Hoc fit item cunctas in parteis: vnde vacefit
Cunque locus, siue ex transuerso, siue supernè,
Corpora continuò in vacuum vicina feruntur.
Quippe agitantur enim plâgis aliunde, nec ipsa
Sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
Huc accedit item, quare queat id magis esse,
Hæc quoque res adiumento, motúque iuuatur,
Quòd simul à fronte'st annelli rarior aër
Factus, inanitúsque locus magis, ac vacuatus:
Continuò fit, vti qui pòst est cunque locatus
Aër, à tergo quasi prouehat, atque propellat.
Semper enim circumpositus res verberat aër.
Sed tali fit vti propellat tempore ferrum,
Parte quòd ex vna spatium vacat, & capit in se.
Hic vbi, quem memoro, per crebra foramina ferri'st
Pronas ad parteis subtiliter insinuatus:
Trudit, & impellit quasi nauim, veláque ventus.
Denique res omnes debent in corpore habere
Aëra, quandoquidem raro sunt corpore, & aër
Omnibus est rebus circundatus, appositúsque.
Hic igitur, penitus qui in ferro'st abditus aër,
Sollicito motu semper iactatur, eoque
Verberat annellum dubio procul, & ciet intus
Scilicet: atque eôdem fertur, quò præcipitauit
Iam semel: & quamquam in partem conamina sumsit.

PRINCIPIO FLVERE] Nunc orditur rationem reddere quamobrẽ magnes ferrum attrahat. INTER QVI LAPIDEM, &c.] ordo. quicunque inter lapidem, & ferrum locatus est. VACEFIT] sic habent omnes libri vulgati, quos quidem viderim, & manuscripti, præter Vaticanum, in quo scriptum est, vacescit. IN VACVVM PROLAPSA CADVNT CONIVNCTA, FIT VTQVE, &c.] secutus sum codices aliquot manu script. & vulgatos. ordo autem & sententia verborum hæc est. extemplo primordia inter se cõiuncta in locum vacuum prolapsa cadunt, & fit, vt & ipse annulus sequatur, & eat totus. alij libri habent *In vas prolapsa cadant cõiuncta, fit vtq;, &c.* NEC RES VLLA] hunc locum sic explico. Nulla

enim

enim res est,cuius partes ita sint inter se colligatæ, atque connexæ, vt sunt primordia ferri. Cum igitur omnibus ex rebus minutissima corpora fluãt, vt antea demonstratum est,non est mirum,si, posteaquàm semel ex annulo ferreo plura ferri corpora prima per spatiũ illud, quod est inter magnetem & annulum interiectum, à magnetis seminibus exinanitum, ad magnetem affluere cœperunt,totus continuò annulus, totóque corpore subsequatur. Sed videtur legendũ.*Nam res nulla magis, &c.* INDVPEDITA] impedita,implicata. QVOD FACIT] nempe sequitur sua corpuscula ex se exeuntia in vacuum,&c. QVA'M VALIDI FERRI N.] id est quàm ferrum. COMPAGIBVS] vinculis,seu commissuris, seu iuncturis. Virg. lib.1.Æneid. *diræ ferro, & compagibus arctis Claudentur belli portæ.* HOC FIT ITEM] duo libri manuscripti habent, *Hoc fit idem.* quam lectionem æquè probo. SIVE SVPERNE] siue ex loco superno magnes locum vacuum reddat,aëre plagis discusso. CORPORA CONTINVÒ] statim prima ferri corpora feruntur in locum vacuum, & ita sursum feruntur: quod fit præter corporum naturam,cum sit eorum proprium deorsum moueri. VICINA] vicina ferri corpora dixit,fortasse vt ferrum magneti vicinum intelligamus. NEC IPSA SPONTE SVA SVRSVM, &c.] nam contrà spõte sua corpora omnia deorsum ferũtur. QVÒD SIMVL A' FRONTE] sic habet cod. Vaticanus, quocum congruunt vulgati, Veneti antiq. & Parisienses: quæ lectio perspicuè recta est. *simul* autem, id est simul atque, vel simul vt. SEMPER ENIM CIRCVM POS.] sup. lib. 4. *Principio externa corpus de parte necessum'st, Aëriis quoniam vicinum tangitur auris, Tundier, atque eius crebro pulsarier ictu.* ET CAPIT IN SE] & spatium vacuum,seu locus ille à magnete vacuatus,capit,id est recipit in se ferrum. HIC VBI QVEM MEMORO,&c.] ordo verborum,& sententia est. vbi hic aër,quẽ tibi cõmemoro, insinuatus est per crebra foramina ferri in pronas,& iam inclinatas eius parteis,vel,vt habent alij libri in his Memmianus, in paruas eius parteis,id est,in eius primordia: trudit & impellit ferrum,tanquam vẽtus nauim,& vela: vel,vt videtur legendum, *quasi ventus, veláque nauim*, subintell.impellunt. PRONAS AD PARTEIS] sic habent omnes, quos quidem viderim,vulgati codices.nonnulli manuscripti *prauas*, planè mendosè: Memmianus autem *paruas*. QVASI NAVIM, VELA'QVE] vsus est eodem simili sup.lib.4. vbi quęrit,quî passus proferre possimus,ibi, *Corpus vti, vt nauis, velis, ventóque feratur.* ex quo loco,si quis eum attentè consideret, videtur hîc legendum, *quasi ventus, veláque nauim.* SOLLICITO MOTV] sic & sup.lib.1. *motum sollicitum* appellauit ibi: *Non tam sollicito motu priuata carerent, &c.* SCILICET, ATQVE EODEM] in voce eôdem, e,& o,pro vna syllaba habentur.quidam tamen legunt, *atque illò fertur.* ET PARTEM IN QVAMQVAM,&c.] id est,& in quãcunque partem conatũ eundi sumsit. Sic autẽ restitui tum lectionis varietate commotus, tũ vulgata lectione offensus. Nam alij habẽt *vacuam in partem*, alij *partem in vacuã*, alij *parte in vacue*, alij *parte in cacue*, planè mendosè.

Fit quoque, vt à lapide hoc ferri natura recedat

Interdum fugere, atque sequi consueta vicissim.
Exsultare etiam Samothracia ferrea vidi,
Et ramenta simul ferri furere intus ahenis
In scaphiis, lapis hic magnes cum subditus esset:
Vsqueadeò fugere à saxo gestire videtur
AEre interposito, & discordia tanta creatur:
Propterea quia nimirum prius æstus vbi æris
Percepit, ferríque vias possedit apertas:
Posterior lapidis vĕnit æstus: & omnia plena
Inuĕnit in ferro: neque habet quà tranet, vt antè.
Cogitur offensare igitur, pulsaréque fluctu
Ferrea texta suo: quo pacto respuit ab se,
Atque per æs agitat, sine eo quæ sæpe resorbet.
Illud in his rebus mirari mitte, quòd æstus
Non valet è lapide hoc alias impellere item res.
Pondere enim fretæ partim stant: quod genus aurum:
Ac partim, raro quia sunt cum corpore, vt æstus
Peruolet intactus, nequeunt impellier vsquam:
Lignea materies in quo genere esse videtur.
Inter vtrasque igitur ferri natura locata
Aeris vbi accepit quædam corpuscula, tum fit,
Impellant vt eam Magnesii semina saxi.

FIT QVOQVE VT A' LAP.] Fit etiam (inquit) vt ferrum ab hoc lapide refugiat, consuetum modò sequi, modò fugere: sequi quidem nulla re inter lapidem & ferrum interposita: fugere autē ære interposito. SAMOTHRACIA F.] ferreos annulos à Samothracia, vbi primùm fieri cœpti sunt, dictos. IN SCAPHIIS] in vasis amplis. VIDETVR] ferrū. DISCORD. TANTA CR.] inter ferrum & magnetem. PERCEPIT] Sic habent libri omnes vulgati. *percepit* autem interpretor occupauit, inuasit, nempe vias apertas: quo verbo sæpe alibi vtitur, vt lib. 3. princ. *His tibi me rebus quædam diuina voluptas Percipit, atque horror.* ibid. paullo pòst. *vitæ Percipit humanos odium.* Sed scripturam veterem, quæ reperitur in tribus lib. manu scriptis, reiiciendam esse non puto, *Præcepit. Præcepit* autem, id est præoccupauit. neque iccirco minus probanda est, quòd antecedat aduerbium prius. sæpe enim hoc pleonasmo vtuntur scriptores. PLENA] ab æris

æstu occupata. PVLSAREQVE FLVCTV] id est suo motu, suáque agitatione, seu suo æstu. tralatio est. Sed videtur legendum *flictu*, non *fluctu*. flictus autem à verbo fligo. quo & antè vsus est lib. 2. *Obuia cum flixere, fit vt diuersa repente, &c.* Virg. lib. 9. *cauæque Dant sonitum flictu galeæ.* QVO PACTO] id est, qua ratione magnes respuit à se ferrea texta, seu ferrum: vel, quo fit, vt magnes ferrum à se reiiciat, ac repellat. FERREA TEXTA] id est ferreos texus, & ferrum ipsum arctissimè contextum. Idem lib. 5. *Propter dissimilem naturam, textáque rerum.* Virgil. 8. Æneid. *& clypei non enarrabile textum.* Catull. Epithalam. Pelei & Thet. *Pinea coniungens inflexæ texta carinæ.* ATQVE PER AES AGITAT] id est per vas æreum texta ferrea agitat. SINE EO QVAE SAEPE RES.] quæ texta ferri magnes sæpe resorbet sine eo ære: id est, quando æs non interponitur. ALIAS ITEM RES] alias quàm ferrũ. QVOD GENVS] cuius generis. VT AESTVS] magnetis. IMP. VT EAM MAGNESII SEMINA SAXI] mirè etiã hic locus deprauatus est in omnibus libris. Nam manuscripti quidem habent partim *Magnesia flamine saxa*, partim *magnesia flumina saxa*, partim *magnetis semina saxit*. vulgati partim cum aliquibus ex manuscript. consentiunt, partim habent *magnesia flumine saxa*. ego probabilem scripturam reposui. licet & legere *magnesii flumina saxi*: vt *flumina* intelligamus primordia à magnete fluentia.

Nec tamen hæc ita sunt aliarum rerum aliena,
Vt mihi multa parum generè ex hoc suppeditentur,
Quæ memorare queam inter se singlariter apta.
Saxa vides primùm sola coolescere calce:
Glutine materies taurino iungitur vnà,
Vt vitio venæ tabularum sæpius hiscant,
Quàm laxare queant compages taurea vincla.
Vitigeni latices in aquaï fontibus audent
Misceri, cum pix nequeat grauis, & leue oliuum.
Purpureúsque colos conchilij iungitur vnà
Corpore cum lanæ, dirimi qui non queat vnquam,
Non, si Neptuni fluctu renouare operam des:
Non, mare si totum velit eluere omnibus vndis.
Denique res auro argentum concopulat vnà,
AErique æs plumbo fit vti iungatur ab albo.
Cetera iam quàm multa licet reperire? quid ergo?
Nec tibi tam longis opus est ambagibus vsquam:

Nec me tam multam hîc operam consumere par est:
Sed breuiter paucis restat comprendere multa.
Quorum ita texturæ ceciderunt mutuà contrà,
Vt caua conueniant plenis hæc illius, illa
Huiúsque: inter se iunctura horum optima constat.
Est etiam, quasi vt annellis, hamísque plicata
Inter se quædam possint coplata teneri:
Quod magis in lapide hoc fieri, ferróque videtur.

NEC TAMEN HAEC] quæ de magnetis & ferri cõiunctione, & quasi cognatione diximus. ALIARVM RERVM ALIENA] aliena iunxit cum generandi casu, vt sup. lib. 3. *Aut quia non veniunt omnino aliena solutis.* & sup. hoc eod. lib. princip. *alienáque pacis corũ.* COOLESCERE,] cõcrescere, & conglutinari. *coolescere* autem legendum, non vt vulgus putat, coalescere. MATERIES] lignum. TAVRINO] ex auribus, & genitalibus tauri: quod tradidit Plin. lib. 28. cap. 17. QVA`M LAXARE QVEANT COMPAGES] commissuras, & coniunctiones. Virgil. lib. 1. Æneid. *laxis laterum compagibus omnes Accipiunt inimicum imbrem.* TAVREA VINCLA] vincula ex glutine taurino. VITIGENI LATICES] vina. lib. 5. princip. *Libérque liquoris Vitigeni laticem mortalibus instituisse.* ARDENT] tralatio. sic infr. *A pedibúsque minutatim succedere frigus Non dubitabat,* vbi tamen Aurat. legit *Endobitabat*, vt suo loco dicemus. ET LEVE OL.] leue dixit oleum, quia nõ subsidit, immo extat, & super insidet humoribus omnibus. MERGITVR VNA` CORPORE CVM L.] sic habent nonnulli libri manuscripti, quibuscum consentiunt vulgati Parisienses, & Veneti antiq. nisi ꝙ habent *vno corpore cum lanæ*: alij *iungitur vna corpore c. l.* RENOVARE] lanã ad suum candorem reuocare, ac restituere. OMNIBVS VNDIS] Virg. Georg. 1. *Téque sibi generum Tethys emat omnibus vndis.* Catull. in Gell. *Suscipit ô Gelli, quantum non vltima Tethys, Non genitor nympharum abluat Oceanus.* DENIQVE RES AVRO ARG. CONCOPVLAT V.] secutus sum treis lib. manuscriptos Vatic. Teth. Faërn. Nam Memmianus habet *Denique non auro arum copulat vna*. vulgati autem alij, *Denique res auro argentum copulat vna*: alij *Denique res auro fit vt aurum copulet vna*: quam postremam scripturã factam esse puto ex alia item corrupta. *Denique res auro aurum copulat vna.* Planè in hoc versu hęreo: nec quam potissimum scripturam sequar, video, nisi eam quam excudendam curaui. Si quis autem quærat quę sit ea res, qua aurum argento, aut alij metallo agglutinetur, puto esse chrysocollam, id est auri gluten: quod quomodo fiat, disce ex Plin. lib. 33. cap. 5. AERI´QVE AES PLVMBO FIT] sic restitui cum reperissem scriptum in libris manuscriptis partim *Aereáque res*: partim *Aer. aquæ*: in vulgatis autem partim *Aes æque plumbo*, partim *Aeráque nec plumbo*. Æs autem æri conferruminari plumbo candido, quod vulgo stannum esse putant, & ita appellant, notum

eſt. Plumbum candidum commemorat & Cæſar lib. 5. de bello Gallico. *Vtuntur autem Britanni nummo æreo, aut annulis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Naſcitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus: in maritimis ferrum: ſed eius exigua eſt copia.* QVID ERGO?] quaſi dicat, num me iccirco hoc loco referre oportet? MVTVA`] mutuò, vt ſæpe aliàs. HAEC ILLIVS ILLA, HVIV'SQVE] hæc plena illius cauis: illáque caua huius plenis conueniant. INTER SE IVNCTVRA HORVM OPT.] ſic legendum. ordo enim eſt. Horum inter ſe iunctura eſt optima, quorum ita texturæ ceciderunt mutuò, vt & illius caua huius plenis, & illius plena huius cauis conueniant. EST ETIAM] Alia ratio quamobrem quædam magis inter ſe cohærere poſsint. Fieri enim poteſt (inquit) vt quædam poſsint inter ſe compacta cohæreſcere, quaſi quibuſdam angellis, id eſt paruis angulis, hamiſque implicita, atque inflexa. angellis autem reſtitui, à codice Vaticano admonitus, in quo ſcriptum eſt ancillis. qua voce vſus eſt & lib. 2. *Sed magis angellis paullo proſtantibus, & quæ Titillare, &c.* COPLATA] ſic legendum puto: quam ſcripturam quidam vel non intelligentes, vel inſolentem iudicantes, *compacta* repoſuerunt. *coplata* autem dictum pro copulata, vt *vinclum, ſæclum, periclum, &c.*

Nunc, ratio quæ ſic morbis, aut vnde repente
Mortiferam poſsit cladem conflare coorta
Morbida vis hominum generi, pecudúmque cateruis,
Expediam. primùm multarum ſemina rerum
Eſſe ſuprà docui, quæ ſint vitalia nobis:
Et contrà, quæ ſint morbo, mortique neceſſe'ſt
Multa volare: ea cum caſu ſunt fortè coorta,
Et perturbarunt cælum: fit morbidus aër.
Atque ea vis omnis morborum, peſtilitáſque
Aut extrinſecus, vt nubes, nebulæque supernè
Per cælum veniunt, aut ipſa ſæpe coorta
De terra ſurgunt, vbi putrorem humida nacta'ſt,
Intempeſtiuis pluuiiſque & ſolibus icta.
Nónne vides etiam cæli nouitate, & aquarum
Tentari, procul à patria quicunque, domóque
Adueniunt? ideò quia longe diſcrepat aër.
Nam quid Britannum cælum differre putamus,
Et quod in Aegypto'ſt, quà mundi claudicat axis?
Quid ve quod in ponto'ſt differre à Gadibus, atque

Vsque ad nigra virûm, percoctáque sæcla calore?
Quæ cùm quattuor inter se diuersa videmus
Quattuor à ventis, & cæli partibus esse,
Tùm color, & facies hominum distare videntur
Largiter, & morbi generatim sæcla tenere.
Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur Aegypto in media, neque præterea vsquam.
Attide tentantur gressus, oculique in Achæis
Finibus: inde aliis alius locus est inimicus
Partibus, ac membris, varius concinnat id aër.
Proinde vbi se cælum, quod nobis fortè alienum'st,
Commouet, atque aër inimicus serpere cœpit:
Vt nebula, ac nubes, paullatim repit, & omne
Quà graditur, conturbat, & immutare coactat.
Fit quoque, vt, in nostrum cum vênit denique cælum:
Corrumpat, reddátque sui simile, atque alienum.
Hæc igitur subitò clades noua, pestilitásque
Aut in aquas cadit, aut fruges persidit in ipsas,
Aut alios hominum pastus, pecudúmque cibatus:
Aut etiam suspensa manet vis aëre in ipso.
Et cum spiranteis mistas hinc ducimus auras,
Illa quoque in corpus pariter sorbere necesse'st.
Consimili ratione vênit bubus quoque sæpe
Pestilitas, etiam pecuis balantibus ægror.
Nec rêfert vtrùm nos in loca deueniamus
Nobis aduersa, & cæli mutemus amictum:
An cælum nobis vltro natura coruptum
Deferat, aut aliquid, quo non consueuimus vti,
Quod nos aduentu poßit tentare recenti.

NVNC, RATIO QVAE] Nunc rationem morborum explicare incipit. deinde pulcherrimam pestis illius, quæ temporibus belli Peloponnesiaci Athenis acerrimè sæuiit, descriptionem ex Thucydidis lib. 2. expressã, proponet. SVPRA` DOCVI] lib. 4. ibi *Nunc aliis alius cur sit cibus, &c.* &

lib. 5. ibi *Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta, &c.* & hoc eodem lib. ibi *Principio hoc dico, quod dixi sæpe quoque antè, In terra, &cet.* ET CONTRA QVAE SINT, &c.] ordo est. Et contrà necesse est multa semina volare, quæ sint morbo, & morti, id est quæ sint morbida, & mortifera. MORBIDVS AER] νοσώδης ἀήρ. AVT EXTRINSECVS, VT NVBES] morbus (inquit) aut extrinsecus oritur, verbi gratia, ex terris longinquis ac remotis vẽtis insalubribus, qui per loca morbosa spirãtes cælum nostrum, vnde animam ducimus, corrumpunt: aut ex iis terris, in quibus commoramur. Sed videtur hæc partitio valde angusta, & ieiuna esse. Quid enim dicemus de iis morbis, qui nascuntur ex copia, luxu, & cruditate? ex intemperantia? ex cibis insalubribus? ex immoderatis animorũ affectibus? ex animi ægritudine ac mȩrore? VBI PVTROREM] sic legendum, nõ putorẽ. nam putor aliud est, q̃ putror, quemadmodũ aliud est putere, aliud putrere, seu putrescere. sic lib. 2. *Quippe videre licet viuos existere vermeis Stercore de tetro putrorẽ cum sibi nacta est Intempestiuis ex imbribus humida tellus.* QVIA LONGE DISCREPAT AER] hanc lectionem potius secutus sum, quàm illam alteram, *quia longè discrepitant res*, non eò solùm, quòd magis cum sententia huius loci cõsentanea est, verùm etiam quòd nata videtur esse ex antiqua scriptura deprauata. sic enim habent libri aliquot manuscripti, in his Vatican. *quia longè discrepat acres.* NAM QVID BRITANNVM] Britanni, omnium mortalium proximi sunt Septentrionibus, iis tamen exceptis, qui Thulen incolunt. Virgil. Tity. *Et penitus toto diuisos orbe Britannos.* Idem Georg. 1. *tibi seruiat vltima Thule.* docti quidam, in his Petrus Paschalius historicus Regius amicus meus, hoc loco legendum censent, *Britannum cælum*, non vt habent lib. vulgati, *Britannis cælum*: quibus assentior. sententia autem huius loci hæc est. quid, aut quantum (inquit) putamus differre cælum Britannicum à cælo Ægyptio? quid cælum, quod est in Ponto Euxino, & ad illam orbis terrarum partem à cælo Gaditano? sumsit Lucretius quattuor orbis terrarum loca maxime nota, & insignia: quæ tẽporibus illis maximè inter se distare putabantur: duo à septentrionibus ad Austrum, Britanniam, & Ægyptum: quæ est distantia latitudinis: duo ab ortu solis ad occasum, Pontum & Gadeis, quæ distantia est longitudinis. QVA MVNDI CL.] id est qua parte axis, siue polus Arcticus, qui nobis sublimis semper appâret, illis est depressus: seu qua parte mundus inclinatus est ad oram nobis ignotam, q̃ Grȩci ἀντάξονα vocant axi nostro contrariam. Est autem hæc pars meridionalis, seu Australis. QVIDVE QVOD IN PONTO'ST] aut quid putamus differre cælum Ponti, qui ad orientem spectat, à Gadium cælo? quæ distantia longitudinis est. Gades, insula & oppidum, quæ ab Oceano alluuntur: à quibus fretum Gaditanũ dictum est: quo Lybia ab Europa diuiditur. M. Tull. lib. 3. de nat. deor. *Quid Oceani feruore illis in locis constantius, Europam, Libyámque rapax vbi diuidit vnda?* ATQVE VSQVE AD N.] à Gadibus, atque ab ea ora, quæ porrigitur & pertinet ad Mauritaniam, seu potius ad Æthiopiam vsque? Sunt enim Æthiopes nonnulli Oceano finitimi, vt testatur & Homer. lib. 1. Iliad. Ζεὺς γὰρ ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας αἰθιοπῆας Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα· θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο. QVAT-

TVOR A' VENTIS, ET CAELI PART.] Britanni ab Aquilone, & à Septentrionibus, Ægyptij à meridie & Austro: Pōtici à Subsolano seu Euro, & Oriente, Gaditani à Fauonio & Occidēte. ET MORBI GENER.] & morbi videntur generatim nationes ipsas infestas habere. EST ELEPHAS MORB.] hunc morbū ἐλεφαντίασιν vocant Græci: de quo lege Cornel. Celsum lib. 3. cap. 25. ATTIDE TENT.] in Attica tentantur pedes. Athenienses podagra magna ex parte laborant. OCVLI'QVE IN ACH. FINIB.] Achiui solent oculorum dolore affici, seu ex oculis laborare. CONCINNAT] efficit, vt sæpe alibi. COACTAT] cogit. PERSIDIT] sic legendum, non *præsidit*. CONSIM. RAT. V. BVB.] Virgil. lib. 2. Georg. N*ec tam creber agens hiemem ruit æquore turbo, Quàm multæ pecudum pestes: nec singula morbi Corpora corripiunt, sed tota æstiua repente, & cet.* ETIAM PECVIS BALANTIBVS AEGROR] Cum in libris manuscriptis ita scriptum reperissem: *etiam pigris balatibus ægror*: in vulgatis autem plerisque *pecudum balatibus ægris*: in nōnullis *pecudum talaribus ægre*: primùm facile sensi in hoc loco mendum subesse: deinde continuò conieci sic esse legendum: *pecuis balantibus ægror*. Pecua autem dixerūt antiqui pro pecudibus: vnde res pecuaria. Iam *ægror* etiam morbum corporis interdum significat. NOBIS ADVERSA] id est nobis inimica, & infesta. *aduersa* autem esse legendum, non *diuersa*, euincunt libri veteres, in quibus partim planè hoc modo scriptum est: partim *ad diuersa*. quanquam defendi fortasse potest lectio vulgata, N*obis diuersa*, pro à nobis diuersa: id est in quibus non consueuimus commorari. ET CAELI MVTEMVS AMICTVM] id est cælum mutemus. cælum autem, id est aërem, quo videmur amiciri, quia nos ambit vndique. Iouianus Pontan. hunc versum sic legebat: N*obis aduersa, & cælum mutemus amicum.* ego lectionem receptam retinendam censeo. AN CAELVM NOBIS VLTRO NATVRA CORVPTVM DEF.] secutus sum vestigia veteris scripturæ: sic enim habet codex Vaticanus, *An cælum nobis vitro natura coruptum*, vnico r. Tethianus autem & Memmianus, & Faërn. *An cæl. nobis vitio, (aut vitro) natura corruptum.* ex *vitro* igitur feci *vltro*, quod reperitur tamen in codicibus Vicet. & Paris. Veneti antiq. porrò habent *intro natura corruptum*. *vltrò* autem interpretor sine aliqua manifesta causa. iam *coruptum* vno r. aut sine n. scriptum est, propter versum, pro *corruptum*, aut *conruptum*, atque ita legit Pierius ad illum Virgil. versum lib. 1. Æneid. *læuâque Serestum*. Non celabo lectorem tamen Ioanni Colombino populari meo viro docto videri hoc loco legendum *An cælum nobis vltro natura inimicum Deferat*. putat enim ille primò inimicum scriptum esse à Lucretio: deinde studiosum aliquem Lucretij lectorem huius vocis interpretandę causa, ascripsisse ad oram libri *corruptum*: postremò imperitum librarium, qui ex illo exemplari, Lucretium descripserit, eiecta vera voce, *inimicum*, substituisse *corruptum*. Si cui igitur hæc amici mei coniectura, erudita præsertim, atque ingeniosa placebit, gaudebo. Interea hoc quoque lectorem scire velim, hanc, quàm excudendam curaui, scripturam ordine tantum duarum vocum & numero litterarū in voce *corruptum*, à Parisiensi discrepare. sic enim habent codices Paris. *An cælum nobis natura vltro corruptum*,

quam

quam lectionem nonnulli probant, vt sit versus totus ex spondeis constans: quibuscum non pugnabo.

Hæc ratio quondam morborum, & mortifer æstus,
Finibu' Cecropiis funestos reddidit agros:
Vastauítque vias, exhausit ciuibus vrbem.
Nam penitus veniens Aegypti è finibus Orcus,
Aëra permensus multum, campósque natanteis,
Incubuit tandem populo Pandionis: omnes
Inde, cateruatim morbo, mortíque dabantur.
Principiò caput incensum feruore gerebant:
Et dupliceis oculos suffusa luce rubenteis.
Sudabant etiam fauces intrinsecus atro
Sanguine, & vlceribus vocis via septa coibat:
Atque animi interpres manabat lingua cruore,
Debilitata malis, motu grauis, aspera tactu.
Inde vbi per fauceis pectus complerat, & ipsum
Morbida vis in cor mæstum confluxerat ægris:
Omnia tum verò vitai claustra lababant.
Spiritus ore foras tetrum voluebat odorem,
Rancida quo perolent proiecta cadauera ritu:
Atque animi prorsum vires totius, & omne
Languebat corpus leti iam limine in ipso.
Intolerabilibúsque malis erat anxius angor
Adsiduè comes, & gemitu commista querela.
Singultúsque frequens noctem persæpe, diémque
Corripere adsiduè neruos, & membra coactans,
Dissoluebat eos defessos antè, fatigans.

HAEC RATIO QVONDAM] Nunc incipit pestem illam Atheniensem describere. Videtur autem Virgilius lib. 3. Georg. hunc locum adumbrasse teste Macrob. lib. 6. Saturn. his versibus. *Hîc quondam morbo cæli miseranda coorta est Tempestas, totóque autumni incanduit æstu: Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum: Corrupítque lacus: infecit pabula tabo. Nec via mortis erat simplex: sed vbi ignea venis Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus, Rursus abūdabat fluidus liquor, &c.* MORTIFER AESTVS] sic habent omnes lib. vulgati. sed tres manuscripti *mortifer ae.* ex quo legendū videtur *mortifer aër.*

FINIBV' CECROPIIS] finibus Atticis. ſic autem eſſe legendũ probãt libri veteres. Iam Cecrops Athenieſium rex fuit. NAM PENITVS VENIENS AEGYPTI È FINIBVS] Ab hoc loco Thucydidis verba cum Lucretianis conferre incipiamus. ſic igitur ille libro ſecundo. Ἤρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον, ὡς λέγεται, ἐξ Αἰθιοπίας τῆς ὑπὲρ Αἰγύπτου· ἔπειτα δὲ καὶ ἐς Αἴγυπτον καὶ Λυβύην κατέβη, καὶ ἐς τὴν βασιλέως γῆν τὴν πολλήν. ἐς δὲ τὴν Ἀθηναίων πόλιν ἐξαπιναίως ἐνέπεσε. id eſt initium autem fecit primùm, vt aiunt, ex Æthiopia ea quæ eſt ſupra Ægyptum: deinde etiam in Ægyptum, & Libyam deſcendit, atque in magnam regis Perſarum ditionis partem. tùm autem in Athenienſium vrbem repente inuaſit. CAMPÓSQVE NATANTEIS] maria, & lacus. ſuprà. eod. lib. *& liquidam molem, campóſque natanteis.* INCVBVIT TANDEM] Thucyd. ἐνέπεσε, id eſt incidit, ſeu potius incurrit, atque irruit. PANDIONIS] Pandion Athenarum rex, Philomelæ, & Procnæ pater. PRINCIPIO CAPVT INCENS. FER.] Thucyd. πρῶτον μὲν τῆς κεφαλῆς θέρμαι ἰσχυραὶ, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐρυθήματα, καὶ φλόγωσις ἐλάμβανε: id eſt primùm quidem capitis feruores acres & validi, & oculorum rubores, & inflammatio eos corripiebat. SVDABANT ETIAM FAVCES] Thucyd. καὶ τὰ ἐντὸς, ἥ τε φάρυγξ, καὶ ἡ γλῶσσα, εὐθὺς αἱματώδη ἦν. id eſt & interna, & fauces, & lingua continuò cruenta erant, ſeu cruore manabant. INDE, VBI PER FAVCEIS, &c.] hic locus non ita propè accedit ad Thucididis verba: non tamen à ſentẽtia ipſa longè admodum diſcedit. ſic enim ille. καὶ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ κατέβαινεν ἐς τὰ στήθη ὁ πόνος μετὰ βηχὸς ἰσχυροῦ. καὶ ὁπότε ἐς τὴν καρδίαν στηρίξαι, ἀνέστρεφέ τε αὐτὴν, καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς πᾶσαι, ὅσαι ὑπὸ ἰατρῶν ὠνομασμέναι εἰσὶν, ἐπήεσαν. id eſt & non longo pòſt temporis interuallo dolor in pectora deſcendebat cum tuſsi vehemẽti: & vbi in corde, ſeu ſtomacho hæſerat, cùm ipſum torquebat, tùm purgationes bilis omnes, quæ à medicis nominatæ ſunt, conſequebãtur. VITAI CLAVSTRA] nihil muto. verumtamen cod. Vatican. habet *vitalia clauſtra lababant.* SPIRITVS ORE FORAS] Thucyd. καὶ πνεῦμα ἄτοπον, καὶ δυσῶδες ἠφίει: id eſt & ſpiritus abſurdus, & teter, & grauis odoris edebatur. INTOLERABILIBV'SQVE MALIS, &c.] videtur pluribus verbis expreſsiſſe quod dixit Thucyd. breuius. καὶ αὗται μετὰ ταλαιπωρίας μεγάλης. id eſt & eæ magno cũ cruciatu corporis, animíq; afflictatione. SINGVLTV'SQVE FREQVENS] Thucyd. λύγξ τε τοῖς πλείοσιν ἐνέπιπτε κενὴ σπασμὸν ἐνδιδοῦσα ἰσχυρόν: id eſt, & ſingultus pluribus accidebat inanis conuulſionem membrorum validum afferens. COACTANS] cogẽs: vt ſup. *& immutare coactat.* DEFESSOS ANTÈ, FATIGANS.] fatigans eos, qui iam antè vi ipſius morbi defeſsi erant.

Nec nimio cuiquam poſſes ardore tueri
Corporis in ſummo ſummam ferueſcere partem:
Sed potius tepidum manibus proponere tactum:
Et ſimul vlceribus quaſi inuſtis omne rubere
Corpus, vt eſt, per membra ſacer cum diditur ignis.
Intima pars hominum verò flagrabat ad oſſa:

Flagrabat stomacho flamma, vt fornacibus, intus.
Nil adeò posset cuiquam leue, tenuéque membris
Vertere in vtilitatem: ad ventum, & frigora semper:
In fluuios partim gelidos ardentia morbo
Membra dabant, nudum iacientes corpus in vndas:
Multi præcipites lymphis putealibus altè
Incidèrunt ipso venientes ore patente.
Insedabiliter sitis arida corpora mersans
Aequabat multum paruis humoribus imbrem.
Nec requies erat vlla mali: defessa iacebant
Corpora: mussabat tacito medicina timore.
Quippe patentia cum totas ardentia nocteis
Lumina versarent oculorum expertia somno.
Multáque præterea mortis tum signa dabantur.
Perturbata animi mens in mærore, metúque:
Triste supercilium, furiosus voltus, & acer:
Sollicitæ porrò, plenæque sonoribus aures:
Creber spiritus, aut ingens, raróque coortus:
Sudorísque madens per collum splendidus humor:
Tenuia sputa, minuta, croci contincta colore,
Salsáque, per fauceis raucas vix edita tußi.
In manibus verò trahier nerui, & tremere artus:
A pedibúsque minutatim succedere frigus
Non dubitabat: item ad supremum denique tempus
Compressæ nares, nasi primoris acumen
Tenue, cauati oculi, caua tempora, frigida pellis,
Duráque: inhorrebat rictum: frons tenta minebat.
Nec nimio rigida pòst strati morte iacebant:
Octauóque ferè candenti lumine solis,
Aut etiam nona reddebant lampade vitam.
Quorum si quis (vt est) vitarat funera leti
Vlceribus tetris, & nigra proluuie alui:
Posterius tamen hunc tabes, letúmque manebat:

Aut etiam multus capitis cum sæpe dolore
Conruptus sanguis plenis ex naribus ibat.
Huc hominis totæ vires, corpúsque fluebat.
Profluuium porrò qui tetri sanguinis acre
Exierat, tamen in neruos huic morbus, & artus
Ibat, & in parteis genitaleis corporis ipsas.
Et grauiter partim metuentes limina leti
Viuebant ferro priuati parte virili:
Et manibus sine nonnulli, pedibúsque manebant
In vita tamen, & perdebant lumina partim:
Vsqueadeò mortis metus his incesserat acer.
Atque etiam quosdam cepere obliuia rerum
Cunctarum, neque se possent cognoscere vt ipsi.

NEC NIMIO CVIQVAM] Thucyd. καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν ἁπτομένῳ σῶμα, οὐκ ἄγαν θερμὸν ἦν, οὔτε χλωρόν, ἀλλ' ὑπέρυθρον, &c. id est, & corporis quidem extremitas non erat admodum tactu calida, neque pallida, aut viridis, sed subrubra. ET SIMVL VLCERIBVS, &c.] Thucyd. φλυκταίναις μικραῖς καὶ ἕλκεσιν ἐξηνθηκός: id est pustulis paruis, & vlceribus efflorescens. INTIMA PARS HOMINVM] τὰ δὲ ἐντὸς οὕτως ἐκαίετο, ὥστε, &c. internæ autem partes ita flagrabant, &c. NIL ADEÒ POSSET QVICQVAM, &c.] sic flagrabat (inquit) pars hominum intima, vt nullum quantumuis leue, ac tenue vestimentum posset membris vertere in vtilitatem, id est, afferre vtilitatem, seu esse vtilitati. hanc esse huius loci sententiam licet ex Thucydide intelligere. sic enim ille. τὸ δὲ ἐντὸς οὕτως ἐκαίετο, ὥστε μήτε τῶν πάνυ λεπτῶν ἱματίων καὶ σινδόνων τὰς ἐπιβολάς, μήτε ἄλλο τι, ἢ γυμνὸν ἀνέχεσθαι: id est, intimæ autem partes ita flagrabant, vt neque tenuissimarum vestium, & linteorũ iniectiones, neque aliud quicquam, præter nuditatem, sustinere possent. *Vertere in vtilitatem*, sic dictum vt à T. Liuio, *vertere in perniciem*. sic enim loquuntur Latini. *hæc res tibi malè vertat*, & *bene vertat*, & *in perniciẽ*, seu *in vtilitatem vertat*: in quibus generibus, verbum vertat, est absolutum. AD VENTVM, AD FRIG. S.] huius loci hæc sententia est. ad ventum, & ad frigora semper membra dabant: atque dum frigus captabãt, partim se in fluuios coniiciebant, partim in puteos præcipites cadebant. IN FLVVIOS PARTIM GELIDOS] id est, alij in fluuios gelidos se coniiciebant. Thucyd. ἥδιστά τε ἂν ἐς ὕδωρ ψυχρὸν σφᾶς αὐτοὺς ῥίπτειν. καὶ πολλοί, &c. & libentissimè in aquam frigidam seipsos coniiciebant. LYMPHIS PVTEALIBVS] Thucyd. καὶ εἰς φρέατα, τῇ δίψῃ ἀπαύστῳ ξυνεχόμενοι. id est, & in puteos multi se præcipites egerunt inexplebili siti cruciati. quidã libri vulgati habent *Nymphis putealibus*. INSED. SITIS AR. CORP. M. AEQ. M. P. H.] id

est,tanta erat eorũ sitis,vt multa aquæ, & humoris copia epota, nihilo plus valeret ad sitim sedandam,quàm aqua modica: vel sic:sitis ingens, & insedabilis efficiebat, vt magna aquæ copia,aqua modica videretur. Atque hãc esse huius loci sententiam,verba Thucydidis ostendunt. καὶ ἐν τῷ ὁμοίῳ καθειστήκει τότε πλέον, καὶ ἔλασσον ποτόν:id est.tantundẽ eis proderat liberalior, & parcior potus ad sitim sedandam. NEC REQVIES ERAT VLLA MALI] Thucyd. καὶ ἡ ἀπορία τοῦ μὴ ἡσυχάζειν: id est, & quietis ademta facultas. Omnino non videntur hîc idem dicere Thucydides, & Lucret. Macrobius lib.6.Saturn. hunc versum profert cum eo qui deinceps sequitur, & confert cum Virgilianis, vt diximus. MVSSABAT] *Mussare* (inquit Nonius) *est depressa voce loqui,quod celari velis*.Varro putat mussare dictum à littera μῦ, quia muti ne μῦ quidem pronũciare possunt.Virg.lib.12. *mussat rex ipse Latinus*.significat igitur Lucretius ita nouum,& inusitatum morbi genus fuisse,vt medici nihil excogitare possent,quod ad eum leuãdum valeret. quod dicitur planius infra. *Nec ratio remedi communis certa dabatur.* LVMINA VERS. OC. EXP.] Thucy. καὶ ἡ ἀγρυπνία ἐπέκειτο διὰ παντός. *& perpetuæ vigiliæ vrgebant*. expertia somno dixit, vt suprà lib.2. *Ipsa sua per se sponte omnia Diis agere expers.* QVIPPE PATENTIA CVM T. ARD. N.] quippe cum(inquit)nocteis totas insomneis ducerent. MVLTAQVE PRAETEREA] hæc quæ deinceps sequuntur ab hoc versu vsque ad eum, cuius principium est,*Octauóque ferè, &c.* non sunt apud Thucyd.sed probabile est ea Lucretium sumsisse à medicis, vt ab Hippocrate in prognost. ANIMI MENS] lib.4.*Mens animi vigilat.* PLENAEQVE SON.] tinnitus aurium. CREBER SPIR. AVT ING. V.] Hippocr.progn. πνεῦμα πυκνὸν μὲν ἐὸν πόνον σημαίνει, ἢ φλεγμονὴν ἐν τοῖσιν ὑπὲρ τῶν φρενῶν χωρίοισι:μέγα δὲ ἀναπνεόμενον διὰ πολλοῦ χρόνου παραφροσύνην δηλοῖ, &c.id est, spiritus creber dolorem, aut inflamtionem significat:magnus autem, & longo interuallo coortus dementiam declarat. SVDORISQVE MADENS] sudores frigidi per caput,& collum sunt letales, vt licet ex Hippocr. intelligere in prognost. TENVIA SPVTA, MIN. CR. C.] Hippocr.ibidem. πτύελον ξανθὸν ἐόν, ἢ πυρρόν, ἢ πολλὴν βῆχα παρέχον, καὶ μὴ ἰσχυρῶς συμμεμιγμένον,κάκιον γίνεται.id est, sputum flauum, aut rufum,aut quod multam tussim præbeat, & minutum, neque admodũ concretum,deterius est. CONTINCTA] sic legendum, non contacta, sic enim loquitur lib. 2. *Ex ineunte æuo nullo contincta colore.* contincta autem croci colore,id est crocei coloris. IN MANIB. TRAHIER NERVI, &c.] id est in manibus verò nerui contrahebantur, & tremebant artus: seu nerui contrahi,& artus tremere non dubitabant. Licet etiam sic legere, *nerui trahier,tremere artus* ἀπαυδήτως. SVCCEDERE]sursum ire,vt sup.eod. lib. *An simulac nubes successere, ipse in eas tum Descendit, &c.* NON DVBITABAT]audebat,ἐτόλμα.tralatio est.sic sup.eod.lib. *Vitigeni latices in aquai fontibus audent Misceri,&c.*& lib.4. *Non dubitant transire sequenti concita plaga.* Sed Io.Auratus collega meus vir ingenio, & doctrina præstans, existimat hoc loco legend.*Endobitabat*,id est incipiebat.*endoitium* enim initium & ingressum significat: vel *Indibitabat.* AD SVPR. DENIQ. T.] vsque ad diem mortis. NASI PRIM. A. T.] Hippocr.ibid.ῥὶς ὀξεῖα, id est, nasus a-

cutus. CAVATI OCVLI] Hippocr. ὀφθαλμοὶ κοῖλοι. CAVA TEMPORA] Hippocr. κρόταφοι συμπεπτωκότες, id est tempora contracta, aut coëuntia. FRIGIDA PELLIS, DVRA'QVE, &c.] Hippocr. καὶ τὸ δέρμα τὸ περὶ τὸ μέτωπον, σκληρόν τε, καὶ περιτεταμένον, καὶ καρφαλέον ἐόν: & pellis fronti circundata, dura & extenta, & arida. INHORREBAT RICTVM] sic excudendum curaui, veteris scripturæ vestigia secutus. rictum autem vsurpatum esse à veteribus in neutro genere testatur Nonius Marcellus. & suprà idem Lucretius vsurpauit lib. 5. *cum primùm magna Molossûm Mollia ricta fremunt, &c.* FONS TENTA MINEBAT] sic esse legendum euincunt verba illa Hippocratis, quæ paullo antè protuli. δέρμα τὸ περὶ τὸ μέτωπον, σκληρόν τε καὶ περιτεταμένον, καὶ καρφαλέον ἐόν. id est pellis fronti circumiecta dura, & tenta, & sicca. minebat autem, id est imminebat, simplex pro composito: vt suprà eod. lib. *Inclinata minent in eandem prodita partem.* NEC NIMIO RIG. PÒST STRATI M.] secutus sum vestigia scripturæ veteris, tametsi corruptæ: atque iis ducibus ad veræ lectionis cubile (nisi fallor) peruêni. habent autem lib. veteres partim *post artus morte iacebant*: & ita cod. Veneti antiqui, & Paris. partim *post arti*. alij vulgati *prostrati*. sentẽtia autem plana est. nec nimio, id est nec multo admodum pòst, rigida morte strati iacebant. OCTAVÓQVE FERE] id est & octauo ferè, aut nonò postquàm ægrotare ceperãt, die, moriebantur. Thucyd. ὥστε ἢ διεφθείροντο οἱ πλεῖστοι ἐναταῖοι, καὶ ἑβδομαῖοι, &c. id est, Itaque aut interibant plurimi nono, & septimo die, &c. QVORVM SI QVIS, (VT EST) VITARAT] Thucyd. ἢ εἰ διαφύγοιεν, ἐπικατιόντος τοῦ νοσήματος ἐς τὴν κοιλίαν, καὶ ἑλκώσεώς τε αὐτῇ ἰσχυρᾶς ἐγγιγνομένης, καὶ διαῤῥοίας ἅμα ἀκράτου ἐπιπιπτούσης, οἱ πολλοὶ ὕστερον διὰ τὴν ἀσθένειαν διεφθείροντο: id est, aut si effugissent, multi cum descẽdisset morbus in aluum, simúlque profluuium immoderatum accessisset, posterius propter infirmitatem interibãt. VLCERIBVS TETRIS] sic restitui Thucydidem secutus. sic enim ille ἑλκώσεώς τε ἰσχυρᾶς ἐγγιγνομένης, &c. quæ verba suprà interpretati sumus. (VT EST)] vt est aliquis, vel vt sunt aliqui, qui effugerunt: vel, vt verum est, aliquos effugisse. AVT ETIAM MVLTVS] hæc obscurius videntur ex Thucyd. expressa. sic enim ille. καὶ διεξῄει γὰρ διὰ παντὸς τοῦ σώματος ἄνωθεν ἀρξάμενον τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ πρῶτον ἱδρυθὲν κακόν, id est, peragrabat enim huius mali vis totum corpus superne exorsa, & in capite primùm sedem nacta. PLENIS EX NARIBVS] sic legi debet, nõ vt est in codicibus vulgatis, *expletis*. nisi quis malit legi *pletis ex naribus*, vt intelligamus pletas nareis cõpletas à verbo pleo. es. PROFLVVIVM PORRÒ QVI] ordo est, qui porrò exierat, id est effugerat, & vitauerat profluuium acre, seu vehemens sanguinis, huic tamen morbus ibat, atque erumpebat in neruos, & artus & parteis ipsas genitaleis: id est gignendi vim habenteis. verbum *exierat* iunxit cum accusandi casu, vt paucis versibus pòst. *Aut procul absiliebat, vt acrem exiret odorem*: & lib. 5. *Nam transuersa feros exibant dentis adactus Iumenta.* sic Horat. iunxit cum eodem casu verbum euagari od. 15. lib. 4. *& ordinem Rectum euaganti frena licentiæ Iniecit.* nunc ad Thucyd. sic igitur ille. καὶ εἴ τις ἐκ τῶν μεγίστων περιγένοιτο, τῶν γε ἀκρωτηρίων ἀντίληψις αὐτοῦ ἐπεσήμαινε, &c. id est & si quis ex maximis illis morbi doloribus incolumis, & victor discessisset: at extremorum ipsius mem-

brorum obsesio magnas superesse morbi reliquias significabat, &c. TAMEN IN NERVOS HVIC M.] Thucyd. κατέσκηπτε γὰρ καὶ ἐς αἰδοῖα, καὶ ἐς ἄκρας χεῖρας, καὶ πόδας. id est impetum enim faciebat in parteis genitaleis, & manus, & pedes. ET GRAVITER PARTIM, &c.] id est & metuentes mortem, partim viuebant sine parte virili, partim sine manibus, partim sine pedibus. Thucyd. καὶ πολλοὶ στερισκόμενοι τούτων διέφευγον, id est & multi his corporis partibus priuati mortem effugiebant. NONNVLLI] partim. ET PERDEBANT LVMINA PARTIM] Thucyd. εἰσὶ δ' οἳ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν, id est, sunt & qui oculis priuati manebãt in vita. VSQVEADEÒ MORT. MET. HIS INCESSERAT ACER.] sic videtur hic versus restitui posse leui immutatione facta, nempe ex *incusserat*, (quo modo habent libri omnes & manuscr. & typis excusi,) facto *incesserat*: quod probabat Auratus. sic sup. eod. lib. *vel grauis ignis Impetus incessit*. Sed si liceret, malim ita reponi, nimirum verbis in suum ordinem restitutis. *Vsqueadeò incussus mortis metus his erat acer.* vsqueadeò acer (inquit ἐπιφωνηματικῶς) his erat incussus: id est iniectus mortis metus: vsque adeò acriter mortem extimescebant. ATQVE ETIAM QVOSDAM C. OBL.] Thucyd. τοὺς δὲ καὶ λήθη ἐλάμβανε παραυτίκα ἀναστάντας τῶν πάντων ὁμοίως, καὶ ἠγνόησαν σφᾶς τε αὐτοὺς, καὶ τοὺς ἐπιτηδείους, id est nonnullos autem cum è morbo conualuissent, & è lecto surrexissent, statim omnium peræquè rerum obliuio capiebat, necnõ & seipsos & familiareis, ac necessarios suos ignorabant.

Multáque humi cum inhumata iacêrent corpora suprà
Corporibus: tamen alituum genus, atque ferarum
Aut procul absiliebat, vt acrem exiret odorem:
Aut, vbi gustarat, languebat morte propinqua.
Nec tamen omnino temerè illis solibus vlla
Comparebat auis, nec noctibu' sæcla ferarum
Exibant siluis: languebant pleraque morbo,
Et moriebantur: cum primis fida canum vis
Strata viis animam ponebat in omnibus ægram.
Extorquebat enim vitam vis morbida membris.
Incomitata rapi certabant funera vasta:
Nec ratio remedi communis certa dabatur.
Nam quod aliis dederat, vitaleis aëris auras
Voluere in ore licere, & cæli templa tueri:
Hoc aliis erat exitio, letúmque parabat.
Illud in his rebus miserandum, & magnopere vnum
Aerumnabile erat, quòd vbi se quisque videbat

Implicitum morbo, morti damnatus vt esset:
Deficiens animo mæsto cum corde iacebat,
Funera respectans animam & mittebat ibidem.
Idq́ vel in primis cumulabat funere funus:
Quippe etenim nullo cessabant tempore apisci
Ex aliis alios auidi contagia morbi.
Nam quicunque suos fugitabant visere ad ægros,
Vitaï nimium cupidi, mortísque timentes:
Pœnibat paullo pòst turpi morte, maláque
Desertos, opis experteis incuria mactans,
Lanigeras tanquam pecudes, & bucera sæcla.
Qui fuerant autem præstò, contagibus ibant,
Atque labore, pudor quem tum cogebat obire,
Blandáque lassorum vox mista voce querelæ.
Optimus hoc leti genus ergo quisque subibat.
Inq́ alis alium populum sepelire suorum
Certantes, lacrymis laßi, luctúque redibant.
Inde bonam partem in lectum mærore dabantur:
Nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus,
Nec mors, nec luctus tentaret tempore tali.

INHVMATA] ἄταφα, seu ἄθαπτα, insepulta. IACERENT SVPRA CORPOR.] id est cum corpora subiacerent corporibus, vt intelligamus verbum cōpositum esse diuisum. TAMEN ALITVVM GEN.] Thucyd. *τὰ γὰρ ὄρνεα, καὶ τετράποδα ὅσα ἀνθρώπων ἅπτεται, πολλῶν ἀτάφων γιγνομένων ἢ οὐ προσῄει, ἢ γευσάμενα διεφθείρετο:* id est aues enim & quadrupedes, quæ carnē humanam tangunt, cum multa corpora iacerent insepulta, aut ad ea non accedebant, aut si gustarant, interibant. VT ACREM EXIRET OD.] sic restitui reclamantibus libris omnibus. exiret odorem enim dixit, pro effugeret, vt suprà docuimus. sic & Proper. lib. 3. eleg. 3. *Cúrue suos fineis altum nō exeat æquor.* ILLIS SOLIBVS] Sic habent quattuor libri manuscripti. quibuscū congruunt vulgati, Veneti antiq. & Paris. *solibus* autem interpretor, diebus. ceteri tamen vulgati habent, sedibus, & ita videtur legisse Macrob. lib. 6. Saturn. Sed ego exempla Macrobij corrupta esse puto. Thucyd. *τῶν μὲν τοιούτων ὀρνίθων ἐπίλειψις σαφὴς ἐγένετο, καὶ οὐχ ἑωρῶντο, οὔτε ἄλλως, οὔτε περὶ τοιοῦτον οὐδέν.* id est talium quidem auium pænuria manifesta erat, neque alibi comparebant, neque circa vlla talia cadauera. NEC NOCTIBV'] sic restitui secutus obscura antiquæ scripturæ vestigia. Nam libri manuscripti habent partim

tim, *nec noctia*, partim *nec noctis*, quibuscum cõsentiunt nõnulli vulgati. Sententia autem huius loci plana est. Non temerè (inquit) id est non fere, seu rarò admodum illis solibus: id est illis diebus, & sole lucente auis vlla comparebat, nec illis noctibus: feræ exibant è siluis. CVM PRIM. FID. C.] Thucyd. οἱ δὲ κύνες μᾶλλον αἴσθησιν παρεῖχον τοῦ ἀποβαίνοντος διὰ τὸ συνδιαιτᾶσθαι. id est canes autem propter contubernij, & victus societatem sensum mali ingruentis magis præbebant. Lucret. lib. 5. *Et leuisomna canum fido cum pectore corda.* INCOMITATA RAPI] rapiebantur funera, non solleni more, & pompa ducebantur. non enim propinqui, neque amici suorum corpora ad rogum prosequebantur: sed aut passim insepulta iacêre patiebantur, aut in alienum rogum temere cõiiciebant. *incomitata*, id est non comitata παθητικῶς. NEC RATIO REM. COMM.] Thucyd. Ἔθνησκον δὲ οἱ μὲν ἀμελείᾳ, οἱ δὲ καὶ πάνυ θεραπευόμενοι. ἕν τε οὐδὲ ἓν κατέστη ἴαμα, ὡς εἰπεῖν, ὅ, τι χρῆν προσφέροντας ὠφελεῖν: id est moriebantur autem alij incuria, alij etiam cum studiosè curarentur. nullúmque ferè certum fuit remedium, quod adhibitum profuerit. NAM QVOD ALIIS DEDERAT] Thucyd. τὸ γὰρ τῷ ξυνενεγκὸν, ἄλλον τοῦτο ἔβλαπτε: id est nam quod alicui profuerat, hoc aliis nocebat. in voce *aliis*, quę est in hoc versu, duę vocales. i. i. habentur pro vna syllaba. quidã libri tamen habent *ali* in numero singulari vnico i. à recto *alis*. Quod igitur aliis, aut alij dederat licere, τὸ ἐξεῖναι, id est licẽtiam, seu, vt liceret voluere in ore vitaleis auras, hoc est animam è cælo ducere, & spirare, & cęlum aspicere, hoc erat aliis exitio. ET CAELI TEMPLA TVERI] Virgil. lib. 4. Æneid. *tædet cæli conuexa tueri.* ILLVD IN HIS R. MIS. &c.] δεινότατον δὲ παντὸς ἦν τοῦ κακοῦ ἥ τε ἀθυμία, ὁπότε τις αἴσθοιτο κάμνων: πρὸς γὰρ τὸ ἀνέλπιστον εὐθὺς τραπόμενοι τῇ γνώμῃ πολλῷ μᾶλλον προΐεντο σφᾶς αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἀντεῖχον: καὶ ὅτι ἕτερος παρ' ἑτέρου θεραπείας, ἀναπιμπλάμενοι, ὥσπερ τὰ πρόβατα ἔθνησκον: καὶ τὸν πλεῖστον φθόρον τοῦτο ἐνεποίει: id est omnium autem malorum hoc erat grauissimum, & maxime horrendum, & quòd simulatque aliquis se à morbo correptum esse sentiebat, de sua salute desperabat, animúmque despondebat: (omni enim spe salutis orbati multo magis sese proiiciebãt, ac negligebãt, neque durabãt, aut resistebant:) & quòd alter ab alterius curatione malum contrahentes, tanquam pecudes, moriebantur. atque hoc quàm plurimis interitum afferebat. hanc Thucydidis sententiam octo versibus expressit Lucret. quod ostendemus minutatim. AERVMNABILE] ærumnosum. QVÒD VBI SE QVISQVE VIDEB. IMPL. M.] Thucyd. ὁπότε τις αἴσθοιτο κάμνων, id est vbi se morbo implicitum, atque impeditum sentiret. DEFICIENS ANIMO M. C. &c.] Thucyd. ἀθυμία, animi contractio, & desperatio. QVIPPE ETENIM, &c.] ordo est. Quippe etenim contagia morbi auidi non cessabant alios ex aliis apisci: id est adipisci, & corripere. Thucyd. ἕτερος ἀφ' ἑτέρου θεραπείας, ἀναπιμπλάμενοι: alter ab alterius curatione morbum cõtrahentes. IDQVE VEL IN PR.] Thucyd. καὶ τὸν πλεῖστον φθόρον τοῦτο ἐνεποίει: id est, atque hoc plurimam stragem edebat. NAM QVIC. SVOS FVG.] hunc locum (absit verbo inuidia) felicissime restitui. nam cum in duobus libris manuscriptis ita scriptum reperissem, *fugitabãt vt se redat ægros*: in aliis *viscere ad ægros*: in vno *vise re ad ægros*, ego *vise-*

re ad ægros repoſui,coniecturã meam approbantibus Adriano Turnebo,Io. Aurato,& multis aliis viris doctiſs. Ne cui autem inſolens videatur, ita loqui, *viſere ad ægros*, proferã aliquot ex bonis ſcriptoribus exempla. Lucret. lib.5. *Propterea fit, vt hæc ad ſignum quodque reuerti Mobilius videatur, ad hãc quia ſigna reuiſunt*. Terent. Adelph. *Hera, ego hinc ad hos prouiſam*. Idem Hecyra. *noſtra illico it viſere ad eam*. Plaut. Captiuis. *Poſtremò Hegio, ſi parua iuriiurando'ſt fides, Viſe ad portum*. A. Gell. cap. vlt. lib. 13. *Cum valebo ab oculis, reuiſe ad me*. Idem lib. 2. cap. 26. *Phauorinus philoſophus cum ad M. Frontonem conſularem pedibus ægrum viſeret, &c.* Huius autem loci hæc ſententia, & hic ordo verborum eſt. Nam quicunque fugitabat viſere ad amicos, & propinquos ſuos ægros, dum nimium ſunt vitæ cupidi, mortíſque timentes, hos incuria mactans paullo poſt pœnibat, id eſt puniebat, ſeu punibat turpi morte, maláque, deſertos, atque opis experteis. Thucyd. εἴτε γὰρ μὴ θέλοιεν δεδιότες ἀλλήλοις προσιέναι, ἀπώλλυντο ἐρῆμοι, καὶ οἰκίαι πολλαὶ ἐκενώθησαν ἀπορίᾳ τοῦ θεραπεύσοντος, &c. id eſt nã ſiue noluiſſent metu deterriti ſe mutuò inuiſere, deſerti peribant, multæque domus exinanitæ atque exhauſtæ ſunt inopia hominum, qui curarẽt, &c. POENIBAT] id eſt punibat. huius loci reſtitutionẽ debemus Adriano Turnebo: qui cum animaduertiſſet in libris manuſcript. eſſe ſcriptum, *pœnibus at*, valdè εὐστόχως *pœnibat* legendum eſſe vidit. *pœnibat* autem dictum pro punibat, œ pro u. more veteribus vſitato. ſic à Pœnis Afris Puniceus.a.um. pœna, punio. muri, & mœri. de quib. ſuprà ibi, *exeſor mœrorum*. LANIGER. TANQ. PEC.] Thucyd. ὥσπερ τὰ πρόβατα ἔθνησκον. id eſt tanquam pecudes moriebantur. Admonet me hic locus, vt Florentis Chriſtiani Aurelianenſis, iuuenis perquàm eruditi coniecturã, quam mecum nuper communicauit, de Plinij verbis, quæ leguntur lib. 7. cap. 2. referam. Sic autem Plinius. *In eadem Africa familias quaſdam effaſcinantium Iſigonus & Nymphodorus eſſe tradunt: quarum laudatione intereant probata, creſcãt arbores, emoriantur infantes*. Quòd igitur quidã docti viri putant *probata* Græcam vocem eſſe, pro pecudibus, aut ouibus à Plin. poſitam, iuuenis ille acerrimo ingenio præditus arbitratur hæc Plinij verba eſſe corrupta, legẽdúmque hoc modo *interea probatæ areſcant arbores*. probatas autem arbores intelligit, quæ in aquis non putruerint. Sic enim Theophraſt. λέγεται ἃ οὐ διασήπεται ἐν ὕδατι. Sed Adrianus Turnebus apud Plin. uihil mutandum putat: ſícque Plinij verba explicat, *intereant probata*: id eſt ea quæ laudata ab illis familiis fuerint. profértque in hanc ſentẽtiam Virgilij verſus ex Meliboeo. *Aut ſi vltra placitum laudarit, baccare frontem Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro*. QVI FVERANT AVTEM PR.] Thucyd. εἴτε προσίοιεν, διεφθείροντο: id eſt ſiue ad ſuos accederent, interibant. CONTAGIBVS IBANT] id eſt cõtagiis obibant, ſeu interibant. ibant, ᾤχοντο. ſic ſup. lib. 3. *cernimus ire*. PVDOR QVEM TVM] quem laborem tum cogebat obire, id eſt adire, ſeu ſubire pudor. Thucyd. αἰσχύνῃ γὰρ ἠφείδουν σφῶν αὐτῶν ἐσιόντες παρὰ τοὺς φίλους· id eſt pudore enim affecti ſibi haudquaquam parcebant, ad amicos ſuos adeuntes. BLANDA'QVE LASSORVM, &c.] & quem laborem cogebat ſubire vox blanda ægrorum cum querela coniuncta. Thucyd. ἐπεὶ καὶ τὰς ὀλοφύρσεις τῶν ἀπογιγνομένων τελευτῶντες καὶ οἱ οἰκεῖοι ἐξέκαμνον, ὑπὸ τοῦ πολλοῦ κακοῦ νι-

κάμνον· id est nam & querelis pereuntium tandem etiam propinqui & domestici succumbebant, ac cedebant, mali magnitudine victi. OPTIMVS HOC LETI GENVS] καὶ μάλιστα οἱ ἀρετῆς μεταποιούμενοι· id est, maximéque peribant viri boni, & virtutis studio dediti. IN'QVE ALIIS ALIVM POPVLVM] id est & cum certarent, ac contẽderent suorum mortuorum turbam in alia familia, vel inter dissimilis tribus, aut municipij homines sepelire, &cet. populum fortasse dixit, quem Græci δῆμον appellant. INDE BONAM PARTEM] cum in libris manusc. scriptum repertissem *Inde bonam partem*, & ita habeanr cod. Parisiens. hanc lectionem potius, quàm vulgatã, bona ex parte, secutus sum. quæ substituta videtur ab iis, qui verã non intelligerent. Atqui sic loquuntur boni scriptores. Lucret. sup. lib. 3. *Non minimam partem mortis formidine aluntur*: & M. Tull. offic. 1. *Maximam partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur nonnulli, &c.* IN LECTVM] quidam libri manuscripti habẽt *in lectum.* quidam *in iectum*: quod videtur deprauatũ ex vera lectione in lectum: vulgati in letum: quos non sum secutus, dabantur in lectum autem, id est vt loquitur Horat. affligebantur lecto. quod est decumbere in lecto cogebantur.

Præterea iam pastor, & armentarius omnis,
Et robustus item curui moderator aratri,
Languebant: penitúsque casis contrusa iacebant
Corpora, paupertate & morbo dedita morti.
Exanimis pueris super exanimata parentum
Corpora nonnunquam posses, retróque videre
Matribus, & patribus natos super edere vitam.
Nec minimùm partim ex agris ægroris in vrbem
Confluxit, languens quem contulit agricolarum
Copia, conueniens ex omni morbida parti.
Omnia complebant loca, tectáque: quo mage eos tum
Confertos ita aceruatim mors accumulabat.
Multa siti prostrata viam per, próque voluta
Corpora silanos ad aquarum strata iacebant
Interclusa anima nimia ab dulcedine aquaï.
Multáque per populi passim loca promta, viásque
Languida semianimo tum corpore membra videres,
Horrida pædore, & pannis cooperta perire
Corporis inluuie: pellis super ossibus vna,
Vlceribus tetris propè iam, sordíque sepulta.

Omnia denique sancta deûm delubra replerat
Corporibus mors exanimis, oneratáque paßim
Cuncta cadaueribus cælestum templa manebant,
Hospitibus loca quæ complerant æditu entes.
Nec iam relligio diuûm, nec numina magni
Pendebantur enim: præsens dolor exsuperabat.
Nec mors ille sepulturæ remanebat in vrbe,
Quo prius hic populus semper consuerat humari.
Perturbatus enim totus trepidabat, & vnus
Quisque suum pro re consortem mæstus humabat:
Multáque vis subita, & paupertas horrida suasit.
Nanque suos consanguineos aliena rogorum,
Insuper extructa ingenti clamore locabant,
Subdebántque faceis multo cum sanguine sæpe
Rixantes potius, quàm corpora desererentur.

ARMENTARIVS] qui armentis præest; vt bubulcus. ET ROBVSTVS ITEM CVRVI.] sup.lib.5. *Nec robustus erat curui moderator aratri.* Virgil.Pollione. *Robustus quoque iam tauris iuga soluet arator.* CASIS CONTRVSA] *in casas coniecta & coarctata.* Thucyd. καλύβαις. DEDITA MORTI] nõnulli lib.vulg. habẽt *tradita morti.* EXANIM. PVERIS SVPER] super exanimis pueris. ἀναστροφή, vt tertio ab hinc versu, *matribus & patribus natos super edere vitã.* RETRÓQVE] & contrà. NEC MINIMVM PARTIM] Thucyd. Ἐπίεσε δὲ αὐτοὺς μᾶλλον πρὸς τῷ ὑπάρχοντι πόνῳ καὶ ἡ συγκομιδὴ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐς τὸ ἄστυ, καὶ οὐχ ἧσσον τοὺς ἐπελθόντας, id est, præter malum autem, quo in præsens tempus laborabant Athenienses, magis eos presit agricolarum multitudo ex agris in vrbem conueniens: eáque ipsa collecta multitudo iis, qui in vrbem aduenerant, non minus erat infesta, atque exitialis. Cum in omnibus libris manu scriptis scriptum reperissem, *Nec minimam partem,* reposui, *Nec minimum partim*, quamuis ne hanc quidem lectionem admodũ probem. Sed ea tamen, qualiscunque sit, tolerabilior est, quam illa. Iam ea quæ est in codicibus Florentinis: *Nec minima pars ex agris*, planè ferri non potest. Nec verò quenquam mouere debet, quòd *partim* semel ponatur. hoc enim vsitatum est tum bonis scriptoribus, tum ipsi M. Tullio. Lucret. lib. 5. *Et partim plano scatère, atque erumpere campo.* M. Tull. Verr. *statuæ in locis publicis positæ, partim etiam in ædibus sacris.* partim enim idem valet quod ex aliqua parte. Præterea cum in duobus libris manu scriptis offendissem ita scriptum, *Nec minimam partem ex agris ægroris in vrbem, &cet.* ortáque mihi esset ex ea varietate mendi suspicio, venit mihi continuò in mentem, vocem *mæroris* non satis quadrare, & legendum potius *ægroris*: qua voce etiam

ſuprà vſus eſt, ibi. *etiam pecuis balantibus ægror.* OMNIA COMPLEBANT] ſic legendum, non *condebant*. atque vt magis credas hoc mendum natum eſſe ex errato librariorum ſcriptorum, in vno libro manu ſcripto reperi ſcriptum *condiebant*. i enim pro l. ſæpe ponebant ſcriptores illi indocti, & contrà l. pro i. Thucyd. οἰκιῶν γὰρ οὐχ ὑπαρχουσῶν, ἀλλ' ἐν καλύβαις πνιγηραῖς ὥρᾳ ἔτους διαιτωμένων, ὁ φθόρος ἐγίνετο οὐδενὶ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ νεκροὶ ἐπ' ἀλλήλοις ἀποθνήσκοντες ἔκειντο, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐκαλινδοῦντο, id eſt, cum enim domus eis non ſuppeterent, ſed in tuguriis aëre & vento carentibus propter anni tempus habitarent, fœda hominum ſtrages ſine vllo ordine edebatur, moribundíque moribundis aceruatim accumulati iacebant. reperitur etiam hęc lectio in quibuſdam libris vulgatis, *Omnia complebant loca tectis.* de qua ſcriptura iudicet lector. QVO MAGE EOS TVM CONF.] cum omneis libros & manuſcriptos, & typis excuſos animaduerterem ita habere, *quo magis æſtus*, præter Flotentinos, in quo legitur, *quo magis æſtu*, ego ſic repoſui Adriano Turnebo approbatore, atque adeò auctore. deprauauit autem principiò hunc locum ſcriptor librarius, cum ſcripſit *eos tuz*. z pro *m.* deinde alius ex z fecit *s.* & ſcripſit *eos tus*: ex quo factum eſt poſteà *æſtus*, quemadmodum ſuprà hoc eod. lib. ex duabus vocibus *eas tum*, oſtendimus factum eſſe, *æſtū.* ſententia autem huius loci ſic reſtituti plana eſt. quo magis (inquit) id eſt, propter quam cauſam magis eos ſiue agricolas, ſiue vrbanos, ſiue vtroſque tunc ita confertos, vel (vt alij libri habent) *infertos*, mors aceruatim accumulabat. quę ſententia cum verbis Thucyd. conſentanea eſt. ſic enim ille: ἀλλὰ καὶ νεκροὶ ἐπ' ἀλλήλοις ἀποθνήσκοντες ἔκειντο. id eſt, ſed etiam mortui alij alij accumulati morientes iacebant. VIAM PER] per viam, ἀναστροφή. Thucyd. ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐκαλινδοῦντο. id eſt in viis volutabantur. PRÓQVE VOLVTA] & prouoluta. tmeſis: vt *ſeq ue gregari, înque pediti, pérque plicatis, díſque ſupatis*, & ſexcenta ſimilia. *prouoluere* autem eſt palam, & in loco publico voluere, vel porrotenus voluere. Terent. Andr. *Ni puerum tollis, iam ego hunc in mediam viam Prouoluam*: Lucretius libro ſecundo: *Prouolui ſimul vt poſsint, & lædere ſenſus.* SILANOS AD AQVARVM] ad fonteis, ad aquarum tubos & fiſtulas è quibus erumpit aqua. Cornel. Celſus lib. *Confert etiam aliquid ad ſomnum ſilanus iuxta cadens.* Thucyd. καὶ περὶ τὰς κρήνας ἁπάσας, id eſt, & ad omneis fonteis, &c. INTERCLVSA ANIMA] ſpiritu intercluſo, atque extincto. NIMIA AB DVLC. AQVAI] Thucyd. τῇ τοῦ ὕδατος ἐπιθυμίᾳ, id eſt aquæ cupiditate. PER POPVLI PASSIM LOCA] per loca poplica, ſeu publica. PROMTA] aperta, & in promtu poſita. PEDORE] putore, ac fœtore ex illuuie, & anguſtiis locorū, & mærore, & ægritudine contracto. M. Tull. Tuſcul. 3. *deteſtabilia genera lugendi, pedores, muliebres lacerationes genarum, &c.* PANNIS COOPERTA] non veſtibus nitidis amicta, ſed pannis laceris ac ſordidis obſita. ῥάκια appellant Græci. Terent. Eunuch. *video ſentum, ſquallidum, ægrum, pannis, anníſque obſitum.* PELLIS SVP. OSS.] Virgil. Menalc. *vix oſsibus hærent.* pellis (inquit) ſola ſuper oſsibus ſubintell. erat. vel ſuper pro ſuperat Græcorum more, qui vtuntur interdum præpoſitionibus pro verbis, vt περι. πάρα. ἔπι, ἔνι pro περίεστι, πάρεστι, ἔπεστι, ἔνεστι. quidam vir doctus legendum cenſet *pelli* in ſexto caſu. VLCERI-

BVS TETRIS] ordo & ſententia eſt,propemodum iam ſepulta, nempe pellis,tetris vlceribus,& ſorde ſeu ſordi.ſepulta id eſt cooperta, & obducta.ſic autem excudendum curaui,non *ſepultis*, ſecutus codicum manuſcriptorum auctoritatem. præterea *vlceribus* repoſui, admonitus à duobus codicib.item manuſcriptis,in quibus ſcriptum reperi *viceribus*, ſuſpicatus à librariis ita ſcriptum eſſe pro vlceribus i pro l. ſed non diſplicet mihi Adr. Turnebi coniectura,& ſententia,qui ſeruata vulgata ſcriptura, in voce *ſepultis*,reliqua ſic legit, *Vlceribus cæcis prope iam, ſordique ſepultis*, atque hunc verſum ſic explicat,Vlceribus iam propè cæcis,id eſt aſpectum fugientibus & non apparentibus propter ſquallorem,& ſordē,& illuuiem. verba enim quæ ſubſequuntur, *ſordique ſepultis*, declarant vocem *cæcis*.cæcis (inquit) id eſt ſorde,& ſquallore ſepultis,& coopertis. coniecturam Turnebi adiuuāt codices Veneti antiq.in quibus legitur *Viſceribus cæcus,&c.* OMNIA DENIQVE SANCTA] Thucyd. τά τε ἱερὰ ἐν οἷς ἐσκήνηντο, νεκρῶν πλέα ἦν αὐτοῦ ἐναποθνησκόντων,id eſt, & templa Deorum, in quibus tabernacula collocarant, cadaueribus erāt referta,cū ibi immorerērtur. MANEBANT] διετέλουν,vt ſuprà. HOSPIT. LOCA QVAE] quæ loca æditunentes,id eſt,æditui, ſeu æditimi,complerant hoſpitibus,id eſt ruſticis,& agricolis, & τῶν ἐκ τῶν δήμων,id eſt hominibus vicanis,ſeu ex oppidis Atticis. A. Gellius lib. 12. cap. 10.profert hunc locum his verbis. *Titus autē Lucretius in carmine ſuo pro æditūis æditueneis appellat.oneratáque paßim Cuncta cadaueribus cæleſtum templa manebant,Hoſpitibus loca quæ complerant æditnentes.* NEC IAM RELLIGIO DIVVM] Thucyd. ὑπερβιαζομένου γὰρ τοῦ κακοῦ,οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἔχοντες ὅ,τι γένωνται, ἐς ὀλιγωρίαν ἐτράποντο καὶ ἱερῶν, καὶ ὁσίων ὁμοίως,id eſt, nam cum vis mali eſſet immoderata,& vim intolerabilem afferret,homines non habentes quid agerent, aut quò ſe verterent,templa deorum, & pietatem peræquè negligere cœperunt. NEC MOS ILLE SEPVLTVRAE,&c.] Thucyd. νόμοι τε πάντες συνεταράχθησαν, οἷς ἐχρῶντο πρότερον περὶ τὰς ταφάς:id eſt, & leges omnes, quibus anteà in ſepulturis vtebantur, perturbatæ fuerunt. QVO PRIVS HIC POPVLVS] cod.Memmianus habet, *Quo prius hic populus,&c.*quam ſcripturam probo.Ceteri partim *vt pius*:partim *vt prius*. *prius* autem legendum,non,vt in vulgatis, *pius*:ídque ex Thucydidis verbis intelligere licet, οἷς πρότερον ἐχρῶντο:quibus prius vtebantur. PERTVRBATVS ENIM TOTVS TREPIDABAT] ſic habent libri manuſcr.non,vt vulgati,*repedabat*. CONSORTEM] aliàs *cognatum*. ET PAVPERTAS HORRIDA] Thucyd. καὶ πολλοὶ ἐς ἀναισχύντους θήκας ἐτράποντο σπάνει τῶν ἐπιτηδείων, id eſt & multi ad ſepulchra impudentia conuerſi ſunt, facultatum pænuria. NANQVE SVOS CONSANG. AL. ROG. &c.] huius loci ſententia hæc eſt. nam ſuos conſanguineos locabant cum ingēti clamore ſuper aliena rogorum exſtructa:id eſt ſuper eos rogos exſtructos,qui erant alieni: id eſt non ſui. *aliena rogorum* autem ſic dictum, vt illa, *ſepta domorum*, *ſtrata viarum*,*aperta viarum*,*ſtructa ſaxorum*,& ſimilia apud eundem:& illa *vana rerum*, *amara curarum*,& ſimilia apud Horatium:quæ notauimus in comm. Horat. Huius loci ſentētiam paullo quidem aliam, ſed tamen his verbis exprimit Thucyd. ἐπὶ πυρὰς γὰρ ἀλλοτρίας φθάσαντες τοὺς νήσαντας οἱ μὲν ἐπιθέντες τὸν ἑαυτῶν

νεκρὸν, ὑφῆπτον: οἱ δὲ καιομένου ἄλλου ἄνωθεν ἐπιβαλόντες ἀπήεσαν: id eſt, Nã in rogum alienum eos anteuertentes, qui exſtruxerant, alij ſuum mortuum imponebant, faceíſque ſubdebãt: alij cum alius mortuus combureretur, ſuo inſuper iniecto diſcedebant. Quidam tamen hunc Lucretij locum ſic explicant. namque ſuper ſuos conſanguineos, (rogis ſcilicet impoſitos) locabant *aliena rogorum*: id eſt res à rogis alienas: id eſt, quæ non ſolent in rogum coniici. ego priorem explicationem magis probo, quia cum verbis & ſententia Thucydidis magis mihi congruere videtur. SVBDEBA'NTQVE FACEIS] ſubiiciebant faceis rogis. Thucyd. ὑφῆπτον. QVA'M CORPORA DESERERENTVR] quidam legendum cenſent: *quàm vt corpora deſerentur.*

FINIS.

vzieus demussidan

de tout moncoeur tes sal tere signeur est si ra

rrrrr

Le sieur de bethune me de camp d'un regiment de cava-
llerie francoise [illegible] de S.M. [illegible] auroit
[illegible] Mavgne [illegible] la ville luy
dits soldats [illegible] regiment de [illegible] allé
en sa maison pour faire ses affaires
pendant lequel commandement il voulut porter
[illegible] lesdits [illegible] de [illegible]
laisse [illegible] la [illegible] ville
[illegible] faire [illegible]
[illegible] au [illegible] luy donner [illegible]
de [illegible] officiers [illegible] pareil [illegible]
[illegible] fait au camp de [illegible]
[illegible]

Je soubz signé confesse avoir receu de honnorable
personne Jehan Chassaigne marchant demeurant
a Villeneufve le Roy la somme

Pour [illegible] satisfaire [illegible]

[illegible]

Monsieur j'ay [illegible]

A la [illegible] honnorable [illegible]